

PT-361

Viața Românească

15 JUN 1978

35 665

UNIVERSITATEA DE MEDICINA, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE - TÂRGU MUREȘ

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

0868962613

Viața Românească

22. OCT. 2019

Revistă literară și științifică

I A Ș I

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA
„VIAȚA ROMÎNEASCĂ.”

1921

LEON DREI

(Roman)

I

E primăvară... Pela amlază..

Leon Drei, răsturnat într'un fotoliu mare, în drăguțul birou din noua și admirabila-i locuință, închiriată pentru el de bogata văduvă, logodnica lui, Nina Serebreanaia, — tocește, cu fața nemulțumită, posomorită, o lecție de limba franceză, dată de muslu Binet. Pentru învățarea limbilor a stăruit Ninocica, și Leon Drei, ca de obicei, jucându-se, primi propunerea ei cu mare plăcere și, ca răspuns, începu să strige cu o voce prefăcută de copil naiv :

— Tu vrei, Ninocica, să mă fac francez ? Bine, am să mă fac francez. Nu mi-e greu deloc. Mă fac englez, italian... n'au margine sacrificiile, pe care le pot aduce eu pentru tine, fermecătoarea mea ; deși eu, Ninocica, — subliniez pe eu, — asta o consider nu drept un sacrificiu, ci drept o răsplată, o recunoștință față de iubirea ta pentru Leoncic.

Și mai apoi :

— Iubirea mea, — și aici începu s'o prindă de talie, deși Ninocica deloc nu căuta să scape, — iubirea mea pentru tine va învinge greutatea oricărei limbi... dar lasă-mă, lasă odată să apăs drăguțele tale mini pe buzele mele, lasă-mă să-ți strâng talia atât de subțirică și delicată...

Nostima locuință a lui Leon Drei se află în partea cea mai bună a orașului. Pe pavagiul de lemn cubic cu zgomot vesel zboară automobilele șic, sau cupeuri cu vizitii în jobenuri, iar spre sară strada, admirabil luminată, se înviorează de lumea care se plimbă, de domnișoare și doamne, pe care Leon le privește prin admirabilul binoclu de sidef, dăruit de Ninocica... Ce plăcere să privești domnișoare și doamne cu binoclu ! Te așezi ici, în fața lor și te gîndești în același timp : „uitați-vă, aturitelor, frumoaselor creaturi, la Leon Drei, sorbiți-l cu ochii,

Notă. — Romanul acesta este dat acum pentru prima oară publicității. (În rusește va apărea mai târziu). Traducerea, după manuscrisul original al autorului, e datorită d-lui A. Frunză. Tipul lui Leon Drei a mai fost înfățișat publicului rusec în două romane, cu totul independente de aceasta: N. R.

ființi încintătoare și blăstămate... Dar fugiți încolo, visuri, fugiți, nu-l împiedecați pe Leon dela lucru... El trebuie să se cufunde în afurisitul de Ollendorf și să tocească, să tocească...

— Visuri, adio, adio. Mai apoi Leoncic are să se mai întoarcă el la voi. Nu mă împiedeca, și tu, soare de primăvară, nu mă tot chema la balcon; adio, frumoaselor doamne, încep din nou să muncesc... Capricios se posomorăște fruntea înaltă, albă; întotdeauna senină a lui Leon Drel. O chestie gravă rezolvă el: cum e mai comod de *tocit* cuvintele; șezînd, sau plimbîndu-te prin odaie? Dacă șezi, îți amorțesc picioarele, și îndeobște e foarte vătămător să stai mult timp locului. Iar plimbîndu-te, e greu să te concentrezi; în schimb e folositor pentru organism...

— Să fie al dracului!... Am să mă plimb prin odaie, — sănătatea înainte de toate, — și înfirșit, destul cu visurile, cu flecăreala, dobitoc leneș, ce ești, desfrînatule...

— Iar începi? — se adresă el cătră sine însuși cu-mustrare.

— Iar, — își răspunse el singur, — vreau să flecăresc, să vișez, — să-l ia dracu de Ollendorf...

— Dar ce are să zică Ninca, dacă nu înveți lecția?

— Scap eu cumva, și apoi... s'o ia dracu de Ninca. Vreau să mă văd acuși în oglindă.

— Nu se poate, nu se poate, șezi și cetește.

— Dar numai un minut să stau dinaintea oglinzii, — începu să se roage el pe sine însuși. Dă-mi voie, Leoncic. Vreau să înțeleg, de ce plac eu așa de mult femeilor. Să-mi văd ochii cel fermecători. Dă-mi voie Leoncic, așa ași vrea...

— De guler te iau și te duc la masă, — rosti el minios. Nerebnicule!...

Și iată-l pe Leon Drel lângă masă. Pe masă — o mulțime de fleacuri drăguțe, cumpărate de Ninocica; lipsește numai bustul de bronz al lui Leon Drel, dar nu-i nimic: cu timpul vine el și bustul de bronz. Hai, uriciosule de Ollendorf, să începem din nou...

Deschise manualul, îl miroși și se sîrîmbă: „dracu să te ia de cărți, că urît mai miroasă!” — și cutreeră cu privirea înțâia coloană de cuvinte franceze.

„Frumoasă ocupație pentru un om ca mine!” — se gîndi el cu ironie. Grozav îmi trebuie mie să știu, că pe franțuzește masa se chiamă *tabl*. Ei, și? Fie și *tabl* — dracu să te ia, — ce-i cu asta?... — Banii, — își răspunse el sieși îndată, — banii Nincă! Fără *tablă* — clenci bani. Afurisenie!...

— Le miur, — ceti el; și, închizînd ochii, repetă în gînd: *miur, miur*... Dar *masa*? — S'o ia dracu, nu-mi pot aduce a-minte. Mi se pare... *dril*... Nu, nu *dril*. Ia să mă uit!

— *Tabl*, — ceti el. — *Tabl*, — crăpare-ai! *Tabl*, nemernicule! — începu să se injure el pe sine însuși, — *tabl*, ține minte, dobitocule! Ce limbă afurisită! Și oare de ce nu se găsește o singură limbă pentru toți? La ce limbile astea: franțuzească, nem-

țească, englezească, chinezească, portugheză... și, dracu le mai știe cite? Ce lume imbecilă! Pe mine să mă fi întrebat, că într'un minut le desființam—toate limbile astea idioate. Scoțeam o lege, și pace bună! Păcat că nu-s legislator! Cine face legile? Dobitocii. Niște nulități, niște păcătoși. Și noi, oamenii cumiști, trebuie să le îndeplinim! Să-mi dea mie pe mină treaba asta,—foți ar duce-o mai ușor. În viață mi s'ar face un monument. Și adesea m'ași duce să-mi văd statuia... Dar părete cum se zice? Nu știu! Limbă franțuzească, limbă franțuzească! Dragă, nu-mă chinui! Mi-i așa de greu să țin minte cuvintele! Dragă limbă franțuzească, nu-mi fugi din memorie. Eu nu-s deprins, eu nu pot să tocesc! Fie-ți milă de mine!..

— Afurisită de Ninca,—bombăni el,—și la ce dracu îl trebuie ei, să învăț eu franțuzește? Ce proastă! Dar cum se zice pe franțuzește: *te iubesc?*... Știu! *Je t'aim!* Asemenea vorbe le țin eu minte!... Iaca, dacă toată limba franceză ar consta numai din vorbe de astea...

Gindurile lui fură întrerupte de sunetul telefonului. Leon Drei tresări.

„Cu siguranță Ninca a sunat”,—se gândi el. Slava Domnului, cel puțin mă mai odihnesc după atîta muncă.—Dragă,—ești rugată să mai suni odată,—ceru el. Noi nu venim la telefon îndată, noi sintem ocupați.

La sunetul, care se repetă, Leon se sculă mulțumit de ei însuși, mijl din ochi cu cochetărie, parcă ar fi fost Ninca în fața lui și, apropiindu-se de telefon, zise în tub, rostind frumos:

— Ascultăm.

Primind răspuns, schimbă tonul oficial cu altul mai prietenos și îndată începu să mintă.

— Tu ești, Ninocica? Cu puțință? Niciodată, scumpa mea, nu pot recunoaște deodată drăguța ta voce, schimbătoare ca luciul mării. Mai zi ceva.

Ea, zise.

— Da, tu ești, acuma te-am recunoscut. Bonjur, scumpa mea! Toată dimineața asta am petrecut-o în visuri despre viitoarea noastră viață. Zile întregi am să te țin de mină și am să te privesc în ochi.

— Nu,—răspunse Nina rîzînd,—n'am să-ți permit, trebuie să muncim.

— Dece să muncim?—zise Leon Drei, făcînd o grimasă. Dece am da timpul neprețuit, muncii și nu plăcerilor? Scumpa mea, tu ești doar așa de bogată...

— Ce-l cu asta?—răspunse ea,—omul trebuie totdeauna să muncească, mai ales dacă-i bogat. Ii incumbă atîtea datorii...

„A început proasta să înșire prostii de ale ei”,—se gândi Leon și zise cu alintare:

— Tu ești fetița mea cuminte, tu știi să răspunzi întotdeauna cu o rară inteligență. Da, ai dreptate, munca—inainte

de toate; adevărata plăcere e munca! Ți le spun toate astea, fiindcă nici eu aici nu dorm. Mă ocup cu franceza de vr'o două ceasuri. Foarte interesantă limbă, Ninocica. O limbă pur și simplu remarcabilă. Engleza e, probabil, și mai interesantă? Dar de franceză, — trebuie să-ți mărturisesc între noi, — sînt incit-tat. Dar ce sonoritate! Ce farmec! Să fiu eu în locul Țaru-lui, ași porunci tuturor supușilor mei, să vorbească numai fran-țuzește. Incep încetul cu încetul să mă simt francez. Am învă-țat azi vr'o cincizeci de cuvinte! Depildă, *părete*, — continuă el, punînd lîngă dînsul pe Ollendorf și uitîndu-se în el, — *le miur*. Nu-i așa, că *miur* e mai frumos decît *părete*? O limbă extra-ordinar de gîngășă!

— Da, — zise Ninocica, mulțumită — foarte gîngășă...

— Dar ce memorie extraordinară am eu, Ninocica! N'ai să mă crezi. Ca să țin minte — destul să arunc ochii asupra unei pagini, și — gata! — Știi, dragă, — zise el deodată inspirat, — să posed eu franceza, ți-ași face declarațiile de dragoste numai în limba asta! Cit de urît sună, depildă „eu te iubesc“. În schimb, cînd ai zis „je tem“! Ninocica, *je tem*, auzi?

— Da, aud și zîmbesc! Ești așa de naiv, așa de copil...

— Je tem, Ninocica! Nu uriciosul de „te iubesc“, ci *je tem*. Tu auzi?

„Admirabil mai joc, — se gîdea el în timpul acesta, — cine ar putea să flateze că mine? Nimeni! Sînt doar unic! În schimb, se înțelege, averea ei are să treacă la mine. Dar eu prețuesc mai mult. Hai, proăsto, răspunde-mi, că ești fericită“.

— Dragă Leon, — auzi el, — eu sînt așa de fericită...

— Și eu sînt fericit, — răspunse el, — și așa îmi pare de rău, Ninocica, că nu mă poți vedea. Sînt numai într'o cămașă de mătasă. Fața mea arde de iubire... și nu numai fața, întreg ard...

— Prostii, prostii, — strigă ea în tub cu groază. Să nu vor-bim despre astea. Am treabă cu tine.

— Cum prostii? — se indignă el cu un ton gîngăș, — iubirea pentru tine e pentru mine totul...

— Sînt fericită, — zise Ninocica cu blîndeță, — dar acum nu pot vorbi despre iubire, și nici nu-i comod prin telefon...

— Ba mie mi-i comod, — o întrerupse cu foc Leon Drei, — mie totdeauna mi-i comod...

— Mai bine ascultă, ce-ți spun, — zise Ninocica. Îți trimt îndată automobilul meu, și tu vino la biurou. Vreau să te inițiez într'o afacere, — foarte importantă, și pentru tine și pentru mine...

„Ce dihanțe rece!“ — se gîndi Leon, — dar las', că după nuntă o depravez eu“.

— Ce fel de afacere? — o întrebă el curios.

— Prin telefon nu-ți pot spune. La revedere, scumpul meu, te aștept...

— La revedere, dragostea mea, îți sărut, — și se uită în Ol-

Ollendorf,—men... Je tem, je tem,—vorbea ei în tub cu o voce de copil,—îți sărut,—și se uită iar în Ollendorf,—petit men...

Vroia să lese tubul, când deodată simți, că cineva l-a strâns în brațe, și o voce cunoscută de femeie îi șopti:

— Cu cine vorbești tu, Lenea?

— Ana!—strigă Leon, bucurat și surprins, și închise tubul cu palma.

— Mai încet, că vorbesc cu logodnica mea.

— Te ascult, Ninocica,—zise el în tub, îmbrățișînd cu mîna liberă pe Ana Rozen,—parcă ai spus ceva?

— Am spus, că te sărut și te aștept.

— Și eu te sărut,—răspunse Leon, sărutînd pe Ana foarte zgomotos,—auzi, cum sărut eu?

— Aud,—răspunse Ninocica,—și eu deasemenea te sărut.

— Merci, scumpa mea,—rosti el pătimaș. Acuma îți sărut ochii, buzișoarele, obrăjorii... Tu auzi?—întrebă el, continuînd să sărute pe Ana Rozen, care chicotea încet, cu năsușorul în gîtul lui Leon.—Adio, dragă, aștept automobilul.

Aruncă tubulețul, rise vesel, că un băețandru și, întorcîndu-se către Ana Rozen, începu s'o sărute furtunos, cu foc.

— Iată cu cine m'ăși însură eu cu adevărată plăcere,—strigă el,—cu tine carne minunată de femeie, cu tine, dulce ne-trebnică. Dar, din nenorocire, ești măritată...

Ea zîmbi numai, se lipi de el și, sărutîndu-l ochii, răspunse cu ton viclean:

— Pe tine eu nu te aș! lua...

Drept răspuns, Leon Drei o lovi foarte dureros peste un obraz.

Ea lipi buzele de mîna lui...

Învoindu-se grav și rătăcindu-se pe un baston de abanos, cu monograma L. D., făcută cu mare iscusință, Leon Drei coborî scara largă de marmoră. Cu respect îl întimplă șoferul, un tînăr uscățiv, cu o ținută admirabilă. După ce salută ostășește, luă de talie cu delicateță pe tînărul boer și-l conduse, ca pe un copil mic, la luxosul automobil, cu desăvîrșire nou, englezesc, în care îl și așeză cu multă îngrijire. Închise apoi uș-cloara și cu îndemănare sări pe scaunul său.

„Numaidecît am să-mi iau un fecior,—își zise Leon Drei, umflîndu-se și așezîndu-se mai comod,—cu feciorii ăștia e mare înlesnire. Un fecior e—ca o a doua mamă! Ce devotament, ce grijă de tine!”

Aruncă în fugă o privire în juru-i, pentru a se încredința, dacă lumea îl vede, și mulțumit, că în natură nu era nimic de îndreptat, căci dimineața strălucea de frumusețea primăverii, făcu șoferului, care se întoarse spre el, un semn plin de blîndețe, vrînd să spue: totul e în bună regulă, totul e bine, aprob, se poate merge...

Automobilul lunecă fără zgomot înainte, mugetul trompet răsună, și casele, la început încet, apoi mai iute, plutiră îndărăt. Leon Drei se întinse boarește, scoase o havană, pentru mai multă importanță, și o aprinse. La început privea de sus la publicul nenorocit, care se tira pe jos și cădea de căldură.

Dupăce se desfătă de dispreț, deodată începu să strige în-eeet, cu un fel de lătrat în voce.

— Idiților, dobitocilor! Ce-mi pasă mie de voi, pușlamale idioate!...

„Ce bine mă distrez,—se gândi el în același timp.—Cui printre stîrpicunile astea -ar putea trece măcar prin minte așa distracție? Idiților!—strigă el din nou...—Iaca de asta te respect eu pe tine, scumpul meu Leon Drei, fiindcă ești foarte deștept, ești de spirit,—un om extraordinar, cum nu-i altul. Mult i-ai dat tu de lucru lui Dumnezeu, până să te născocească! Ei, dar bravo lui, tot te-a născocit!...

— Nu fii lăudăros, Leon,—își zise el.—Păzește-te de lăudăroșie! E trăsătura cea mai urcicioasă a caracterului omenesc.

— La mine și trăsăturile respingătoare devin frumoase. Ești un magar!

— Cum să scap eu de dobitocul, care se ascunde în mine?—șopti Leon cu ton tînguitor.—Eu, deșteptul și pehlivanul, sînt nevoit să sufăr veșnic lângă mine pe un dobitoc plin de virtuți! Veșnic mă învață. Dobitocule, pe cine înveți? Eu sînt un geniu, Dumnezeu m'a făcut așa! Ce-s eu vinovat? Îți mulțumesc, scumpul meu Dumnezeu, că m'ai făcut un geniu! Mă slujești cu credință. Așa, așa!—aprobă el pe Dumnezeu. Ești cuminte, ești cumsecade, și dacă eu acuma sînt obraznic cu tine, nu băga în seamă asemenea fleacuri. Tu știi bine, cit de mult te cinstesc eu în fundul sufletului și mă tem de tine...

— Nu înșeli tu pe Dumnezeu, obraznicule, nullitate,—ce ești!—se ridică în el celalț Leon.—Dumnezeu nu-i Ninca! Nu-i Ana Rozen, sau altă desfrînată.

— Și pe Dumnezeu am să-l înșel!—se supără Leon.—Dumnezeu e doar un domn foarte naiv. Încearcă să lupți cu mine...

— Canalie!—fu cit pe-aci să urle Leon Drei, îngrozit și speriat,—are să te pedepsescă doar... Ce mizerabil, ce nerușinat!

Și aici cei doi Leoni începură a se certa, a se indigna, a se injura unul pe altul cu vorbele cele mai urite, mai necuviincioase; iar el, Leon Drei însuși, ca un al treilea, străin de toată afacerea asta, cu plăcere asculta injurăturile dușmanilor, și la urma urmelor îi numi idiști pe amîndoi...

Automobilul în timpul ăsta zbură pe strada zgomotoasă. Leon Drei aruncă havana, se întoarse și deodată băgă de seamă în mulțime pe Olecica, o fetiță de 14 ani, flica vechiului său prieten, avocatul Grigori Alexandrovici Melnicov. În uniforma ei de Mceană, în pelerina albă, cu un pachet de cărți în mînă, fetița îi plăcu grozav. Leon deodată își aduse aminte de raporturile cu ea, așa de bine începute, și întrerupte din pricina

morții „lul maman”, —mamei ei. La numele „maman” Leon Drei oftă... „Sărmană maman!” —se gîndi el cu melancolie, — „probabil numai scheletul a mai rămas din tine. Unde-i trupul tău delicios, ochii tăi mari și negri, unde-s obrații tăi rumeni, care deobiceleu mă înebuneau. Unde-s minile tale rotunde, albe ca zăpada, și alte comori, care-mi aduceau mie atîta plăcere? Ah, moarte, moarte, cît ești tu de rea, de uricioasă, de nemiloasă... Dece n'ai omorî pe cele hide, fără să te atingi de cele frumoase...

Aici gîndurile lui se întrerupseră, se întoarseră la realitate. „Ce dobitoac sînt eu”, —își reproșă el în gînd, — „cine s'ar fi hotărît să rupă așa de ușor cu dragălașa fetiță, care singură îmi cădea în mină... Ce dobitoac!... Da, dacă nu era moartea, nu era această sinucidere îngrozitoare a mamei... Dar ții minte, cum o trateai pe Olecica cu ciocolată? Dar ții minte, cum o sărutai în salon, cînd stătea la pian, și tot te uitai, nu cumva te urmărește cineva? Nu, nu trebuie lăsată, trebuie folosită ocazia asta, trebuie reînnoită cunoștința. Ce amantă admirabilă se poate face din ea!... Te apucă fierbințeala numai la gîndul despre așa ceva! Dar, ții minte, cînd visal să te însori cu ea?... S'a hotărît, reînnoesc cunoștința. Poruncesc șoferului să întoarcă, o ajunge el îndată. Dar cu Ninca cum rămîne? Doar te așteaptă. —S'o ia dracu, las' să aștepte. Dacă întrebă, trîntesc eu vr'o minciună.

Se ridică, bătut în geam și prin semne explică șoferului ce vrea. Șoferul dădu din cap, puse două degete pe cozoroc și, micșorînd iuțea mașinei, întoarse încetîșor și zbură după fetiță.

„Șoferul ăsta am să-l iau la mine, —se gîndi Leon, —am să-l cer Nincăi. Al dracului știe să slujească afurisitul! Îmi plac feciorii buni. Un fecior bun e stăbiciunea mea!

Automobilul ajunsese pe fetița degrabă, Leon porunci șoferului să se oprească și, ridicîndu-se, o chemă cu glas tare:

— Olecica, Olecica!

Fetița, auzindu-și numele, se opri, se uită mirată în jurul. Căutînd cu ochii prin mulțime și negăsînd pe cel care o chemase plecă înainte. Atunci Leon Drei, căutînd să dea voci o intonație mai frumoasă, strigă încă odată: Olecica! Eu te chem, uită-te înapoi, sînt în automobil!...

Cînd ea îl zări însfirșit, o rugă prin semne să se apropie. Olecica îndată coborî de pe trotuar și zîmbînd, se îndreptă cu pașii ei grațioși și mărunți spre automobil.

„Ce fetiță nostimă, —își zicea Leon Drei, neputîndu-și desprinde ochii dela ea, —cum seamănă cu mamă-sa, dar e și mai gingașă, deși ochii sînt ai lui tată-său. Dar dracu să-i ia, ce-mă pasă? Sînt tot frumoși și mă farmecă. Însfirșit ochii sînt nu ai lui tată-său, ci ai ei, femești, ochi de fată. Are să fie o plăcere să-i sîrut.

— Bonjour, Olecica dragă, bonjour, fetiță, —începu Leon cu

familiaritate, stringind degetelele ei, recl ca ghiața,—ce bine îți pare, că te-am întâlnit! Grozav îți pare de bine. Nu crezi? Grozav, grozav,—repetă el din nou. Ce face sîmțatul d-tale tată? Dar frății? Dar surioara? Sînt bine toți? Foarte bine. Dar d-ta mă mai ții minte?

— Bonjur,—zise Olecica, nerăspunzîndu-i deadreptul și cu voce înceată, fără a se hotări însă să ridice ochii asupra lui.—D-ta demult n'ai fost pela noi,—adăugă ea, deodată ridicînd ochii.

— Da, dragă Olecica, după nenorocirea cu mama d-tale mă apucă chiar groaza să mai viu pela d-voastră. Și lui papa al d-tale i-ar fi venit greu să mă vază.. Afară de asta și în familia mea s'a întîmplat o nenorocire,—minți el, fără să înțeleagă singur pentruce.—Mi-a murit bunica,—iubita mea bunică... Dar ce ne-am oprit noi în mijlocul străzii și stăm de vorbă? Vrei să te plimbi cu mine? Pe drum mai vorbim, apoi mașina mea te duce acasă. Ai să-mi povestești despre papa, despre frății? Grozav mă interesează.

— Nu, că mă grăbesc,—zise Olecica, jucîndu-se cu pachetelul de cărți. Mai bine d-ta vii la noi.

Și lăsă capul în jos, cași răposata „maman“, și se înroși. „Cît e de nostimă, cît de draguță“—se gîndea Leon Drel,—uitîndu-se lacom la fetiță.—Și de unde șile ea, că și mama ei tot așa lăsa capul în jos și se înroșea?... În tot cazul nu-i dau drumul!

— Te invit numai pentru cinci minute,—zise el foarte înșinuant, dar cu un aer, că i-ar fi cu totul indiferent.—Ce, îți vine așa de greu să-mi dăruiești cinci minute?—Începu el deodată să se roage. Automobilul meu face 60 de verste pe ceas, adecă cite-o verstă pe minuță. O să facem împreună în totul 2-3 verste. Are să-ți placă. Ai să vezi. Ai mers vr'odată cu automobilul?

— Nu, niciodată; dar eu mă grăbesc, vă asigur.—răspunse ea, rușinîndu-se că-l refuza.

— Ai timp, încă, ai timp,—exclamă Leon,—pentru asta îți garantez. Iaca te-am luat și de minuță. Ei, sui acuma, nu-i frumos să se uite lumea... Are să crează cineva, că te urc cu-deasila. Nu, mai bine să șezi. Iar peste cinci minute ai să fii acasă,—mai degrabă încă, decît dacă ai fi mers pe jos. Automobilul face 60 de verste pe ceas.—repetă el, și cu minile, care îi tremurau de emoție, o țiri în automobil.

— Dar eu n'am cînd, nu pot,—șoptea zăpăcit fetița, căzînd pe perna moale și împrăștiindu-și cărțile.

„Are să fie a mea“,—îi fulgeră lui Leon. Numai să pună mina pe ea... Acuma n'o mai las!

— Cît ești de ciudată,—zise el, mirîndu-se parcă.—D-ta parcă te-ai teme, nu știu de ce. Vasăzică, n'ai încredere în mine? În mine, cel mai bun prietin al d-tale? Și nu ți-i rușine?... Șezi mai comod,—comandă el.—Automobilul e al d-tale. Iar

eu... eu, Olecica, am să te țin de talie, ca pe o fată mare. Doar ai vrea deja să fii fată mare? Așa-i?

Și cu îndemănare îi coprinse talia și juca încet din degete pe șoldul ei slăbuț.

— Nu, nu trebuie,— zise ea, căutînd să se libereze din mîinile lui Leon și cam sperîindu-se de vocea lui, care tremura.

— Ba trebuie, dragă fetiță.—obiectă Leon Drei cu un ton șagalnic; parcă d-ta nu vrei să semeni a fată mare? Și e foarte frumos, cînd un domn ca mine, stă alături de o damă mititică. Spune drept, Olecica, poate că nu-ți mai plac?... Doar într'o vreme grozav îți plăceam, așa-i?—bolborosi el deodată, ceva încurcat, simțînd o turburare deosebită din faptul că e singur cu fetița și că nimeni nu-l poate împiedica de-a face cu ea tot ce-o vrea.

— Imi plăci, —răspunse Olecica în șoaptă și lăsînd capul în jos,—numai ia mîna, te rog, mi-i incomod.

— Ei, bine, o iau, scumpa mea, dacă îmi ceri, dar ți-o spun pe cinste, îmi pare rău,—zice el, lăsînd deasemenea capul în jos. D-ta parcă m'ai bănuî de ceva rău?... Sînt eu parcă în stare să fac vreun rău? Nu, nu-i nimic,—o liniști el, cînd ea îl privi speriată,—iaca deja zîmbesc. Nu m'am supărat. Eu înțeleg: te temi de mine, fiindcă ești încă o fetiță mititică. D-ta te-ai cam dezobișnuit cu mine, dar cînd te-î deprinde din nou, iar n'ai să te mai temi. Așa-i?

— Da, m'am dezobișnuit,—confirmă Olecica,—bucuroasă că el și-a explicat bine spaima ei. Nouă doar ne-a fost dor la toți mult timp de d-ta,—începu ea să povestească. Papa se miră foarte mult, că ai încetat de a mai veni pe la noi. Pierre adesea întreba de d-ta...

— Și micuțul Pier, zise cu părere de rău Leon Drei,—ce păcătoș sînt eu! Și cred, că sînteți foarte triști fără mama... El, lașă, scumpă Olecică, nu mai plînge. Nu știu, de ce ți-am mai amintit despre mama. Hai să vorbim mai bine despre lucruri vesele. Îți place să te plimbi cu automobilul? Dar cit de drăguță te-ai făcut, continuă el, după ce ea dădu din cap și, ștergîndu-și lacrămile, zîmbi...

— Te-ai făcut foarte drăguță,—repetă el cu plăcere,—chiar te-ași săruta, dacă nu mi-ar fi frică. Dar mi-i frică. Dar ții minte, cum odată te-am sărutat în ceafă, în salon,—rosti el, începînd din nou a se tulbura, și o luă de mîna, fără să vrea. Și așa de bine îți stă cu pelerina albă și pălărioara asta. Eu îți văd chiar clavicula... Te rog n'o acoperi. Dar ce pantofi frumoși!—strigă el deodată în extaz, parcă deabia acum l-ar fi văzut. Dar de ce ți-ascunzi piciorușul? Doar l-am văzut, mi-a plăcut, ți-am spus-o! Nu văd aici nici un rău. Doar eu toate pot să ți le spun, fiindcă eu te iubesc. Dar d-ta pe mine mă iubești?—întrebă el,—dîndu-se mai aproape de ea.

— Te iubesc,—răspunse simplu Olecica,—not toți te iubim.

— E bine că toți mă iubiți,—zise Leon Drei. Și d-tale îți

multumesc, Olecica. D-ta ești datoare să mă iubești foarte mult, fiindcă eu sint un om bun, un om rar. Eu sint un om extraordinar. Păcat că nu mă cunoști mai deaproape. Al doilea ca mine nu se mai găsește pe lume. Dar ce ciorapl drăguțl ai,—o frumusețal — zise el deodată și se uită chiorși la spinarea șoferului.

„O îmbrățîșez și pace bună“, — se gîndi el, simțind, cum irezistibil i se întind minile spre ea.

Mașina înainta lin, fără zgomot. Oamenii treceau ca niște păpuși, pe care le trăgea parcă cineva cu o ață. Leon iute se uită în toate părțile, se plecă, puse mîna pe un pantofior, lunecă pe ciorapul legat cu o jaretieră deoparte a genunchiului, îmbrățîșă pe fetiță cu cealaltă mîna, o strînse cu putere, și de emoție începu să respire greu.

— Mi-i frică, — șopti Olecica, căutînd să scape de el.

— Dece ți-i frică? — șopti Leon zîmbind încurcat? De mine? Olecico, de mine? Nu-i păcat să vorbești? Nu fac doară nici un rău. Nu poți săruța o fetiță, dacă o iubești? Eu te sărut doar ca un frate. D-tale trebuie să-ți placă asta... D-ta ar trebui să mă săruți... Tu trebuie să mă săruți, — trecu el la tu. Imi ești așa de dragă, — îi șopti el la ureche. Doar în asta nu-i nici un rău, — începu el, — fără să știe de ce, — s'o roage. E plăcut să săruți, și ție trebuie să-ți placă. Sărută-mă te rog. Leon te roagă. Leon ai tău pentru vecie...

Pe Olecica o înfricoșă mai mult decît toate, respirația lui întreruptă. Ii mai venea să rîză, și-i era milă, că o roagă. Dacă i-ar fi putut spune, să n'o mai roage...

„Ce-i cu dînsul? — se gîndea ea cu nedumerire. Poate că îndată cade leșinat. Respiră așa de grozav. Poate trebuie ajutat cu ceva? Mi-i atît de milă de el, — continua ea să se gîndească. Așa de cum se cade, așa de bun, și se umilește în fața mea. Și mie mi-i rușine să-i spun, să nu se mai umilească...

— Dece respiri d-ta așa? — abia rosti ea înșfîșit. Ți-i rău?

— Respir așa, — răspunse Leon nemulțumit, — fiindcă tu nu mă iubești. Dacă m'ai iubi, eu ași respira altfel. Sint gata chiar să plîng...

— Numai să nu plîngi, — începu să-l roage serios Olecica, — te rog.. Nu-i nevoie, am să fac, ce vrei...

— Nu, acuma degeaba, eu tot am să plîng, — zise Leon, desfătîndu-se de chinurile fetiței, și puse batista la ochi.

Olecica țipă încet, făcu ah! fața i se încreți ca de o suferință; ridică o mîna, fără să-și dea samă pentru ce, și cu suptunere se lipi de buzele lui.

— Eu pe d-ta te iubesc, numai pe d-ta, — șopti ea; lacrimile ei calde lunecau pe fața lui. Numai pe d-ta, șopti ea încă odată și începu să se zbată în isterie..

„Na-ți-o bună, — se gîndi Leon Drel, — uitîndu-se îngrijit spre șofer, — m'am întrecut cu jocul. Pentru fetițele tinere nu-i nevoie, — se vede treaba, — de mijloace așa de tari. Mai simplu, idiotule, mai simplu cu copiii!“

— Incetează, — începu el s'o roage cu mult sînge rece, — m'ai sperlat. Grozav sînt de speriat. Și apoi sîntem și în stradă! Dacă aude șoferul, sînt pierdut. Dar incetează, te rog, — strigă el înadins, — d-ta ai să mă compromiți!

— Nu mai fac, — șopti Olecica suspinînd. Eu nu știu de ce... nu știu, ce s'a petrecut cu mine. Cu te supăra pe mine. Vreau să merg acasă, — rosti ea cu stringere de inimă și simțînd un gol grozav, un înspăimîntător gol în suflet.

— Dar mă iubești? — o întrebă Leon Drei liniștindu-se și îmbrățișînd-o din nou. Numai atîta să-mi răspunzi, să mă săruți, și îndată te duc acasă.

— Te iubesc, — răspunse ea cu supunere.

— Tare? — Eu vreau tare.

— Tare, — îngînă ea, lăsînd capul în jos... Și vreau să merg acasă.

— Îți mulțumesc, — zise Leon Drei mișcat, ești un copil drăguț... îndărăt! — strigă șoferului, ridicîndu-se. Iar acum, — se adresă el din nou către Olecica, — spune, ești mulțumită, că te-ai întîlnit cu mine?

Ea se întoarse spre fereastră și, dădu din cap, în loc de răspuns, Leon Drei o privi cu un extaz neprefăcut:

„Ce odor, se gîndi el. Și se poate compara parcă plăcerea pe care am primit-o dela ea, cu plăcerea dela una ca Ana Rozen sau Ninca? După o aventură atît de nostimă îți vine și greu să te mai duci la cotoaroașa asta de Ninca. Dar nu-l nimic, m'oiu duce... Eu sînt un așa fel de ticălos, că sînt în stare să mistui totul: și pe fata asta, și pe Ninca și pe cine vrei. Dar trebuie să mai obțin dela ea o întîlnire...”

— Iată că acuși sîntem și acasă, — zise el, luînd pe Olecica de mînă. Vezi, cum mă țin eu de cuvînt? Eu sînt om cinstit. Dar adecă să nu ne mai vedem noi mai mult?

— Dece, — întrebă Olecica, — d-ta doar ai să vii la noi. Lui papa are să-i pară așa de bine...

— Eu, Olecica, se înțelege, am să vin, dar parcă nouă are să ne fie îndămină în prezența lui papa? Doar d-ta pe mine mă iubești, și eu pe d-ta te iubesc. Față de papa noi n'o să ne putem săruta, și eu am să sufăr foarte tare. Parcă ți-ar plăcea, să sufăr eu tare? Eu mor, dacă nu te văd, dacă oi fi lipsit de puțința de a te săruta. Eu sînt așa fel de om, că pot să mor de tristeță.

— Nu, nu! — strigă cu groază Olecica. Dar ce-i de făcut? Eu doar nu-s vinovată...

— Eu nu zic, că ești vinovată, — o liniști Leon Drei. Știi ce mi-a venit în minte? Eu stau singur... Dece n'ai veni la mine? Cui ai făcut vr'un rău? Eu te iubesc, și deaceia d-ta ești chiar datoare să vii, altfel am să cred că n'ai încredere în mine. D-ta poți veni și după ocupațiile dela liceu. Am să te tratez — zise el încîntat deodată, — cu niște bomboane excelente... Am niște bomboane strașnice. Cu rom! Ai mîncat vreodată așa bomboane?

Deasupra ciocolată, iar înlăuntru—rom. Așa rom bun! La mine nimeni n'are să te vadă, nimeni n'are să știe... Când îl veni, au să cad chiar în genunchi înaintea d-tale. Eu pot doar să mor, dacă nu te văd mult timp,—repetă el din nou amenințarea sa.— Poți veni chiar de dimineață la mine, iar cei deacasă, lasă-i să creadă că ești la liceu..

Și deodată începu s'o sărute cu foc, parcă ar fi fost ideea ei, de care a ajuns el la extaz. Ea consimți totuși nu deodată, și el fu nevoit s'o roage încă mult timp, s'o amenințe cu sinuciderea... Însfîrșit ea îi dădu cuvînt, și el, pentru mai multă siguranță îi ceru să jure solemn. După cererea lui, ea jură pe viața lui papa și a fraților...

...O aventură minunată, un roman feeric,— se gândi Leon Drei, apropiindu-se de enorma clădire cu cinci caturi, unde se afla biroul logodnicei sale, Nina Marcovna Serebreanaia,— nimic în felul ăsta încă n'am încercat. Ce fetiță! Ticălosule de Leoncic, te ador. Norocosule, fericitul!

Se dădu jos din automobil și, susținut din nou de șofer și tirîndu-și greu picioarele, începu să urce scara cea largă de marmoră, acoperită cu covor.

În catul al doilea Leon Drei apucă la dreapta, se opri dinaintea ușei cunoscute și cu mare plăcere cetii pe tăblița de alamă, lucitoare ca aurul, inscripția admirabil tălată:

Biurul d-lui Naum Evghenievici Serebreanți.

— Unde ești tu acum, sărmane Naum Evghenievici; se gândi Leon Drei, zburîndu-și mustățile cu degetele;— nenorocitele, mi-i milă de tine! În clipa asta eu sînt Naum Evghenievici, nu tu! Ce să-i faci!.. Haide, stal, stai acolo în mormînt. Adio! Te ert!..

Aruncînd o privire pe cartonul, care făcea cunoscut vizitatorilor, că „ușa e deschisă,—rugăminte de a nu se suna“,—intră în sala lungă și încăpătoare. Ușierul, care fuma fără grijă, la vederea lui Drei tresări de spaimă, strînse între degete țigara aprinsă,—i se poruncise să nu fumeze,—și zimbînd voios alergă voinicește spre Leon Drei, cu degetele minilor desfăcute.

— Nu s'a întîmplat nimic — întrebă Leon Drei lăsîndu-i paltonul, și cu un ton sever, cași cum ar fi putut să se întîmple ceva, și încă din vîna ușierului.

— Nimic, să trăiți Leon Alexandrovici, — răspuse ușierul cu un ton vioiu și vesel. Nina Marcovna, — comunică, el în șoaptă, — are, să, trăiți, musafiri.

— Ia pălăria, zise Leon Drei, fără să-i fie în seamă vorbele. Mai cù băgare de samă cu pălăria, — începu el să răcnească. Costă 50 de ruble! Nu vezi, ce îți în mină? Dobitocule!..

Fără să asculte scuzele ușierului,—mai drept vorbind,—făcîndu-se că nu le aude, Leon Drei intră într'o cameră mare și încăpătoare, unde lucrau în dosul gratiilor de lemn impiegații.

Tot aici umblau încolo și încoace clienții cu aere plictisite. Pe lângă mese zăceau mucuri de țigări, aruncate de lumea obraznică, cu tot cartonul, pe care era tipărit „rugăm a nu se fuma“.

Cel dintăiu îl băgă de samă pe Leon Drei, administratorul, Isidor Isacovici Zucherman. Șoptind ceva ajutorului său, alergă din cușca comună și cu fața bucuroasă eși întru înfăptuirea viitorului său patron. Un fizionomist încercat văzînd această față, ar fi zis că ea exprimă bucuria în urma primirii unui cadou de vre-o 3-4 mil... Leon Drei așa îl și înțelese și-și luă și mai mult nasul la purtare.

„Idiotul ăsta are, desigur, o nevastă frumoasă, vr'o bucățică așa, pieptosă,—își zise el. Trebuie întrebat. Da, fără nici o îndoială,—hotărî el, uitîndu-se din nou la Isidor Isacovici,—așemenea indivizi cu de cele slabe nu se însoară. La dinșii nevasta trebuie să fie nevastă, grosuță, cu ochii negri, obrații cu gropiți, și brațele falnice, grase, cu degetele—cîrnăciori! Grozavni-a venit poftă să sărut o astfel de femeie, pe cînstel! Am să-l mai întreb...“

Între acestea întreg biroul într'o clipă află, că a sosit viitorul patron și începu încet să murmure. Majoritatea slujbașilor se scută, ca să-l salute în picioare.

Isidor Isacovici Zucherman, cu o gropiță adîncă în mijlocul bărbiei și cu niște admirabile mustați castanii, deja își uni minile, ca să strîngă cu foc mina sacră a lui Leon Drei. Căpușorul, cu chelia lui străvezie, îl lăsă cu cochetărie la o parte.

— Bună ziua, — zise Leon Drei, rostind frumos și grav și întinzîndu-i trei degete, — al patrulea și pe cel mic înadins le strînse de palmă,—pe care Isidor Isacovici le apucă cu extaz cu amîndouă minile, și începu să le scuture cu stăruință, — nădăduesc, la d-tă aici totul e în regulă?

— În cea mai desăvîrșită, Leon Alexandrovici, — răspunse vesel Isidor Isacovici, frecîndu-și minile cu o plăcere nespusă. Toți la locurile lor, toți muncesc și toți sînt bucuroși să vadă pe viitorul lor patron, adăugă el cu un rîs cuceritor, arătînd cu ochii înspre slujbașii, care stăteau drepti ca luminările în dosul gratiilor, în așteptarea fericirii de a-l saluta.

— Dar... de ce cravata d-tale nu-i la locul ei, — întrebă pe neașteptate Leon Drei. Indreapt'o, nu-l frumos, se vede butonul...

Și începu să se închine maiestos în dreapta și în stînga.

— La mine, Leon Alexandrovici, cravata e vecinic în neorînduială, — rîse respectuos Isidor Isacovici, bucurat de observația prietenoasă a lui Leon; — n'am cînd s'o bag în samă, vecinic ocupat... Trebuie să-i fi slăbit încheetoarea.

Zicînd acestea, începu să tragă de cravata sa destul de destrămată.

— Atunci cumpără una nouă, — îl sfătui hotărît Leon Drei, uitîndu-se la capul, în formă de luntre a lui Isidor Isacovici, și ajungînd la concluzia, că acest Zucherman peste vre-o doi ani are să fie cu desăvîrșire chel.

— Chiar azi am să-mi cumpăr, — făgădui bucuros Isidor Isacovici și începu să dea niște semne misterioase cu minile la spațele slujbașilor.

În clipa asta pășind măsurat cu piciorușele-i strimbe, a-lergă ajutorul administratorului, Veniamin Solomonovici Blumchin, care închinându-se grațios lui Leon Alexandrovici, și arătînd, că-l lipsesc din gură șapte, sau poate chiar opt dinți, sisii misterios:

— Isidor Isacovici, la telefon!

Ca o ghiulea se aruncă Isidor Isacovici după gratie, făcînd în mers, semne de adio din cap...

„Ce caraghios, se gîndi Leon Drei — fără să se gîndească cui se potrivesc anume aceste vorbe: lui Zucherman, sau lui Blumchin. Dar frumos mă întîmpină, afurisiții! Imi place, cînd mă întîmpină bine. Trebuie făcută cumva o paradă, am să-i fac să defileze pe dinaintea mea... Și probabil fiecare din viitorii mei slujbași e însurat, — continuă el să se gîndească, — și probabil cei mai mulți au neveste nostime... He-e! — D'apoi aici eu o să am amante pe vreo doi ani. Blumchin ăsta samănă foarte mult a om cu nevastă nostimă. Fără dinți, bărbuța ca de cînepă... la să-l întreb eu! Dar aerul aici mi se pare, nu prea... ce porci! — Injură el în gînd. Am să fac pe patronul supărat. la să te văd Leon... masca nemulțumirii pe obraz!..“

— Ascultă, Veniamin Solomonovici, — rosti Leon Drei, scoțînd buza de jos cu dispreț și cu o minie parcă stăpînită, — d-ta ești însurat? Apropos, de ce miroasă aici așa de urît? În biurourile stimatei mele logodnice trebuie să miroase frumos, iar nu urît, — continuă el cu demnitate. Asta pîgubește firmei. Inchipue-ți un caz, — începu el să explice: vine la birou o persoană suspusă, vr'un general. Ce are să creadă el despre respectata mea logodnică, ce are să creadă el despre slujbași? N'are să injure în sine cu vorbele cele mai urite? Îți pun în vedere, Veniamin Solomonovici, că nu mai îngădui asemenea lucru. Vorbește cu fiecare slujbaș în parte.

Și scoțînd o batistă, curată ca zăpada, și observînd efectul vorbelor sale, cu aer de mare supărare duse la nas batista parfumată.

— În adevăr miroasă, — rosti speriat Veniamin Solomonovici, trăgînd cu nasul, dar nesimțînd nimic. Meinis, strigă el cu voce de fiară, de ce aici miroasă urît?

Meinis, un băiat cu părul lung, slab, bubos, cu ochelari, eși din cușcă cu iușeala săgeții, puse îndată după ureche condeiul, cu care scria și, smîrnă, cu minile în jos întrebă zăpăcit:

— Miroasă urît? Se poate?

Cu mirare trase îndată aer cu nasul. Toți slujbașii începură îndată cu fețele speriate să tragă aer cu nasul.

— Să nu se mai întîmple, — răcnî și mai sălbatec, și mai cu rivnă Veniamin Solomonovici, invinețîndu-se de sfortare. Des-

chideți o fereastră. Acuși aerul va fi curat,—zise el, cu o voce dulce și zîmbind plăcut lui Leon Drei. Într'o clipă!

„Dar e foarte plăcut să fii patron, — se gîndi Leon Drei, mulțumit că a băgat neliniștea între slujbași. Am să introduc pentru plăcerea mea spionajul în biurouri. Las' să-și roază gîtul unul altuia...”

— Dar d-ta—își aduse el aminte, adresîndu-se cătră Veniamin Solomonovici,—tot nu mi-ai răspuns încă la întrebarea mea: ești însurat, sau nu?

— Ba chiar foarte,—răspunse cu ton glumeț Veniamin Solomonovici, simțind că mînia viitorului patron s'a potolit,—chiar foarte,—repetă el. E al treilea an, decînd m'am sinucis,—întrebîntă el o vorbă, care era la modă printre slujbași.

— Așa-a?—zîmbi Leon Drei și zise, examinînd parcă din toate părțile cuvîntul acesta, prețîindu-l mult: te-ai sinucis. Și nu-ți pare rău, nădăduesc? Probabil nostimă?—se informă el mai amănunțit? Blondă?..

— Brunetă,—răspunse Veniamin Solomonovici modest și cu părere de rău, că nevastă-sa nu-i blondă pentru un caz așa de potrivit.

— Dar eu respect și brunetele,—îl mîngîie Leon Drei. Dacă-s frumoase, toate femeile sînt bune. În general, adaugă el prietenește, e bine cînd îți alegi, ca prietină, o fată frumoasă. Ești de părerea mea, Veniamin Solomonovici? Va să zică,—zise el deja sigur,—nevasta d-tale e o nostimă brunetă grăsuță? Parcă așa te-ai exprimat d-ta? Te felicit, îmi pare bine pentru d-ta. Apropo,—printre slujbașii noștri se găsesc oameni însurați?

„La ce i-o fi trebuînd lui asta? — se miră, în gîndul lui, Veniamin Solomonovici. Dar poate că-i trebuie lui la ceva,—își zise el. Poate se gîndește să sporească lefurile? Și ai noștri mai că ar cere o urcare a salariilor. Apropo, îi și transmit rugămintea mea și a lui Zucherman”.

— Da, sînt însurați mai toți,—răspunse el la întrebare.

— Ce zici?—exclamă foarte bucurat Leon Drei, pierzîndu-și pentru un moment gravitatea. Aprob în totul. Nu-mi plac amplexiile becheri. Slujbașul neînsurat e o molimă. Noi avem să concediem pe toți becherii... Însurați-vă, d-lor, dacă vreți să serviți la Leon Drei... Împărtășești părerea mea, Veniamin Solomonovici?

„Nu știu, ce să-i răspund,—se gîndi Veniamin Solomonovici,—și totuși trebuie să răspund. Am să spun că împărtășesc, dracu să-l ia! Crăparea-ar... Păcat că nu-s eu patronul, și el—amplioatul meu. I-ași arăta eu. Pentru asemenea întrebări a-și goni, și pace bună.”

— Împărtășesc în totul,—sîsîi urît Veniamin Solomonovici.

— Ei, bravo!—aprobă Leon Drei,—eram sigur că ai să fii de același părere cu mine—că să nu fie cineva cu aceiași

păreră cu mine, mai rar. Dar, — te rog, — cunoști d-ta purtarea acestor tinere femei? Eu sînt un om foarte moral și, — iartă-mă pentru francheță, — sînt de păreră, că fiecare femeie să cunoască numai un singur bărbat... Așa-i, că sînt un om ciudat? Sînt un visător curios, — continuă Leon Drei, desfătîndu-se de aerul nedumerit al lui Veniamin Solomonovici, — și un om foarte cast. Urăsc prostituatetele, și mai mult încă pe destrăbălătele așa zise din familie. Mă rog: un om cum se cade, cum îs eu, de pildă, nu știe, cum să scape de ele. Știi decolteurile astea îngrozitoare, felul, — prietînesc, chipurile, — cum te înhață cu mîna goală, al dracului de seducătoare, zimbetele care promit atîtea... Pe mine n'au să mă ademenească ele, dar pentru alții, e ușor, crezi?

— La drept vorbind... sisii și mai urit Veniamin Solomonovici, neștiind, cum să-și ascunză privirile după francheța lui Leon Drei, — la drept...

„Al dracului m'a mai strîns cu țușă, — lucrau febril gîndurile lui între acestea, — cum să te ții față de el? Afurisitul de Isidor Isacovici înadins mi l-a trecut mie... Dar de răspuns, tot trebuie să răspund, ba încă astfel, ca să-l atrag bunavoința. Vreau doar să-i cer un adaos. Nu te lăsa pe tînjală, Veniamine. Bună treabă ar fi să i-o fac acestui Isidor. Dar oare dacă m'ar face pe mine administrator, — inceptu a-i miji lui prin mînte. Și leafa alta, și cînstea alta. S'ar face zgomot. Cum mi-ași mai căuta altă locuință... Nu dormi, Veniamine!...”

— La drept vorbind, — zise el cu tărie și pregătindu-se să sară ca o pisică asupra lui Leon, și eu cred întocmai la fel. Nevestica mea, — și „nevestica” o roști cu un ton glumeț, — e un ideal. Afară de mine n'a avut nici măcar cunoștinți... Dar cu Isidor Isacovici altfel stă chestia... Puiu de lele, — șopti el, — noștimă, dar puiu de lele... La noi slujbașii toți șoptesc într'una despre dînsa...

— Mizerabila! — rosti Leon Drei cu indignare. Dar e noștimă, — zici? Așa afurisenie... Interesant, — zise el pe nas... Trebuie să ne gîndim. La treaba asta trebuie măsuri...

— Și avînd o astfel de femei, se mai gîndește să vă roage despre urcarea leii, — rosti Veniamin Solomonovici cu indignare în voce.

— Curios, — zise Leon Drei pe gînduri. Da, — zise el, ca după rezolvirea unei complicate probleme, — o să am de furcă... aici... Are să fie nevoe de corijat toate femeile stricate ale slujbașilor noștri: ori fii cînstită, ori ia-ți bărbatul, cucoană! Am să le arăt eu, cine-l Leon Drei. M'ar auzit ce spun eu, Veniamin Solomonovici?

— V'am auzit, sisii Veniamin Solomonovici cu vioiciune. Acuma aerul mi se pare, e bun, — adăogă el, și inceptu să tragă aer cu nasul.

— Un aer admirabil,—confirmă Leon Drei. Vă rog ventilați și ventilați.

Pe deplin mulțumit de convorbirea cu Veniamin Solomonovici, Leon îi făcu semn de adio și dispăru în biourul stimatei sale logodnice, Nina Marcovna Serebreanaia.

Veniamin Solomonovici, radios în sufletul lui, că a reușit să-i pună piedică lui Isidor Isacovici, alergă la cușca sa, frecându-și minile. Istoria conversației sale cu viitorul patron o povesti sara nevastei, se înțelege, cu felurite adaosuri; în același timp eșea, că și-a bătut joc, și de Isidor Isacovici, și de Leon Drei. Și lucrul era așa de plăcut, încît nevaste-sii nici chiar stăstala nu i se mai păru așa de urcicioasă.

(Va urma)

Semen Iușchevici

Viziune de Toamnă

Rămîne Toamna, singură, pe zare
Privind cu ochii tulbure și mare.

De veacuri vîntu-aduce de departe
Pustiul sur întîns pe dealuri moarte.

De spaima mută a pustietății sale
Aleargă Toamna 'n asprele-i sandale.

Stau împietrite dealurile deșarte
Ca niște păsări cenușii și moarte
Căzute'ntr' o celestă vinătoare.

Și Toamna singură-a rămas pe zare...

Primăvară rustică

Primăvară,—

Vîntul desghețat de soare curge ca o apă,
Intinzînd un șes de-asupra dealurilor înverzite,
Zărilor, în ele, abia pot să mai încapă.

Soarele

Luminează trist și prea mult casele în alb văruite.

În ograda 'n care colțul erbii e să rar,
Fluturînd cămeșă albă cu țigheț,
Omul bate niște cue într'un car,—
Și bat cue toate dealurile după el.

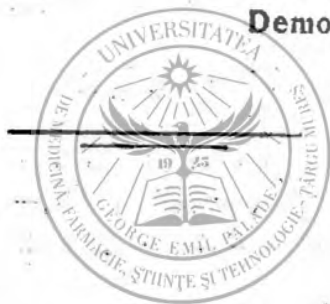
În grădină ard mocnit și singur frunzele de an,
Atrînd pe garduri lungi cununi de fum.
Iar pe urma carelor ce au dus semințele pe lan
O găină albă a 'nceput să scurme 'n drum.

Din cînd în cînd s'aude pînă-aici
Prin liniștea ca un ecou, din sat,
Pocnete de bici
Dela băeții care umblă la arat.

Pe coasta dreaptă cu verdeață crudă
Se vede bine 'n urma plugului ce scurmă,
O brazdă neagră, proaspătă și udă,
Și-un cocostirc, parodiind un om, în urmă.

Plugurile merg încet și nu se mai ajung,
Dol bol ca niște nurași abia înaintază;
Și-un cucuș plictisit a 'nceput să cînte lung
Fiindcă e demult amiază.

Demostene Botez

FILE RUPTE

Un om amărit

Iarna asta domnul Iancu Stroian o duce greu de tot. Pe la noi vine adeseori și, decum intră pe ușă, începe cu glas ridicat și tragic.

— Ce iarnă, domnule! Ce ticăloșie! Mizerie curată! Înțelegi dumneata? Mizerie!

Tot amarul din cuvintele acestea l se zugrăvește instantaneu și expresiv pe față. Obrazul l se stringe în crețuri multe, care se îngrămădesc sub ochi și fac din chipul lui Icoana scribei nemăsurate.

— Ne-am îngrămădit cu toții, înțelegi? cu copii, cu nevastă, într'o chișimie, unde abia te poți învîrți, și tot înghețăm de frig... Incai pe mine, până la cancelarie, știu că mă la dracul, în paltonul ăsta vechiu și păcătos.

Și'n adevăr, paltonul domnului Iancu Stroian îți dă fior de frig, numai cît te uiți la el.

— Mizerie, domnule!... ticăloșie!... reia dumnealui „crescendo”. Revolta exagerată, pe care o pune în cuvintele acestea, îl urcă și mai tare sîngele în obrazul veșnic congestionat.

Doar un păhărel de vin vechiu, o gustare picantă și o țigară dacă-l mai împacă pe domnul Stroian pentru cîteva clipe cu viața și cu oamenii. Bea vinul încetșor, trecîndu-l pe cerul gurii, își șterge mustața zbirlită cu o batistă colorată și pleacă după treburi.

Intr'o dimineață ne pomenim cu domnu' Stroian că abia scape pe ușă, din pricina unui pachet enorm, pe care-l are sub braț.

— Da' ce ai în pachetul acela, domnule Stroian ?

— Ia, niște blănuri de vidră... Mi le-a dat frate-meu, mă le tăbăcesc... (Domnul Stroian în tinereța lui a învățat și meșteșugul ăsta).

— Se poate să le vedem și noi ?

— Mă rog, poftim... De asta m'am abătut pe la D-voastră, să le vedeți.

— Frumoase blănuri ! De unde le-a căpătat fratele d-tale ?

— Da' nu sînt ale lui, răspunde domnul Stroian cu un fel de desgust revoltat. Sînt ale bestiei celeia de cumnatu-său. Vrea să-și facă o blană, mă nțelegi, cînd se duce cu trăsura la țară. Boer, domnule ! Ce crezi dumneata ?... Și cînd știu eu ce calic a fost tată-su... Închee domnul Stroian, cu vocea înecată într'un dispreț nemărginit.

După vizita asta nu l-am mai văzut vre-o două luni pe domnul Iancu Stroian.

Intr'o bună zi, cînd mă așteptam mai puțin, îl văd intrînd radios.

Ochii, sloboziți din creșuri, și-au căpătat pentru un timp mărimea lor normală și mustața l se zburlește într'un fel de zimbet. Un palton „marron“, destul de bun, scoate în relief silueta lui încă elegantă ; un guler de blană, bine așezat, e lucrul mic, care decide „șicul“ unei haine.

— A, dōmnule Stroian... Da' frumos palton ! Cînd ți l-ai făcut ?

Domnul Stroian e foarte încîntat, dar nu dezarmează complet și cu un ton, care păstrează, din obișnuință, accente de indignare, îmi răspunde :

— Ei, așa ! făcut... Pe dracu' ! Mi-a trimis soră-mea un palton vechiu al cumnatului și l-am prefăcut. Și ce crezi ? Numai prefăcutul m'a ținut o sută de lei ! Hoție adevărată. Te jefuesc toți ca 'n codru !

— Da' cel puțin ai lucru bun. Și are și guler de blană...

— Hm ! Da... Îngăimează domnul Stroian printre dinți. Mi-au rămas niște zdrențe dela vidrele celea, și, decît să le arunc, am încercat să văd : n'oiu scoate ceva din ele ?... Am ensut petec de petec și abia mi-a eșit gulerășul ăsta...

La amintirea fabricării laborioase a gulerului, fața domnului Stroian se încrețește iar, cu multă amărăciune.

— Când e mizerie, tot mizerie, degeaba! Uite, Nicu... și-a turnat acuma o blană, cu guler de biber... (Nicu e fratele domnului Stroian). Un guler, domnule, de-i trece peste căelulă, înțelegi? De l... dacă-i dă mina... Da' nu zice odată—continuă mai vehement domnul Stroian, după o scurtă tăcere—nu zice: Na-ți și ție, bre, o mie-două de lei, că știu că ai nevoie... Ți-ai găsit!...

Aici începe o lungă și des repetată poveste a multor îndatoriri, pe care el—domnul Iancu Stroian—i le-a făcut lui frate-său în vremuri bune.

— Apoi zi „oameni” și dă-le pace! Închee dumnealui. Și pleacă îngurzit și amărit, uitînd și de bucuria paltonului și de tot.

A mai trecut o bucată de vreme. Într'o dimineață aud o bătăe nervoasă în ușa de din dos. Până să zic «intră», domnul Stroian năvălește, ca scăpat din tun. Mai roșu, mai încreștit, cu mustața mai zburlită ca totdeauna.

În loc de „buna-ziuă”:

— Așa oameni, halal! Frate... cumnățică!... Ce poamă domnule! Ce viperă!!

— Ce-i, domnule Stroian? Ce ți s'a întâmplat?

— Ce să fie? Dăunăzi, cînd am fost pe la dumneavoastră, am trecut și pe la Nicu, să-i spun ceva. Acasă era numai nevastă-sa; el se dusese în oraș. Ma primit, că o văzusem la fereastră și n'a avut încotro; da' așa... cum știe ea să primească rudele. Eu am intrat în casă, ea abia a mormăit: «stai, te rog!» și n'a mai scos o vorbă. Dar am băgat eu de samă, că toată vremea m'a măsurat și m'a fixat. Eu i-am spus, înțelegi? ce treabă aveam cu frate-meu și am plecat. Azi... mă întînesc cu Nicu. Cum mă vede, se posomorăște și nici una, nici două: „Da' bine, bre,—începe la mine,—ce dracu' îmi faci istorii de astea?” Eu mă uit la el. Zice: „îmi scrie Jorj—ăsta e bestia de frate al nevastă-sa—îmi scrie Jorj că i-ai tăiat din blănurile cele de vidră”. Eu... rămîn înmormăit și mă uit lung la dînsul...

Amintindu-și scena, domnul Stroian fixează asupra mea niște ochi injectați și sălbateci. După o clipă de tăcere urmează:

— Da, zice, îmi scrie Jorj și-mi reproșează mie, că l-ai tăiat din blănuri...

Deodată glasul domnului Strolan se înalță, ca un muget fioros:

— *Eu, mă? Eu?! Eu* i-am tăiat din blănuri?..

Domnul Strolan se dă tot mai aproape de mine și mă flicsează înspăimântător, întocmai cum l-a fixat pe frate-său.

Apoi, cu glas mai potolit, îmi explică:

— Am înțeles că l-a descintat păcatoasa cea de cumnătă-mea... zic: Poate faci aluzie la gulerășul ăsta? Păi, paltonul așa mi l-a trimis Aglăița, cu guler cu tot!

Și domnul Strolan iar se uită fioros la mine.

Eu, n'am de lucru, nu mă rabdă inima și zic:

— Ce vorbești, domnule Strolan? Păi, mie parcă mi-ai spus zilele trecute, când venise vorba de guler, că l-ai făcut dumneta, din vidrele celea...

Domnul Strolan rămâne câteva clipe cu ochii holbați la mine. Incet-încet fața i se destinde... Un zîmbet plin de nevinovăție îi mișcă mustața cărunță și zburlită, și foarte domol zice:

— Serios?... Ți-am spus? Uite, vezi, nu știam... Uitasem că ți-am spus. Ei, bată-le focu' de vidrel! Vezi dumneta cum se prosteste omul?

Apoi, cu glas din ce în ce mai ridicat:

— Dar oricum, de ce să mă acuze el pe mine și să se lăse condus de bestii de neamuri, pentru un fleac ca ăsta?

Cavalerism

Au pornit în excursie de o zi, pe la șapte ceasuri dimineața. Ușoara indispoziție a sculării prea timpurii s'a împrăștiat repede în răcoarea dimineții și în adierile proaspete ale pădurii. Merg toți grămadă, vorbesc tare și în același timp și-mai cu seamă—rîd mereu.

Peste vre-o două ceasuri risul și vorba mai contenesc, grupul se împrăștie.

O domnișoară caută să se răzlețească, să rămie puțin mai în urmă. Un tinăr foarte curtenitor îi prinde numaidecât de veste:

— Ați ostenit, Domnișoară... Îmi dați voce să vă țin te-vărășle?

— Mulțumesc domnule, răspunde politicoasă fata. Nu e nevoie să vă deranjați.

— Vai de mine, dudue... Mie îmi face cea mai mare plăcere.

— Dar vă asigur, domnule, că nu e nevoie și vă rog chiar să nu vă deranjați pentru mine.

— Domnișoară, răspunde tinărul cu hotărîre, eu îmi fac din excursie o distracție, nu un scop. Cum credeți că ași avea nedelicateța să vă las singură?

Domnișoara oftează înăbușit și tace.

— D-voastră ați făcut, desigur, multe excursii, reîncepe tinărul cu amabilitate, văzînd că lincezește conversația.

— M-da...

— Și... ce preferați: Muntele ori marea?

— Prefer singurătatea, răspunde cam înțepat dudua, a cărei enervare se vedește tot mai mult și 'n mers și 'n paliditate, care-i înlocuiește acum rozele din obraz.

Tinărul rostește cu glas scăzut și pătruns:

— Sînteți o fire melancolică, domnișoară...

— ...

— Și se pare că natura vă face și mai melancolică, adăogă el tot mai patetic, după o scurtă tăcere. Și pe mine mă impresionează la fel natura... Sufletele noastre sînt înrudite... sînt făcute să se înțeleagă reciproc...

— Da, se înțeleg perfect!... Și cu nasul în batistă, fata caută să-și potolească o violentă izbucnire de ris.

— Ciudată mai e și fata asta! gîndește tinărul. Adică de ce o fi pufnind de ris, așa, fără rost?

Un prieten îl intrerupe nedumerirea strigîndu-l de departe:

— Mitică, vino te rog, să fii arbitru între domnișoara Mimi și mine.

Mitică nici nu-i răspunde și, întorcîndu-se spre tovarăsa lui:

— Scuză-l, domnișoară! E tare bun băiat Alecu ăsta, dar nu prea are finețe... N'are simțul situațiilor delicate...

— ...

— Știu! Vrei să zici că e nepoliticos la culme faptul că mă cheamă, cînd mă vede în compania unei domnișoare...

— Nu, domnule! Nu voiam să spun asta! rostește accentuat domnișoara, privindu-l drept în ochi.

Și părăsind cărarea, apucă hotărît prin pădure.

Uimit și jignit, Mitică rămîne o clipă locului și urmărește pe fugară cu o privire plină de toate reproșurile:

— Asta trebuie să fie nebună, își zice el. Pe onoarea mea dacă pricep...

Grădinarul

M'am coborît încet în grădina înconjurată de zid străvechiu. Treptele de piatră, povîrnite într'o parte, sînt pe jumătate îngropate în pămînt, de vreme. Mușchiul negru-verzui a crescut cu îmbelșugare printre lespezile de pe margini, pe unde nimeni nu calcă.

În urma mea aud un pas greoiu. Îl cunosc, fără să mă întorc capul. E pasul lui Moș Costache, grădinarul, care lucrează cu ziua, azi aici, mîine aiurea...

Picioarele lui, îngreulate de bătrînețe, calcă țapîn în cizmele grele, cu încrețituri mușcăite, care-l trec mai sus de genunchi.

— Tare s'au mai stricat vîile anul ăsta, Moș Costache, încep eu vorba.

— D'apoi ș'atîta ploae, Doamne iartă-mă!.. bombănește înfundat moșneagul, care tocmai se plecase să zmulgă niște mohor de pe un strat.

— Da' strugurii mai toți sînt buni; păcat numai că n'au frunză.

— Nu-i nevoie... dac'au scăpat strugurii; da'î vorba mea că și strugurii îs păliți.

— Bine, dar chiar buni, dacă nu mai au frunze...

Moș Costache zîmbește:

— Da' ce să facă cu frunza?

Și acum, pentru intăia oară de cînd am început vorba, moșneagul-mă învrednicește cu o privire, care-mi clatină părerile mele și-mi dă un respect necugetat pentru vechile lui cunoștințe grădinareshti. Dar, ca să nu las vorba neisprăvită, îngin și eu fără convingere:

— Păi, e nevoie și de frunze.. ca să se hrănească...

De astădată moșneagul ride fără să se mai ascundă, pănă-l îneacă tusa. Linîștindu-se puțin, întrebă răgușit și întrerupt:

— Cu frunza?... D'apoi rădăcina... ce treabă are?

Și pleacă, clătînd din cap și trăgînd cu patimă dintr'un capăt umed și negru de țigară.

Moș Costache își cercetează sămănăturile.

— Era să-mi prăpădească omida tot curechiul! Noroc că i-am prins de veste. O căciulă plină am dat pe foc.

— Tare bine; numai, uite... sînt încă o sumedenle de fluturi...

— Ei, ș'apoi? Ce strică fluturile?

— Apoi fluturile face ouă și din ouă es omizi, Moș Costache.

— Săracă lume!... Nu face fluturile omida. Omida singură face cuiburi și se înmulțește.

De astădată moșneagul nu mai rîde; nici măcar nu zîmbește. Se uită țintă și întunecat într'o parte. Eu tac, cumișită—cam tîrziu—de amintirea prea proaspătă a poveștii cu frunzele. Iar Moș Costache mă lasă în drum, cotește liniștit la dreapta, calcă mai apăsat și bombănește, ca pentru el singur:

— Apoi, dac'au agiuns acuma și fluturii să facă omizi, are să fie rău pe lume, minca-o-ar florile de grădinărie!...

Dimineață...

Pătura moale de zăpadă, ce se prinsese de cu sară, s'a topit cătră ziuă. Pe străzile desfundate, unde și unde, se mai zărește cîte un petec de albeață neprihănită. Incolo—noroiu. Doar mijlocul bombat al drumului e mai zvîntat.

Abia s'a luminat de ziuă. Din cerul învăluit în neguri, din clipă în clipă stau să cadă fulgi de zăpadă, ori picături mărunte și înghețate.

Un scîrșit prelung și trăgănat vestește în tăcerea amorțită, că strada se trezește. Doi boi slabi și bătrîni se opintesc din răspuțeri să tragă pe drumul hleios un car peste samă de încărcat cu lemne jilave. Omul, plin de noroi până mai sus de genunchi, e răzbătut de umezeală și întunecat la față ca vremea. Cînd și cînd ridică ochii din pămînt și atunci—trezit din cine știe ce gînduri otrăvite—lovește 'n boi. O fi perdut biciul pe undeva, în drumul lung de noapte, și acum își bate boii cu un gătej gros și noduros, ales dintre lemnele din car.

Loviturile cad cu un zgomot surd pe spinarea boilor. Cel

din stînga—cel mai des lovit, că e mai la îndămina omului—își adună puterile, întinde gîtul, crezînd că va izbuti să scape de apăsarea veșnică de pe grumaji. Cu ochii lui mari și lucitori, ca de gelatină neagră, cercetează drumul nesfirșit...

Un cîne ciobănesc, cu blana albă și moale, plin de glod pe picioare și pe pîntece, se ține cîțva timp pe lingă car. Dar merge silnic și mereu întoarce capul în urmă, cu ochi plini de neliniște și de amărăciune. Se ține pe lingă carul străin, ca să nu se simtă de tot stingher și fără ocrotire în tirgul mare și plin de tot felul de primejdii.

Înainte de carului, la tot pasul, se împrăstie grupuri mici de vrăbii, care după un zbor de o clipă, se lasă mai departe, în mijlocul drumului. Cu sărituri febrile, zburătoarele mici și îndrăznețe caută și aleg cu ciocul fire de ovăz, în lungul drumului, pe unde se cunoaște că au trecut cai...

Ciori multe vin de departe, de peste deal, se rolesc în zbor și se strigă cu croncănituri aspre.

Din urma carului se aude alt scrîșnit prelung. Cîțele se oprește brusc, ciulește urechile...

O căruță, încărcată cu felurite lucruri, care abia se văd de subț fin, vine domol, trasă de un căluț rustic, modest, cuminte.

Sus, pe fin, cîteva giște, albînd pe zarea mohorîtă, stau impasibile în învelișul lor compact de pene, cu giturile simetric arcuite, cu capetele îndreptate în aceeași parte. Numai la hopuri, giturile lor se clatină toate în același timp, ca niște lujere bătute de vînt.

Și, din bolta de cenușă udă, începe să ningă iar, încet...

Domnișoara Sally

«Domnișoara Sally, croitoreasă, strada Orient No. 6...»

Aveam mai demult adresa asta. Într'o sară de toamnă am pornit s'o găsec. Din stradă în stradă, întrebînd pe unul și pe altul, m'am pomenit în inima cartierului ovreesc sărac: Străzi înguste, pe care noroiul nu se mai zvintă, case îngrămădite, curți strimte și murdare, fără un pom, fără un fir de iarbă; odăițe subț pămînt, în care cobori pe trei-patru trepte putrezite...

Se aprindeau lămpile. Prin geamul stropit al unei cafele mici se zăreau, îngrămădiți la ceai și la domino, zidari cu

hainele scortoase de tencuială și hamali încinși pe la mijloc cu faniile groase, cu care coboară vasele în pivnițe. Prăvăltoare murdare își arătau în lumina gălbue rafturile pline de mărfuri vechi, cu miros înecăcios de blănuri și de încălțăminte îndelung purtate; odăi de locuit, ocupate aproape pe jumătate de cîte un pat mare, cu perne multe, erau însuflețite de neastîmpărul copiilor numeroși, slabi și febrili.

Ocolind un han vechiu, am ajuns înfirșit într'o ulicioară fără trotuar: strada Orient. Am găsit ușor numărul 6, — o casă dărăpănată, cu două rînduri. Jos prăvălii. Urc scările și bat la prima ușă, care se deschide în aceeași clipă, dînd drumul în frigul de afară unui val de aer cald și înăbușitor. O fetiță își arată capul creț prin ușă.

— Domnișoara Sally?

— Aici. Poștiți.

Intrai și abia mă puteai strecura printre scaunele de lemn, fără spătar, pe care — aplecate de la mijloc — coseau de zor vre-o trei fetițe. Amețită de zgomotul celor două mașini la care, sub lumina slabă a lămpii, lucrau două fete mai răsărite, caut să zăresc pe cineva mai mare. Din fund văd că se îndreaptă spre mine o făptură foarte mică și slabă, cu fața trasă și veștedă, îmbrăcată într'un capot ponosit.

— Eu sînt Domnișoara Sally. Ce doriți? mă întreabă minuscula patroană de atelier, cu un glas subțirel și slab, pe care nici nu l-ași fi auzit, dacă mașinile nu și-ar fi întrerupt pe cîteva minute zbrînlitul asurzitor.

Foarte dezamăgită de înfățișarea ei firavă, legai cu greu cîteva vorbe, mai mult de mintuială:

— Mi-a dat cineva adresa d-tale. Poate să am ceva de lucru... și am voit să știu unde stai și dacă ai timp...

— De ce aveți nevoie?

— Vezi că... acum am nevoie de ceva cam greu de făcut...

— Și ce?... Poate n'aveți încredere?

Pometele accentuate de slăbiciune se pătează cu roș-violet pe fața pală a domnișoarei Sally și, fără alt cuvînt de protestare, o văd că deschide cu grabă un garderob și cu mișcări îndemnatice începe să desfășoare înaintea mea bucăți feturite de stofe fine și de mătăsuri scumpe.

— Bine, domnișoară Sally; nu te supăra, dar să-ți spun drept... te-am văzut așa de mitlică...

Tonul meu, mai mult decît vorbele, a împăcat-o.

— Și dacă sînt mică... Las', o să vedeți d-voastră, dacă n'aveți să fiți *mulțimiți*...

Ne-am înțeles numaidecît cînd să vie la mine și am plecat.

Până acasă mi s'a părut că tot respir aerul greu din odaia prea caldă, în care se deslușea mirosul amestec de cărbuni.

Domnișoara Sally a venit la ceasul și în ziua hotărîtă și după acela, întotdeauna cu același exactitate.

Minile ei mici, ca de copil, aranjează cu o îndemînare miraculoasă muselinurile străvezii de vară, stofele moi și călduroase de iarnă. În timp ce ea corectează pe corp lucrul făcut acasă, eu încerc să leg o conversație, des întreruptă, și mai totdeauna același:

— Ce-ai mai făcut, domnișoară Sally, de cînd nu ne-am văzut?

— Mulțumesc lui Dumnezeu... bine...

— Ai mult de lucru?

— Slavă lui Dumnezeu; numai să fiu eu sănătoasă...

Din puținele ei vorbe și mai ales din întreaga ei înfățișare—dela ochii încercănați, până la minile străvezii—înțelegi viața de muncă neîntreruptă și istovitoare, în care singura lumină e ziua de Sîmbătă, cu somn mai îndelung, cu mîncare mai bună, plimbare și cinematograf după amiază. Altceva nu-mi spune nimic domnișoara Sally, și mă întreb adese ce-o leagă de viață și ce o face să meargă înainte?

Cînd vine cu lucrul gata, înră tăcută și preocupată. Desface cu înflințe precauții pachetul, scoate halna, o scutură puțin, o privește lung... În sfîrșit se hotărăște să te îmbrace. Nici n'o simți cum se mișcă de ușor în juru-ți, cum încheie și aranjează cele mai complicate combinații ale model și niciodată halna nu va veni așa de minunat, ca de data asta, cînd ți-o pune ea. În clipa asta solemnă glasul domnișoarei Sally se ridică, zugrumat puțin de emoție:

— Vă place?

— E foarte bine, domnișoară Sally.

Domnișoara Sally se rumenește ușor.

— Vedeți... D-voastră ați crezut că nu știe nimica domnișoara Sally...

După ani de zile, nu scapă prilejul să-mi amintească jignirea, ce i-am adus-o întâia oară cu neîncrederea mea.

— Lasă, domnișoară Sally... Uite, bea un ceal, să te mai încălzești... Și eu am să-ți cînt ceva la piano. Îți place s'ascuți?

Surprinsă, îmi răspunde trăgănat și stînjent:

— Da...

Cînd sîrșesc, mă întorc spre ea. O văd mai rușină, cu privirea ținută, cu ceașca de ceal neatinsă în fața ei.

— Ți-a plăcut, domnișoară Sally?

Tresare.

— Vai, parcă eram la cinematograful...

Domnișoara Sally e pentru întâia oară neexactă. O aștept în zădar de vre-o două săptămîni. În sfîrșit, iat-o!... Dar parcă e schimbată: mai îndrăzneată, mai tină, parcă și mai înaltă.

— Domnișoară Sally, sînt supărată pe mata. De ce m'ai întîrziat atîta?

— Îmi pare rău; nu vă supărați!... Da' am avut de lucru...

Chiar tonul răspunsului e altul, decît cel obișnuit. E mai vesel și mai ferm, în același timp.

— Și m'ai lăsat pe mine la o parte, pentru alții?... Asta nu-i frumos, domnișoară Sally.

— Chiar pentru mine am avut de lucru, îmi răspunde domnișoara Sally; și zîmbește, roșindu-se.

De bună seamă, cîntă o bucurie în sufletul ei.

— Dar ce gînduri ai, domnișoară Sally? Poate te logodești?

Fața ei se face gravă, ca să-mi răspundă:

— Sînt logodită de-acu',—de șase ani... Și acum a dat Dumnezeu și am început să primesc iar scrisori dela logodnicu'...

— Dar logodnicul nu ți-e aici?

— Nu. E la America, de șase ani...

Domnișoara Sally rămîne cîteva clipe cu gîndul dus. Zîmbește iar:

— Imi scrie așa frumos!... „Salică dragă”... Și-mi trimite o mie de franci...

Intr'o Sîmbătă sara, domnișoara Sally trece pe la mine, să-mi dea un răspuns. Poartă rochie de mătăasă, pălărie elegantă, pantofi de lac, mici ca niște jucării.

— Unde te duci așa frumos gătită, domnișoară Sally?

Toată fața-i e luminată și-i strălucesc ochii, ca de friguri:

— Mă duc la teatru!...

Peste vre-o două zile, cînd vine la încercat, o întreb:

— Ei, cum ă fost la teatru, domnișoară Sally?

— Vai, a fost așa frumos!... Era chiar pe teatru... Și actori adevărați. A venit o actriță mare, de ale noastre. Așa elegantă!... Da' n'au mers numai Evrei; a mers toată lumea...

Domnișoara Sally s'a oprit din cusut. O muncesc gîndurile.

— Am plătit doisprezece franci un loc. Da' joacă tare bine. Așa o plesă... cu dragoste...

Domnișoara Sally se înroșește de plăcere retrospectivă.

— Și era așa elegantă!... Avea niște toalete!...

Glasul i se strînge în gîtlej și nu-și poate completa admirația, decît printr'o fluturare în gol a minii drepte. Zîmbitoare și înfrigurată, prinde în neștiire cîteva ace în stofă și le scoate numaidecît. Simt că n'ar vrea să sfîrșească vorba începută și, ca să-i prelungească plăcerea, îi spun:

— M'ași duce și eu s'o văd. Cînd mai joacă oare?

— Joacă deja și diseară, îmi răspunde ea cu grabă. Să va duceți chiar, zău, să vă duceți!... Așa o femeie frumoasă și elegantă... parcă-i dela cinematograful...

Domnișoara Sally e tot mai ocupată cu pregătirea zestreii. Și-a lăsat toate clientele și doar mie îmi mai lucrează, printr'o favoare specială. Conversațiile noastre se învîrt acum în jurul aceluiași subiect.

— Ți-a mai scris logodnicul, domnișoară Sally?

— Am primit deja și eri o scrisoare... și fotografie...

— E bine?

— Așa frumos!... Am s'aduc... să vedeți și d-voastră...

— Și... pleci, domnișoară Sally?

— Dacă mi-o ajuta Dumnezeu, trebuie să primesc bilete plătite dela logodnicu', și am să plec.

A plecat demult domnișoara Sally... A părăsit—probabil pentru totdeauna—odăița strimță, cartierul murdar și orașul, peste barierele cărula nici nu călcăse până acum. Am urmărit-o un timp cu gândul: La București... stă vre-o trei zile. La Paris vre-o săptămână, în așteptarea plecării vaporului din Havre... Apoi a căzut în vîna celor depărtați. Am uitat-o.

Un plic timbrat din New-York mi-a readus-o azi întreagă în minte...

A ajuns la țintă, a scăpat de muncă și de sărăcie și trăiește într'un oraș minunat, în care e frumos de tot, așa frumos... ca la cinematograful...

Dincă

— „Strugurii! Hai la struguri d'ăia buni! Prune-prune!”

Să dormi cât de adînc, sărî ars,

Așa își vestește sosirea, mai în fiecare dimineată, Dincă, negustor de trufandale, oltean pripășit în tirgul nostru de pe vremea refugiului. Nici n'așteaptă bine să-i chemi, își pune coșurile jos și cu o adevărată artă te silește să cumperi mai mult decît îți trebuie și chiar ce nu-ți trebuie. Are Dincă o slăbiciune mare pentru cuvînte „radicale”, cu care își împestrițează vorbirea, de-l imposibil să-l rezîști.

— Splendide, dudue! Pe onoarea mea! Gustați numai din prunele astea...

În dreptul curții vecine se înalță puțin și aruncă peste gard o privire cercetătoare. Se vede că dorm. toți ai casei. Dincă pornește înainte, împingînd spre ceafă, cu un fel de ne-caz disprețuitor, căciula țuguiată de miel. Nu-i e lufatît că n'a făcut vînzare, cît îi e că n'a malușurat greutatea de pe umeri.

Un vîl subțire, ca de fum, stă în aer, de-a lungul străzii. De peste dealul din fund o rază de soare, lungă, roșatică, împunge vîrfurile castanilor bătrîni; alta, pune o pată de aur palid drept pe turla bisericii din vale.

Cu același pas legănat, Dincă trece acum pe cellalt troșuar și se oprește la o casă cu ferestrele în stradă. Privește indiscret pe geam și strigă:

— Dudue Ra...a...lu!

Chemarea, începută cu glas bărbătesc-normal, sîrșește

printr'un „faiet” răgușit, cu totul nepotrivit cu structura masivă a lui Dincă.

— Nu doriți?...?

Un glas subțire lasă să străbată până afară câteva sunete răzlețe, din care totuși Dincă înțelege un refuz.

— Imi pare rău... Săru' mînal

Și pornește, oftînd, mai departe.

Mai la deal, o gospodină a eșit în poartă, legată cu alb la cap, cu șalul pe umeri, cu papuci în picioare.

Dincă saltă coșurile și grăbește pasul.

— Săru' mînal zice el.

Se apleacă din dreapta, până ce coșul din față atinge trotuarul, apoi aduce cobilița peste cap și sloboade din cîrlig și celalalt coș, alături de cel dintăiu.

— Poftiți,coniță...

Gospodina, femeie cam în vîrstă, dar volnică și bine ținută, își dă sama, dintr'o singură privire ageră, ce fel de marfă și anume de ce calitate, are Dincă pe ziua de azi. Apoi, cu autoritatea îngăduitoare, pe care i-o dă lunga ei practică cu negustorii de tot felul, începe cu o voce gravă, potrivită cu chipul ei și mai ales cu gura cărnăasă, umbrită ușurel de un puf brun:

— Da' știți, domnule Dincă, una? Dăunăzi mi-au eșit două ouă mai puțin la număr.

— Indiferent,coniță! Zău, credeți-mă: indiferent... fără voce... vă împlinesc eu lipsa, altădată.

— Unt ai? mai întrebă cucoana, zîmbind.

Dincă ridică niște frunze de nuc și dezvelește câteva boțuri de unt, învelite în cîrpe albe și jilave.

— Poftiți,coniță! Ceva fin de tot! Poftiți, mă rog, gustați. Splendid!

În clipa asta, dintr'un coridor, izbucnește afară un cățel alb, lăptos și creț, cu ochii roșii și coada stufoasă. Se repede la Dincă, îl apucă din fugă cu gura de cizmă și latră, tușește, strănută, se înăbușe de enervare. Cînd însășișit s'a mai potolit, Dincă rîde ușurel spre cucoană.

— E foarte înimos! zice e. coana.

— Era să mă rupă! completează Dincă, din complăzență.

— Aș! lua vre-o două chilograme, zice cucoana, revenind la unt. Dar te rog să mi-i faci ca pentru mine, cu prețul din piață...

Dincă se bate cu palma în piept:

— Se poate, coniță?—și privește sașu și stăruitor în ochii cucoanei. Dar așa fi un mizerabil, să iau tocmai dela d-voastră mai mult. Se poate? În prețul costului, coniță!.. În prețul costului...

Cucoana zîmbește iar, cu îngăduință.

Tot vorbind, Dincă scoate balanța dintr'un coș, zurnind cu vehemență lanțurile și apucă delicat un boț de unt între degete, să-l cîntărească.

Gustatul untului, cîntăreala, plata, se sfîrșesc în liniște. Dincă petrece cirlișele cobilișii în toartele coșurilor, le aburcă dela pămînt, gratifică pe cucoană cu un „săru' mina” foarte dulce și pleacă, legănîndu-se.

Dintr'o curte, întunecată de prea mulți arbori, se aude un glas subțire și enervat:

— Domnule Dincă! Domnule Dincă!

— Săru' mina... îndată!

Din gură zice pripit «îndată», dar din pas Dincă o mai slăbește. Se știe el, păsămne, cu musca pe căciulă și are așa un fel de presimțire vagă. În sfîrșit, tot trebuie s'ajungă, până la urmă.

Din umbra copacilor ese la iveală o cuconiță mică, blondă, frizată, care începe numaidecît cu volubilitate:

— Păl bine, domnule Dincă, dumneata mi-ai dat dăunăzi patru raci la franc. Nu-i așa? Patru raci la franc. Și o prietină a mea mi-a spus chiar în ziua aceea că ea a luat din piață doisprezece la franc. Asta e prea de tot!

Cuconița ar mai spune multe, dar n'o mai ajută glasul și se oprește puțin să respire.

Dincă stă înaintea ei mut de surpriză prefăcută; coșurile parcă și-au lungit legăturile și atîrnă triste în jos, aproape s'atingă trotuarul cu fundul. În sfîrșit prinde și Dincă un moment și izbucnește:

— Manopere, coniță! Astea-s manopere! Vă spun eu pe onoarea mea!

— Cum manopere? Ce manopere? Mie mi-a spus mamă! Sfetcu... Doar n'o să-mi spue minciuni. Ș'apoi ce-ar avea ea cu dumneata? Nici nu te cunoaște...

Glasul foarte îndurerat al lui Dincă răzbate din nou cu greu prin vârtejul de vorbe ale cucoanei:

— Manopere, cuconiță... Ca să se laude... Așa-s cucoanele... Nu știu eu?..

De departe, din cine știe ce ogradă, răsună fără veste în liniștea dimineții un cutucăcăt aprig de găină, alungată de pe culbar.

După o tăcere, Dincă întreabă cu blindețe :

— Azi nu luați nimic?... N'aveți nevoie?...

Cucoana a pornit spre casă. Din virful buzelor abia îi învrednicește pe Dincă cu un «Nu» scurt, și dispare printre copaci. Dincă a pornit și el. Dar când să treacă drumul, mai strigă odată, cu glas obidit :

— Manopere, conia... aș fi o canale... tocmai pe dumneavoastră...

Cuvintele lui se pierd, ca într'un culuar, pe strada strîmă și lăturalnică, pe care cotește acum. În pervazul unei porți îi așteaptă o slujnicuță tinăra.

— Ce bunătăți mai ai pe ziua de azi, domnule Dincă? îi strigă de departe fata, cu îndrăzneală.

Lui Dincă îi rid ochii și mustața i se mișcă ușor de-a-supra gurii, într'un început de zîmbet. Dar răspunde morocănos :

— Vezi să nu-ți strepezești dinții... Încă mai ai nas să întrebi?

Fata face ochii mari și mirați.

— Ce te zgîești așa? întreabă Dincă, oprindu-se în dreptul ei. Nu mi-ai șterpellit tu daunăzi un ou?

— Ia, lasă, domnule Dincă, nu mai fii așa hapsîn! Dă-mă și mie vre-un cîrcel de poamă!—și fata s'apleacă repede spre coș, cu mîna întinsă.

— Nu pune laba! zice domnul Dincă, dîndu-i o bleandă. Las' că-ți aduc eu diseară un strugure d'ăia marii, dacă nu mai faci pe-a dracului. Acu', n'avem vreme de amor...

— Auzi, păcătosul! zice cu indignare fata, care zărise de-asupra gardului capul buhos al bucătăresei de peste drum.

Dar capul dispore și fata, potolită subit, se uită c'om zîmbet în urma Olteanului, care grăbește pasul în susul străzii...

Tîrziu, pela amiază, domnul Dincă trece iară pela poarta noastră. Cu același mers legănat își duce coșurile goale, în care a rămas numai balanța și hîrtille de jurnal, colorate roșu ori vinăt de zeama fructelor, ori, pe alocurea cu pete de unt, transparente...

Lucia Mantu

Primăvară

Lui Demostene Botez.

Căruțe cu gunoae au huruit pe străzi,
Și s'au întins la soare cini galbeni prin ogrăzi...

Își umflă vântul nările, s'aducă
Miros de baltă prin grădini;
Și cerul ca o pajistă la soare
Se usucă...

Iar nouril prin colțuri de zări s'au mistuit
Cum, jos, pe cîmp, omătul s'a topit...

În tîrg, țărâncile cu picioare goale
Au s'aducă smîntîină proaspătă în oale
De lut, acoperite cu brustur clăpăug...
Pe maldane au să inflorescă spinii
Cu florile ca niște răni...
Pe frînghii zdrențuroase au început vecinii
Să-și scoată hainele la soare...

E-atît de vesel cerul! și parcă-i sărbătoare
În fiecare zi...

Miros de verde umed îți intră 'n piept, și sorbi
Adînc și larg văzduhul amestecat cu soare...

Au început să se ridice schele
 Cu scripete care atîrnă
 Ca niște spînzurători...
 Orașu-l plin de salahori...

Pe străzi pustii cu arbori zdrențăroși
 S'aud flașnete gingave, spre sară,
 Ramase-acolo parcă de-astă-toamnă...

Și trec înmormîntări de oftigoși,
 — Din cei care-au nitat să moară
 Astă-toamnă...

Mi-e bolnav cugetul și-aș vrea să-l rup,
 Cum rupe unul paințen un picior...
 Și sufletul mă doare—ca un trup!
 Din mine-aș vrea să-l scot, și să-l omor,
 Să nu-l mai simt în mine cum se sbate,
 — Ci să-l ucid și să-l încarc în spate
 Să-l svirl în gîrlă și să-l cînt pe mal
 În violet minor,
 Cum cîntă vîntul cînd pe-aproapie-toamna...

Mi-s serile pustii ca niște case
 Cu geamuri scoase
 Și pereții goi...

Mi-s nopțile adânci ca niște mări
 Pe care merg corăbii cu felinare verzi,
 Deschise bine
 Ca niște nări,
 Să soarbă zările cîte-au mai rămas în mine...

Ohei ohei corăbierii
 Tăcerii!
 Strigoi bătrini, ce căutați pe-aiți?
 Cu ochii voștri ca niște licurici,
 Cu minile voastre ca niște odgoane
 De prins în ele suflete sărmâne?
 Sufletul meu? I-am dat la cîni,
 Strigoi bătrini!...
 Ohei ohei corăbierii
 Tăcerii!
 Bătrini strigoi,
 Întoarceți proreie 'napoi!
 Eu nu mai am ce să vorbesc cu voi...

Al. A. Philippide

Ș'atunci!

Radu rămase pentru vacanța cea mare, în orașul în care urma cursurile la universitate, chipurile ca să-și pregătească mai temeinic examenele de toamnă, împreună cu doi prietini, Mircea și Dan. Adevărata pricină însă, a statornicirii lui cât și a țevărășilor de învățătură, se numea Mira: o colegă a lor, care locuia în același oraș, urmînd să-și petreacă vacanța tot acolo.

Cu toții o socoteau cam într-o ureche, răutăcioasă, cutezătoare, și totuși, sau poate tocmai de asta, nu se puteau lipsi de ea. O văzuseră dintru'ntăiu, într-o sală de curs. Profesorul nu intrase încă. Ședea singură, la un capăt de bancă goală, și nu părea cîtusi de puțin stingherită în mulțimea gălăgioasă a băeșilor, — dîmpotrivă. Deși nu frumoasă, o deosebira îndată. Poate fiindcă era singura fată din toată sala, sau poate mai degrabă, din pricina părului: Avea capul înstrugurat pe de-antregul de cîrlionți roșcați de tot, ceace îl dădea cînd înfățișarea masivă a unor întortochieri de aramă în ruginie, cînd înfățișarea piăpîndă a unui jar abia înflăcărat. Părul acela îți stîrnea delaolaltă, pofta să-l desmierzi ca pe un mielușel și teama să-nu te frigi.

Cel mai îndrăzneț dintre ei, Mircea, o privi stăruitor. Descoperindu-i privirea, ea se apără cu mîna, ca de o muscă, bufnind de ris. Apoi își aplecă pieziș, capul, închise puțin ochiul sting încrețind obrazul, îl deschise mare pe celălalt, și privi țintă pe Mircea. Ochiul deschis își arăta astfel verdele aurlu, jilav, puțin bulbucat, de poamă turcească. Era dragălașă, și atîta înfruntare se vădea în chipul ei, încît privirea ochiului deschis apărea ca un monoclu purtat de un copil răsfațat.

Îmbiet de această primire, Mircea se îndreptă spre banca ei, făcîndu-și loc printre băești; cellalți doi îl urmară deaproape, nebăgînd de samă că larma se mai potolise. Ajuns în dreptul ei, Mircea se aplecă, din cale-afară de cuvîncios, spunînd: „Domnișoară, ertați-ne că vă supărăm; prietini mei și cu mine vă rugăm respectuos, să ne faceți loc alături de dumneavoastră.”

Cu un suris pe buze, ea se dădu la o parte; Mircea trecu. Cînd cellalți doi dădură să treacă, ea îl împiedică, luîndu-și loenz, și le spuse cu glas tare: „Îngăduți-mi, domnilor, o veche deprindere: nu pot suferi cînil cu coadă. Deoarece domnul s'a

așezat alături de mine, vă rog să treceți în banca din urmă. Astfel, domnul — îl arăta pe Mircea — va fi berc, și eu împăsat!

Un hohot de râs școlăresc izbucni de pretutindeni; intrarea profesorului spori hazul și mai ales obrăznicia vorbelor ei.

Deatunci, încetul cu încetul, îndurînd fără să știe cum, toate necazurile cu care îi întâmpina și îl alunga, se întovărășiră cu Mira. Felul în care îi orîndulise în bănci, rămase de pomină și același dealungul anului. Zilnic le făcea alte necazuri, alte blăstămății, și totuși nu se dădeau duși. Ce e drept, Mircea și cu Dan — Radu era mai timid — o răsplăteau cu prisosință.

Și iată că odată anul școlar împlinit, se hotărîră să nu mai plece, numai ca să rămie cu ea.

II

„Play...”

„Ready...”

Palmuită de racheta Mirei, mingea o zbughi, albînd prin aer, ca un pîtec de rîndunică; filetul îi clungi zborul năuc; incilcîta în năvod, zvîcni, și căzu zbucumîndu-se în salturi bunduce.

„Play...” mălțată în virful pantofilor albi, stringînd în mînă mânerul rachetei adusă deasupra umărului, cu trupul încordat ca pentru fugă, Mira lovi a doua minge care descrise o creangă încovoiată vîloiu, din capătul căreia racheta lui Mircea culeșe, zvîrlînd înapoi, elasticul rod. Mira luă un „drife”, și mingea se arcul în lung deasupra filetului, ca o spinare de ogar în salt, împroșcată din nou din racheta lui Radu în racheta lui Dan....

Alergau neconțenit, înfruntînd zăduful, și jocul înfierbîntat părea o sfadă de mingi ațîțată de ei. Pantofii albi se zbuciumau de colo-colo, afumîndu-se de colb, ca niște pescăruși robiți pămîntului care îl surghiumise în vrăjitoareștile dreptunghiuri de var.

„Game...” Glasul Mirei sună cuvîntul de biruință. Își zvîrlise pălăria și racheta, și sta dreaptă, sclipind de neastîmpăr, cu părul sonor de soare, ca un drăgălaș sceptru al zburdălniciei. Cu toți erau o apă. Se tolăniră pe iarbă la umbra copacilor ale căror frunzișuri întunecate se îngîneau cu frunzișul de soare al amiezii. Li se băteau inimile așa de tare încît li se părea că pămîntul zvîcnește sub ei. Chipul aprins al Mirei, apărea în risipa cirlionților, ca un măr domnesc căzut în iarbă, cu o crenguță de frunze tomnatece. Dan prinse un fluture și i-l zvîrli. Ea îl culese, și începî să-și dezmlerde obraji cu aripele prăfuite: „Mulțumesc pentru pudră, Dan!” și avîrlîndu-i o muscă moartă: — iată în schimb, un „grains de beauté”. Mircea, cu un fir de iarbă între buze, imita răgușeala cucușilor. Radu își zăbrelise chipul opărit de căldură, sub rachetă.

În preajma lor iarbă răsuna ca un zvon de drimbe și de abîlnitori de zmeu; în depărtare țiuia ca o sărutare pe ureche. Străvoațiile plîpîri ale văzduhului, păreau flăcări de vînt...

Tac... tac, tac-tac, tac-tac-ctac-ctac-ctacatacataca... pripiță ca o grindină, toaca bisericii din apropiere, glăsula de amlază. Mircea, cu minile pînă în jurul gurii căscate, o îngtoacă orăcîind din gît; Dan îl ținu isonul. Mira se ridică, privi crucea bisericii, înspicată de soare, făcu o cruce cucernică, apoi îl măsură pe toți zimbînd disprețuitor, și se tolăni iară. îndată după ea, se ridică și Mircea, cu racheta în mîna: se înalță în vîrfurile picioarelor, ridică racheta arculindu-și puțin trupul, își împreună degetele mîinii stîngi, aducîndu-le în dreptul rachetei; și făcînd semnul unei cruci mărunte, înăuntru acestei paranteze amenințătoare, îl lovi cu putere spre Mira, chiulînd un „play”. Radu, care urmărindu-l de jos își luase racheta, se făcu că-l răspunde prinzînd închipuitor salt al crucii. Mira îi privi pe amîndoi, rînd pe rînd, și spuse: „Vol doi sînteți prea neghobi ca să credeți!” Și întorcîndu-și capul către Radu: „Și Radu e prea prost ca să nu creadă!” Mircea și Dan bufniră de ris. Radu se înroși, și sufletul lui asemenea, de rușinea chipului. I se părea că dăduse în vileag, din pricina Mircei, un statornic zbuțum înăuntru: teama că-l prost înțeapă de teama de a nu părea astfel. Ar fi vrut să-l răspundă o obraznicie nemaipomenită și totodată foarte de duh, care să-l răzbune și să le dovedească amindurora, că vorbele Mircei erau o glumă și nimic mai mult. Dar nu izbuti, și nici n'avu răgaz, căci Mira, luînd un aer grav, îl privi în ochi: „Radule, spune-mi drept, crezi, sau nu crezi, în Dumnezeu?” Radu simți că roșata obrazurilor sporește. De teamă să nu bilble, și vrînd să pară cinic, făcu semnul crucii în dreptul buzelor și suflă în el ca într'un puf de pădăie. Socotea, de altfel, că nu mințise; la drept vorbind nu hotărîse niciodată dacă are sau nu, credință... dar astăzi doar prostii mai cred!

— Vrasăzică nu crezi? — se răsti Mira către el. — Bine! Atunci ai să mi-o dovedești. Să te juri pe... adică nu, dacă nu crezi, n'al pe ce să te juri!” Își încreși fruntea, aplecîndu-și capul, chibzul, ș'apoi sări în sus, deodată: „Am găsit, am găsit! Cu toți după mine.” Și o luă la goană. Trustei, strinseră în grabă, la un loc, surtucile, pălăriile și rachetele, și o porăriră după Mira al cărei păr, zărit din fugă, apărea pe sub umbrare, ca un neastîmpăr de veveriță, și prin soare, ca zurgălăi de aur. O ajunseră tocmai cînd încălecase băește, sprijinîndu-se cu minile, gardul care despărțea grădina, de cimitir; Mircea și Dan îl săriră pe întrecute; Radu, mai greolu, își făcu loc printr'o spărtură. Și ceata se năpusti, rîzînd și chiulînd, după Mira, printre crucile îngîndurate. Niciunul nu știa ce năzbitie mai născocise zvăpăiata lor căpetenie. Se opriră gîfilînd, nădușiți, în fața paretelui de coastă al bisericii. Mira îl pofti, cu mîna, să se așeze pe larbă.

Păretele ostealt, dărăpănat, scofilit, strălucea în soare ca un biet obraz de lepros pe care vacile Domnului închipulau dife de sînge scurse și neșterse de oîmen.

Mira, în picioare, făcându-le față, zise răspicat : „Acum vom pune la încercare tăgădulnța lui Radu ; dacă nu crede, va scuipa zidul bisericii, altfel e un minciunos și un nemernic.“ Il sclipeau ochii, de minie, dar buzele păreau că abia își stăpînesc risul.

Radu dădu din umeri, cam stingherit. Mircea încuviință pe Mira : „Da, da, »re dreptate, așa-i...“ Urmă o clipă de tăcere în-trebătoare. Lui Radu i se strînse inima.

Mira, cu o pornire neobișnuită, își repetă ultimele vorbe. Cellalți începură să-i măsoare pe Radu, cam ironic. Radu se turbura : i se părea că privirile celorlalți îl urecheau. Il cuprinse o minte oarbă împotriva bisericii. Se sculă apucat, și făcu un pas spre zid. Mira se dădu înapoi. Toți așteptau, cu ochii țintă la Radu. În cimitir răsuna risul mărunț al erburilor. Pe o fereastră deschisă, sus, veni o șoaptă de răcoare tămioasă.

Ne mai văzînd privirile celorlalți, avînd în față doar părțile bisericii, lui Radu i se păru că cerul și pămîntul au încremenit, în așteptarea unui trăsnet care trebuia să se abată din el.

Cu buzele strînse, alb la față, ca arșița, cu brațele ațîrînd pușîn depărtate de trup, părea o ciudată cruce insufletită, și răzvrătită.

Laolaltă cu zvicnirile inimii, două vorbe i se zbăteau în golul sufletului : „Nu cred, nu cred, nu cred.“ Și totuși era împlinit de o spalmă care părea că nu vine din el, ci din afară, ca un ger din arșiță. Simți că i se moae genunchii. Deodată risul Mirei îl sfichiul urechile și singele care năvăli în cap du-duînd : îl coplesii furia. Sugîndu-și obrazii, își adună tot scuipatul gurii uscate și scuipă cu ură....

Și lată că Mira, după ce privi cu ochii nedumeriți, marl deschis, căzu în genunchi și sărută zidul cu patimă ca pe un mort scump.

Radu se uita, prost. Cellalți doi, priveau ulmiți, neștiind ce să creadă ; o ridicară pe Mira : plîngea, mușcîndu-și buzele îmbrobonate de lacrimi.

Se întoarseră încet, priviți de crucile atît de îngîndurate, călcînd cu băgare de samă, gravi, ca printr'o încăpere în care se stinge un om.

Radu venea în urma lor, și sufletul îl era trist, trist, ca obrazul unei biserici, pe care se prelinge un scuipat, încet, încet...

Ajungînd la tenis, Mira păru că a uitat tot ; se înveseli din nou. Nimeni nu mai pomeni despre cele întimplate. Incepură jocul, afară de Radu pe care îl durea capul — spunea el.

„Play“, „ready“... din ce în ce, jocul se înviora ; picătul mingilor răsuna tot mai grăbit, tot mai puternic.

Radu se așezase pe o bancă : i se părea că sufletul îl plo-case, lăsînd trupul ca o cirjă prea grea, și totuși găunoasă. Săturile mingilor albe îl osteneau privirile, ca niște fulgere de var. Închise ochii. Clirpitul unei păsări îl neliniști. Deschise ochii din nou : îl urzi anevoc, cum își ridică brațul vătămat. Ca o așchie,

crucea bisericii îi străpunsese privirea. Tresări. Orbitor de alb, zidul sculptat îi veni în minte. Un fior îi zimță spinarea. Se scula de pe bancă, și o luă pe subt copaci, îndepărtându-se fără s-o vrea, de biserică.

Cu trudă, silindu-se, stoarse un suris ironic, sufletului; chipul îl ocoli ca pe un lucru nevrednic. Încercă să se îmbărbăteze, dojenindu-și cu glas de gînd, sufletul înfricoșat: „E absurd! N'am crezut niciodată. Am făcut un lucru urit, desigur. Dar zidul e zid, și-atît; biserica e o clădire, și atît.” Lovindu-se de o creangă, se feri speriat.

Glasul lăuntric lunecase ca pe un polei, fără să lase urmă. Iar încercă să gîndească,—*voia*. Își chema vorbele, înlăuntrul, în gînduri, în suflet, cum aprinzi lumini și aduci oameni într'o oada în care și-i frică să stai singur.

„Am crezut vreodată?... Nu, nu...” Rostise ultimul nu, cu buzele, cum ai trage un inecat, la mal: viața cuvintului ple-rise în el.

„Oare cred?” Îi veni în minte, deodată, un gînd care îi neliniștise copilăria. Îl întreba, de pilda, tatăl său uneori, după ce îl cam urechise prinzîndu-l cu vre-o minciună: „Radule, ia spune, de ce mă minți! Nu iubești tu, pe tatăl tău?” Și el cerca să-î răspundă *adevărat*, — asta doar i-ar fi ușurat și pe el — dar nu izbutea, fiindcă în sufletul său se înșirau o sumedenie de răspunsuri, din ce în ce mai adînci, mai lăuntrice, care se mințeau unele pe altele. Spunînd unul, cu buzele, un altul răsuna în suflet, surizînd tainic; îl spunea pe acela, altul îi șoptea că minte. Asta îl istovea.

Căpătase odată, demult, un ou mare de lemn, în care se aflau o mulțime de ouă, din ce în ce mai mici, fiecare colorat altfel. Pe cel mai mic — era cit un bob de mazăre — nu-l mai putea desface, fiindcă nici nu se mai putea. Și totuși, bobîța ceia îl moame, nu oul cel mare: Ce-o fi fost acolo? Se asemuia cu oul acela căpătat. I se părea că în el sălășluiau nenumărați oameni în carne și oase, la fel croiți cu trupul lui, dar osebiți la suflet și din ce în ce mai mici, și că fiecare din ei — cînd i se punea o întrebare lui, celui mai mare — rostea un răspuns, mai ciudat pe măsură ce omul care-l rostea, era mai mic și mai îndepărtat de trupul adăpostitor. Și aceste răspunsuri, la început clare, destrotivnice, se prefăceau într'un freamăt nedeslușit, adînc, prin care răzbea ca un țîriit de greer, înebunitor de departe, un răspuns pe care nu-l putea prinde niciodată. Se încorda tot, ca să-l tîmurească; ființa lui se lipea de suflet, ca o ureche la pămînt: zădarnic. Răspunsul acela era adevărat, o știa bine. Dar se temea de el ca de un scîrșit într'o casă pustie...

„Cred oare?” Ciudatul gînd al copilăriei îl stăpîni din nou. Un neliniștitor vîlmășag de răspunsuri îi zvoni în suflet. Vîlmășagul acesta i-ar fi putut lămuri, poate! Dar țîriitul acela din afund, ființa ceia atît de îndepărtată dîncolo parcă de sufletul său! De acolo îi venea spaima ca un fior de ger.

Cu câtă plăcere privea înainte bisericile orașului! Nu doar că li se închina; dimpotrivă, avea un simțimint de oblăduire pentru ele. Le socotea ca pe niște bătrini, cu sufletul altor vremi împăenjenit în ei, ca pe niște bătrini neputincioși care moțâie în ungherele lor, tăcuți, în orașul tihnit ca un azil de bătrini. Și acum, numai gândindu-se la biserică, se cutremura. De ce?

Îl îngrozeau bisericile, cum te îngrozește un mort pe care veghindu-l, te temi să nu deschidă ochii, și-ți pare că-i întredeschide, și te privește.

...Incepuse să se întunece. Se întoarse înapoi, spre tenis. Din nou zări crucea bisericii. Clipi înfiorat, și întoarse capul. Plîngeau gândurile în el: „Măcar dacă-l scuipam pe preot. E om cași mine. I-ași fi cerut ertare; i-ași fi sărutat, în genunchi, minile și picioarele, și i-ar fi fost milă, și m'ar fi ertat. Dar biserică? E mută, mută...”

„Raduu“... „Raduuuu“... Glasul lui Mircea îl deșteptă. Se îndreptă într'acole, grăbit.

Nu mai puteau urma jocul, din pricina întunericii. Erau gata de plecare. Îl întâmpinără glumind. Își luă racheta de jos, și o porni.

Caradaștele își purtau, prin inserare, vloaele ventilatoare negre, deșteptînd parcă răcoarea toropită. Mircea, cu racheta, culese una zbîrnfitoare și zburliță de zbor. Oftînd, copacli se îmbrobodeau în umbră.

Eșînd din grădina văzută deasupra dealului, pe zarea sinele, răsăritul lunii. Deaful vinat și depărtat, părea că-i dincolo de cer. Mare, galbenă, luna se întrupase cu culmea dealului, și părea că-i un uriaș bolnav al altor lumi, învăluit într'un halat mohorit, privind, cu chipul turtit de străveziul cerului, pămîntul mic și trist ca o flașnetă veșnic învîrtită și purtată pe același aliță.

III

...Prin arșița vinată a nopții, fuge, fuge; și înima-i zvicnește și cade în fiecare pas, și fuge și fuge printr'o tăcere găunoasă, de pustiu. Și iată că de pretutîndeni, bisericile, ca niște uriași cini turbați, cu gîturile țapene, cu ochii roși, îl înconjoară, îl înconjoară, și în fălcile lor înceștate elopotele mirle și latră și urlă.

Și departe, departe, pe cerul alb ca varul, orbitor de alb, o lună de spumă căruntă, se prelinge încet, încet, privindu-l, sorbindu-l...

„Aaa!“ Radu se deșteptă scaldat în sudori reci. Coșmarul care-i bîntuise prin suflet, îi zvîrlise în inimă un strigăt răgușit, zmult chiar din glasul lui. Sări din pat cu groază, ca dintr'un sicriu. Se clătină; ca să nu cadă, se sprijini de masă. Era buimac. Inchise ochii, îndărătnic, încrețindu-și fața, să-și stóarcă vedenia din pleoape. Li erau nervii străpeziți de încordare. Se lăsă pe scaun.

Slăbise. În picăturile de sudoare, care-l îmbroboneau bărbia și cădeau, i se ducea vloga; părea o stalactită care se topește subțindu-se.

Prin crăpătura storului, amiaza de vară, alba aprig, ca un ghețar învaluit în soare. Bizăitul de afară înghinându-se cu al muștelor din lăuntru, zvonea tinguitor ca un muget destrămat.

„E absurd, absurd, absurd“... rosti aceste cuvinte, răstît, apăsător, cu tot trupul parcă. Zădarnice, fără ca să-l potolească, vorbele îl istoviră ca lovituri de ciocan, în vînt.

Se zmunci de pe scaun; se duse la lavoar, luă cana, o vărsă în lighean, și-și mue capul în apa vestedă de căldură. O adiere de vînt se topi pe fereastră, covîrșind odaia de arșiță.

După ce își șterse capul, cu mișcări dezmierdătore, ca pe un copil bolnav, Radu se lăsă - din nou pe scaun, rezemîndu-și coatele de masă. Îl dureau încheeturile. Îi venea să se întindă la răcoare, să se întindă ca un vînt pe rouă, să adoarmă, să uite. Dar patul îl pînea ca un rug de coșmaruri.

De două zile nu mai eșise din casă, de groaza bisericilor. Singurătatea, căldura și veninul visurilor rele, îl înebuneau. Se hotărîse să plece acasă, chiar adouazi, de dimineață.

Trei zile îl despărțeau de ziua aceia; și totuși prin străvezul firbinte al pusietății lor, chipul acelei zile anume îl urmărea, privindu-l cu ochi holbați de paralizie, ca prin niște geamlăcuri mari, limpezi, rînduite în șir. Și el doar fugea de ea, cu toate puterile; dar în fața lui, amintirea zilei îl curma fuga, ogîndînd la nesfîrșit, numai și numai chipul ei...

Își rezemă fruntea de masă. Își simțea capul împovărat, și orice gînd îl îndurera ca o lovitură. Închise pleoapele, amorțit... Și iată că noaptea se întinde deodată, ca o vinătae și că pămîntul pustit se face greu, greu, ca o năpraznică nicovală, și sufletul său se prinde de pămînt și se întinde, se întinde zgrunțuros ca o rugină amară, până în zări... Și clopotele încep să sune delaolaltă, asurzitor... și sunarea lor îl doare, și nu clopotele sună ci sufletul său geme, fărîmînd de grindini de ciocane... Se deșteaptă gîfîind, în sunetele clopotelor: sunau peșemne, pentru o înmormîntare.

Își cuprinse capul cu palmele; își simți timplele zvîcnind așatate, încît i se păru că-și ține inima în mini.

Se gîndi acasă, la părinți; o înfiorare îi spuzi tot trupul; scînci înecat, cu fața scurmată; și încet, apoi mai repede și mai îmbelșugate, ca fructele coapte dintr'un pom scuturat, lacrimile începură să cadă.

IV

Oglinda privea, prin fereastra deschisă, un copac, frunzișul încins și o cioară ca un mic hornar pe un hogeag în flăcări... și mai departe, în zare, prundișul de fum al norilor mărunți, înfiorat de apa albastră a cerului.

O adiere de vînt, răspîndi miros amar și cald de frunze de nuc: parcă s'ar fi vărsat undeva, în odaie, vin de Cotnar.

Radu se sprijini de marginea ferestrei, întinzînd minile și obrazul, afară, ca la gura unei vetre aprinse. Zări șirul de margarete, crescute în dreptul geamului, naltē și drepte, ca niște minunatare verzi oprite la ceasul de galben al toamnei. Un flutur își închidea și-și deschidea zorit, unghiul de cridă. Bizitiorul zbor al unei albine învirteji, prin lumină, o pitică bulboană de soare și polen.

Inchise ochii, cu fața încrețită rîzător, ca stropit de o mandarină: o rază de soare îi venise în ochi. Abia își mai aducea aminte de după-amiaza de vară cînd îl doborîse coșmarul. Boala grea îl milostovise cu tihna istovirii. Își simțea gîndurile moleșite și fericite, cum sint copiii în noaptea Crăciunului, cînd se deșteaptă, cu patul plin de jucării.

Pe cer, un cîrd de păsări rînduite în unghiu sonor, se îndreptă spre miazăzi, ca două visle ale unei bărci de soare, visle lungi de pe care picurau zvonurile verii.

O suflare caldă îl gidili urechile; clatină capul: în odaie răsună un întrelt hohot de ris: Mira, Mircea și cu Dan, intrați tîpali, îl binecuvîntau cu minile întinse.

Aflînd dela mama lui Radu — chemată de Mircea, acum o lună și mai bine, să și îngrijească copilul bolnav — că era destul de întremat, și că puțină mișcare l-ar fi priit, veniseră să-l iee la tenis, ca privitor.

Vrînd-nevrînd îl puseră pălăria pe cap, paltonul pe umeri, bastonul dinadins adus, în mîna, îl împinseră afară, deschizîndu-i ușa, și o porniră cu toții, încet.

Mira, cu capul descoperit, desprindea frunze, din treacăt, cu racheta. Un virtej de vînt îi învălui, înelîndu-se prin frunzele scuturate și tirindu-le mai departe. Mira incepu să alerge, cu brațele întinse, după ele, ca un pom nebunatic la care vîntul ar fi înhămat goana frunzelor. Indemnați de avîntul ei, Mircea și Dan grăbiră pasul.

Radu venea în urma lor, agale, cu ochii la părul Mirei, în care rîdea și toamna și soarele și vîntul. Un oftat filitior li abătu privirea. Tresări: trecea în dreptul unei biserici de pe al cărei acoperiș zburaseră ciorile ca o gramadă de cruci negre zvirlite asupra orașului. O clipă, șovăi, cu inima strînsă. Apoi, căutînd cu luare-aminte, în jur, dacă nu-l vede nimeni, duse mîna la pălărie, ca din greșală, și salută biserica, pripit, rușinat, și totodată cu teamă, ca pe cineva care a fost odinioară în mari dregătorii, dar care acum a scăpătat și e hulit. Nu se încumetase să i se închine fățiș, că l-ar fi văzut oamenii și l-ar fi ris, dar nici să-l întoarcă spatele nu îndrăznise, căci poate că odată și odată, va veni din nou în mari dregătorii — sau poate că și este, tainic, dincolo de lumea asta — și-l va ține minte.

Cine știe!

Ș'atuncii!

Ionel Teodorescu

Definiția revoluției.

„N'est pas révolutionnaire qui veut”.

Joan Jaurès.

Orice sistem socialist cuprinde în general trei elemente: o critică a societății actuale, un plan de organizare viitoare și o tactică de realizat în vederea cuceririi puterii politice. Această tactică poate să cuprindă și ea o serie întreagă de modalități. Ideia revoluției e numai una din multiplele feluri de a realiza idealul socialist. În adevăr, dela propaganda pacifistă în vederea înfrățirii claselor a utopiștilor la „garantismul social” al unui Considerant și dela acesta până la mișcările violente de cucerire a puterii politice de către anarhiști, tactica socialistă poate înfățișa multe și diverse aspecte. Pe noi nu ne va interesa decât unul din toate aceste moduri de realizare, anume acela cuprins în noțiunea de revoluție. Istoria acestei idei, cu vicisitudinile și transformările ei, dealungul tuturor sistemelor care au îmbrățișat-o va face obiectul acestui studiu.

Istoria unei idei nu e posibilă însă în absența unui criteriu, căci istoria presupune și critică alături de descripție. Pe deasupra înfățișărilor fugitive și mobile cu care acest concept variază dela un autor la altul, definiția lui obiectivă trebuie să fie veșnic presupusă. În funcție de această definiție fixă, critica istorică își va putea exercita comparațiile, va putea desina analogiile, va desprinde influențele și consecințele. Necesitatea unei definițiuni prealabile devine astfel imperioasă înaintea oricărei alte cercetări. Să cercetăm deci aceia ce trebuie să se înțeleagă printr'o revoluție.

I.

Ideia de revoluție se bucură de o glorie neobișnuită altor idei. Puține din ele au fost mai discutate în sistemele politica-

* Studiul de față este primul capitol dintr'o lucrare mai mare asupra „Ideii de revoluție” ce va apare în fraunzeșle în editura E. Alcan, Paris.

rilor, puține din ele au căpătat senzuri mai contradictorii, mai variate, dela cel pe care i-l atribue marele public, până la acela pe care-l întrebuințează oamenii politici.

În accepția populară a simțului comun acest termen e întovărășit de ideea de violență, de baricade, de lupte de stradă. El presupune un element de ilegalitate. Dela același principiu pleacă și definiția pe care o găsim în dicționarul științelor politice: „la révolution c'est l'intervention de la force en dehors de la loi.“*

Etimologiceste soarta acestui cuvânt e încă și mai capricioasă. Latinii, pentru a desemna un astfel de fenomen aveau cuvântul „seditio“. În literatura contemporană lui Cicero cuvântul „revolutio“ e sinonim cu mișcare circulară adică cu „conversio“. În niciun caz nu-l găsim întrebuințat în acel timp în sensul politic al lui „seditio“ ori „motus“. Cicero se exprimă astfel: „motus conversionemque rei publicae“. ** Grecii înțelegeau același lucru prin al lor *στάσις* sau *επανάστασις* (Plutarc). Termenul *μετάβολη* e întrebuințat tardiv de Aristot. ***

Dar dacă în accepția populară cit și în cea etimologică termenul nu se bucură de o precizie prea mare, în literatura politică anarhia e și mai mare.

Pentru unii revoluția înseamnă o formă morbidă a psihologiei mulțimii; pentru alții care se inspiră din Biologie, această noțiune e un fel de „mutație“ organică; pentru socialiști un pașaceu universal față de lacunele societății prezente.

În diversitatea multiplă în care se amestecă aceste diferite accepțiuni, se pot totuși desprinde trei mari grupuri de definițiuni delimitative a noțiunii de revoluție. Înainte de a încerca să dăm o definiție proprie, să vedem cât valorează aceste încercări propuse.

a) Într'un pasaj din „Les origines de la France contemporaine“, Taine se exprimă astfel despre revoluția franceză: „pour la première fois en histoire on va voir de brutes devenues folles travailler en grand et pour longtemps sous la conduite des sots devenus fous“. **** Pe vremea când cartea lui Taine se impunea ca o autoritate indiscutabilă, științele psihologice luaseră un avânt remarcabil.

Legile istoriei își găseau aplicația cauzală în organizarea sufletească a maselor pe deoparte, a unor „eroi“ conducători pe de altă. Combinațiile psihologiei mulțimii, cu amestecul ei de ilogism, de pasiune, de scădere a nivelului mental pe deoparte, pu-

* Gh. Remusat, mot *Révolution* dans le dictionnaire des sciences politiques de M. Bloch, tome II.

** Darmstetter, mot *Révolution* dans la Dictionnaire de la langue française.

*** Martino Giardina, Sur l'emploi du mot *révolution* dans les sciences politiques, Genève 1908, pag. 7

**** Taine, La révolution, vol. I, pag. 456. Același concepție p. 509, 572, 514.

terea de sugestie a unor „meneuri” pe jumătate escroci, pe jumătate halucinați, pe de alta—explicau multe din secretele nepătrunse ale istoriei. Se știe cum psihologia jacobinismului, impregnată de un raționalism uscat, admenită de credința în fatalitatea inexorabilă a unor principii fixe, neumane, a modificat după Taine aluatul maleabil al sufletului popular în timpul marelui revoluții.

Metoda și tradiția lui Taine a fost reluată mai târziu, făcând școală. Gustave le Bon se deosebește de cei din urmă numai prin faptul că pentru el psihologia jacobinului nu e aceea a unui raționalist logician, ci aceea a unui mistic. În locul psihologiei intelectualiste a lui Taine se substituie una sentimentală.

Incolo, explicația fenomenului revoluției e prezentată tot ca un caz al psihologiei mulțimii suggestionată de conducători: „La révolution c'est un cas de la psychologie des foules”. Poporul acceptă în general o revoluție fără să știe pentru ce și, când din întâmplare ajunge să înțeleagă, revoluția e terminată demult. „Poporul face o revoluție fiindcă e împins s'o facă, fără însă să înțeleagă mare lucru din ideile conducătorilor; el le interpretează în felul său și acest fel nu e de loc acela al adevăraților autori ai revoluției.”

Aceiași concepție e primită și de Lombroso, Bauer sau Sighel.

Astfel după acești autori, popoarele au fazele lor de dezvoltare morbidă. Din când în când, în împrejurări când conștiința populară exasperată de diverse motive,—de pildă, de un agricol prost, de un impozit excesiv, de un abuz repetat al clasei dominante,—personaje ambițioase sau dezechilibrate exercită asupra maselor o adevărată sugestie, împingând-o la cucerirea forței guvernamentale prin violență. Atunci popoarele intră într-o perioadă de febră, când iluzia e stăpîna tuturor pornirilor. Terroarea domnește. Ea scuzează crimele cași eroismele. Sufletul dezlănțuit al maselor tiranizează societățile.

Incetul cu incetul însă, realitatea își ia revanșa. Neputința conducătorilor improvizați e demascată. Miturile povestite mulțimilor, împrăștiate; mizeria morală și materială produsă, devine insuportabilă. Atunci „Restauratio” își ia locul legitimat în istorie și totul reintră în liniște pentru o bună bucată de vreme. Astfel, revoluțiile ar fi stări patologice ale societății, maladii periodice inerente oricărui organism.

Se poate vedea ușor cât de inacceptabile pot fi explicațiile cuprinse în acest grup de definițiuni.

În primul rând e inadmisibil ca marile curente de idei și sentimente care au prefăcut omenirea, care înseamnă în cea mai

* *Gustave le Bon. Psychologie des révolutions, pag. 13, 34, 35.*

** *Lombroso, Le crime politique et la psychologie du révolutionnaire p. 10; Bauer, Essai sur les révolutions p. 10 și Sighel, La foule criminelle.*

mare parte, însăși esența progresului, să fie rezultatul unor halucinații trecătoare, e inadmisibil ca societățile omenești să fi acceptat, să fi adoptat în organizarea lor juridică, economică ori morală posterioară, un program elaborat în momente de febrilitate și inconștiență. Oricât ar fi de absentă adeseori intențiunea utilității în evoluția grupurilor sociale, care se modifică adesea spontan, fără să calcuze conștient valoarea rendementului practic al transformării, nu se poate conchide că modificările, prin care trec societățile, au la bază visurile inutile ale unui moment de criză. Libertatea politică și constituțională, lăsate ca moștenire secolului al XIX-lea de Marea Revoluție, nu poate fi reflexul unui moment de rătăcire mentală. Căci ce ar fi oprit altfel societățile, ca la prima experiență contrară, la prima deziluzie întâmpinată, la prima convingere empirică, a inutilității sociale a unui astfel de program, să-l înlăture, adoptînd un altul. De ce societățile persistă să-l menție, chiar după ce criza a trecut?

A explica în felul acesta procesul de evoluție al popoarelor, e ca și cum în biologie s'ar încerca să se dovedească, că mialadia e un caracter util conservării, ori că dezadaptarea nervoasă, mentală, e un element profilabil dezvoltării speței.

În al doilea rînd, definiția care pleacă în explicația revoluțiilor dela psihologia mulțimii, păcătuiește printr'o înțelegere foarte redusă a fenomenelor sociologice. În general o societate nu se poate pulveriza în o serie de mulțimi juxtapuse. Ea nu se poate reduce la rolul unei colecții de elemente amorfe. Mulțimea e tocmai adunarea elementelor ce rămîn de prisos în afară de instituțiile organizate. O societate însă trăiește printr'o serie de instituțiuni și de tradiții organizate care fac posibilă o structură determinată. Concepția atomistă care pulverizează instituțiile, reducîndu-le la raporturi dela individ la individ, adică la mulțimi dezorganizate, fără nici un ideal, fără nici o normă de constrîngere, în afară și deasupra lor nu pot explica persistența majorității celorlalte instituțiuni sociale, care chiar în timp de revoluție se impun individului ca o regulă obiectivă, făcînd posibilă continuarea vieții sociale. Cu toată dezorganizarea, revoluția franceză păstrează, după mărturia istoricilor, aproape toate instituțiile vechiului regim. Mai mult, funcționarii administrativi, judecătoria, amplexiații financiari ai vechiului regim, sînt menținuți în bună parte și de revoluție. Ei se resemnează să servească și noul regim. G. Sorel* se plînge că multe din sentințele arbitrare și teroriste ale revoluției se datoresc obiceiurilor juridice contractate sub vechiul regim și transmise noilor stări de lucruri, de vechii funcționari menținuți. Chiar dacă solidaritatea socială e mult mai slabă în aceste timpuri, ea totuși există, grație persistenței instituțiilor vechi. Vrînd să explice momentele de criză a societăților, concepția atomistă le desfi-

* Georges Sorel, Réflexions sur la violence, pag. 125.

ințează pur și simplu. * Același punct de vedere duce și la exagerarea rolului conducătorului. Acești „meneuri“ nu sînt apăruți în mod providențial în sinul societății, așa cum vrea Carlyle pentru „Eroii“ săi sau Nietzsche pentru „supra-oameni“. Ei poartă întotdeauna pecetea mediului social unde au apărut. Dar dacă e așa atunci nu poate fi vorba de un program artificial, extra-social conceput după imaginația acestora în cabinetul lor de lucru, ca fruct al meditațiilor teoretice și sugerat cu deasila maselor.

În fine ultimul element invocat în ajutorul acestei explicațiuni, anume violența e un fenomen cu totul secundar puțin caracteristic mișcărilor revoluționare, de multe ori absent cu desăvîrșire. Multe revoluții s'au înlăptuit fără regimul teroarei. K. Marx, vorbind de revoluțiile proletare din secolul al XIX-lea, în special de comuna a doua, pretinde că revoluțiile populare sînt pașnice și numai revoluțiunile claselor dominante, „die Konterrevolutionen“ sînt teroriste. În 1789 primul act, actul cu adevărat revoluționar, acela al constituirii deputaților din „tiers Etat“ în adunare națională, n'a fost însoțit de nici o violență. Violența a venit în urmă, și datorită altor factori.

Revoluția tinerilor Turci, care a adus pentru prima oară regimul constituțional în Turcia, s'a efectuat în cea mai deplină liniște. În schimb o multime de regulamente oficiale, care n'au în ele nimic revoluționar, au fost primite de „masse“ prin protestări violente și mișcări de stradă. Între 1774-75 s'au văzut multe mișcări de revoltă față de un impozit mai ridicat, sau de o taxare a pinii.

A. Loria ** menționează mișcări de stradă urmate de violențe, la Neapole, în 1767, cauzate de un impozit pe smochine, în Olanda pentru impozit pe pește, în Anglia pentru impozitul de capitație. La introducerea unei mașini noi, uvrierii s'au revoltat adeseori. Și totuși nu era vorba de o revoluție propriu-zisă.

În special, secolul al XIX-lea înșamnă o mare îmblinzire a moravurilor revoluționare. Revoluția franceză desrobise pe vechii servi alipiți pămîntului creînd în locul lor o clasă de țărani liberi. Tot ea înlocuise proletariatul vagabond, așa numitul „lumpen proletariat“, cu un proletariat industrial organizat. Ideia organizării economice în lupta de clase, se substituie luptei civile dezorganizate a vechiului „lumpen proletariat“.

Proletariatul industrial începe să devie o clasă anumită, cu anumită conștiință, care se îndepărtează din ce în ce mai mult, de moravurile violente ale proletariatului vagabond. „De fapt de cînd marxismul domină mișcarea socialistă, aceasta până la marele războiu mondial, la fiecare mare mișcare s'a simțit datorare să îndepărteze din rîndurile ei violența.*** Aspectul terorist

* Ch. Ellwood, *Sociology in Its psychological aspects*, pag. 175.

** A. Loria, *Problemes sociaux contemporains*, Chap, Révolution, pag. 143.

*** K. Kautsky, *Terorismus und Communismus*. Ein Beitrag zur Naturgeschichte der Revolution, pag. 97.

Vezi în sens contrar: L. Trotsky, *Térorisme et communisme* (anti Kautsky), Bibliothèque communiste, Paris, 1920, pag. 62.

pe care l-au înfățișat, după marele războiu, revoluțiile rusă, germană, ungară sau austriacă, se datorește, după Kautsky, caracterului violent, lăsat ca o moștenire de către războiu. Majoritatea celor care au fost pe front s'au adaptat acolo, la ororile luptei, pe care le-au perpetuat după aceea în luptele civile ce au urmat după războiu.

Astfel, violența e un factor ce rămâne alături de revoluție, cași explicațiile care caută în ea fenomenul caracteristic al acestor transformări sociale. Punctul de vedere psyco-patologic, de la care pleacă, îi oprește printr-o firească mijlocie să observe *totalitatea* grupului social și procesul simultan de transformare a tuturor elementelor sale.

b) Un alt grup de definițiuni e acela care caută să explice natura revoluțiilor printr-o analogie biologică. Se opune în aceste explicațiuni *revoluția, evoluției*.

Dela Spencer și Darwin concepția catastrofică în schimbarea fenomenelor naturii a rămas în umbră. Procesul evoluției se desfășură prin mișcări lente, prin acumularea unor mici factori, care schimbă în mod insensibil aspectul lucrurilor. Un curent naturalist ceva mai recent, celebra teorie a mutațiilor a lui Hugo de Vries, a încercat să arate că evoluția organismelor se poate face de multe ori brusc, cu o legătură de continuitate mult mai slabă. Vechea regulă „natura non fecit saltus” primea o puternică lovitură. Pe această bază biologică s'a putut altoi foarte ușor o teorie a revoluției.

În adevăr, revoluția n'ar fi altceva decât ceiace e mutația în Biologie. Ceiace ar fi caracteristic unei mișcări revoluționare e felul mai mult ori mai puțin repede în care s'ar efectua procesul transformării. Dacă schimbarea s'ar face repede și neașteptat, fără să respecte timpul cerut pentru a depăși fiecare etapă, atunci am avea a face cu o *revoluție*,—din contra dacă desfășurarea evenimentelor ar lua un caracter lent, atunci ar fi vorba de o *reformă*. Nemulțumirea populară e rezultatul acumulării unei mulțimi de nemulțumiri mai mici. Zi cu zi ea crește. Odată însă, ea se declanșează și efectele sînt neașteptate. Într'un spațiu de timp foarte scurt aspectul societății se schimbă. Pentru E. Reclus lucrurile se întimplă foarte simplu. Societățile repetă legea organismelor: cînd evoluțiile sînt oprite în mersul lor firesc, revoluțiile sînt gata să izbucnească.*

Ceiace domină aceste explicații e noțiunea *timpului*, a vitezei transformării. El constituie criteriul distinctiv între revoluție și evoluție.

Felul cum se prezintă teoria menționată, ea apare ca împrumutată științelor naturale și adaptată la științele sociale. Împrumuturile pe care și le fac științele una alteia aduc multe foloase prin analogiile ce oferă, de multe ori însă ele devin in-

* E. Reclus, *Evolution et révolution*, Stock. Paris; în același sens E. Ferri, *Socialisme et science positive și Die revolutionaere Methode*, pag. 16.

grate. E de ajuns să ne aducem aminte cât a oprit în loc dezvoltarea sociologiei, teoria organicistă. Transpunerile oferă comodități și lenei științifice metafore care o scutesc de a găsi fapte și idei. Și dacă o ipoteză nu e nici măcar sigură în știința împrumutătoare, cu atât va oferi rezultate mai șubrede științei care împrumută.

În adevăr, chiar în științele naturale mulți biologi explică mutațiile prin acumularea unor factori infinit de mici, inobservabili. Mutația n'ar fi decît o modalitate ceva mai puțin banală decît celelalte forme ale evoluției. Atunci însă opoziția între evoluție și revoluție dispăre chiar în sinul Biologiei. Cu atât mai mult ea va trebui să dispară în științele sociale. Evoluția în aceste științe ia cu totul un alt caracter. După cum remarcă G. Richard, pe cînd în Biologie evoluția e mai mult *morfologică* în științele sociale ori morale ea e mai mult *funcțională*.^{*} Determinanșilor e așa de mare aici, încît și continuitatea devine ceva mai puțin riguroasă. Revoluția înseamnă o *contingență*, un început de libertate în viața societăților sau în automatismul mecanic al vieții lor obișnuite.

În afară de aceasta, noțiunea de timp, de viteză, au explică prea mult natura revoluției. Căci ceiace înportă, nu e viteza transformării, ci gradul de nouitate pe care-l aduce. Nu e caracteristic pentru o revoluție că ceiace a fost aseară nu mai e azi, ci dacă ceiace era asară e mult deosebit de ceiace e azi. Esențial e de măsurat dacă azi avem de-a face cu o deosebire calitativă în organizația grupului, nu dacă această structură s'a căpătat mai repede ori mai lent.

Astfel se poate vorbi foarte bine de o „evoluție revoluționară” cași de o „revoluție evoluționistă”; întrucît factorul timp trebuie să rămîie afară de explicație.

Multe din revoluțiuni au fost preparate de secolii. Nu se poate spune că faza de elaborare a revoluției franceze e cuprinsă numai între anii 1789—1800. Tot secolul al XVIII a contribuit la modificările relațiilor juridice și economice, toată gîndirea filozofică a pregătit încetul cu încetul mentalitatea în vederea acestor schimbări. De fapt în 1789 legătura juridică feudală care lega servul de pămînt era demult dizolvată. Organele s'au creat în mod lent, doar funcțiunea a fost trecută ceva mai repede.

c) „Dacă o turburare de ordin public reușește, e vorba de o revoluție; dacă e reprimată, ea devine o revoltă (émeute)”; prin aceste cuvinte Ihering încearcă să definească o revoluție, luînd ca punct de plecare cucerirea puterii politice. Stuart Mill nu e nici el prea departe de acest senz cînd se exprimă astfel: „Revoluția e o schimbare de guvernămînt o-

^{*} G. Richard, *L'idée d'évolution dans la nature et dans l'histoire* pag. 83, 110.

perat prin forță fie de cătră o mișcare populară, fie de o uzurpație militară". Sau „răsturnarea bruscă a puterii politice stabilite și înlocuirea ei cu o altă putere și un alt sistem de guvernământ constituie esența unei revoluții”.* După cum se vede, acești autori nu vorbesc decît de schimbarea de guvern. Ei caută să explice revoluțiile bazîndu-se pe distincția între *revoluția socială* și *cea politică*.

Această clasificare s'a bucurat de multă trecere în literatura politică. Încă dela începutul secolului trecut, decînd autorii au început să se ocupe în științele politice și de revoluțiunii, această distincție i-a ocupat în special.

Revoluția franceză fusese o revoluție socială. Înainte și după ea însă, o serie întreagă de mișcări violente nu se puteau explica prin aceleași transformări radicale prin care se explicase marea revoluție. Dela Benner și Ferrand care scriu la începutul secolului trecut și până la Pascal Duprat, Kautsky, Ihering ori Lorla, toți acești scriitori deosebesc revoluțiile politice de cele sociale. Primele nu fac decît să treacă guvernul, puterea politică dela un grup la altul printr'un mijloc violent, cele de al doilea transformă însăși structura societății. În cazul revoluției politice, instituțiile economice, juridice, mentalitatea morală, rămîn aceleași. Numai cea socială, care e o transformare lungă și lentă, aduce un nou program de organizare, de repartizare și de sancțiune socială, cum e cazul pentru revoluția din 1789. Cea din 1830, de pildă, nu are așa de mari ambițiuni. Ea rămîne o revoluție politică.

La o analiză logică mai riguroasă, această faimoasă clasificare pierde aproape tot terenul. Ea devine inutilă fiindcă nu adaugă nimic în plus la înțelegerea clară a fenomenului, ei din contra devine chiar o piedică fiindcă reușește să încurce cu un element inutil o definiție care nu poate să-l conțină.

Există în adevăr revoluțiunii politice care au ca singur obiectiv cucerirea forței de conducere a statului. spre deosebire de alte revoluțiuni care conțin și alte elemente ?

În adevăr, două ipoteze sînt posibile în realizarea oricărei mișcări de acest fel. Prima ipoteză : revoluția politică e făcută de același clasă socială ca cea care deține puterea, sau de un alt grup aparținînd aceleiași clase.

În acest caz nu mai avem de-a face cu un fenomen revoluționar. O lovitură de stat oricît de violentă ar fi ea, nu constituie o revoluție. Deasemeni *luptele civile* între dife-

* *Pascal Duprat*, *L'Esprit des révolutions*, pag. 3, Paris 1879; *Benner*, *Commentaire philosophiques et politiques des révolutions*, ed. Frenet, Paris, 1835, tome II, livre XIV, cap. XIII, spune: „*revoluția politică e violentă, cea socială e lentă*”. În același sens *Ferrand*, *Theorie des révolutions*, Chap. I, pag. 7, sau *Paul Li an*, *Die Revolution, eine vergleichende Studie über die grossen Umwälzungen in der Geschichte*, pag. 27. *Proudhon*, *L'idée de révolution*, au. XIX siècle, pag. 4 și urm.

ritele grupuri ai aceleiași clase, nu pot lua același nume. Nimeni nu s'a gândit vreodată să spue că frondele au fost revoluțiuni sau că luptele pentru tron între familiile York și Lancaster în Anglia merită același nume. Dacă am admite în definiția noastră orice luptă civilă, atunci cercul ei s'ar lărgi așa de mult, cîmpul ei ar deveni așa de greu de limitat, încît am fi obligați să nu mai facem nici o distincție între o revoluție și succesiunea la guvern a altui partid politic; ar trebui să spunem că oridecîteori un guvern cade dela putere, avem de-aface cu o revoluție. O definiție care ar fi așa de largă, ar înceta de a mai fi o definiție.

A doua ipoteză: revoluția e făcută de o altă clasă decît aceia care deține puterea. În acest caz din două una: ori revoluția socială va trebui să urmeze ulterior, fiindcă nu e admisibil ca o clasă care nutrește alte revendicări, alte interese și alte idealuri, nu va încerca să le impue, nu va transforma fața societății realizînd un alt program de organizare și o altă structură mult mai adaptată. Care e clasa, care—deținînd—puterea nu-și va sancționa drepturile prin instituții adecvate aspirațiilor ei? Ori, dacă nu va putea realiza acest program, fenomenul trebuie să se explice prin faptul că situația materială nu i-o permite, că dificultățile prin care trece sînt prea mari și că ea își așteaptă consolidarea pentru ca imediat să înceapă transformarea societății. Puterea politică poate fi șubredă și atunci nici-o clasă nu va tenta nesigur viitorul. Dacă însă consolidarea s'a întemeiat, nimic nu va putea opri o clasă proaspătă dela realizarea idealului ei. Și atunci fatal revoluția socială urmează.

Astfel revoluția politică nu poate fi decît sau primul moment, primul pas cătră realizarea revoluției sociale oprită în loc de dificultăți externe, ori o luptă civilă cu o succesiune la guvern. Ea nu constituie, în cel mai bun caz, decît un singur element din definiția unei revoluții alături de altele pe care le vom indica mai departe. În niciun caz însă, ea nu constituie un fenomen social care apare autonom, independent, pe scena istoriei. Ea nu poate fi un fenomen izolat, ci din contra apare totdeauna ca primul simptom al revoluției sociale. Istoria nu cunoaște fenomene care, fără să fie lupte civile sau fără să fie faza premergătoare a unei transformări mai mari a grupului social, să merite numele de revoluție politică. Cînd o revoluție politică se anunță, o altă socială îi urmează, căci ea e numai avangarda unor schimbări mai adevărate. Dar pentru aceasta ea nu merită nici un nume separat, nici-o definiție proprie.

II

Dupăce am înlăturat definițiile date, pe care le-am constatat ori unilaterale ori alături de realitate, să vedem din ce elemente simple, ireductibile, se compune orice revoluție.

a) *Un corp.* În primul rînd o revoluție presupune un organ, un corp social care o susține. Niciodată o revoluție nu e pornită și susținută de un grup social întreg. În orice moment o fracțiune a grupului își ia însărcinarea să gîndească pentru societatea întreagă, sau să-i reprezinte interesele. Sistemul nervos al grupului, dacă ne putem exprima așa, e monopolizat în diferite momente, de diferite grupuri secundare, în sinul unei societăți mai largi. Diferențierea grupului, ca și diviziunea travaliului social, în multiplele lui combinațiuni oferă acest rol, cînd militarilor, cînd preoților, cînd comercianților. Fie cantitatea, fie densitatea, ori mobilitatea grupului, îi impune un proces de diferențiere din ce în ce mai accentuat. Din sinul totului omogen la început, eterogen mai tîrziu, încep să se desprindă organe nouă. În toate timpurile însă, unele din organe reprezentau mai mult esența solidarității generale, altele mai puțin. În faza „solidarității mecanice”, religia cu organul său, sacerdoțiul, exprimau maximum de coeziune socială. Această clasă e cea mai reprezentativă din stat, în minile ei se monopolizează puterea. În evoluția ei ulterioară, societatea delegă rînd pe rînd diversele clase s'o reprezinte. În societățile antichității cît și în cele ale evului mediu, clasele dominante au caracterul de elite. Masa, restul poporului e absent dela orice conducere. Ea rămîne în afară de viața politică. De aceea singurele lupte pentru putere, singurele succesiuni la guvernămînt nu puteau fi în acele vremuri decît *luptele civile*, adică trecerea puterii dela un grup la alt grup al aceleiași clase, al aceleiași minorități - singură chemată la conducere. E epoca comploturilor, a conspirațiilor politice, a intrigilor de curte, a luptelor armate pentru tron. E epoca luptelor feudale, intestinale, a frondelor, a rivalității între diferitele familii domnitoare, fie că se numesc York, Tudor, Stuart sau Bourbon.

Încetul cu încetul, în societatea timpurilor moderne, economia industrială, organizarea producției pe mase proletare, educația politică a unui număr cît mai mare de membri ai societății aduce o altă specie de luptă politică: lupta politică între clase diferite. Masa întreagă e angajată; orice clasă trebuie să trateze în numele poporului întreg.

Astfel revoluția presupune un organ nou, o formațiune socială inedită netedă; ea presupune, înainte de toate, cucerirea puterii de către o clasă care n'a mai avut-o niciodată.

Pentru ca o clasă să poată face o revoluțiune îi trebuie însă două atribute indispensabile. În primul rînd o *puternică conștiință de clasă*. Organul politic nou format, trebuie să-și cunoască limitele și interesele, să cunoască slăbiciunea și defectele clasei adverse, și mai ales trebuie să cunoască sau să creadă, printr'o iluzie transformată într'o credință fecundă —ceiace este același lucru—în forțele proprii. Atîta vreme

cit proletariatul dezorganizat, de pildă nu bănuiește forța imensă de care dispune, o revoluție nu e probabilă.

Statul modern centralizat, homogen în forma lui politică, favorizează mult aceasta. Antichitarea cu atomismul „municipiilor” ei, evul mediu cu dispersarea comunelor, nu puteau fi favorabile dezvoltării unei conștiințe de clasă. „Orice comună forma o comunitate care se satisfacea pe ea însăși. Ea nu era legată de lumea exterioară decît prin legături foarte slabe. Mari state nu erau decît aglomerații de comune. O dinastie sau o comună mai puternică, exploatîndu-le, mențineau unirea. Fiecare din ele se bucura de o evoluție economică proprie, care corespundea condițiilor particulare locale. Astfel toate aveau luptele lor de clase speciale. În această epocă revoluțiunile nu erau decît revoluțiuni comunale. Înainte de toate era imposibil de a răsturna printr'o revoluție întreaga viață socială a unei mari regiuni. Masele neîntervenind în aceste lupte, accidente fortuite și personale mascau tot ce avea un caracter general, tot ce se producea în virtutea unei legi; cunoștința profundă a scopurilor, a cauzelor sociale, a mișcărilor de clase, devenea imposibilă.”*

Astfel o clasă nouă, cu o conștiință clară de forțele și importanța ei socială, așa cum se afirmă burghezia în secolul al XIX-lea, cum începe să se afirme proletariatul azi, e primul element al oricărei revoluțiuni. Cît despre clasa care deține puterea, ea nu va putea face niciodată o revoluție, dictînd prin legi transformarea structurii sociale. În primul rînd pînă e greu ca un grup social să renunțe de bunăvoie la o cantitate de privilegii sancționate de coduri în favoarea lor.** Adaptarea seculară la logica de clasă îi va face să creadă că dreptatea e cu ei, că dreptatea e numai a lor. Inconștiența claselor dominante, față de iminența pericolului, chiar pe pragul revoluției, e îndeobște cunoscută. Dacă cîteodată pericolul le forțaza la reforme, drepturile acordate sînt așa de insuficiente, încît obiectivul luptei de clasă nu e înlăturat prin această. Reformele lui Turgot n'au înlăturat revoluțiunea franceză.

Nu e suficient unei clase, o conștiința puternică de drepturile ei. Mai trebuie ca ea să reprezinte, alături de interesele ei, interesele întregului grup din care e numai o parte. Hiper-trofia egoismului de clasă e o piedică la realizarea marilor transformări. Simmel remarcă că conservarea societății nu mai poate fi asigurată de o clasă care nu cunoaște decît interesele ei. Un despotism militar exagerat, o birocrație osificată, formalistă și geloasă numai de drepturile ei, sînt forțe perturba-

* Kautsky, La révolution sociale, p. 34-35.

** Proudhon, L'idée générale de révolution au XIX siècle, pag. 4, conține multe detalii în această privință.

toare, care pot aduce disoluția solidarității sociale. „Tot ce poate exprima acest grup secundar, e felul cum unitățile primare ale grupului pun la lucru energiile lor latente în momentul cînd ating maximum puterii lor de acțiune. Dar dacă, diferențiindu-se, ele se separă de ansamblu,—acțiunea lor din conservatoare devine distructivă“.*

Din contra, dacă deasupra intereselor stricte și limitate de clasă rămîne o margine și pentru interesele generale, toți nemulțumiții de orice categorie, toate cercurile sociale oprimate, oricare ar fi ele, vor face cerc în jurul clasei principale, asociindu-și acțiunea lor la lupta comună. La începutul actualei revoluții rusești, alături de proletariat și de țărănimă, o mulțime de alte clase și partide au ajutat la detronarea țarismului. Voiau revoluția și marii industriași ori capitaliști mobiliari, strîmtorați în acțiunea lor de feudalitatea funciară, o voiau și intelectualii și micii burghezi. Cînd preocuparea egoistă a proletariatului n'a mai avut alte gînduri decît pentru cercul strîmt al clasei lor, celelalte interese au încetat de a mai colabora. Din acea zi revoluția a devenit o teroare despotică în locul unei transformări sociale voită de toți.

Astfel, primul element al oricărei revoluțiuni e un corp social, un organ, fie el o clasă sau o asociație de clase cu preponderența unuia din ele, care prezintă în același timp maximum de conștiință de clasă asociată cu maximum de solidaritate generală.

b) *Un ideal.* Nu e suficient însă un corp social pentru ca o revoluțiune să se nască. Mai trebuie încă un ideal, un program de valori, care să ofere societății în momentele de criză, de disoluțiune a sentimentului social, o nouă coeziune. În orice moment un etalon de valori comune constituie legătura primară a oricărei societăți. Pe deasupra indivizilor comunitatea secretează un mînnichiu de valori dela cele religioase pînă la cele economice, valori valabile pentru toți. Caracteristica unei societăți se oglindește în idealurile pe care și le pune înainte, în programul pe care se obligă să-l respecte.** Idealurile nu pot fi însă eterne. Ele îmbătrinesc, iau o formă caducă, ca orice fenomen social. Atunci societatea intră într-o fază de disoluție. Criza credinței atinge rînd pe rînd pe toți membrii. O stare febrilă de deșteptare, un provizorat-mental și sufletesc, caută alte criterii și alte credințe. Nietzsche visa la revizuirea tabelii de valori. Revoluțiunile nu fac altceva decît să răstoarne aceste table, ele sînt creatoare sau cel puțin modificatoare de valori. Grupul de valori oferit de o clasă care-și ia angajamentul să refacă structura socie-

* O. Stimmel, Comment les formes sociales se maintiennent, in Année Sociologique. Vol. I. pag. 91 et 105 și Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung.

** E. Durkheim, Jugements de valeur et jugements de réalité, pag. 294 și urm., in Revue de métaphysique et de morale, vol. XI.

tății poate salva de cele mai multe ori astfel de crize. Oferind un nou etalon de măsură, oferind alte fetișe și alte credințe, slăbirea legăturilor sociale se poate într-ia, se poate consolida din nou. În locul solidarității vechi, rezemate pe o serie de idealuri îmbătrinite, o revoluție va aduce alte motive de asociație, alte impulsuri la solidaritate. Ihering, contrar lui Marx, vede în revoluțiuni uriașe lupte pentru cucerirea valorilor juridice. Legislațiile, codurile, nu se capătă ca dar, ele se cuceresc, se smulg cu forța. Vechea concepție feudală, legislația care consacra servajul, deveniseră nesuferite pentru societatea secolului al XVIII-lea. În locul lor, starea a treia a oferit programul de valori al liberalismului economic al liberei concurențe cași a egalității politice. Societatea a găsit o mie de motive ca să refacă o solidaritate pe baza altor idealuri ce i se ofereau. În locul servajului, al regimului de corporații, revoluția franceză a oferit libertatea agricolă, industrială și a meseriilor. Orice revoluție propune alte coduri, o altă repartiție a bunurilor, crează alte scopuri morale. Cînd, la rîndul lor, aceste instituții nu vor mai corespunde noii structuri sociale, programul de valori comuniste oferit de socialism poate va ajuta la crearea altor formațiuni sociale.

Aceste modificări nu pot izvorî însă din prescripțiunea unor rețete artificiale. Ele trebuiesc susținute, după cum am văzut mai sus, de un corp social și trebuie acceptate de întregul grup. Ideia de revoluție formulată de anarhiști ori de blanquiști, după care un program social se poate înfăptui după voință, cu forța, prin conspirațiuni, prin atentate ori prin cucerirea puterii politice, trebuie primită sub beneficiu de inventar. Voința cîtorva indivizi nu poate impune unei societăți întregi un ideal oricare ar fi calitatea lui, dacă factori externi, obiectivi nu colaborează cu el.

Un corp și un ideal sînt elemente ce se completează. Conștiința de corp e o mentalitate de opoziție a clasei, pe cînd programul, idealul e o mentalitate pentru cazul cînd clasa va ajunge la guvern. Fără primul element am avea cel mult o revoltă (émeute); fără cel de al doilea o clasă nu s'ar putea menține la putere.

Acest ideal însă suferă desigur multe modificări față de forma sub care se prezintă în primele zile ale revoluției. Interese secundare, compromisuri oportuniste se amestecă și îl corup puritatea primitivă.

Nimic nu are o aplicațiune mai exactă în zilele de revoluție decît aceia ce Wundt numește „eterogenia scopurilor”. Primii conducători ai revoluției ajung de multe ori să nu se mai recunoască în succesorii lor. Totuși limitele mari ale idealului cerut sînt salvate de aceste corupțiuni secundare. Viața societății încetează de a mai fi amenințată căci ea se acomodează la alte principii.

Dacă aceste constatări sînt adevărate, atunci o revoluție:

trebuie să înceteze de a mai fi privită ca un fenomen destructiv, ea o fază negativă de dezagregare a societăților. Printre alte fenomene de conservare a grupurilor, Simmel* remarcă și pe acela al variației către noi orizonturi, al mobilității către noi idealuri. Uneori ca să poată trăi o societate, trebuie să se adapteze în permanență la forme nouă, să prezinte o plasticitate și o maleabilitate special îndreptată către viitor.**

Astfel privită, revoluția încetează de a ne mai apare sub un aspect negativ. Din contra ea devine principiul pozitiv, conservator, față de amenințările dezagregării. Societățile care înțeleg să adopte noi idealuri în locul celor îmbătrânite, arată prin însăși aceasta vitalitatea lor.

c) *Un transfert de putere.* Un corp social și un nou ideal nu se pot afirma însă automat. Pe de altă parte ele nu se pot face ascultate din umbră. Ceiace le trebuie sunt mijloacele efective, puterea materială care să le permită să intre în activitate și, în al doilea rând, care să le sancționeze autoritatea. Ca o revoluție să fie acceptată de tot mediul social, trebuie ca, dela înălțimea puterii, clasa ajunsă să se declare ea însăși legitimă, să-și sancționeze ilegalitatea printr'un prim exemplu. Câtă vreme o revoluție nu reușește să se oficializeze, ea rămîne o conspirație, o acțiune ilicită, susceptibilă de sancțiuni penale. Durkheim*** a dat cea mai bună definițiune a crimei și în același timp cea mai obiectivă. O crimă nu se poate măsura după un criteriu subiectiv, adică după gradul de moralitate al agentului. După el, un act devine criminal „atunci cînd ofensează stări puternice și definite ale conștiinței colective într'un moment dat“.

În evoluția istorică a responsabilității, crima contra siguranței statului sau a formei de guvernământ, contra cultului public, a fost considerată ca o impletare sacro-santă. Rigurozitatea pedepselor pentru astfel de crime, pentru crimele de „lèse societate“, a fost neînduplecată.

La început societatea nu pedepsea decît astfel de crime. De abia mai târziu acțiunile contra particularilor au fost considerate și ele ca crime. Organizarea procedurii penale a evoluat avînd ca instanță întâiu poporul, pe urmă șeful, și abia mult mai târziu tribunalele.**** Chiar și în faza actuală a responsabilității, gravitatea crimei se măsoară după gradul de emoție colectivă ce a produs, iar pedeapsa se aplică ca atate.

* Simmel: loc. cit., remarcă că variația e legea specială a societăților secrete. Clasele au de multe ori în ele elementul secret de secrete, mai ales la începutul lor.

** Asupra acestor idei aplicate la revol. franceză: Paul Bourde, *Qu'est ce que la révolution*, Mercure de France, 1910.

*** E. Durkheim, *La division du travail social*, pag. 47 și P. Faüssonel, *La responsabilité, étude de sociologie*, 1920, Paris, pag.

**** E. Durkheim, *Deux lois de l'évolution pénale*, *Année sociologique*, vol. IV.

Revoluțiile atita vreme cît rămîn departe de putere, sînt forma conspirațiilor, intră în capitolul actelor criminale, a crimelor celor mai aspru pedepsite, adică a acelor care sîrnesc o emoție colectivă puternică. Oricare ar fi eficacitatea idealului, oricare ar putea fi puterea claselor care-l reprezintă, dacă forța oficială rămîne de o parte de mișcarea revoluționară, dacă instanța judecătoreului e separată de mișcare și o judecă după vechile sancțiuni, revoluția rămîne o crimă, un atentat la viața societății. Prin propagarea mișcării revoluționare la un moment dat însă, grupul judecătorilor devine mult mai mic decît grupul inculpaților. Solidaritatea întregii societăți trece de partea criminalilor. Anormalul devine normal: Criteriile se intervertesc. Atunci prima și cea mai imperioasă datorie a clasei revoluționare e cucerirea puterii politice, pentruca judecător și inculpat, făcînd una și aceeași persoană, ilegalitatea actului să n'aibă o putere superioară care s'o judece. Așa dar trebuie de deosebit două faze în afirmarea oricărei revoluții: *revoluție-crimă* și *revoluție-succes*. Acești doi poli pot transforma foarte ușor noțiunile de crimă și revoluție una în alta. Din acest punct de vedere revoluția s'ar putea defini: *o crimă care a reușit*. O astfel de mișcare are datoria să reușească, — căci dacă nu reușește, dualitatea între vechiul și noul ideal se menține și revoluția rămîne o *tentativă*, o revoltă (émeute) — care nu poate deveni o revoluție. G. Richard definește revoluția ca un transfer de autoritate. Cuvîntul autoritate e vag. El ar trebui înlocuit cu cuvîntul putere. Dela același gînd pleacă și Marx în „*Manifestul comunist*” cînd, în locul utopiștilor, indică proletariatului o acțiune precisă de cucerire a puterii politice. Trebuie de atras atenția însă că această cucerire nu presupune de loc, cum am arătat mai sus, nici o violență. Transferarea se poate face în cea mai perfectă ordine. Fenomenele de teroare și violență pe care și le adaugă cîteodată revoluțiile sînt datorite asociației unor factori străini de esența însăși a mișcării. Cultul pentru violență, nutrit de G. Sorel, poate avea o valoare educativă în formarea conștiinței de clasă. El poate ține veșnic treaz în mintea proletarilor ideea că lupta de clasă trebuie întreținută și că cucerirea puterii nu trebuie uitată. Nici măcar greva generală nu poate servi ca o modalitate revoluționară căci, după cum remarcă Kautsky, în ziua cînd proletariatul va da dovadă de atita disciplină și unitate de vederi ca să facă o grevă generală, aceasta va deveni inutilă, revoluția socială fiind deja realizată. De asemeni, nu trebuie uitat că, dacă transferarea puterii politice e unul din elemente, el nu poate constitui toată realitatea unui act revoluționar. De aceea cînd am vorbit mai sus de revoluțiunile politice, am ajuns la concluzia, că ele nu sînt decît primul moment al unei revoluțiuni sociale, atunci cînd nu sînt o simplă luptă civilă.

Un corp social, un ideal și o transferare de putere, iată elementele oricărei revoluții: numai din reunirea lor o revoluțiune poate lua ființă.

Dacă întrebuițăm metoda diferenței, eliminând pe rind câte unul din aceste, lăsând pe celelalte să subsiste, vom vedea că de îndată ce unul din ele lipsește, conceptul revoluțiunii e incomplet. O mișcare care nu se va rezema pe un corp, care nu va fi sprijinită de o clasă care n'a mai fost la putere, va fi ori o reformă ceva mai îndrăzneată, acordată benevol, de clasa dominantă, ori o luptă civilă, o mișcare care n'are un ideal, un program de valori, va rămâne o revoltă ușor reprimată; în fine o mișcare ce nu știe să cucerească puterea la timp, nu e altceva decât o conspirație, o crimă contra societății. Acum după ce am limitat ideea de revoluție distingînd-o de o reformă, de o luptă civilă, de o revoltă și de o conspirație, putem da o definiție de ansamblu, zicînd că *o revoluție e cucerirea puterii de către o clasă care n'a mai avut-o niciodată cu scopul de a impune grupului un nou etalon de valori*. Abia după ce am reunit aceste elemente ne putem permite o privire generală, ne putem convinge că o revoluție nu e ceva improvizat, creat după voința cîtorva indivizi în orice timp și în orice societate. Numai așa se poate înțelege afirmația lui Engels care scria că o revoluție e un fenomen pur natural condus mai mult de legi fizice decît de reguli. Ea e un fenomen sociologic cu profunde rădăcini în constituția și structura grupului social. Apariția ei înseamnă o modificare sprijinită pe o multiplicitate de factori obiectivi ce nu se pot provoca la dispoziție. Revoluția depinde de gradul de diferențiere al grupului și de echilibrul în care se află diversele lui organe. Privită în modul acesta *o revoluție înseamnă trecerea de la un tip social la altul* prin modificarea grupului întreg de către un grup secundar. Prin astfel de zguduirii societățile cuceresc însăși esența progresului de care conservarea lor e strîns legată.

Mihai D. Ralea

SONETE*

Noapte de vară.

Suride Noaptea, cu'n decor de lună
Pe fața-i de creolă apărut
Intr'o chemare mută spre sărut,
Cum se trezește 'n patima străbună.

Și evantaliul vântului, țesut
Cu fire de mirezme ce s'adună,
Zburlește o șuviță mai nebună,
Un negru zbor de liliac tăcut.

Transpiră sinul florilor, pe care
S'aprinde cîte-un strop de diamant
Intr'o ritmată, caldă palpitare!

Ca să reție visul culminant
Nu se mai află nici un friu în zare....
In toată vietatea-i un amant!

Și beți de dor cad fluturi prin pahare.

* Din volumul — „Ferestre fuminate” — ce va apare în curând.

Iți amintești.

Iți amintești căsuța din Bănești
Cu berze 'n virf pe zare profilate,
Cu gardul dărîmat pe jumătate
Și peteci de hîrtie la ferești ?

Cum răscoleam în vatra ei povești,
Cînd s'adunau încet pe inserate
Largi umbre violete peste sate
Și ne priveau pe geam, iți amintești ?

Cînd stam la sfat pe lăiță împreună
Tu nu știal în mine, ce nebună
Urca iubirea 'n val de fericire !

Și luna 'n urmă 'n tainicele-i ațe,
Paiajen blînd, ne'nvăluia 'n neștire
Așa cum adormisem, brațe 'n brațe.

Alice Soare

Legiferări sociale în combaterea tuberculozei*

E o constatare care din nenorocire a devenit banală : prin frecvența ei, tuberculoza a luat o extensie formidabilă. Mai mult decât orișicând, ea e marele flagel care continuă și exagerează opera omoritoare a războiului. E strigătul general și tocsinul de alarmă sună pretutindeni funebru și îndelung. El va sfârși prin a trezi inertiile. Frontul luptei s'a schimbat. Fiecare țară își are inamicul său interior, mai periculos decât celălalt—deoarece nu cunoaște răgaz și armistițiu.

Intr'o plastică expunere, ca să rămână înipărită în minte, Crucea Roșie Americană plimba prin orașele Franței anul trecut, cu toate resursele unei publicități aproape geniale, întrebuințată însă pentru cel mai nobil scop, imagini, tablouri, filme cinematografice, în care ravagiile tuberculozei erau reprezentate pe înțelesul tuturor. Intre altele, o lumină se stingea și se aprindea la intervale ca să dea, printr'o imagine vizuală frapantă, statistica mortalității tuberculozel. Lumina se aprindea așa de des, încît de-abia putea să mai fie urmărită. Era o diră așa continuu sclipitoare, care întuneca însă sufletele. Impresia era halucinantă, obsedantă. Cum mortalitatea generală a tuberculozei e de cinci milioane pe fiecare an, ceiace reprezintă peste 13000 decese pe zi, urmează că pe fiecare minut dispar zece oameni omorîți de tuberculoză. Boala aceasta face astfel concurență celor mai teribile războaie. Scipirile luminii s'ar precipita acum și mai des. În toate țările, statisticile arată un spor enorm al cazurilor de tuberculoză. Germania care își făcea altădată un titlu de glorie din cifra repede descrescîndă a cazurilor de tuberculoză, a revenit la cifra mortalității din trecut, cu tendința chiar să o depășească. Franța, Anglia înregistrează aceiași progresie în creștere a cazurilor de tuberculoză. Țările care au rămas în afară de viltoarea războiului,

* Report prezentat la Congresul Asociației medicilor din Italia 1920.

cum e Olanda care beneficia de o reducere considerabilă a cazurilor de tuberculoză, revin la statisticile anterioare.

Remarcă îngrijitoare pe care toți o fac: boala a luat un mers rapid. Ea trece aproape într-o fază epidemică acută. În spitale și sanatorii, la bolnavii pe care fiecare din noi îl observăm, formele cele mai multe sînt forme grave cu evoluție deseori fulgerătoare. Calmette relevă că la Lille în cartierele populate,—în acest oraș ocupația germană s'a exercitat fără nici o cruțare,—la vîrsta între 10—20 ani, 60 la sută din populație e tuberculizată și cele mai multe forme sînt cele acute pulmonare pe lângă formele ganglionare care sînt extrem de frecvente. Germania își plătește și ea larg tributul Kieffer a dat recent* o statistică a spitalului din Mannheim. Statistica aceasta are o deosebită valoare, de oarece se raportează la un număr mare de cazuri—2302—și cum merge de la 1911—1919, privește și anii dinainte și anii din timpul și din urma războiului.

Partea impresionantă a statisticii e creșterea continuă a formelor acute. În 1911, 25 la sută din bolnavii mureau în primul an de la debutul bolii; în 1919 proporția e de 59 la sută.

Formele fibroase, indurative fac loc formelor ulcerose, bronchopneumonice, miliare. Complicațiile intestinale sînt extrem de frecvente: 72 la sută din cazurile autopsiate. Statisticile, cîte le putem avea și noi,—cele din sanatoriile Societății pentru profilaxia tuberculozei sînt făcute cu toată grija,—ne duc la constatări identice. Semnalasem în publicații anterioare, din datele pe care le-am putut culege, recrudescența și în țara noastră a cazurilor de tuberculoză. La Iași, Galați, în 1917, 1918, 10 la mie mortalitate prin tuberculoză în loc de 3—4 la mie cîți era înainte; la București o cifră aproape identică cu cei 3000 tuberculoși care mor pe fiecare an.

Războiul ne-a produs pierderi considerabile prin combatanții și prizonierii morți cași prin victimele numeroase ale epidemiilor. Cifra de 800000 care se dă, nu e exagerată. Continuăm și după războiu să fim într'un mare deficit de populație. Pe lângă sporul mortalității, scăderea natalității e și ea foarte mare. În 1915 aveam în vechiul regat un excedent de natalitate de 125000; în 1918, în vechiul regat fără Dobrogea, excedentul de mortalitate a fost de 194000. Ultimele cifre statistice nu sînt mai îmbucurătoare. În Mai 1919, în cele 34 orașe capitale de județ, s'au născut 2715 și au murit 3250. Nu e de ajuns să avem o țară cu hotarele lărgite. Țara aceasta pe care am știut să o înfăptuim, trebuie să știm să o și păstrăm; și pentru aceasta trebuie să fim mulți și trebuie să fim sănătoși. Situația actuală deplorabilă ca mișcare de populație poate fi remediată; cele două cauze mari ale depopulației:

* Zeitschrift für Tuberkulose, Aprilie 1920.

mortalitatea infantilă—jumătate din numărul deceselor anuale sînt la copii între 1 - 5 ani—și tuberculoza putînd fi în bună parte combătute și înlăturate

Pentru tuberculoză, am arătat în rapoartele mele anterioare, la congresele din 1910 și 1918, ce formidabilă scădere de capital omenesc, ca valoare socială și ca valoare economică, rezultă de pe urma acestui flagel. Sînt cifre pe care trebuie să le strigăm continuu, ca să le impunem atenției tuturor pentru a demonstra că problema aceasta sanitară, care are și o parte dureros sentimentală prin atitea vieți tinere pierdute, are și o parte strict economică. Cheltuielile care se vor face—până acum ele au fost angajate foarte timid și foarte prudent—pentru stăvilirea tuberculozei, sînt prin urmare perfect îndreptățite, de oarece ele raportează—așa încît reprezintă o excelentă plasare de capital.

Chiar dacă nu voim să facem din viața omenească o afacere de bursă, argumentul acesta, prin care interesele materiale sînt evidențiate, apare cu valoarea lui brutală și matematică și trebuie servit cu ostentație pentru spiritele, care vor să rămînă numai pozitive și evită ca un ridicul orice sentimentalism care li se pare zadarnic.

După un calcul identic cu cel stabilit în timpul din urmă de Calmette pentru Franța, am pierde pe fiecare an 750 milioane din cauza tuberculozei, admitînd în modestia noastră că ne prețuim numai la jumătate din cît se prețuiesc marii noștri aliați: 25000 lei ca pagubă, în loc de 50000 cît socotește Calmette, pentru fiecare ind. vid. mort de tuberculoză. Multiplicînd suma aceasta cu cifra de 30000, numărul celor care mor de tuberculoză pe fiecare an în vechiul regat, ajungem la suma de 750 milioane. La cifra aceasta, pentru a fi complecși, trebuie să adăugăm alta încă și mai mare: costul întreținerii tuberculoșilor în viață, care cei mai mulți nu pot munci și sînt elemente neproductive pentru bogăția națională, morbiditatea prin tuberculoză fiind de zece ori mai mare decît natalitatea. Cifrele acestea enunțate sub formă rigidă a unor adevăruri matematice, corespund unor realități care, oricît ar fi de crude, trec totuși neobservate. După atitea hecatombe, moartea nu mai impresionează, deși mai mult decît ori și cînd viața ar trebui să fie prețuită. De oarece avem atitea goluri de împlinit de pe urma războiului! Observația făcută demult, că tuberculoza omoară mai cu deosebire oameni tineri,—între 20 - 40 ani, 45—50 la sută din decese sînt datorite tuberculozei,—e acum agravată prin constatarea făcută pretutindeni, că ea lovește mai cu deosebire oameni în plină vigoare.

Statisticele făcute în spitale și dispensarii (la Innsbruck, statistica lui Hayek se întinde asupra unui număr mare—2003—de bolnavi și fiecare din noi în spitalele de tuberculoși și în centrele de triaj a făcut constatări identice) arată că la soldații tineri, în plină sănătate, care anterior nu prezintau nici

un semn suspect de boală, tuberculoza se prezintă cu forme grave, acute, pe cînd la cei așa zisi predispuși, de fapt tuberculoși latenți, se constată o tendință mai benignă, îndurativă a boalei. Imunizarea produsă la aceștia din urmă îi apără de exploziile violente ale infecțiunii.

Trebue cu atît mai mult față de aceste constatări să căutăm să oprim pandemia tuberculoasă în mersul ei. Există destulă vitalitate în poporul nostru, vitalitate pe care a știut să o arate, atunci cînd energia sa a fost pusă la încercare; și războiul a fost cea mai teribilă și dureroasă, dar și cea mai doveditoare probă a energiei rasei noastre, ca să putem reacționa cu folos în contra extensiei boalei. Am fi putut încă demult să depunem munca necesară ca să stăvilim opera morții, organizînd din vreme lupta contra tuberculozei, pentruca extensia boalei provocată de războiu să nu ne găsească fără pregătire; și dacă acum sfortarea care ni se cere e foarte mare, e din vina neprevederii noastre. Scadența datoriei pe care am contractat-o față de trecut, e imperioasă. Ea nu mai suferă întîzieri și nu ne mai putem sustrage dela ea, oricare ar fi sarcinile pe care ni le-am lua, de oarece altfel, din amînare în amînare, am risca un faliment total.

Program-le sanitare, — deși măsuri bine chibzuite au fost preconizate fără întrerupere, — au întîrziat la noi asupra mersului vremii și au rămas departe de ceiace se obținuse aiurea, de oarece s'au lovit mai totdeauna de atîtea greutăți, încît sînt încă în mare parte neaplicate.

Mortalitatea generală a fost totdeauna foarte urcată la noi și se menținea încă pînă la 1915 la o cifră ridicată în contrast izbitor cu cea a altor țări.

La 1873, ea era de 32.6 la mie. Mortalitatea a oscilat apoi în jurul cifrei de 30 la mie (în 1892 ea a atins cifra de 34.6 și în 1903 era încă de 28 la mie).

Scăderea deși reală, — în 1914, 1915 mortalitatea a fost de 24 la mie, — e mult prea mică. Stagnarea se constată mai cu deosebire în ultimii ani. În alte țări, scăderea mortalității a fost mult mai marcată și ea s'a accentuat mai cu deosebire în ultimii ani, înaltea marelui cataclism provocat de războiul care a zdruncinat temelile vechilor așezări și a perturbat toate statisticele, cînd măsurile de igienă publică și socială, în plin avînt, se aplicau pe o scară din ce în ce mai întinsă. Raportînd la 100 — pe care am lua-o ca cifră a mortalității către 1800, — 50 ani mai tirziu, Franța pierdea 76 unități, Germania 62, Anglia 59, Olanda 54. Pentru noi cifra mortalității la această dată poate fi reprezentată cu 80—82. Din 1906 pînă la 1912, progresele scăderii mortalității în alte țări au fost considerabile. Franța trece dela 20 la mie la 17.5, Germania dela 18.2 la 15.6, Belgia dela 16.4 la 14.8, Anglia dela 15.5 la 13.3, Olanda dela 14.6 la 12.3. La noi cifra mortalității rămîne aceeași în acest interval de timp. Dacă am fi ajuns să reducem

și noi mortalitatea la o cifră identică cu cea a Olandei, unde mor 12 în loc de 24 la mie, cât mureau înainte. am fi pierdut pe fiecare an jumătate numai din cei 180—190000 (mortalitatea anuală) și am fi realizat un câștig anual de populație de 80—90000 care, adăugat la marea noastră natalitate, ne-ar fi adus un spor considerabil de populație.

Rămînem încă în faza de debut a măsurilor sanitare. Lipsa de continuitate și de sistem ne-a făcut să stăm pe loc și, în concurența vitală a raselor și a popoarelor, stagnarea e un regres, care poate să aibă consecințe tragice pentru viitorul nostru ca stat și ca neam.

Tuberculoza reprezintă la noi 17 la sută cel puțin din mortalitatea generală; în Franța ea era de 10 la sută, în Olanda de 8.9 la sută, în Germania de 8.3 la sută, în Anglia de 7.2 la sută, în Belgia de 6.2 la sută. Mortalitatea datorită tuberculozei—care în Franța era de 2.1 la mie, în Germania de 1.53—la mie, în Anglia de 1.37 la mie, în Belgia de 0.93 la mie ajunge la noi la 3—4 la mie. (Statisticile la noi nu pot fi decât incomplete și aproximative din lipsă de date precise). Războiul a răsturnat toate aceste statistice ca să le niveleze aproape pentru toate țările, în același sens pejorativ, readucîndu-le la cifrele de acum 30—40 de ani și repunînd în chestiune toate măsurile de combatere a tuberculozei. În Franța Mourier arăta recent, —Iunie 1920—că mor 120000 tuberculoși pe fiecare an, în loc de 80—90000 cât mureau înainte de războiu. Prusia care între 1883 și 1913 obținuse o scădere a mortalității prin tuberculoză dela 3.2 la mie la 1.37 la mie, a revenit în 1918 la mortalitatea din 1883—1886. Față de anul 1913, au fost în Prusia 2000 decese în plus în anul 1914, 5000 în 1915, 10000 în 1916, 27000 în 1917. Pentru orașul Lipsca, Kruse arată că cifra mortalității a trecut dela 921 în 1903, la 1906 în 1918. În Olanda dela 1.2 la mie a trecut în 1908 la 2 la mie.

Cum la noi cifra mortalității în unele orașe—București, Iași, Galați, Craiova—a atins 10 la mie, sporul tuberculozei e și mai accentuat decît în alte țări.

În rapoartele mele anterioare, studiînd situația dela noi și cercetînd mijloacele de luptă din alte țări, am arătat cât de urgentă și de imperioasă e organizarea unei lupte sistematice contra tuberculozei. Dela 1918, fără a realiza progrese prea însemnate, curente de opinie publică au fost totuși provocate în favoarea măsurilor de luat contra tuberculozei.

Inițiativa particulară, reprezentată prin cele câteva societăți care fac front în lupta contra tuberculozei—Societatea pentru profilaxia tuberculozei, pentru combaterea tuberculozei la copii, pentru izolarea tuberculoșilor—își dă contribuția. Oficialitatea a ajutat și ea, în limita bugetelor restrinse ale Direcțiunii Generale a Serviciului Sanitar, opera Societății pentru profilaxia tuberculozei. Apelurile, în care M. S. Re-

gina pune suflet mult și inimă caldă, au consacrat definitiv zilele de Rusalii ca zile de chetă pentru ajutorarea tuberculoșilor. Sume importante sînt realizate pe fiecare an — sîntem în al treilea an al chetei și rezultatul chetei merge crescînd (ne apropiem de o jumătate de milion pentru toată țara în anul acesta) — care sporesc budgetul totuși așa de redus, față de nevoile așa de mari ale Societății pentru profilaxia tuberculozelor. Am centralizat sub o administrație unică cele patru sanatorii importante din țară — Filaret, Bisericanii, Pîngărați, Birnova — cu cele 500 paturi disponibile pentru cura tuberculoșilor. Numeroase dispensarii — 7 în Bucureștii, cite unul în principalele orașe: Iași, Craiova, Focșani, Roman, Tîrgoviște, Brăila, Piatra-Neamț, în curînd R. Vîlcea — organizate sistematic, funcționează după tipul dispensariului Calmette din Lille cu anchete și ajutoare la domiciliu. Filiale se crează în diferite părți ale țării vechi și noi (Brașov, Sibiu, etc.). Eșim din inerția veche și terenul e acum pregătit pentru a da o extensie cit mai mare măsurilor de luat contra celui mai omorîtor din flazelele actuale. Va trebui însă să pășim mai departe pentru a consolida pe o bază solidă și a extinde această organizare. Sîntem în faza de reorganizare a țării noastre întregite. O politică sanitară, larg înțeleasă, nu mai poate fi eludată și ea se impune preocupării și atenției tuturor. Opera legislativă va trebui să se întindă și asupra boalelor sociale. E greu, evident, să se codifice în articole precise de legi — modul de combatere a acestor boale. Cauzele lor sînt așa de complexe, încît o legislație, care s'ar încumeta să propună soluții mai complete s'ar lovi de imposibilități multiple de aplicare. Lupta contra tuberculozei implică o întreagă serie de reforme sociale și ea nu e de fapt decît o fază a chestiunii sociale. Războiul a evidențiat și mai mult latura socială a cauzelor și propagării tuberculozei. Pe un teren slăbit de lipsuri și oboseli, în organisme istovite și denutrite, focare latente s'au redeșteptat; și cînd aceiași bacili tuberculoși, care își exercitau ravagiile și înainte de războiu, au pătruns în organisme până atunci indemne de boală — tuberculoza a apărut intensă, acută și gravă, de oarece condițiile actuale de traiu sleiseră energia și reacțiile de apărare ale acestor organisme. Reformele sociale, mai mult decît orișicînd, sînt la ordinea zilei și politica de astăzi trebuie să fie în primul rînd o terapeutică socială. Pentru diferitele aspecte ale chestiunii sociale și în materie de măsuri pentru combaterea tuberculozei, propunerii se pot face multe. Medicii, care înțeleg să fie și sociologi, filantropii care nu vor să rămînă vizionari, s'au întrecut să propună soluții. Dela propuneri însă până la realizări distanța e mare și dificultățile apar nenumărate. Lupta contra tuberculozei, ca să dea rezultate, ar trebui să facă să prevaleze interesul general contra intereselor particulare. Cînd lozincile ar fi salubre, hrana suficientă, atelierile de lucru ae-

rate, luminoase și spațioase, cînd munca ar fi reglementată în așa fel ca să nu fie excesivă și asigurările muncitorești s'ar extinde ca să permită o asistență cît mai complectă a bolnavilor, s'ar rezolvi în bună parte chestia combaterii tuberculozei. Educația igienică — care actualmente are greu răsunset, de oarece predicile se fac în pustiuul ignoranței și al mizeriei — ar putea prinde atunci mult mai ușor. S'a vorbit cîndva, în altă ordine de idei, că aplicarea legilor existente — sîntem o țară cu o constituție admirabilă și cu legi care îmbrățișează toate domeniile activității sociale — ne-ar permite să avem raporturi sociale idilice. Țara legală de care s'a vorbit atîta și pe care o reclamăm cu toții, ar putea fi o lozincă pentru politică în general și în special pentru politica sanitară. Aplicînd cu o măsură dreaptă toate legile, n'am mai avea nevoie de legi speciale pentru capitolul boalelor sociale. Indreptînd relele sociale, am îndeplini de fapt cea mai largă operă de igienă socială. Interesele particulare continuă însă să facă o aprigă concurență intereselor generale și raporturile sociale sînt de parte de a fi o idilă. Chestiunea socială, cași lupta contra tuberculozei, care e o fază numai a acestei chestiuni, rămîn de aceia pendinte.

Ținînd seama de contingentele organizării noastre sociale, e nevoie să concretizăm, după legiferări adecuate, modalitatea măsurilor de luat în lupta contra tuberculozei.

Noțiunea de contagiozitate a tuberculozei — bunul simț popular și observațiile făcute asupra bolnavilor, duseseră la concluziuni care au precedat în această privință cercetările învățaților — a impus încă demult din necesitatea de apărare comună și individuală, măsuri care aveau putere de lege. În veacul al XVI-lea se fondează la Reims de o domnișoară pioasă care îl consacră sfîntului Marcoul, un spital de izolare pentru tratarea scrofulelor deschise. Spitalul acesta dobîndește o constituție seculară sînt Ludovic al XIV-lea, așa încît el este de fapt primul sanatoriu oficial pentru tuberculoși. Edictul dat de Ferdinand al VI-lea al Spaniei, în Octombrie 1751, în castelul său d. la Buen Retiro, e prima ordonanță regală destinată ca să protejeze publicul contra contagiunii. Pedepse drastice sînt prescrise contra medicilor, infirmierelor, servitorilor care, cunoscînd cazurile de tuberculoză, nu le declară: amenzi, închisoare, exil. În 1782, Filip al IV-lea dispune să se anunțe cu sunete de goarnă, în stradele și la răspîntiile Neapolului, instrucții redactate de o comisiune de membrii ai facultății de medicină. Infirmierii, preoții, medicii sînt ținuți să declare pe tuberculoșii bolnavi și decedați, pentruca obiectele care le-au servit să fie arse și locuințele lor să fie desinfectate. Delinquenții sînt pedepsiți cu amendă — pînă la 100 galbeni cu închisoare, ocnă, exil.

Ideile de contagiune a tuberculozei rămîn înrădăcinate în partea meridională a Europei. Chateaubriand la începutul

veacului trecut se plînge că nu poate vinde caleștele sale, de oarece printr'o lege, pe care el o califică de „barbară”, fi zia e declarată la Roma ca o boală contagioasă și prietina lui, Pauline de Beaumont, care murise de tuberculoză, întrebuițase echipajele lui. Georges Sand povestind Odiseia dureroasă a lui Chopin, care murea de piept în insula Majorca, gonit din hotel în hotel, cărat în roabă, de oarece i se re'uzau trăsurile, arată, — cu indignare, cum la Barcelona hotelierul cerea să i se plătească patul în care zăcuse Chopin, de oarece îl socotea infectat și poliția ordona să fie ars.

A trebuit să treacă un secol de atunci — deși lucrările epocale ale lui Villamin (1868) și Koch (1882) stabiliseră de mult ca o noțiune curentă contagiozitatea tuberculozei — pentruca în țările chiar de mai veche cultură să se legifereze contra tuberculozei, reeditîndu-se edictele și ordonanțele vechi. Măsurile s'au mai îndulcit și sancțiunile sînt mai puțin severe. La Londra cel care scuipă pe jos în localurile publice riscă o amendă de 40 shilingi și în Columbia (Statele Unite) persoanele, care violează stipulațiunile „actului” de înregistrare a cazurilor de tuberculoză, primesc o amendă de 50 dolari. Amenda rămîne deci mai mică decît cea din veacurile trecute și ocnă nu figurează la penalități!

E curios și interesant de cercetat cum s'a putut ajunge în diferite țări, în timpul nostru, la o reglementare a măsurilor contra tuberculozel. Oricît omul s'ar închide în egoismul lui, spectacolul mizeriei, care e de multeori o urmare a spectacolului boalei, nu-l poate lăsa indiferent. Problema pauperismului s'a impus de mult atenției legiuitorilor. Fondurile pentru ajutorarea săracilor, prelevate din contribuția publică — încă din vremea reginei Elisabeta — ajungeau în Anglia să fie foarte importante. Impozitul pentru săraci (Poor-law) producea în Anglia, la 1878 suma enormă de 196 milioane lei. Insistuirea azilurilor pentru săraci, a atelierelor de lucru (Work-houses) ocupă un loc important în istoria legislației sociale engleze. Impozite identice existau și în alte țări de oarece în nesiguranța raporturilor omenestî reciproke, ajutorarea săracilor asigura până la un oarecare punct echilibrul social instabil. În Germania corporațiile organizate sub numele de Knapschaften, Innungskassen, etc., dau ajutoare membrilor lor în caz de boală. Societăți de ajutor mutual au existat și la noi, și istoria breslelor noastre de meseriași ne dă date importante în această privință. În 1909, în urma unei anchete a Ministerului de industrie și comerț, existau la noi 224 societăți de ajutor mutual cu 71303 membri, muncitori și funcționari. În afară de aceasta, aproape toate corporațiile în număr de 144 cu 127.841 membri, aveau ease de ajutor. În toate țările, numărul membrilor corporațiilor și breslelor era mic și ajutoarele de fapt neînsemnate. Ajutoarele acestea se dispersau fără vreun folos real și fără sistem. Au intervenit atunci o serie de legi muncitorești. Ele

au fost inaugurate în Germania de Bismark ca o concesie și ca un tampon contra cererilor care i se păreau prea înalțate ale lucrătorilor. Legile acestea fac dată în istoria legiferărilor sociale.

Legea invalidității, care datează din 1891, a permis organizarea sistematică a luptei contra tuberculozei. O statistică întocmită între anii 1891—1895 pentru 158.000 indivizi, care au primit renta de invaliditate, a arătat că 50 la sută dintre ei erau tuberculoși. Casele de invaliditate, creind sanatoriile pentru tratarea tuberculoșilor în scop de a preveni invaliditatea, au făcut o operă de bună și inteligentă gospodărie. Câștigul economic realizat prin această operă e considerabil. Bielefeldt a arătat că din 160.000 tuberculoși tratați în timp de 10 ani, dela 1897—1901, în sanatoriu, 34 la sută din ei erau capabili, 5 ani în urmă, să-și câștige viața recăpătând astfel o capacitate de muncă durabilă. Adăușind un câștig zilnic de două mărci pentru lucrătorii recuperați, se poate stabili ușor calculul că pentru această perioadă de timp câștigul, realizat pentru bogăția națională a țării, a fost de 244 milioane mărci.

Numărul persoanelor tratate în sanatorii a mers crescând: în 1897 proporția era de 9 persoane la 10.000 asigurați; în 1910 de 78 la 10.000 asigurați.

Dela începutul înființării lor până în 1910, s'au tratat în sanatorii 733.315 persoane. Cheltuielile pentru tratamentul lor au fost de 177.811.107 mărci. Costul întreținerii sanatoriilor era în 1910 de 10 jum. milioane mărci.

Pentru a para marele factor de contaminare care e locuința suprapopulată, casele de invaliditate, care dispun de rezerve mari de fonduri—averea instituțiilor de asigurare a invalidității era în 1909 de 1574 milioane mărci—au cheltuit, până la sfârșitul anului 1912 suma importantă de 418 milioane mărci pentru construcția de locuințe pentru lucrători.

Asigurațiile sociale au permis în Germania, —am arătat în rapoartele mele anterioare cit e de mare rețeaua de instituțiuni organizată pentru asistența tuberculoșilor în această țară, —ca lupta contra tuberculozei, stabilită pe o bază economică, să ducă la rezultate apreciabile.

Pe lângă lucrători, clasele de mijloc au fost și ele prevăzute, în parte cel puțin, în dispozițiile legii de asigurare. Legea complementară din Decembrie 1911 asigură și pe funcționarii cu o retribuție mai mică de 5000 mărci anual. În ultimul an, asigurațiile au fost extinse și pentru funcționarii care au un salariu până la 20.000 mărci. Surplusul pentru război, pe care legea de invaliditate îl permite să fie distribuit, s'a întrebuințat pentru ameliorarea locuinței bolnavilor. Dispoziția, ca o parte din renta de invaliditate să fie plătită sub forma de capital, poate fi utilizată fie pentru amenajare de locuințe fie pentru ca bolnavii să-și cumpere o bucată de pământ și,

departe de aglomerația orașului, ducînd viața sănătoasă dela țară, să aibă o ocupație agricolă și să-și consolideze cura.

Anglia cînd a introdus legea asigurărilor sociale în 1911, urmată în 1912 de legea declarației obligatorie a tuberculozei, a beneficiat de experiența asigurărilor sociale din Germania și a putut să dea o bază și mai largă și mai complectă acestor asigurări. Am arătat în raportul meu anterior din 1918 rezultatele excelente, la care s'a ajuns în Anglia grație legăturii strînse care există între legiferările sociale și cele sanitare și ar fi să mă repet ca să revin asupra lor.

Beneficiul, pe care îl permite un tratament sanatorial făcut în timp—și organizarea actuală face posibilă îngrijirea anuală a 70000 tuberculoși—reese dintr'un calcul făcut de Bardswell în lucrarea sa: *The consumptive Working man* (1906) Calculînd cu toate amănuntele cheltuelile, care au fost necesare pentru cura și întreținerea a zece bolnavi și pentru ajutorarea familiilor lor, el arată că suma de 7500 lei, întrebuințată în acest scop, a fost larg compensată, bolnavii restabiliți cîștigînd pe fiecare an 15000 lei și capacitățile lor de muncă fiind asigurată pe un număr mare de ani.

Englezii au înțeles că pentru o boală, care aduce enorme pagube anuale—după calculele lui Farr de 325 milioane—asistența tuberculoșilor nu trebuie să fie precupețită, ci din contra făcută cît mai complect și pe o scară cît mai întinsă. Anglia are actualmente 389 sanatorii pentru tuberculoși și mișcarea pentru asistența tuberculoșilor este în creștere în mers rapid.

Anglia și Germania reușiseră înainte de războiu să obțină o scădere considerabilă a cifrei mortalității tuberculozelor prin măsuri care, plecînd dela sisteme diferite, au dus la realizarea aceluiași scop superior. Anglia a adaptat o organizație sanitară puternică, complectată cu o politică prevăzătoare în materie de locuințe și de alimentație la opera combaterii tuberculozel. Germania a stabilit o vastă organizare de asigurări care îmbrățește toate categoriile de muncitori și procură fondurile necesare Instituțiilor de igienă socială.

Statele Unite, care în materie de experiențe sociale și economice știu să lucreze în stil mare, au dat și în lupta contra tuberculozei dovada energiei lor. Am descris și în rapoartele mele trecute—cel din 1910 și 1918—rezultatele admirabile la care s'a ajuns în orașul New-York grație unei organizari, care poate fi citată ca model și care a dat dovada ce poate să facă energia unul oim—biggs—cînd găsește ajutor și încurajare. Mortalitatea tuberculoasă a scăzut în New-York cu două treimi: dela 427 la mie de locuitori cit în 1881, la 1,09 la mie. Statul Pensylvania—in care 67 dispensarii funcționau înainte de războiu și care avea unul din cele mai mari sanatorii din lume cu 4000 paturi (Mount Alto)—Statele Maryland, Columbia, Ohio au legislații în care sînt prevăzute penalități severe pentru nedeclararea cazurilor de tuberculoză și o întreagă or-

ganizare pentru asistența bolnavilor. Companiile drumurilor de fer—in primul rând cea mai importantă Pullman Company—iau măsuri pentru igiena stațiilor și a vagoanelor cu penalități pentru cei care, fără nici o grijă, scipă pe jos. Asistența tuberculoșilor se aplică pe o scară din ce în ce mai întinsă. La Denver (Colorado) funcționează un sanatoriu cu 5000 paturi și cel care se organizează la New-York va trece de 5000 paturi. Peste 50000 paturi sînt actualmente disponibile în Statele Unite pentru cura tuberculoșilor.

Pentru a trece la țări mai mici, Portugalia are din 1908 o legislație destul de complectă, pentru măsurile de luat în lupta contra tuberculozei. Printr'o legislație specială din 1900, Norvegia poate să impună izolarea chiar forțată a tuberculozelor deschise, atunci cînd sînt socotite că reprezintă un pericol de contagiune. Se interzice tuberculoșilor să aibă ocupațiuni în magazinele de alimente, să fie întrebuințați ca servitori. În Danemarca, legea din 1905 conține o serie de dispozițiuni așa încît, pe lângă declarația obligatorie a cazurilor de tuberculoză, să se asigure și asistența bolnavilor. În Danemarca s'a ajuns, grație energiei cu care lupta contra tuberculozei a fost dusă, să se organizeze 2300 paturi pentru tuberculoși,—ceiace la o populație de 2 500.000, reprezintă un pat la 1000 locuitori. Păstrînd această proporție, ar trebui să avem la noi, în vechiul regat numai, 70 sanatorii cu 100 paturi fiecare. Deocamdată avem numai 41 în Danemarca rezultatele obținute se pot constata din comparația cifrei mortalității: în 1876, 3.57 % „ în 1908, 1.95 % „ Belgia, care înainte de războiu avea 26 dispensarii, are actualmente peste 100. Noi sanatorii se construiesc, printr'o laudabilă cointeresare a particularilor care, subscriind la Societățile pe acțiuni, realizează nu numai o plasare de capital, dar fac și operă de solidaritate socială. În Grecia, printr'o lege recentă, care datează din anul acesta, se înființează obligator dispensarii și sanatorii pentru tuberculoși. Cheltuelile pentru întreținerea lor sînt în sarcina Statului și a comunelor. Pentru a acoperi aceste cheltueli, se pune un impozit pe patente. În budgetul Statului, e prevăzută anual o sumă de patru milioane de drachme pentru spesele de instalație și de patru milioane pentru cele de întreținere.

Legislația antituberculoasă datează în Franța de la război. Înainte de războiu, cum spune foarte exact Léon Bernard, tuberculoza nu avea o existență legală în Franța. Mobilizarea armatei, făcută în grabă sub presiunea împrejurărilor care impuneau un efectiv cît mai numeros, a făcut să intre în cadrele armatei mulți tuberculoși. Reforma lor fără indemnizare și pensii—și soldații reformați reintorși la vatră, pe lângă că ignorau măsurile de profilaxie, nu aveau nici posibilitatea să se îngrijească — a adus prin contaminarea produsă de bolnavi un spor enorm al cazurilor de tuberculoză. Prin legea din Octombrie 1915 s'au creat cu ajutorul unui credit de 5 jum. mi-

Moane stațiuni sanitare cu 2500 paturi pentru căutarea soldaților tuberculoși.

Spitale sanitare au fost înființate mai târziu, în număr de 49 cu 8000 paturi, pentru ca tuberculoșii să fie triați înainte de a fi trimiși în stațiunile sanitare. Comitetele de asistență pentru militarii tuberculoși — a căror acțiune era coordonată de un comitet central — organizate în fiecare departament, continuau îngrijirile și sfaturile pentru soldații eșiți din stațiunile sanitare.

Organizarea aceasta din timp de războiu a fost punctul de plecare al organizării actuale alcătuită pe baza a două legi importante: legea dispensariilor (legea Léon Bourgeois, Aprilie 1916), legea sanatoriilor (legea Honorat, Septembrie 1919). Prin legea dispensariilor s-au înființat legală mai multe categorii de dispensarii: publice, particulare, ale administrațiilor și stabilimentelor publice și în fine dispensarii oficiale, care devin obligații pentru comunele în care, timp de 5 ani consecutivi, mortalitatea a depășit media obișnuită. De la 43 dispensarii câte avea înainte de războiu, Franța a ajuns să aibă actualmente aproape 400 (213 care funcționează și 185 pe cale de organizare). Personalul necesar pentru funcționarea dispensariilor, e recrutat din medicii care urmează un curs la facultatea de medicină creat din inițiativa marelui american Rockefeller și subvenționat de ministerul de Interne. Școli de infirmiere vizitatoare există în principalele orașe din Franța și prin ele se formează un personal instruit pentru rolul pe care va avea să-l îndeplinească.

Legea Honorat prevede un sanatoriu public obligator pentru fiecare departament. Departamentele care nu au încă sanatorii, au datoria să le creeze 5 ani cel mai târziu de la promulgarea legii. Sanatoriile sînt legate obligator cu dispensariile și subvențiunea Statului e subordonată acestei clauze. Cheltuielile înființării sînt jumătate pe seama colectivității care le-a creat, jumătate pe seama Statului. Intreținerea e asigurată de Stat, departament, comună.

Cheltuielile necesitate pentru tratamentul tuberculoșilor fiind mai mari decît pentru bolnavii de alte afecțiuni, surplusul e luat în sarcină de Stat.

Unsprezece sanatorii funcționau deja înainte de promulgarea legii; și e prevăzut, cu asentimentul administrației Ministerului de Războiu, că cele mai multe din stațiunile și spitalele sanitare existente să fie transformate în sanatorii. Actualmente numărul sanatoriilor a ajuns la 69 cu 7075 paturi. Pentru tuberculozele osoase 7006 paturi sînt disponibile. În pavilioane speciale din spitalele generale, 4250 paturi sînt rezervate tuberculoșilor. Izolarea copiilor sănătoși din familiile de tuberculoși — opera Grancher — s'a aplicat în anii din urmă pe o scară întinsă. Opera aceasta a dat rezultate admirabile. Din o mie de copii asistați în timp de zece ani, numai doi s'au tuberculizat. Se plasează nu numai copii din a doua vîrstă a copiării — o

coloniile în Pirinei a primit în 18 luni 600 copii—dar și cei din prima vîrstă. Preventoriile, școalele în plin aer pentru copii predispuși intră în programul de luptă, și numărul lor crește pe fiecare an mai mult. Lupta contra tuberculozei a luat astfel în Franța o mare extindere. Noul minister de igienă socială, creat în timpul din urmă, acordă sprijinul oficial tăii acestei lupte—asa încît declarația obligatorie a tuberculozelor deschise, de zădărat adoptat de Academia de Medicină în 1919, va putea intra în practică, prin asigurarea asistenței bolnavilor. Inițiativa particulară secundează această luptă cu zel, devotament și energie. Echipe de cinci persoane cutreeră satele și orașele, în camioane automobile ducind cite un cinematograf și un teatru de marionete. În 1918—1919 s'au ținut după inițiativa misionarului Rockefeller 895 conferințe asupra tuberculozei, care erau destinate în primul rînd copiilor de școală; peste 400 000 copii au asistat la aceste conferințe. Teatrul de marionete cu subiecte relative la tuberculoză a fost vizitat de 70 000 copii. Răspîndirea de afișe și povești tiparite s'a făcut pe o scară întinsă; cinci milioane de povești au fost distribuite. Populația orașelor vizitate, în care s'au dat reprezentații de cinematograf și s'au ținut conferințe, a fost de peste patru milioane. S'au creat astfel curente de opinie publică pentru asistența tuberculoșilor, s'au format propagandiștii zeloși pentru răspîndirea noțiunilor de profilaxie și prin colecte s'au adunat și sume importante.

Italia a făcut o sfortare considerabilă în timpul războiului pentru asistența tuberculoșilor. Un prim fond a fost dat printr'un decret-lege din Iulie 1917 de 23 milioane pentru dispensarele și stațiunile sanitare de tuberculoși.

Administrația militară avea la începutul anului 1918, 11.323 paturi disponibile pentru tuberculoși și 1675 paturi erau pe cale de a fi create. Crucea Roșie a pus la dispoziție 1391 paturi și proiectează să completeze asistența tuberculoșilor ca să aibă 2166 paturi.

Administrația sanitară civilă, utilizînd barace de diferite tipuri, asistă pe tuberculoși și are deja existente 2900 paturi la care urmează să se adauge încă 264.

În total Italia a organizat 10 000 paturi pentru tuberculoși și, cum fondurile sînt disponibile, se va ajunge repede la cifra de 17.000 paturi.

Pentru copii, avînd în vedere în primul rînd copiii militarilor tuberculoși, 3600 paturi pot deja să fie întrebuintate.

În numeroase orașe, spitalele deja existente pentru tuberculoși au fost mărite și completate. Milano are actualmente un spital cu 800 paturi, Torino cu 548, Palermo cu 300, Martina Franca cu 200, Genua cu 90 și alte spitale mai mici sînt la Verona, Spezia, Livorno, Pisa, Napoli, Bari, Cagliari, Sassari.

Luttrario, director general al sănătății publice din Italia, prezîntînd aceste date în lucrarea sa (Per l'Assistenza ai Tubercolosi di Guerra, Roma 1918), poate să spună cu drept cu-

vint că Italia a îndeplinit pentru combaterea tuberculozel o operă mare și utilă. Opera aceasta va fi completată mai departe, de oarece găsește sprijin și ajutor pretutindeni și la autorități și la particulari. Societatea pentru profilaxia tuberculozel a făcut în Italia un împrumut de 40 milioane de lire cu 2 la sută dobândă, care să se stingă în 50 ani. Statul a înscris în bugetul său anual 80 milioane de lire pentru combaterea tuberculozei.

Datele arătate, referitoare la legiferările din țările mari și mici, dovedesc că printr'o nobilă emulație toate aceste țări au știut să ia atitudine de luptă energică și hotărâtă contra celei mai omoritoare din boalele actuale.

Nu putem rămâne nici noi în afară de mișcarea aceasta care se impune acum pretutindeni, de oarece preocuparea intereselor superioare colective introduce actualmente în cugătarea politică și socială problemele sanitare ca un imperativ categoric al vremii.

Până și Rusia sovietică, oricât ar face supratrecție de democratism (democratism care poate fi foarte bun cînd nu devine la rîndul lui o odioasă franje) a înțeles — cu mizeria de acolo, tuberculoza a luat o mare extensie — că trebuie să intervină în lupta contra tuberculozel. Un decret din luna 1919 introduce inspecția sanitară a locuințelor după regulile fixe. Pentru fiecare guvernămint sînt prevăzute sanatoriile cu 225 paturi. Dispensariile sînt pe cale să fie create. Cursuri libere se țin pentru vulgarizarea noțiunilor de profilaxie.

Tuberculoza are la noi o ființă și o existență legală. Articolul din legea sanitară, care prevede declararea obligatorie a cazurilor de tuberculoză deschisă, rămîne însă, cum se întîmplă și cu alte articole de lege, o simplă ficțiune, de oarece nu prevede sancțiunile și posibilitățile de aplicare. Declarația obligatorie a tuberculozei presupune sancțiunile practice — și aceste sancțiunile nu există. Ea ar trebui să atragă ca o consecință imediată asistența bolnavilor. Academia de medicină din Paris, cînd a adoptat ca deziderat declarația obligatorie a tuberculozei, a avut precauția să adauge: Statul e obligat să îngrijească de bolnavi și de familia lor.

Problema așa pusă are perspective limitate și apare ca o sperietoare pentru economiști și pentru sociologi. Legea sună răspicat: toate tuberculozele deschise trebuie să fie declarate. Sînt multe și acelea — vorbesc de formele care prin consensul general, sînt recunoscute ca deschise — dar și ele pot scăpa declarației cînd obligația declarației realmente s'ar aplica — deoarece sînt numeroși tuberculoșii, care sînt cu totul ignorați în existența lor de bolnavi și n'au niciun fel de stare civilă, în această calitate de bolnavi. Tuberculosul care nu-și cunoaște boala, și-o plimbă peste tot, și cînd să hotărîște să ceară un sfat medical — el n'a avut timp, prins de preocupările vieții, lui trudite, să se îngrijească de sănătatea lui —

face prea tirziu și pentru el, deoarece tratamentul, oricare ar fi, nu mai poate desceori să-l mai ajute cu nimic—și prea tirziu pentru cel dimprejurul lui, pe care a avut larg timpul să-l contamineze.

Problema apare însă și mai complexă—deoarece, pe lângă formele care se impun observațiilor clinice ca deschise, sînt și alte forme prin care se poate răspîndi boala. Acestea sînt formele latente care la intervale, în urma reinfecțiilor la care bolnavii pot fi expuși și care prind mai cu deosebire cînd organismul slăbit nu se mai poate apăra, se prezintă cu manifestări diverse în timpul cărora sînt expulzați bacilii. Formele acestea de tuberculoză evoluează lent. Ele au un răsunset foarte variabil asupra stării generale, care în aparență poate să rămîină bună—așa încît cu drept cuvînt tuberculosul n'are cum să cunoască că poartă în el boala și moartea. Ca element de difuziune a boalei ele pot să reprezinte un pericol foarte mare. Fără să fie ubiquitari — bacilii nu există decît acolo unde bolnavii, oameni sau animale i-au depus — bacilii sînt foarte frecenți. Viața modernă cu nevoile ei provoacă ocaziuni numeroase de contaminare. Acumulațiunea populației din ce în ce mai densă în orașe, îngrămădirea de familii în locuințe strîmte fără aer și fără lumină, transecțiile numeroase, care implică călătoria altor oameni vectori de bacilii, și mai cu deosebire ignoranța care împiedică să se evite ocaziunile de contagiune sau de suprainfecțiuni sînt principalele cauze, care explică difuziunea enormă a tuberculozei. Deși e dovedit—reacțiile cu tuberculina sînt peremptorii în această privință—că 95 % din populația orașelor e contaminată până la vîrsta de 15 ani, nu trebuie totuși să avem fobia bacilului lui Koch. Cînd un mic număr de germeni pătrund în organism, în imensa majoritate a cazurilor nu se produce decît o infecție benignă care rămîne îndefinit ocultă sau latentă.

Pericolul pentru organismele noi, până atunci indemne de contagiune, e în contaminările masive pentru oamenii sănătoși și pentru bacilarii latenți în suprainfecțiile repetate, care provoacă o intoleranță a organismului și exacerbează și agravează leziunile existente. Condițiunile de traiu actuale fac foarte frecvent acest pericol. Ameliorarea condițiunilor materiale de viață, legi care ar dezvolta și ar face obligatorii instituțiile de asistență și de prevedere socială, ar mări salariile și buna starea lucrătorilor, ar suprima alcoolismul, ar asana orașele și locuințele, ar contribui într'o largă măsură să restrîngă izvoarele și ocaziunile de contagiune.

Măsurile de igienă publică și socială vor sfîrși prin a intra în practică impuse de mersul evolutiv al vremii, care face din legea progresului o realitate. Clasele de jos, care dau cea mai mare contribuție boalelor, vor reuși prin a obține ca revendicările lor, atunci cînd sînt îndreptățite, să fie împlinite. Până atunci însă, până vom ajunge la aceste cuceriri ale igie-

nel, care vor merge paralel cu cuceririle în domeniul politic și social în sensul unei largi și sănătoase democratizări, trebuie lucrat direct asupra cauzelor de propagare a tuberculozei, și măsuri de legiferare se impun în această direcție.

Lupta contra tuberculozei se poate duce efectiv cu rezultate excelente, cum s'a dovedit din exemplul țărilor de mai veche și reală cultură, în care în timpurile normale dinainte de războiu se obținuse o reducere considerabilă a cazurilor de tuberculoză.

Măsurile de luptă intră deci în domeniul posibilităților și economiștii și sociologii nu trebuie să creadă că aceste măsuri ar greva enorm bugetele și ar perturba mult finanțele unei țări. Tuberculoza e boala ignoranței și boala mizeriei. Dacă condițiile de trai ar fi mai prielnice—și când oamenii vor fi mai conștienți de realele lor interese, ei vor reuși într-o organizație socială superioară să realizeze aceste condiții—s'ar putea evita în orice caz infecțiile masive și repetate care duc la o boală manifestă. Infecțiile mici, chiar când sînt repetate, nu provoacă decît reacții neînsemnate, care pot avea chiar relative avantajii, deoarece întretin un oarecare grad de imunizare.

Lupta trebuie începută în primul rînd contra locuințelor neigienice, și cele mai multe din locuințele populației dela orașe sînt în condiții de igienă defectuoasă. Am arătat în rapoartele mele anterioare prin cifre statistice și dela noi și dela alte țări cît de strînsă e corelațiunea tuberculozei cu locuințele suprapopulate; și nu e nevoie să mai revin asupra punctului acesta, care e pe deplin stabilit din toate datele adunate pretutindeni.

O politică comunală, care ar da cuvenita atenție construirii de locuințe estive și igienice pentru lucrători, ar permite reale progrese în lupta contra tuberculozei. Se știe ce admirabile rezultate s'au obținut pe această cale în alte țări. Pentru a nu cita decît un exemplu, la Liverpool încă dela mijlocul veacului trecut — într'alt scop pentru a diminua cazurile de febră tifoidă care deveniseră foarte frecvente—s'au ras întregi cartiere cu case insalubre.

În felul acesta 24.000 case au fost dărîmate ca să fie înlocuite cu case luminoase și aerate și ca rezultat indirect — se urmărea diminuarea tifoidel — tuberculoza a scăzut dela 3.5 la mie, cît era în intervalul dela 1856—1865, la 1.62 la mie în anii 1906—1907. La noi, legea din 1895, care specifică condițiile de clădire ale noilor locuințe, ar permite o intervenție și o reglementare în această privință. Lucrarea d-lui L. Călescu, directorul general al Statisticii (Statistica clădirilor și locuințelor din România, 1920) dovedește cît de mare este numărul caselor insalubre și printrumare cît de mult este de făcut. E greu în starea actuală de lucruri cu scumpetea enormă a materialului de construcție și a muncii—deși o cooperare obținută prin sindi-

catele muncitorești ar duce la facilități de realizare, cooperare care n'ar fi greu de obținut, deoarece opera aceasta e în primul rând în folosul lucrătorilor—ca punctul acesta de politică comunală, care e și de politică sanitară, să fie înfăptuit. În locuința cea mai săracă se poate introduce curățenie și, până la un oarecare punct, igienă. Pentru aceasta, e nevoie de a pătrunde în această locuință și de a obține ca sfaturile date să fie ascultate. Casierul sanitar al locuințelor din oraș—Biggs arăta la New-York congresiștilor care treceau la congresul de tuberculoză dela Washington în 1908 fișele întocmite pentru cea mai mare parte din casele acestui oraș colos — ar permite catalogarea caselor insalubre.

E opera dispensariilor ca să descopere și să atragă pe tuberculoși. Când tuberculosul va obține prin dispensariu, nu numai etichetarea boalei lui, dar și ajutor efectiv și îndrumări utile, el se va îndrepta bucuros către ele fără să se înspăimînte de această etichetare, care și-a pierdut mult din faima rea de odinioară, când diagnosticul de tuberculoză era socotit echivalent cu o condamnare.

Vulgarizarea noțiunii — care trebuie cit de mult răspîdită — că tuberculoza, cu condiție să nu fie tratată prea tîrziu, e cea mai curabilă dintre boalele cronice — cum de fapt este — face ca diagnosticul de tuberculoză să nu mai impresioneze defavorabil pe bolnav. Se poate obține deci relativ ușor, cînd se depune muncă și devotament ca să atragem, cît mai numeroși, pe tuberculoși, la dispensarii și, cînd nu vin bolnavi la dispensarii, putem face așa ca opera dispensariilor să fie realizată la domiciliul lor. Dispensarii ambulante, în camioane automobile care ar parcurge sate și orașe la intervale fixe după un itinerar bine determinat — așa cum a făcut pe oscară întinsă, în timpul din urmă, misiunea Rockefeller în Franța — ar putea fi foarte utile. Dispensariile trebuie să fie organizate cu toate mijloacele de investigație — laborator, post radioscopic—ca să se poată stabili precis diagnosticul și pe cît posibil și pronosticul boalei pentru previziunile sociale ale asistenței bolnavilor.

Pe lîngă medic și poate cu un rol și mai important pentru obținerea rezultatelor dorite, la fiecare dispensar trebuie să funcționeze cel puțin un infirmier sau infirmieră cu însărcinarea de monitor, de vizitator la domiciliu. Kuss descrie, vorbind de dispensariul condus de Malvoz la Liège, în mod distimbat calitățile unui bun anchetor, dînd ca exemplu pe falmosul monitor al acestui dispensariu, Alfred Leblanc — care și-a făcut din însărcinarea lui un adevărat apostolat. Nu se poate avea decît rareori norocul de a găsi realizat modelul tip al anchetorului, deși există — pasări rare — „ideologi” chiar printre funcționarii infirmi și poate mai adeseaori printre aceștia. Entuziasmurile trebuie să fie însă întreprinse prin justă retribuțiune pentru serviciile pe care acești mici funcționari,

care dovedesc că au un suflet mare, le pot aduce—deoarece altfel ele riscă să fie stinse înainte de vreme printr'o viață de privațiuni intense și continue.

Se poate ajunge printr'o școală de infirmieri și de anchetori, cum există astăzi în multe țări, să se recruteze un personal care să aibă pregătirea necesară. Când anchetorii pot fi vechi lucrători cunoscuți în mediul lor, e preferabil, de oarece sint familiarizați cu obiceiurile și nevoile lucrătorilor printre care pătrund, și știu să le vorbească așa ca să fie înțeleși. E, într'adevăr, nevoie de mult tact pentru a câștiga încrederea bolnavului și a obține ca regulile de igienă să fie aplicate. Observarea zilnică și conștiințioasă a acestor reguli se lovește de multe dificultăți. Neglijența și egoismul bolnavului fac de cele mai multe ori ca el să fie inaccesibil la sfaturile care i se dau pentru a feri pe cei dimprejur de contagiune. Se reușește de obicei mult mai ușor apelând direct la interesul personal al bolnavului și făcându-l să înțeleagă că, păstrând regulile de igienă, își evită reinfecțiile repetate care riscă să-i agraveze boala.

Formarea de infirmieri și infirmiere bine instruite e de o primordială necesitate pentru lupta contra tuberculozei. Exemplul Suediei poate fi citat ca să se arate ce extensie se poate da școalelor de infirmieri. Școli speciale bine organizate permit ca peste 5000 infirmieri și infirmiere să funcționeze cu însărcinări diferite. Uniunea națională suedeză a organizat dela 1910 cursuri speciale pentru infirmierele care se devotază îngrijirii tuberculoșilor. Infirmierele fac un stagiu obligatoriu în sanatoriile de tuberculoși și pot în urmă fi utilizate cu mare folos la opera dispensariilor. Dispensariul e ad-văratul centru pentru profilaxia tuberculozei. Dela dispensariu, odată ce fișele bolnavilor sint precis stabilite, iradiază măsurile de asistență. Ele sint multiple. Bolnavii care au posibilitatea să fie căutați și izolați la domiciliu, își fac cura la domiciliul lor sub controlul infirmierei și, cind este nevoie, și al medicului. La dispensarii, tuberculósul cu semne manifeste de boală e cercetat și el și familia lui. Bolnavul trebuie să fie obligat, cind din ancheta socială reese că trăește în condiții în care contaminarea e greu de evitat, să prezinte—subt pedeapsa de retragere de ajutoare,—pe toți membrii familiei, examenului medical. Cura la domiciliu este ajutată prin distribuirea de alimente și, cind bolnavul n'are o cameră sau cel puțin un pat pe sama lui, prin închirierea de camere — deziderat greu de îndeplinit în penuria actuală de locuințe — sau cel puțin prin distribuirea de paturi. Sculpătorii sint distribuite fiecărui bolnav și infirmiera controlează dacă sint întrebuințate și desinfectate. Se cercetează în același timp dacă bolnavul păstrează recomandăția ce i se dă de a ține batista la gură cind tușește, pentru a împiedica răspindirea stropilor baciliferi. Curățenia și desinfectarea locuinței sint supravegiate. Capitolul

acesta al desinfecării locuinței, în orice caz cînd bolnavul decedează sau se mută, cînd este nevoie și în cursul boalei — e un punct foarte important de profilaxie. Prin dispensariile din București căutăm să aplicăm, grație ajutorului dat de serviciul sanitar al Capitalei, condus de O-rul Staicovici, în limita posibilităților și a mijloacelor actuale, măsurile de dezinfectarea locuințelor tuberculoșilor. Desinfecarea rufelor bolnavilor și, pe cît posibil, și spălarea lor — așa cum se face în alte dispensarii, intră și în programul nostru și avem nădejdea că-l vom putea aplica — atunci cînd vom avea și mai mult săpun și mai multe lemne.

Bolnavii care nu găsesc realizate — fie chiar în parte — la domiciliu posibilitățile de cură, trebuie să fie asistați în instituții în legătură cu dispensariul.

La unele dispensarii s'ar putea anexa o sală de cură în care bolnavii și-ar trece ziua, așa zisele day-camps ale Americancilor. Li s'ar da acolo alimentația substanțială de care au nevoie și li s'ar putea aplica tratamentul indicat în anumite cazuri: injecții cu tuberculină, insuflații pentru pneumothoraxul artificial, etc.. Bolnavii, astfel educat și ca tratament și ca profilaxie, reintră sara la domiciliul lui. Pentru bolnavii foarte înaintați, spitale de izolare sînt necesare. Cînd nu se pot construi spitale, care să fie special amenajate pentru tuberculoși, un pavilion sau cel puțin o sală trebuie să fie rezervată pentru acest scop în spitalele generale. În Germania, unde 204 instituții speciale pentru izolarea tuberculoșilor funcționau până în 1914, există o dispoziție legală că niciun spital nou nu poate să fie construit fără să aibă o secție specială pentru tuberculoși. Bolnavii la care, după gradul de boală, ameliorările apar foarte probabile, vor fi tratați într'un spital de preferință suburban, în care toate dispozițiunile trebuie să fie luate pentru organizarea unui tratament rațional și sistematic. Bolnavii incipienti, complet recuperabili, vor fi tratați în sanatoriul propriu-zis. Gama aceasta de instituții există deja anexată unor dispensarii.. bine-înțeles în alte țări. Astfel, dispensariul Léon Bourgeois din Paris, din Rue Vaneau, are o sală de cură pentru bolnavi și e în legătură cu spitalul de izolare dela Laennec, cu spitalul suburban dela Brévannes și cu sanatoriul Angicourt.

Asistența poate să fie complectată și mai departe prin crearea de colonii rurale de tuberculoși.

În aceste colonii se dă posibilitatea tuberculoșilor să lucreze în măsura puterilor lor, asigurîndu-le condiții igienice prielnice. Coloniile sînt așezate în jurul unei instituții de cură — sanatoriu — unde la cel mai mic semn de boală, bolnavii găsesc sfaturile și îngrijirile necesare. Am descris în publicații anterioare modul de funcționare al coloniilor dela Cellard și Rive în Franța, în legătură cu stația sanitară dela Saint Jodard. O colonie identică există la Tonnay Charente creată

de Societatea „Union des femmes de France”. Varrier Jones descrie (Revue des Mutilés de la guerre, Ianuarie 1919) rezultatele obținute la Burn Colony. Cu o sumă nelăseșmată de 12 500 lei, procurată prin contribuțiuni particulare, s'au tratat 93 de bolnavi și după trei ani 85 din ei aveau o depășită capacitate de muncă, reluându-și vechile lor ocupații sau având ocupații noi adecuate cu starea sănătății lor. Eforia spitalelor Civile are intențiunea să creeze și la noi colonii de tuberculoși. Societatea pentru profilaxia tuberculozei are în programul său de activitate și influențarea coloniilor rurale pentru tuberculoși și a făcut încă demult intervenții ca, din fermele expropriate ale absenteiștilor, să se rezerve o parte și pentru bolnavii incipienti de tuberculoză.

Dispensarii, funcționând cît de complet, vor trebui să fie introduse în mod obligator și la noi. Pentru ca dispensariile să corespundă scopului pentru care au fost create, e nevoie ca ele să stabilească o legătură strînsă cu spitalele de izolare și cu sanatoriile. E un non sens quasi-criminal să mădăinuieșcă starea actuală de lucruri, continuînd să se primească tuberculoși în săli comune cu alți bolnavi. De fapt, noi nu avem ca spitale de izolare pentru tuberculoșii din București, decît unul singur, pe cel dela Filaret. Am arătat în rapoartele mele anterioare cîte inutile zile de cură se pierd în spitalele Eforiei, unde se primesc tuberculoșii care, după ce stau în termen mediu 10—12 zile, sînt concediați fără ca bine-înțeles să se fi putut obține pentru ei vre-o ameliorare sau cel puțin să-i fi putut serios educa pentru luarea de măsuri de profilaxie,—după ce au avut larg posibilitatea să contamineze pe vecinul lor de pat. Actualmente în spitalele Eforiei, după declarația oficială a unuia din Efori, o treime aproape din paturi e ocupată de tuberculoși. Eforia care avusese bunul gînd să construiască la Colentina un pavilion pentru tuberculoși, a crezut că poate să deturneze acest pavilion dela destinația sa primitivă. Motivele invocate pentru nevoile învățămîntului universitar pot să fie foarte legitime, dar ele ar fi putut să fie satisfăcute într'altfel, completînd construcția începută pentru pavilionul clinicei boalelor nervoase. Și Bucureștiul, unde mortalitatea datorită tuberculozei trece de trei mii pe an, a rămas astfel cu un singur spital de izolare, cel dela Filaret,—totdeauna supraîncărcat de bolnavi, așa încît, pentru a putea face față la numeroasele cereri de admisiune, e nevoie să se facă echipe pentru sanatoriile din Moldova, și acelea cu totul insuficiente ca număr pentru numeroșii tuberculoși care vin din toate părțile țării ca să fie internați.

Înșul va avea în curînd—dintr'un credit acordat de Direcția Sanitară—spitalul său de izolare. Se va organiza astfel și acolo mai complet gama asistenței bolnavilor. Tuberculoșii gravi vor putea să fie ospitalizați la acest spital, cel

recuperabili urmînd să fie tratați la sanatoriul apropiat de la Birnova.

Galati și Iași au o mică secție de 20 paturi pentru tuberculoși și Cărbunestii-Petrestii din Gorj deserveșc, deși într-o slabă măsură, filiala din Craiova. În țara noastră în care mor anual 30 000 de tuberculoși, enumerarea aceasta succintă a spitalelor de izolare arată cît de incompletă este asistența tuberculoșilor, mai cu deosebire a celor cu leziuni deschise, mulți dintre ei încă recuperabili dar reprezentînd toți, și aceștia și cei iremediabili pierduți, un mare pericol de contagune. Nicl-o amfnare nu mai poate fi îngăduită pentru crearea de pavilioane speciale pentru tuberculoși, anexate spitalelor generale, — sau cel puțin, de barace după modelul baracelor introduse în Italia. În orice caz, săli speciale trebuie să fie amenajate pentru cura tuberculoșilor.

Celace nu a putut realiza pînă acum Societatea pentru profilaxia tuberculozei decît foarte incomplet prin cîteva spitale presărate în cîteva puncte ale țării, trebuie să devină o operă bine sistematizată, obligator instituită și cu existența asigurată pentru o funcționare normală și permanentă.

Obiecțiunile mari pentru aplicarea unui program mai complet de luptă contra tuberculozei, sînt obiecții budgetare. Fondurile necesare vor trebui să fie găsite. Casele de asigurări muncitorești ar putea fi de un mare ajutor în luptă contra tuberculozei. Legea de asigurări muncitorești permite chiar sub forma sa actuală, ca o parte din fondurile de asigurare să fie întrebuințate, pentru luarea de măsuri contra tuberculozei.

Articolul 119 din legea asigurărilor muncitorești prevede că bolnavul poate fi obligat să fie căutat în spital, atunci cînd boala este molipsitoare. Tuberculoza, de cele mai multe ori (cînd este deschisă) este o boală molipsitoare, și bolnavii tuberculoși intră deci în prescripțiunile acestui articol.

După articolul 174 din aceeași lege, Casa Centrală de asigurare poate da îngrijire unui bolnav într'un spital, înloc de a-i da o pensie, dacă invalidul se obligă să stea trei luni acolo. După art. 117, bolnavul care are familie, cînd este căutat în spital, primește 50 la sută din salariul său pe tot timpul tratamentului. Dispozițiunile acestui articol s'ar putea extinde, aplicîndu-se și cazurilor de tuberculoză, boală molipsitoare prin excelență, care durează însă mai mult de 16 săptămîni, termenul de ajutor prevăzută în legea asigurărilor de boală. După 16 săptămîni bolnavul trece în sarcina casei de invaliditate, dacă îndeplinește condițiunile cerute pentru a beneficia de pensia de invaliditate, dacă a plătit adică 200 săptămîni cotizația sa. Dispoziția ca ajutorul de 50 la sută din salariu să fie dat bolnavului pentru familie, s'ar putea întinde pe tot timpul invalidității sale.

Articolul 201 prevede că o pătrime din fondurile casei

de asigurare contra boalei, invalidității, bătrâneții, poate fi întrebunțată în stabilimente și clădiri în folosul asiguraților. Am arătat ce admirabilă întrebuințare s'a dat în Germania fondurilor casei de asigurare—sute de milioane de mărci cheltuite pentru scopuri sanitare și igienice. Evident că la noi, unde fondul de rezervă al casei de invaliditate e până acum foarte redus—17 milioane—nu se poate face decât foarte puțin. Extensia asigurărilor ar permite măfirea fondurilor. Deja după nolle dispozițional ale legii, s'au lărgit cadrele celor asigurați contra boalei. Înloc de 5 clase—cite erau înainte—sînt acum 8 clase.

Viitorul organizării asistenței tuberculoșilor e în bună parte în lărgirea și complectarea asigurărilor muncitorești.

Heger, Gilbert și Laethem propun pentru Belgia ca tuberculoza să fie asimilată cu un risc profesional, așa cum e recunoscut legalmente pentru accidentele de muncă. Extensia această creînd obligația în toate întreprinderile să se asigure lucrătorii și funcționarii contra tuberculozel, ar aduce fonduri importante. Cu o contribuție minimală pentru patron și pentru lucrători s'ar ajunge să se găsească sume mari pentru asistența tuberculoșilor. Mutualitățile, cum am arătat în raportul meu anterior din 1910, care dau excelente rezultate într'alte privințe, nu pot să intervină decât în mod cu totul neîndesulător în lupta contra tuberculozel. Societățile mutuale, cum sînt cele din Franța—chiar complectate prin sistemul de reasigurări pentru bolnavii tuberculoși, ca în Belgia—dau un concurs de cele mai multe ori tardiv și asistă pe tuberculos prea puțin, cu o sumă prea mică și un timp prea scurt.

Muncitorii sindicalizați, care au destul spirit de clasă ca să cunoască care sînt adevăratele lor interese, trebuie să întreprindă și hotărît în lupta contra tuberculozei, deoarece tuberculoza își recrutează victimele mai cu deosebire printre lucrătorii. Începuturi în acest fel există într'alte părți. Lucrătorii sindicalizați din Madrid au înființat Asociația de ajutor mutual (Mutualidad Obrera), în care intră toți lucrătorii din sindicatul de breaslă. Medicii, desemnați de consiliul de administrație dintre cel care oferă cele mai bune garanții profesionale, sînt mai bine retribuiți decât cei care sînt în slujba statului și comunei Madrid.

Asociația aceasta pentru asistența mutuală, care există de șase ani, posedă opt clinici cu instalațiile cele mai moderne, șase farmacii proprii și un mare sanatoriu de 500 paturi.

Dispensariile pentru tuberculoși, organizate cit mai complect, întrețin legătura cu casa asigurărilor muncitorești sau cu asociațiile de ajutor mutual ale sindicatelor muncitorești. Opera lor se complectează reciproc. Dispensariul face triajul și catalogarea tuberculoșilor și infirmierul, monitorul, vizitarea consemnează datele sociale asupra situației materiale a bolnavului—cu referințele pe care le poate avea și dela casa

asigurărilor. Modalitatea după care contribuția casei centrale a asigurărilor muncitorești s'ar efectua pentru asistența tuberculoșilor, ar rămâne să fie specificată prin regulamente ulterioare.

E necesar cași marile administrațiuni de Stat să fie cuprinse în această organizare. Nu e suficient ca, din sentimente excelente și dintr'o îndatorire esențială, ca o obligație materială și morală care nu se poate eluda,—aceste administrații să ia hotărârea de a institui dispensarii și sanatorii, care rămân însă răzlete fără legătură cu un întreg sistem de asistență a tuberculoșilor. Un sanatoriu izolat este util, dar el ar fi și mai util dacă ar fi legat de dispensarii și spitale de izolare, de o întreagă operă sistematizată în lupta contra tuberculozei. Unificarea de măsuri, după directive bine chibzuite, ar facilita opera asistenței tuberculoșilor, deoarece ar avea o coordonare care este absolut necesară. La noi administrația căilor ferate române, care numără printre cei 30-35 000 funcționari ai săi foarte mulți tuberculoși, Ministerul de Instrucție publică, alarmat de extensia tuberculozei în corpul didactic, sînt pe cale să înființeze sanatorii de tuberculoși.

Ca pretutindeni, și în Franța după noua lege a dispensărilor, instituțiile acestea—oricît ar avea un caracter oficial cu puteri legale și cu subvențiuni acordate de stat, departamente, comune—au nevoie și de ajutorul publicului mare care se poate exercita sub forma de donații, cotizații prin membrii înscrșiți în societățile pentru combaterea tuberculozei. Pentru ca publicul să răspundă apelurilor care i se fac și pentru ca el să vină în ajutorul operei pentru asistența tuberculoșilor, trebuie o întreagă acțiune de propagandă și de vulgarizare a noțiunilor asupra modului de răspîndire și de prevenire a boalei. Propaganda aceasta, care e și o operă de educație igienică, trebuie să fie începută încă din școală. Am arătat într'o publicație anterioară, „Asistența igienică și medicală în școală“, modul cum această educație trebuie să fie înțeleasă. Profesorul I. Cantacuzino ceruse în 1905 și comisiunea pentru reforma învățămîntului superior admisesese acest deziderat, ca să se introducă în învățămîntul superior în mod obligator igiena pentru toate facultățile. Ministerul actual de Instrucție publică, care are în fruntea sa pe un membru din consiliu de administrație al Soc. pentru Profilaxia Tuberculozei, profesorul P. Negulescu, a admis cererea noastră ca în manualele de lectură ale copiilor de toate vîrstele să introducem capitole scrise pe înțelesul tuturor pentru a răspîndi sfaturile asupra modului cum tuberculoza se ia și cum poate fi împedecată în extenzia ei. Pentru ca educația igienică să prindă în școală, trebuie ca școala ea însăși să fie un locaș igienic. E mult de făcut și în privința acțiunilor de vacanță care dobîndiseră o mare extenzie înalte de războiu în alte țări și pentru care se făcuse un început și la

noi trebuie să fie cit de mult încurajate. Michelet spunea cu drept cuvânt că, din toate florile, floarea omenească e cea care are cea mai mare nevoie de aer și de lumină. Când vom ști să dăm importanța cuvenită educației și asistenței igienice în școală, vom putea să creștem generații sănătoase și pline de viață.

Opera de propagandă în favoarea măsurilor de luptă contra tuberculozei poate prinde și provoca curente puternice de opinie publică, când se va arăta că se lucrează efectiv și că se obțin rezultate. O chestiune trebuie să existe în organizare. Activitățile risipite câștigă dacă sînt întrunite în vederea aceluiași scop unitar. Vom reuși atunci și noi să numărăm zeci și chiar sute de mii de membri, care vor putea să ajute, pe lângă contribuția lor materială, cu credința și entuziasmul lor, — ca soldați devotați pentru o mare cruciadă. Am reușit deja întru citva să mărim numărul membrilor aderenți la Societatea pentru profilaxia tuberculozei. Avem în toată țara peste 5000 membri, compunând și filialele. E un progres față de anii trecuți, când nu numărăm nici 100 membri, dar totuși încă foarte relativ. Trebuie persistat făcînd apel la publicul din toate clasele sociale ca să-și dea obolul cu credință și cu convingerea că, ajutînd o operă de folos public și social, o face dintr'un spirit de solidaritate larg înțeles, deoarece boala ne amenință egal pe toți. În Statele-Unite, în care totul se face în stil mare, Crucea Roșie a trecut în doi ani, în 1918 și 1919, de la 300000 la 20000000 membri și a putut recolta 400000000 pentru opera sa din timpul războiului. Opt milioane de oameni au colaborat la această operă, care a avut ramificații în toate țările aliate și a cărei activitate se întinde și acum peste tot unde e o mizerie de ajutat.

Putem și trebuie să facem apel la contribuția publicului, care are îndatoriri morale și sociale să răspundă la aceste apeluri. Nu putem însă să bazăm o luptă mare, cum e lupta contra tuberculozei pe contribuții care sînt aleatorii și care pot să varieze dela un moment la altul. Tuberculoza, care e o boală socială, are dreptul la o asistență socială. Tuberculosul nu trebuie să ceară milă nimănui. El poate reclama ca un drept al lui să fie asistat. Statul care reprezintă colectivitatea concretizată în conducătorii pe care această colectivitate a știut să și-i dea, are îndatorirea să intervină cu puterea și cu autoritatea pe care i-o conferă organizarea sa în această luptă. Dacă legile existente nu sînt de ajuns, legi nouă trebuie să fie create pentru acest scop.

La noi putem utiliza legi deja existente. În opera legislativă care se prepară, sîntem încă în starea de nebuloasă a noilor legiferări care nu s'au condensat în proiecte concrete, avem dreptul să cerem ca boalele sociale, și în primul rînd tuberculoza, să aibă capitolele lor speciale cit de largi și cit de complete. Noua direcție a asistenței sociale din Ministerul

Municipiile, care are o secție specială pentru combaterea boalelor sociale, nu poate să nu dea o largă atenție măsurilor de luat contra acestor boale și deci și contra tuberculozei. Fondurile pe care această asistență și le va crea,—timbrul de ajutor care devine timbrul asistenței sociale va fi considerabil sporit,—pot și trebuie să fie completate. Când se crează altele noi impozite, s'ar putea fără înconjur crea un nou impozit care să fie franc botezat impozit sanitar pentru combaterea tuberculozei. Calmette, Malvoz au propus o taxă asupra venitului pentru combaterea tuberculozei, taxă care la un moment dat a fost aplicată în Ungaria și a dat fonduri importante. Plieque a susținut la un congres internațional de igienă—congresul din Paris 1900—propunerea să se impună cu o zecime sau chiar numai cu o centimă adițională hectolitrul de alcool. Taxa aceasta ar produce venituri importante (Plieque făcea socoteala că ar fi adus pentru Franța câtră 1900, 25 milioane; și de atunci alcoolismul a sporit și taxa ar putea să fie și mai fructuoasă). Când această taxă ar fi numită fățiș taxă pe alcool pentru combaterea tuberculozei, pe lângă că ar raporta—ar avea și avantajul că ar crea în public asociații de idei care, dacă n'ar moraliza pe alcoolicii impenitenți și incorigibili, l-ar obliga la contribuții utile. Publicul ar ști și prin a fi înțruit asupra acestui mare adevăr igienic: alcoolismul este una din marile cauze ale tuberculozei. Hayem spunea figurat că tuberculoza se ia pe zincul (la tuberculose se prend sur le zinc) din circule în care consumatorul își cheltuiește sănătatea și banul, și unde exectorația fumătorilor alcoolici, răspîndită cu profuzie, crează o atmosferă de bacili. Suprataxa aceasta ar fi de două ori utilă, deoarece ar fi îndreptată și contra tuberculozei și contra alcoolismului, și ar fi deaceia de două ori justificată. Evident că taxele nu descurajează prea mult pe alcoolic, dar cel puțin impozitul acesta asupra viștului și-ar avea motivarea că otravei care e de fapt alcoolul, i se opune un antidot care e sanatoriul și dispensariul pentru tuberculoși. Tuberculoza fiind deseori o consecință a alcoolismului.

Dintre legile în gestație, cea care va vedea mai repede lumina zilei e legea pentru ajutorarea invalizilor, văduvelor și orfanilor de războiu, lege care pleacă dela un principiu excelent, deoarece statul e dator să ajute pe aceste victime directe ale războiului. Am înaintat un memoriu ministrului de războiu ca să cer să se prevadă în această lege un paragraf special pentru tuberculoșii invalizi de războiu, „ranții de tuberculoză”, cum i-a denumit așa de plastic Landouzy cu o expresie care a rămas, deoarece caracterizează situația acestor nenorociți care merită un dublu interes: și pentru boala pe care o au, dobîndită pentru o cauză pentru care au luptat de cele mai multe ori cu sacrificii și cu eroism și cu care trebuie să ne solidarizăm nu numai la triumfuri dar și la dureri și prin pe-

ricolul de contaminare pe care îl reprezintă pentru cei cu care vin în contact.

În legea Honorat din Franța, e prevăzut că în toate satorniile statului, tuberculoșii invalizi de războiu să fie căutați gratuit. Avem și noi tuberculoșii noștri invalizi de războiu și ei sînt foarte numeroși. Ghiulamila a găsit la cei 26075 invalizi clasați până la 1 Ianuarie 1920, 5074 tuberculoși, deci 20 la sută, dintre care 1740 cu tuberculoză pulmonară deschisă. E o proporție foarte mare. Asistența lor se impune în mod urgent și imperios, și legea invalizilor are obligația să nu-l treacă cu vederea și să prevadă în mod special modalitatea asistenței lor.

Pericolul transmiterii tuberculozei dela bovidee, fără să fie prea mare, e real. Fără a intra în discuții teoretice, care nu-și au locul aici—asupra diferențierelor biologice ale bacililor tuberculozei umane și bovine—e dovedit din toate cercetările ultimilor ani că, deși într'o proporție redusă, tuberculoza se poate transmite prin produse de ale animalelor tuberculoase—carne, lapte, derivatele lui.

La copii, 6—10 la sută din cazurile de tuberculoză—mai cu deosebire tuberculozele ganglionare și osoase—au o origină bovină.

La noi, tuberculoza bovină e destul de răspîndită. Cantacuzino arăta în 1905 că 10 la sută din vacile indgene reacționează la tuberculină; proporția ajunge la 60 la sută la vacile de origină străină neadaptate la noi, la care stabulația, viața închisă în grajduri favorizează condițiile de contaminare.

Am dat în raportul meu din 1910 proporția destul de mare de lapte și de carne provenite dela animale tuberculoase pusă în consumație la București.

Un control exercitat cu scopul de a cerceta dacă vacile sînt tuberculoase, aplicat în primul rînd prin proba cu tuberculină, ar fi necesar ca să se ia măsuri și pentru stăvilirea tuberculozei la bovidee și pentru a împiedica întrebuițarea produselor acestor animale sau, în orice caz, pentru a steriliza aceste produse înainte de întrebuițarea lor, așa încît să nu mai fie nocive. O legislație completă ca cea daneză (separarea vițelilor proveniți dela vaci tuberculoase) nu e aplicabilă și e excesivă. Sistemul din Franța: plată în bani pentru a confisca carnea dela animalele tuberculoase și pentru a sacrifica aceste animale, nu dă rezultate apreciabile și atrage mari sarcini bugetare (în Franța 1 milion jum pe fiecare an). Organizarea unor asigurări mutuale contra mortalității la animale ar da mult mai bune rezultate, de oarece crescătorii, în felul acesta ar fi interesați ca să asaneze grajdurile în care țin animalele.

Toate măsurile și dispozițiunile și cu atît mai mult cele impuse pe cale de legiferare care au de scop să împiedice extensia tuberculozei, vor putea mult mai ușor să fie aplicate cînd o autoritate centrală ar ști să le coordoneze. Oficiul acesta îl

poate indeplini cu succes în noul Minister al sănătății publice — care, anunțat de atîta timp, va sfîrși prin a se realiza — pentru a curma haosul și confuzia atribuțiilor sanitare risipite la atîtea autorități — secția specială a boalelor sociale. Cum tuberculoza e cea mai răspîndită din aceste boale sociale, e o urgență necesităre ca măsuri să se ia în primul rînd contra răspîndirii ei.

Statul, care trebuie să fie larg în exercitarea atribuțiilor sale, nu are de ce să ezite — cînd i se va dovedi că face operă uilă — ca să treacă toate sau parte din puterile sale societăților particulare sub egida prestigiului și auto-ității sale. Cointeresările din domeniul întreprinderilor economice s'ar întinde astfel și în domeniul intereselor sanitare cu o motivare care, în orice caz, n'ar fi mai puțin justificată. Societățile de asistență publică, recunoscute ca avînd o organizare temeinică, ar beneficia pentru realizarea programului lor de sprijinul oficialității. S'ar da astfel putere legală acestui program și s'ar asocia spiritul de inițiativă particulară cu cel intervenționist etatist.

Concluziunile la care se poate ajunge în materie de legiferări sociale pentru combaterea tuberculozel se pot enunța astfel :

1. Măsurile de combatere a tuberculozel pot da rezultate mai complete și efective, cînd vor fi coordonate după directive unitare. Coordonarea aceasta se va putea realiza prin noul Minister al sănătății publice într-o secțiune specială pentru combaterea tuberculozel.

2. Societatea pentru profilaxia tuberculozel, lucrînd de acord cu celelalte societăți pentru combaterea tuberculozei — și fuziunea tuturor acestor societăți nu poate decît să ajute opera comună întreprinsă — va putea mai ușor să-și valorifice programul său de luptă, dacă măsurile pe care le propune, după ce vor fi aduse la cunoștința organelor sanitare și a celor de asistență socială, vor avea sprijinul oficialității care le poate da putere de lege.

3. Dispensarii se vor crea în mod obligator cel puțin unul în fiecare capitală de județ ca organe ale filialelor din diferitele părți ale țării. Filialele se pot grupa regional întreprînzînd legătura cu centrul pentru a se păstra directive unitare în măsurile de luat.

2. Spitale de izolare pentru cazurile înaintate de tuberculoză sînt de o urgență necesitate. Până la crearea lor, spitalele generale trebuie în mod obligator să aibă secțiuni pentru tuberculoși, în pavilioane sau cel puțin în săli speciale. Se va împiedica astfel promiscuitatea actuală a tuberculoșilor cu ceilalți bolnavi.

5. Sanatoriile pentru formele incipiente se pot organiza chiar de pe acum în clădiri desafectate dela prima lor întrebuintare: fostele puncte vamale, locuințele de pe domeniile și

moşile expropriate. Coloniile rurale pentru tuberculoşi vor putea fi anexate acestor sanatorii.

6. Declaraţia obligatoare a tuberculozei, aşa cum există deja în lege—pentru formele deschise—ar înceta să fie o ficţiune şi ar putea să fie imperios cerută atunci când măsurile de asistenţă ar fi asigurate.

7. Noi impozite—care ar fi deadreptul denumite impozite sanitare şi altele suplimentare, cum ar fi o suprataxă asupra alcoolului—ar aduce fonduri importante care ar putea fi întrebuinţate în luptă contra tuberculozei.

8. Extinderea şi complectarea asigurărilor muncitoreşti, ar permite Casei centrale de invaliditate să consacre fonduri importante, lucrînd paralel cu organele sanitare şi cu cele de asistenţă socială, luptei contra tuberculozei.

9. Măsuri complimentare, cum sînt: lupta contra alcoolismului şi limitarea numărului de circiumi, educaţia igienică în şcoli, asistenţa sanitară în şcoală, măsuri contra locuinţelor insalubre, construirea de locuinţe efîine şi igienice pentru lucrători, exînderea coloniilor de vacanţă—ar putea ajuta mult luptei contra tuberculozei.

Cînd vom realiza acest program care nu e utopic, deoarece cele mai multe din punctele cuprinse în el găsesc posibilităţi de realizări chiar în domeniul legiferărilor actuale, cu consensul pe care-l dau contingentele economice de care trebuie să ţinem seama, —vom implini luptînd contra tuberculozei un mare progres pe terecul sanitar şi pe cel social. Chestiunile sanitare nu mai pot fi despărţite astăzi de cele sociale. Asistenţa în materie de tuberculoză rămîne legată de soluţia problemelor economice şi formele cele mai potrivite pentru această soluţie sînt cele care au ca bază ameliorarea condiţiilor de trai ale mulţimilor care suferă.

Lupta contra tuberculozei necesitează deaceia mobilizarea tuturor forţelor sociale publice şi particulare ale tuturor forţelor omeneşti asociate.

Dr. S. Irimescu

Amintiri din războiu*

„Ambulanța Diviziei C va porni din Iași cu trenul în a 8-a zi de mobilizare”, spune plicul extra-confidențial, pecetluit cu 5 peceți speciale cu ghiare, care trebuie să-mi arate destinația. Pe plic scrie „ipoteza Z”. N'am știut niciodată dacă toate ipotezele în care s'a presupus intervenția armatei romine în oscilațiile neutralității, au fost desemnate cu toate literile alfabetului și dacă am ales ipoteza Z.

În ordinul din plic se spunea precis: „Ambulanța sosește în gara Onești a 9-a zi de mobilizare, la ora 2, 51 minute; acolo un ofițer de stat major va indica direcția de marș”. Atita precizie umplea de bucurie toate sufletele, care porneau cu convingerea că de data asta mergem în războiu ca pe roate. Am mers, în adevăr, bine pe roate, dar numai până în stația Hălăucești, unde, după o oprire îndelungată, șeful de tren m'a înștiințat că nu ne primește stația Mircești, de oarece nu ne poate expedia la Roman, unde stația este blocată de numeroasele trenuri destinate Armatei de nord, atunci cu comanda la Roman. Vom trebui, deci, să așteptăm aproximativ 24 ore deblocarea lărilor. Mi-am adus atunci aminte că în una din numeroasele broșuri de pregătire care ni s'au dat la concentrările din timpul neutralității, scria undeva, că o calitate de preț pentru un ofițer este inițiativa. Am luat, deci, condeiul din mână șeful de stație și am dat stației Roman o telegramă că divizia C are lupte grele și are nevoie negreșit de ambulanța ei; deci rog să dea drumul trenului. Stăteam lângă șeful care bătea telegrama; nici n'a isprăvit să transmită „lupte grele” și Mircești a și dat liber trenului meu.

N'aveam nici idee unde era divizia C, dar inițiativa mea a avut un efect fulgerător: trenul meu a trecut și prin stația Roman, cu luțea și cu timpul de oprire al fostului expres de Berlin. Nu cred să fi fost, nici până atunci, nici deatunci încoace tren militar care să fi sosit la destinație la ora precisă, ca trenul ambulanței mele.

* Fragment din o serie de note care va apărea în colecția „Fol volante”.

În gara Onești am scos din buzunar, cu gesturi măsurate plicul falnos cu 5 peceți, ținându-l bine în evidență, ca un fel de semn de înțelegere, pentru ofițerul de stat major care trebuia aici să-mi arăte direcția de marș. Dar nici în gară, nici în memoria șefului de gară, nu era un asemenea ofițer. Șeful de gară, cred că nu din pricina ordinelor foarte severe pentru păstrarea secretelor operative, habar n'avea unde era Divizia C, deși am văzut în urmă că avea zilnic legături cu ea. N'am mai făcut nici o reflexie, cînd m'am gîndit că nici măcar divizia C, care știa bine că numai atita formațiune sanitară are și că are înțeles s'o aibă cît mai curînd lîngă dînsa, nu i-a trimis vorbă în gara Onești unde să vină, deși desigur în ordinele ce avea dela Marele Stat Major trebuia să fie scris că la a 9-a zi de mobilizare li sosește ambulanța în acea gară.

Mi-am debarcat din tren toată zestrea de oameni, trăsuri, și cai și am început războiul cu un consiliu de războiu cu mine însumi: unde să-mi duc ambulanța? Oficiul telegrafic militar din Onești-îlrg mi-a spus că știe că divizia A este la Dărmănești, divizia B este la Tölgyés, dar despre divizia C nu știe nimic. Un alt precept citit prin instrucțiunile dela concentrări spunea: „cînd nu primești un ordin, trebuie să-l provoci”. Hai să-l provoc! Am dat atunci prin acest oficiu o telegramă diviziei C, că ambulanța ei se află la Onești și așteaptă ordine; am cerut ca telegrama să fie trimisă diviziilor A și B, rugîndu-le s'o trimeată diviziei C, cu fir, fără fir, prin telefon, cum vor ști și unde vor găsi-o. După 36 ore de așteptare, n'am primit nici un răspuns.

Atunci am continuat consiliul de războiu cu mine însumi; mi-am zis, cercetînd harta, că dacă ipoteza Z nu m'a dus cu trenul spre Palanca, ci m'a oprit la Onești, înseamnă că nu trebuie să urmez valea Troțușului. Fiîndcă dela Onești pornește șoseaua care urmează valea Oituzului și care face coardă la arcul format de Troiș, probabil pe drumul cel mai scurt al acestei coarde trebuie să mă duc eu. Nici nu era lucru mare acest raționament; dar tot trebuia curaj ca să-l urmez, mai ales împărțit cum eram la „primele arme”, între grija de a ajunge la vreme lîngă divizie, care poate avea nevoie de ambulanță și teama de a nu mi se obiecta că am pornit ceva de capul meu.

Totuși am pornit fără anume ordin.

Cu un asemenea început, augurul păreau să-mi arăte că am să mai fiu pus și altă dată în asemenea situație. Se va vedea că am mai fost pus și că vremea m'a învățat să nu mai am nici măcar ezităriile dela Onești.

Am mers cale de-o zi, tot cu grija că poate nu merg pe urma diviziei și abia spre seară am întîlnit, la mijlocul drumului între Poiana Sarată și Oituz, niște camioane automobile, oprite în șosea și a căror conducători „cucereau ce-aveau de cucerit” în livada vecină. După îndeletnicire, puteam să jur că sînt adevărați șoferi militari; dar dacă, mi-ași fi cunoscut depe

atunci indeletnicirile oamenilor din divizia mea, așa fi putut ști că sînt chiar din divizia C. Mai tîrziu, marșurile ce-am făcut în urma diviziei, m'au făcut să văd cîți oameni rămîneau în urmă, fiindcă a căzut potcoava la un cal, fiindcă i-a intrat o platră în potcoavă, fiindcă s'a ros calul la greabăn de șea, atîtea binecuvîntate motive să mai cucerească în urmă, ceiace nu se putea cuceri înainte.

Dela acești șofeuri, care țineau tocmai de divizia C, am aflat că divizia este la Nyujtod, lângă Vasharhély. Adouazi, după ce-am urcat șoseaua pe Maghiaroz, am întîlnit în vîrfurile muntelui postul de telegrafie fără fir al diviziei C, prin mijlocirea căruia mi-am izbîndit visul: am luat legătură cu divizia.

Intrarea în țara inamică a fost începutul unei adevărate epopei, care și-a brodat întîmplările împletindu-le cu toate necazurile ambulanței noastre, până la retragerea ei în fundul Moldovei. Această istorioară face un tît pe care sînt silit să-l relatez laolaltă, întrerupîndu-mi un moment istorisirea marșului meu militar.

La intrarea în Brețku, cel dintîiu sat în țara inamică, cum n'aveam până atunci legătură cu divizia, am trebuit, pentru hrană trupelor, să fac uz larg de ceiace, am punit inițiativă. Am chemat, deci, pe primarul din sat, un român bine înșărit și la trup și la chimir și care fusese instalat de ai noștri la trecerea armatei; și l-am rugat să-mi dea o vită pentru tăere, iar eu îi voi da cuvenitul bon de rechiziție.

El mi-a răspuns:

— Domnule ginăral — ca să fie mai în regulă spunea tuturor ofițerilor „ginăral” — da' trimițîți și luați din stărpătul ceala cît vă trebuie și fără hirtie, că doar is de-a Ungurilor din sat care-o fugit“.

Mi-au adus o vacă de-o mîndrețe; ne-fatată, ce-i drept, în anul acela, dar de rasa care prosperează singură pe acolo. Așa fi putut să iau 2 sau 9, sau 99; dar acesta era un curaj care nu se cuvenise decît comandanților ceva mai combatanți.

Oamenii mei au început să se învîrtească împrejurul animalului, să-l cerceteze cu admirație și să-l prețaluiască, ca cunoscători, și la urmă m'au rugat să nu tai „jita” — erau mai toți moldoveni — că-i mai mare păcat de-așa vacă; ei se prînd în ziua ceia să minince fasole, numai să luăm vaca cu noi și cînd a da Dumnezeu să ne întoarcem acasă, om da-o unui român gospodar, ca să-i facă norocul gospodăriei.

Am pornit cu vaca la urma ambulanței; era o adopțiune a întregii familii și toți oamenii aveau grijă de vacă, întocmai ca de o vită a fiecărui din ei. În secret poate fiecare trăgea nădejde că el are să fie gospodarul căruia are să i se cadă vaca, și ziua cînd ne-om întoarce acasă.

A mers cu noi vaca, la coada căruței cu forja și ferăria, toată Transilvania, s'a retras cu noi, a trecut din nou prin satul ei, ne-a urmat în Ilfov și spre Alexandria, s'a pierdut de noi în vălmășagul luptelor din jurul Bucureștilor, a căzut în mina Nemților, a scăpat dela ei și ne-a ajuns la Burdujeni.

De cite ori veneau zile grele, în care trupa n'avea ce mânca, ne chinuiam cu toții, răbdam citeva zile, dar nu tăiam vaca. Cînd însfirșit tot ajungeam la mare nevoie, hotărăm, ca a douăzi dimineață s'o tăiem. Peste noapte primeam ordin de plecare și vaca scăpa netăiată. Cînd această întimplare s'a repetat de două ori, oamenii mei mi-au spus cu toții că aista-i un semn, că să nu tai vaca, ferească Dumnezeu, că asta-i vită cu noroc.

Am vrut s'o schimb în Ilfov, cînd inamicul trecuse Dunărea și noi trebuia să plecăm după el, sau el după noi, și cine mai știe cum. Eram bucuros să nu am greutate în marș. Găsisem un Român care-mi oferă să fac schimbul pe greutate: din ce-a cîntări vaca mea, el îmi dă greutate dublă în vite de-a noastre pentru tăere. Fiindcă, însă, în țara noastră nu mai era ca în Ungaria, unde luam vita, o tăiam, și a noastră era, ci trebuia pentru hrana trupei să fac formele cuvenite, livret de ordinar și alte scripte, am întrebat intendența cum să învîrtesc afacerea. Mi s'a spus că trebuie certificat de proprietate pentru vitele ce-mi oferă Românul, iar eu să-i dau lui alt certificat, ca să poată dovedi proprietatea vitei. Cum măsura asta din urmă nu prea îmi convenea, vaca iar a scăpat și a rămas la noi.

Noroc a avut ea până la urmă.

Căruța de care era legată, era cea mai greoaie, și asta chiar se potrivea cu mersul încet al vitei după noi. În toate marșurile căruța cu vaca ajungea după noi la citeva ceasuri. Cînd poposeam într'un loc, oamenii se rînduiau singuri de planton la răspîntiă de unde trebuia să se arăte căruței cu vaca locul unde eram noi, ca să nu se piardă vaca de noi.

În timpul luptelor din jurul Bucureștilor, însă, noi am început să mergem ceva mai repegior; într'o sară plîntoanele speciale pentru vacă, au așteptat-o toată noaptea și n'a venit. Și fiindcă adouazi dimineață noi aveam grabă să nu ne vină peste noi altcineva în loc de vacă, am plecat.

Am socotit-o pierdută și rămasă în mina Nemților, și ea și Stredie, Românul cam tuciuriu care era ferarul nostru și conducea căruța cu ferărie și cu vaca.

Am cutrierat în lung țara până la Burdujeni și după 50 zile ne-am trezit acolo într'o dimineață cu Stredie, cu gospodăria căruței, lui complectă și cu vacă cu tot. Trecuse printre Nemți. Ce le-o fi spus Nemților el știe; că el e țigan ferar, că nu l soldat, că umblă cu meșteșugul lui din sat în sat și dovada lui e vaca, cu care se mută de colo-colo; cine-o mai văzut soldat cu

vacă după el! Nemții, se vede, văzuseră „bildurile” reprezentând țigani nomazi din România, au crezut că e vre-unul din acela, poate l-au și fotografiat pentru vre-o „Erinnerung” și l-au dat drumul.

A pornit după noi la înțimplare, s'a hrănit cum a știut, el și vaca, dar ne-a adus-o, fiindcă era a noastră.

Cum ne-a găsit la Burdujeni, e alt merit al lui. S'a luat după noi și ne-a aflat de urmă până la Vaslui; dar de-acolo ne-a pierdut urma. Atunci s'a dus la Roman, unde știa el că era reședința companiei sanitare care ne mobilizase, și pe el și pe noi, căci acela trebuie să știe unde sintem noi. L-au ținut niște plutonieri 15 zile acolo: că să-i ia vaca, iar pe dînsul să-l dea la alt corp, căci altfel îl dă dezertor. Nu s'a dat. S'a dus într'o zi la un comandament mare care era acolo, de unde l s'a spus că noi sintem la Burdujeni, și a șters-o într'o noapte fără știrea plutonierilor.

Stredie și-a căpătat cu vrednicie galonul de caporal — era cea mai mare răsplată pentru un soldat fără știință de carte; a capatat și „spese de transport” și o încurajare bănească.

Oamenii mei, însă, după ce au mîngîiat vaca și l-au vorbit pe toate înțelesurile, mi-au spus: „Vedeți, domnule colonel, că e *jită* cu năroc”.

Până la urmă, am schimbat-o în Moldova, unde hrana era cam pe sponci și am fost silit să mă despart de dînsa; am schimbat-o fără act de naștere și fără formele ce-mi spusese odată divizia că trebuie să le implinesc. Astăzi are familia ei — doi viței — și stăpîni buni în jud. Dorohol.

Episodul acesta m'a făcut să mă rătăcesc în istorisirile sentimentale; să mă întorc la cele militarești.

Divizia C era ținută în rezervă, până să străbată alte divizii defileurile, ca să i se poată da drumul în șes. Ziua acestei înaintări trebuia să pună termen nerăbdării juvenile cu care fiecare din cei ce nu gustaseră încă războiul, vroiau să vadă cura e și la petrecerea asta. În loc de asta, în noaptea spre 1 Septembrie, la ora 2, am primit ordin de operație dela divizie, că armata romină și-a atins obiectivele, că se oprește aici și-și organizează pozițiile. Diviziei C i se destinau spre organizare pozițiile la răsărit de cursul superior al Oltului; ambulanța trebuia să se retrăgă mai îndărăt, pe drumul pe care venise, la Brețku. Toate dizlocările trebuiau să se pornească nu în dimineața următoare, de 1, ci în cea de 2 Septembrie.

În noaptea spre 2 Septembrie, tot la ora 2, am primit dela divizie alt ordin, că dizlocările ordonate să nu se mai facă, ci să așteptăm alt ordin. Noul ordin ni s'a adus în noaptea următoare, de 2 spre 3 Septembrie, tot la ora 2, ca să plecăm în dimineața de 3, dar de data asta înainte, până la Cik Sereda.

Ofițerii mei medici au început să cam discute ora asta a ordinelor, 2 noaptea, pentru dispoziții cunoscute mai din timp și

care ar fi putut fi ordonate de cu ziuă; dar considerațiile astea de somn liniștit n'au importanță la războiu; deaceia, cînd au cunoscut ofițerii mei ceasul ordinilor, s'au hotărît să le aștepte, și au inaugurat ceiace au numit ei „jocuri de caracter” cu 32 cărți.

Pentru mine, însă, a fost mai de samă din altă pricină succesiunea aceasta de ordine, care erau de natură să arăte, că concepțiunile tactice deosebite au stat cel puțin o zi față în față: una, a se opri înaintarea, și alta — care a prevalat — a o continua. Se puneau înainte chiar nume și cuvenita pondere în balanța fiecărui nume. Cînd se va scrie istoria documentată a primei noastre campanii în Transilvania, se va vedea dacă părerea care vroia să oprească înaintarea, n'ar fi fost mai judicioasă.

În 4 Septembrie eram cu ambulanța la Cik Sereda, unde era nevoie să ajutăm o secție de spital mobil la îngrijirea răniților din 4 Vînători și 10 Su eava, căzuți în atacul dela Ollahfalú.

Acest ajutor n'a mai fost necesar în curînd, prin sosirea formațiilor sanitare care țineau direct de unitățile mari în luptă. Atunci ambulanța mea timp de 10 zile a stat în așteptarea destinației ce se va da diviziei C.

Incidente fără însemnătate, dar care, totuși, sînt mici crochuri de viață militară, au însemnat acest timp.

Veterinarul meu căpitan mi-a comunicat că nopțile încep să fie reci și caii noștri, care stau afară, au nevoie să fie acoperiți cu pături. Am cerut la divizie pături și am înțeles singur enormitatea cererii mele, cînd mi s'a spus că nici regimintele de pe front n'au numărul de pături complete pentru cai; mi s'a spus să rechiziționez pături prin țîrg, cu formele obișnuite în țară inamică. Atunci, cum începusem să ne cam apropiem indeletnicirile de războiu, am dat însărcinare veterinarului să se ocupe cu chestia asta, în stilul în care ne-a sfătuit divizia. Peste două zile m'a luat să-mi arăte caii acoperiți cu pături: așezată puțin pe vale, ambulanța mea avea din deal un aspect foarte pitoresc: jumătate colorată „fraise” și jumătate „bleu ciel”. Veterinarul „rechiziționase” covoarele din odaia de recepție a fișpanului (prefectul) din Cik Sereda și din aceia a președintelui de tribunal. Și fiindcă nu se nimeriseră la culoare, hotărîse ca secția I a ambulanței să aibă pături din covorul fraise, iar secția a II din cel bleu-ciel.

Tot la Cik Sereda mi-a venit într'o dimineață la locuința mea, cu sufletul la gură, secretarul ambulanței, în țivilitate contabil-șef al unei bănci mari din Brăila:

— Domnule Colonel, vin Ungurii!

— De unde știi?

— Domnul Colonel, șeful ambulanței diviziei A, care este lângă noi, a venit într'un suflet și a dat ordin la ambulanța dumnealui să înhame și să fugă că vin Ungurii!

M'am dus la bivouacul meu și am spus la ai mei să stea liniștiți până ce mă întorc eu. Cel de alături văzînd că ai mei nu

se mișcă, s'au liniștit și ei. Peste un sfert de oră m'am întors și eu de pe unde luasem informații și unde aflasem că o trupă de-a noastră, ca să nu stea trîndavă în Cik Sereda, făcea exerciții pe un platou vecin. Și asta a motivat la colegul vecin, panica, care cam făcuse înconjurul firgului.

Incidentul acesta supărător numal, l-a întirziat de a căpăta al treilea galon superior.

Insfîrșit, un incident care putea să fie o adevărată durere a marcat prețuia plecării din Cik Sereda. Divizia C capturase un convoi cu vagoane încărcate cu vin, pe care Banca Iașilor îl vinduse înainte de mobilizarea noastră și abia ajunsese dincoace, lângă frontieră în Transilvania. Divizia a împărțit atunci captura proporțional cu capacitatea fiecărui corp și serviciu din divizie. Ambulanței mele l-au venit 1700 litri într'un poloboc de 100 deca și unul de 70, cu mențiunea că vinul se va împărți la trupă cînd va fi ordin special dela divizie. N'a venit nici un ordin până la plecarea din Cik Sereda, încît în ziua cînd ni s'a dat ordinul de plecare, ne-am găsit cu două coșeamite poloboace, pe care abia mi le adusese cu camioanele automobile și al căror transport cu noi constituia o problemă strategică mai tristă ca orice înfrîngere. Singurul vehicul mare pe care îl aveam cu noi, un furgon mare de furaj, trebuia totdeauna să ducă furajul necesar cailor pentru o zi de marș, — încît nu i se putea da altă întrebuințare. Comandanul artileriei diviziei, care se găsea în aceeași situație, mi-a spus că nici el n'are cum transporta 2500 litri care s'au cuvenit corpului lui și de aceea el, cînd pleacă, lasă vinul și „varsă” poloboacele la depozit.

Cînd am arătat ofițerilor mei perspectiva asta, a fost la popota noastră un dezastru: fețe consternate, frămîntări ascunse, au subminat până la masa de sară pe ofițerii mei, pe care probleme adevărate de războiu, de talia acesteia, nu-i necăjise până atunci, — încît duceau o viață destul de liniștită.

Sara mi-au venit cu o soluție, care și prin energia ei și, prin interpretul ce mi-o prezenta, trebuia să fie un act de mare inițiativă. Interpretul ei era un medic locotenent, singurul ofițer activ din toți medicii mei și singurul oltean între ceilalți ofițeri, care erau cu toții moldoveni și în majoritate foști elevi ai mei la Facultatea de medicină din Iași. Ca ofițer activ, acesta îmi venise cu o pecete specială activilor — dependența absolută de comandanții lor, de oarece comandanții dau ceace se cheamă nota calificativă la memoriul personal al ofițerului și aceste note sînt baza propunerilor la înaintare. O singură notă mediocră, și s'a ars. Ceruse probabil, singur, să fie destinat la mobilizare în această formație de moldoveni și o obținuse, fiindcă era nepotul unui înalt personaj la ministerul de războiu. Ceruse singur, fiindcă știa că divizia C se acoperise în campania din Bulgaria, în 1913, de glorie și de „Virtutea militară”, încît îi presupunea același favoare a soartei și de rîndul asta.

De cum a venit între noi, eram acoperit de laudele lui: că domnul colonel e un om colosal, că energia domnului colonel e așa și pe dincolo, până ce unul din ofițerii mei l-a repezit:

— Da' mai taci, măi oltean lăudăros, nu-l mai peria pe domnul Colonel, că nu-l îmbeți cu apă rece".

S'au dus ofițerii și au „rechiziționat“ undeva o perle de painjeni, cu o coadă lungă de vre-o 3 metri și au pus o ordonanță să stea cu peria la spatele meu la masă; de citeori începea ofițerul ditirambele lui, veterinarul căpitan—cel mai mare în grad—striga ordonanței:

— Miron Gheorghe, peria.

Acest ofițer s'a oferit să fie interpretul soluției energice în chestia vinului, ca s'o însoțească în mod convenabil cu argumentele necesare să mă stimuleze:

— Domnule colonel, domnia-voastră, care sinteți o energie luminată—o forță—și ați dovedit, cu perspicacitatea d-voastră, că formele militare sînt prea înguste pentru un spirit larg ca al d-voastră, sinteți singurul în măsură să luați o hotărîre dezlegată de ordinele diviziei. Cu toate că este ordin ca vinul să se dea numai cînd ordonă divizia, să dați d-voastră ordin să dea trupel la amîndouă mesele vin și azi și mine, ca să ne rămînă o cantitate mai mică; iar ce o rămînea, cum noi avem după trăsurile noastre de ambulanță—12 căruțe de rechiziție cu coviltir, împărțim vinul în 12 butoaie de cîte 10 deca, pe care mă oblig să le rechiziționez eu din tîrg, și dăm la fiecare căruță cite un butoi".

La începutul discursului ordonanța Miron Gheorghe în spatele meu se și pregătise pentru: „prezentati arma“. Miron Gheorghe era doar băet fercheș, dela Roznov, umblat prin boeri. El știa cum se trece peste graniță noaptea, cu căruțele un vagon de griu la Prisacani și cum se capătă la Piatra, la prefectură, permisul: pentru asta numai cît spui cine te-a trimes. Dar sfîrșitul discursului a făcut atîta să înghețe de plăcere pe buzele veterinarului căpitan cuvenitul ordin, încît aplauze unanime au subliniat cel mai bine simțit dintre discursurile militare.

Două zile au fierit cu toată vigoarea cazanele ambulantei, destinate pentru apă sterilizată, ca să opărim balercuțele, care soseau cite una-una, sub conducerea lui Cîlșă, fost călugăr, acuma însurat și șeful necontestat al echipei noastre de „rechiziție“.

Am pus, deci, în fiecare căruță cite un polobocel de vin. El era destinat să sărbătorească victoria, la care plecam adouazi; ne-a îndulcit retragerea, la care am pornit peste o săptămînă. El a dat mîngîiere răniților dela ambulanța mea, mai tîrziu la Oituz.

Am avut multe necazuri în viața ambulantei; era să fim prinși de două ori cu toată ambulanța de cătră Nemți; am pierdut și socoteala la ce număr de căruță eram cu consumația balsamului de alinare. Dar n'am avut bucurie mai mare decît aceea

care ne-a fost dată la sfârșitul retragerii, la Burdujeni, când orice balsam trecuse în lumea amintirilor și când ultima căruță își dăduse, cu multă măsură, în noaptea de anul nou ultima picătură de vin. Am arătat ce bucuroși am fost, la vre-o două săptămîni după anul nou, când ne-a sosit Stredie cu vaca; dar, după toate efuziunile revederii, când Stredie m'a întrebat ee să facă cu polobocelul din căruța lui, căruța No. 12, pe care o și ultasem, Stredie a devenit un erou național.

Ca să reiau firul povestirii, divizia C a primit ordin că este dezlipită de Armata de nord și dată armatei II, în zona Făgărașului. Am plecat, deci, din Cik Sereda în 15 Septembrie.

De aici încolo, timp de o săptămîină, am trăit oscilațiile de marșuri care, pentru noi, care urmam de aproape frontul, ne arătau că frontul nu mai merge cu obstacolele slabe de până atunci. Ni s'a părut că divizia noastră a încercat o mișcare la o aripă inamică și nu i-a reușit; a fost trimeasă peste două zile să încerce același mișcare la cealaltă aripă. Era un fel de pipăire a inamicului.

În această ultimă mișcare, ambulanța avea ordin ca în sara de 17 Septembrie să se aple într'un sat oarecare, celace însemna că trupele de front trebuiau să se aple măcar la 7-8 kilometri mai înainte de acel sat. În loc de asta, până să ajungem la locul destinat ambulanței, ne-am lovit - la vre-o 7 kilometri mai înapoi de acel loc - de toată divizia, cu toate corpurile și serviciile ei. Asta arată că divizia a găsit obstacole la vre-o 15 kilometri mai îndărăt de locul ce se bănuia în acea dimineață când s'a dat ordinul de operație.

O divizie întreagă îngrămădită într'un sat, într'o după amiază de ploae, făcea o aglomerație de nedescris; alte transporturi veneau din urmă și obstruasera complet șoseaua; în plus, era acolo mai dinainte Cartierul corpului 3.

Am înțeles, când mi s'a dat ordin la ora 8 sara, că ambulanța să plece imediat la Olt-Bogat, că divizia vrea să scape de cea mai greoaie formațiune a ei, ca să discurce locul. N'am făcut 3 kilometri pe șosea și am văzut în noapte farurile unul automobil ce venea spre coloana mea; automobilul s'a oprit în dreptul meu și un domn general m'a întrebat unde mă duc cu coloana mea; i-am spus destinația - îl și cunoșteam - și s'a pus pe ris:

— Păi bine, octore, dar podul peste Olt e rupt, nu poți trece". N'am avut vreme să reflectez asupra impasului în care fusesem pus prin ordinul diviziei, când din urmă m'a ajuns un căpitan trimis de divizie după mine. Mi-a spus că e indiferent dacă podul e rupt de oarece divizia n'a avut intenția chiar să mă trimeată acolo, ci a vrut numai să discurce satul; că divizia dă ordin ca ambulanța să se oprească în mijlocul șoselei peste noapte, iar mine dimineață îmi aduce tot dinsul ordin ce să fac. La ureche mă înșimțează că eu personal pot să mă întorc în sat ca să dorm, iar ambulanța să rămînă.

Negreșit că am rămas și eu cu ambulanța. A fost cea mai memorabilă noapte. Ploua amestecat cu ninsoare; caii, cu toate păturile lor fraise și bleu-ciel, au stat toată noaptea cu botuile în pământ, au tremurat și nici n'au atins hrana; oamenii și-au făcut focuri și s'au așezat la taclale într-o șură lângă șosea; ofițerii, fiindcă au fost lăsați în drum pe ploaie, s'au supărat pe divizie și pe toată armata și s'au hotărât să-i facă în ciudă: au așezat două trăsuri de ambulanță spate la spate, lăsând un interval de vreo 3 metri între ele, pe care l-au închis peste tot deasupra cu perdelele dela spatele, trásurilor, pe de lături cu foi de cort, și au deschis un varieten cu arșiși din trupă. Eu rămăsesem în fundul trásurii mele, deoarece eram bolnav: în urma regimului alimentar de privațiuni la care fusesem supus timp de 23 zile în țară inamică, exclusiv cu mușchi de porc și alte succedane rafinate ale meșteșugului ofițerului meu popotar, căpătasem o intoxicație alimentară. Auzeam doar prin noapte glasul șiganului Carimb, care cînta ofițerilor mei romanța lui favorită:

Am zis verde și-o cucută,
Am o mindră, n'am o sută
Și-mi-e dragă, că m'ascultă.

Din cînd în ci d venea la trásura mea ofițerul popotar, eu cete un pahar în mînă:

— Luați, Domnu' colonel, o lecțuță din doctoria asta; are să vă facă tare bine”.

Până 'n ziua au năcăjit-o ofițerii mei; dela o vreme căruța noastră No. 1, își dăduse tributul ei; balercuța No. 1 a rămas văduvă de conținut; trupa și ofițerii s'au încălzit de la povița de-afară, iar pe fundul balercuței goale, Carimb, mare jucăuș, și-a rupt opincile de unul singur.

Fără să știm, făcusem priveghiul campaniei din Transilvania. În ziua de 18 Septembrie divizia de București și corpul 3 fuseseră date peste cap de Nemți și asta era începutul retragerii noastre. S'a crezut un moment că Nemții înaintînd după noi, cu o aripă sprijinită pe Carpați, și-au lăsat mai puțin protejată cealaltă aripă; Divizia C a avut misiunea să mai încerce asupra acestei aripi mișcarea care nu-i reușise la începutul alipirii sale la Armata II; n'a reușit nici acum. Atunci s'au dat ordine de retragere generală.

Armata II se retrăgea pe drumurile pe care venise: valea Prahovei și a Buzeului; Armata de Nord se retrăgea tot pe drumurile ei, văile Trotușului, a Uzului și a Bistriței. Amîndouă aceste armate se atingeau prin aripile lor cîta vreme erau în Transilvania; frontul lor făcea coarda la arcu format de Carpați. Cînd s'a început retragerea, ambele armate trebuiau să divergeze către văile lor, încît frontul lor să se subție și să facă iar un arc; rămînea atunci un spațiu considerabil între armata de Nord și armata II, dela Trotuș până în munții Vrancei, care

trebuia umplut. Rolul acesta Ingrat s'a dat diviziei C, care a fost redată Armatei de nord.

În două zile—și mai ales două nopți—eram înapoi la Brețku, pe unde intrasem în Transilvania. Marșurile de noapte arătau mai ales sinistrul retragerilor. Nu se vedea la doi pași; mergeam în fruntea coloanei mele; fiecare căruță se ținea după spatele celei precedente; asupra conducătorului dela trăsura mea cădea, deci, răspunderea, pentru buna stare a întregului convoi. Din cînd în cînd viziteul meu, negustor din Burdujeni, bătea cu biciul în pămînt:

— Ce faci, măi Nuhăm ?

— Trălți, domnul colonel, dau cu biciul să văd cînd sîntem la șanț; dacă biciul lovește în pămînt, fi bun; dacă nu lovește, îl șanț—și atunci trebuie să țin mai hăisa.

Retragerea are și ea decorurile ei: pe la ambulanța mea a trecut primarul unui oraș de reședință din Moldova, ofițer de rezervă, dar pe care calitatea lui oficială îl scutea de mobilizare. Totuși nu putea să nu ia parte la gloria regimentului lui în Transilvania, pentruca în ziua cînd trebuia să se scrie cartea cea mare a izbînzilor, să poată zice: „Deși eram scutit, m'am dus; eram acolo la ziua Turdei, sau așa ceva“. S'a dus, deci, așa de-o vizită, la regiment. Cînd a venit însă retragerea, și-a adus aminte că are o grămadă de treabă la Primărie și a plecat în grabă acasă.

Cam în același zi locotenentul meu, medic activ, a fost chemat de pe front la o slujbă în București; probabil înaltul său moș din ministerul de război, simțise că nu e rost de „Virtute militară“ pentru nepot—și atunci „nu face pentru ca“ să-l mai expui la neplăceri.

Părăseam cu jale pămîntul pe care-l călcasem cu atîta bucurie și luam cu noi numai ciuda împotriva celor care ne luau locul. De aceea „nimic pentru ei“. La plecarea noastră, cam grabnică, din Vasharhely, cum stam pe șosea și supravegheam plecarea convoiului meu, văd apropiindu-se de mine Cîlță, șeful echipei noastre de „rechiziție“, care excorta cu privirea doi porci enormi, care abia își tirau pregătirea pentru vr'un sacrificiu apropiat. Era atîta jale în privirea întrebătoare a lui Cîlță cătră mine, cînd vedea cum se îndepărtează porcii, încît am înțeles că așteaptă, dacă nu o aprobare, cel puțin un semn care să nu fie o ocară, de oarece interzisesem sever orice „rechiziție“ care nu servea direct la buna stare a trupeii. I-am spus:

— Ce te uiți la mine, măi Cîlță? Tu nu știi că cea mai de seamă calitate a unui șef este inițiativa? Tu nu ești șef?

Din convoiul meu trecuse pe șosea o trăsură; mai trebuiau să treacă 9 și apoi cele 12 căruțe de rechiziție; fiecare căruță trecea la doi metri interval de cea precedentă, fără greș. Cînd a trecut ultima căruță, la spatele ei erau legați burduf amîndoi porcii tăiași.

Dela Brețku am făcut o serie de evoluții pe șosea, înainte și înapoi, la Grozești și înapoi la Oituz, după ordine contrazicătoare, care m'au făcut ca într-o zi să bat în sus și'n jos cu ambulanța 96 kilometri. Veterinarul meu căpitan, chiar mă întreba, la fiecare nou ordin, dacă ne înapoem înainte, sau înaintăm înapoi.

Divizia C a fost izbită de un inamic superior numeric și a trebuit să apere singură Oituzul și Cașinul până la sosirea altor trupe, care veneau din Dobrogea în rate, câte un batalion din reg. 53, câte unul din 65, până ce au venit toate trupele destinate Oituzului.

Aici a căzut căpitanul Carp, fiul lui P. P. Carp, lovit în plin pe când se uita cu binoclul afară din adăpost. Aici a fost scos din luptă chiar generalul comandant al diviziei C. Reproduc numai ca cronicar bănuiala care i-a fost aruncată, că și-ar fi tras singur un glonț de revolver în palma stângă, deși ofițerii săi subalterni, prezenți lângă el în momentul când s'a produs faptul, au depus mărturie că generalul ședea în picioare lângă automobil, cu mâna stângă pe aripa automobilului, când o sentinelă de a noastră, ce conducea un prizonier ungar, a tras un glonț de armă, de oarece i s'a părut că prizonierul vrea să fugă: glonțul a lovit pe general în mină.

Am pornit definitiv spre Onești. În drumul nostru ajungeam din urmă convoiuri nesfârșite de fugari civili de prin satele din Transilvania, cu calabalicul ce-au putut aduna în grabă, pus în căruțe, cu o vită-două atârnate la coada căruței și pornind în pribegie Dumnezeu știe unde. Erau Români de prin satele din Transilvania, care—la intrarea trupelor noastre acolo—le-au făcut primire bună; unii au și fost puși de ai noștri în demnități, și acum fugeau de urgia și răzbunarea ungurească. Mulți au umplut țara și s'au băgat pe unde-au găsit la muncă, trăind cu toții ai lor, Dumnezeu știe cum. Alții din ei au fost evacuați în Rusia. I-am văzut pe aceștia când se întorceau de-acolo, peste un an și jumătate de pribegie, când viața nu mai era cu puțință nici în Rusia. Nu știu unde i-a mai dus. O biată turmă cu mai mulți păstori, căci între ei erau mai ales preoți! Iși cărau singuri boccelele dela vaporul care-i adusese la Galați și-și duceau osînda ca niște oameni care cu osîndă erau deprinși de-a naștere.

Pe șoseaua retragerii noastre spre Onești, cirezi de vite, turme nesfârșite de oi, erau luate cu noi în țară, de cătră armată. Erau oile care făceau bogăția Brețkului, sat de moșani care primăvara umpleau munții noștri cu oile la păscut, iar toamna se trăgeau spre satele lor. Erau meșteri de brinză, care bătea multe brinzeturi străine.

În 30 Septembrie dimineața la ora 5 am sosit la Onești. Zorile acelei zile trebuiau să-mi arate ce zile încep de-a-tunci pentru țară; tabloul subt care mi-am văzut țara în fugă—parea acelei dimineți, a fost tabloul care de-atunci a urmărit me-

zeu armata noastră, pornită cu atîta inimă voinică la războiul ei de mărire.

Pe cînd îmi supravegheam convolul meu la sosire, văd de la coada unei căruțe aîrînd două picioare, legate deasupra genunchilor cu o frînghie, iar sus în căruța frînghia lega trupul pe care-l purtasera odată aceste picioare. Întreb pe conducătorul căruței, ce are cel legat acolo și-mi răspunde :

— Trăiți, domnu' colonel, pe cînd mergeam noi astănoapte, aud din șanțu' șușălii unu' că mă strigă : Ma frate-meu, măi camarade, ie-mă și pe mine 'n căruța, că mă sleesc de puteri și mă prăpădesc ; sint rănit de eri și nu pot s'ajung și eu la un spital. L-am luat și l-am suit lîngă mine ; mi-o cerut să-i dau să bea o lecuță de apă și i-am dat ; pe urm'o zis că el s'ar culca, că nu mai poate dovedi să stea lîngă mine ; i-am făcut loc și s'o lungit în căruța. Noi tot mergeam cu căruțele după d-voastră, da' eu tot grălam cu el, că de unde-i el de loc, că unde-o fost rănit. El tot mi-o răspuns ș'o mai și grăit dela el, de lupte și de alte năcazuri. Dela o vreme n'o mai grăit și eu am socotit că el o adormit și n'am mai grăit nici eu, că, zic, să-l las să se hodinească o leacă, c'a fi și el trudit. Da' cînd dau să mă uit la el, el murise. L-am legat și eu atuncea, ca să nu chice din căruța, că, zic, ce să-l las în drum ? Mai bine să-l duc înainte, să aibă și el o îngropare de creștin".

Am mai îngropat mulți mai pe urmă, dar cel dintăiu nu s'a uitat. A murit cu șapte doctori lîngă el, fără să-l știe nici unul ; cîți neștiuți n'au murit după aceia !

Dr. Ștefănescu-Galați

Cronica Externă

5 Aprilie 1921

Conferința de la Londra a eșuat, nu fiindcă elementele materiale cerute pentru încheierea unui acord nu existau, ci fiindcă anumite contingente politice neprevăzute au încrucișat calculele inițiale. Evenimentele sînt prea bine cunoscute pentru a îngădui o reeditare. Interesantă prin învățămintele ce trebuie trase dintr'însă—și ce sînt conferințele internaționale dacă nu o sursă de experiență, de cunoaștere și de înțelepciune politică—este atmosfera politică în care s'au desfășurat tratativele premergătoare ruperii. Briand a avut cel mai rigid mandat pe care l-a primit vreodată un șef de guvern. Cu riscul de a cădea, el trebuia să mențină acordul de la Paris. Eșecul conferinței nu speria pe nimeni în Franța; am putea spune chiar că era dorit. Orice reducere însă a pretențiilor fixate în ianuarie, ar fi înțimplinat refuzul neîndurat al Camerei franceze. De aceea Briand a avut foarte puțin de discutat la Londra. Este sigur că severitatea mandatului său a exercitat cea mai puternică presiune asupra conferinței și că, în ultima analiză, a constituit cauza principală a ruperii. Conferințele în care unul din factori nu are nici cea mai mică libertate de mișcare sînt dinainte condamnate la nereușită. A discuta însă, în limbaj diplomatic, a evolua. În fața atitudinii implacabile a lui Briand, erau două mini care se căutau cu stăruință. Hazardul nenorocit a vrut însă ca ele să se poată întîlni. Era mina lui Lloyd George și a D-rului Simons. Pe unul îl împedica oscilațiunile oportuniste ale celei mai îndrăznețe nestatornicii, pe celalalt îl stînjea o deplorabilă lipsă de curaj și o foarte eronată tactică. Oamenii de la Londra erau parcă anume făcuți să nu se poată înțelege. Lloyd George a făcut în acea memorabilă săptămîină cele mai neîchipuibile salturi. Din brațele lui Briand el ajungea până aproape de Simons, de acolo la Asquith, la Foch, pentru a se opri istovit în mrejele Lordului Northcliffe. Un joc capricios și inspălmîntător, pe care numai un formidabil talent îl poate scuza. Lloyd George este

felul care cade întotdeauna în picioare—și împreună cu el politica Angliei. Bietul Dr. Simons—o, diplomație germană!—atît de simplu în tactica lui, atît de puțin inițiat în fondul politicei aliațe, atît de intimidat de severitatea contradictorilor săi, a umblat dela început pînă la sfîrșit pe căi greșite. Cînd aliații erau mai strînși, el încerca să-l pună în contradicție, cînd Lloyd George se apropia binevoitor, Simons se ascundea la spatele guvernului din Berlin, iar cînd zarul căzuse fără putință de revenire, același Simons strecura cu înfriziere o propunere împăciuitoare. Și acest om trebuia să se măsoare cu virtuozii jongleriei politice: Briand și Lloyd George! Hotărît, Germania nu era de invidiat la Londra.

Și acum sancțiunile; dacă acordul s'ar fi făcut, în condițiile în care se putea face, concesile, fără excepție, ar fi fost în sarcina Franței. Prin aplicarea sancțiunilor deasemenea Anglia cîștigă totul, pe cînd profitul Franței rămîne foarte discutabil. Și lată de ce: Sancțiunile au fost calculate mai mult ca un mijloc de presiune, ca o gravă apăsare asupra economiei germane și numai în al doilea rînd ca o modalitate de a percepe sumele imputate Germaniei. Ocuparea orașelor Dusseldorf, Dusbürg și Ruhrort este de sigur pîgubitoare pentru Germania, dar ea nu mărește cu nimic încasările aliaților. Cordonul vamal de pe Rin și din estul acestor orașe este și el *à la longue* un mijloc de a izola regiunea ocupată de restul „Reich-ului”, iar nu o sursă de venituri. Cîte cîteva milioane de mărci hirtie ce vor fi încasate în cazul cel mai bun de agenții vamali ai antantei, din zona ocupată, nu pot cădea în cumpănă pentru lichidarea socotelilor de miliarde ale Comisiunii Reparațiilor. Rămîne sancțiunea a treia care este și cea mai serioasă: Taxa asupra mărfurilor germane. Ea folosește numai Angliei. În adevăr, Anglia în calitate de creditor de rangul al doilea și de importantă clientă a Germaniei găsește în impozitul de 50 la sută toate avantajile. În ipoteza ca statul german ar primi să ia asupra sa impozitul care lovește pe exportatorii săi—lucru pe care pînă acum a refuzat să-l facă—comerțul cu Anglia va continua cu intensitatea dinainte, aducînd finanțelor britanice pe lîngă mărfuri estive, încasări importante și directe în contul reparațiilor. În cealaltă ipoteză, adică în cazul că taxa va fi suportată de exportatorii germani, orice legătură de negoț cu Anglia va fi împedicată. Dar și atunci Englezii vor avea satisfacția de a fi dat producției germane o lovitură grea. Cu Franța lucrurile se schimbă. Ea este o prea neînsemnată clientă și o prea mare creditoră pentru ca taxa de export să-l aducă venituri vizibile sau să pîgubească pe comerțanții germani.

Pentru Italia sancțiunile sînt ca și inexistente. Conte Sforza a reușit deabia să obțină aprobarea parlamentului italian pentru asocierea sa la hotărîrea dela Londra. În nici un caz însă camera dela Roma nu ar vota o participare activă la acele represalii. Întreruperea comerțului cu Germania ar arunca Italia într'o criză foarte periculoasă. Ea trebuie de-acela să fie exclusă din domeniul posibilităților.

Germania însăși se va resimți fără îndoială, pe urma măsurilor aliate. Izolarea provinciilor renane și stînclirea unei părți a comerțului exterior, vor micșora resursele ei și vor tăia posibilitățile ei de refacere. Ele prezintă totuși desavantajii mai mici decît repara-

ștințele pretinse de aliați. Ce dovadă mai evidentă ar putea fi dată decât ultimul discurs ținut de D-rul Simons la Londra în care declara că ar oferi bucuros, ca modalitate de plată, o taxă însemnată asupra exportului german, adăugînd însă că regretă că această propunere a fost discreditată în opinia publică germană ca fiind cuprinsă în sancțiunile ce trebuiesc aplicate Germaniei. Așa dar dacă aliații nu vor recurge, după cum se anunță, la alte mijloace de presiune, nu Germania va fi cea interesată pentru reluarea tratativilor.

Nu putem trece peste acest punct fără a examina atitudinea pe care România a luat-o în chestiunea sancțiunilor. Este drept că până acum ne aflăm numai în fața unor intenții, dar—dat fiind modul de legiferare al parlamentului actual—există toate probabilitățile pentru înfăptuirea acelor intenții. Pe cît se știe, guvernul nostru a fost invitat în mod formal să îmbrățișeze taxa asupra mărfurilor germane. Guvernul francez și cel englez, dela care pornea sugestia, urmărea—evident—nu numai să agraveze prin participarea noastră eficiența sancțiunilor, ci mai ales să profite de ocazie pentru a înlătura concurența pe care mărfurile germane o făceau celor franco-engleze pe piața noastră. Față de d. Take Ionescu invitația a fost suficientă, pentruca d-sa să îmbrățișeze cu fervență oarbă taxa prohibitivă. Consiliul de miniștri, cu încercata lui pricepere în materie de politică economică, nu s-a îndreptat să discute utilitatea măsurii. Astfel că în acest moment se lucrează la adaptarea legilor corespunzătoare din Franța și Anglia. Peste foarte scurt timp parlamentul nostru va fi chemat să voteze această lege cu putere retroactivă, întrucît efectele ei încep să curgă din ziua de 8 Martie, cînd au intrat în aplicare sancțiunile. Nu știm dacă vre-un glas autorizat se va ridica acolo pentru a critica măsura; dar spre rușinea presei politice și economice, trebuie să spunem că nu am văzut nici-un rînd care să privească chestiunea prin prizma intereselor noastre.

Această atitudine poate fi calificată drept o rătăcire patriotică. Nu este vorba aici de „fidelitate față de aliați” sau de „germanofilie”. Nu e nici măcar o chestiune politică, ci una absolut și exclusiv economică—și încă de importanță vitală. Condițiunile schimbului actual, situația transporturilor și necesitățile vieții fac ca Germania, Cehoslovacia și Austria să fie furnizorii noștri cei mai efini și mai promți.

Reluarea unor legături intense cu aceste state dunărene a avut în ultimul timp efecte imbucurătoare asupra comerțului nostru. Nimic nu poate furniza mai eficient ca Germania. De-ar fi să amintim numai locomotivele pe care le-am cumpărat acolo și cele pe care le-am reparat pe prețuri care desfid orice concurență, ar fi suficient pentru a învedera interesul care ne leagă acum de păstrarea acestor legături.

Ni se cere cu seninătate să renunțăm la marfa eficientă pentru a face un loc liber și nediscutat produselor mai scumpe din Anglia și poate din Franța. Dar care pot fi foloasele unei asemenea renunțări? Ele nu există. Căci orice taxă percepută de noi va fi vărsată Comisiunii de Reparațiuni de unde nu ne va reveni decât o înfimă cotă parte. Dar se va obiecta: Solidaritatea față de aliați. Răspundem: Mai poate fi vorba de așa ceva, după pilda Italiei? Și stîtem noi mai bogați decât Italia pentru a fi mai generoși decât ea? Nu,

aplicarea la noi a taxei asupra mărfurilor este o crimă în contra vieții comerciale romine. Efectele fuste nu vor întârzi să se producă.

Inercarea de a pune capăt la Londra echivocului oriental s'a terminat cu așteptatul în succes. Revizuirea tratatului de Sèvres, care nu este decât un desiderat, nu se putea face în 6 zile. Chestiunea orientală este o problemă de secole, complicată acum de concupiscentele multiple și antagonice ale statelor apusene. Aceste state s'au așezat la sfat cu delegații orientali, fără a fi în prealabil înțelese între ele. Cum erau ei atunci să impună o soluție? Fiecare lucra acolo pe socoteala proprie, după simpatiiile și inspirațiile momentane. A fost un spectacol nemaivăzut de grotesc. În câteva zile s'au ventilat acolo o multime de proiecte, din care unul mai utopic decât altul. Se poate spune că nu a fost o conferință, ci o succesiune de dialoguri. Într'un salon, d. Lloyd George discuta în *lête-à-tête* cu ultimul lui adept, d. Kalogheropoulos. Într'altul d. Briand nu mai putea să se despartă de limbajul rafinat și de verva încântătoare ale manieratului Bekir Sami Bey, reprezentantului aceluia guvern revoluționar pe care Franța îl considerase până atunci ca un cuib de briganzi. Iar contele Sforza se mulțumea să mîngie reumatismele bătrînului mare vizir Tecofik Pașa. Dealtfel trebuie amintit din capul locului că guvernul de drept din Constantinopol a cedat tot timpul rangul în fața reprezentanților guvernului de fapt din Angora.

Să mai descriem propunerile care, după o experiență de câteva ceasuri au fost înmormintate definitiv în arhivele Consiliului Suprem? Ele țineau în primul rînd la aplanarea diferendului greco-turc, adică la chestiunea Thraciei orientale și a Smyrnei. Pe al doilea plan veneau problemele financiare și raporturile politice dintre marile puteri ca semnatarii al acordului tripartit, prin care și împărțeau cunoscutele zone de influență deoparte și guvernul otoman de alta. Acest ansamblu de chestiuni constituia acela ce se numea „Revizuirea tratatului”. S'a început atunci un adevărat *chassé-croisé* între partida anglo-greacă și cea franco-italo-turcă. Soluția anchetei internaționale în Thracia și Smyrna căzu, pentru că nu convenea celei dintâi. D. Kalogheropoulos invocă refuzul bine motivat al guvernului. Ce rațiune—spuneau Grecii—poate să aibă o anchetă nouă, din moment ce tot aliații daseră soluția conținută în tratatul de Sèvres și încă pe baza celor mai minuțioase date statistice? În realitate, anchetele nu erau decât pretexte pentru a smulge din mina Greciei teritorii ce-l fuseseră atribuite sub regimul venizelist.

După căderea acestei soluțiuni pe care ambele delegațiuni turcești o acceptaseră, se imagină o alta. Ea pleca din tabăra anglo-greacă. Se propunea de astădată de a lăsa neatins regimul Thraciei, de a reda Constantinopolul în deplina stăpînire a Sultanului, de a reduce controlul internațional și dezarmarea strîmtorilor, oînd și Turciei acces la comisiunea de control și în fine de a modifica statutul Smyrnei. Orașul și portul aveau să rămînă sub ocupație elină, iar vilaetul, așezat din nou sub suzeranitate-turcească și pîzit de o jandarmerie locală comandată de ofițeri aliați, avta să fie adminis-

erat de un guvern creștin. După cum se vede, o soluțiune complicată și foarte puțin măgulitoare pentru Turci. Kemaliștii refuzară propunerea subț motiv că nu aveau împuternicire să o discute. Rămânea ca adunarea națională din Angora să se pronunțe. Astfel se afișă conferința orientului. Asia-Mică era iarăși lăsată la bunul plac al fiecărui, iar tratatul dela Sèvres, despre a cărui ratificare nici nu s'a adus vorba, rămânea definitiv condamnat.

Numai Franța consecventă în simpatia ei pentru Turci reuși să încheie cu Bekir Sami Bey un armistițiu important prin care se punea capăt ostilităților din Cilicia. Trupele franceze aveau să fie retrase, iar prizonierii înalpați. Subț raportul economic, acordul conține o reglementare a exploatării liniei ferate spre Bagdad. Până în acest moment însă, acordul franco-turc, sărbătorit la Paris ca un strălucit succes, nu a putut fi pus în aplicare, deoarece nu a fost ratificat de parlamentul din Angora. Se pare de altfel că Franța a încercat să impună cîteva condiții suplimentare, printre care și ruperea legăturilor dintre Kemaliștii și bolșevici.

La cîteva zile după sfirșitul conferinței, pe cînd d. Kafogheropoulos se mai afla la Londra, trupele grecești dela Brussa și Smyrna, întărite prin contingentele mobilizate în patrie, reîncepură războiul cu Turcii. Sprînjul britanic este în afară de orice discuție. Cu toată îndrăgita rezistență întîmpinată din partea Turcilor, nu este exclus ca Grecii să țină promisiunea de a ajunge la Angora, dar sacrificiile pe care le va necesita această înaintare vor fi considerabile. Și care va fi folosul? Desigur că Grecia constantiniană va avea la activ o victorie împănătoare, dar teritoriile ocupate vor fi menținute cu greu. Turcii nu se vor liniști decît în clipa cînd li se va lăsa acolo—la ei acasă—libertatea de a dispune de țara lor. Cum acest lucru nu se va întîmpla așa de curînd, orientul va rămîne în fierbere și va impune puterilor multe delibărări laborioase.

Anunțarea conferinței dela Reval și vizita Prințului Sapleha au dat în ultimul timp priții d-lui Take Ionescu să ia în cercetare legăturile noastre cu nordul și răsăritul. Tratatulele cu ministrul de externe polon s'au desfășurat în cadrele fixate în prealabil la Paris. Ele aveau numai un singur scop logic: încheierea unui acord politic-militar pentru apărarea reciprocă față de Rusia. Partea cealaltă, în legătură cu acel fruct al unor ambiții bătrînești care este „Mica Înțelegere”, era dinainte condamnată. Polonia nu vrea să audă de așa ceva. „Ei bine, cu tot misterul păstrat—conform vechilor tradițiilor din Palatul Sturza—acel acord a fost încheiat. Despre existența lui ne-a informat tocmai din Barcelona un confident al ministrului de externe: d. Iancovici. La facerea lui, s'a luat probabil de model acordul franco-polon care a fost dat publicității. Pentru Polonia el constituie, evident, o garanție; dar admitînd că România s'ar vedea atacată de soviete, își închipue cîteva că Polonia va rupe de dragul nostru tratatul dela Riga care a fost deabia semnat?

După o lungă și inutilă chibzuință, guvernul a anunțat solemn că va trimite la Reval delegați pentru a stabili cu Litvinov programul unei conferințe generale cu sovietele. A trecut de atunci o bu-

nă bucată de vreme, în timpul căreia bolșevicii au înfruntat cu succes răscoala dela Cronstadt și au încheiat, pe lângă pacea cu Polonia, importantul acord economico-politic cu Imperiul Britanic. Guvernul însă, în așteptarea cine știe cărui miracol, tergiversează. Nu se spune acum că delegații noștri vor pleca după Paști... ou a la Trinité. Este și aceasta o politică, dar mai orientată chiar decît a Istețului Bekir Sami Bey.

Plebiscitul din Silezia, așteptat cu vie nerăbdare nu numai de cele două state interesate, ci de toate puterile care au o cit de vagă creanță asupra Germaniei, a dat rezultate care fac partajul provinciei aproape imposibil. În adevăr, afară de cercurile Rybnik și Pless, care au dat o sensibilă majoritate Poloniei și de cercurile Lublinitz, Rosenberg, Krenzburg, Oppeln, Neustädt, Kosel, Leobschutz, și Ratibor, care s'au pronunțat în mod neted pentru Germania, — în regiunile cele mai importante industrialicește s'au înregistrat voturi aproape egale la număr pentru amîndouă țările. Cum însă Germanii locuiesc mai mult în orașe, pe cînd Polonezii fără a fi mai numeroși sînt răspîndiți la sate, este aproape sigur că Comisiunea Interaliată se va pronunța în favoarea Poloniei, făcînd poate Germaniei oarecare concesii temporare.

Pentru judecarea încercării de restaurare a vechii dinastii în Ungaria, ne lipsește încă perspectiva. De pe acum însă este clar că ambiția temerară a tînarului monarh și pornirile neertat de provocatoare ale politicianilor maghiari nu vor putea fi calmate decît printr'o intervenție forțată, fie sub forma blocadel, fie sub acela mai dramatic, mai costisitoare și mai puțin comodă, a unei acțiuni militare. Această intervenție va trebui să aibă loc chiar în contra voinței unor anumite cercuri din statele aliate, care sprijină pe acunsa uneltirile dela Budapesta. Numai așa se va pune capăt acestei amenințări permanente.

Adaos:

15 Aprilie 1921

A fost nevoie de foarte puțină vreme pentruca Franța să-și dea samă de ineficacitatea sancțiunilor. Germania nu fusese impresionată sau cel puțin nu avea aerul. Din cîteva măsuri de circumstanță, ea reușise să ocolească efectele penalităților aplicate. După ruptura de la Londra, cercurile conducătoare dela Berlin nu mai dădeau nici un semn de vlață. Este drept că încercările lor de a provoca o intervenție a Consiliului Ligii Națiunilor și a Statelor-Unite au dat greș, dar aceste eșecuri nu-i siliseră încă să capituleze.

Dimpotrivă, nota prin care Comisiunea Reparațiunilor pretindea achitarea vîrsămîntului de 20 miliarde, primi un răspuns mult mai puțin conciliant decît cele anterioare.

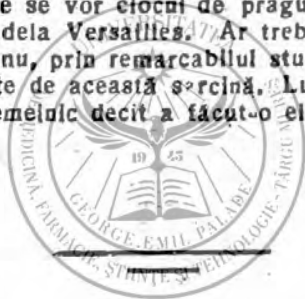
Ce era de făcut? Prolungirea acestei situații devenea intolerabilă. Ea nu apropia cu nimic aplicarea tratatului, ci dimpotrivă o lăsa în suspensie. Trebuia găsit un mijloc pentru a eși din punctul mort. Acest mijloc d. Briand îl găsi în apropierea marelui scadențe de la 1-Maiu 1921. La această dată Comisiunea Reparațiunilor va avea de prezentat socoteala definitivă cuprinzînd totalul pagubelor precum și epocile și modalitățile achitării. Cum este foarte puțin probabil ca Germania să accepte fără rezerve această socoteală, care nu poate fi fi.

inferioară acordului dela Paris, puterile vor avea toată libertatea de a lua orice fel de măsuri coercitive. Articolul 18 din anexa II la secțiunea I din partea VIII, care este aplicabil în acest caz, este formulat în modul cel mai larg. Il reproducem în întregime:

„Măsurile pe care puterile aliate (și asociate) vor avea dreptul să le ia în caz de neexecutare voluntară de către Germania, și pe care Germania se obligă a nu le considera ca acte de ostilitate, pot să cuprindă acte de prohibiții și de represalii economice și financiare și, în general, orice alte măsuri pe care guvernele respective le vor putea considera ca fiind dictate de împrejurări”.

Este în afară de orice îndoielă că aliații și, în caz extrem, Franța pe socoteala proprie, vor uza în mod sever de aceste drepturi. Căci oricare ar mai fi propunerile pe care Germania le-ar prezenta înainte de 1 Mai, este neprobabil ca Briand să mai poată retracta cuvintele dure pronunțate la Senat și la Cameră. Și care va fi situația după acela?

Doă sînt posibilitățile. Sau că Germania să accepte pur și simplu socoteala, sau că Puterile să se facă incasatori ai propriei lor creanțe. Rezolvă însă aceasta problema Reparațiilor? Hotărit, nu. Pentru că nici din silă, nici de bună-voe Germania nu va putea plăti. Deabia atunci puterile se vor ciocni de pragul de sus, care este absurditatea tratatului dela Versailles. Ar trebui să mai dau soluția. Prietinel meu Suchianu, prin remarcabilul studiu început în numărul precedent, mă scutește de această sarcină. Lucrurile nu pot fi spuse mai lămurit și mai temeinic decît a făcut-o el.

Eugen Filotti

Cronica științifică

Soarele gigantic Betelgeuse

— O descoperire astronomică senzațională —

Până acum vre-o 20 de ani, se credea că soarele cel mai uriaș din Univers ar fi *Arcturus*, stea galbenă strălucitoare, vizibilă în direcțiunea oiștei Carului mare. Volumul lui *Arcturus* e de 20.000 de ori mai mare ca al soarelui, deci de 26 miliarde de ori cît volumul Pămîntului și, totuși, acest soare plutește în spațiu, mai ușor ca o pană, cu o luteală ametoare de 435 kilometri pe secundă, însoțit de tot cortelul său de planete și omeniri.

Nu trecură decît vre-o 5 ani dela măsura lui *Arcturus* și un inginer englez, Gore, care era în același timp și un astronom de seamă, găsi prin calcul un soare și mai mare, steaua *Canopus* din constelația Navei. *Canopus* (se observă numai pe cerul emisferului de sud) e cea mai frumoasă stea după *Sirius*; dar pe cînd *Sirius* e un soare apropiat și foarte modest (doar de vre-o 50 de ori mai mare ca soarele nostru). *Canopus* tronează la o depărtare enormă și face să se resimtă în întregul univers masa lui formidabilă, a cărei volum e de 2.400.000 de ori mai mare ca volumul soarelui *Walkey*, tot un astronom englez, a socotit că distanța până la *Canopus* e de 489 ani de lumină (lumina străbate 300.000 km. pe secundă) și a emis părerea, justificată pe unele calcule, că acest astru gigantic ar fi poate centrul universului nostru sideral.

Gloria lui *Canopus* a fost de curînd eclipsată de savantul astronom *Michelson*, care a descoperit un soare și mai fantastic. E steaua *Betelgeuse* (*alfa* din *Orion*), stea de culoare roșie intensă, cea mai strălucitoare stea a *Orionului*. Cîți oameni n'au privit pe *Betelgeuse* fără să le treacă, măcar prin minte că acest punct cereșc e un soare și încă atît de uriaș?

Până acum doi ani nu se cunoștea decît distanța a vre-o 80 de stele, cele mai apropiate. Restul miliardelor de stele fiind la depărtări atît de mari, astronomii nu le mai puteau măsura cu mijloacele rudimentare de măsură. Poate nu am fi cunoscut niciodată taina grandoarei lui *Betelgeuse* și depărtarea enormă a nebuloazelor, dacă *Michelson* ar fi descoperit în 1919 o nouă metodă pentru măsurarea distanțelor celor mai mari a abisurilor cerești. Această metodă, ba-

zată pe spectroscopie, e considerată de lovașii de frunte ca una din cele mai mari descoperiri ale științei omenești.

În urma măsurătorilor făcute în cursul anului 1920, Michelson a găsit că Betelgeuse e la o depărtare de 1100 ani de lumină și volumul lui e de 17 ori mai mare ca al lui Canopus, adică de 40 milioane de ori mai mare ca Soarele!

Nici o minte omenească nu poate cuprinde astfel de dimensiuni fantastice și, pentru a le tâlmăci spiritului nostru, trebuie să recurgem la proporționarea cu mărimi minuscule, perceptibile pentru orizontul nostru microscopic. M'am amuzat să fac această proporționare și am găsit cifre surprinzătoare.

Știam că soarele e de 1.300.000 de ori mai mare ca Pământul și Betelgeuse e de 40.000.000 de ori cit soarele; prin urmare Pământul e de 52.600.000.000.000 de ori mai mic decât Betelgeuse. Se poate vedea din această cifră că Pământul este atât de mic față de Betelgeuse cit o furnică față de 50.000 elefanți uriași!

Dacă am reprezenta volumul Pământului printr'un fir de nisip de $\frac{1}{50}$ dintr'un milimetru cub (abia vizibil cu ochii liberi), pentru a avea imaginea lui Betelgeuse ne-ar trebui 100 movile de nisip, fiecare movilă avind un volum de... 10 metri cubi.

Dacă am îndrăzni, însă, să acordăm Pământului dimensiunea unui bob de grâu, ne-ar trebui peste 50 trilioane de boabe, adică 100.000.000 de saci, fiecare sac cuprinzind o jumătate de milion de boabe. Abia ne-ar ajunge recolta mondială a grâului! Și dacă am vrea poate să transportăm „Pământul” și „Betelgeuse”, ne-ar ajunge o furnică să transporte bobul Pământ, dar ne-ar trebui 1000 de trenuri, de câte 1000 vagoane fiecare pentru a transporta pe „Betelgeuse”, admitând că fiecare vagon ar putea duce 100 de saci.

Pentru a mi da samă mai bine de mărimea și depărtarea lui Betelgeuse, am încercat să fac o hartă cerească redusă la o scară atât de mică încât Pământul să fie reprezentat printr'un cerc cu un diametru de o zecime de milimetru, adică cu un punct abia vizibil cu lupa. Dintr'o țesătură de condei am observat însă că mi-ar trebui o coală de hirtie... de 3 ori mai mare ca suprafața pământului, pentru că pășind proporția să reprezint soarele printr'un cerc de 11 milimetri în diametru, la o depărtare de 1,16 m. de punctul Pământ, *alfa din Centaur* (steaua cea mai apropiată) printr'un cerc ceva mai mărișor la o depărtare de 320 km., *Canopus*, soarele uriaș, printr'un cerc cu diametrul de 2,1 m, la o depărtare de 35.000 km. și *Betelgeuse*, gigantul Universului, printr'un cerc de 4,75 m. (diametrul său fiind de 350 ori mai mare ca al soarelui) situat la 120.000 km. de distanță punct-Pământ.

Pământul nostru e atât de mic încât un tren accelerat, care face 100 km. pe oră, ar putea să-l înconjoare în 15 zile. Dacă ar exista și pe Betelgeuse un tren, care ar avea o lușală de 10 ori mai mare i-ar trebui nu mai puțin de 166 de ani pentru a înconjura uriașa lui circumferință. Și gravitatea pe Betelgeuse e de 50.000 de ori mai puternică ca la noi!

Din aceste mici calcule se poate dar vedea că Pământul cu

* Nu e nici o exagerare în acest calcul. Presupunem că volumul unei furnici e de 5 milimetri cubi și volumul unui elefant uriaș ar fi 5 metri cubi, deci 1 elefant ar fi mare cit 1 bilion de furnici și 50.000 elefanți ar fi cit 50 trilioane furnici.

** Circumferința Pământului la ecuator e de 40.000 km.

toată Omenirea și Istoria lui înseamnă de mil de ori mai puțin în Univers decât cel mai neînsemnat fir de nisip acri pe Pământ. Și totuși acest nimic e totul, pentru că îl locuim... noi oamenii și firește, pentru îngustimea cugetării ce ne-a hărăzit lupta cea grea a existenței, războaiele și celelalte îndeletniciri. Universul întreg nu are nici cea mai mică importanță, cu toți sorii lui fantastici, cu toate miriadele de planete și omeniri.

Opera fundamentală a lui Einstein.

În 1916 A. Einstein a publicat o broșură de 60 pagini **, care cuprinde cea mai mare revoluție a științei dela Copernic până astăzi.

Puțini oameni pot citi această carte, pentru că Einstein întrebându-se înțelegă calculul vectorial și numai matematicienii, familiarii cu *tensorii* de ordin înalt, pot urmări calculele lui, bazate pe teoria generală a *covariantelor* prin care Einstein își transportă pe cel cîțiva muritorii fericiți în sferile quadrudimensionale ale geometriei *ne-euclidiene*.

* Astronomul H. Gernsback dă următoarele cifre în revista „*Science and Invention*” din New-York (Vol. VIII, Febr. 1921):

Un om cântărește pe Pământ aproximativ 250 pounds (cam 75 Kg.). Transportat în soare același om ar cântări 4146 pounds, sau mai bine de 2 tone. Acesta se datorește forței de gravitație și de acela în lună același om n'ar mai cântări decât 25 pounds (vre-o 12 kg.)! Dacă, însă, omul nostru ar putea fi transportat în Betelgeuse ar cântări 2.491.146 pounds sau 1212 tone, admitînd că Betelgeuse ar avea aceeași densitate ca a soarelui.

Presupunem că ai trăi pe Betelgeuse și ai avea un prieten domiciliat în cealaltă margine a globului și că ar exista un fir telefonic care v'ar permite să comunicați cu acest prieten; abia după 42 minute ar putea să vă audă, deși electricitatea parcurge aproape 300.000 km. în sec. așa că în loc să stați cu receptorul în mîină ați putea să vă plimbați cel puțin o oră și cînd vă înapoiati la telefon tocmai va sosi și vocea prietenului Dv.

Betelgeuse e de 52.630.000.000.000 de ori mai mare ca Pământul. Dacă am încerca să numărăm miliardele de globuri ce ar reprezenta volumul lui Betelgeuse și dacă am putea număra aceste globuri (cum numărăm nucile), 100 pe minut, ne-ar trebui 1 milion de ani pentru a le număra fără a uita că fiecare glob are mărimea Pământului!

● Acesta din urmă calcul al lui Gernsback e cel mai înțelegător pentru mîine noastră, de oarece raportul dintre mărimea lui Betelgeuse și cea a Pământului e dat în funcție de timp, care avînd o singură dimensiune impresionează mai puternic imaginația noastră decât proporțiunile făcute în funcție de spațiu.

Din calculele noastre în funcție de spațiu impresionează mai repede imaginația exemplul cu privire la transportul „Pământului”, pentru care ne-ar ajunge drept vehicul o furnică, în timp ce pentru Betelgeuse ar trebui să recheziționăm toate treaurile omenirii. Bineînțeles acest calcul e relativ, de oarece am considerat volumul și nu masa; dacă am considera masa, cifrele ar fi de cîteva sute de ori mai mici, totuși ar fi fantastice.

** A. EINSTEIN „Die Grundlage der allgemeinen Relativitätstheorie” (Bazele teoriei generale a Relativității), vol. 64 pag. Editura Johana Ambrosius Barth, Leipzig 1916, extrasă din „*Analen der Physik*” (vol 49, 1916).

Nu ca o simplă curiozitate fac recenziile acestei cărți a lui Einstein și desigur centorii nu-mi vor face imputări, dacă vor găsi în această recenzie de două pagini poate 100 de cuvinte „necunoscute”. Desigur, pentru a înțelege pe deplin *filozofia* măreață a *fizicianului* Einstein trebuie să fii *matematician* de forță și să fii în curent cu progresele *astronomiei* moderne. Filozofia nouă a lui Einstein nu poate fi înțeleasă decît doar în cercurile specialiștilor și într'un grad mai mic la o distanță apropiată de aceste cercuri savante. Numai cu *buțul simț* omenii n'ar putea să-l înțeleagă pe Einstein, pentru că lumea lui *reală*, descoperită prin calcul în virful condelului, diferă cu totul de lumea percepută de simțurile noastre.

Să ne gîndim bunăoară la eforturile depuse veacuri de spiritul omenesc pentru a putea înțelege relativitatea noțiunilor „sus” și „jos”. Dacă astăzi și copiii din școala primară își pot da seama că ceiace este „sus” pentru locuitorii emisferii boreale e „jos” pentru locuitorii dela antipozii, ba noi înșine ocupăm în spațiu poziții diametral opuse la fiecare 12 ore, pe vremea lui Columb însă, cele mai mari capete „savante” nu puteau pricepe o astfel de „nebunie”! Poate nici astăzi n'am crede că lumina albă e compusă din 7 culori (plus altele invizibile) dacă n'am cunoaște prisma și discul lui Newton.

Dacă ne putem da seama cu ajutorul rațiunii de antipozii și lumina albă, generațiile viitoare, care se vor naște cu o inteligență mai mare ca a generației de astăzi și vor avea o cultură științifică superioară, vor putea înțelege în mod foarte natural teoriile lui Einstein și vor invidia veacul nostru care a dat un astfel de geniu.

În primul capitol al micii sale broșuri, Einstein face cîteva observațiuni asupra principiului relativității „speciale”, bazată—dupăcum se știe—pe postulatul mecanicii lui Galileu și Newton. În virtutea acestui principiu legile mecanicii sînt aceleași, fie într'un sistem fix (îmobil în spațiu), fie într'un sistem animat de o mișcare de translație (mișcare în lîne dreaptă). Fizica nu va fi, însă, același în ambele cazuri.

Bazat pe cercetările lui Lorenz, Einstein lărgeste postulatele Relativității speciale și, introducînd coordonata timpului ca a patra dimensiune, constătue astfel, ca Minkowski, un domeniu al spațio-timpului (*Raumzeitgebiet*). În acest domeniu introduce „calculul diferențial absolut” la problemele Fizicii teoretice, servindu-se de studiile lui Gauss, Riemann și Christoffel asupra problemelor geometriei neeuclidiene. Pentru a studia literatura matematică, atît de vastă că nu ajunge nici-o viață de om, Einstein a fost inițiat de prietenul său *Grossmann*, un celebru matematician, care l-a ajutat în studiul literaturii neeuclidiene și la rezolvirea ecuațiilor cîmpului gravitic. De altfel Einstein nu a avut la început o pregătire matematică specială, de oarece a făcut simple studii de inginerie la o școală politehnică și printr'o întîmplare fericită, în loc de a ajunge un oarecare inginer, mediocru poate, a ajuns cel mai mare inginer... al Universului, construind o lume nouă, dincolo de orizontul simțurilor noastre umile.

Pentru a înțelege lumea *curbă*, neeuclidiană, în care nu mai există *înfînt*, pentru că nu există *spațiu* și *timp* separate, ar trebui să avem spiritul superior al supra-omului din romanul lui Wells, care percepe timpul ca o a patra dimensiune a spațiului. Altfel, trebuie să rătăcim în labirintul *tensorilor* lui Einstein, să ne dăm seama de *quadrvectorii contravarianți* și *covarianți*, să ne ridicăm mîntea la

rangul tensorilor de ordin înalt și, după ce vom înțelege bine și modul de formare al tensorilor prin diferențiere, teoria *invariantilor*, tensorul covariant, contravariant, mixt și antisimetric, multiplicația externă și internă a tensorilor, „*înținerirea*” unui tensor mixt (a nu se confunda cu „*înținerirea*” lui Voronoff) *, teoria *scalarilor*, *invariantii volumului* și cîte altele, vom putea abia „percepe” caracterele hiperbolice ale Continuumului spațio-timpului (*Raumzeitlichen Kontinuum*) și vom avea pregătirea necesară pentru înțelegerea teoriei timpului gravitic, cea mai mare descoperire a lui Einstein, dedusă din extinderea principiului relativității.

Einstein pornește dela principiile expuse mai sus și prin rotația vectorilor covarianți ajunge la cîmpul gravitic, după ce introduce bineînțeles noțiunea tensorului de energie a materiei prin postulatul Relativității. Bazat pe ecuațiile fluidelor adiabaticice, fără frecări, stabilite de Euler, reprezentînd presiunea și densitatea acestor fluide prin 2 scalari, Einstein stabilește tensorul simetric contravariant ca tensor de energie al lichidului și, considerînd apoi tensorii covariant și mixt, obține ecuațiile hidro-dinamice ale lichidelor în teoria generală a Relativității. Odată aceste lucruri stabilite, Einstein studiază generalizarea făcută de Minkowski asupra ecuațiilor lui Maxwell cu privire la cîmpul electromagnetic în vid, în analiza vectorială cu 3 dimensiuni și extinde această generalizare, stabilind componentele de energie a cîmpului electromagnetic pentru a ajunge în sfîrșit la *generalizarea legii atracțiunii universale a lui Newton*. Această generalizare e cea mai mare descoperire a veacului nostru.

Consecințele deduse din noua teorie a Relativității (*Relativitatea generală*) sînt următoarele:

- 1) Razele de lumină deviază în vecinătatea maselor de materie.
- 2) Periheliul orbitelor planetare e supus unei rotațiuni (înțela de mișcare fiind considerată ca o masă adițională).
- 3) Bandele spectrului solar deviază către roș într'un cîmp de forțe gravitațional.

Acest din urmă criteriu n'a putut fi încă verificat. În schimb verificarea primei consecinți cu ocazia eclipsei totale de soare dela 29 Mai 1919 (observată în America de Sud) a făcut ca teoria Relativității să ajungă atît de populară încît în r'un interval numai de 1 an de zile Einstein, cunoscut mai înainte doar în cercurile specialiștilor, a ajuns învățatul cel mai cunoscut de pe întreaga planetă.

L. Florin.

* În discuții „savante”, am avut prilejul să-aui desore „teoriile” lui Steinhach și „glandele” lui Einstein. Acestea nu trebuie confundate „înținerirea” tensorilor (expresie matematică) cu înținerirea lui Voronoff și Steinhach.

Recenzii

M. Beza, O viață, roman, Socec, 1921, București.

În supraproducția de romane care a invadat în ultimul timp piața noastră literară, sală unul care merită desigur să fie remarcat, deși prin proporțiile reduse ca și prin acțiunea lui puțin complicată, el e mai degrabă o lungă nuvelă.

Subiectul e luat din viața aromânilor, mediu interesant, exotice cu un pronunțat colorit local.

Mia e nevasta lui Petre a lui Cotadin, taxidar odată, acum negustor bogat într'un sat cuibărit în creștele munților dar aproape de drumul călătorilor spre țarmurile din vale. Gospodină și muncitoare, ea își duce munșii și viața stăruind cu soțul și cu fiica ei Tana. O singură mîhnire o chinăște uneori. Sora ei Vcea, cu patru ani mai învîră, cu care copilărise și trăise totdeauna împreună, a dispărut într'o noapte, fără de urmă. Svonurile spuneau că ea ar fi fugit în lume cu un haiduc, al cărui nume era veseli prin partea locului, Gruiu. Doisprezece ani au trecut fără ca Mia să aibă ceva despre Vcea. Tana e sală de măritat acum și părinții ei se hotărăsc s'o dea lui Nache Beca. Pentru iniția oară Mia primește atunci printr'un chirițu o șire dela Vcea: urări pentru nunta felii. Mai lîrziu află dela Pandă-croitorii, că sora ei și Gruiu, fuseseră cununali în țință de un călugăr, iar dela niște călători, că dînsii trăiesc sub alt nume în țirgul Săruna, unde volnicul de odinioară ține acum o brutărie. Surorile încep a-și scri una alteia și, după îndemnul Miei, peste cîțiva ani Vcea se întoarce pentru cîțva timp în satul natal, unde povestește surorii ei trecutul ei înunecat și vede pe cei trei copii ai Tanei. Întoarsă la Săruna, ea moare în curînd și Gruiu rama singur, deși îmbătrînit, îndemnat de unul din tovarășii lui de altădată, pe care-l întîlnise din întîmplare, ia din nou calea cîdrului.

Soțul Tanei, Nache Beca, negustor de tulunuri, veșnic pe drum, moare pe neașteptate într'una din călătoriile lui, la Odessa. Afacerile lui rămîn încurcate și tovarășul Iacom, Chirana, vrea să se folosească de slăbiciunea și neștiința Tanei pentru a pune mîna pe partea cuvenită copiilor. Dar ea refuză să dea semnătura cerulă și ia cepe un proces lung, în cursul cărui sărmana văduvă moare și dînsa în strănătate. Cei doi băești care rămăseseră, lăcuseră studiile la Haiki, iar fata Pasia în pensionul de călugărițe din Pole. Orfanii trăiau acum retrași de larma țirgului și cei doi frați duceau înainte procesul cu îndirjire. Îndurerată de moartea fetei, bunica scrie des ne-poșilor din satul ei depărtat și îi cheamă mereu la dînsa. Dar ei tot amină plecarea, din cauza procesului și a drumurilor prin munți, grimejdioase pentru oamenii cu avere. În slirșit bătrîna, sfîlucită de Co-

edn, se holărăște să pornească ea la lîng, deși nu eșise niciodată din satul ei, deși nu văzuse încă trenul. Cunoșcui din sat îl înlesnesc călătoria. La Săruna ea cerceleză casa în care trăise și murise Vicea și așunge însfîrșit la nepoți. Aici ea plînge pe mormîntul Tanei, care murise c'o mare dorință neimplinită. Dinsă or fi volt să vadă măritată pe Pasia și în scrisorile ei vorbise bătrinei despre un tînăr din satul lor, Ohlușu a lui Temu, a cărui familie era acum în Pole; iar el se întorșese de curînd doctor din Franța. Bătrina se holărăște să facă cu orice preț fericirea fetel; ea deschide vorba cu Pasia și înțelege că fata îl vrea. La întoarcerea ei în sat, Mia se oprește la familia lui Temu, unde pune la cale căsătoria. Tinerii care se cunoșteau din copilărie, se revăd, se iubesc, se iau și dorința moartei e astfel împlinită.

Deși compusă pe alocuri cu sîngăcle, povestirea se desfășoară viu și lasă cititorului o puternică și trîntică impresie.

Psihologia personajelor nu e totdeauna adîncită, dar autorul are viziunea precisă a lucrurilor și a oamenilor.

Iată cum e descrisă locuința Miei: „Pe acești drum, la întretăierea cu medeanul, se află și casa dedesubt cu o dughiană, în care stau frumos rînduite în rafturi: allazuri, canavață, madapolanuri, caștifele de multe culori, topuri de bucătărie, saluri moi, musellauri și alte stufe cu trecere în acea vreme. Din prăvălie pe o ușă mică se intră în tînda casei, pardosită cu leșpezii și o scară de lemn masiv ducea la cerdac. Înțelegeai dintr'o privire că e locuință de negușori aleși: colo războiul, plepenii, virjelnița înzilele de lucru subțun brocard; la stînga o încăperie, unde pe un chîlm în perete atîrnau arme”.

Sau hanul lui Pătra: „Dincolo de întăriturile orașului, pe drumul mărginit la sînga de numeroase cafenele în chioșcuri, se afla hanul. Cu poartă largă, deoparte țaraba unui meșter polcovar, dealta o tavernă ospătărie și de jur-împrejurul oborului mare se ridicau în caluri lungi pridvoare cu odăi una lîngă alta. Bună parte din săplămină, mai ales în primăveri calde, hanul dormita sub tăcere, parcă s'ar fi găsit în te miri ce depărtări de țară; numai cîrduri de găini și de găște în preajma unui pul, cîte un drumeț apărea pe scara de lemn ce ducea din Obor în sus, iar cîndșicînd ritmic se auzea clocănitul polcovarului. Începînd însă, de Vineri la nămiezi, cînd prindeau a sosi caravanele și pînă către Lună, toate încăperile se umpleau de un vuet necurmat: gemeau odăile, mulți tăbărau în curte de aprindeau focuri ca la țarmaroace, ciocotea ospătăria de risul, de larma lumii adunate”.

Figurile, mai ales cele feminine, sînt desenate în trăsături sumare dar vii. Mia Coladia „scundă, într'o scurteică de postav cu năframa neagră lășiad două șuvițe din părul cărunt pe temple cu obrazul ei slăbuț, dar încă rumăn de sanalate” are un caracter viguros, un suflet iubitor și tenace. Sora ei Vicea e un temperament pasionat. În țărereșă avea „ceva lute și nedomolit”. Pe fața-i brună, cu buze pilae, măestrii aduse în colțuri subț o fină umbrire de pul, ochii aruncau luciri schimbăcioase; și cînd se găsea la sărbători în rochiță de culoare aprinsă cu cercei lungi de topaz, o garoală în părul ei negru, părea mai mult o ființă năzdrăvană”.

Pasia e cuminte, serioasă și gravă. Cu toată creșterea ei îngrijită „în sufletul ei rămășese fata de munte cu simțul sănătos de cășnicie, păștriad anumite lucruri pentru sine și subț un vâl de reculegere siloasă”. Mama ei Tana „îl lasase timbrul acela rar, neuitat, aducînd mult cu al notelor adiaci de violină”.

Atmosfera morală în care se mișcă aceste personaje, are în ea ceva pirlarhal și primitiv; și în această lume de negușori sau de revoltăși împotriva stăpînirii, pe care împrejurările l-au făcut făcuți, ascunși și prelăcuși, spiritul practic și tenacitatea se întîlnesc alături cu solidaritatea de neam și sentimentul cald și profund al familiei. Scena în care cele două surori care nu se văzuseră de mulți ani se regășesc

far, cași ăcea în care bunica cu nepoții se duc la mormintul Tanel, sînt pline de duioșie și de o reală putere emotivă. Dialogul e însoțit, natural, totdeauna caracteristic. Stilul narației e de obicei concentrat și nervos. Sîrile sufletești sînt adesea redate prin imagini vii și uneori poetice.

Iată-o pe Mia amintindu-și trecutul: „Se opri din vorbă. Vedea în gînd crîngul infrunzit, o finlină subțiră ramuri și peisajea verde răsunînd de cîntece și dansuri. Între celelalte fețe și dînsa, ameliță, aproape beată, de joc și mai ales de niște ochi ce-i simțeau neconținut asupra-i și o ard în privirea lor. Pentru cîteva cîine linerețea se întorcea, adică ca primăvara și toate se prefăceau subțiră florul ei; lucrurile scîntelau subțiră risipa de lumini ce fărîma soarele; pînă și păsările depe chilim, țesute în multe culori, se însuflețeau oarecum și zburau în jur împreună cu amintirile ei”. Sau Idila dintre Pasia și fiul lui Temu: „Pe dinaintea lor scăpără deodată vedenia unul parc pe înserate: alea pierdui în zare, cu îndoiul și de castani vechi; în fund soarele rumăn printră fișii luntii de nori, pecind alți nori deasupra lor se mișcau în largi grămezi, parte vineli, parte aurii. Vibra înrînsii o nespūsă bucurie de a nu fi rămas nepăsători unul altuia. Departe fiind, despărții ani de zile, în orele triste de retragere, gîndurile lor s'au pornit în zbor, căuindu-se, ca niște pasări ce se doresc și se cheamă pierdute în largul fără capăt”.

Frazele totdeauna artistice construite au uneori cadență și ritm. „Doda se gîndea la toamna înălțată din satul ei. Instrăinații, întorși acolo pe lunile de vară, acum plecaseră; în vuetul de tîlîngi și beghăituri grele se lăsaseră și jurmele din vale; prin ceața rîrii cînd și cînd se zăreau niște crestele mîntilor. Cîrînd aveau să pornească troenele, drumurile să rămîna închise null timp, satul stingher...”

Pria forma aleasă ca și prin subtitlul ei etc, povestirea d-lui Beza nu e lipsită de o frumuseță simplă, sobră, severă.

OCTAV BOTEZ

Nichifor Crainic, Darurile Pămîntului, poezii, ed. „Cartea Romînească”, 1920, București.

Volumul cuprinde cinci serii de poezii (*Cîntecale Patriei, Parabole, Sesiuri natale, Arhiva, Ploae cu soare*), din care ultimele trei ne sînt cunoscute dintr'o culegere anterioară care era și cea dinlăun; dar poetul le-a reluat, le-a adăugat cu bucăți nouă, a schimbat astfel pînă la un punct fizionomia grupurilor, prezentînd, peste forme inițiale a talentului său, o manifestare evoluată. Să spunem că evoluțiunea aceasta nu este nici violentă, nici categorică, nici divergentă? D. Nichifor Crainic este o fire socială, ponderată, atentă la învățăturile experienței. În bucățile care au trecut din prima sa culegere regăsim unele din formele de echilibru ale poeziei mai vechi. Așa, *sonetul concludent* pe care l-a ilustrat Vlăhuța. Sonetul făcut dintr'o prezentare de natură din care se degajează, în ultima terțină, un fel de concluziune lirică cu înțeles general, ilozolic.

Vlăhuța :

*În jurul tău palidă 'ntreaga fire;
Iar florile-ș așă de parfumată
Că'n clipa asta, u respiri lucrul*

Crainic :

*Ca 'n maldărul de larbă mîldsoasă
Kevarsă 'n mine forță creatoare
Din sinul tău, natură generoasă.*

Sint aout in producția d-lui Crainic cîteva rîmuri experimentate în literatura noastră :

*Din adnc. de răsărit
Crește zîmbitoare
Pe pămîntul adormit
Viața s'o 'nfloare -*

n'amintește oare ceva din rîmul poeziei semănătoriste ; la Iosif, la Cerna ? Oare în *Agapa eroică*, o excelentă bucată dealfel, nu este ceva și din metrul și din organizarea strofei și din funcțiunea verbului *coșbuclan* ?

*Revin Isprăvile ulate
Cu cel ce'n clipa morții fac
Osp și ca vechiul reșe Dac
In cotropița lui Cetate.
El bea și hohotea 'n necaz
Și el creștea, sorbind veninul,
Mai urlaș decît Destinul
Rizîndu-l în obraz.*

Energia accentului, dramatismul versului obținut prin întrebarea imperfecțiunii ne sînt cunoscute din poezia lui Coșbuc.

N'are de-aface... Tehnica versului este partea prin excelență socială a creațiunii. Și d. Nichifor Crainic, pe care l-am recunoscut ca o liră socială, a fost purtat înscăpătră unele mijloace tradiționale. Imprejurarea l-a folosit în mai multe feluri : mai înălțu, forma sa e sigură și implinită ; are o frază care se desfășură cu amploare și nu fără măreție. Apoi, sensibilitatea sa purtată către emoțiunea fără concentrare a șesurilor, a verii, secelei, toropelei, etc. găsește un control pozitiv în preocuparea de a organiza, de a compune ; de a-și încadra emoțiunea prin idei. Rezultă atunci notațiunile remarcabile :

*Amlaza obosită se toropește 'n zare,
Albêște urlașă pe albele tarlale
Și 'n pacea doyor-tă de-a ve li 'notloorare
Ea zace 'n înflăntul no.ămuririi sale...*

Cînd însă preoc pare de a organiza prin idee crește, cînd colaborarea *Impresiei* scade în proporțiune, bucățile pe jumătate didactice care rezultă (vd. Excelsior) indică primejdia pe care talentul său trebuie s'o ocolească.

De lucrul acesta d. N. Crainic pare să-și fi dat sama. În forma sa ultimă, accentul cade mai insistenț asupra elementului concret, imaginativ. *Terține pentru un arbore* d. p., sau *Te ține pentru mîna ta*, acumulează imagini delicate sau ingenioase ; atențiunea trece atunci puțin surprinsă dela o strofă la alta și unitatea bucății ține mai mult de desenaul ei exterior. Pulverizarea aceeași în efecte ingenioase ar putea alcătui o altă primejdie, dar simțul compoziției pe care poetul l-a dovedit e o garanție.

...Căci aceasta este pozițiunea proprie d-lui Nichifor Crainic : o sensibilitate supraveghiată, o bună știință a versului, un staj armonios și întregul. Printre poezii ilucri, d. Crainic este acela cărui l se pot face mai puține obiecțiuni. Producția sa are o rolunzime, o perfecțiune calmă, care torjează acceptarea. Acesta este punctul de vedere al condițiilor.

Există însă un punct de vedere al *ex. erienței umane*. Considerîndu-l pe acesta, s'ar putea întîmpla ca publicul, care l-a făcut o pri-

mi se dă din cele mai bune și într'altfel feluri merita să dorească poporul său favorit, o evoluțiune plină de interes și de noutate; un destin fulgerat de cataclisme.

T. VIANU

Ch. Rist, Les finances de guerre de l'Allemagne. Payot, Paris, 1921.

D-nul Rist, profesor la Facultatea de drept din Paris ne dă, în dubla sa calitate de cel mai bun economist francez și de cel mai bun cunoscător al lucrurilor din Germania, un excelent tratat al Istoriei finanțelor Germaniei dela 1913 până azi. Scrierile d' lui Rist sînt de un mare reconfort pentru un cetățean imparțial. La Paris ești între două focuri. Pe deoparte reaua credință germană, pe de altă lăcomie mesocottă a Francezului. Elagerări și în dreapta și în stînga Rianului, bazate pe o ură reciprocă și o egală ignoranță a interesului fiecăruiu din cele două State.

D-nul Rist este tot altfel de dispus să laude pe Germani și să deplore greșelile propriilor săi compatrioți acolo unde șovinismul devine dușmanul adevăratului patriotism.

Dar la plăcerea pe care o avem din contactul unui spirit obiectiv, se mai adaugă și acela care rezultă din interesul palpabil al faptelor studiate. Iată-le în rezumat.

Germania, până la panica dela Agadir, nu era pregătită financiarmente pentru război. Pe deoparte era debitoare pe piața din Paris și Londra pentru sume foarte mari reprezentînd creanțe pe termen scurt (datorită scontului avantajos al acestor piețe față de scontul din Germania). Pe de altă parte Germania își utiliză toate economiile în întreprinderi industriale, fără să se preocupe de o ankesă metalică prea mare. Aceasta avea ca consecință imposibilitatea de a avea o *marg* o importantă pentru emisiunea de hirtie monedă în caz de pericol. Or se știe că în caz de război primele cheltuieli de mobilizare nu se pot acoperi nici prin impozit, nici prin împrumut, ci prin *avansuri* făcute Statului de către Banca centrală de emisiune. În plus, acestea din urmă îi incumbă sarcina să *reesconteze* efectele celorlalte bănci. Încă un motiv pentru o *margin* cit mai considerabilă de emisiune.

Or, aceasta înseamnă Germaniei la Agadir.

Așadar 1) Dependență de strălănatate (în special de țările nantante) și 2) Imposibilitate de a face față primelor cheltuieli ale războiului.

Deaceia, până în 1914 se duce o politică de ankesă, care îi sporește marginea de emisiune dela 800 milioane la 3 miliarde 559 mîrci, cu o acoperire metalică de 90 la sută.

Odală războiul declarat, disponibilitățile lui Reichsbank sînt sporite printr'un sistem foarte, chiar *prea* ingenios. Biletele de bancă germane erau acoperite de o ankesă numită *Barvorrat* compusă din 1) numerar, 2) polițe comerciale de prima ordine, și 3) *Reichskassenscheine* (bonuri Imperiale). Această ankesă s'a împuțernicit: 1) lăcînd apel la surul din circulație, 2) asimilînd polițelor comerciale bonurile de tezaur (*Schatzwechsel* și *Schatzscheine*) și 3) instituiînd 99 *Casse* de împrumut pe titluri, care emit bonuri de împrumut imperiale (*Darlehnkassenscheine*). Acestea pot fi considerate ca ankesă, ca și bonurile de tezaur, permițînd astfel o emisiune triplă de hirtie, gătită pe o altă hirtie ne-gătită pe nimic. Iată sistemul prin care în aparență regula *treimii acoperitoare* părea salvată. Etrește că aceasta a adus o inflațiune înspăimîntătoare a monezii, și o ridicare a prețului precum și o coborîre a valorii echivalente.

Iată dar una din sursele de unde a puizat statul german pentru

cheltuielile războiului: avansurile făcute de Reichsbank sub formă de hirtie.

O altă sursă au fost cele 12 împrumuturi, care veneau din 6 în 6 luni și consolidau o parte din datoria flotantă a bonurilor de lezaur și a Bonurilor de casă de împrumut imperială.

Însfîșit, cu mult mai multă timiditate se recurge la Impozit. Aceaste fiindcă, în celace privește impozitele, eăă o mare rivalitate între Reich și Statele confederale. Până la armistițiul victoria părea a fi de partea celor din urmă. După armistițiul însă, pe deoparte din pricina dezastrului economic adus de înfrîngere, pe de alta datorită unificării Germaniei republicane, politica de impozit capătă, în așa zisul program Erzberger, o extensivă crescîndă. Iată pe scurt principiile impozite germane dela 1913 până azi:

În 1913 avem două impozite excepționale: *Wehrbeitrag* (defensiv, extraordinar și unic, pe capital și accesoriu pe venit și *Vermögenszuwachssteuer* sau *Besitzsteuer* permanent, trienal, perceput asupra creșterilor patrimoniilor. În 1916 deficitele bugetare sînt acoperite numai cu trei impozite indirecte; *Warenumsatzsteuern* (asupra cifrei de afaceri), *Kohlensteuer* (asupra cărbunelui) și impozitul asupra transferurilor de bani (*Geldumssaetze*). Dar deficiturile crescînd, se recurge la primul și cel mai important impozit imperial direct: *Kriegsteuer*, care urcă quantumul lui *Besitzsteuer* până la 50 la sută, înglobînd printre contri uabile și societățile și taxîndu-le beneficiile până la 60 la sută. Apoi în 1918 se instituie primul impozit imperial pe venit, care merge dela 5 la sută: *ausserordentliche Kriegsabgabe*, complect de un impozit complementar asupra capitalului (1 la mie — 5 la sută). Acest impozit este reinoll de Erzberger în 1919, cînd i se ridică maximul de impozabilitate la 80 la sută pentru societăți și 60 la sută pentru particulari. În fine, mare inovație, în fața căreia se dăduse înapoi în 1918, dar pe care Erzberger reușește să o infăptuiască, este falimosul impozit de confiscare a capitalului (*Vermögensabgabe*, sau *Kelchsnolop* or „sacrificiul pentru dezastrul națiunii”). Quantumul merge dela 5 la sută până la 50 la sută, plus un nou impozit asupra succesiunilor. Cumulul tuturor acestor impozite și prelevațiuni fac ca un capital aducînd înainte un venit de 250.000 mărci să nu mai aducă azi decît 49.000.

Care este bilanțul financiar al Germaniei în momentul cînd scrie d-nul Rist ?

De unde în 1913 sarcina bugetară germană se ridică, pe cap de locuitor la 68 mărci, în Mai 1920 (data la care se oprește autorul) este de 48 mărci. (Azi, după comisiunea de reparațiuni, care are interes să scadă sarcina Germaniei, aceasta a ajuns la 600 mărci). Iată dar cum impozitele au crescut de aproape 10 ori (în Franța de 3 ori, în Anglia de 5 ori).

În celace privește datoria publică, Germania stă mai bine ca Franța; 4333 milioane de mărci pentru 595,— datorii aproape egale; dar nu trebuie să uităm că la Germania aproape toată datoria este internă, ceiace este mult mai avantajos.

Cît despre buget, el ajunge în Mai 1920 la 60 miliarde cheltuieli și, probabil, vreo 12-15 miliarde rețetă, deci deficit de 45 miliarde. (În momentul cînd scriu cheltuielile sînt evaluate la 111 miliarde și rețeta la 40).

Iată situația prezentă a finanțelor germane. În alte capitole autorul analizează procedeele înrebuințate fără succes de Germani pentru asanarea monedei interne și restabilirea schimbului, precum și chesiunea indemnitați de războiu.

Claritate, informație, imparțialitate, iată calitățile acestei cărți pe care o recomandăm călduros cititorului.

Oszkár Jászai, Magyar kálvária, magyar feltámadás. A két korradalom értelme, jelenlősége és tanulságai. Editura Bécsi Magyar, 1920, Pagini 165. Prețul 65 coroane.

D. Jászai își scrie cartea fiind incredințat că, în vremurile acestea catastrofale, este de datorită tuturor care au luat parte activă mai însemnată la dezrobirea conștiinței maghiare, să facă o mărturisire sinceră pentru viitor.

Evenimentele le grupează în jurul revoluției din Octombrie, auzită revoluția lui Károlyi, a celei din Martie, numită bolșevică, și preludiile acestor două revoluții; ne dă apoi ca epilog rezultatul teroarei roșii care a condus la „grozăviile celor albe, la dictatura feudalismului, clericalismului și militarismului”. Și, în fine, cere să arate „calea care ar putea scoate din iadul acesta”.

Ca introducere la revoluția din Octombrie ne schițează evenimentele începând din 1917, de când era sigură intrarea Americii în război, când încă „prin o politică externă cuminte”, „prin ferirea Monarhiei, indeosebi a Ungariei, de nebunările salturi mortale ale militarismului german” și „prin stirea Germaniei cu orice preț la pace, dacă nu și fără ea”, s’ar fi putut salva situația. Însă, în urma „abiltății lui Czernin”, „a miopiei lui Tisza”, și a celorlalte „marionete fără suflet”, dar mai ales în urma gândirii foarte mărginite a politicienilor din Ardeal, „care visau încă tot o pace cu aneuri”, toate încercările de a arăta grava situație și urmările ei au rămas zădărnice. Din 1918 se poate observa tot mai bine „procesul de descompunere a Monarhiei”. Se constituie consilii naționale de revoluție, se aud tot mai des vești despre răscoale militare, vine vestea ruperii frontului bulgar... Singurul om care ar fi putut salva Ungaria încă și în ora ultimă, era contele Károlyi, care avea încrederea întregii țări. Însă „copiii și alienații”, parlamentul maghiar și unii politicieni, care nu observau nimic din cele ce se petrec în jurul lor, au zădărnicit prin intrigi venirea lui Károlyi la putere.

Consiliul național maghiar, care numai după multe greutăți s’a putut constitui, credea că terenul nu e încă ajuns pregătit pentru revoluție atunci, când aceasta s’a născut din inițiativa citorva lideri și militari, având la început un „caracter național-militar”. „Caracterul social, socialist și încă comunist l-a primit mult mai târziu”.

Prin revoluțiile adevărate, care „nu se fac, ci se nasc”, „se va tăia numai cea parte mică a societății, care trăiește în urma privilegiilor și monopolurilor”. Ele „servesc interesul public al vremii, sînt pentru folosul și progresul membrilor societății, aducînd libertate și dreptate pentru clasele care produc”. O astfel de eră voia să creeze și primul guvern revoluționar sub conducerea lui Károlyi, la care a aderat, la început, se poate zice, înreaga țară. Intrigile contra guvernului s’au început de către o parte din presă și de către acei indivizi care erau plătiți de fiecare guvern pentru propagandă atunci, când au văzut că guvernul acesta vrea să fie „curat la mină”. D.

* Calvar maghiar, învierea maghiară. Înțelesul, înșămăntărea și învîșturile celor două revoluții.

Jászai zice că, „aceasta a fost una din scăderile principale ale „răvenolului“. Iar nepopularitatea în străinătate și au cizigat-o prin faptul că, „n-au știut să treacă cu mistunle militare și diplomatice“, așa după cum acestea așteptau în loc de vorbe sincere și curtoazie, acesora le trebuiau „afaceri bogate, petreceri, femei, care pentru partile sînt gata la orice jertfă“ și alte varietăți, la care se pricepe atât de bine regimul actual al lui Horty.

Afară de greșelile acestea și urmările lor, avea de luptat guvernul cu „greutăți de natură socială, militară, cu naționalitățile și cu politica externă“.

În urma „brutalității războiului de 4 ani“, a corupțiilor de o jumătate de secol, dar mai ales a acelor din decursul războiului, de prin județe, era evident, zice d. Jászai, că atunci cînd o să se reintoarcă „soldații chtauiți, sîngeraiși și infometaiți“ din tranșee, și o să ale acasă „sărăcia în urma uzurii“, „neveste devenite cocote“, „copiii concepuți cu bărboși străini“, o să se împline ceva extraordinar, nepunîndu-se împiedica „descompunerea socială“ și „lavina revoluției“.

Naționalităților, în urma tratamentului neomenos dinaintea războiului, dar mai ales în urma celui din războiu, li s'a înveninat într'alaltă sufletele, că au pierdut orice simpatie pentru maghiari.

Politica „neomenoasă și fără minte“ a ententei inventa din zi în zi suferiele. Decepția pentru linia demarcațională și condițiile de armistițiu dictate în Belgrad de către generalul Franchet d'Esperey, apoi o notă a ententei silițială cu „un cinism nemapomenit“ în legătură cu ocupațiunea romină, în care ententea „consideră România ca pe o putere aliată, a cărei armată la parte cu același drept în ocuparea teritoriilor semnate, ca oricare altă națiune a ententei“, a contribuț să ne simțim, zice d. Jászai, „nu numai cucerii, doborîți, jefuiți, ci înșelați, omăgiiți“... Dece, odecă? Fiindcă ententa a recunoscut România de putere aliată, sau poate s'au simțit atât de înjosii prin faptul că dorbanții a intrat în țara lor, sau că au văzut acum ca sigură pierderea Ardealului? Doar d-nii Jászai și Károlyi nu mai sperau la integritate în înțelesul geografic al cuvîntului, ci la cea economică! Sau poate așteptau să-i considere pe ei de aliați și să trateze România ca pe o dușmană?

Tot „sciințeta politice externe“, odecă o notă predată de către maiorul Vyx, în care se impunea o nouă linie demarcațională, a grăbit izbucnirea bolșevismului. Aceasta e înțără de către Károlyi, conducătorii comuniști și Béla Kún, care în radiograma adresată către muncitorii lumii, între altele, spun că, „la ultimatul ententei, care cerea predarea neaminală și definitivă a Ungariei(?) oligarhiei romine, poporul maghiar răspunde cu înălțarea diciturii proletarietului“.

Cum se poate ca o dicitură proletară serioasă să se înălțeze tocmai contrar principiilor comuniste, tocmai atunci, cînd era vorba de apărarea hotarelor geografice ale țării? Cum se poate că, după ce s'a trimis radiograma proletarietului din apus, s'a trimis o alta proletarietului din România, Serbia și Slovaclia, în care se spunea, între altele, că proletarul maghiar nu cunoaște hotare geografice?

D. Jászai vede originea odevărată a bolșevismului maghiar „în domnia seculară a oligarhiei și politica ei contra voinții poporulul; în politica inventată contra naționalităților și cea socială din jumătatea secolului trecut; în voințea și corupția erelui Tiszai; în cei 5 ani de războiu și anarhia ce a urmat după nimicirea armatei; în propagandă făcută de către comuniști pe vremea lui Károlyi, promțind bine, cînd nu prea era; lucru, cînd nu se lucra; tralu bun, pamint, fabrici, bănci, afungerea la putere... toate acestea au condus direct la dicitura proletarietului“. Și, spune mai departe d. Jászai, „pentru acei, cărora le place să lege de nume refacerile periodice, se poate spune că lata bolșevismului maghiar a fost Tizai, iar nașul, prostovănut și răutăciosul de Vyx, pe care ticăloasa miopie a ententei l-a trimis în cel mai periclitat loc al Europei de mijloc“.

Părerea d-lui Jászai despre partidul socialist, „în a cărui mină a fost depusă soarta țării”, e că, reușindu-l să facă „plebea să înțeleagă pericolul prea mare a lăcomiei în politică”, și „să formeze cu elementele progresiste un guvern cu program socialist, accesibil trebuințelor țării, ar fi putut ajunge el săpini pe situație, salvând astfel țara de feroarea roșie și urmările acesteia”. „Partidul socialist s'a arătat neapt pentru împlinirea misiunii acesteia”. Mai mult, falșul comunism s'a făcut cu ajutorul lor.

Sociologul austriac Rudolf Goldscheid, care s'a grăbit să o studieze la fața locului comunismul, văzind direcția pe care o ia, și-a exprimat părerea, că „n'o să ducă la scop”, că „e imposibil o *tabula rasa* de pe azi pe mine, a ordinii sociale și economice de ieri”. Din dictatura aceasta a proletariatului, care, „dacă n'o să cadă în urma unei complicații internaționale, va cădea sigur în urma atitudinii mai urzite a muncitorilor, își va putea frage învățătură proletariatului din apus, cum nu e posibil, cum nu e permis să se facă comunism”.

Majoritatea jurnaliștilor, la început, a servit cu însuflețire comunismul. Anume, zice d. Jászai, „jurnalistica maghiară după firea ei de isterică s'a grăbit să se lachine puterii nouă, iar după firea ei de cocoiă, acum, înlocmai ca în trecut, a servit intereselor celui ce a plătit-o”.

Iar despre clasa mijlocie intelectuală ne spune d. Jászai că a servit comunismul înlocmai „în acel fel dezgustător și înjositor, cu care a servit mai demult capitalismul, pe Tisza, războiul și revoluția din Octomvrie”. „Vinătoarea după obicei a ajuns culmea”. „Din elementele cele mai reacționare clericale și militare au devenit cei mai guralivi comuniști și cei mai cruzi judecători ai tribunalelor comuniste”. „În decurs de 5 ani am fost marșor și oculari la trei prosluții a inteligenței maghiare: episodul acesta însă, în ce privește scirba, a întrecut acele pe care le-am experimentat în decursul războiului și a revoluției din Octomvrie”.

Și de ce asta? Fiindcă dintre toate clasele sociale, clasa de mijloc, a intelectualilor, a fost absolut neorganizată. Pericolul pe care-l conținea neorganizarea aceasta, a fost observat foarte bine în timpul regimului Károlyi. Lovász, fost ministru de instrucție în cabinetul lui Károlyi, a făcut o oarecare încercare pentru organizare. Însă tendința lui bună, venind prea tirziu, „a avut aspectul unei contrarevoluții”. Nesuccesul lui Lovász, zice d. Jászai, „a demonstrat evident, că și în politică toate sînt condiționale de vreme”.

Tendențele dictaturii proletariatului maghiar erau rezolvirea unor probleme cardinale, cum e: a) „socializarea producției și a consumului, b) nimicirea claselor, a statului, a militarismului și a birocrației, c) crearea atmosferei morale și spirituale a comunismului”.

Problema socializării o credeau rezolvită prin crearea oficiilor de control și prin inventariere. Neaprofundind chestiunea, „n'au putut observa că socializarea în primul rînd e regenerare morală, educativă și de organizare”. „Socializarea pe hirtie a fost mai superficială în agricultură”. „Lenin, cu o intuiție de adevărat om de stat, a observat că, într'un stat prin excelență agrar, nu se poate face revoluție fără voia poporului și că loamea după pămînt trebuie necondiționat satisfăcută”. În loc să urmeze exemplul sănătos al lui Lenin, zice d. Jászai, s'a înlămpiat tocmai contrariul, celace după Lenin era „prostie”. „Nici nu voiau să audă de împărțirea pămîntului”, ba mai mult, „crezînd că nu au destulă luptă cu capitaliștii, proștii, latifundiarii, jărănimea bogată”, agitau muncitorii de pămînt contra „jărănimei mici” și o celei „de mijloc”, zicînd că trebuie nimicită. Feudalismul maghiar trebuie să fie pentru totdeauna recunoscutor bolșevismului maghiar: acesta e discreditat acțiunea de împărțire a pămîntului, a revoluției din Octomvrie și prin faptul simplu că a văpsit cu roșu proprietatea mare, a scăpat-o. Nu numai că a scăpat latifundiașii, ci le-a și scutit de dări”.

Se putea aștepta altceva dela niște oameni, care în noaptea de 20 spre 21 Martie, din cel mai aprig prigonitori al numelui de comunist, zice nume, că despre învățăturile comuniste, cum am mai zis, n'aveau idee, — au devenit cel mai „bun” comunisti. Sau, poate, s'a repetat scena lui Saul din Noul Testament ?...

În ce privește problema a doua, erau două păreri. Una a comunistilor, care ziceau că prin el „statul vechiu va ajunge în muzeul de antichitate”, „o să înceteze birocrația veche coruptă”, o să facă imposibil „militarismul”, — și altă părere a cugetătorilor sociali-liberali și anarhiști, care susțineau contrariul, „ce s'a și dovedit de adevărat alii la Ruși, cît și la Maghiari”, constatîndu-se că statul sovietist are mai multă nevoie să „sporească birocrația”, și de o armată roșie, „cărui elică nu se deosebea întru nimic de cea veche”, pentru dictatură.

Atmosfera nouă volau s'o creeze prin o religie a statului și învățături marxiste, socialiste, și exclusiv prin acelea care le convieca, „făcînd fizicește imposibil, ca o altă gîndire decît cea comunistă să se poată valida”. „În urma spiritualismului pus în lanțuri”, „a corupției generale”, „a foamei”, „atmosfera morală” a republicii decada din ce în ce. A urmat, zice d. Jászai, „o neîncredere generală, groază, o ură”... „homo hominul lupus poate nici cînd n'a fost mai adevărat”.

Învățătura e: „cum nu se poate socializa și elibera clasa muncitorilor”, sau — adaug eu — cum nu se poate face ceiace nu se vrea, sau ce nu se știe.

După pierderea dela Tisza, care după d. Jászai a fost o urmare logică a evenimentelor, deodată cu intrarea armăteii romine în Budapesta, s'au început și vestile despre violarea teroare sîlbă. Se știe că „cavalerii axiomei: nu-nu-niciodată”, „custozii conștiinței creștine”, s'au bucurat de intrarea armăteii romine, odată prea disprețuită tot de el, nu ca să ducă la îndeplinire vre-un program democratic, „neavînd societatea aceasta nici un plan de reformă s'rios, sau măcar vre-o gîndire”, ci ca să se poată valida „cea mai întunecată, neculă și nesălbosă voință a țării”. „Țara a ajuns în mina unor politicieni, a căror analfabetism îl întrece numai lăcomia lor pentru afaceri”: regimul Horly.

D. Jászai întreabă dacă „există oare o cale care duce din iadul acesta”? Și crede că „nu calea capitalistă franceză”, „nici bolșevismul rus”, ci „calea engleză, pavoazăată de propagatorii diferitelor curente de idei”. „Aceasta e calea științei moderne, a empirismului lucid, a umanului common sense și a iubirii evanghelice de oameni”.

Viena

CORNEL GIVULESCU

Franz Hartmann, Die Erkenntnislehre der Bhagavad Gita.
Theosophisches Verlagshaus, Leipzig.

Filozofia la Romîni, aproape de vre-o sută de ani încoace, are un caracter *proa occidental*. Aceasta se datorește faptului că a pierdut contactul cu trecutul filozofic românesc, care era de natură mai mult evreo-greco-slavă, orientală deci, că n'are contact cu filozofia noastră populară de natură larăși orientală, și că n'a avut legături cu filozofia popoarelor înconjurătoare, etnograficește orientate de asemenea. Dacă am fi avut și multă filozofie originală, e de presupus că în ea,

ca toate excepțiile pe care Individul le face dela masă, caracterul orientat al poporului nostru s'ar fi reflectat în mod firesc în acea filozofie. Și fiindcă am vorbit de orientul etnografic, trebuie să explic, că prin el înțeleg masa omenescă din Bohemia și Veneția, spre răsarit, cu rezerve pentru elementul goitic.

Filozofia orientului îndepărtat, poate, din acest punct de vedere, să fie cercetată de noi, între altele, și ca o contrabalansare a influenței apusene prea puternice, depersonalizante. Deaceia se poate cell cu un interes mai mult expunerea teozofului Hartmann asupra ideilor filozofice indiene din Bhagavad Gita, un episod al Mahabaratel.

În timpul luptei lui Ardsuna cu neamurile sale, apare zeul Krișna, un fel de înțelegere în filozofie. Din spusele zeului Krișna, interpretate de Hartmann deformat teozofic, se vede din ce coexistă concepția cunoașterii în Bhagavad Gita.

Omul este, după episodul poemului indian, un dublu compus: un eu animalic și un eu divin. Eul animalic nu ne dă o adevărată cunoaștere; eul divin însă, Brahma, este adevărul adevărat care se cunoaște pe sine. Eul animalic nu cunoaște adevărul, fiindcă e închis în iluzii particulare. Numai când omul renunță la personalitatea lui, numai când eșă din „cochila lui de culbec”, și se cufundă în practica iubirii de blac în întregul univers, numai atunci, în starea de yoga, ajunge să cunoască pe Brahma universal, etern și indivizibil, să devie Brahma și deci să cunoască adevărul.

Dualitatea eu animalic - eu divin, privită mai de aproape se arată ca mai complexă. Ca să ajungă până la eul divin, la Brahma, sufletul are de trecut prin multe trepte. Încă în regatul mineral și vegetal există suflet, dar el nu se realizează, ci persistă ca o posibilitate. Propriu vorbind, sufletul apare abia în regatul animal, și ca să ajungă la Brahma, trebuie să treacă prin șapte trepte: prin corpul eteric, forța vitală, instinct, intelect, spirit, suflet ceresc și înfirșit prin iubire.

Progresul cunoașterii, care este urcarea treptelor spre Brahma, se face cu multă osteneală, căci natura animalică din om opune o crâncenă rezistență. Cu cât înaintează spiritul pe o treaptă mai sus, cu atâta se trezește mai mult, și numai în Brahma e trezirea completă. Depe o treaptă omul știe foarte puțin din ceia ce se petrece pe celelalte, dupăcum în vis știm așa de puțin despre starea de trezie, sau în trezie despre vis. Depe ultima treaptă însă, dela Brahma, de acolo se știe totul. Ca depe virtul unui munte se cunoasc toate cele inferioare. Deacolo se știe că Brahma e singura realitate și că tot restul e iluzie.

Dupăcum în cunoaștere sint trepte, așa sint și pentru întregul univers. Când omul moare, fiecare element din care e alcătuit se reîntoarce la masa lui specială de elemente; și când sufletul se reincorporează, se face o nouă alegere a elementelor. Alegerea se face după ceia ce a dorit mai adevărat omul în viață. Dacă a dorit viu, în lapte, să se înalțe, se va înalța; dacă nu, se va scobori. Din treaptă în treaptă, ca pe o scară, prin dorința vie, omul se poate înalța mereu spre o mai bună cunoaștere. Când a ajuns la cunoașterea perfectă a adevărului, a devenit *mahatmas* (maha - mare, atma - suflet).

De unde se au asemenea cunoștinși? Dela acei oameni superiori și singuratici, dela mahatmas. Ei au spus adevărul, dar oamenii neîncredători nu vor să-i fie în samă. Și așa va fi până ce va apare un nou Mântuitor, care va readuce omenirea la adevăr, deși la început nu va fi recunoscut de nerozi.

Idelle acestea nu sînt cu totul străine popoarelor dimprejurul nostru, nici filozofiei noastre populare, și nici chiar filozofiei vechi rominești scrise. Ideia, deplădă, că omul e un dublu compus și contradictoriu: un eu animalic și un eu divin, este în „Divanul lumii” a lui Dumitru Cantemir (1698), în traducerea Ocsisteri, în manuscrisul din 1750, în „Divanul lumii” iscălit de Anton Pann, în „Întrebarea ip-

teptului cu lumea", în manuscrisul din 1773, și chiar - cum ne spune Casler - în traducerea din grecește „Zăbava landasiei", din 1802. De asemenea ideea că eul animalic nu ne dă adevărata cunoaștere, se întâlnește mereu în vechile scrieri. Se zice despre cunoașterea lumii mească, sau animalică: „O! lume înșelătoare!" și „gonește vântul și se razemă de umbră". Cum se zicea deplidă în „Ialrebarea înțeleptului cu lumea".

G. SAVUL

General Erich von Falkenhayn, Die Feldzug der 9 Armee gegen die Rumänen und die Russen, 1916 - 1917. - Erster Theil: Der Stoßzug durch Siebenbürgen (1 vol. Berlin, 1920).

Generalul von Falkenhayn povestește, în acest volum, mersul operațiilor militare conduse de el împotriva noastră, până când am fost siliți a ne întoarce dincoace de Carpați. În o a doua parte a scrierii sale, el va vorbi despre înalțarea în România.

Istoria „oficială", aceia pe care Germanii și aliații lor au numit-o „liberarea" Transilvaniei, a fost făcută, încă din 1918, de către Statul-Major german.

Din toate punctele de vedere povestirea generalului von Falkenhayn este mai însemnată decât cea oficială; dar omîndouă ne sînt de folos.

Fără a intra în o expunere o părții tehnico-militare a acelei scrieri, ceface nici n'ar intra în cadrul acestei reviste, vom semnala numai marea însemnată pentru noi, a expunerii biruinții acestui general, fiindcă ea ne învederează greșelile pe care noi le-am făcut, acele pe care puteam să nu facem și ne dă totodată astfel învățăminte ce pot fi de mare folos pentru apărarea, în viitor, a țării noastre așa cum este astăzi întregită.

Falkenhayn ne arată cum armatele romine, care înălțase prea mult, au fost silit, în trespzece zile, să părăsească Ardealul, deși dușmanul avea forțe mai puțin numeroase, deși armata austriacă era slabă, deși în trupele germane nu erau decât două divizii de trupe de mîna întâia și cu toate că, după cum o recunoaște generalul von Falkenhayn, care nu-și batjocurește dușmanii, Romii luptă cu îndrăzneală. Ofițerii noștri vor învăța, credem, mult din aceste grele suferințe ale noastre, și așa ele nu vor fi fost zădarnice.

În această scriere este și o parte care nu ne privește deadreptul, dar care este atît de însemnată pentru istoria generală a războiului întreg, încît în Germania s'au adus asupra dojană generalului von Falkenhayn pentru cele ce a spus, sau, mai drept vorbind, a desființat.

În adevăr, prin unele destălmuirii, autorul vrea să arate „nedesțoinția comandamentului general Hindenburg-Ludendorff" și neînțelegerile lui cu acest din urmă general.

Se știe că în August 1916, Falkenhayn a fost înlocuit la șefia Statului-Major german prin Hindenburg, care a luat ca ajutor pe Ludendorff.

Se poate foarte bine ca, măcar unele din apusele lui Falkenhayn să fie ceva exagerate și să fie înrîmurate de nemulțumirile sale personale. Totuși se vede bine, că și acum, ca în 1870 - 1871, erau neînțelegeri mari, „fricțiuni", între capii armatelor germane la care se adăogau, de această dată, „fricțiunile" cu căpeteniile oștirilor austro-ungare.

* Die Befreiung Siebenbürgens. - Herausgegeben im Auftrage des Generalstabes des Feld.eres (1 vol. Oldenburg, 1918).

Intre acestea din urmă și armatele germane s'a stabilit, cu greu, o conlucrare comună; și, de fapt, se pare că aceasta n'a fost niciodată deplină, nici chiar atunci când s'a dat lui Falkenhayn, în Octombrie 1916, conducerea unică împotriva României. Ar fi interesant de știut dacă, și întrucât, această stare era înrădăcinată de încercările austro-ungare de pace a parte.

Falkenhayn arată, — celace firește nu reținea din publicația oficială, — că „Instrucțiunile” iscălite de Hindenburg, ce i s'au dat, și pe care le publică în întreg, erau „nepotrivite cu principiile admise în materie de comandament”, că ele nu lăseau nici o libertate pentru dezlegarea problemelor ce se iveau în mersul luptelor și că erau într'un cuvânt, „neaplicabile stării nouă ce se ivea, dela data când Instrucțiunile fusese scrise, cu multe zile în urmă la o mare depărtare de locul unde se desfășurase faptele.”

După cum știm, s'au vădit, în București, în librării multe exemplare din scrierea lui Falkenhayn și din cea oficială, așa că unii din ofițerii noștri au căutat, cum se și cuvenea, să tragă din ele învățăturile ce sînt de tras, pentru a fi pregătiți mai bine, în viitor, pentru orice întâmplare. Dar cum, totuși, sînt puțini ofițeri care să știe limba germană destul de bine, credem că ar fi nimerit ca Statul nostru major sau Ministerul de războiu să facă să se traducă aceste scrieri cași oricare altele, asupra războiului din urmă, care pot sluji de-a dreptul pentru învățătura și pregătirea ofițerilor noștri. În Anglia, în Franța și în Germania, se traduce în limba țării, tot ce se scrie despre războiul contra lor, de către dușmanii lor. Cu toată pacea, nu ni se pare să se poată zice însă nimic „foști” dușmani.

C. K.

Revista Revistelor

Revue de Paris (April, 1921).

Un studiu interesant al d-lui *Félicien Challa* e asupra noilor îmbogățiți din Japonia. Cuvântul „*narikin*” (nouveau riche) se găsește pretutindeni în gazețele și revistele japoneze, căci niciodată nu s'a văzut în țara lui *Mikado*, a *daymosilor* și *samurailor*, atîta parvenii cîștigînd așa repede averi enorme și afluînd la situații mondene impunătoare. Care e cauza acestui curios fenomen social? Din al doilea an de războiu încă, Japonia a cunoscut o prosperitate fără precedent. Aliații ei, Rusia în special, au cumpărat din Japonia arme și muniții în cantități enorme. Pedestală parte, războiul punînd capăt comerțului german în Orient și în restul lumii și fiind pe acel al Angliei și al Franței, Japonia a reușit să ia locul lor. Exportul său a crescut nu numai în China și în Extremul Orient, dar în cele două Americi, în India, Indochina și Java, ba chiar în unele țări europene. Pe cînd, înainte de război, importul în Japonia întrecea mai todeauna exportul, de la războiu încôace, acesta are un excedent, care la 1917 a atins 568 milioane yen (un yen valora în timp normal 2 lei 60 bani). Japonia exportă mai ales mătase, cupru, țesături de bumbac. Articolele japoneze au înlocuit pe cele germane în ce privește vasele de porțelan și păpușele. Exportul

chibriturilor, a berii, a săpunurilor, mai ales în China, s'a tripliat în ultimii ani. Țesăturile japoneze concurează pe cele engleze pe propria lor piață, iar conservele alimentare se răspîndesc pretutindeni, chiar în Europa. Flota comercială a Japoniei a fost considerabil mărită în timpul războiului, capacitatea șantierelor sale a crescut pe douăzeci de ori. Încă din al doilea an Japonia a început să cîștige sume însemnate, stocul metalic, care era în 1914 de 340 milioane yen, a atins în 1919 aproape două miliarde (aproape 6 miliarde lei). Dar aurul acumulat în Japonia, nu e răspîdit în chip egal în toate clasele sociale. Situația muncitorilor nu s'a ameliorat, ci s'a agravat. Creșterea numerarului, ca și raritatea unor produse din cauza insuficienței mijloacelor de transport, a făcut viața mai scumpă. Prețul orezului, cărbunului, a țesăturilor a crescut, iar salariul muncitorilor nu s'a mărit în aceleași proporții cu prețul vieții.

Bogăția enormă cîștigată în ultimul timp e monopolizată de un număr mic de indivizi, comercianți îndrăzneți, industriași activi, speculanți norocoși. După profesorii americani *Starr*, numărul noilor milionari se ridică la o mie. Unii din ei își întrebunțează averea în opere de interes general: școli navale, academii de comerț, aviație. Cel mai mulți o cheltuiesc înou

ducind o viață luxuoasă, după exemplul european sau american, construind clădiri somptuoase, mai toate cu telefon; unii fac colecții de artă. Luxul cel mai apreciat de un narikin e însă întreținerea unei sau mai multor gelshu și automobilelor. Numărul gelshuilor trece de cincizeci de mii și ele costă pe an peste optzeci milioane yen. Automobile sînt mai mult de nouă mii în Tokio. Apariția noulor îmbogății a modificat nu numai viața materială a Japoniei, dar a transformat și viața ei morală și socială. Poporul japonez a păstrat mult timp moravuri simple, o morală religioasă dezinteresată și idealistă; azi însă gustul bogăției, setea aurului se răspîndește tot mai mult. Tinerii aspiră să devină mai degrabă oameni de afaceri, decât militari sau oameni de știință. Primul ministru, contele Terakki, vorbește de relaxarea moralei publice. Afaceri de pură speculație sînt lansate de finanțieri puțin scrupuloși cu banii naționali și duc adesea la falimentele răsunătoare. Unii narikini sînt denunțați ca corupători ai funcționarilor. Un narikin din Osaka, neputînd să-și construiască unui vas de cinci mii de tone din lipsa oșelului, convînge pe un înalt funcționar să-l procure două mii tone din uzinele statului în schimbul unui comision. Descoperiri, acesta se sinucide; dar cercetările scot la iveală un sistem general de corupție, practicat nu numai în uzinele statului, dar în mine, ca și la căile ferate. Cu acest prilej, un ministru, baronul Goto, e acuzat de ași fi construit o reședință princiară de șase sute mii yen. Noii îmbogății răspîndesc astfel o atmosferă grea de corupție și de scandal în această țară a onoarei miliare și a idealismului. Ultimele piese de teatru japoneze dovedesc că influența coruptoare a bogăției a crăpat nici familia unde până ieri femeia rămăsese tovarășă și chiar servitoarea credincioasă a soțului. Opinia publică japoneză reproșează îmbogățiiilor viața lor de lux, contrară cu tradiția. Ei sînt acuzați de a crește prin speculații și prin cheltuieli nebune

scumpetea țării. Guvernul intenționează un impozit special pe beneficiile de război. Generalul Sato cere ca statul să ia, de la noii îmbogății, un miliard de yen, în folosul armatei și a flotei. „Putea răufăcătoare e aurul și scrie dinșul, e, responsabilă de decadenta unor popoare ca Portugalia și Olanda”. Japonia începe să sufere de o „intoxicare prin aur”. Clasele populare, funcționarii și muncitorii, sînt mai cu seamă ostile noilor îmbogății. În 1917 au fost 417 greve, în August 1918, au avut loc luptările și revolte din cauza scumpetei țării. La Osaka și la Kioto, bande înarmate de bărbați și femei au ars magazine și depozitele acaparatorilor de oțel și armata a fost silită să intervină. De atunci muncitorimea e într-o continuă agitație. Conduș de intelectuali, ea cere reforme egaliare: sufragii universali, dreptul a se constitui în sindicate, opt ore de muncă. Unii prevăd un bolșevism special, acel monarhist care fără a rupe legătura dintre popor și împărat, acela al soarelui, va căuta să înlăture prin violență stăpîni detestați: aristocrația, burocrația și mai ales recenta plutocrația japoneză. Apariția noilor îmbogății va grăbi destigur evoluția Japoniei către democrație.

Marcure de France (Mars, 1921).

Oricît s'ar părea de ciudat, totuși noțiunea de *progres*, așa de familiară, așa de veche, ridicată în slavă de unii, negată de alții, nu are încă o definiție riguroasă și înțitică. Toate definițiile ce s'au încercat până azi studiază numai diverse aspecte particulare fără a-i atinge însăși esența noțiunii. În articolul O definiție a Progresului, d. Léon Lajotte, încearcă, bazat pe examinarea faptelor, o definiție a progresului aplicabilă numai artelor și meseriilor, industriei și științei. Întrucît aceste ramuri contribuie la civilizație.

Dacă cercetăm rezultatul tuturor descoperirilor, invențiilor, invențiilor pe orice tereu practic sau teoretic, vedem că el se reduce, în definitiv, la o economie

de muncă, de valoare, de suferință, de viață omenești și de timp. Însă munca este o energie dinamică, precum valoarea e o energie statică; timpul este și el unul din factorii energiei, iar suferința este, pentru mașina animală, o pierdere de energie; viața însăși e un condensator de energie. Și atunci se impune cu necesitate definiția: Progresul este o economie de energie.

Această definiție, zice d. Lafitte, are toate calitățile unei bune definiții: E scurtă, se aplică la sfera întreagă a definitului, e reciprocă, pentru că putem face din predica subiect și din subiect predica fără a schimba înțelesul și în fine e clară pentru toți cei care stăpinesc sensul exact și valoarea cuvintelor.

La Revue Mondiale (Mart, 1921).

Sînt mai multe feluri de socialism; această doctrină, internațională prin esența ei, prezintă totuși aspecte particulare, nu toate proprii fiecărei țări unde se dezvoltă: altul e socialismul german, altul cel rus, francez ori italian. D. Georges Renard, profesor la Collège de France, într-o serie de conferințe ținute la Colegiul liber de științe sociale, urmărește tocmai să fixeze fiziologia specifică a acestei doctrine în Franța. În Bazele socialismului francez d-sa susține că, deși scopul oricărui socialism e de a crea o ordine socială în care toți oamenii fără deosebire de sex, rasă și credință să poată găsi înlesniri egale, întru cît depinde de societate pentru a desvolta în mod complet aptitudinile lor inegale și diverse, — totuși socialismul francez, în urmărirea acestui scop, se deosebește de celelalte școli prin unele principii și unele mijloace.

El are o întregă bază: e sentimental, idealist și științific. E sentimental socialismul francez, căci are pasiunea fericirii universale; el vrea să corecteze egoismul izolator al individului prin solidaritatea ce leagă pe om de om, și îi îndoaie puterile. De aceea atribuie un rol preemnantor devotamentului, dorului de a ajuta, a mîngia, a simpatiza de frate pen-

tru toți cei ce suferă de foame, de frig, de neștiință; dar mila sa pentru suferință e o milă activă și bărbătească: această milă vrea să nu mai ste pe viitor subit soare nici săraci nici mizerabili.

Este idealist, oricît de rău ar suna unor urechi cuvîntul. Idealul său, stilul de pară ce-i arată drumul, este un ideal de dreptate. Plecînd dela principiul că toți membrii adulți ai societății sînt persoane echivalente, el vrea aceleași drepturi și aceleași datorii pentru toți, deși împlinesc sarcini deosebite. Mai multă libertate și mai multă egalitate. În numele dreptății, cere ca femela, în viața de familie cași în cea publică, să ste ridicată la înălțimea tovarășului său.

Sociale drept ca egalitatea să treacă din domeniul politic în cel economic.

Cu toți copiii să albă deschis drumul spre știință, fără altă restricție decît puțința lor de a profita.

E drept să ste pentru toată lumea necesarul și prisosul, pînă și florile, munca și repausul, plăcerea și fericirea.

Cum e drept ca nimeni să nu mai poată face pe altul să muncească în locul și spre folosul său. Și să înceteze stăpînirea și exploatarea omului de către om, să dispară dintre oameni ura, violența, viclenia, războiul și să vină pacea și dragostea.

Idealul socialist francez este individual și social: vrea ca omul de mîni să ste superior celui de azi în putere, în frumuseță, în inteligență și în moralitate mai ales. Pentru acela lupul în contra alcoolismului, a desfrîului, a ignoranței, și ordonă oricărui socialist: fi mai luminal, mai stăpîn pe tine, mai generos, mai îndatoritor decît dușmanii tăi. Socialismul francez vrea să amelioreze mediul concomitent cu individul.

E științific în fine. Pentru că e convingerea că numai știința, sociologia și economia politică, prin acumularea faptelor, prin analiza zărea continuă a realității, prin stabilirea legăturilor dintre cauze și efecte, poate da sfaturile pra-

lice, în urmărirea (niel, poate feri socialismul francez de spiritul de aventură, de fantazia capricioasă, de iluminismul ce crede că poate aduce raful pe pământ printr'o lovitură de bașchet.

Lăsînd la o parte frazele și cuvintele goale, socialismul francez a creat consiliul economic național care, cu ajutorul tehnicienilor, cooperanților, funcționarilor, studiază, prepară, elaborează soluțiile realizabile ale marilor probleme financiare, educative, economice, probleme ce implică o profundă modificare a mediului și cer a fi rezolvate fără a opri producția, fără a deslănșul frămîntări și războiu civil și fără a naște dezordinea, foamea, mizeria.

Socialismul francez recunoaște că știința e importantă și indispensabilă, dar vrea ca ea să fie subordonată sentimentului de solidaritate omenească și idealului de dreptate.

La Nouvelle Revue Française (Februar, 1921).

În numărul acesta d. Albert Thibaudet se ocupă de una din cele mai nouă cărți asupra urmărilor războiului.

Învățăturile politice ale Păcii de Jacques Bainville. Bainville e un discipol al idelilor lui Charles Maurras. Un discipol al idelilor „interesului francez”. Thibaudet caracterizează astfel fizionomia lui Bainville în literatura politică franceză: „Cărțile lui au în politică același fizionomie pe care Istoria Hierotelului franceze a lui Nisard o avea în literatură. Există pentru el o perfecțiune politică franceză; tratatele din Westfalia; cum există pentru Nisard o perfecțiune literară: maril autori clasici de după 1661”.

D. Thibaudet nu se împacă cu acest punct de vedere, prea subiectiv, prea istoric, prea puțin actual și în desarmonie cu situația reală a Franței de astăzi. Tratatul din Versailles a tăiat Europa cum tăi un pul, spune d. Thibaudet. Or? sînt două feluri în care poți tăia un pul: să tai carnea urmînd articulațiile naturale sau, ca la restaurant, să tai în porții egale fără a ține seamă de aceste

articulații. „Autorii tratatului din Versailles volau să taie Europa centrală după articulațiile ei naturale. Trebuiau să ajungă la asta observînd principiul naționalităților. Dar s'a putut observa că naționalitatea nu e o articulație alii de naturală și că două alte principii trebuie să o completeze: principiul asociațiilor istorice și principiul deșeușurilor”. Bainville analizează numa' principiul naționalităților care e sistemul de diviziune francez. Dar neglijează principiul deșeușurilor care e sistemul englez. Aici e defectul punctului de vedere unilateral al cărței lui Bainville. „Nu e vorba, spune d. Thibaudet, de a împărți după articulațiile naturale ale obiectului de împărțit, ci după articulațiile naturale ale înereselor care fac împărțea”. Ideia generală care stăpînește cartea lui Bainville e că vechiul regim francez a știul să menșie o Germania dezbinată, pe cînd regimurile actuale au favorizat primejdia cea mai mare pentru Franța, anume unitatea germană”. De ce spune d. Thibaudet, raționamentul priasubiect, cu excluderea raționamentului prin obiect? Era în firea lucrurilor să se facă astfel împărțea. Germania a putut fi altădată desbinată prin religie și politică. Dar acum toleranța religioasă domnește în Europa și viața politică a Germaniei, după ce a desbinat-o, a unit-o.

„Dacă împărțea dicită de interesul englez, împărțea care desparte țărul de continent, a reușit într'o oarecare măsură, asta ține mai ales de viclenia și dibăcia britanică? Nu tocmai, ci de o stare de geografie politică care favorizează astăzi Engliera”. În Germania, dealtfel, împărțea tradițională engleză n'a reușit, înlocuind ea împărțea tradițională franceză.

D. Thibaudet își sfirșește astfel articolul: „Interesul francez e avut împotriva lui etnografia dacă nu geografia, pe cînd sistemul tradițional englez (al deșeușurilor, și al acaparării litoralului) a avut pentru el cel puțin etnografia”.

Nuova Antologia (ianuar, 1921).

Senatorul *Chlappelli* - fost profesor de Istoria Filozofiei la Napoli și autor al unui recent studiu asupra „Crisel cugetării moderne” - publică un articol în care se ocupă de Acinula criză civilă.

Oricine cugetă mai adânc la frământarea omenirii în prezent, își va da seama că, în afară de scăderea energiei vitale produsă de războiul mondial, și în afară de crescînda tendință de a consuma fără a se intensifica producția, care trebuie să satisfacă și cerințele măritile și să pună la loc cele distruse, - societatea occidentală în special trăiește, o parte sub teroarea răspîndirii bolșevismului, iar restul sub mirajul fericirii viitoare ce va veni tocmai prin noua organizare socială preconțată de Comuniștii Ruși.

Așa dar criza prezentă este pe de o parte economico-socială, dar pe de altă parte este morală, și aici sînt de aplicat remediile cele mai eficiente.

Care sînt aceste remedii?

Din complexitatea lor A. alege pe cel mai eficient (dar poate tocmai prin aceasta mai greu de aplicat imediat): atenuarea exceselor Materialismului modern prin reacțiunea Idealismului!

Căci dacă atât Burghezii după '89, cit și azi Socialiștii, au reușit în parte să creeze libertățile sociale și economice cele mai largi, și unii și alții au omis de a le asigura prin crearea unei noi forme de educație morală și spirituală, în stare să renoveze realmente sufletele și societățile.

În crearea acestui nou conștinut ideal și civilizator în acel centru care este personalitatea umană, emancipată azi prin evoluția economico-socială, vede A. remediul cel cu adevărat eficient, pentru revenirea la mersul normal al Omenirii. Deoarece, - ceea „mămă” a recentului război internațional nu se poate astăzi lecu doar prin prevederile economice și prin acordurile politice; ci în primul rînd, printr'o renovare a spiritului indivizilor și popoarelor, printr'o re-educare morală și etică a uman-

ității suferînde. Numai prin această pact Societatea Nașunilor va putea să se așeze pe baze solide și să procedă în mijlocul altor uriașe prăbușiri” (pg. 6).

Numai înălțurînd „nevroza modernă” a claselor de sus (*P. Janet*) și mizeria economică din cele de Jos (*J. M. Keynes*), omenirea va putea privi din nou spre Scopul cel mare al Umanității, - lupta pentru subjugarea Naturii (*O. Leopardi*, „*Ombra*”) printr'o adevărată colăboreare spirituală a tuturor forțelor vii și eficiente din omenire.

„Pentru a salva Lumea nu-l de ajuns a o subjugă; căci chiar și cînd revoluția socialistă va fi rezolvat problema economică, asigurînd bunul trai comua, prin aceasta nu va fi rezolvat problema generală a Vieții, care deplăde mai mult de condițiile interne decît de cele externe, ale ființei noastre”.

Să se diminueze excesul Pozitivismului și Mecanizării vieții moderne (care în ultimul timp devenise pur uz al Forței, cauză generatoare a tuturor egoismelor individuale, sociale și naționale”) și astfel omenirea își va regăsi punctul de sprijin astăzi deplasat.

Ce este mai grav însă, e faptul că noii reorganizatori ai așezării sociale, - desconsideră remediul propus de A. și din această cauză „reforma socială pe care o preconizează Socialiștii, înloc de-a duce omenirea la o anomalie civilizatoare, se va rezolva în mod fatal într'un război al tuturor împotriva tuturor”. Mai grav ca orice însă e se pare exclusivismul proletariatului comunist în care nu trebuie văzut altceva decît perpetuarea sub formă agravată, a Materialismului care-a dus omenirea la izbucnirea războiului internațional.

Se scapă adesea din vedere că această criză prezentă e prea profundă spre a putea fi rezolvată de-o singură clasă socială, - Proletariat ori burghezie. Salvarea nu poate veni decît prin colăborearea lor întru reinălțarea bine-

făcătoare a „valorilor morale, idealistice” cu totul decăzute. Și la această grandioasă lucrare, „este chemată azi Școala, Biserica, Familia și Pressa; sîni chemate toate spiritele libere, toți oamenii cu trăgere de inimă, toate Statele Intelente și luminate, toate Popoarele care înțeleg să facă parte dintr-o comună familie umană”.

Cu ocazul morții fostului Cancelar german Bethman Hollweg, senatorul B. Cirmeni publică articolul Responsabilii Războiului, spre a vedea dacă, și intrucît e drept ca el să fie trecut de Istorie printre autorii Războiului Mondial.

Inferior, desigur, genialului Bismark, mai puțin abil decît însuși Below, Bethman rămîne totuși „un bravomo” căruia i se poate imputa cel mult lipsa de energie și prea marea credulitate. Cu aceste defecte (destul de grave pentru poziția ce ocupa și mai ales în 1914!), ne apare el în împrejurările cele mai critice ale Căpitanatului său și ele n'au putut fi atenuate de alte frumoase calități, dintre care poate cea mai evidentă era dorința de pace și de înlăturare a conflictelor armate între popoare. Aceste predispozițiuni le-a arătat deia început (cînd tocmai se desbătea chestiunea ocupării de către Austria a Bosniei-Herzegovinei) și ele au fost în asentimentul Împăratului despre care Cirmeni spune: „Acesta, încă de la urcarea sa pe tron, dăduse dovadă de spirit împăclucitor, convîcînd la Berlin cunoscuta Conferință Internațională pentru legislațiunea socială” (pg. 186).

Bethman Hollweg stringe raporturile de amiciție cu Rusia și face tot posibilul să găsească o cale de mulțumire a Angliei care tocmai cerea Germaniei încetarea construcțiilor navale („Anglia, bătută de concurența germană pe cîmpul industrial, se temea mult de aceleiași concurență pe cîmpul naval, în care socotea că era condițiune vitală pentru Imperiul britanic să mențină primul cu orice preț” (pg. 186)).

Deși în urma eșurii acestor relații Bethman Hollweg rămase

învină de amiralul Von Tirpitz, — n'a avut curajul să se demită, alci energia necesară să sahimbe radical politica germană față de Anglia. Slab cum era — „pedeoparte lăsa să treacă politica navală impusă de Von Tirpitz și pedeaiță parte continua politica sa anglofilă” (pg. 187).

Responsabil deci de izbucnirea Războiului nu poate fi decît alii cîi poate fi acuzat de slăbiciune, ingenuitate și lipsă de perspicacitate diplomatică. Căci „adeveră!! sfurțorii ai izbucnirii prea nenorocitei conflagrațiuni europene au fost în realitate conducătorii politicii austro-ungare” (pg. 187) — de care Cancelarul german s'a lasat indus în eroare. Preocupați de noua barieră ce-i punea, în calea spre Orient, Tratatul de București și în același timp de agitațiunile panslaviste din Monarchie, cași de noua orientare politică a României, guvernării austro-ungare, în frunte cu Conteșe Berchtold, încep să însușe Kaiserului teama că expansiunea în Orient este periculoasă; și impresionează și mai mult panica lor prin atentatul Archiducilor, pe acel Kaiser care — în misticismul său — sima pe regli unși de Divinitate și care îndată „își plîndu cu totul mințile” (pg. 188), dîndu-le ascultare.

Ar fi putut reacționa Cancelarul, fie dejucînd pe Berchtold (care vola să antreneze Germania într'un război din care Monarchia ar fi eșuat consolidată), fie potolînd elanul războinic al generalilor din entourage-ul imperial. N'a făcut-o și a continuat a crede în neutralitatea engleză pînă în a cincea zi care-a premers declararea ostilităților (deși ambasadorii germani îi telegrafiau realitatea lucrurilor!). Iar cînd se văzu înșelul în așteptările sale, avu stîngăcia de-a declara ambasadorului englez: „Dar ce? O să ne declarăm război pentru niște Chiffons de Papier?” — frază cit se poate de nenorocită, de care au uzat apoi predicatorii. Ințelegerii făcînd să se creadă că Bethman Hollweg ar fi rostit-o într'un discurs bine chibzuit la Reichstag” (pg. 190).
Tot lipsit de energie s'a arătat

Cancelarul cînd n'a știut să împună guvernului din Viena să dea de bunăvoie înlăturirile ce aparținneau Italiei spre a o alina de partea Puterilor Centrale, deși ațit el cît și Kaiserul au intervenit în acest sens (pg. 190).

Odată războiul în curs, prin însăși forța lucrurilor, militarii avînd precădere, a fost ușor generalilor Hindenburg și Ludendorf să-l înlăture dela cancelariat, după ce fără voia lui — consimțit la declararea războiului submarin fără cruste.

În 1917, Bethman Hollweg se retrăse în Castelul din Hohenkron unde se născuse (29 Noembrie 1856) și unde muri (3 Ianuar 1921). În toți acești patru ani n'a dat semne de viață decît o singură dată: atunci cînd s'a oferit în locul Kaiserului, cerut de franco-englizi, ca ministru responsabil de faptele suveranului său responsabil.

Deutsche Revue, (1, 1921).

Albert Haas, Argentina. Războiul a pus într'o lumină neașteptată mai cu seamă linierele ferte de origină colonială, cum e Argentina, care a căpătat azi greutatea unui stat avut și s'a afirmat ca o țară cu prestigiu la recenta conferință dela Genua. Auzorul, stabilit de multă vreme în Buenos-Ayres, începe un studiu asupra împrejurărilor din noua sa patrie, așa de modestă la origine.

Pentru Spania de odinioară, Argentina avea o valoare secundară: un fel de etapă în drumul spre Peru, cînd voia cineva să evite furtunile capului Hoorn ori primejdia de a se întîlni pe mare cu pirajii.

Argentina n'avea aur ca Peru, toși încă de pe atunci se făcuseră înfrînse culturi întinse de pămînt, și orașe; după modelul din Spania se ridică la 1609 o universitate lesuită în Cordova. Pe lângă funcționari, marinari, am loiaji comerciali spanioli se adună cu vremea o populație eterogenă, mai ales evrei izgoniți din Portugalia — și aceștia transplantară aici viața modernă europeană. Dar ilustroia populară, națională, o căpăta Argentina abia după ce se ivi locuitorii, tot de obîrșie europeană,

nă, al cîmpilor Pampas. Acest „gaucho" original duce până azi viața primitivă, nomadă, hrănindu-se cu ajutorul animalelor sălbătăcite ale stepelor.

Valoarea economică a acestei țefuloare omenești este nulă. În schimb el este auto-ul unui tolor interesant, care împrumută Argentinii culoare și un caracter specific. Pentru gauchos nu există lege, autoritate ori biserică. Are un cod propriu și o formă de viață religioasă specială.

În Argentina lipsesc celace se chiamă la puritani „colour-line". Deși lipsesc vinătorii de piei roșii ori tribunalele de linașere, Argentina este totuși, în mare măsură decît Statele-Unite, o țară a omului alb. Temperamentul sud-americanului prezintă mai multă înrudire cu arta decît Americanul din Statele-Unite.

După scuturarea Jugului spaniol — pe o chestie de onoare și demnitate — în Argentina urmă o epocă de intrigi politice, de pronunțamente și loviri de stat, până la dictatura lui Don Juan Manuel Rosas, 1835. Dela căderea violență a acestuia, în 1862, continuă până azi regimul liberal-democratic tip european, cu multe apropieri de constituția Statelor-Unite. „Republica" a eșit, nu din evoluția firească a împrejurărilor, ca în Elveția, ci din entuziasm pentru un ideal politic abstract.

Profesorul R. E. Kaindl din Graz își pune întrebarea, dacă e bine ca Austria să înceteze politica de alipire la Germania. Autorul a mai publicat, în aceeași chestiune, un studiu în 1920: „Mintuirea poporului german în ajunul catastrofei", în care dovedea nevoia unei unuți imediate a tuturor Germanilor. Dacă revine și acum asupra problemei acestuia, o face în urma rezultatului neașteptat al alegerilor din Oclobre pentru Landtag, cînd partidul politic al Germaniei Mari s'a dovedit impopular. Celace nu se explică altfel decît că ideea n'a pătruns deplin în popor. Partidele politice ele singure nu știal desul de edificare asupra lucrului. Până și în cercurile indus-

triale din Austria, se găsesc adversari ai unului.

Și totuși nu este alt mijloc pentru a pacifica Europa decât acesta. Fără ajutorul nostru nu se poate face ordinea, zice Kaifnd. În scurtă vreme se va balcaniza tot continentul, bolșevismul va pătrunde până la Ocean. Kaifnd nu găsește nicio contradicție între năzuințele sale naționale și între Interesele Europei. El concepe întâi un mare teritoriu economic, cu reunirea tuturor porțiunilor devenite azi neghermane, și cu drum la Marea Neagră și Adriatică. După aceea o federație generală europeană. Autorul insistă asupra nevoii de a se urmări în practică aceste idei, chiar acum. O amânare înseamnă să îngropi ideea pentru totdeauna.

Să se găsească oare locurile în planete? Întrebarea nu-i nouă, însă profesorul O. Knopf din Iena îi dă o formă mai modernă și mai științifică: „Condițiile planetelor, zice el, sînt oare de așa natură, încît să poată lua naștere ființe, cu care să comunicăm de pe pămînt?” Knopf răspunde „nu”. Comunicatia cu locurile cerului este o perspectivă tot așa de îndepărtată ca și aceea de a abate vreodată planetele din drumul lor.

Ființe organizate ca cele de pe pămînt nu se află în nici un corp ceresc. Pornind de la un prototip comun, vîrfurilele pămîntului au suferit în curs de milioane de ani o serie de transformări zoologice, care sub acțiunea unei succesiuni anume de împrejurări determinate au produs în cele din urmă speța zisă „homo sapiens”. E greu de închipuit că aceleași împrejurări se vor mai întîlni vreodată în același fel. Omul nu se mai poate dezvolta o doua oară nici pe pămînt, dară mi-lte într'un corp ceresc, unde condițiile de existență sînt așa de profund deosebite de ale noastre!

Dar să admitem că ar fi posibil. Insușirile sufletești ale vîrfurilorlelor extrapămîntene ar fi însă cu totul altele. Cînd este așa de greu să stabilești identitatea între ființele globului nostru, e ab-

surd să ne închipuim că oamenii din ceruri au să aibă despre lume aceleași imagini ca noi.

Dar iarăși, să presupunem și absurdul. Să presupunem că există ființe la fel cu noi, cu același nivel cultural ca noi. Un schimb de vederi cu ei ar fi însă absolut imposibil. Ca un proiectil să ajungă bunăoară în lună - admitînd că nu întîmplă nici o rezistență în aer - are nevoie de o viteză inițială de 11 km., pe cînd cea mai mare viteză azi este de 1 km. Tot așa, radiogramele. Scanteele electrice străbat cel mult douăzeci mii de km. Până la lună sînt însă vreo 378000 km., iar până'n Marte 75 de milioane!

Deutsche Rundschau (An. 47, 4).

Hermann von Rosen: Cooperativele în Rusia de azi.

Cu toată piedeca, ce o arunca regimul țarist în calea dezvoltării culturale și economice a Rusiei, aceste a căutat vesnic, în ultimii 50 de ani, să se modeleză după țările occidentale. De la 1918 s'au făcut în această direcție progrese și mai însemnate. Iar speranța că și de acum înainte lucrurile se vor schimba tot în bine, este îndreptățită de surprinzătoarea înflorire a cooperativelor sătești.

În Rusia, până la sfîrșitul vîscului trecut, cooperative de producere n'au existat, însă sub denumirea de „Artel” sîntau sub Nicolae I niște asociații solidare între lucrători, care au influențat în bine asupra individului, mai ales în meseriile, unde condiția neapărată era cinstea și încrederea.

Cea dintîiu asociație de consum s'a întemeiat la 1899. După 1914 greutățile de aprovizionare și transport au silit guvernul să încurajeze cooperativele. Avîntul cel mai mare însă îl luară acestea în urma revoluției din Marte 1917. După o statistică engleză probabil că mișcarea a cucerit toată Rusia. Centrala din Ucraina „Dnjeprowsky Sojus” este reprezentată și în Berlin, unde face comenzi de sute de milioane.

Fără îndoială, progresul acesta economic își găsește explica-

Ha înălțu în forțele latente ale poporului liberal, apoi în psihologia Rusului, deprins să treacă brusc de la apatie la impulsivitate. Doctrinarii dela guvern, suprimind băncile și întreprinderile particulare pe acțiuni, au împrimat și el un nou progres cooperativelor, îngăduindu-le să se ocupe cu comerțul mare și cu băncile.

Lipsa de utilitate agricol și greutățile muncii au silit pe țărani să se organizeze și în cooperative, contribuind la cristalizarea unui sistem agrar nou, rezultat din haosul anului 1918, care sistem a înțrecut cele mai îndrăznețe visuri ale lui Stolypin, și l-a pus pe Lenin într-o situație tragicomică: căci până la 1913 abia 5,7 milioane de țărani trecuseră la proprietatea privată, pe când în 1919 nu mai puțin de 81 la sută din pământul arabil se găsește în proprietatea particulară.

Cu caracterul lor anticomunist, dar nefiind nici cu socialismul unilateral, nici cu individualismul nepracitic, cooperativele vor dă-nui și în viitor, oricare va fi consiliuța politică a Rusiei.

E. Jenny: O revoluție economică universală,

În relațiile internaționale dinainte de războiu, țările cu industrie bogată exercitau o supremație economică neîgăduită, întrucât ele posedau capitalurile și tot ele licșau și prețurile, iar statele cu materii prime erau nevoite, din pricina concurenței, să solicite pe cumpărători chiar la ei acasă. Marile câștiguri rămăneau astfel în țările capitaliste.

Dar încă înainte de 1914 se observase oarecare scădere în producția materiei prime, sub forma unei lupte înverșunate încinsă între statele industriale pentru așapărarea izvoarelor importante de producție ale globului. Să ne gândim numai la regiunile petrolifere, a căror tendința generală de captare nu puțin a influențat mai la urmă și politica țărilor.

Războiul însă a schimbat complet raporturile. Cantitatea de bunuri existente, precum și posibilitățile lor de producere continuă a fi după 1914 cu mult mai

prejos de cerințele pieței din timpurile normale. De aici o goană nebună după ele, și o suferință acută din cauza scăderii brusce a ofertei și a urcării dintr'odată a prețurilor, căci scumpele apasă asupra consumului, impunând populașelor restricții și reduceri la cheilueii. Însă micșorarea capacității de consum și cumpărare face la rândul ei imposibilă normalizarea Industriei, ale cărei cereri provoacă veșnica urcare a costului materiilor prime.

Este evident că veniturile cele mari au să între de acum în mîna producătorilor de materii prime — constatare făcută și la conferința din Bruxelles de cătră Elveția — iar țările industriale, bogate altădată, au să sărăcească. Fenomenul va avea repercuzie și în situația politică. Deja azi Argentina și Statele-Unite au ajuns, din state tributare, creditorii cel mai cu prestigiu, pe când Europa a căzut în rîndul debitorilor.

Țările vechi, purtătoare de cultură înalță, au să devină deci cu vremea niște imense ateliere, executând ca niște coloni, pe un preț derizoriu, comenzile generoase ale țărilor înapoiate. Întrăm într-o epocă, în care odată cu relativa demoneilizare a Industriei superioare vom avea fenomenul unei rapide dezvoltări culturale în țările mai tinere, agricole.

În croica și literară „cu privire la istoria culturii în Danemarca”, *Albert Dresdner* se ocupă în amănunte de publicajia recentă a lui Wilhelm Andersen (*Tider og Typer af dansk aandshistorie*), în care cunoscutul profesor din Copenhaga dă o expunere sistematică a istoriei literaturii daneze, făcînd să relasă elementele caracteristice, nota generală sulletească a nașunilor germanice din nord, precum și caracterul specific al poporului danez.

În volumele apărute până acum, prima parte o intitulează el „Erasmus”, a doua „Goethe”, căci Andersen face înălțu un studiu general asupra humanismului, dela început pâuă în sec. 18-lea, când humanismul latinesc se fasonază, ca să fie piept curetelor din sec.

18-lea, adaptându-se, popularizându-se, raționalizându-se, și transformând polihistorismul academic într-un enciclopedism folocloric. Cu alte cuvinte, Andersen face monografia humanismului în hotarele lui germanice.

În sec. 19-lea Winckelmann, Lessing, Herder și școala filologilor din Göttingen dau humanismului danez o tinctură grecească. Goethe își crease deja un ideal și făcuse din el o forță creatoare de mîna întălu, adaptându-l la nevoile culturale germanice. Mediul acesta dădu altă orientare și lui Oehlenschläger. Humanismul elenic apare ca o reacție în contra clasicismului latin al țărilor romanice. Sînt cunoscute legăturile lui Schiller, Goethe și ale romanticilor germani cu poetul Oehlenschläger, arheologul Brøndsted, cu poeta Friederika Bruun, cu Orsted. Cazul lui Thorwaldsen este și mai cunoscut.

O perioadă nouă se deschide cu I. C. Heiberg, cînd în fața curenților noi, humanismul pierde contactul cu masa poporului și se aristocratizează. Madvig face acum din filologie o disciplină severă. Naționalistul Grundtvig ia poziție în contra idealului general omănesc după chipul lui Goethe și Hegel. Apare acum personalitatea scriitorului de povești H. C. Andersen. Humanismul intră în faza de descompunere. Se afirmă acum Søren Kierkegaard, Julius Lange, Georg Brandes, a cărui personalitate revoluționară se pronunță în contra curentului religios, lupănd cu pasiune pentru libertatea ideilor, îndreptînd spiritul public către critica modernă, și problemele științifice ale apusului, luînd de model pe St. Beuve și Taine. În filozofie se impune figura lui Harald Høffding. După pierderea Schleswig-Holsteinului, Danemarca se lasă tot mai mult influențată de Franța. Cultura literară cîștigă în amploare, poemele lui I. P. Jacobsen evidențiază în sfîrșit maturitatea limbii, genul de perfecțiune al stilului artistic.

Andersen analizează influențele humanismului până la irziu la Henrik Pontoppidan, Hoiger Drach-

mann, Karl Støllerup, Johannes D. Jensen și Sophus Michaëlis.

Das Tagebuch (An. 1, Cael 49)

Intr'un Apel către cei din *Draga Ștefan Grossmann*, directorul revistei, caracterizează tensiunea nervoasă, la care au ajuns relațiile de azi dintre guvernul german și cel cehoslovac. Precum se știe, noua republică s'a angajat dela început într'o politică vădit ostilă intereselor germane, și îndrăvălul acestei politici se simte mîna a doua personalității aproape tot așa de populare: unul este Karl Kramarsch, fost candidat la scaunul prezidențial, implicat mai demult într'un proces de înaltă trădare în contra statului austromaghiar, și nepuînd deci nici azi să uite sentința cea de condamnare la moarte.

Dar Kramarsch face în mod neșocant o politică personală de răzbunare, trecînd peste interesele statului său. Vrea ca Germanii să joace azi în statul ceh rolul, pe care Cehii îl jucau ieri în statul austriac. De asemenea, zice Grossmann, Kramarsch tot din interes propriu a tratat și cu generalii ruși contrarevoluționari, începînd cu Denikin, și sfîrșind cu Wrangel, căci cauza adevărată a politicii sale de conspirație, pentru care a trimis în Siberia alilea mil de legionari cehi nevinovați, era faptul că devenise, printr'o înurătoare bogată, mare proprietar în Crimăia și deci era interesat la prăbușirea bolșevismului.

Partenerul său este Holowetz, ministrul de externe, a cărui politică este încă și mai primejdioasă. Cehoslovacia a moștenit 4/5 din industria vechel monarhii, Industrie creată aproape exclusiv de capitaliști germani, iar 75 la sută din debușuri se găsesc în Germania și Austria. Însă Holowetz crede că produsele indigene au să cucerească piețele lumii. De aici o samă de măsuri de import și export, care vor instrăina statulul ceh piețele cele mai sigure de desfacere. Un exemplu pentru politica lui Holowetz: Cehii se angajaseră să procure Germaniei o mie de vagoane mari pentru fabricat bere. Iasă comisia cehă a-

nunță acum că nu poate livra decît jumătate. Cealaltă jumătate, necesară alimentării, o vor livra la anul cu preț ridicat.

Și cu toate astea, zice Grossmann, Cehoslovacia nu poate trăi pe nicio de războiu cu toți vecinii, dimpotrivă cu Germanii are interese comune chiar și în chestia Sileziei. Această provincie rămînd Germaniei, lignitul ei va trece ca și pînă acum în Bavaria și Saxonia, în schimb cărbunele va veni în Boemia. Minele devenind însă oloneze, producția de cărbune va scădea imediat; lasă că 90 la sută din ingineri și funcționari sînt germani, dar polonizarea înseamnă deranjarea industriei carbonifere din tot centrul Europei.

Sînt cunoscute excesele de dămăzîi ale „legionarilor” cehi în contra populației germane, excese soldații cu vărsări de sînge, și încheiate prin ocuparea clădirilor și instituțiilor germane, cu persecuții în contra Evreilor și prin răsurnarea monumentului împăratului Iosel. Fiziologul ceh *Emanuel Radl*, unul din conducătorii partidului realiste, bărbat cu multă autoritate morală, deși puțin popular, a publicat în „Cas” un articol, în care a vestejit demonstrațiile din zilele acelea și pe care îl reproduce „Das Tagebuch” în Cuvînt lămurit.

„Demonstrațiile, zice Radl, poate că au trecut, însă cine cutează să spună că n-au să mai vie, mai cu seamă cînd citești articolele ruseznoase din „Narodni Politika”, „Narodni Listy” și altele? Ceiși jurmătele cehe... Găsiți numai instigatori turbai, care n-au curajul să ia asupra lor răspunderea, deși spun că a fost jignit sfîntul lor sentiment național... Unde-i dragostea cehă pentru aproapele?.. În împrejurarea sta eu nu pot să merg cu opinia publică” a Cehilor: nu știu în numele cîtor oameni subscriu aceste cuvîntate, dar sînt că exprim în ele convingerea celor mai buni fili ai poporului nostru, cînd zic: pe cel paur Germani, morți în focul luptelor din zilele acelea, eu nu-i cunosc, însă într'iași au fost onoriți concetățenii mei, frații mei, iar cel

care l-a atacat, a atacat moștenirea cea mai frumoasă lăsată poporulul ceh de Huss și frații Comenius...

Ași uitat oare cruzimele culturale comise de Germani la Louvain și Reims? Vreți să ne facem și noi vinovați în fața lumii de astfel de rusine?..”

Das Inseelschiff (An. II, cap. I).

În traducere găsim o scrisoare a lui Gogol asupra romanului său *Suflete Moarte*. Marele scriitor rus pune că nume Pușchin cunoștea bine adevăratul său caracter. Pușchin zicea că nimeni nu știe să zugrăvească așa de bine plătitudinea și trivialitatea vieții, și să deseneze cu alita putere goliciunea și meschinăria omului de rînd. Caracterul acesta al lui Gogol se oglîndește cu toată intensitatea în „Suflete Moarte”. Eroii lui Gogol nu s' deloc criminali, plătitudinea lor l-a impresionat pe Rus mai mult decît orice alt defect și vîțu. Și cine simte scîrbă și repulsiune pentru celace este mic și banal, acela posedă în sine toamă contrariul de celace este fiac, miserabil și de rînd.

Dar Gogol n'ar fi fost în stare să zugrăvească lipurile acestea, dacă nu înfățișe în el istoria propriului său suflet. Dumnezeu l-a dat lui Gogol o natură cu multe laturi. Pe lîngă germeni buni, a sădit într'insul păcate multe, dar și dorul de a deveni mai bun. Păcatele acestea grozave Gogol le-a trecut la rîndul său eroilor din roman, făcînd din el niște incarnații ale defectelor sale, și l-a urmărit după acela ca pe niște dușmani de moarte, urîndu-l, batjocurîndu-l.

Cînd l-a citit lui Pușchia primiele capitole din „Suflete Moarte”, Pușchin, care ridea așa de lesne și din toată inima, se posomorî deodată. La slîrșit zise cu durere: „Doamne, cînd te gîndești ce tristă e Rusia noastră, te apucă groaza lui...” Gogol rămase și el incremeat. Atunci a'a apucat să mai schimbe, să mai imuliazască ceva din caricatura acela exagerată a „Sufletelor Moarte”.

Dar cu toate lipsurile ei, partea întâia și-a ajuns scopul, inspirînd

„cittilorilor o adevărată scribă și repulse față de eroi, stîrnind un fel de durere și nemulțumire împotriva noastră înșine.

Și Gogol spune prietenului, căruia-i adresează scrisoarea: „Să nu crezi ocuma că sînt chiar așa de rău. Omul nu se educă numai în școală, eu am scăpat de defectele mele numai așa: trecindu-le erorilor, rîzînd apoi de ei, sînd pe alții să ridă și ei. Dacă în scrierile mele n'am pus oameni virtuoși, e pentrucă n'am putut să-i crez, de oarece nu le semănam deloc. O astfel de carte ar fi rămas fără viață, lipsită de adevăr”.

Archiv für Geschichte der Philosophie (Heft 3-4).

Ludwig Stein: Locul lui Tolstol în istoria filozofiei. Tolstol a fost un poet gînditor, un reformator social și un profet religios. Ca poet și creator, el este mai mare decît ca om și gînditor. Ca toate acestea, locul lui Tolstol în istoria filozofiei este însemnat.

Care este filozofia lui Tolstol? Tolstol pornește dela siguranța subiectivă a eului cartezian. După ce crede în felul lui Descartes în existența eului, îl divide într-un eul empiric, condițional spațial și temporal și în altul supraempiric, necondiționat spațial și temporal. Eul empiric este relativ; cel supraempiric este absolut și reprezentat în om revelarea eternel divinității. Eul empiric ne dă accidente de cunoaștere, care devin logice numai datorită existenței unui centru de organizare în om. Acest centru de organizare este iubirea, sau cu un alt termen sentimentul de armonie, sau viața, sau încă Dumnezeu. Istoria omenirii trece prin trei faze: faza eului empiric, adică faza animalică; faza socială sau de tranziție și faza divină. Scopul omului este de a trece dela iubirea animalică, la cea socială și dela cea socială la cea pură, la iubirea de divinitate. Mai bine decît în orice pătură de cultură, idealul iubirii divine e reprezentat de Iarantul fără învățură.

Astfel fiindu-i filozofia, care e locul lui în istoria filozofiei?

Conceptiile despre lume sînt

produse de două feluri (tipice de filozofi: de raționaliști și de irraționaliști. Tolstol se clasifică în rîndul filozofilor irraționaliști, adică de sentiment, de fantazie și de voință.

Dar între irraționaliști?

Tolstol a fost un filozof de cultură, de sentiment și de viață. Ca filozof de cultură a fost un pesimist față de cultura orășenească, alături de Antistene, Diogene din Sinope, Rousseau și Nietzsche. Toți preferă starea de natură; dar pecind la Antistene și Diogene din Sinope starea de natură înseamnă eliberarea de nevoile coplesitoare ale civilizației; pecind la Rousseau natura înseamnă libertate în natura rustică; și la Nietzsche libertatea instincțiilor animale rapace, la Tolstol natura înseamnă inocența țărănească, care nu cunoaște pe Dumnezeu, dar îl trăește. Ca filozof de sentiment, apără însemnătatea sentimentului viațurii de Goethe, Schleiermacher, Hume, Adam Schmitz, Spencer, Nietzsche. Ca filozof de viață, el a pus viața în centrul filozofiei lui, nu natura.

Filozofia lui Tolstol nu reprezintă o coordonare de sistem, pedecioarte, și pedeciala ei și-a trăit o. Talentul cu care a exprimat această filozofie trăiește, face din el vocea cea mai elocventă a tendințelor creștine în tranziția dela secolul al XIX-lea la al XX-lea. El se așează în primul rînd al filozofilor irraționaliști Antistene, Diogene, Pascal, Rousseau și Nietzsche.

Das Junge Deutschland (Heft 5-6).

Theodor Däubler: Alexandru Arșipenko. Poetul german Däubler, de care se vorbește așa de mult, publică un entuziast articol despre sculptorul ucrainian Arșipenko. Lui Däubler i se pare Arșipenko așa de nou, încît ne zice: „El nu e născut în Kiev, ci căzut dinouri”. Dinouri o fi căzut, dar a căzut la Paris, între altele și în atelierul lui Briacuș al nostru, și la Paris și-a asimilat toate încercările mai nouă în sculptura internațională pariziană de vreme 20 de ani încoace

Dăubler crede că Arșipenko ar fi „cel mai însemnat sculptor expresionist”. Nu lăsa însă credea și publicul dela expoziția Internațională din 1920, din Veneția. În pavilionul rusesc, o sală era consacrată lui Arșipenko. Și efectul a fost monstru. Deciteori intram, găseam sala întreagă strimbându-se d' ris. În limbaul barcagiilor venețieni numele de Arșipenko ajunsese egal cu acela de caraghios. „Eu nu sint Arșipenko” se zicea. Cu asta nu vreau să dau dreptate acelui public, înconira lui Dăubler. Arșipenko nu merita risesele tuturor. El mi se pare un talentat sculptor în încercările de direcții ceja deschise de alții.

Dăubler zice că Arșipenko nu iubește stilul care ține de renașterea și de perioada tîrzie a artei grecești, și că în schimb ține la

sculptura primitivă. Dar și asta e tot o imitație, cu alt cuvînt. Cînd Arșipenko face o femeie cu trei picioare, știm că și iell înaripați dela Corsabad, dela Louvre, au cinci labe, și nu ne emoționăm nici măcar din acest punct de vedere.

Dăubler mai afirmă că Chagall, Kandinsky și Arșipenko asigură artei plastice rusești primul loc actual, în arta internațională, — afirmare mai mult decît riscată. Căci „nimenea” nu poate pretinde să cunoască arta actuală așa de bine. Pe cînd Arșipenko e foarte cunoscut, Căci își poartă pretutindeni expozițiile; un Brincuş de pildă, nici nu vrea să expue. Că Dăubler cunoaște puțin chiar ceea ce crede că cunoaște, se poate constata și din volumul lui de a-mintiri „In Kampf um die moderne Kunst”.

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA.

Ludwig Anzengruber, Gesammelte Werke, 4 Bde, herausg. von Carl W. Neumann, Leipzig, Verlag von Philipp Reclam jun.

Cam după planul conceput de Anzengruber, câteva săptămîni înaintea morții sale (1899), și realizat de prietenii săi din Viena în ediția din 1890 dela Colla, se dă acum o nouă ediție, populară, deci fără adaose și note. Cîteva din lucrările mai slabe s'au lăsat la o parte, în schimbul fostei primite comedii jărănească „Der Trutzige”, până acum nu îndeajuns de prețioasă. Pe lângă poeme dramatice și dramele mai cunoscute, se cuprind acum romanele din viața dela țară „der Schandllek” și „der Sternsteinos”, nuvelele „Dorfänge”, „Grossstädtisches u. Geibeltes”, „Kalendergeschichten”, „Selbstbiographische Blätter”. Valoarea lui Anzengruber stă în poemele sale dramatice. Realismul său a pregătit curentul naturalist german. Este deci un precursor. Piesele lui moralizatoare „Das vierte Gebot” și „Brave Leut' vom Grund” sînt o continuare a vechii comedii vieneze de mahala - a lui Raimund și Nestroy.

Emile Magne, Le Chevalier de Lignières, K. Chiberre.

Volumul acesta ne arată un alt aspect al veacului XVII decît cel cunoscut din istoriile literare: raționalist și critic, pasionat și li-

bertin. Cavalerul de Lignières fără a avea calificările intelectuale și talentul poetic ale lui Cyrano de Bergerac, amicul său, fu totuși un grațios și spiritual autor de mandragale și satire, un adversar de temei al lui Chapelain și Boileau, un om care a ris de foși, de toate și de sine.

ROMANE

Marcel Prévost, La nuit finira, deux tomes, Lemerre, Paris.

Un nou roman al lui Prévost zugrăvind viața din dosul frontului. Acilunea se petrece în Gascogne, în zilele de noapte sombră ale războiului.

Eroul, un om bun, pleacă pe front și-și lasă nevasta împreună cu un cumnat al ei, pe care mai înainte ea nu-l suferea în vremea războiului antipatia se schimbă, se transformă în iubire - povestită de autor, cu multă poezie. Cu conștiința păcatului, se spovedesc amindoi preolului. Bărbatul scrie nevestei, și cu comprehensiunea, ce o dau primejdiile, parcă bănuște ce se petrece acasă; recomandă femeii ca, în caz de rămîne văduvă, să lăsa pe cumnatul ei Bărbatul moare în războiu, însă scrisoarea lui răstoarnă sufletul vinovatei. Cel doi amanți nu se mai pot privi în față, pare că moartea celui dus îi va separa pentru vecie. Cumnatul se duce însă și el în războiu... La sfîrșitul romanului

nu se știe dacă se va întoarce, se știe numai că, dacă se întoarce, va lua pe Clara.

Roderich Melnhart, *Wiener Totentanz*, Ein Gegenwartsroman, Verlag Theod. Welcher in Leipzig, 1921. 265 S. 16 M.

Autorul și-a creat reputația cu romanul „Nach der Heimat möcht ich wieder“ și cu volumul de nuvele „Die am Wege blieben“. În noua sa lucrare zugrăvește împrejurările din Viena de azi. Cu mult simț politic și social, luminează adevăratele vieți de oraș, vechiul vechilor ulițe, lupta pentru existență, în mijlocul căreia se vede lărlă o onestă familie de funcționari. Melnhart dă în chip izbucnit tipul marilor parvenți, schițează impresionant figura omului, care suferă din pricina situației echivoce creată de originea sa evreiască și menținută de germani. Interesant tabloul al mizeriei anilor de după războiu, în care atâtea existențe se prăbușesc sufletește și pier.

TEATRU

Hans I. Rehfisch, *Helmkehr*, Schauspiel in 5 Akten, Berlin, 1919, Oesterheld Co, 120 S. M. 3.

Rehfisch este un tânăr autor și o forță, care promite. Acțiunea e prilejuită de războiu. Dr. Volckmar se întoarce din spital, îndrăvenit la corp, dar cu sufletul doborât și nu-și mai pricepe mediul: nici pe nevastă, nici pe prieteni, mai puțin încă pe socru și pe fiul acestuia, un tip de tânăr banal și senil, cum se găsec în orașele mari, trăind din punga părinților, dar fără nici un drept la existență. În contrast cu acesta e pus prietenul lui Volckmar, Leo Freund Kirsch, om harnic, aflat în serviciul ideii socialiste. Volckmar se vede înșelat complet în privința vestel sale, femeie veșnic doritoare de plăceri, și se împușcă. Volckmar este din generația sacrificială a războiului.

Henri de Régnier, *Les Scrupules de Sganarelle*, pièce en trois actes.

Este o reluare a sfurii lui Don Juan, prezentat în fabulă nouă. Fugind de pedeapsă, după un o-

mor, Don Juan revine într'un pașnic oraș de provincie, adus de Sganarelle — și acolo întâlnește o fată, pe care plănuiește s'o răpească. Și fiindcă Sganarelle frecventează casa feței, Don Juan îl trimite c'un bilet de dragoste. Sganarelle are însă scrupule: ce să facă? Să-i necinstească tocmai el casa? Să ducă biletul? îl duce, însă totodată spune feței cine este Don Juan... Dar vai fata s'a simțit cu alii mai mult impiasă către Don Juan...

MEMORII

Margot Asquith, *The Autobiography*, "hormion Batterswoth", Londres, 1920.

Autoarea este o personalitate de seamă, o femeie care a cunoscut mulți bărbați distinși în toate domeniile vieții publice engleze, și care a făcut să se vorbească mult despre sine, încă înainte de a deveni a doua M-me Asquith. Tânără încă, a dus o viață de splendoare, celebră, zgomolasă, populară, trăind în mijlocul curselor, echipațiilor, vânătoarei, făcând însuși senzație. M-me Asquith era și o forță politică, cunoștea ca nimeni alta afaceri ministri. Insuși vitorul Eduard VII făcea parte din saloanele ei. Cartea aceasta de memorii a făcut acum mult zgomot în Anglia. A avut un strălucit succes de librărie. Fata autoarei este „prințesa Anton Bibesco”.

CĂLĂTORII

Arnaldo Fraccarelli, *Biglietto di viaggio*, 1920, Milano, Vitagliano, Lit. 7.

Ziarist cu multă îndemânare de stil, autorul strânge în acest volum corespondențele, pe care le trimis ziarului „Corriere della Sera” din călătoriile ce a întreprins prin toate capitalele Europei, din Nord cași din Orient.

FILOZOFIE

J. Sageret, *Philosophie de la Guerre et de la Paix*, Alcan.

Autorul atacă afirmațiile pofetice ale războiului și acest fals dar-

vitalism, ce prezintă războiul ca o lege naturală. Concluzia se e că războiul nu-i decât un accident și că națiunile fiind personalități colective ce variază mereu, chestia păcii perpelue se prezintă cu necunoscut, asupra căroră experiența de 3—4 mil de ani ai omenirii nu poate decide, a priori, de sine înșelătoare sau liniștitoare.

Eugenio Rignano, *Psicologia del ragionamento*, Zanichelli, 1920, Bologna, în 8, XXVI 404 pag., Lit 22.

Este în realitate un tratat complet de psihologie, al cărui punct central de plecare se află în mecanismul raționamentului, și pe care autorul caută să-l examineze reducând viața psihică la fenomenele ei elementare: manifestarea tendințelor specifice și a vocațiilor senzoriale.

Rinaldo Nazari, *Principii di gnoseologia (Teoria Cunoștinței)*, Torino, 1920, G. B. Paravia e C., în 16, 272 XVII pg., Lit. 16.50.

Conține expunerea clară și interesantă a celor mai mari probleme filosofice. Istorică până la credința optimistică oarecum prea ostentativă, și prin care autorul afirmă în mod dogmatic supremația neorealismului contemporan. O astfel de atitudine îl silește să interpreteze în mod subiectiv cugetarea unor filozofi, cum e de exemplu a lui Gioberti, etc.

CRITICĂ LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Wilhelm Andersen, *Tider og Typer af dansk aands Historie*, Kjöbenhavn og Kristiana, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, 1907—1916

Cunoscutul profesor de literatură la Universitatea din Copenhaga a început tipărirea unei vaste publicații de istorie literară, din care au ieșit până acum patru volume. O expunere sistematică a literaturii daneze în cadrul curentelor de idei, care au dominat apusul dealungul veacurilor. Andersen privește popoarele germanice ca o familie aparte, cu caracterul ei cultural specific. Pen-

tru nordul Europei Germania joacă rolul, pe care Franța l-a pierdut până azi în țările latine. Humanismul german de nuanță elină e-te o reacție împotriva humanismului latin din țările romanice. Chiar felul cum își înfățișează Andersen cele două perioade mai mari de istorie culturală „Erasmus” și „Goethe” arată care au fost curentele de idei dominante. Din mijlocul interesanței lui expunerii răsar personalitățile marcante: ehlenschläger, Brøndsted, Friederika Bruun, Csted, Thorswaldsen, Heiberg, Madvig, Grundvig, H. Andersen, Kierkegaard, Julius Lange, Brande, Hölling, Jacobsen — până la cei mai noi: Ponioppidan, rachmann, Gjellerup, Iohannes D. Jensen și Sophus Michaells. După războiul din 1864, Danemarca rupe orice legătură culturală cu Germania și se lasă tot mai mult influențată de Franța.

Bernd Meichers, *Chinesische Schattenschritte*, 64 S. 8, München, 1911, bei Hugo Bruckmann.

Autorul a scris un album cu figuri referitoare la arta extremului orient. Sînt iaeturi cu briceagul — în China, un fel de artă populară. La un colț de stradă șade de obiceiul artiștii, și lucrează cu cuțlașul, după modele străvechi, niște deseneuri, pe care poporul le cumpără pe nimic, ca să împodobească lampa, fereastra, căci se văd bine puse numai la lumină. Un fel de artă din linii fine, lantelată, vioae. Albumul cuprinde o înroducere cu iaeturile.

ISTORIE

Professor. Dr. Otto Lauffer, *Deutsche Allertümer im Rahmen deutscher Sitte* (Wissenschaft u Bildung, Bd. 148) Leipzig, Quelle u. Meyer.

Autorul, director al muzeului pentru istoria Hamburgului, face cu această carte o înroducere la studiul antichităților germane, — luate nu în sensul vast al istoriei moravurilor și dreptului, ci în înțelesul restrîns de „produse esite din mina omenească” și care își datoresc origina culturii germane. Lauffer dispune male-

rial după scopul avut în vedere, fie în viața caznică fie în cea politică. Unele capitole sînt întregite cu ilustrații.

Theodor Lindner, *Weltgeschichte*, I. O. Colta, Stuttgart.

Este un manual de istorie universală, în trei mare: zece volume. Încă în curs de apariție, îndreptățește speranța de a fi o călăuză sigură și lesnicioasă prin labirintul istoriei. Primul volum cuprinde istoria veche. Al doilea: origina culturii bizantine, arabe, creștine occidentale, chineze și indiene. Volumul al treilea cuprinde căderea culturii arabe și bizantine, precum și formarea statelor europene. Al patrulea cuprinde epoca dela secolul XVIII până la sfîrșitul conciliilor, al cincilea tratează despre viața de slăvire a orientului, înălțarea Europei și reforma germană, al șaselea despre luptele pentru reformă și despre trecerea la epoca de azi. Volumul al optulea și noulea: istoria până la anul 1859. al zecelea: până la declarația de război a anului 1914.

Alessandro Duda, *La Dalmazia nell'arte Italiana*, Ventisecoli di civiltă. Vol. I. Din epoca preistorică până în anul 450. În 8, 298 pg. cu 138 ilustrații. Milano, Treves, Lit. 25.

Tratatul din Rappallo a fixat destinația politică a Dalmației; dar volumul de față e cea mai eloquentă revendicare ce s'ar putea face pentru italianitatea Dalmației, dedusă din 20 secole de civilizație evident italiană. (D'Annunzio a spus: „Este aceasta o Evanghelie, dalmatină, pe care putem jura!”)

ȘTIINȚĂ.

Prof. Dr. Rudolf Kautz, *Die Grundlagen des Geldwertes*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, M. 12.

Nu-i o împlinire că azi se încep altele discuții teoretice asupra banului. Economia politică se lasă și ea influențată și determinată de evenimentele vieții practice. Carnea de față se ocupă cu chestiunea valorii propriu zise a banului. Autorul pleacă de

la constatarea că numai o mică parte din suma datorită se acoperă cu monedă, plata în bani a-vîndu-și rolul aproape numai în comerțul mărunț al vieții de toate zilele. Posesorul biletelor de bancă, fiind în același timp debitorul băncii, își acoperă datorile cu biletele de bancă. Tot așa valoarea hîrtiilor-monedă ale statului atîrnă de acoperirea lor compensatoare în raporturile dintre fisc și public. Autorul aplică concepția asta și la valoarea monedei, ilustrînd leologic și istoric că în statul modern banul reprezintă o datorie publică. Între discuțiile de interes practic autorul menționează chestiunea valutei internaționale, cu care prilej examinează dintr'un alt punct de vedere proprietatea ce o are metalul nobil de a fi criteriu universal.

B. K. Sarkar, *Hindu achievements in exact sciences*, VI 82 pg., Longmans, Green et Co., London, Bombay, Calcutta and Madras, 1918.

Încă înaintea expediției lui Alexandru cel Mare în Orient, au existat fără îndoielă relații între lumea greacă și India. Pentru istoria culturii este interesant să se precizeze care dintre aceste două civilizații a influențat mai întăle pe cealaltă. Autorul împrumută din istorie argumentele necesare pentru a dovedi originalitatea și importanța concepțiilor științifice indiene. Povestirile lui Plutarh și mărturiile generațiilor lui Alexandru cel Mare par să recunoască îndienilor spiritul fizic, talent pentru chimia tehnologică și în genere pentru știința aplicată. Însă pentru a dovedi contribuțiile aduse de Indieni în domeniul științelor exacte, lipsesc documente demne de încredere. Problema rămîne neresolvată.

H. Macpherson, *Herschell*. The Society for promoting Christian Knowledge, London, 1910.

Sînt cazuri, cînd descoperiri importante în astronomie au fost făcute de diletași. Bunăoară Herschell era de felul său muzicant, însă aprofundînd problemele generale izbucni să descopere planeta Uranus, cea de-a cincea dintr'o dată ce-

lebra și-l hărăzi postul de astronom al regelui Angliei. Broșura lui Macpherson este o publicație populară. Face parte dintr-o colecție, care are scopul de a răspîndi în larg cunoștinți despre oamenii celebri, intensificînd, interesul pentru știință.

P. Duhem, *Le système du Monde*, Tome V, A. Bermann fils, Paris, 1917.

Autorul întreprinsese mai de mult o înfrînsă publicație științifică în 10 volume, în care făcea istoria doctrianelor cosmologice, dela Platon până la Copernic. Din ele s'au tipărit numai cinci. Al cincilea a apărut după moartea autorului. Duhem examinează teoriile lui Avicebra, concordanțele și discordanțele lor cu teoriile lui Erigene. Apoi studiază doctrinele Cabalei și ale lui Moise Maimonide, influența aristotelică asupra scolasticilor latini, până la Roger Bacon și Toma d'Aquino. Duhem lămurește toate problemele arde de cosmografie, care au puncte comune cu filozofia generală și anal alea cu teologia și care alcătuiesc un important capitol din știința și cugetarea evului mediu.

FILOLOGIE

G. Rohfs, *Ager, area, atrium*, Berliæ Inauguraldissertation, 1920, 69 S. 8., 1 Karte.

Un studiu de filologie romanică.

Reunirea acestor trei cuvinte e îndreptățită prin aceea că toate au trebuit să dea în franceza din nord alre, și că deosebirea de gen dintre ele, din pricina vocalei din Anlaut, nu putea să aibă atita importanță. Pentru beza grupului *alre* aduc lămuriri celelalte timbri romanece. Autorul le-a studiat și, călătorind prin Italia, a adunat material informativ pentru întregirea studiului de față.

POLITICĂ

Hermann Oncken, *Lasalle*, 3 Aufl. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart u. Berlin, 1920, VI-540 S. Biografia politică a lui Lasalle. Ideile sale despre democrație și

socialism se reduc la concepția despre stat a lui Hegel, dupăcum credințele sale despre constituția națională în viitor a poporului german se întemeiază pe cugetarea lui Fichte. Față de materialismul istoric al lui Marx și Engels, politica lui Lasalle este o politică practică. Marx și Engels se pun din punctul de vedere al revoluțiunii europene, ca sînga radicalilor de azi, care în fond rămîn niște simpli teoreticieni, cu ochii spre șinta din urmă a concepției lor istorice. Lasalle, dimpotrivă, pornește dela nevoile imediate ale Germaniei, ca socialistii majoritari de astăzi. Inșă toată deosebirea de principii între el și Marx vine numai de acolo, că pentru Marx statul este instituția clasei dominante exploatatoare, peînd Lasalle are o idee mai curată despre însemnătatea statului în viața spiritală și economică a națiunii.

Johannes Baptist Sägmüller, *Der postaltische Stuhl u. der Wiederaufbau des Völkerrichts u. Völkerrledens*, Freiburg i. B. M. 3 80 (Sammlung „das Völkerrrecht“ Heft 6, herausgeg. von G. I. Ebers).

Desore alludinea Vaticanului în decursul războiului s'a strîns pe încetul o literatură abundentă. Contribuția autorului în cazul de față constă în a fi adunat părerile diferiților barbați de stat și ale oamenilor de știință, care s'au pronunțat favorabil propunerilor papei Benedict XV în chestia păcii și dreptului ginților. Sägmüller vrea să combată atacurile îndreptate în contra Curiei și crede că din consensul documentelor sale se poate scoate siguranța că mijlocul propus de papă a fost cel just.

Norman Angell, *Der Frießensvertrag u. des wirtschaftliche Chaos in Europa*, aus dem Englischen übertragen von A. du Bois-Reymond, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik u. Geschichte, Berlin, 15 M.

Norman Angell s'a făcut cunoscut mai demult cu cartea sa „The great illusion“ sau „feșța socolă“. Teza era: „războiul nu-l un câștig. Prădarea prin războiu

a unui stat aduce după sine păgubirea economică atât a învingătorului cât și a învinsului. Războiul acesta l-a dat dreptate. Inșă absurditatea noii stări de lucruri a continuat încă și după încheierea războiului. De aceea Norman Angell studiază toate consecințele evenimentelor de după războiu. Cartea sa este un apel la rațiunea compatrioților săi, de a sfârși mai repede cu tratatul absurd de la Versailles și de a întocmi o adevărată pace a popoarelor, care să treacă peste holăririle diplomaților.

C. Bresciani-Turonni, *Mittel-europa*: l'impero economico dell'Europa Centrale, 154 pag., „L'Universelle”, Roma, 1918.

Apărută în vremea, când soarta armelor stătea încă nedecisă, cartea lui Bresciani azi a pierdut din interes. Autorul discută scopul urmării de Germania în marele războiu european, făcând aluzie la cartea-program a lui Neumann despre „Mittleuropa” din 1915, în care se afirma necesitatea realizării marelui plan economic, ce lua ca bază politica centrului Europei, pentru prevenirea unei agresiuni a celorlalte trei puteri: Anglia, America și Rusia. Bresciani declară că teoria germană era absurdă. Germania nu-și putea restringe domeniul economic, pentru că, astfel de planuri nu-și gă-

sesc realizarea niciodată. Cu toată politica ei economică îngrădită, Anglia bunăoară încă înalate de războiu n'avea încotro și era silită să ofere Germaniei piețe de desfacere Mai mult: noua orientare economică ar fi fost combătută chiar de interesele Austro-ungariei, căci industriașii austriaci și mai ales unguri vedeau în industria germană un concurenț primidios.

Gerolamo Lazzari, Filippo Turati, Milano, R. Caddeo, 1920, Lit. 6. (cu un apendice conținând pagine din scrierile și discursurile parlamentare ale lui Turati).

Cu multă bogăție și precizie de informații, ni se prezintă figura lui F. Turati a cărui personalitate stă în fruntea istoriei socialismului Italian. Citind această biografie se urmăresc în același timp fazele evolutive ale acestei mișcări, dela origina ei până în pragul crizei prezente.

Renzo Lardo, La Russia e la sua rivoluzione, Bari, Laterza, 1920, 8 pag. 320 Lit. 9,50.

Consemnarea impresiunilor, pe care autorul le-a adunat în fața locului, timp de aproape trei ani-cât a stat în Rusia sub dominașunea bolșevică. Știrile, pe care le furnizează, au meritul ușor de dobândit, al nouății dar mai ales pe cel al obiectivității și abținerii dela orice comentariu subiectiv

Compiler

BIBLIOGRAFIE

- Ien Simionescu**, *Peștii apelor noastre*, Bibl. „Casa Școalelor”, 1921, București, Prețul 2.75.
- Dr. N. V. Hodoroabă**, *Cuvințe către ostași*, flutete în campania din 1916-1918, Iasi, 1921, Prețul 7 lei.
- M. Beza**, *O viață* (Roman), Edit. „Socec”, 1921, București, Prețul 7.50 lei.
- Petre Ispirescu**, *Istoria lui Ștefan cel Mare și bun și alte povestiri despre El* „Pagini alese din Scriitorii Români”, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 2.50 lei.
- Jean Schlumberger**, *Un homme heureux*, Ed. de la Nouvelle Revue Française, 1921, Paris, Prix 6.75 fr.
- Cristu S. Negoescu**, *Educația integrală în școala de azi și de mâine*, Bibl. „Cercul de educație integrală”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- D. Nicolescu Maior**, *Din Străbunț*, 1920, Tîrgoviște, Prețul 4 lei.
- Gh. N. Dumitrescu-Bistrița**, *Cărțile românești*, 1921, Craiova, pr. 5 lei.
- Ion Creangă**, *Moș Ion Roșu*, *Ioan Turbincă*, No. 14, „Pagini alese din Scriitorii Români”, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 1 leu.
- Vasile Alecsandri**, *Cetatea Neamului*, cu o introducere și notițe de Leonida Bodnărescu, Edit. „Ostașul Român”, 1921, Cerașuți, Prețul 5.50.
- Luca Baronea**, *Regularea finanțelor statului prin noi metode*, Tip. „Curierul Judiciar”, 1921, București.
- Lt. Gh. Costăchescu**, *În umbra steagului*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 7 lei.
- V. Stoicovici și P. Durma**, *O nuntă ca'n povești*, Tip. Profesională, Dim. C. Ionescu, 1921, București, Prețul 6 lei.
- Toma B. Aburel**, *Pacea lumii prin dețronarea aurului*, Edit. Isidor Weinberg, 1921, Galați, Prețul 5 lei.
- Dr. Corneliu Groșorean**, *Reforma administrației*, Tipografia Națională, 1921, Lugoj.
- G. Tărașii**, *Urmăind Idealul* (roman), Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 12 lei.
- G. Coșbuc**, *Războiul nostru pentru neațrnare*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- Inchinare lui Tudor Vladimirescu*, Extrase din: V. A. Urechilă, Ion Ghica, D. Aricescu, St. O. Iosif, G. Coșbuc, Bucura Dumbravă, „Pagini alese din Scriitorii Români”, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 2 lei.
- A. Vlahuță**, *În vâltoare*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 12 lei.
- I. Conclatu**, *Roșița*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 10 lei.

- Al. Iacobescu**, *Sub zidurile Troiei*, Edit. „Ramuri”, 1921, Craiova, Prețul 6 lei.
- Dr. Horia Petra-Petrescu**, *Viața intelectuală românească în orașele din Ardeal*, Tip. A. Mureșlanu, 1921, Brașov, Prețul 50 ileri.
- Ilie Marin**, *Faust și Aviatorul*, Tip. „Dacia Traiană”, 1921, Sibiu, Prețul 4 lei.
- Ilie Marin**, *La Răspântii...* Tip. Arhidiecezană, 1921, Sibiu, Prețul 6 lei.
- N. A. Constantinescu**, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu*, Tip. C. Niculescu, 1921, București, Prețul 6 lei.
- Romul Bolla**, *Dreptul Constituțional*, Tip. „Coslazeana”, 1920, Cluj.
- George P. Parvulescu**, *Domnia legilor, ori... anarhia*, Tip. „N. D. Milosescu”, 1921, Tg.-Jiu, Prețul 3 lei.
- Dr. Ion Mateiu**, *Kenașterea Basarabiei*, Ed. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 16 lei.
- G. Rot că**, *Dintr-un col al României Mari*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 5 lei.
- M. Theodorian-Carada**, *Din frământările trecutului*, Edit. Gulenberg, 1920, București, Prețul 20 lei.
- N. Iorga**, *Războiul nostru în note zilnice*, Edit. „Ramuri”, 1921, Craiova, Prețul 20 lei.

- Vocea României*, No. 9 și 10, abonament anual 60 lei.
- Cuvîntul Românesc*, No. 3, Prețul 1 leu.
- Bulletin de la Section Scientifique*, No. 5, 6, 7/9, 10, Edit. „Academia Română”, 1920, București.
- Izvoarașul*, No. 9 și 12, Prețul 4 lei.
- Scoala*, No. 1, Prețul 2 lei.
- România Viitoare*, No. 3, Prețul 2 lei.
- Biblioteca Copiilor și a Tinerimii*, No. 11-12, Prețul 2 lei.
- Revista Științelor Veterinare*, No. 10-11, abonament 30 lei anual.
- Hasmonea*, No. 10, Prețul 4 lei.
- Curierul Cooperărilor Sălești*, No. 2, abonament 35 lei anual.
- Hilena*, No. 1, Prețul 2.50 lei.
- Foata Tinerimii*, No. 2, Prețul 1.50.
- Sănătatea și viața jericidă*, No. 13-14, Prețul 3 lei.
- Roma*, No. 3, Prețul 4 lei.
- Cuvîntul liber*, No. 5, Prețul 2 lei.
- Ideea Europeană*, No. 63, Prețul 1 leu.
- Hiena*, No. 30.
- Școala Basarabiei*, No. 5.
- Tribuna Școlii*, No. 2, Prețul 5 lei.
- Foata Plugărilor*, No. 4, Prețul 2 lei.
- Orizontul*, No. 10, Prețul 1 leu.
- Revista Sădărilor*, No. 1, Prețul 5 lei.
- Viața*, No. 1, abonament anual 100 lei.
- La Revue Mondiale*, 1-er Avril, Prix 3 francs.
- Mercure de France*, 1-er Avril, Prix 3 fr. 85.
- Paștel și Yüz*, N-rele 10-12, Cluj, Prețul 3 lei.
- Napokel*, No. 2, Cluj, Prețul 6 lei.
- Ostrand*, N-rele 10-12, Sibiu.
- Szemle*, No. 7, Cluj.

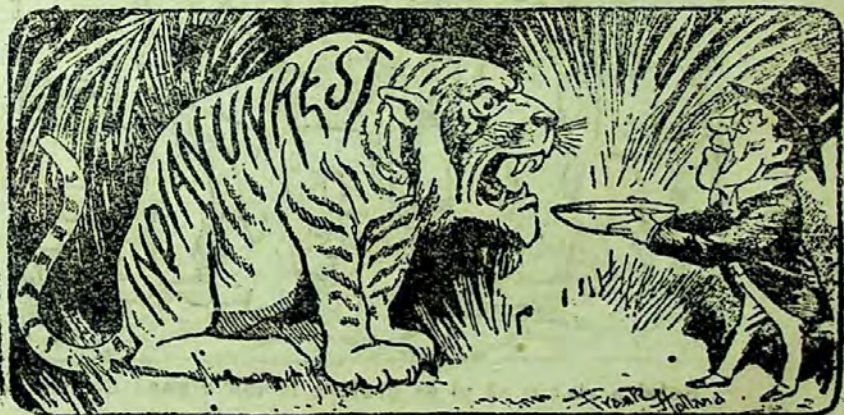
Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea celtorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Film

— Domnule director, mine pînă la prinz sînt hotărît să mă spîzur... Căî îi dal nevesti-mi, ca să te las să mi tragi la mașină.
(Simplificissimus).

John Bull încearcă să ademenească tigrul indian.

(John Bull. — Londra)

Socialiștii europeni călătorind în Rusia

- O! ce de orori și ce de cruzimi! Mai bine stăteam la noi acasă și visam la paradisul bolșevic...

(Liberator. - New-York)

Poțiie

- Șeful a zis: o să ni se grefeze la toți organe de lyax, ca să vedem mai bine.

(LoRiro).

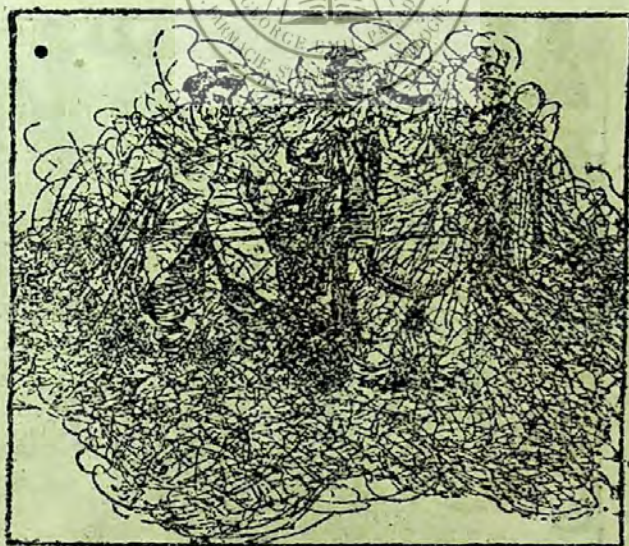
Oameni subțiri

— Cu scrisul, Max al meu, n'are pentru ce să-și bată capul în
câmpie o mașină de scris.

(Simpliçissimus)

Rusia în caricatură

Cheștinea rusă...

(The Bulletin. - Sydney)

Boala Angliei

Timpul (doctorul). - Singura șansă de vindecare este amputația.
(Amsterdammer)

Tirgovești

- Uite, dragă bărbate, îți arăt aici un canar, ca să nu pierdem contactul cu natura.

(Simplisssimus).

Cauza speculei

Nenea Grigore e cel mai nostim povestitor din cîți am cunoscut. Să-i fi dat unuia în gînd să stenografieze cele povestite de dumnealui, ar fi făcut cîteva volume de bucăți, care de care mai frumoase. Dar trebuie să-l găsești în toane bune și să nu-i ceri să-ți povestească ceva, ci să-l lași să vie singur. Noi la club, întrebuițăm o șiretenie. Ne apropiem de din întîmplare de masa la care dumnealui face pasiențe și începem o discuție, făcîndu-ne că nu-l băgăm de samă—și așteptăm. Dacă are chef, intră în vorbă și nu se poate să n'aibă o poveste în legătură cu discuția noastră; iar dacă tace și continuă pasiența, ne depărtăm tot ca din întîmplare. Eri așa am făcut: ne-am apropiat și am început să vorbim despre scumpetea vîleții, despre specula negustorilor. Fiecare ne dam părerea asupra pricinilor răului și asupra mijloacelor de îndreptare, trăgînd din cînd în cînd cu ochiul spre dumnealui. Tăcea și făcea facticos pasiența. Eram gata să ne depărtăm, cînd strînse cărțile, le făcu să vijfe, trăgînd cu degetul cel mare pe unul din colțurile pachetului și trîntindu-le pe masă zise:

— Pricina de căpetenie a speculei e prostia consumatorilor. Urcarea-obraznică a prețurilor e o aplicație a vorbeli: „dă-i că rabdă“ și o ilustrație a zicătoarei: „nu e nebun al de mîincă, e nebun al de-i dă“. Eu unul vă spui pe cîntea mea că nu mi-am cumpărat de trei ani nici măcar o batistă. Uite, am pe asta, ia uitați-vă la ea: ici e țesută, dincoaci iar, ici altă țesătură. Am făcut ju.ămînr și eu și nevastă-mea să nu cumpărăm absolut nimic, cît or fi prețurile astea obraznice. Auzi dumneata cinci-sute de lei perechea de ghetel patru-sute de lei metrul de stofă!! Ia să facă toți ca mine, să vezi cum ar scădea prețurile. Dar așa, dacă vede negustorul că se găsesc nebuni, care-i dau prețul cerut azi, firește

că mine îl mărește, cu nădejdea că s'or găsi proști și mai mari decît ai de azi—și se găesc, că prostia consumatorului e fără de margini,—și e mult pînă—și dă negustorul sama de asta... Și acest lucru e adevărat nu numai pentru negustorie, dar și pentru profesiile libere... Mi-aduc aminte cînd am început eu avocatura... Nu mă pricepeam la fixarea onorariilor deloc. Să întreb pe alții cît să cer pentru cutare afacere, nu-mi venea. Pe cei mai mulți îi lăsam la filotimie și mă alegeam cu niște onorarii de mi-era rușine să le primesc. Din pricina asta colegii mai vechi ai baroului local, și mai ales „croncănii“, mă făceau cu ou și cu oțet, zicînd că le stric prețurile. Am învățat să-mi fixeze onorariile în ziua în care mi-am dat sama cît sînt de proști clienții. Asta face să v'o povestesc. Eram, cum spui, la începutul carierei mele de avocat și cîștigam ce nu curge pe apă.

Intr'o duminică dimineață mă pomenesc cu un țaran chibur, pe care-l știam că era clientul lui Tache Plastara, unul din avocații cei mari ai baroului. Nu-l găsisse pe Plastara, care era plecat la București, și a venit la mine.

— Uite, domnule Gligoriță, la ce-am venit la dumneata. Eu stăpînesc de șaptesprezece ani nouă pogoane de pămînt, pe care mi l-a lăsat cu testamentul ăsta, un unchiu al meu, văr bun cu taica. După cum se vede scris în testament, mi-a lăsat mie pămîntul pentru că n'avea copii și trăia în casă la mine, care-l îngrijam și-l lubeam ca pe taica. Cînd s'a răpus, eu l-am îngropat, eu i-am făcut pomenile și de-atunci de sînt, cum zic, peste șaptesprezece ani stăpînesc aste nouă pogoane nesusparat de nimeni. Acum ce să mă pomenesc? Un nepot de frate al lui unchi-meu ăsta de mi-a lăsat pămîntul, plecat din sat dela noi de peste 25 de ani, slujbaş prin Moldova, pus la cale de primar, a dat procură lui domnu' Tudorache Lipianu, care fără să mă cheme și pe mine, fără judecată, fără nimic, ci-că ar fi venit la tribunal, ar fi dovedit că ăla e nepot de frate al mortului și m'am pomenit eri că vine cu domnul judecător și-l pune în posesie. Ce e de făcut?

Zic: — Trebuie să faci contestație.

— D'ăia, zice, am venit: să mi-o faci dumneata; dar o cîștigăm, nu e așa?

— Fără nici o îndoială.

— Și să-mi spui cite parale îmi ei...

Aici era partea grea. Cît să-i cer? Afacerea era nu se putea mai simplă. Adversarul procedase turcește. Nu te poți duce așa peste un om să-i iei un pămînt pe care-l stăpînește de atîta vreme, chiar de n'ar avea nici un drept asupra lui, darmite cînd îl stăpînește cu act în regulă, cum era cazul. Va să-i faci proces în regulă, să te judeci în formă... N'aveam decît să deschid gura și cîștigam contestația la sigur... Mă gîndeam: ce am de făcut? Să scriu o față de hîrtie și să mă înfățișez odată...

— Cît îmi iei, coane Grigoriță? mă întrebă iar creștinul.
— Neică Irimio, să-mi dai 400 de lei.

Trebuie să țineți sama de valoarea de pe atunci a leului.
P'atunci cu 400 de lei îți puteai cumpăra de-ale băcăniei pentru un an...

C'o fi, c'o drege, că prea e mult... În sfârșit ne-am învoit cu 350 de lei. L-am trimis după fimbrelă, i-am scris hîrtia, mi-a dat jumătate din învoială și, cum era Duminică, a rămas să vie adouazi să dăm contestația la tribunal.

Luni dimineața mă pomenesc cu secretarul lui Tache Plastara:

— Vă roagă domnul Tache, dacă nu vă supărați, să poțiți acum nițel până la dumnealui.

Plastara, care p'atunci era deputat, mă însărcina, cînd pleca la București, să-i amin procesele...

Zic: — Bine, peste zece minute sint la dumnealui.

Și m'am dus. L-am găsit la birou.

— la ascultă,—zice, pofindu-mă să șez,—a fost eri la tine Irimia Hulubescu.

— Da.

— La ce?

— Pentru un proces.

— Tu știi că Irimia e clientul meu.

— Știu, dar vād c'a venit la mine.

— Ei l și ce proces?

Neavînd de ce să-l ascund, îi spusei: uite, uite, uite — și-i povestii toată pricina.

— Și ce-ai făcut?

— l-am făcut contestație.

— Și cît i-ai cerut?

Zic: — Ei! prea ești indiscret.

— Spune, cît i-ai cerut? Te întreb spre binele tău, că știu că tu nu te pricepi.

După cîteva clipe de codire îi spusei... Cînd a auzit, a sărit în sus!

— Cît l?

— Treisute cincizeci de lei, repetai eu.

— Cum se poate, mă, să fli așa de guguman?!

Nu răspunsei nimic, mi-era rușine de secretarul lui care era de față.

— Tu cunoști pămîntul cu pricina?

— Nu.

— Bine, mă băete, pe pămîntul ăsta Irimia are un han enorm, are o livadă de pruni, are povarnă, are moară, are puiă; pămîntul ăsta cu ecaretele depe el face pe puțin optzeci de mii de lei!... și tu îi ceri 350 de lei? Pe onoarea mea, dacă nu încep să cred că ești nebun.

Zic:

— Nene Tache, eu nu m'am gîndit la cît face locul, m'am

gîndit la cît o să am eu de muncit în procesul ăsta și, după cum ai văzut, se cîștigă numai deschizînd gura.

— Mă băete, facu Tache Plastara, clătînînd din cap, tu n'ai să te procopsești niciodată, prea ești nătărău. Auzi 350 de lei! Ptiu!

Se sculă depe scaun și începu să se plimbe prin birou, închinîndu-se:

— Maică precistă, Doamne!

Eu tăceam jenat, nu știam ce să mai zic.

De-odată se opri în fața mea:

— Vreau să te ajut, să nu te las să te faci și tu de rîs, să faci de rîs și profesia noastră. Uite ce să faci. Să te duci acasă, să aștepti pe Irimia, și cînd o veni, să spui că ai studiat afacerea, că te-ai încredințat că nu e așa de simplă cum îți s-a părut întăiu și că ar fi bine să mă ia și pe mine—și să vii cu el încoa. Restul mă privește pe mine... Fă așa cum îți spui eu,—stăru-l el, văzînd că mă codesc,—și te asigur că n'o să-ți pară rău. Îți garantez un onorariu, cum n'ai mai avut tu decînd ești avocat.

M'am întors acasă; peste un sfert de ceas a venit Irimia. Mi-am jucat rolul prescris de Plastara și am pornit amîndoi spre el. I-am povestit serios firul pricinii, încheînd că afacerea părindu-mi-se cam grea, nu îndrăzneam să-mi asum singur răspunderea și că am sîtuit pe „neica Irimia" să-l ia și pe dînsul.

După ce isprăvii, Plastara începu să descoase pe neică Irimia Hulubescu asupra legăturilor lui de rudenie cu testatorul, îl ceru să-i arate amănunțit toată spița neamului Hulubeștilor, pe care-o desemnă pe-o coală întregă de hîrtie; apoi luă testamentul, se uită la el în zare, luă și o lupă depe birou și începu să-l examineze cu atenție, făcînd din cînd în cînd: „hm! hm!”

Pe urmă întorcîndu-se spre secretar:

— Ia dă-mi *Laurent*, volumele 18, 19 și 26.

Secretarul aduse volumele. Plastara le deschise pe rînd, punînd în fiecare semne la anumite pagini și notînd pe un petic de hîrtie însemnări cabalistice; apoi ceru iar secretarului:

— Dă-mi *Dreptul* pe 1893 și 1898 și *Pandectele* tomul 21, 23 și 27.

Și iar începu să cetească și să însemne și iar mai ceru secretarului să-i aducă volume peste volume și tomuri peste tomuri, făcînd mereu la răstimpuri: „hm! hm!” Se adunase pe birou o clădărie de cărți îndărătul cărora deabia se mai vedea chelia și fruntea încrêțită a lui Plastara.

Neica Irimia și cu mine tăceam: el vădit îngrijorat, eu amuțit de admirație.

În sfîrșit Plastara se ridică și-mi zise:

— Ai dreptate, nu e ușor deloc, testamentul e nul.

Apoi întorcîndu-se spre Hulubescu:

— Neică Irimio, nu mă bag.

— Dece? întrebă creștinul speriat.

— Uite, am să îți explic de ce: Sînt două feluri de procese. Unele în care lucrurile stau în așa fel, încît ca să le cîștigi e de ajuns să le studiezi și să le pledezi bine. În asemenea procese mă bag cu plăcere, oricîtă bătae de cap mi-ar cere studiarea și pledarea lor. Și sînt alte procese, care nu se pot cîștiga, decît cu stăruințe și cu rugăciuni pe lingă judecători. Procesul dumitale așa e și mie nu-mi place să mă rog de judecători, măcar că sînt prietin cu toți... Cu președintele încăleca sînt coleg de școală... Nu mă bag.

— Dece? repetă neica Irimia îngrozit.

— Pentrucă testamentul dumitale e anulabil; are nu mai puțin de cinci vicii de formă... Unul ar fi de ajuns, și are cinci.

— Păi ce e de făcut, coane Tache?

— Știu eu? Pe cine zici că are avocat adversarul?

— Pe Tudorache Liplanu.

— Hm! ai dracului... ăla e tare detot.

— Coane Tache, nu mă lăsa, — începu să se roage creștinul, — cum adică, să-mi ia pămîntul după atîți ani de stăpînire? Păi bine, unchi-meu ăsta de mi-a lăsat pămîntul a trăit zece ani în casa mea dambiagiu, eu am îngrijit de el ca de taica, pe brațele mele a murit, eu l-am îngropat, eu l-am făcut pomenile — și acum să vie veneticul ăsta, care de 25 de ani n'a dat prin comuna noastră, să-mi ia pămîntul, pe care am făcut han, am făcut livadă de pruni, am făcut povarnă, am făcut moară și piuă?

— Ți-l ia că n'au trecut 30 de ani și testamentul ți-l anulează, că e anulabil.

— Il impușc — gemu neica Irimia. — și pe el și pe primar, că el i-a deschis capul și a pus la cale ticăloșia asta.

— Ca să infunzi și ocna — răspunse Plastara liniștit.

— Dar nu mă las, — zise scrișnind creștinul, — să știu de bine că-mi cheltuesc toată starea. Pe placul lor n'are să fie. Vorba asta o aștepta Plastara. Înțelesei din privirea de-o fracție de clipă pe care mi-o aruncă și din graba cu care răspunse:

— Așa ziceți toți și pe urmă vă tocniți ca precupeții. Uite, dacă m'ași hotări să-mi calc peste inimă și să mă bag la procesul ăsta și să fac ce n'am făcut decînd sînt: să mă rog, să mă umilesc, să stărui pe lingă judecători, — a zecea parte din valoarea pămîntului, pe care ești în risc să-l pierzi în întregime, de ți-ași cere ca onorariu, ai sări în sus.

— Cît ziseși, coane Tache? — întrebă neica Irimia cliplînd. Înloc de a-i răspunde Plastara îl întrebă:

— Cît face pămîntul ăsta?

— Știu eu...

— Cu hanul, cu povarna, cu moara, cu piua, cu livada de pruni, face cel puțin o sută de mil de lei?

— O fi făcînd, că mi-am băgat tot-sufletul din mine în pămîntul ăsta.

— Eil mă bag în procesul dumitale și mă angajezi ca împreună cu dumnealui (adică cu mine) să ți-l cîștig, să-ți înmăresc testamentul odată pentru totdeauna, să nu te mai poată turbura nimeni în vecii vecilor...

Neica Irlmia clătina aprobativ din cap, cu fața înflorită de bucurie.

— ...dacă ne dai zece mii de lei.

Clătinarea capului lui neica Irlmia încetă și, cuprinzîndu-și fața îngrozită între palme, gemu:

— Sărăcuț de maica mea!

— Ce spuneam eu?—se adresă Plastara către mine,— a-dineauri zicea că nu se lasă de ar ști de bine că-și cheltuește toată starea și acum uite-l...

Ca să vă povestesc tot șirul tocmelei: cum a plecat creștinul și s'a întors de două ori, v'ași ține prea mult; dar cu cît credeți că s'au învoit în cele din urmă? Cu opt mii de lei! Auziți? Opt mii dela 350 cît mă învoisem eu. N'a-vea omul parale la el; l-a trimis în oraș să caute, să se împumute, să aducă jumătate și s'a întors de-a adus 4000 de lei, rămînd ca restul să-l aducă în ziua înfățișării și a venit în ziua înfățișării cu restul de 4000. Procesul firește că l-am cîștigat fără nici o bătae de cap. Plastara a dat patruzeci de lei unui băiat dela Serviciul tehnic, pe care l-a pus să scrie hotărîrea cu litere rotunde, a făcut-o sul și a băgat-o într'o cutie de tinichea, poruncită într'adins la Iosif tinichigul și plătită un pol. Așa l-a dat-o lui neica Irlmia...

Luasem eu 4000 de lei care-mi prinseseră foarte bine; dar mulțumirea mi-era stricată de remușcare. Imi dam sama că jucasem rolul de complice la săvirșirea unei înșelătorii și simțeam că n'ași fi putut da ochii cu neica Irlmia fără să roșesc. Dar el însuși s'a însărcinat să vindece sufletul meu de remușcări. La vre-o șapte luni după acela l-am întîlnit: venea pe uliță spre mine, însoțit de un alt om. O clipă mi-a trecut prin minte gîndul să mă întorc, ori să trec strada, făcîndu-mă că nu-l văd. Dar salutul lui respectuos, de departe, m'a împiedicat s'o fac. Ajuns lîngă mine mi-a cuprins mîna în mîinile lui și adresîndu-se omului care-l însoțea:

— Dumnealui e domnul Grigoriță de care ți-am vorbit. Dacă ți s'o întîmpla să ai vre un proces, la altul să nu te duci, să vii la dumnealui, că e om cinstit, îți spune drept și te învață cum e bine.

M'am uitat la el speriat, crezînd că mă ia în bătae de joc; dar nu, nu-și bătea joc, vorbea serios...

Atunci am înțeles că prețurile lucrurilor nu se fac după nevoia cumpărătorilor, ci mai ales după prostia lor...

Ioan Al. Brătescu-Voinești

După melci

Dintr'atîția frați mai mari:
Unii morți
Alții plugari;
Dintr'atîția frați mai mici:
Prunci detreabă
Și peltici,
Numai eu, răsad mai rău,
(Mai năuc, mai nătărău)
— Dintr'atîția (prin ce har?)
Mă brodisem cam hoinar.

Vezi, atunci mi-a dat prin gînd
Că tot sînd și alegînd
Jos, în vraful de foi ude
Prin lăstari și vrejuri crude,
S'ar putea să dau de el:
Melcul prost și-ncetinel...
Din ungher adînc, un gînd
Îmi șoptea că melcul blind
Subt mormînt de foi, pe-aproape,
Cheamă Omul să-l dezgroape...

Eram mult mai prost pe-atunci... Si pornii la scormonit
(Cu noroc, căci l-am găsit.)

Cînd Păresimii prin lunci
Răspindeau pietriș de-albine,
Ne părea la foți mai bine:
Tinci ursuzi,
Desculți și uzi;
Fetișcane
(Cozi plăvane)
Înfășate 'n lungi zăvelci
O porneau în turmă bleagă
Să cuieagă
Ierburi noi, crăițe, melci...

Era, tot, o mîgîndeață:
Ochiu de bou, dar cu albeață;
Între el și ce-i afar'
Strejuia un zid de var.
Ce să fac cu el așa?
Să-l arunc nu-mi prea venea...
Vream să-l văd cum se desghioacă,
Pui molatec, din ghioacă;
Vream să-l văd cum iar învie
Somnoros, din colivie...

Mi-era umed în bordeiu...
Și tuleam și eu cu ei.

Și de-alungul, pe pămînt,
M'așezai ca să-i descînt:

Tot așa odată, iar,
La un sfînt prin Făurar
Ori la sfinții Mucenici,
Tîrla noastră de pitici
Odihnea pe creastă, sus.
— Eu, voinic prea tare nu-s.
Și din fugă
Subt o glugă
De-aluniș, pe-o buturugă
Odihnii
Și eu curînd...

„Melc, melc,
„Cotobelc,
„Ghem vărgat
„Și ferecat;
„Lasă noaptea din găoace,
„Melc năîng, și fă-te 'ncoace;
„Nu e bine să te-ascunzi
„Subt păreții grei și scunzi:
„Printre vreascuri cerne soare,
„Colți de iarbă pe răzoare
„Au zvicnit și mugurii noi
„Pun pe ramure, altoi,
„Melc, melc,
„Cotobelc.

„Iarna leapădă cojoace
 „Și tu încă subt găoace l
 „Hai, ieși,
 „Din cornoasele cămeși l
 „Scoate patru firisoare
 „Străvezii, tremurătoare,
 „Scoate umede și mici
 „Patru fire de arnici;
 „Și agață la feștile
 „Ciufulite de zambile
 „Sau la fir de mărgărint
 „Imbălatul tău argint...

„Peste gardurile vii
 „(Colo 'n vii)
 „Ori de vrei și mai la vale,
 „Pe tarlale,
 — „Hai, întinde briu de bale...

După ce l-am descîntat
 L-am pus jos
 Și-am așteptat...

Inserase mai de-abine;
 Crengi uscate, peste mine,
 Bizîind la vîntul strîmb
 Imi ziceau răstit din drîmb...

Năzdrăvana de pădure
 Jumulită de secure,
 Pe furîș
 Și plîș
 Tot scurtă din luminiș.

Din lemnoase vîgăuni,
 Căpcăuni
 Li vedeam pieziș
 Cum cască
 Buze searbăde de iască;

Și virtoși
 Ochi buboși
 Inoptau subt frunți peștrițe
 De păroase
 Și bārboase
 Jolmarite...

Și cum stam subt vînt și frig,
 Frînt cîrlig,
 — Iscodind cu ochii treji
 Mai în sus de brînă, drumul
 Unde sara țese fumul
 Multor mreji;
 Pe subt vreascuri vîzul bine
 Repezită înspre mine
 O gușată cu găteji.

Chiondoriș
 Căta la cale;
 De pe șale,
 Cînd la deal și cînd la vale
 Curgeau betele îriș.
 Iar din plosca ei de gușe
 De mătuse
 Auzeal cum face: hîrrîi...

— Plîns prelung cum scoate fiara,
 Plîns dogit,
 Cînd vre-un șarpe-l mușcă gblara,
 Muget aspru și lărgit
 De vîia din funduri sara...

— Mi-a fost frică, și-am fugit!

II

Toată noaptea viscolii...
 În sat încă n'ajunsesem
 Că porni, duium, să vie
 O viforniță tîrzie
 De Păresimi.
 Vîntura, sîrînd gilceavă,
 Albă pleavă;
 Și cădeau și mărunței
 Bobi de meu...
 (Ningea bine, cu temeu.)

În bordeiu
 Foc virtos mîuca năpraznic
 Reteveiu.

Pe colibă singur paznic

M'au lăsat c'un vraf de pene... Cind, pe-un sloiu, rupînd din pîță,
Eu... le culegeam alene: Baba Dochia 'nvăltită
Moșul lene Cu opt sărice,
Tot venea de prin poene Stă covrig,
Să-mi dea genele prin gene. Stă de 'nghite
Și sughite
Și se vaicăără
De frig.

Și trudit,
Lingă vatră prigorit
Privegheam prelung tăciunli...
Umbre dese,
Ca păunii,
Imi roteau pe hornul șui
Leasa ochilor verzul...
Și-mi ziceam în gînd:

„Melcul prost, incetinel?”

„Tremură 'n ghioacă, vargă,

„Nu cumva vr'un vînt să-l spargă;

„Roagă vîntul să nu-l fure

„Și să nu mai biciuiască

„Bărbi de mușchi, obraji de iască

„Prin pădure.

„Roagă vîntul să se 'ndure”

Dela jarul străveziu,

Mai tîrziu,

Somnoros veni la geam.

(Era 'nalt, nu ajungeam.)

Dar prin sticla petecită

Și prin ghiața incilcită,

Fulgera cînd des, cînd rar,

Prăpădenia de-afar':

Podul lumii se surpase

Iar pe case,

Până sus, peste coluic,

Albicioase

Și foioase

Cădeau cepl de arbăgic.

Mi-adusei atunci aminte

C'auzisem mai-înainte

De o noapte între toate

Urgisită,

Cînd, pe coate,

Guri spurcate

Sufliă vînt

Să dărîme

Din pămînt...

— „Hei, e noaptea-aceia poate!”

Și 'napoi

La fulgii mol,

Cumpenînd a-somn, pe coate,

Cu tot gîndul sus, la el,

Șoptii:

„Melc incetinel,

„Cum n'ai vrut să eși mai lute!

„Nici vifoniță, nici mute

„Prin păduri nu m'ar fi prîs...

„Iar acum, cînd focu-l stîns,

„Hornul nîns,

„Am fi doi s'alegem pene

„Și alene

„Să chemăm pe moșul lene

„Din poene

„Să ne-închidă:

„Mie, gene;

„Tie

„Cornul drept;

„Cel stîng,

„Binișor,

„Pe cînd se frîng

„Lemne 'n crîng,

„Melc năîng.

„Melc năîng!”

III

Dintre pene și cotoare

Gata nîns,

Cum mija tîn pic de soare

Pe întîns,

(În cîmple

Coliile

Războind cu lunecușul;

Și pieziș

La povîrniș
Din țâpouiu săltînd urcușul)
Mă 'ntorsei subț aluniș...

Și-l zăril lingă culcușu-i
De frunziș...

Era, tot, o scorojită
Limbă vinătă, sucită...
O năla, ca un hengher
Il ținea în sgărzi de ger!
Bale reci
(Aspre benți ce se 'ntretac)
Sus, de vreascurile seci
Il prindeau:
O frunză moartă, cu păstac

Și pe trupul lui sgrăcit
M'am plecat
Și l-am bocit:

— „Melc, melc, ce-ai făcut
„Din somn cum te-ai desfăcut?
„Ai crezut în vorba mea
„Prefăcută... Ea glumea!
„Ai crezut că plouă soare,
„C'a dat iarbă pe răzoare
„Că alunu-l tot: un cîntec...
— „Astea-s vorbe și descîntec!
„Trebuia să dormi ca eri
„Surd la cînt și imbiери,
„Să tragi alt oblon de var
„Între trup și ce-i afar'...
— „Vezi?

Eșiși la un descîntec;
„Iarna țî-a mușcat din pîntec...
„Ai pornit spre lunci și crîng,
„Dar porniși cu cornul stîng,
„Melc năting,
„Melc năting!“

Iar cînd vrui să mi-l alint
Întinsei o mînă-amară
De plîns mult...

Și, dîrdîind,

Două coarne de argint
Răsucit, se fărîmară.

Că e ciunt, nu m'am uitat...
Ci, în punga lui de bale
Cu-însutite griji, pe cale
L-am purtat
Legănat:
Pungă mică de mătasă...
Iar acasă
L-am pus bine
Sus, în pod,
(Tot lingă mine;)

Ca să-î cînt din cînd în cînd
Fie tare,
Fie 'n gînd:

„Melc, melc,
„Cotobelc,
„Plouă soare
„Prin fînațuri și răzoare,
„Luțerii te-așteaptă 'n crîng
„Dar n'ai corn
„Nici drept
„Nici stîng;
„Sînt în sîn la moșul lene
„Din poene:
„Cornul drept,
„Cornul stîng...

— „Iarna coarnele se frîng,
„Melc năting,
„Melc năting!“

LEON DREI

III

Leon Drei, după ce bătu destul de tare cu al treilea deget în ușa cabinetului, unde cu nerăbdare îl aștepta Nina Marcovna Serebreanaia, se gândi asupra soartei sale fericite și mulțumii lui Dumnezeu în treacăt cu aceste cuvinte: „Bravo ție, Dumnezeule; îți pun nota opt cu plus; când vei merita zece, îți pun și zece. Eu îs om bun, dar sever. Pe mine nu mă corupi”. Și, după ce zîmbi de prefăcătoria sa, dînd ochilor săi aerul cel mai înamorat, intră în cabinet.

— Iată-l înfirșit și pe dînsul, — zise Nina Marcovna, cu o voce sonoră, ascunzîndu-și cu iscusință nerăbdarea și nemulțumirea, și adresîndu-se către un domn gras, care stătea într'o poză liberă pe un divan. Dece ai întîrziat așa de mult, Leon? — întrebă ea cu o dojană plină de gingășie.

— Mai înainte de toate vă zic bună ziua, — zise el, și scrise pe față-i: nu mă muștra față de oameni străini, — și pe urmă am să vă explic, ce m'a reținut.

După stăruința el, față de străini, îi zicea „dumneata”. Sărutîndu-i mîna, se întoarse cu fața, care așa de drăguț exprima întrebarea, către cei doi necunoscuți, care se aflau în cabinet.

— Faceți cunoștință, Leon, zise îndată Ninocica: Grigori Matfeevici Tetel, negociant, Marc Isaevici Perecopschii, reprezentantul firmei engleze „Tovn”. Viitorul meu bărbat, Leon Drei.

Negociantul Grigori Matfeevici Tetel, un domn cu favoriți castanii, bine colorați, cu niște inele groase pe mîna dreaptă și stîngă, chel, cu fața poroasă, se ridică alene depe divan, gemu înadins, pentru a-și da mai multă importanță, și întinse lui Leon Drei mîna, pe care acela o și strînse cu un zîmbet fermecător.

— Incîntat, incîntat de cunoștință, — zise Leon Drei, lăsîndu-și frumos capul într'o parte. Am avut plăcerea și fericirea să aud nu odată acest nume în casa amicului meu Rozen, Petru Abramovici.

— Așa,—roști cu zîmbetul pe buze Grigorii Matfeevici.

— Dealtfel cine altul are un cerc de cunoștinți așa de în-lins în marea noastră finanță, afară de amicul meu Petru Abramovici,—roști cu un ton mișcat Leon Drei. La splendidele lui serate...

Reprezentantul firmei engleze „Tovn”,—un om fenomenal de uscățiv, în pantalonași scurtuți și strîmți, în jachetă, fără mustăți și barbă, și a cărui față amintea litera y,—nu-l lăsă pe Leon să sfîrșească, îi întinse mina și cu o voce foarte subțire, aproape femeiască, șopti: „Incîntat”.

„Cu siguranță vr’un idiot”,—își zise Leon Drei; îndată se vede, după față. D’apoi și Tetel asta... Niște gogomanii amîndoi, fără îndoială. Dracu’ să-i ia. Am să încep să mint”.

Intorcîndu-se spre Ninocica și făcînd niște ochi încîntători, zise, parcă acuma și-ar fi adus aminte:

— Da, inchipui-ți, Nina Marcovna, tocmai pe cînd vroiam să mă urc în automobil, observ pe scumpul meu papa, care venea la mine. Se înțelege,—se adresă Leon Drei cătră toți, sigur dinainte că are să fie aprobat,—papa e mai presus de orice, mai presus de afaceri. Bătrînu meu a meritat acest drept față de mine. Ce s’a întîmplat?—îi întreb eu. Scumpul meu bătrîn n’avea, la drept vorbind, nici-o treabă cu mine. A venit să mă vază, și atîta. Și nu i-am arătat nerăbdarea mea prin nimic, deși e știut de toată lumea,—continuu Leon, desfătat de propria lui eloquentă,—cit sînt de limbuți unii oameni bătrîni. Dar scumpul meu bătrîn, pe care eu nici în gînd nu mi-ași îngădui să-l numesc limbut,—căci și-a meritat dreptul la respectul meu,—a trebuit să mă inițieze în tot ce atînge scumpa mea familie. Auzis cu hohot împreună mult timp, chiar aici în stradă, în automobil. Stăteam cu el în automobilul, care i-a plăcut foarte mult.

Leon ar fi urmat încă mult cu povestirea lui, dacă Ninocica nu-l întrerupea. Imbrăcată în costum de lucru englezesc, cu cercei mari de briliant în urechi, cu minile foarte slabe, aduse la spate, ea îl asculta cu zîmbet, cum ascuți un copil drăguț. Mai apoi însă în curînd pe fața ei trecu un noraș, pe care ea îndată îl gonî și zise:

— Noi sîntem satisfăcuți de explicația dumitale, Leon. Aici ea îndreptă ochii săi păsărești spre Tetel și Perecopschii,—și acumă șezi, să vorbim despre afaceri.

„Poftim, și despre afaceri, și despre ce-ți place”,—se gîndi Leon Drei, luînd din cutia depe masă o havană, și pregătindu-se s’o aprinză. „Pentru mine are să fie o mare plăcere să ascuți, cu havana în gură, discuții despre afaceri”.

În aceeași clipă de pe divan se ridică Grigorii Matfeevici. Un ochiu al lui străluci inspirat. Cu mina dreaptă dădu la o parte favoritul din dreapta și pe cel din stînga, și deodată începu să vorbească, parcă ar fi început să împuște. Scurta lui vestă depe burtă se ridică în sus, și ochilor lui Leon Drei se arătă dunga albă a cămășii lui Grigorii Matfeevici. Leon îl privi e-

loquent, ca pentru a-l chema la ordine. Dar Grigorii Matfeevici nu era dintre oamenii, pe care i-ai putea face să-și piarză cum-pătul; rise chiar la semnul lui Leon Drei și începu să vorbească încă și mai iute. Dunga albă, cînd se arăta, parcă înadins, spre a necăji pe cineva, cînd dispărea parcă pentru a plitisi iarăși pe cineva. Iar Grigorii Matfeevici urma fără grijă, întovărășind fiecare vorbă a sa de un gest corespunzător. Ninocica nu se putu stăpîni, și iute începu să-i meargă gura și ei. Nu se stăpîni nici Perecopschii; și în odaie, parcă ar fi început o furtună, așa de grozav și de încurcat se ridica strigătul celor două voci bărbătești și una femeiască. Cînd intona Perecopschii și-l acompănia Ninocica și Grigorii Matfeevici, cînd din contra: intonau deodată Ninocica și Grigorii Matfeevici și-i acompănia cu caraghioasa lui voce femeiască Perecopschii. Uneori se părea, că lată-iată tustrei au să înceapă a se bate. Leon Drei îi privea cu ochi holbați și nimic nu înțelegea.

— Ce mai concert, — se gîndea el, fire-ați ai naibil! Dar bravo, Ninocica mea! Are să-i bată, o să vedeți că-i bate! A dracului muere! Dar ce voce! Cuișt, nu altceva! Și acest puiu de lighioană va fi supusă mie... Dar chiar și acuma, pentru cine se străduiește doar? Pentru mine. Ia s'o susțin!

Tipetele vorbitorilor despre „afaceri” ajunseseră până în blurouri. Administratorul Isidor Isacovici, grozav de speriat la început, alergă în virful degetelor, — se înțelege cu deplină învoire a tuturor slujbașilor, — până la ușa cabinetului și aplică urechea la ușă. Dar fața lui speriată se luminea îndată de un zîmbet mulțumit.

— Vorbesc numai despre afaceri, — comunică el ajutorului său, Veniamin Solomonovici Milman, care se apropiase în fugă, — și închise șiret deodată din amîndoi ochii. Veniamin Solomonovici vru să facă pe placul lui Isidor Isacovici, închizînd șiret și el din amîndoi ochii, deodată; dar nu reuși, izbuînd să facă numai o grimasă proastă, fără nici-un înțeles.

Vorba lui Isidor Isacovici, că în cabinet se vorbea numai despre afaceri, se transmise iute, ca prin telegraf, tuturor slujbașilor, și pe urmă toată zlua slui drept cel mai plăcut izvor de distracție. Fiecare slujbaș rostea în felul lui: „numai despre afaceri vorbeau”, și cel dintăiu rîdea tot el.

În cabinet duetele și terțetele de afaceri continuau. Toți gesticulau într'un chip desperat. Mai ales lucra din mini, ca un adevărat virtuoz, Grigorii Matfeevici Tetel. Uneori parcă ar fi cîntat din vioară: cînd deodată, — și cine știe de ce, — o dădea pe contrabas; cînd deodată cu o furie desperată se arunca la nasturii dela jacheta lui Perecopschii, sau amenința cu pumnii pe Leon Drei, sau se juca cu o bilă mare, și deodată o arunca, și iar o prindea, o strivea pe loc, și din nou se năpustea asupra nasturilor lui Perecopschii... Dar nici Ninocica cu Perecopschii nu gesticulau rău. Leon Drei cu plăcere observa, cum găsea ea un gest corespunzător pentru fiecare vorbă. Și eșeau toate

astea foarte grațios. Punea frumos mînuța sa pe umărul lui Grigorii Matfeevici, parcă ar fi vrut să-i încredințeze viitorul său; juca parcă și ea cu niște bile, dar mici, și nu le strivea. Intr'un cuvînt la ea totul eșea drăguț, pecînd Perecopschii tăia foarte grosolan și monoton aerul cu mina stîngă,—încît parcă ar fi fost stîngaciul, ceiace în realitate nu era. Țipa îngrozitor, parcă i-ar fi călcat greoiul Grigorii Matfeevici pe vre-o bătătură, și n'ar fi vrut să-și ridice piciorul.

Aici Leon Drei încă nu înțelegea nimic, dar îndrăzneala îl ajută și aici. Deodată se băgă în discuție, legîndu-se de un cuvînt, și începu... Imitînd cu meșteșug gesturile lui Grigorii Matfeevici, care chiar acum era cit pe aci să-și smulgă favoritul din dreapta, începu să strige tare și cu convingere, că azi afacerea cea mai avantajoasă,—fără îndoială cea mai avantajoasă,—e să construiești, repet, să construiești o uzină de cue, și de loc nu,—il subliniez pe nu,—alta. Grigorii Matfeevici Tetel îndată prinse pe Leon Drei de degetul cel mare,—întreaga mîna nu reuși,—și începu să-i bage în cap ideia, că cue nimănui nu-i trebuie, că trebuie numai lopeți și topoare. Leon Drei, drept răspuns, îl călcă,—așa ca din întîmplare,—peste un picior și începu să zbiere supărat, că Grigorii Matfeevici vrea cu orice preț să se ruineze cu lopețile lui și să ruineze totodată și pe logodnica sa.

Aici începu quartetul. Întoia Ninocica; Leon zbiera mereu, dar nu se înțelegea la cine; la Ninocica, sau la Tetel și Perecopschii. Perecopschii, de necaz, luă o notă îngrozitor de înaltă și declară cu furie, că se pot împăca amîndouă producțiile.

Această propunere îndată îi împacă pe toți, și strigătele, ca la semnul unei baghete magice, se potoliră. Grigorii Matfeevici scoase batista și începu să-și ștergă ceafa asudată. Perecopschii făcu același lucru. Același lucru—și Leon Drei. Toți se așezară la locurile lor, în grabă schițară planul acțiunii și hotărîră ziua, cînd să se întrunească din nou pentru înțelegerea, în ce privește amănuntele.

Dupăce au plecat amîndoi, Leon Drei, obosit, dar mulțumit de el însuși, se aruncă într'un fotoliu, și printr'un gest elocvent propuse Ninocicai, să se ascunză în brațele sale. Ea clătină din cap negativ și-l amenință cu degetul.

„Muere rece”,—se gîndi Leon Drei,—„dar dracu' s'o ia. O depravez eu cu timpul. Atunci peste simțurile ei comandăm noi. Iar deocamdată să zugrăvim pe fața noastră tînguirea, tristețea și amorul pătimaș”.

Și începu să-și scrie pe față: „Scumpa mea, te vreau, te vreau, dar tu ești așa de crudă!”.

— Strașnică afacere, Leon, am aranjat noi azi cu tine. Ei, nu te uita cu așa ochi la mine, dragă! Afacerile înainte de toate. Iată-ți mina; sărut-o și te liniștește. Înainte de toate—afacerile, repetă ea. Tetel ăsta e grozav de necesar pentru uzină, Imi era foarte greu să-l atrag în această nouă întreprindere, mai ales că avea destule afaceri ale lui. Afară de asta—o minte clară și

foarte inventivă. Dar nu te uita la mine cu ochi așa de tinguitori!... Dar ce om vesel e acest Grigorii Matfeevici, când e liber! Un cavalier încântător. Îl place societatea, cîntă romanțe țigănești și, cu toate că-i gros, dansează ca o balerină. Dar nu asta e principalul, dragă. Principalul e, că tu ai să ai un conducător ca Tetel! Uzina are să devie pentru tine o universitate. Apoi te duc în Anglia, pentru a te perfecționa. Dragă, dragă, azi eu am fost foarte mulțumită de tine, tu ai vorbit admirabil.

— Eu știu, că-s deștept,—zise Leon Drei nepăsător, deși măgulit de lauda ei. Nu degeaba mă iubești tu pe mine, m'ai ales dintre toți pe mine. Eu pe Tetel ăsta de douăzeci de ori îl învîrtesc în jurul unui deget și el nici n'are să bage de samă. Slava Domnului, în privința capului n'am fost nedreptățit,—adăogă el zîmbind și lovindu-se cu palma peste cap. Dar Perecopschii ăsta, ce fel de dihanie mai e? Are o voce așa de caraghioasă. Oare nu-i vr'o femeie deghizată?

— Ce idee, Leon!—începe Ninocica să riză.—Așa-i vocea lui... La uzină se va găsi treabă și pentru dînsul. Doar grație lui am reușit noi să atragem pe Tetel. Om abil, dar nenorocit în viața de familie.

— Păcat totuși, că nu-i femeie deghizată,—roști Leon Drei, dezamăgit.

— Dece? —întrebă Nina din nou, neînțelegînd.—Ce fantezie!—repetă ea din nou.

— Grozav mi-ar plăcea să fie o femeie deghizată,—stăruie Leon Drei, fără să știe nici el, la ce-i trebuie lui asta.

— Să nu mai vorbim de el, dragă,—zise Ninocica cu ton blînd. Eu mi-am adus amînte de Anglia și m'am emoționat. Numai în Anglia poate omul să ajungă la perfecție. Ea are să te învețe pe tine ce e frumosul, naivul meu, dragul meu copil! Acolo ai să vezi tu o viață cu desăvîrșire nouă, ca din povești. Englezul,—începu ea să explice,—e cel mai bun om de pe lume. Englezul,—ridică Nenocica vocea cu patos, pregătindu-se să continue...

„Ah, m'am săturat de vorbele ei!“—Se gîndi plictisit Leon Drei. „Adevărată idioată. Dar n'am ce să fac, trebuie să joc până la urmă...“

— Îți mulțumesc,—zise el tare, nimerind cu iscusință tonul ei,—îți mulțumesc, fermecătoarea mea! Tu, tu ești salvatoarea mea! Am să devin englez numai din iubire pentru tine, mă jur pe viața mea! Dar îți aduci amînte de noaptea noastră, noaptea aceea, cînd tu m'ai reținut dela sinucidere? Ții tu mînte noaptea noastră, grozava noapte, cînd am plecat eu dela tine disperat? Numai revolverul meu, îndreptat în tîmplă, ți-a zmulș declarația de dragoste. Și noaptea aceasta a făcut din mine sclavul tău pe vecie,—flecărea el, abia legînd una de alta frazele, învățate pe dinafară și demult răsuflete, care aveau un efect așa de înțărîtor asupra Nenocicăi.—Eu sint dator acuma să-ți sărut însăși

inlma, însuși sufletul,—șopti el, privind-o cu patimă și începând să respire greu.

— Ei, vezi, ei, vezi?—șopti ea încurcându-se și lăsându-și să fie sărutată.

— Apropo, — zise deodată, cu vocea lui obișnuită Leon Drei; de ce nu vine la mine tinărul, despre care îmi vorbeai tu? Înțelegi, eu nu pot trăi fără un om, care să mă servească. Și înșfîșit, în situația mea de logodnic... se opri el și o privi cu înțeles.

— Am vorbit cu el încă de ieri. Ai să fii mulțumit de el. Cinstit, știe carte. Ii zice,—aci ea se uită într'un bloc-notes,—Isac Grabov.

— Îți mulțumesc, îți mulțumesc, exclamă Leon încântat, că are să aibă fecior. Ești fermecătoarea mea, șopti el cu o voce de copil. Nina Marcovna!—roști Leon deodată tînguitor și totodată solemn, dumneata nu mă cruși!

— Ce e?—se sperie Nenocica, observînd o schimbare pe fața lui.

— E că, de cîteori vin eu la birou, cetesc acest bilețel trist, poate chiar ironic: „biurul lui Năum Evghenlevici Serebrenii“. Asta seamănă a aluzie. Bilețelul mă turbură, mă pune pe gînduri triste. Mă simt hot, fără să vreau. Parcă i-ași fi furat fericirea,—șopti el, lăsînd tînguitor capul în jos; și în sfîrșit aici nu-i cimitir. Ușa unui birou nu-i un monument funerar... Iartă-mă,—o, iartă-mă,—că ți vorbesc despre asta.

— Ai dreptate, Leon,—roști ea cu părere de rău. Nu m'am gîndit. Chiar azi placă va fi ridicată.

— Dumnezeule, ce suflet simțitor ai tu! — începu Leon să mintă.—Prin ce mi-am meritat eu fericirea?—se adresa el păreților, tavanului.—Unde am găsit eu această femeie minunată?

Eu ar trebui doar s'o port în brațe. Și îndrăznesc să șed pe scaun, pe cînd ea mă privește cu atîta drag

„Acuși mi se aruncă în gît, idioata,—se gîndi el,—o cunosc eu doar, gîsca asta“.

Și cînd ea, înadevăr, i se aruncă în gît și-și puse capul pe umărul lui, Leon se grăbi să stringă pătimaș pieptul ei moale, se oțări în sufletul lui, își zise în gînd „dracu s'o ia“, și-i sărută buzele cu foc.

Părul Ninocicăi se desfăcu de emoție; cu roșeața focului în obraz ea începu să lupte energic cu Leon.

— Ești rece, ești rea,—îi șopti el la ureche, și cu îndemănare începu s'o birue.

— Nu se poate... nu se poate,—îi obiectă ea tot în șoaptă, cu viclenie și severitate.

— „Nu se poate! Nu se poate!“—zise tînguitor Leon Drei, cași cum ar fi suferit grozav din pricina asta.—Decînd am început să te iubesc, eu n'am cunoscut mîngiere de femeie. E o cruzime, o închiziție!...

— Nu se poate,—repetă ea din nou sever și viclean, zmulgându-se din brațele lui.—Dacă mă iubești rabdă și așteaptă. Iar acum să ne întorcem mai bine la discuția despre viitoarea noastră uzină. Avem încă atîta de muncă.

„A dracului muere“!—Se gîndi Leon Drei. „De altfel, cu atît mai bine pentru mine. N'am să-mi cheltuesc forța pentru o sîrpicuine. Nu înțeleg, la ce i-ar mai trebui ei toate comedile astea? N'are nevoie. Și cu atît mai bine... Îți mulțumesc, Ninca!“

— Hai să vorbim,—răspunse el cu plăcere; nu se stăpîni totuși dela o încercare de-a o așeza pe genunchi.

Dar în clipa asta cineva bătu respectuos în ușă, și la răspunsul „întră“,—în cabinet intră în fugă și radios Isidor Isacovici.

Leon Drei privea cu cea mai mare băgare de seamă coloana de scrum, formată de havana sa.

IV

Intr'o sară,—era pela sfîrșitul lui Maiu,—Leon Drei după ce stătu până tîrziu cu Ninocica, plecă acasă pe jos.

Chestia uzinei înalță cu succes, afacerile bănești ale lui Leon Drei erau înfloritoare, dar dispoziția lui sufletească în seara asta era deprimantă. Pricina era, că în tot timpul acestei lungi zile de Maiu Leon fusese în neînțelegere cu natura. Cînd ploua, cînd tuna, cînd scăpărau niște fulgere lungi și primejdioase pentru viața lui,—de care Leon se ascundea, cît putea. Cerul înfățișa o întindere tristă și dezolantă, zburliță de nori și clocotitoare. Lui Leon îi plăcea mult să corijeze natura, să-i dea înfățișare atrăgătoare, pitorească și în genere se credea specialist în inobilarea acestei nenorocite naturi. Dar ce se putea face aici, cînd uricioșii de nori acoperiseră sute de kilometri?... Dacă n'ar fi așa de deși, ar putea el lăsa să pătrunză vr'un sноп de raze pe pămînt; ar putea lumina unele colțuri ale lui; ar putea lăsa cîteva deschizături în cerul albastru, fără fund; ar usca trotuarele, iar pavajul l-ar fi lăsat ud. Insfîrșit s'ar putea născoci ceva.

Gîndurile astea îi posomorau. Dar cine-i vinovat de toată această neorînduială, absurditate, nepotrivire? Insuși Domnul Dumnezeu! Ce a făcut el, cu toată atotputernicia lui? A născocit o veșnică schimbare, dar la ce? Cui dracu i-a trebuit? Cui îi ținește? Dar întreg universul plînge din pricina acestei veșnice schimbări! Dece totul trebuia să meargă înainte și nu îndărăt? Din tînăr poftim de te fă bătrîn! Dar contrarul dece n'ați îngăduit, Doamne? Ce nostim ar fi să te naști un unchiuș bătrîn și cu încetul să întineresti, să întineresti, apoi pe nesimțite să te pomenești înăuntru vreunei încîntătoare persoane, iar mai apoi să zbori din ea sub forma unei ființi mijtitele...

După ce își vîrșă aceste păsuri sub forma unei protestări tăcute, începu să clădească lumea din nou, după un plan pro-

priu. Mai înău ducă-se dracul lui toate : cer, pământ, stele... Totul e greșit și stupid. Apoi cu delicia aprinse țigara, văzînd cum totul a început să se prăbușească, să rămie cît mai puține ființe vii. La ce atîta belșug de viață ? Fiecare om trăește cel puțin un milion de ani. Nu, un milion e puțin : zece, douăzeci de milioane, sau chiar bilioane. Ce zici, Doamne, te-am pus în cofă ? Ai găsit de cuviință pentru o viață de om 60 de ani. Apoi să nu fi creiat nici-o singură canalic de microb !... Să suferim din pricina unor astfel de strîpături ! Trebuie să fie cineva Dumnezeu, ca să născocescă asemenea nerozle. Păcat că nu m'ai luat pe mine între sfinți, cînd te pregăteai să crezi. Apoi...

„Numai un netrebnic poate vorbi astfel cu Dumnezeu”, — se gîndi deodată Leon Drei, îngrozit la gîndul, că Dumnezeu ar putea să se supere și să-l pedepsească pentru hultrea celor sfinți.

Cu o supunere prefăcută și slugarnică se uită Leon Drei la cerul întunecat și zugrăvi pe fața lui tot devotamentul său față de Dumnezeu.

— Mă căesc și mă rog ție, — șopti el, — iartă pe Cham al tău. Unde ești tu acolo sus, — începu el să caute vr'un locușor pe cer... De-ași ști, pe loc, aici ași îngheunchea...”

„Ce dracu s'a cățarat el așa de sus ? Dacă trăia mai aproape, l-ași vizita adesea, — se gîndi el în ris, dar fără a-și da samă. — N'a brodit-o bine ! Cine l-ar fi putut distra ca mine ? Cîtă plăcere l-ași fi putut eu aduce !... Doar idiotul de Melnicov se scâldea în lingușirea mea ! Il fericream și pe Dumnezeu. Il făceam niște psalmi mai strașnic decît David !”

— Din nou te legi de cele sfințe, — strigă Leon Drei la el însuși.

„Dar ce-s vinovat eu, dacă-mi vin asemenea idei ; — începu el să se desvinovățească. Parcă eu mi le născocesc ? Dar mie el mi le trimete. Eu ași vrea să-l binecuvîntez ; cînd colo — eșă hulă. Va să zică, dorește să fie insultat de mine. Și probabil la ceva il trebuiesc toate astea. Și el ar trebui pentru asta să mă răsplătească cu ceva. La nol munca e cu plată, Doamne. Dacă-mi dați voe, vă pot înjura și mai rău. Dar cu răsplată... Și nu cu fericirea cerească, cum faceți D-voastră — întotdeauna cu reaua D-voastră deprindere, ci cu bani peșin. Polițele pe numele lui Dumnezeu pe pământ n'au preș. Ce dracu vorbesc eu ? Ce idiot nenorocit ! Dar Dumnezeu tot mă înțelege el... Mă înțelegi, bătrîne. Eu sînt doar un porc, iar tu Dumnezeu ! Sînt tot făptura ta, și compania nu-i rea...”

Leon încetă deodată de a mai gîndi și-și mișca picioarele în chip mecanic. Parcă ar fi murit, parcă s'ar fi cufundat în nimic. Poate că nici nu mai era pe lume, poate că simțea cel dintău acces al unei nebunii, care-l amenința în viitor ? Cu toată josnicia și imoralitatea lui, chestiile morale erau pentru el aceea flacăra, cătră care zboară, spre a pieri mai lute, fluturile, cu viața-i de o zi... A juca un joc și a-și denatura simțurile era pentru el o cerință înconștientă.

Cînd nu făcea o murdărie, suferea și înadîns născocea tot felul de mirșavenii, ca să le guste, ca să riză de ele și de ei însuși. Și aproape niciodată nu se înțelegea nici pe ei însuși. Ce e el? Dece îl atrage celace e putreziciune, murdărie și mirșăvenle?

Disprețuindu-se cu cel din urmă dispreț, se credea totuși omul cel mai de seamă și cel mai adevărat, fiindcă toți oamenii pe care îi cunoștea el, erau, fără comparație, mai răi decît ei.

„Dar ce bine era, dacă mai stătea cu porcul tău? se gîndea mereu Leon Drei. Te-ai fi coborît la mine, mergeam cu tine la mămîța mea, te cinsteam cu o masă evreiască minunată. Ai fi făcut cunoștință cu papa. Admirabil om. Cea mai bună creație a ta. Am fi tras un dans vesel în cinstea ta. Nu știi tu, unde-i bine de trăit!“

„Cum să scap eu de ticăloasele mele gînduri?“ fu cît pe-aci să urle Leon Drei. Parcă m'ar împinge cineva să vorbesc blăstămății. Și la ce? Cui îi trebuie? Ce prostii. Să zici că un singur gînd cum se cade și-a trecut prin minte... Numai mirșavenii și murdării. Ești un putregaiu, un vierme de gunoiu, — începu să se injure el singur. Și toate trebuie să fie din pricină, că decuseară a fost furtună. Vr'o nemistuire a stomacului, bombăni el... Să dau de vre-o fată bună... și aici, nu se știe cum, parcă tocmai în fundul creierului său auzi cuvintele poetului: „Îmi place o furtună la începutul lui Maiu“, și începu fără voia lui, fără să-și dea samă, să repete pe toate tonurile: „Îmi place o furtună la începutul lui Maiu“. Greutatea, care îi apăsa inima, devenea tot mai mică, gîndirea tot mai normală și numai din cînd în cînd îi pîlpîia prin minte, ca niște săgeți roșii, strălucitoare, cuvintele: „Cham... Dumnezeu... Ninca... Englezul“... și calăul îl lăsa în pace.

„Dar-dacă m'ași duce la mamica, să mininc ceva? — se gîndi el înviorat.—Pentru mine se găsește la ea ceva gustos totdeauna. Apoi o bere rece... Ha? Nu-l rău să ai mamă!“

Se opri lîngă colț și începu să se gîndească, dacă n'ar fi bine să ia un automobil, și după masă să-și plimbe toată familia, spre mai marea invidie și mirare a vecinilor, cînd pe neașteptate auzi lîngă el o voce cunoscută de femeie, care îl miră și-l mișcă.

— Bertocica, — strigă Leon Drei, bucurat sincer de întîlnire cu foasta sa logodnică, — tu ești? Cît sînt de bucuros, cît de bucuros! Numai tu îmi lipseai. Bonjour, bonjour, — continuă el tot așa de înviorat, într'o clipă aducîndu-și aminte și de relațiile sale cu ea, și despre cele 500 de ruble, luate dela tatăl ei și neîntoarse, și despre mama Bertocicăi, care ținea la el așa de mult și-l hrănea cu mîncări așa de gustoase, și chiar despre sarcina Bertocicăi, mărțișul ei, sărutările ei, devotamentul ei, — ce bine ai făcut că m'ai oprit. Tocmai la timp! Doar mă gîndeam, — începu el, nitam nisam, să mintă, — mă gîndeam tocmai la tine! Și deodată, ca un fel de răspuns la gîndurile mele, răsună vocea ta!

— Adevărat? rosti Bertocica foarte mulțumită,—ți mulțumesc. Și eu credeam, că tu m'ai uitat cu totul... că te-ai supărat,—adăogă ea cu sfială, fără să sfârșească.

— Să nu mai vorbim despre astea, sau, dacă vrei, să vorbim,—zise el, aruncînd asupra ei o privire fugară și apreciînd-o ca femeie. Eu îndeobște adesea mă gîndesc la tine, fiindcă, la drept vorbind, te-am iubit sincer, mi se pare, numai pe tine. Tu unde mergi?

La cuvintele „te-am iubit“, Bertocica lăsă ochii în jos, rușinoasă, și implorîndu-l parcă să nu mai vorbească despre dragoste, despre trecut, zise încet:

— Am petrecut pe mama, și acumă mă întorc acasă.

— Va să zică, ești liberă,—se bucură Leon, înțelegînd în felul lui vocea ei înceată, turburarea ei. „Mă lubești încă“,—il trecu lui prin minte. „Vom profita—și eu is liber“.—Dacă vrei, să ne plimbăm puțin. Să ne aducem aminte de trecut. Am să te sărut eu pe ziua de azi. Nu te-am îmbrățișat doar, mi se pare, de mai bine de șapte luni. Și așa te-ai făcut deostimă... Incepu s'o laude el după obiceiul lui; dar, privind-o mai cu băgare de seamă, se îndreptă și vru să zică „te-ai îngrășat“...—Nu te recunosc,—se încurcă el.

Bertocica zîmbi fericită, și cu o voce mai înceată, întrebă:

— Dar tu încă n'ai ghicit?

Leon Drel se uită din nou la ea, și cu glas dezamăgit, strigă:

— Dragă, tu ești... îngreunată!

— Da,—răspunse ea, punînd în acest scurt cuvînt toată fericirea, pe care o trăia.

— Cum se poate?—rosti Leon indignat.—Ei, dragă, la asemenea prostii eu dela tine nu m'am așteptat. Și tu parcă ai fi fericită! Atunci iată de ce nu te-ai arătat d-ta pela mine de șapte luni întregi! Te felicit, madame Berta, și—la revedere.

— Adio,—zise Berta întristată.—Inloc să te bucuri pentru mine... vocea i se rupse, și în ochi i se arătară lacrimi,—adu-ți aminte, Leon, cît am suferit eu pentru tine. După ce m'ai părăsit, eram doar cît pe-acî să mă spînzur. Cîte am avut de îndurat dela tata! Nu înțeleg, cum le-am mai putut îndura pe toate. Și cine m'a scăpat? Ei, el, scumpul meu bărbat, Saul al meu. M'a salvat iubirea lui gingașă, inima lui nobilă. Noi amîndoi îl înșelam. După măritiș eu tot mai continuam să te iubesc, eu... veneam la tine, mi-i rușine să-mi aduc aminte de trecut; dar eram sub stăpînirea ta, eram oarbă, mă supuneam ție în toate.. Dar tu ești fără inimă. Tu n'ai putut să prețuești jertfa, pe care ți-o aduceam eu. Atunci m'am hotărît să mă îndepărtez de tine. Dacă m'ai iubit vr'odată, atunci trebuie să te bucuri, că însfirșit m'am curățit de păcate. Eu trebuie să nasc încurînd. E o fericire, e o bucurie... lacrimile din nou i se arătară, vocea îi tremură...

Leon o privi, ridică sprincenele, vru să spună ceva gro-

solan, cînc; dar ochii ei străluceau de atîta frumuseță nepămîntească, încît cuvîntul rămase mut.

„N'o mai recunosc”, — se gîndi el, — „au schimbat-o, sărmana, cî totu! Să fie oare acea Berta, care era fericită, cînd îi îngăduiam eu să stea în genunchi dinaintea mea, care mă îmbrăca, ca pe un copil, care îndura toate capriciile mele amoroase? Și cu ce ton vorbește! Ce nobleță! D'apoi și noi, draga mea, știm să ne jucăm de-a noblețea, mai bine decît voi. Dar las să-și iubească pe idiotul ei de bărbat, pe care tot eu i l-am găsit doar... S'o ia dracu. Mle ce-mi pasă? La ce mi-ar trebui ea mle? Eu nu pot să sufăr femeile îngreunate. Am să-i spun ceva plăcut, înalt, — și dracu s'o ia, plec. Ce mai înflînre și asta, cu o foastă amantă?...”

— Am glumit, — zise el cu un ton drăgălaș, — cum îți ai închipuit tu, că eu n'ași fi bucuros de fericirea ta? Îți doresc din tot sufletul să naști bine. Copiii sînt tot ce dă mai frumos viața. Copiii sînt tinerețea noastră, viitorul nostru, nădejdea noastră, — începu să flecărească el cu plăcere, — moștenitorii întregului glob pămîntesc, tuturor avuțiilor, îngrămădite de veacuri, ai-științii, tehnicii, matematicii, — rosti el cu patos, — nu știu de ce, — acest cuvînt. Iată ce sînt copiii! Și tu îți ai putut închipui, — o mustră el, — că eu n'ași fi în stare să prețuiesc bucuria ta! Ah, Berto, puțin mă cunoști tu încă!

— Adevărat, adevărat, — rosti ea sincer, și zîmbind de recunoștință, îi apucă mina și i-o strînsese în mina sa fierbinte. — Te iubesc, cînd ești bun, cumsecade, așa, cum ești acuma. Și apoi gîndește-te, Leon, — continuă ea pentru a se justifica, — ia ce erau să ducă mai tîrziu legăturile noastre? La urma urmelor tu te-ai fi săturat de mine. Tu ai viața ta. Pe Saul l-ași fi omorît. Nu, zău, ia gîndește-te, — căuta ea să-l convingă. Acuma noi cu Saul sîntem fericiți. El mă adoră. Încurînd vine nașterea, și am atîta bucurie în suflet, încît uneori mă sparii de propria-mi fericire.

— Ei, îmi pare bine, — zise el încăodată, — „cu toate astea bună muere a fost în vremea ei”, — se gîndi el. — Dar tatăl tău ce face? Mama e bine?

— Acasă totu-i cași mai înainte, — răspunse Berta, dar a-facerile tatei merg rău. Magazinul merge rău. Acuma tatei îi vine greu să plătească chiar pe Saul al meu (șaizeci de ruble). Pe Mișca a trebuit să-l concedieze. Dacă Saul ar reuși să-și facă rost undeva, în altă slujbă, eu, — mi se pare, — nici n'ași mai cere nimic dela soartă. Leon, — zise ea deodată, parcă și-ar fi adus aminte de ceva, — tu ai cunoștinți prin lumea bogată. Ce-ar fi să pui o mică vorbă pentru Saul? Ți-ași fi recunoscătoare toată viața.

— Hm... bine, — rosti Leon Drei grav, după ce se gîndi cît cere buna cuvîntă. Ași putea înadevăr, să te ajut. Acuma eu sînt o mare forță. O foarte mare forță, — repetă el cu plăcere. Relațiile mele strînsese cu Nina Marcovna Serebreanaia,

cu Petru Avramovici Rozen, cu Gregorii Matfeevici Tetel și a. m. d....—continuă el să numească niște nume necunoscute ei. Dă-mi voie, dar chiar eu poate că-l plasez în bijouriile mele. Da, se înțelege, asta se va putea face foarte ușor prin Nina Marcovna Serebreanaia. Am să vorbesc eu cu ea numai dect despre asta.

— Dacă faci asta, — exclamă Berta, apucându-i o mână, gata s'o sărute de recunoștință...—Și e cu puțință?—exclamă ea din nou. Dumnezeule, ce fericire, că te-am întâlnit. Fă-i un rost, fă-i, te rog, în numele trecutului. Dacă ai ști tu, ce om e Saul! E așa de drăguț, de nobil, așa de talentat. Cerversuri scrie! E doar un adevărat poet,—zise ea, lungind acest cuvânt. El nici n'ar trebui să slujească. Dar ce să facă, ce să facă? Ah, ce om!—continuă ea în extaz. Dar surorile lui, Estera și Iudita? Eu le ador. Cele mai nobile ființe. Amîndouă sînt nemăritate, dar ce nîmi! Pe mine ele m'au transformat. Nu, eu nu mai sînt Berta de odinioară. Frumoasa mea viață o datoresc lor. Ah, mare lucru e noblețea. Omul trebuie prețuit numai după gradul lui de noblețe.

— Se înțelege,—întări Leon cu un fel de simțimînt neplăcut, pe care nu vroia să-l mărturisească,—noblețea este totul și baza vieții. Ce mă înveți tu asemenea lucruri? Nu-s copil. Și chiar pilda e de față: tu. Eu pe tine nu te mai recunosc, de bună samă. Tu nu mai ești Berta mea de odinioară.

— Nu, nu. Nu mai sînt cea de altădată,—întări ea cu foc. Acela era rea, păcătoasă, stricăta. Ah, cît era de stricăta! Acuma chiar m'am despărțit de mama. Am vorbit mult despre trecut și am plîns, Leon,—zise ea deodată, hai chiar acuma la mine.—Veți petrece sara asta cu noi. Saul nu știe despre relațiile noastre de odinioară. Nu mă refuza. Ai să vezi, cum trăim noi. Ai să faci cunoștință cu Iudita și cu Estera. Saul trebuie să vie și el degrabă. Stai la masă cu noi. Iar cînd or afla, că tu ai putea să faci cumva vr'un rost lui Saul, ai noștri au să se uite la tine ca la un salvator. Te rog, hai.

„Și adecă de ce n'ași merge?—se gîndi Leon Drei,—văd cum trăește cu bărbatul foasta mea iubită, și cu ocazia asta stau și la masă. Berta doar știe, ce-mi place mie. Am să răspund că merg”.

— Fie, pentru tine merg,—roști Leon Drei, cași cum lucrul acesta l-ar fi costat mari efortări.—Mai stai, am să chem o birjă. Eu acuma rar umblu pe jos. Tot cu automobilul.

— Eu acuma nu pot umbla cu trăsura,—răspunse iute Berta, dînd din cap.—E primejdios. Și apoi în cinci minute sîntem la mine. Strada Zdrencelor nu-i departe.

— Fie, și pe jos,—răspunse Leon Drei vesel,—dispoziția lui deodată se ridică,—la-mi brațul. Are să crează lumea, că sîntem bărbat și femeie, și că eu sînt tatăl viitorului tîn copil.

Și doar ar și putea să fie,—rosti el pe gânduri. Să nu fiu eu Leon Drei...—începu el să bată cimpil.

— Dar tu tot așa ai rămas,—zise Berta întristată,—tu n'ai nimic sfânt. Ești gata să-ți bați joc de orice. Cel puțin azi nu rîde...

— Dar, poate, ai să-mi numești tu ceva sfânt pe lume,—zise Leon Drei cu ironie.—Nu, dragă, n'ai să-mi numești: iubirea, copiii, gloria, Dumnezeu, succesul,—toate-s prostii. Sînt bune pentru niscaiva gîngăni, nu pentru oameni. Și apoi, la drept vorbind, fără cele sfinte e și mai ușor de trăit. Cel puțin—fără pehlivăni, fără înșelăciune. Nu există nimic și—foarte bine, s'o știm, și—duceți-vă la dracu. Dacă vrei—să nu mai discutăm. Vorba, ce-mi dai tu la masă? O scumbrioară se găsește? Dar niște maslinuțe? Foarte bine. Găsim pe aici undeva o sticlă-două de bere și, din parte-mi—mulțumiri nesfîrșite.

Ea dete din cap, oftă și nu răspunse nimic. De braț tot nu-l luă.

(Va urma)

Semen Iușchevici

Henrik Ibsen

Perioada Modernă

Perioada modernă o subîmpart criticii francezi în două: *realistă și simbolistă*. Cea dintâiu cuprinde o comedie de moravuri și patru drame de o factură și de o putere de dramatism absolut clasice; cea de a doua, ultimele drame publicate, în număr de opt.

Opera postumă nu e încă studiată nici tradusă. Subdiviziunea este întemeiată, întrucît ea corespunde unei schimbări fundamentale în sufletul lui Ibsen. Numirile însă ar fi discutabile. Ibsen este tot atît de minuțios observator al realității obiective și subiective în ultima dramă ca și în cea dintâiu, iar simbolismul este un procedeu artistic de care dînsul se slujește în întreaga-i producție literară. Dacă-l folosește mai mult în timpul din urmă, pricina este schimbarea centrului de analiză sufletească în jurul căruia se desfășoară drama. În întăile patru drame moderne, Ibsen este dramaturgul *ideii*, forță luminoasă și bine determinată, care se arată clară și fără sfială și se comunică cu multă precizie. În ultimele opt Ibsen este dramaturgul *simțirii*, al *sentimentului*, stare nebulosă și tănuită, pentru care simbolismul este cel mai adecvat, dacă nu chiar unicul mijloc de plasticizare și de exteriorizare.

Pe temelul unui motiv care se va arăta mai jos, cele dintăiu patru drame noi le-am numi *poemele Credinței*, pe cele din urmă, *poemele Indoelii*.

Se știe îndeobște că Ibsen n'a rîvnit niciodată la slava de poet. Idealul său — mai modest, dacă nu cumva mult mai pretențios — a fost acela de învățător, de luminător, de apostol.

Acesta e singurul punct comun cu Tolstoi. Intocmai ca Brand, eroul său favorit, Ibsen s'a crezut alesul, chematul să lumineze pe oameni, iar învățătura pe care a vrut s'o împlințeze în suflete a fost o doctrină analoagă cu cea a lui Kant, sau poate chiar a acestuia. Multă vreme Ibsen crede în această menire a lui. Dela un timp îndolala i se furișează în suflet. Pentru întăia oară simțim această putere distrugătoare

* Vezi „Viața Românească”, No. 4, 1920 și No. 1, 1921.

în drama *Rafa salbatică*. Ibsen nu se îndoiește de valoarea doctrinei, ci de eficacitatea învățaturii lui, de putința de a preschimba sufletele numai prin *lumină*. Îndoiala merge înăsprindu-se, iar în ultimele drame îl vedem pe Ibsen ajuns la sfișietoarea convingere că rivna lui de o viață a rămas fără folos și că jertfa i-a fost zădarnică.

Această perioadă modernă începe în 1877. Ibsen are aproape cincizeci de ani. Ea este precedată de cîțiva ani de reculegere și de studii asupra filozofiei pozitivistice, așa de luminos înfățișată lumii de către H. Taine, asupra literaturii franceze și engleze, în special a școlii realiste. Între realismul lui Ibsen și acel francez există însă mai multe deosebiri.

Noi vom semna numai pe acele nebăgate 'n samă încă de către critici.

Întăia deosebire e în privința medlului social studiat. Flaubert, Balzac et C-le studiază de preferință păturile de jos: țărani, lucrători de fabrici, mici meseriași, mici funcționari etc. adică indivizi la care în general starea sufletească se arată cu cea mai mică complexitate, la care psihologia e mai simplă, iar diagnosticarea mai lesnicioasă. Dînsii mai studiază nevropași și pătimași, adică indivizi la care psihologia a *devenit* simplă. Nevropatul, oricare ar fi pătura socială din care face parte și oricare ar fi fost dezvoltarea lui anterioară, este o conștiință *simplificată*: Un mănunchiu restrins de porniri dezvoltate în dauna tuturor celorlalte elemente de conștiință. Pătimașii de asemenea sînt ușor de diagnosticat, fie ei ambițioși, avari, sensuali ori alcoolici.

Ce-i patima? O simțire stăpînitoare în puterea căreia se face selecțiunea în conștiință. Nu mai au dreptul la lumina conștiinței decît acele elemente care susțin, care justifică sentimentul dat. Toate celelalte elemente se 'ntunecă, dacă nu pentru totdeauna, pentru foarte multă vreme.

Ibsen dimpotrivă studiază de preferință omul normal, adică acela la care aproape toate stările de conștiință au același drept de existență, la care o acțiune poate rezulta dintr'un lung șirag de forțe. Nevropașii intervin absolut accidental în opera lui și au mai totdeauna un rost simbolic.

El studiază cu osebire pe intelectual, adică tipul la care complexitatea psihologică este cea mai mare, la care capitalul sufletesc e cel mai bogat și alcătuit din achiziții ce pot varia între ele nemărginit de mult și ca origină (moștenire, impresii de copilărie, cultură, etc.) și ca tărie și ca valoare morală. Aceste achiziții, noi le-am grupa în două: elemente izvorîte din înfrurirea medlului asupra individului, în chip aproape pasiv (sentimente, deprinderi, porniri) și elemente născute din reacțiunea individului asupra medlului, idei bazate pe convingere.

Și ce frumos desparte Ibsen în sufletul personajelor elementele de origină și vrste deosebite, mai ales în *Strigoii*, *Rosmersholm*, *Femeia Mării*, *Jean Gab*, *Borkmann*. Câte conflicte dureroase nu descopere între aceste pături suprapuse ale sufletului! Pe lângă conflictul principal al fiecărei drame, rezultat din ciocnirea individului cu un organism social, familie, Stat, organizație religioasă, ori cu alt individ, și care alcătuiește tema ei dramatică, Ibsen desfășoară conflicte secundare între pornirile și ideile aceluiași individ cu convingerile lui. Toate aceste conflicte secundare, grupate în jurul acțiunii principale, întocmai armonizate dintr'un ton muzical, dau operei lui Ibsen rezonanța și farmecul ei turburător și caracteristic.

O altă deosebire este însemnătatea mare dată femeilor. În întregul teatru din lume femeile au un rol mare, ele sînt însă numai punctul de plecare, motivarea, justificarea acțiunii date, ce qui met en branle, cum ar zice francezul — pe cînd acțiunea însăși se desfășoară alături sau chiar independent de ele. În teatrul modern al lui Ibsen femeile sînt factori ai acțiunii, sînt elemente esențiale în dezvoltarea și susținerea problemei puse.

Trebue s'o spunem, teatrul lui Ibsen este un teatru à thèse, sau cum foarte bine nuanțează el, un teatru à problèmes. Ibsen pune o problemă socială, psihologică, religioasă, etc., o desface, o așează, susține cu cea mai mare nepărtinire fiecui aspect al chestiunii și lasă pe privitor să încheie cum îl vor îndemna mintea și cultura primită. Cel mult dacă va putea întrevădea soluția pe care el o crede mai dreaptă.

Și ce belșug de amănunte în individualizarea sufletului femeesc! Cîtă varietate de tipuri! Perfide, sensuale, mărunte la suflet, visătoare, mistice, idealiste, devotate, generoase, primitive, ori înlădiate de cultură, resemnate ori răsvrătite, toată gama dela desăvîrșitul Inconștient la deplina scrutare a conștiinței.

Dacă am face o galerie a tipurilor feminine din teatrul lui Ibsen am găsi-o cu mult mai bogată și mai variată decît galeria întregii literaturi creștine.

Dintr'un sentiment de recunoștință pentru scriitorul care a studiat, cu atîta rîvnă și atîta respect, respectul datorit suferinței, sufletul femeii, noi vom încerca să punem aci în lumină tipurile de femei, asupra cărora critica alunecă prea repede lăsînd mai în umbră pe celelalte.

Perioada realistă începe cu o comedie de moravuri politice, care aduce mult cu „Scrisoarea pierdută”, în care femeile n'au mare rol, și se sfîrșește cu cunoscuta dramă *Dușmanul poporului*. Criticii au numit această ultimă dramă o *pledoarie pro domo*, o apărare. Noi o socotim dimpotrivă ca cea mai mîndră slădire pe care un om de talent o poate arunca dușmanilor săi. E răspunsul la criticile injurioase și pline

de calomnie ce l s'au adresat cu prilejul reprezentării celor trei drame care l-au consacrat mare dramaturg, *Stilpii societății*, *Strigoii*, *Căminul Păpușii* (Nora).

Dușmanul poporului s'a jucat mai de multe ori în țară la noi. Subiectul este cunoscut. Tipurile de femei, căci acestea ne interesează, sînt două: soția și fiica eroului, Petre. Fire blîndă, senină și perfect cinstită, aceasta lucrează cîte 7—8 ore pe zi ca institutoare, fără să cunoască altă plăcere decît lectura autorilor ei favoriți. Ea singură înțelege pe tatul ei, ea singură îl susține. I se oferă prilejul să-și mărească venitul prea modest, traducînd din englezește pentru o revistă locală. Cînd ia cunoștință de cuprinsul romanelor de tradus, atrage băgarea de samă a directorului că ele cuprind idei greșite și porniri josnice.

— Cu de acestea se cîștigă parale, domnișoară!

— Imi pare rău, eu nu-mi pot pune munca în slujba unor idei pe care le socot greșite“.

Soția eroului, d-na Stockman este o mică burgheză a cărei inteligență abia dovedește în conducerea gospodăriei. Toată vremea e'n ceartă cu bărbatul ei, fiindcă se pune rău cu lumea și nu știe să-și facă afacerile. Motivul? Frica că se pierde mijlocul de trai al întregii familii.

Dar cînd vede pe bărbatul ei părăsit, dușmănit, doborât, atunci întocmai ca o leoaică ce-și apără puii, ea desfășoară o energie ne'nchipuită și devine tovarășa de lupă, apărătoarea lui cea mai prețioasă, soția cea mai devotată.

Cea mai plină de acțiune din toate dramele lui Ibsen este *Stilpii Societății*. După cum însuși titlul ne-o spune, aci se desvăluie ipocrizia păturii conducătoare.

Cine sînt stilpii societății?

1) Bernick, capul unei case de comerț ale cărei produse duc faima orașului în cele patru părți ale lumii și subț a cărui conducere trăesc mii de lucrători.

La ridicarea cortinei o delegație de cetățeni, cu pastorul în frunte, vine să mulțumească lui Bernick pentru un dar foarte important făcut comunei. Pastorul ține o cuvîntare și-l arată ca pe omul cel mai ales, model în viața lui de familie, model ca cetățean.

Desfășurarea dramei va arăta cît adevăr este în afirmările pastorului.

Bernick a iubit cu patimă pe o fată inteligentă și cultă, dar săracă, Iona. Într-o bună dimineață se căsătorește cu Betty, sora vitrigă a Ionei, care în urma unei moșteniri neașteptate devenise foarte bogată.

După cum nu căutase să o cunoască înainte de căsătorie, că-l era indiferentă, tot așa de puțin se'ntreba și acum ce putea simți și gîndi tovarășa lui de viață. Cel mult dacă-î

reproșează prea marea grijă pentru copilul lor, sau îi răspunde cu obișnuite galanterii ca acestea :

„Ce vă pricepeți voi, femeile ? Intrucît vă pot interesa pe voi lucrurile serioase ?“

În timpul logodnei cu Betty a avut o aventură cu o acrită. Surprins de bărbatul acesteia, el sare pe o fereastră și fu văzut de trecători. Scandalul putea pune 'n primejdie căsătoria lui strălucită. Atunci Ioan, fratele Betty-i șocotind că fecicirea surorii lui atrna dela această căsătorie, se lasă trecut drept eroul întîmplării caraghioase și, pentru a da o satisfacție familiei lui, care lua lucrul prea tragic, pleacă în America. Continentul nou îl atrăgea demult, prin felul de viață mai potrivit cu firea lui de independent, de răzvrătit.

Iona, sora lui vitregă, care 'ntr'un moment de revoltă dăduse două palme lui Bernick, fostul ei logodnic, pleacă și ea.

Bernick—asta drept recunoștință—ca să explice falimentul care bătea la ușă, însinuează că Ioan plecînd ar fi luat și casa cu bani a firmei „Bernick C-nie“.

— Altă dată primește în șantierul său un vapor american și făgăduiește, din simplă fanfaronadă, că reparația se va face într'un timp dat. Șeful de atelier îl dovedește că acel timp e prea scurt, pentru că reparația să se facă temeinic și că vaporul s'ar putea cufunda. Bernick nu vrea să audă. Cînd i se atrage atențiunea că e vorba de viața personalului, Bernick îi amenință cu izgonirea dacă vor deschide gura vreunui. —Iată omul.

Bernick face donații ori deciteori are nevoie de încrederea și simpatia cetățenilor pentru vre-o afacere mare, așa bunăoară în acel moment, dînsul urmărește construirea unei căi ferate pe unde-l convine fabricii lui, iar pe subl mină a cumpărat toate pămînturile traseului pentru ca din dispăgubiri să realizeze beneficii uriașe.

Iată filantropul.

Un alt stilp al societății este pastorul, cinstit de altfel, dar strîmi la suflet și îngust la minte. Tot creștinismul și toată învățătura lui se reduc a cere concetățenilor lui să mulțumească lui Dumnezeu că nu sînt răi și stricați ca cei din alte orașe.

Are o slăbăciune. Vrea să ia în căsătorie o fată naturală, dar ține ca lumea să considere această hotărîre ca pornită din adîncă umilință creștină și din milă numai.

Un alt stilp este însuși șeful de atelier, care renunță numai de cînd la ceiace el zicea că e un scrupul, cînd cu repararea vaporului, de 'ndată ce se vede amenințat cu izgonirea, deci cu pierderea putinței de a conduce pe lucrători în meetînguri, de a-i specula și mai ales de a-și impune condițiile sale patronilor...

— Și vă numiți stilpii societății !” strigă odată Iona cu indignare.

— N'are alții mai buni”, răspunde Bernick.

Toate ar merge bine în acest colț fericit de pământ, dacă nu s'ar fi întors din America Ioan și cu Iona.

Iona a 'ngrijit de fratele ei mai mic ca o mamă în tot acest răstimp de 15 ani. Când mergea greu câștigul, mai ales când Ioan era bolnav, ea nu s'a sfilit să scrie articole umoristice, ba chiar să cinte în cafenele, pentru ca amândoi să nu moară de foamă.

Acum Ioan are o carieră asigurată, poate întemeia o familie, dînsa se întoarce în țară să-și găsească alt scop de existență. Ioan o întovărășește ca să-l ușureze drumul, dar se 'napoiează cit de curînd în patria adoptivă.

Ce se 'ntîmplă? El se 'ndrăgostește de Dina, fata actriței cu romanul lui Bernick. Pastorul care iubește pe Dina, văzînd-o gata să accepte pe noul venit într'un moment cînd întreaga familie este de față, îi zice: „Dino, Ioan este acela care a nenorocit pe mama ta... „și n'a plecat în America cu mîna goală“.

Atunci abia află Ioan de ce era bănuț. El cere lui Bernick, ca și Iona, să spue adevărul. Bernick răspunde: „Lăsa-ți-mă, mi-e peste puțină. Am nevoie de toată trecerea mea pentru o afacere în care am băgat averea întregă a familiei.“

— Bine, aștept, zicea Ioan. Peste o lună mă 'ntorc, am nevoie de reabilitarea mea deplină; peste o lună!“

Ioan pleacă cu vaporul reparat în șantierul lui Bernick și merit să se scufunde. Bernick are un moment de scrupule, dar mai apoi: și un dușman mai puțin.

Dina, simțînd în dragostea ei că totul fusese o născocire în jurul lui Ioan, pleacă cu dînsul.

Bernick tace...

Deodată I se spune că și Olef, copilul său, fermecat de povestirile lui Ioan despre America, și vrînd să plece numai-decît cu dînsul, s'ar fi ascuns, probabil în magazinul vaporului, printre mărfuri, și că vaporul este deja eșit din radă...

Crîma lui va fi deci și pedeapsa lui!

Deodată s'aud mai multe voci: Vine o delegație de cetățeni cu pastorul în frunte să-i mulțumească pentru noua lui donație.

— Nu voesc să văd pe nîme, nu voesc să aud nimic. Stîngeți luminile!“

Ușa se deschide, delegația intră, iar în mijlocul ei, vinericita Betty, cu copilul lor Olef. Betty, care a cetit în sufletul copilului ei gîndul ascuns, a știut să prevadă și să împiedice nenorocirea.

Această nouă zguduire este hotărîtoare pentru Bernick.

— Deschideți ușile! Chemați lumea toată!“ strigă el, și 'n fața tuturor spune totul. Iar cel care m'a adus pe drumul adevărului este Iona. Femelle sînt stîlpii societății!“

Iona îl îndreaptă: „Libertatea și adevărul sînt stîlpil societății!”

Patru tipuri de femei, care de care mai simpatice. Betty, soția și mama duloasă pentru care alt orizont nu există decît căminul ei. Una din acele figuri senine care pot face fericirea trainică a oricărei familii. Indestul de deșteaptă pentru a simți lipsurile de inteligență și de caracter ale soțului ei, dînsa preferă să nu le vadă! Betty are nevoie de afecțiune, prea mîndră însă și prea demnă ca să le caute sau să le ceară, suflet darnic, ea dă iubire din belșug fără să mai aștepte schimbul!

Dina, francă cu ea însăși, francă cu ceilalți, una din acele firi care, cînd și-a dat sufletul, nu-l mai ia îndărăpt.

Martha, sora lui Bernick, a iubit pe Ioan; dar văzînd că nu-i atrage atențiunea, se resemnează cu demnitate; își caută un alt scop de viață. Cum zice dînsa: „am cu ce trăi, ași vrea să am pentru ce trăi”. Ia un copil orfan, pe Dina, îl crește în principile pe care le crede bune; și cînd o dă lui Ioan, o face fără părere de rău, deși aceasta ia locul la care rîvnise alfa vreme.

Iona în fine, prea inteligentă pentru a urmări pe logodnicul ei vinovat, nu cu răzbușarea, dar nici cu disprețul ei, la 'ntăiul prilej îl întinde mîna de ajutor. — Iona, sora care jertfește fratelui ei 15 ani de viață și o face cu un firesc, cu o simplitate, cu o seninătate, ca și cum ar fi lucrul cel mai neînsemnat din lume. — Iona care ca experiență dureroasă a vieții i-a smulț una cîte una iluziile, credințele, aspirațiile și care are totuși tăria de a păstra neștirbit un cult, cultul adevărului.

Operele care au făcut mai mare vîlvă, și totodată cele mai dramatice sînt *Strigoii* și *Căminul Păpușii*.

Atîtea critici, atîtea discuții, a stîrnit aceasta din urmă, încît se făcuse obiceiul în Norvegia, ca pe invităriile la ceai, la prînz sau chiar la bal, să se pue jos notița: «sînteți rugați să nu discutați asupra dramei *Căminul Păpușii*».

Subiectul e cu totul nou. Nora, o femeie tînără, frumoasă, foarte frumoasă, una din acele ființe care farmecă cu zîmbetul și stăpînește cu capriciile ei, plină de viață și de dorința de a o trăi, alintată de părinți, alintată de soțul ei, alintată de soartă, ale cărei dorinți n'au întîlnit încă zăbavă, ale cărei voinți s'au realizat de îndată ce s'au arătat. De altă parte, fără multă cultură, ca să cunoască din teorie măcar ce'n-samnă pledică, ce'n-samnă durere și înfrîngere. Are o taină. Intr'un moment cînd bărbatul ei bolnav avea nevoie să trăiască în clime calde, dînsa face un împrumut, iar pentru a explica proveniența banilor minte, spunînd că e moștenirea dela tatăl său care tocmai murise.

Dece minte? Fiindcă bărbatul ei nu vroia să audă de împrumuturi, oricare ar fi fost motivul în numele căruia s'ar fi făcut, iar dînsa dorea să-l vadă sănătos cît mai curînd.

Nora își dă toate silințele să plătească datoria, însă împrumutul făcut în condiții oneroase, ca de o femeie fără experiență, de care orice negustor cată să profite, este peste puterile ei. Creditorul nu mai vrea să aștepte. Dînsa încearcă să spue lui Helmer. Pipăind terenul vede cu groază că bărbatul ei consideră faptul ca o acțiune infamantă și se oprește în mărturisirea ei. Creditorul o amenință cu scandal. Din informațiile pe care le culege, lucrînd veșnic în taină, și cu cît pricepe ea, copil neștiutor, lucrul la proporții care o înfricoșează. Scandalul i se pare inevitabil, el poate compromite cariera și viitorul bărbatului său, îl poate duce chiar la închisoare. Ce poate face, decît să se ucidă pentru a dovedi tuturora că răspunderea întregă este numai a ei și că bărbatul său este absolut în afară de orice vină? Și se hotărăște la moarte din dragoste și devotament pentru soțul ei.

Ce se'nîmplă? Helmer află totul dela creditor și se arată față de femeia lui de o brutalitate josnică. Atunci află Nora, care stă gata să-și jertfească viața, că pentru tovarășul acesta slăvit, ea nu fusese decît o distracție plăcută în momentele cînd nu avea ce face, atuncea vede cît de puține puncte comune avusese în căsnicia lor model, atuncea vede, în fine că pentru bărbatu-său dînsa nu era decît o păpușă.

Contrastul între jertfa deplină ce era dînsa gata să o facă, puținul pe care-l constată în sufletul bărbatului ei, o sguide. Umilind-o, aceasta doare îngrozitor pe copilul pururea alintat. Și atunci vine hotărîrea nesocotită, ne bună: Părăsește casa.

— Datoria te cheamă aici, îi zice Helmer.

— Care datorie?

— Datoria de soție, de mamă...

— Înainte de a fi soție, înainte de a fi mamă, am datorii cătră mine însămi. Mă duc să mă instruiesc și să văd, cine are dreptate: eu care am făcut o faptă rea în cuget bun, ori lumea, voi toți, care mă condamnați.

Și plecă.

O astfel de mamă este monstruoasă, zice morala comună.

Dacă Nora ar fi plecat pentru un alt bărbat decît Helmer, desnodămîntul părea firesc... Asta însă că în aprecierile noastre deprinderea joacă prea mare rol.

S'a zis, și poate cu drept cuvînt, că «Nora» este o pledoarie în favoarea feminismului. Noi credem că ținta ultimă a lui Ibsen a fost alta și că drama *Căminul Păpușii* este încarnarea unui principiu moral.

Sînt multe îndatoririle cărora individul trebuie să se supue în acțiunile lui, în viața lui zilnică: cătră familie, cătră Stat, cătră aproapele suferind, etc. Oare toate aceste obligațiuni să fie pe același treaptă? Să nu fie nevoie de o subor-

donare una altela? Și în acest caz care e datoria supremă, căreia toate să-i fie supuse? Care datorie primează?

- Ibsen răspunde: *datoria către sine însuși.*

Așa a răspuns Spencer, așa a răspuns Nietzsche, așa au răspuns cei mai mulți moderni, copleșiți de imperativele de abnegație ale moralei vechi.

Iată ce credem noi că vrut să spue Ibsen în *Căminul Păpușii*, mai explicit decât a spus-o în alte drame.

Deci a încarnat doctrina aceasta într'un tip de femeie? Din motive artistice. În ce situație putea el pune un bărbat, pentruca contrastul dintre celace socotim noi, marele număr, ca datorie supremă și între ceiace Ibsen ne arată ca atare, să fie mai izbitor și mai dramatic? Sintem așa de deprinși cu idela ca o mamă să-și jertfească întreaga ei individualitate, încît numai o mamă putea încarna concepția lui Ibsen în toată plenitudinea ei.

Tipul devotamentului desăvirșit, al jertfei supreme de mamă îl găsim în *Strigoii*.

În actul I Regina, o fată cu mult prea elegantă pentru situația ei de fată în casă, un animal sănătos și frumos, al cărui dor de viață e comunicativ, e molipsitor, vorbește aspru și de sus cu tatăl ei, Engstrand, un lucrător păcătosit de viiță și mizerie. Engstrand nu se supără de această lipsă de respect, fiindcă el știe mai multe decât noi.

— Ute, zice el, azilul este pentru lumea aleasă, nu pentru gloata marinarilor. Tu știi francezește și englezește, ești crescută ca o domnișoară... Nu-ți pierde tinerețea în serviciul binefăcătoarei tale. Mama ta nu era așa de frumoasă și încă i s'a dat 300 de coroane...

— Dacă nu izbuteșc în ceiace am plănuit, mă volu gândi la tine.

Și deodată: „Nu vorbi așa tare, d. Oswald doarme“. Iată unde se gîndește Regina.

Vine pastorul. Regina a băgat de samă că impresia ce face asupra pastorului e dintre acelea pe care se poate clădi cîte ceva și nu pierde prilejul de a fi singură cu dînsul. Ca o pisică lingușitoare îl ia palaria și o așază cu mare băgare de samă pe o masă, îi ia pardesiul, umbrela, le șterge, le usucă, îi pune o taburetă sub picioare, în timp ce-i tot spune: că ea este dorită să meargă la oraș, că e pacat de tinerețea ei să tralască la țară, că educația pe care a primit-o nu-i permite să stea la oricine, că are nevoie de o casă onorabilă, ca a d-lui pastor bunăoară...

Dînsa știe că pastorul nu este înșurat...

Ademenit, acesta făgăduiește să se ocupe de dînsa fără întârziere.

Iată deci pe Regina, animalul bine înarmat, că și-a aruncat deodată în trei părți ițele. Într'o parte tot trebuie să izbutească!

Vine stăpîna casei, Elena Alving.

Din convorbirea ei cu pastorul, aflăm că acești oameni s'au iubit în tinereță, că numai cedînd stăruințelor mamei ei, Elena n'a luat în căsătorie pe Manders sărac, ci pe unul din lumea ei, pe Alving. Aflăm că, după un an de căsnicie, neputînd suferi destrăbălările soțului, Elena, care tocmai pierduse pe mama ei, fugise la pastor, dar că acesta îngrozit de ce-ar fi putut zice lumea, o hotărîse să se întoarcă înapoi, acolo unde o chema datoria, și că de-atunci dinșii nu se mai văzuseră. Aflăm, că acum după 24 de ani, Manders se însărcinase cu toate formele și formalitățile pentru întemeierea unui spital ce avea să poarte numele soțului defunct și venise să statornicească împreună cu Elena inaugurarea spitalului ce trebuia să aibă loc adouazi.

Intră Oswald, fiul Elenei, cu o pipă a tatălui său în gură. Elena tresare.

— Ce asămănare cu defunctul Alving.

— Nici decum! Oswald îmi samănă numai mie!

Răspunsul acesta răstîf ne arată armonia care fusese între soți...

Oswald, care din copilărie trăește în străinătate, este un pictor de talent, cunoscut îndestul, dar grozav de abătut, de istovit și de îmbătrînit pentru vîrsta lui. În convorbirea ce se'ncinge, el scandalizează pe pastor cu vederile lui, culese în lumea artiștilor și a modelelor, în special cu teoria asupra căsătoriei. După cîteva vorbe se simte oșos și pleacă să se plimbe.

Manders strigă indignat și furios:

— Iată fructul educației pe care i-ai dat-o! L-ai îndepărtat de lingă d-ta, te-ai lepădat de îndatoririle d-tale de mamă, după cum ai încercat să te lepezi și de acele de soție...

Un zîmbet amar al Elenei prevestește mărturisirea deplină... Atunci aflăm că Alving și-a petrecut întreaga viață muțindu-se de pe o canapea pe alta, ademenind servitoarele și bînd pînă ce cădea mort la pămînt; că toată administrarea și conducerea averii o făcea Elena, care dona sume mari pe numele bărbatului ei, numai pentru a-i crea o reputație de care copilul ei să nu se rușineze; că Oswald fusese trimis departe, ca să nu cunoască adevărul asupra tatălui său și să-i poată pastra neștirbit, așa cum cere datoria, respectul convenit unui părinte; că ea singură desbrăca pe bărbatul ei și-l culca, după ce se făcuse tovarășa lui de palavre, numai spre a-l feri de ochii lumii. Că acum dînsa dăruise tot ce rămăsese dela Alving.

— Nu vreau, zice ea, ca copilul meu să aibă altă moștenire, decît aceia dela mine.

O mină criminală, dă foc spitalului. Acea mină e a lui Engstrand, care se răsbună...

Manders îngrozit vede în această întîmplare o pedeapsă dumnezeiască. Oswald, tulburat peste samă, își dă toate silințele, dar nu poate scăpa absolut nimic. Pare desnădăjduit cu totul...

Singură Elena privește cu liniște.

— Cu atât mai bine! Nu va rămînea nimic pe urma lui!

În actul următor Oswald mărturisește mamei lui că a fost rău bolnav, că a consultat cele mai mari celebrități și că doctorii toți i-au spus că boala grozavă de care suferă e moștenită, iar atunci cînd el, cu scrisorile mamei lui în mînă, le-a dovedit că tatăl lui fusese un model de om și de soț, ei i-au răspuns: „Cu atât mai rău! Atunci ești singur vinovatul!”

Și Oswald suferă la gîndul că printr-o nesocotință și-a zdrobit sănătatea, și-a nimicit viața la care ține așa de mult.

Elena se'nfioară... Sacrificiul ei devine zădarnic: ea va trebui să spue lui Oswald adevărul, este nevoie de această mărturisire pentru liniștea lui, poate pentru scăparea lui.

Și-i spune cîte ceva, cu atîta menajare! Cu atîtea ascun-suri, cu atîtea alinări! Ba caută să-l scuze pe Alving invinovățîndu-se pe dînsa...

Care nu-i este mirarea cînd vede că Oswald primește totul foarte liniștit, aproape cu nepăsare. Cel mult dacă își la pușin din grija care-i apăsase sufletul.

Vra să zică ceiace dînsa considera ca o datorie nestrămutată, în ochii celorlalți pare a fi o idee foarte discutabilă?.. Oswald nu și-a pierdut respectul pentru tatăl său, fiindcă... nici nu-l avusese. Iar ea care renunțase la copilul ei, la singura mîngiere ce-i acordase viața, numai pentru a-l cruța de lupta dintre dragoste și datorie...

În actul al 3-lea Oswald arată intențiunea de a lua în căsătorie pe Regina. Ingrozită, Elena cere ajutorul pastorului. Acesta nu găsește alt chip decît să eie pe Regina la dînsul..

Pe cînd dînșii pun la cale această hotărîre se aud alături Oswald și Regina glîndînd și rizînd.

— Strigoii, strigă Elena...

Oswald se opune ca Regina să părăsească casa. Atunci Elena se vede nevoită să spue totul...

Regina este fiica lui Alving și a unei servitoare. Dînsa o crescuse ca să înăbușe un scandal...

O nouă uimire pentru mama nefericită. Oswald nu vede într'acest fapt nici o piedică!.. iar Regina se mulțumește să-i reproșeze că o crescuse ca pe o servitoare pe cînd dînsa avea drepturi de stăpînă.

Totul se prăbușește în jurul Elenii! Vra să zică ceiace crezuse ea mai nestrămutat, mai sfînt, mai inatacabil, idealul căruia ea jertfise totul, era o simplă ficțiune...

Copilul ei trebuie scapat înșă! El are nevoie de veselie, de tinereță, de fericire... Își înăbușă din nou orice repulsiune și... aprobă căsătoria.

Regina care își dă samă că Oswald e bolnav și că viitorul pe care-l spera din căsătoria cu stăpînul moșiei se reducea la perspectiva de a îngriji un infirm, ea care n'are stofa din care

să iasă jertfele, se duce la Engstrand, pe care-l știe acumă că nu e tatăl ei...

Plecarea Reginei dă lui Oswald ultima lovitură. El mărturisește mamei lui că boala de care suferă este paralizia generală, că a avut un acces de nebunie și că pe al doilea nu l-ar mai putea învinge. Că nu vrea să trăiască nebun, că și-a agonisit cu mare greutate cantitatea trebuitoare de morfină pentru a-și da moartea.

— Regina era în stare să-mi facă acest serviciu", — și c'un gând de răsbunare pentru plecarea Reginei:— Acumă tu trebuie să-mi faci acest ultim serviciu.

— Eu? Care ți-am dat viața?

— Nu ți-am cerut-o! Ia-ți-o înapoi!

Ațiunea se precipită. Oswald inebunește. Elena doborâtă se întreabă cu groază dacă trebuie să-și fie făgăduința dată fiului ei, sau nu...

Cortina cade. Ibsen e prea artist să ne lase mult timp subț. impresia acestei lupte nelegiuite.

Elena, încarnarea devotamentului de mamă, în tot excesul lui, în toată exagerarea lui, este tipul cel mai dramatic, credem noi, din întreaga operă ibseniană. Jertfește copilului ei toate aspirațiile, toată simțirea, își înăbușă pentru el toate repulsiunile fizice și morale și nu-îrămine măcar credința, convingerea în eficacitatea și în moralitatea jertfei ei!

Teoria moștenirii are în această dramă rolul apăsător al unui fatum din tragediile antice.

Toate dramele din perioada realistă au o structură simplă și oarecum arhitectonică și oglindesc, cași cele filozofice, teoriile morale ale cărui propovăduitor se făcuse Ibsen în avântul lui de apostol.

Cu mult mai pregnant decît în alte opere, Ibsen ni se arată în ele subț. trei înfățișări: ca cugetător, ca artist și ca moralist.

Ca cugetător Ibsen desfășoară în opera lui toate teoriile de mare proporție ale veacului, sociale, științifice, filozofice, le scoară din domeniul Ideii în acel al Realizării, individualizîndu-le, înfățișîndu-le cu anumite îngrădiri, cu anumite țărături și îmbrăcîndu-le în forma artistică, singura accesibilă marelui public.

Ca artist Ibsen este fără predecesori și fără imitatori. Cu mijloacele cele mai simple, ajunge la efecte de un dramatism neîntrecut.

Realismul lui este o fășie din viață. La ridicarea cortinei simți că ațiunea la care asști, începută de demult, va continua multă vreme și după căderea cortinei. Personajele lui sînt așa de amănunțit, descrise că-ți dau iluzia vieții.

Scenele se urmează cu atîta simplitate și cu atîta firesc, ideile se leagă cu o logică așa de strînsă și de ne'ndurată, că nu poți găsi ațiunii alt mers decît acel dat de autor.

Celace caracterizează însă perioada realistă este intensitatea de muncă cerebrală pe care ți-o cere lectura sau asistarea la teatru, și pesimismul larg și generos care se respiră din fiecare operă și care răspunde așa de bine sufletului modern.

Aceste elemente fac din lectura lui Ibsen desfătarea cea mai fascinantă, dar și cea mai turburătoare.

Ca artist Ibsen poate fi comparat cu Rembrandt. Aceleași mijloace simple și același belșug de amănunte, aceleași perspective nețărâmurite și ademenitoare, același colorit clarobscur și simbolic. Sutlete coplesite de durere, dar dornice de lumină, de lumina pe care și Ibsen și Rembrandt o văd venind dintr'un singur punct, și aceia foarte îndepărtat...

Ca novelist activitatea lui Ibsen este și mai însemnată.

Morala, cercetarea raporturilor dintre indivizi, și a celor dintre individ și organismele sociale, familie, Stat, etc. este disciplina căzută din vechea ei demnitate pe care Ibsen a vrut s'o sue din nou pe pedestalul ei.

Raportul acesta are două aspecte: acel al *dreptului* pe care-l poate păstra individul în sinul conglomeratului social din care face parte și acel al *îndatoririlor* la care se obligă prin însuși faptul că continuă să trăiască în societate și că a beneficiat până la maturitate de bunurile vieții sociale.

Teoria dreptului este reprezentată la Ibsen prin celace s'a numit *individualism*. Ibsen crede că individul are un drept neștirbit la deplina dezvoltare a aptitudinilor și la desfășurarea întregii energii întru atingerea aspirațiilor, iar exercitarea acestui drept este o *datorie* și anume *datoria supremă*.

Celace fixează activitatea noastră zilnică și raporturile dintre noi, adică *morala curentă, scrisă sau nu*, este o formă goală și fără nici o sancțiune, fiindcă nimeni nu mai crede într'însa. Așa zisa *morală curentă*, care trăește și'n puterea energiei generațiilor care au statornicit-o, dar mai ales în puterea inerției noastre, care nu putem pune alta în loc, este bună pentru alte vremuri, alte nevoi și alți oameni. Pentru noi ea este o carapace care ne comprimă orice căldură și orice pornire generoasă. Această morală curentă este o morală obiectivă, exterioară, care se tot îndepărtează de noi. În locul ei trebuie una *subiectivă*, trebuie morală *conștiinții*.

Concepțiunea aceasta nu-i unică: e aceea a lui Socrate, e cea a lui Kant.

Și care ar fi virtuțile în care s'ar încarna, în care s'ar individualiza această morală?

Ibsen ne răspunde:

Respectul pentru durere, pentru suferința reală,—cum ne-o arată așa de frumos în *I. Gabriel Borchmann* și în *Brand*;

Respectul pentru copil și nevinovăția lor, pentru dreptul la viață, așa de suggestiv prezentat în *Rața Sălbatecă*, în *Stilpii Societății* și altele;

Caritatea, tema dramatică din *Brand*, *Micul Egolf*;
Iubirea de adevăr..

Cu atita rivnă, cu atita căldură îndemnătoare înfățișează Ibsen această învățătură, încit e de-ajuns să citești două-trei drame de Ibsen ca să te rușinezi de orice taină și să te simți gata a-ți deschide sufletul oricui, pentru a nu trăi decit numai în adevăr.

Și e atât de mare iubirea de adevăr la Ibsen, încit atunci cînd el nu mai crede în puterea învățaturii lui, în menirea lui, atunci cînd el nu mai crede în el însuși, Ibsen ne-o spune cu același suflet deschis, cu aceiași simplitate, cu aceiași bună credință:

Această mărturisire este leit-motivul operei lui simboliste, în a cărei cercetare intrăm.

Adevărul oricum, oriunde și cu orice preț, iată învățătura morală care se respiră din opera lui Ibsen, iată valoarea educativă și moralizatoare a genului său stăpînit.

Ana Conta Kernbach

Privești neagră

De dincolo de unde soarele apune,
Din tainele amurgului, se întinde,
Ușoară ca un giulgiu, noaptea de cărbune...

Orașul care ziua întregă s'a zbatut
Să spargă cerul mut
Cu țândările zgomotelor lui,
Ș'aprinde luminări la căpătâi
Și își avintă gândurile iarăși ca un stol
De zurgalăi
Spre ceru 'ntunecat-acum și gol...

Acolo, sus, nu știe nimeni unde,
Depart, dincolo de nouri și de boltă,
Tărîmul altei lumi mai bune se ascunde,
Ori pîlpîie lumina unui vis
Pe care noaptea oarbă l-a ucis...

Spre-acolo-și tae gândurile cale largă
Și 'n pieptul nopții toate bat, să-l spargă...

Iar străzile

Urcînd podoaba colbului cărunt

Spre pragul cerului închis,

După același vis

Prelung, ca niște guri flămînde, urlă !...

Dar Vremea ce se 'mpiedică trecînd

De fiecare turlă,

Aicea pe pămînt din cînd în cînd

Cu glasul clopotelor de biserici, spune blind :

Că vînturile care eri s'au răzvrătit

De după zări zadarnic, — au murit ;

Și clipelè ce-o tulbură și-acum,

Ea, moarte, le răstoarnă 'n drum...

Orașul rătăcit demult cu mîntea lui bătrînă

Prin nourii de lină,

Intreabă

Mereu

Pe care vînt să se indrume mine ?

Și cere pentru sufletele lui un vis

Măcar de-o clipă

Cum ar cerși neîndurat o pîne.

Pe truda zgomotelor pămîntești

S'apleacă noaptea lin ca o aripă

Imbălsămînd c'o bură de răcoare

Orașul, care biigue nebun,

Și n'are timp și nici odihnă n'are...

Tîrziu,

Nebunul care zi și noapte-a vrut,

Cu strigătele lui să spargă cerul mut,

Sărac și gol din nouri a căzut ;

Și 'n brațele 'ntunericului dărîmat cu el

Adoarme...

Pe dinsul cade greu tăcerea ca de stîncă.

Iar sufletele, dedesubt, abia s'aud

Sărmanele cum gem în vîzunia lor adîncă...

G. Bărgăuan

Ca să pot muri...

I

— Pachifă!, strigă Irina, în picioare în fața dulapului deschis, din care eșea o undă ușoară de parfumuri amestecate.

— Iaca vin, dudue! Și în ușă apăru bătrina, a cărei față câtrănită, increțită toată într'un zîmbet blajin, era înconjurată de un bariz portocaliu cu verde.

Irina zîmbi și dinșa o clipă. Așa era făcută Pachifa încît nu se putea nimeni uita la ea fără să-și simtă necazul ușurat un moment.

— Adă geamantanul conașului, să punem rufele în el.

— Da' ce, iar pleacă conașul?

— Iar! zise scurt Irina, și înăbuși un oftat...—ca să nu știe până și slugile cit e de nenorocită.

Și minile ei dibace nimereau lucrurile trebuitoare, și le netezeau cu grijă în geamantan, fără să-i fie gîndul la cele ce făcea. Mîni de femei, obișnuite să servească ușor și repede ființele iubite! Din cînd în cînd se oprea și privea, prin ușa largă a balconului, minunea unui peisaj de cristal, strălucind sub soarele luminoasei zile de iarnă; pajiștea de sub ferestre, unde trandafirii îngropați aveau fiecare cite un mormînt mic; apoi, departe, cîmpul nesfîrșit, urcînd încet spre dealuri, și la dreapta, cei doi stejari bătrîni, a căror contururi potolite și mărețe le purta ea în amintire decînd era copilă. Tot cuprinsul, așa de cunoscut, și unde fusese atît de fericită, îi părea azi ceva străin și pustiu.

Tresări auzînd un tropot de cal, și înadîns nu se uită spre fereastră. Pachifa zise:

— Conașelul! s'a întors dela călărie... L'aud cum sue scară...

— Poți să te duci, Pachifă,—zise Irina, întorcînd spatele spre ușă, și fața spre dulap.

Sandu intră, cu haina scurtă, blănită, cu cravașă și cu cismele de călărie. Era aprins la față de ger, ochii îi străluceau, și în toate mișcările lui era acea vioiciune instinctivă a oamenilor deplin sănătoși, deplin egoiști și mulțumiți de sine, care în tinerețe, revarsă în jurul lor un farmec neînvinș.

— Bravo, fată harnică! mi-ai și făcut bagajul!—zise el, intrînd.

Irina nu se întoarse.

— Ce? tot bosumflată, ca azi dimineață?—întrebă Sandu. Și o cuprinse de mijloc.

Irina se împotrivi ușor, dar ochii ei întîlniră privirea surîzătoare a lui Sandu; și, fără să vrea, zîmbi și dînsa.

— Nu ride, zise Sandu. Mie îmi pare bine să fii tristă cînd plec. E semn că ții la mine!

Irina gîndi repede: „I-ar plăcea să și mor de durere, dacă ar fi din pricina lui...” Dar răspunse liniștit:

— E absolută nevoie să pleci? Am venit de Crăciun să petrecem trei săptămîni cu Bunica; și n'ai stat acasă două zile în rînd. Vînătoare, întîlniri cu prietini, știu eu cîte toate mai născocеști!... Alceva trebuie să fie la mijloc... Nu mă crede atît de proastă!... Sandu nici nu încercă să-și ascundă veselia. Toate muștrările Irinei nu ațungeau miezul adînc al mulțumirii lui. Răspunse ușor:

— Ce pricepeți voi femeile, din îndatoririle noastre! Vrei să-mi pregătesc candidatura șezînd lingă foc, și ascultînd cum cetești Bunicăi „*Les Trois Mousquetaires*”? Eu am treabă, drăguța mea! Colîndăm satele, ne facem populari, bem vin fierț prin toate circiumele: facem propagandă, nu glumă!

— Atunci de ce ai spus să-ți pun smokingul în geamantan?

Sandu se tulbură puțin; simți chiar că se înroșea. I se păru că vede iar scrisorica parfumată, pe velin englezesc cu monogramă gotic, pe care o primise în ajun:

„Te aștept mine. Sint pentru trei zile la unchiul Petrache...”

Răspunse grăbit:

— Smokingul?.. M'am gîndit că trecînd pe la Mirești, pe la cuconul Petrache, om da poate peste un prinț de vînătoare, cu lume multă... nu putem apărea, între oameni ca niște sălbateci...

— Cine are să fie la prînzul acela?

— Cum vrei să-ți spun? Nici nu știu dacă are să fie.

„Minte! Iși zise în gînd Irina. Lasă, că am să aflu eu. Și, de data asta, nu tac... De data asta, am să iau o hotărîre”. Și pe cînd gîndea astfel, buzele ei rosteau:

— Să nu uiți, să-ți pui vesta cea blănită. Poate întîrziată pe vre-un viscol...” Și punea în sac vesta, cu mîni care tremurau de minie ascunsă. Iar gîndul îi mergea repede-repede, fără voce: „Și dacă o răci, ce-mi pasă? Să răcească! Nu-l mai iubesc! Prea minte! Prea nu-i pasă de mine! Prea nu vede că-l iubesc!”

Se întoarse să ia o sticlă de vervenă de pe polița de marmoră a toaletei. O puse în geamantan. Apoi o scoase, și o așeză iar pe poliță: „Să fie parfumat și frumos pentru altele?” Și strînse buzele, ca să nu zică nimic.

— Ce faci? întrebă Sandu. Nu-mi pui vervena? Cu ce să mă fricționez pe păr?

— Vervenă pentru alegătorii!—zise ironic Irina, cu buze care tremurau.

— Vezi bine!—rise Sandu, care își freca unghiile cu un aparat de fildes și de piele. În casele țăranilor, mirosul e greu. Sticla de parfum se impune.

Irina tăcu. Puse și o pereche de mănuși blânte. „Și dacă o răci, și dacă o muri, și dacă nu l-oiu mai vedea, nu mi pasă!” zicea gândul ei, îndirjit, pe cînd îl picau pe mănuși două lacrimi furișate.

— Destul, zise Sandu. Vrei să bagi toată casa în sac? Doar n'am să stau un an!

„Poți să stai și doi!” strigă gândul ei nebun de mînie. Dar ea zise potolită:

— Ai să stai exact cît îți-o conveniție. Nici mai mult, nici mai puțin. Nu prea te împotă pe tine ce convine altora. Știu!..

Sandu ridică ochii, mirat de tonul sever al Irinei. Ar fi răspuns brusc dacă conștiința că era vinovat nu l-ar fi făcut sfios. Zîmbi incurcat, cu o grație copilărească, în care chipul lui căpătă atîta farmec, încît se îmbliozî și Irina. Se uită mai lung și mai senin la el, și zise:

— Ești inconștient ca un copil!

Apoi, o mare tristeță se scobori în sufletul ei. Tăcu. I se părea că vede înaintea ei un drum lung și pustiu, pe care trebuia să meargă departe, departe, singură de tot..

Iar Sandu, cu polișoarul în mîină, oftă încet. Doamne, Doamne, cine-l va scăpa odată de muștrări, de idealuri morale, de conștiința care îi vorbea prin glasul Irinei! Bine, bine, o iubește, e o nevastă fără cusur. Dar viața! Viața e ceva plin, ceva pătimaș, cu mil de glasuri care cheamă, cu mil de fațete care strălucesc, cu mil de zimbete care ispitesc... Yolanda!.. Yolanda, cu părul ei oxigenat, cu talia ei miădioasă, cu parfumul de chiparoase care se revărsa din corsajul ei mai mult decît decoltat, cînd juca fox-trott, după prînz la Conacul din Mirești, unde se prînzea în costum de gală, à l'anglaise, și unde nici o femeie nu era invitată fără flirtul ei... Pe cine o fi invitat pentru Yolanda, în lipsa lui? Sandu se uită lung la Irina, și îi trecu prin mîinte un gând ca un fulger: Dece tocmai aceia pe care o iubești să fie stavilă la fericirea unui om? El pe Irina o iubea, și Irina era stavilă în viața lui... Cum sint femeile astea! Își zicea el. Parcă își pun în mîinte înadîns să-ți fie cătușe și închisoare! Ori a ne lua lumina zilei, ori a ne lua pe celelalte femei, tot atîta e pentru noi!

Ele nu înțeleg. Nimeni nu le spune asta! Ele cred că, dacă ne-au pus un inel în deget... Bine, așa ar trebui să fie. Dar dacă nu e! Ce să-i fac? Poate sînt unii care pot... nu știu; eu unul, nu pot, și pacel. Și dacă o plînge ea puțin?.. Las' să plîngă, că fac eu să-i treacă!.. Mai bine să plîngă ea nițel, așa, citeodată, cînd mă prinde cu o minciună, decît să mă prăpădesc eu... Că zău m'ași prăpădi; să stau trei săptămîni să fac concina cu Bunica; să ascult cetînd din Dumas; și să-mi cînte Bach și Haendel!..

Ca distracție, sara: — Sanduie, ți-a cerut „*Revista albastră*” un articol asupra reformelor agrare. Nu te apuci?... — Nu pot!.. iaca, nu pot!.. “E frumoasă, deșteaptă, bună, o iubesc, mă adoră... dar... nu e numai ea pe lume...”

Puse polisoarul jos. Irina eșise încet din odaie. Sandu începuse să fredoneze: «*Non, je ne marche pas*» și plecă spre grajd, însoțit de Bob, foxul care nu se despărțea de el nici zi nici noapte.

— Ah, dacă ar ști o femeie să iubească așa cum iubește Bob! Să mă iubească așa cum sînt, fără cerințe, fără idealuri, fără egoism... ca Bob, înșirșit și se aplecă să mîngie cățelul, care pe loc înebuni de bucurie. Apoi Sandu intră în grajd, și uită pe Bob, și lumea toată, așa cum știa el să uite orice, în intensitatea cu care trăia, cași un copil, momentul actual, până în adînc, oricare ar fi fost...

Irina, rămasă singură, chemă pe Pachița.

— Pachiță, să dai jos din pod cufărul meu cel mare și geamantanul.

Pachița deschise gura să răspundă; aruncă o privire asupra stăpînel ei, și tăcu.

Dupăce se mai învîrte prin casă, zise înșirșit sfios:

— Pleacă și Duduia?... astăzi?..

— Nu azi, răspunse scurt Irina. Mîine, poate... nu știu. Adă cuferele.

«Să plec; cînd o veni, să nu mă mai găsească!» șoptea durerea din ea. «Să mă caute, să nu' știe nimeni unde sînt... poate o să-i pară rău atunci!»

Trecînd în fața oglinzii, se văzu fără să vrea, și încremeni. Chipul îi era descompus și îmbătrînit ca de zece ani de suferință. Numai atunci își dădu sama că era nenorocită. Vroia să-l rănească pe dînsul, dar pe dînsa o durea. Raul ce-l făcea celor iubiți, se întoarce asupra noastră ca boomerangul australian. Căci iubitul, îl poartă o femeie într'însa cum își poartă rodul: Cînd o lovește cineva, pe amîndoi îl sîngeră.

Irina rămase o clipă cu minile încheștate, răsuffind greu. Apoi își netezi fruntea cu mîna, și intră la Bunica.

II

Dela uşă o izbî mirosul de tîmîe, de sulfînă şi de pat-ciuli. Bunica avea totdeauna un călugăraş aprins pe mescloara ei de lucru şi pernîte cu miresme răspîndite printre cultucele divanului. În odaie la Bunica, lumina era îmblînziată prin fel de fel de perdele, storuri, obloane, toate cîte le putuse născoci pentru a potoli strălucirea zilei; astfel încît intrai la dînsa ca într'un locaş sfînt, plin de umbră şi miresme. Şi ca o icoană frumoasă, sta în jeţul ei Bunica, în haină albă, cu dantela neagră pe cap. Sta mai mult nemişcată, parcă un tainic instinct ar fi învăţat-o să nu turbure decorul auit de potrivit cu bătrîneţea ei. Dar ştia să umble, repedeşi mărunta ca un şoricel, cînd scootea ceasuri întregi prin cele multe sertare şi cutii ale ei. Cutii şi sertare multe ca la dînsa nu mai văzuse Irina nicîiri! Şi toate erau pline cu scrisori, cu fotografii, cu amintiri şi însemnări. Cîte nu adunase Bunica în cei optzeci de ani, în care iubise *atîția care* nu mai erau, și o iubiseră atîția, copil dia copiii ei! Nu deschidea comorile ei decît noaptea, cînd era singură. Ziua, sta la mesuța ei de lucru, dar nu lucra. În mîinle ei netede ca fildeșul vechiu, și care miroseau atît de frumos încît parfumau tot ce atîngeau, șinea totdeauna o carte. Așa o pomenise o lume întregă, cu cartea în mîină, și alături cu un vas frumos, plin cu duzină de creioane, bine ascuțite, care miroseau și ele frumos, ca lemnul de cireș.

Ce făcea ea cu atîtea creioane? se mirau cei care o vedeau. Copia în niște carnețele tot ce găsea frumos în cele multe cărți pe care le cetea zi și noapte. Cînd mai dormea Bunica? Nu se știe. Cetea mereu și scria. Incepuse pe timpul cînd era la modă Jocelyn, iar acum cetea pe Nietzsche și din toate scotea ce-i plăcea mai mult. Așa tocea ea creioanele. În vremea de demult, a slujbelor bizantine, de care povestea dînsa, cînd o bunică a ei era, la Stambul, una din cele șase fete de boeri «*Purtătoare—de pieptene—pentru barba Sultanului*»,—ar fi fost nevoie să se institue, anume pentru a o sluji pe dînsa, un «*ascuțitor de creioane*»...

Și în acea luminoasă zi de iarnă, în liniștea odăii, în care și în luna Mai ardea focul, intră Irina, cu zbuciumul în sufletul ei tînar, cu setea de furtună care e în fundul iubirii, chiar cînd e fericită. Ar fi vrut să lase la uşă povara gîndurilor pătimașe, ca să intre în atmosfera atît de specială și de claustrală a vieții Bunicăi, ca-e nu eșise din casă de vre-o doi ani. La ce ar mai fi eșit? Pe dînsa n'o mai interesa din lumea toată nimic decît cărțile și copiii, care veneau ei la dînsa, mai ales Irina, preferata ei. Și totuși, de cîteori intra Irina la Bunica, o cuprîndea o neînțeleasă îndușoare.

Bunica era frumoasă, sănătoasă, iubită de toți; dar Irina, de cîteori li săruta mîină, simțea un nod de lacrimi în gît, și se ruga fără voce: «*Doamne, Doamne, să n'ajung și eu așa!*»

atit de mult se teme tinerețea de vestejirea anilor; atit de mult se teme sufletul pătimas de resemnare!

Irina se așeză la locul ei obișnuit, pe divan, și luând seama să nu răstoarne cumva vre-un obiect din cele înșirate la îndămina Bunicăi pe o mesuță scundă, pe care copiii o botezaseră: „Universelul Bunicăi“.

Ce nu era pe acea mesuță! Mai întâiu, creioane—apoi tutun, țigaretul de chilimbar, dicționare, parfum, foarfece, un flueraș cu care chema servitoarea, trei perechi de ochelari, carnete, o undrea pentru a curăți țigaretul cu vată parfumată, portretele celor iubiți, morți și vii, ș'apoi dedesubtul mesei, în locul poreclit de Bunica „actul al II-lea din Aida“, trăia ca într'un subteran o lume întreagă de cărți și de reviste, tălate și netăiate. Căci Bunica trebuia totdeauna să aibă cea dintăiu cărțile nouă, și să le taie cu mîna ei, altfel, bună cum era, se supăra foc!

„Doamne, Doamne, ce singurătate a sufletului, se gîndea Irina. Cum trăește ea așa, fără nimeni de o seamă cu dînsa, cu care să vorbească de trecut! Cei mai iubiți ai ei sînt subt pămînt“. Și se mira de seninătatea blîndeii ființe, care, înconjurată de atita lume, era așa de singură într'o lume de străini—căci străinii sînt cei ce n'au iubit cu tine ce ți-a fost mai drag pe lume.

— Bunică, zise Irina, Sandu iar a plecat.

— Unde? întrebă Bunica, lăsînd cartea și creionul, și scoțînd ochelarii de cetit ca să pună pe cei de toată ziua.

— El zice că în turneu electoral, și la vinătoare.

— Apoi dacă zice, așa e.

Irina stătu pe gînduri. Așa o fi fost pe vremea Bunicăi. Femeile credeau pe bărbați! Oftă încet. Să-i spună? Să nu-i spună? Prea era bătrînă... prea era departe de dînsa tot zbulciul iubirii...

Incepu, într'un tîrziu:

— Bunico, știi ce? aș vrea să plec la Roma.

Cînd intrase, n'ăvusese gîndul ăsta. Ii venise deodată.

— La Roma? ce să faci?

— Să petrec iarna cu Ștefan...

— Ce? Ți-a scris frate-tău că e bolnav?

— Ba nu; dimpotrivă, mi-a scris că e foarte mulțumit cu postul lui,

— Te-a invitat?

— Nu; așa mi-a venit mie, un dor de el și de Italia.

— Apoi nu poți să te duci așa, ne-invitată. D'abia s'a desurat omul cu italianca lui—și nici n'o cunoști; nu știi cum or fi instalați... Ba mai bine să stai frumos acasă, cu bărbatu-tău, cu toate ale tale...

Irina luase mătăniile de chilimbar și se juca încet cu ele printre degete. Alunecarea lor dulce parcă îi netezea treptat gîndul zbulciut. Timpul trecea domol în camera tihnită ca o

chilie. Insera. Se făcuse aproape cinci ceasuri. Irina sună să aducă lămpile. Focul lumina mai tare în amurgul vioriu. Călugărașul ardea înfundat cu un vîrf subțire de jeratec.

De-odată, se auziră zurgalăi de sanie.

— Cine să fie? întrebă Bunica liniștit.

Inima Irinei surise. S'o fi întors el? Nu se sculă să vadă. De ce să arăte cit il așteapta!

După un răstimp, apăru Pachița, roșie ca după o sfadă și găfîind.

— Nu știu ce să fac, Duducă! E o cucoană care nu vrea să spună cine e!

— De ce-mi spui mie? întrebă Bunica, fără a se turbura.

— Apoi pe mata vrea să te vadă, Duducă!

— Pe mine!

Irina^o se sculă, îngrijată.

— Ia vezi, fetiço, ce e!

Irina se întoarse spre ușă. Pachița o deschisese, și intrase o lemea bătrînă, cași Bunica de bătrînă, dar înaltă, oacheșă, slabă, învălită într-o manta lungă blănită cu sînjeap și avînd, peste căciula de blană, un șal de dantelă. Rămase în ușă, nemîșcată, cu o privire rugătoare și slioașă; și în tăcerea tuturor, se auzea cit de greu răsufila, — și se simțea parcă oboseala care o istovea.

Irina se repezi s'o ducă spre un scaun—dar cînd ajunse în fața Bunicăi și-o văzu, incremenit: Bunica se sculase în picioare, galbenă ca ceara. Minile îi tremurau așa, încît scăpase cartea și creionul. Buzele i se încleștau în încercarea zădărică de a vorbi.

— Bunico! vru să strige Irina, dar cealaltă începuse să vorbească.

— Iartă-mă, Coană Catincă! iartă-mă că am îndrăznit să viu!...

— Șezi, șopti înșfîrșit Bunica stăpînindu-se. Șezi, Smarandă. Ce cauți la mine—D-ta?... După atîta amar de ani?

— Nu eu am venit, Coană Catincă. — Nu eu îți vorbesc acum!... Îți vorbește glasul soră-mi Frăsina!...

Bunica să lăsease pe spatele jețului, ca după o oboseală grea.

— Nenorocita! mai trăește? șopti ea.

— Nici nu trăește, nici n'a murit, Coană Catincă! Trage de moarte, se chinuește de trei zile, și nu-și poate da sufletul! ce n'am făcut!... Doctori, preoți... De geaba... Ea are în gînd că D-ta ai blestemat-o... pe vremuri, cu blestem greu—și că așa o pedepsește D-zeu, să nu poată intra în odihna de veci, cu păcatul neertat de D-ta!... Și mi-a zis: Imbracă-te, și du-te la Catincă. Și spune-i să vie, s'o aud eu cu urechile mele că m'a ertat—ca să pot muri. Și iacă, am venit... cale de trei ceasuri!...

bătrînă și bolnavă, cum mă vezi.. Coană Catincă, fie-ți milă ! dacă ești creștină, și crezi în viața de-apoi !

Bunica părea că n'aude, că e departe... că ochii ei văd cele întimplate cu veacuri înainte...

— S'o iert?... dar am iertat-o... Nu mai știam că e pe lume...

Bătrîna se sculă, ca una care și-a împlinit datoria, și gîfîind, se apropie de ușă.

Bunica se sculă și ea, strigă pe Pachița, care aștepta în sală :

— Pachiță, adă-mi rondul de blană ! și începu să-și potrivească dantela pe cap.

— Bunică ! strigă Irina, în culmea mirării, să ești mata, pe frigul ăsta ! Mata care n'ai eșit de doi ani ! Nu se poate !

Bunica nici nu răspunse. Trecu în cealaltă odaie și se întoarse cu o basma de lînă. Părea atît de hotărîtă, încît Irina nu îndrăzni să se mai împotrivească. Pe figura senină și blîndă a bătrînei se așezase o expresiune de reculegere atît de impunătoare, încît Irina abia se încumeta să-i vorbească. Se îndreptă atunci spre cealaltă și o rugă.

— Plecați D-voastră înainte, că venim și noi. Trebuie mai întăiu să pun cupeul pe tîlpi de saunie, că Bunica nu poate eși prin frig.

Și ca într'un vis, văzu pe Cucoana Smaranda cum eșea greoiu din odaie, și auzi zurgătăii sîniei ei.

Și acum, se deslîntui în toată casa, un vîrtej pricinuit de plecarea Bunicăi : Pachița să îmbrace pe Duduca ; Moș Ion să pună tîlpile la cupeu ; Irina să se îmbrace și să se învîrtească împrejurul Bunicăi, atît de schimbată încît se sfîia să-i vorbească...

Și însfirșit, porniră.

— La Conac, la Coana Frăsina Haclu, la Prăjești ! porunci Bunica, sulndu-se în cupeu, pe cînd Pachița îl învălea genunchii cu o șubă de blană de vulpe, și îi punea o cărămidă caldă sub picioare.

— Dă-le drumul, mă Toadere ! strigă de pe scara pridvorului Moș Ion, bătrînul vechil ; și caii porniră ca o săgeată.

III

Cale de trei ceasuri, noaptea pe ger senin. Niciodată nu făcuse Irina un drum mai straniu. Eșită deodată din a-dîncă preocupare a durerii ei, i se părea că trăește alături cu Bunica drama neghicită a unei vieți văzute de departe, ca printr'un ochian ținut de-a îndoasele. După o lungă tăcere, unde nu auzise nimic decît suspinele Bunicăi, care plîngea înfundat—și ce e mai trist pe lume decît lacrimile bătrînilor ?—începuse să-i netezească încet mîna, zicînd :

— De ce plîngi? Bunicuțo? Ce ai?... spune-mi și mie, eă te-î nșura!

Și Bunica, potolindu-se treptat, începu să povestească. O lume întreagă—din care aproape nimeni nu mai era în viață—o lume întreagă răsărea ca prin farmec înaintea ochilor Irinei; toți cu chipul și giasul lor, cu patimile lor, demult stinse, cu trupurile lor pline de caldă tinerețe, demult prefăcute în cenușă... Cît de bine știa Bunica să povestească, și cum se resfrîngea de limpede în Irina drama povestită; fie din asemănarea, peste tot regăsită, cu propria ei durere; fie pentru că ființa ei, plămădită din același sînge ca al Bunicăi și Bunicului, era legată de a lor prin firul unei identități ascunse în modul de a simți și de a suferi.

Povestea Bunica:

— Tu, măică, n'ai apucat pe Bunelul, iar mama-ta, mititica, era numai de patru ani cînd s'a prăpădit bietul tată-său, așa că n'a putut să-ți spună multe despre dînsul. Era un om înalt și voinic, frumos cum l-ai văzut în portret—dar nu poți să știi cît era de plăcut la vorbă, și hăzos, și bun, cam așa ca Sandu al tău. Și trăiam bine amîndoi, de ne știa lumea toată, așa ca tu cu Sandu. Am fost cea mai fericită femeie, până într'un timp, cînd am început să bag de samă că Iancu, bunică-tău, se schimbă față de mine. Tot pe gînduri, cînd era acasă; tot pe drumuri, cînd putea lipsi. Mii de pricini născocea ca să tot plece. Dar care femeie nu simte cînd îi lunecă din mînă iubirea de care se credea sigură!—Tot așa; până într'o zi, l-am văzut printr'o oglindă, cum ținea de mijloc pe Frăsina Hacıu, o prietină a mea, care sta la mine cu săptămîinile...

Parcă o văd și acum... Eu deschiseseam ușa să intru în salon... Ea nu se împotrivea... zîmbea, și lăsase capul pe umărul lui.. Îl văd și acum gropița din obraz, și alunița din colțul gurii... Am căzut jos leșinată, fără un cuvînt... Cînd mi-am venit în simțiri, după vre-o două zile, el era în genunchi la patul meu, și-mi sărută mîinile plîngînd... Ea nu mai era acolo, și nici n'a mai calcat pe la noi...

Atunci a început nenorocirea...

— Cum? se miră Irina. Aș fi crezut că atunci s'a sfîrșit!

— Ce știi tu de iubire? reluă Bunica oftînd. Tu n'ai fost nenorocită; nu poți ști ce e a iubi adevărat. Eu îl iubeam adevărat; și atunci a început nenorocirea, cînd îl vedeam pe Iancu că se topește de pe picioare, pentru că nu putea fără dînsa... De unde era omul cel mai vesel și mai plin de viață, a început să tînjească; sta tot acasă, nu-și mai vedea de treburi, slăbea... Ce folos că era lîngă mine, și gîndul lui alurea?.. Marina Țiganca, pe care o aveam dela mama, de cînd era roabă, spunea mereu că trebuie să-i fi făcut Frăsina farmece de dragoste. Făcea și ea tot felul de descîntece ca să-l deslege, dar de geaba..

Trebue să știi că Frâșina rămăsese văduvă, la douăzeci și cinci de ani. Apoi se dăduse în dragoste cu cumnată-său Manolache Hacıu, un burlac bătrîn și bogat. După ce i-a tocat averea, se vede că-și pusese gîndul pe bietul Bunelul tău. Ce să-ți mai spui?... Iancu a tînjit așa ca vre-o șase luni; și, într'o zi, a plecat zicînd că se duce la oraș pentru un proces... și nu s'a mai întors trei ani.

— Trei ani!... strigă Irina, îngrozită. Și ce te-ai făcut, Bunicuța?

— Iacă, mi-am căutat de moșie și de copii... Tot credeam că e un vis urît și că am să mă deștept într'o zi cu dînsul lingă mine... Auzeam că trăește la ea în casă, în petreceri neconținute, joc de cărți, sindrofii... De noi uitase, parcă nu fusese. Cheltuia nebunește, punea ipoteci pe avere...

— Cum puteai răbda?

— Răbdam, că aveam trei copii, pe mama ta, și pe frații ei, mai mărișori... Și într'o zi, m'am pomenit, după trei ani, că se deschide ușa și intră el.

— Vai! Bunică! strigă Irina.

— Uite așa, fără veste. Eu stam pe canapea și coseam la gherghet, și s'a deschis odată ușa, și a intrat el... Era slab, îmbătrînit, neras, ca după o boală. Ce o fi fost, nu știu. Nu mi-a spus niciodată, și n'am întrebât. Numai ce-l văd că se apropie de mine, fără o vorbă, îmi sărută mîna, și-mi zice: — Iartă-mă, Catincă.

Și Bunicuța, care pînă atunci își ținuse firea, începuse să plîngă... Cît de aproape de dînsa era încă ceasul acela, de acum patruzeci de ani!

— A intrat; a zis: „Iartă-mă, Catincă“—reluă ea, după ce se mai potoli.

— Și i-ai ertat? întrebă Irina, cu glasul stîns de emoție. Bunica nici nu răspunse la o asemenea întrebare.

Urmă:

— Am pus să-i facă bucatele care îi plăceau mai mult. Am scos din dulap plapuma lui de mătase, strînsă de trei ani și i-am făcut așternutul. Ne-am pus la masă, parcă fusese dus de-o zi. Copiii întrebau:—Unde a fost tata pînă acu? Adică moșu-tău Nicu întrebă, că mama-ta îl uitase, era prea mică; iar Grigore, cel mai mare, n'a scos o vorbă toată sara nici cu el, nici cu nimeni. Și se uita la tată-său parcă să-l strîngă de gît. Asta m'a durut mai rău decît toate. Niciodată nu l-a ertat Grigore pe tată-său. El mă iubea mult, și pricepuse ce fusese pentru mine acei trei ani...

— Și pe urmă? șopti Irina.

— Pe urmă, parcă fusese un vis care s'a șters într'o clipă. Iar se făcuse omul bun, vesel și înțelept, cum nu mai era nimeni. Vorbeam cîteodată cu Marîna țiganka; tot farmece trebue să fi fost...

— Dar ea? întrebă Irina.

— Ea ? Nu mai știi nimic de dînsa. Ședea cu soră-sa, asta, pe care ai văzut-o, văduvă și ea. I-a mers rău la moșie mai mulți ani. Au sărăcit de atunci; toată averea lor e numai ipoteci și datorii. Nici nu știam de mai trăește. Nimeni n'a mai vorbit de dînsa față de mine.

Irina tăcu lung. Apoi:

— Cum ai putut să-l erți, Bunică !

— Era ertat gafa cînd s'a întors, fetiço... La început, plîsesem mult... Dar în singurătatea și tăcerea dela țară, gîndeam mult. Și parcă mi-a venit treptat o minte potolită, care-mi spunea: „Toate se plătesc pe lume. Așa e lăsat dela Dumnezeu. Dacă ți-a plăcut să iei de bărbat pe Conu' Iancu Racles, cel mai frumos cavaler depe vremea lui, pe care nu-l întrecea nimeni la joc, la căiărie, la vînătoare, la haz, la vorbă, — o adevărată grădină de om, — apoi să nu-ți pară de mirare că a plăcut și altor femei, și a căzut în ispita lor ! Iaca, dacă vroiași liniște în casă, de ce n'ai luat pe vărul Teodor ? Aceala, — apoi mergeai la sigur, că nu se uită la nici-o femeie, dar nici ele la el... Dar ți-a plăcut mai bine Iancu Racles ? Acum rabdă !” Ulte așa îmi șoptea mîntea cea potolită care se născuse în mine, încetul cu încetul...

Irina ridică mina Bunicăi, și o sărută lung.

Și, într'un tîrziu, ajunseră la Conac la Prăjești, cam pela douăsprezece noaptea.

Din prag, fură întîmpinate de acea atmosferă de mîhnire tăcută, care parcă întinde dinainte zăbranicul negru asupra locurilor unde se luptă un suflet cu moartea. Pașii lor abia îndrăzniră să apese podelele; glasurile lor, abia cercară să turbure o clipă liniștea. Cucoana Smaranda, cu chipul desfigurat de lacrimi, luă de mîna pe Bunica, și o duse spre camera cea mare. Abia șopti:

— S'o vezi, sāraca, ce-a ajuns !

Și intrară. Era o odaie mare și joasă în tavan, care parea și mai mare, din pricina umbrei de prin colțuri, pe care n'o putea învinge slaba lumină a unei lampe. Singurul punct luminat, era un iconostas mare în care sclikea argintul, pe care juca fantastic pîlpîirea candeliei de cristal roșu.

Bunica, înainte de a se apropia de pat, păși spre icoane și le sărută, după ce-și făcu cruce. Se simțea învăluită într'o suflare de evlavie, ca într'o biserică; și, de sigur, numai re-deșteptarea unui înrădăcinat și tainic sentiment religios al tinereții ei, îi dăduse puterea sufletească să înfrunte emoțiunea unei clipe ca această. Orice pas făcea, îl făcea ca într'un locaș sfînt, unde prezențele umane se pierd, în fața prezenței divine.

Irina se oprise sfioasă în prag. Ar fi vrut să n'o vadă nimeni, și nici ea să nu vadă taina cea mare care avea să se desfășoare în fața ei, sub ochii ei străini.

Bunica se apropie apoi de pat. Muribunda avea ochii închiși: o suflare grea, amestecată cu gemete slabe, eșea neregulat din gura ei deschisă, care făcea o pată neagră în paloare obrazului supt. Șuvițe de păr alb încilcic eșeau de subt broboada albă depe cap. Mîinile bătrîne și osoase netezeau nervos cearșaful depe piept. Din cînd în cînd, glasul ei istovit șoptea:

— Smarandă!.. Unde e?... Să vină!.. Să vină Catinca!..

Însă repetarea cuvintelor părea mai mult o înșirare fără înțeles. Expresia pierdută a celui chip de o slăbiciune ce nu mai era omenească, arăta că mintea rătăcea departe de toate cele pămîntești.

Cucoana Smaranda se apropie de pat, și zise cu glas domot, dar limpede și apăsător:

— Frăsină! a venit Catinca. M'auzi? Catinca, a venit!

Frăsină nu tresări, nu răspunse. Glasul cunoscut nu pătrundea până la conștiința ei, învăluită în negura morții. Irina se înduioșă, gîndind că au ajuns poate prea tîrziu. Privea, și se gîdea la gropița din obraz, și la alunița din colțul gurii... Iar Bunica se uita lung, și lacrimi lungi și grele îi picurau încet pe obraji... Asta era femeia pentru care plînsese atît!.. Asta era tot ce rămăsese din acea frumusețe falnică, al cărei farmec avusese atîta putere! Asta era femeia pe care violiciunea, dorul de plăcere, risul zglobiu o făceau atît de cuceritoare, încît până și frumusețea era uitată, în virtejul veseliei ei! ...Și deodată îngenunchie lângă pat. Bătrînă și greoaie la mișcări cum era, găsi puterea să se aplece ușor asupra bolnavei; o luă de mîină, și zise încet detot:

— Eu sînt, Frăsină!

Și bolnava auzi. Deschise ochii: întăiu vag, apoi întău asupra Catinței. Irina întoarse capul. Îi era rușine să fie martoră la întîlnirea a două suflete față în față în toată goliciunea lor. Privi înapoi spre icoane, și se rugă în gînd: „Doamne, lart'o! dă-i odihna!”

Frăsină privea în tăcere. Gura ei, căscată în desceștare animală a morții apropiate, reluă un moment o formă omenească, și un fulger de inteligență trecu prin ochii ei pierduți. Buzele voiră să rostească ceva; dar înloc de cuvinte, un zîmbet de o nemaipomenită dulceață lumină deodată chipul descompus de o viață de suferință. Zîmbetul vorbea mai bine decît cuvintele. Zicea:—Tu ești!... te cunosc... Ai venit!.. Mi-ai adus pacea!.. Pacea morții, tu mi-ai adus-o!..

Și cu zîmbetul ca o lumină pe față, trecu hotarul vieții, fără zbuclum, fără durere, cum adoarme un copil.

Irina eși tiptil din odae, ca să nu vadă cum săruta Bunica mina cea sfințită prin moarte.

În prag, servitorii îngenunchiați, plingeau. Irina ceti pe fața lor o adîncă și adevărată durere. Cu o uimire neînțeleasă, pricepu cîtă durere lăsa în urma ei Cucoana Frăsina. Nici nu știu cum se regăsi în trăsura cu Bunica alături, în drum spre casă. Iatacul întunecos, icoanele scîlpind, în lumină, tăcerea măreață a morții, toate parcă fuseseră un vis. Bunica nu vorbea; istovită ca după o boală, sta ghemuită în colțul ei, mai mică și mai plîpîndă decît oricînd.

Și Irina se gîndea la cele ce văzuse. Vrasăzică, fusese bună și iubită de ai săi, femeia care făcuse pe Bunica să plîngă atît! Vrasăzică, era un colț pe pămînt unde ea fusese ca soarele și lumina altora? Așadar, nimeni nu era rău, numai dintr'o bucată!... Voise să trăiască; și pentru asta, strivise inima Bunicai. Și totuși, o ertase Bunica, pentru că simțea că moartea era ceva mai mare și mai sfînt decît durerea și patima ei.

Și i se păru Irinei că vede toate viețile omenești ca o țesătură în care un fir se îmbină cu toate celelalte și alcătuiesc, laolaltă, un izvod atît de complex, încît nu poate deșira pe unul fără a destrăma pe toate celelalte. De scurgerea anilor nu se ținea socoteală în largă conturare a izvodului. Patruzeci de ani se numărău ca o zi. Și Bunica se regăsise, față în față cu cealaltă, în adevărul pătimăș al sufletelor lor; parcă ar fi fost eri, ceasul cînd cu glas mut îi strigase: Ieși din casa mea!... Și, minună a minunilor! își zîmbiseră, căci ertarea și moartea sînt deasupra tuturor celor omenești!...

Sania aluneca ușor pe drumul de zăpadă netezit de ger. Pe geamul aburit, Irina ștergea neconținut cu manșonul o părticică mai limpede, ca să privească mai bine stelele. Niciodată nu avusese mai multă nevoie de a le vedea. Și erau ca niciodată, de mari și de aproape.

Cît de aproape e Cerul, cînd te gîndești la dinsul! îi trecu vag prin minte. Și parcă o muștră ceva, pentru că nu se gîndea destul de des la „cele ce sînt deasupra“, oricum le-am numi. Simți cît de tare ne trage pămîntul; cît sîntem de încătușați de viața, atît de scurtă și de fărâmițată, pe care o trăim, parcă ar fi numai ea pe lume!

Parcă viața ar fi numai ceasuri înșirate! se gîndea ea. Dar e făcută din altceva... n'ași putea spune ce... E făcută din ceva larg și înălțător, ca sunetul de orgă auzit de departe... ceva ca zgomotul mării, lin pe nisip... ca zarea depărtată în amurguri de toamnă... ca cerul de astăsară, cu stelele aproape... Și simțind cît de slabă era bîjbierea ei pentru a găsi cuvinte care să-i formuleze clar gîndirea, însumă astfel: E făcută din ceasuri înșirate, deasupra cărora plutește ceva înfinii.

Dar nici asta n'o mulțumi. Oftă și se gîndi:—Lasă așa. La ce să caut să-i pun un nume. E ceva sfînt, de sigur, în sufletul omenesc. Chiar la o femeie plină de păcate, ca Frăsina!...

Și în toropeala oboșelei ei, gîndul îi alunecă spre Sandu—veselia lui, bunătatea lui, tinerețea lui atît de aprigă... slăbiciunile lui copilărești... dragul lui de viață... smokingul... vervena... fox-trotul la Mîrești... Ochii i se închideau.

— Iaca am ajuns, zise Bunica deodată.

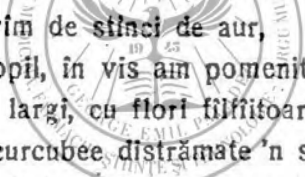
Pachița deschise ușa cupeului. Ajută Bunicăi; urcară împreună treptele și intrară în camera caldă și luminoasă, unde aștepta masa pusă și samovarul în clocot. Dar înainte de a turna cealul Bunicăi, Irina se apropie de Pachița, și îi zise la ureche:

— Să duci iar cuferele în pod, că nu mai plec, Pachița.

Marg. Miller Verghy

Odă blestemată

Intr'un tărîm de stînci de aur,
Cîndva, copil, în vis am pomenit
Pe pajiști largi, cu flori filiftoare
Ca niște curcubee distrămate 'n soare,
Am pomenit trecînd prin mine
Convoiul lung și ostenit
Pe care-l mină cătră soare
Cu biciul ei de stele sunătoare
În infinit
Neconținut
Gloria hohotitoare...

Ca o fiară
Cu coama de-apusuri roșii în vînt,
Cu dinții ca niște pumnale de-argint,
Gloria zblară...

O simt mereu în mine cum se sbate,
 Și ghiara ei subț fruntea mea străbate.
 Ca un cuțit!
 Și-mi răzvrătește gândurile toate...

Mă scurmă ghiara-i otrăvită și adîncă;
 Și sufletul, bucată cu bucată, mi-l miîncă;
 Și 'n mine 'ntemnițată ca'ntr'o cușcă
 Zbiară și mușcă...

O, Fiară, svîrcolește-te mereu!
 Și mușcă-mi inima! Să nu rămînă
 Decît un bulgăr rece de țărînă
 În pieptul meu...

Să-mi calc eu sîngur sufletu 'n picioare
 Și ca un stîrv să ți-l arunc drept hrană;
 Să știi că 'n veci de-acum nu mă mai doare
 De-apururi netămăduita rană
 A bietei omeniri șovăitoare...

În visul meu neprihănit și clar
 Ca un ghețar
 Din cei care plutesc în ierni eterne,
 O, Glorie, de-apururi te așterne...

Și-așa mereu, o Glorie, în mine
 Ucide tot ce-i rău, și tot ce-i bine,
 Dispreț și ură, milă și iubire,
 De-avalma în aceeași năruire.

Dar cînd, tirziu, în viața mea pustie,
Deasupra visului nebun și sfînt,
Avîntul desnădejdlor din urmă,
Deslănțuit prin mine ca un vînt,
Va isbucni;
— Cînd freamătul Luminii supreme și lucide
Pe totdeauna mă va stăpîni, —
La rîndul meu, atunci — te voi ucide!

A'. A. Philippide

Abuzul de legiferare

I) Decretele-Legi.—II) Justificarea din punctul de vedere formal a decretelor-legi.—a) Puterea regulamentară a Șefului Statului; b) Delegațiunea tacită dată de parlament unuia din factorii puterii legitime.—III) Justificarea decretelor-legi din punctul de vedere material.—a) Teoria dreptului de necesitate; b) Teoria funcțiunii juridice a ilegalității; c) Teoria extensiunii automate și progresive a puterilor Statului.—IV. Controlul judecătoresc asupra situațiilor invocate ca motiv al legiferării excepționale.—V) Caracterul politic al chestiunii legitimității decretelor-legi.—VI) Concluzii.

Idela de justiție este tot altă de necesară spiritului nostru cași idela de cauză. Ea este resortul tainic al tuturor acțiunilor ce săvârșim, după cum idela de cauză este resortul cugetării noastre.

P. Laple, *La Justice par l'Etat*.

I) **Decretele-legi.**—Latura jurisprudențială a discuțiunii validității decretelor-legi și a posibilității controlului judiciar asupra caracterului împrejurărilor ce au determinat promulgarea lor nu mai prezintă nimic de explorat.

Doctrina Curții noastre supreme s'a fixat în sensul că instanțele judecătorești nu au dreptul să aprecieze dacă situațiile legiferaute pe această cale excepțională pot, în mod legitim, sta la baza dreptului de necesitate în numele căruia se conferă decretelor-legi un caracter legalmente obligator.

Dacă în jurisprudență nu mai este nimic de spus, discuțiunea rămâne, însă, în doctrină, larg deschisă.** Directorul

* Cas. I. No. 1/1919, *Dreptul* 4 1919; Cas. I. N. 761 1920, *Curierul Judiciar*, N. 65-66 1920.

** C. Dăscălescu, *Dreptul* N. 4 1919, p. 41 și N. 33 1920, p. 386.

revistei juridice „Dreptul“ și unul din cei mai străluciți reprezentanți ai doctrinei, d. Dissescu, găsea nimerit, nu demult, că pentru elucidarea problemei să deschidă, în modul cel mai ospitalier, coloanele revistei ce conduce.

Este legală legiferarea pe cale de decrete-legi?

Se știe că legea trebuie să întrunească nu numai condițiunile relative la existența sa materială—condițiuni care consistă în generalitatea dispozițiunilor și caracterul lor prohibitiv sau imperativ—dar și condițiunile formale, necesare existenței sale, determinate prin art. 32 și 93 al. II, potrivit cărora toate legile, în afară de cele referitoare la buget și contingentele armatei, trebuiesc a fi votate de ambele Adunări, sancționate și promulgate.

Este unanim admis că parlamentul are puterea, fără a fi supus vreunui control judecătoresc, de a face legi cărora le-ar lipsi—din punctul de vedere material—generalitatea dispozițiunilor, reglementând situațiuni izolate, individuale. Această soluțiune este departe de a mai întruni unanimitatea părerilor atunci când legea este lipsită de condițiunile ei formale, care constituiesc titlul ei de aparență, validitate și aspectul sub care ea se impune spiritului public. Absența condițiunilor formale ale legii îi ridică caracterul ei de expresiune a voinței colective naționale, care trebuie să fie manifestată de toate organele instituite, în acest scop, prin legea fundamentală, de oarece complexitatea formelor parlamentare, prin supunerea textului legii votului succesiv al celor două Camere, nu este un procedurism solemn și inutil, ci o garanție.*

Statul fiind un subiect de drept, este obligat, în ipostaza sa de legislator, să nu facă legi care ar constitui o încălcare a normelor de drept public, după care trebuie să-și călăuzească activitatea.

El trebuie să respecte legile, în aceeași măsură, cași supușii lui.

În țările cu Constituțiuni rigide, cum e țara noastră, această obligație a Statului nu mai decurge din teoria mai mult sau mai puțin impalpabilă—pentru unele guverne—a respectării drepturilor individuale și publice, ci dintr-o declarațiune expresă a textului constituțional, după cum se vede în art. 14, 15, 16, 18, 32 a Constituțiunii noastre.**

II) **Justificarea din punctul de vedere formal a decretelor-legi:** a) *Puterea regulamentară a Șefului Statului.*—S'a zis că puterea regulamentară a Șefului Statului îi îndrituiește a legifera pe această cale excepțională. Această teorie este, însă, în contradicție cu textul art. 93 și 96 din Con-

* Duguil *Manuel de Droit Constitutionnel*, p. 91; Delpech, *Revue du droit public*, anul 1906, p. 507; Berthélemy, *Idem* 1907, p. 472.

** v. Duguil, *op. cit.*, p. 31.

stituție, care mărginesc rolul legislativ al factorului suprem al puterii executive numai la inițiativa și promulgarea legilor precum și la o legiferare regulamentară, în temeiul art. 93 al. ultim 9 din Constituție. Puterea regulamentară a Regelui este o prelungire a atribuțiilor parlamentului, concedată de Constituant, în mod cu totul complementar, în scopul de a asigura aplicațiunea efectivă a legilor prin stabilirea modalităților practice necesare. Atributul regulamentar, recunoscut în aceste condițiuni, unui factor izolat al puterii legiuitoare, constituie o excepție, care, ca orice excepție, trebuie interpretată restrictiv, neputându-se întinde pe cale de analogie sau interpretare și altor situațiuni.

Decretele ce pot emana dela Șeful Statului sînt:

1) Decrete relative la numirea și revocarea funcționariilor; 2) decrete avînd de obiect instituirea sau dizolvarea de Corpuri publice, cum ar fi de exemplu, comisiunile interimare; 3) decrete pentru punerea în aplicațiune a regulamentelor făcute conform art. 93 al. 9 din Constituțiune, în temeiul și cadrul principiilor unei legi; 4) decrete pentru punerea în aplicațiune a unor regulamente autonome, independente de existența vreunei legi votate de parlament, și care sînt considerate ca niște simple acte de ordin administrativ, întrucît prin ele nu se pot lua decît dispozițiuni referitoare la mersul serviciilor publice și măsuri de poliție.*

Regulamentele alcătuite de puterea executivă în afară de cadrul competenței sale de organ administrativ și de guvernămînt și în afară de delegațiunea excepțională de a face regulamente care sînt accesoriu și complimentul unei legi, nu pot fi considerate ca acte administrative „de oarece ele conțin, prin însăși definițiunile lor, dispozițiuni luate pe cale generală și abstractă și sînt prin urmare, din punctul de vedere material, acte legislative”.**

În Franța, dreptul Șefului Statului de a legifera, singur, există numai pentru colonii în temeiul legii din 25 Februarie 1875.

b) *Delegațiunea tacită dată de parlament unuia din factorii puterii legiuitoare.*—Al doilea argument cu care s'a căutat a se legitima, din punctul de vedere formal, decretul-legi este o presupusă delegațiune tacită a parlamentului. Ideia unei asemenea delegațiuni sau mandat de drept public trebuie exclusă ca neîntemeiată pentru următoarele considerațiuni:

1) Constituantul nu a delegat dreptul de a face legi decît puterii legiuitoare, privită în complexul ei, ca organ colectiv. Aceasta rezultă din art. 101 și 102 din Constituție, care, impunînd legiuitorului ordinar facerea unei legi asupra responsa-

* v. Dugull, p. 409 și 429.

** Idem p. 417.

bilității ministeriale, a stabilit că, până când va interveni o lege în acest sens, dreptul caracterizării delictului și determinării pedepsei aparține Curții de Casație și Justiție, pe care a substituit-o, astfel, în rolul legiuitorului ordinar, considerând ca mai puțin grav pericolul, ce ar rezulta din investirea unei instanțe judecătorești cu atribuțiuni de ordin legislativ, decât acela care ar putea decurge dintr-o legiferare făcută exclusiv de unul din factorii puterii legislative.

Această dispozițiune dacă poate fi interpretată și ca un simplu mijloc practic de a se da o sancțiune reală dezideratului constituțional este, însă, în același timp, și afirmațiunea neîncrederii legiuitorului constituțional în oportunitatea legiferării ce ar emana dela organele de guvernământ.

2) Nu poate fi delegațiune pentru motivul că chestiunile de competență nu pot face obiectul unei delegațiuni. Competința nu este un drept ce se poate transmite, ci o calitate subiectivă ce investeste pe un anumit organ al vieții de stat și care, cu acest titlu, nu se poate ceda în lipsa unei dispozițiuni categorice a legii constituționale.*

III) **Justificarea decretelor-legi din punctul de vedere material.**—Considerate ca fenomen legislativ, studiat în materialitatea sa juridică, decretelor-legi au fost explicate și legitimate pe temeiul a trei teorii:

a) *Teoria dreptului de necesitate.*—Una din noțiunile juridice recent încetățenite în viața dreptului public românesc este și teoria dreptului de necesitate. Probabil că o afinitate mai mult sau mai puțin directă și palpabilă cu doctrina forței, profesată de conducătorii fostului Imperiu german, a făcut ca teoria dreptului de necesitate să nu fie întâmpinată cu toată simpatia și cu tot entuziasmul intelectual ce suride totdeauna binevoitor doctrinelor proaspăt formulate.

Dreptul de necesitate a fost recunoscut totuși de spirite distinse și consacrat de Curtea noastră supremă, justificându-se astfel, poate, afirmațiunea cu aparență de paradoxă, făcută de E. Guérin, fostul ministru de justiție francez, prin cuvintele: „l'arbitraire dans une certaine mesure c'est la liberté de l'administration”.

Sînt considerate, cu drept cuvînt, ca justificînd exercițiul dreptului de necesitate toate împrejurările care au o legătură cu apărarea țării sau cu siguranța publică. Legitimitatea dreptului de necesitate rezultă, în acest caz, din faptul că la mijloc este vorba de un act de conservățiune, care, prin însași caracterul lui imperios și urgent și prin natura împrejurărilor care îl reclamă, nu poate fi un act de deliberare complexă.

* Hauriou, *Droit public*, p. 419; Dugui, *op. cit.* p. 422; Dlesescu, *Dreptul* 54, 1920.

colectivă, ci constituie o măsură reflexă, dictată de instinctul defensiv al organismului național. *

Orice alte măsuri, luate pe calea decretelor-legi, în afară de trebuințele apărării naționale și siguranței publice nu pot beneficia de scuza dreptului de necesitate.—Urmează, deci, a fi excluse din cadrul dreptului de necesitate actele de gestiune și măsurile organice luate pentru mersul serviciilor publice, ce nu au nici-o legătură cu siguranța publică sau cu apărarea națională. **

Din punctul de vedere al tradiției juridice românești, dreptul de necesitate a primit o primă aplicațiune sub regimul Statutului din 2 Mai 1864, promulgat de Cuza în urma loviturii de Stat.

Prin art. 18, al Statutului, se prevede că, până la alegerea unor alte corpuri legiuitoare, decretale date de domnitor, în urma propunerii guvernului și cu avizul prealabil al consiliului de Stat, vor avea putere de lege.—Savantul nostru constituționalist, d. Dissescu, arată că, deși în teorie legile promulgate în baza acestui statut, între care este și codul civil, ar fi ilegale, totuși nu li se poate contesta validitatea, întrucât ele au fost de o netăgăduită utilitate și întrucât, în ordinea politică, faptul îndeplinit se impune și se legitimează, citeodată, prin înseși rezultatele sale.

Teoria d-lui Dissescu introduce în viața dreptului public românesc conceptul funcțiunii juridice a ilegalității și conceptul legitimității sinonimă cu utilitatea, care caracterizează în materia obligațiilor civile quasi-contractul gestiunii de afaceri.

b) *Teoria funcțiunii juridice a ilegalității.*—Dreptul de necesitate explică producerea materială a actului legislativ excepțional.

După sociologul francez Durkheim, ilegalitatea îndeplinește o adevărată funcțiune juridică.—Ea constituie o manifestare a individualismului și un mijloc de a determina progresul juridic al unei legislațiuni staționare și osificate.—Această teorie este un reflex direct al moralei utilitariste a lui Hobbes, Bentham, Stuart Mill și Spenser și se razimă pe unul din postulatele fundamentale ale Statului socialist, după care Statul, în acțiunea sa, este determinat de îndoitul obiectiv al asigurării drepturilor și pozițiunii individului și al utilității generale, căreia îi subordonează interesul individual ***.

Să nu se uite însă, că ilegalitatea, considerată ca mijloc activ al progresului juridic și social, are și o latură primejdi-oasă. Ea poate constitui un exemplu contagios. D. Dissescu

* Trib. Iași s. II, N. 136/1919, *Tribuna Juridică* No. 28-29/1919.

** C. Dissescu, *Dreptul* No. 33, 1920 p. 386, idem *Dreptul Constituțional* p. 368-369.

*** G. Renard, *Le régime socialiste* p. 7; Jean Jaurès, *Vues politiques*, *Revue de Paris*, 1898 p. 565.

atribue mărirea criminalității și delincvenței comune, din ultimul timp, „exemplelor date prin ilegalitățile de sus și furturilor prin abuz de încredere și de putere“ (Vezi *Dreptul*. No. 34 | 1920 p. 399).

În acest sistem, dreptul este transformat într-o disciplină sau politică a forței, deși misiunea sa este guvernarea și canalizarea forței. Această legiferare contra regulilor de drept fundamental public a dus la Germani—spune Jules Huret—la o hipertrofie a sentimentului de legalitate și la anihilarea inițiativelor și atitudinilor sufletești din care pornesc reacțiunile sănătoase contra încălcării drepturilor. Ea poate, însă, provoca, după temperamentul popoarelor și după dispozițiunile morale ce caracterizează un anumit moment istoric, și o intensificare a sentimentului de neliniște agresivă, ce stăpânește uneori sufletul popoarelor.

c) *Teoria extensiunii automate și progresive a puterilor Statului*. Atît sociologia cît și economia politică cunosc legea extensiunii crescînde a puterilor publice, formulată de Ad. Wagner, potrivit căreia acțiunea Statului, ca organ de conservare și coordonare, se lărgeste în mod mecanic și depășește limitele rezervelor legale atunci cînd Societatea se găsește într-o activitate excepțională*.

Această lege mecanică socială legitimează doctrina forței. Exuberanța vieții sociale desfidă calapodul șubredelor și îngustelor forme legale, cărora li este imposibil să comprime pulsul de viață, de activitate și de tendințe ce-și fac loc pe lume, ca o sfidare aruncată prevederilor legiuitorului și puterilor sale de a cuprinde lărgimea orizontului vremurilor.

La obiecțiunea firească că extensiunea puterilor Statului ar trebui să aibă ca organ de manifestare numai parlamentul, ca o garanție contra abuzurilor și opresiunii, s'a răspuns cu ingenioasa formulă a „auto-limitării Statului“ datorită lui Jellinek în virtutea căreia actele de autoritate făcute în afară de cadrul legilor existente nu ar întrece o anumită limită, conturată de necesitatea strictă a liberei lor produceri și dezvoltări.

Foarte seducătoare ca valoare abstractă, această teorie, emisă de un apologet al forței, este brutal desmințită de realitatea faptelor. În adevăr înaintea Curții de Apel din București s'a desbătut o speță, avînd de obiect discuțiunea dacă caracterul executor de lege urmează să-l aibă numai decretule promulgate de Suveran sub titulatura de decrete-legi, sau și simplele deciziuni ministeriale, luate în baza jurnalelor Consiliului de miniștri, în care s'a inserat formula „subt rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor legiuitoare“.

* Ad. Wagner, *Principes*, citat de H. Joly în *Le Socialisme Chrétien* p. 295; Cauwes, *Cours d'économie politique*, I, p. 904; Ihering, *Scopul în Drept*, p. 326.

Minoritatea Curței a fost de opinie a se recunoaște un caracter legal executor și unor asemeni deciziuni.*

Sint cu totul interesante observațiunile și reflexiunile pe care un cunoscut publicist și înalt magistrat, d. Corneliu Botez, consilier al Inaltei Curți de Casație, le face asupra decretelor-legi.**

Iată într'un rezumat de câteva cuvinte, apărarea înaltului magistrat, care nu vorbește numai în calitatea sa de teoretician jurist, ci ca un om de realitate, care, în dubla sa calitate de fost membru în parchetul Curții de Casație și de fost secretar general al Ministerului de Justiție, a avut prilejul să aibă la dispoziție un material informativ și documentar cu totul prețios:

1) Decretele-legi sint elaborate cu o ușurință de legislator improvizat, fiind lipsite de orice norme precise și logice. Ele nu sint în concordanță cu realitatea vieții sociale și economice, iar uneori vin în conflict chiar cu interesele Statului.

2) În alcătuirea lor se observă o vădită ignorare a principiilor elementare de drept.

3) Tendințele de arbitrar administrativ au luat un mers ascendent, ajungîndu-se la situațiunea de a se înființa jurisdicțiuni excepționale penale pe cale de simple deciziuni ministeriale.

În această din urmă ordine de idei, este interesant de semnalat faptul că Inalta Curte a avut prilejul să intervină, punînd capăt acestui abuz de legiferare prin anularea deciziunilor pronunțate de instanțele represive, ilegal instituite.***

IV) Controlul judecătoresc asupra situațiunilor invocate ca motiv al legiferării excepționale.—Teoria, larg aplicată, a dreptului de necesitate, fără corectivul controlului justiției, ar putea duce în fapt la o primejdioasă situație, caracterizată, atît de fericit de d. Dissescu prin cuvintele: „Executivul ar putea cere puterii judecătorești complicitatea sa”.****

Să se admită că un guvern, căruia Șeful statului i-ar refuza sancționarea și promulgarea unei legi primejdioase, făcută cu complicitatea parlamentului, ar impune instanțelor judecătorești, printr'o promulgare ilegală făcută de consiliul de miniștri, aplicarea unei asemeni legi în temeiul dreptului de necesitate sinonim, în speșă, cu refuzul Suveranului de a acorda promulgarea, care este complimentul necesar al legii și unul din actele prin care Șeful Statului este efectiv, asociat la exercițiul puterii legiuitoare.

* C. București S. I, N. 25 919, *Dreptul*, N. 30 1920.

** Corneliu Botez, *Dreptul*, N. 8 1919, p. 86-92.

*** Vezi Cas. S. II, din 20 Martie 1919; Idem din 7 Mai 1919; Idem din 24 Octombrie 1919.

**** *Dreptul*, No. 33 | 1920, p. 586.

Ar putea, oare, Tribunalele să aplice o asemenea lege? Evident că nul Judecătorul nu se poate abate dela credința ce a jurat Regelui, conform art. 77 din legea organizării judecătorești, tot așa dupăcum nu-și poate încălca legământul, luat prin același jurământ, de a respecta legile țării. Este primejdios pentru ordinea publică și asigurarea continuității Statului, de a se supune la asemeni încercări conștiința acelorora, care, în cazul unor conflicte de acest fel, nu trebuie să ia ca normă de judecată nici respectul fetișist al suveranității, nici considerațiunile perfide de oportunitate, și care nu trebuie să se călăuzească în hotărârile lor decât de doctrina senină a legalității pure.

Dreptul de a examina constituționalitatea legilor, și care este netăgăduit astăzi instanțelor judecătorești, implică și pe acela de a aprecia situațiunile de fapt, pe care puterea executivă le invoacă ca fiind niște circumstanțe excepționale, ce legitimează dreptul de necesitate. Examinarea constituționalității interne a unei legi și corolarul ei firesc care este puterea de a înlătura însăși aplicațiunea legii sînt acte cu mult mai grave decât controlul împrejurărilor ce justifică presupusul drept de necesitate. Din momentul în care opera legislativă, făcută cu paza formelor ordinare, și care este rezultatul colaborării tuturor factorilor puterii legiuitoare, suferă controlul justiției, nici-un principiu de drept public nu poate înlătura exercițiul acestui control pentru actele—aparent legislative—ale puterii executive, căci, altfel, am ajunge la straniul rezultat de a conferi imunitatea unor evidente abuzuri numai pentru motivul că autorul lor le-a dat eufemistica calificare de măsuri dictate de dreptul de necesitate. Ce ar spune magistratura noastră de un simplu decret-lege prin care s'ar suspenda inamovibilitatea în temeiul dreptului de necesitate, al cărui caracter imperativ este de apreciere, în ultim resort, a organelor de guvernămînt?

Lucrul nu este cu neputință și avem motive să credem că se va întîmpla chiar. De altfel primele avertismente au și fost date. Primul este încercarea insidioasă, făcută nu demult, de a se legifera, în mod binevoitor, pe cale de decret-lege, asupra situațiunii unui fost înalt magistrat. Mîndria și recitudinea înaltului magistrat, care a fost o podoabă a ordinului judecătoreesc, au declinat, însă, bunavoința oficialității competente. Al doilea avertisment este modificarea, tot pe cale de decret-lege, a condițiunilor de admisibilitate în magistratură și dreptul conferit ministrului de justiție de a face singur numiri de judecători provizorii de tribunale, care pot fi muțați și înlocuiți după arbitrarul său.

Oare, și aici, a fost la mijloc tot dreptul de necesitate, eterna teorie și eterna poveste a dreptului de necesitate?

D. Alexandresco, marele nostru jurisconsult și decanul facultății de drept din Iași, spune, pe cit de judicios tot pe alt de spiritual, că pe baza teoriei dreptului de necesitate nu ar fi

exclus să se ia de fisc toată averea cetățenilor numai pentru motivul că Statul are, în aceste vremuri, nevoie de cât mai mulți bani.*

V) **Caracterul politic al chestiunii legitimității decretelor-legi.** — S'a obiectat că numai parlamentului îi aparține dreptul de a aprecia oportunitatea, și deci legitimitatea, decretelor-legi. Dreptul parlamentului de a ratifica decretelor-legi nu poartă asupra confirmării efectelor juridice ale acestor decrete, ci are numai de obiect acordarea unui bil de îndemnitare pentru ministrul care a contrasemnat decretul. După cum foarte bine s'a spus, „teoria decretelor-legi este o teorie politică, iar nu juridică, ea putînd, cu acest titlu, să fie supusă controlului justiției pe cale specială de judecată“.**

Controlul judecătoresc nu ar putea fi o imixtiune în actele de guvernămînt sau o încălcare a libertății de ratificare a parlamentului, de oarece el nu derivă dintr'o inițiativă spontană a justiției, ci este o consecință directă a funcțiunii jurisdicționale, care îngăduie dezbateră asupra principiilor de drept, relative la litigiul dedus în fața unei instanțe.***

Sîngura garanție contra abuzurilor este numai controlul concomitent al justiției, întrucît controlul posterior al parlamentului se reduce la o formalitate de procedură parlamentară, ce nu are legătură decît numai cu legea asupra responsabilității ministeriale.

Din punctul de vedere al eficacității juridice a decretelor-legi, ratificarea este inutilă pentru următoarele două considerațiuni:

1) Această ratificare nu poate conferi acțiunii izolate a unui singur organ al puterii legiuitoare, caracterul unui mandat de drept public, potrivit principiului *ratificatio mandato aequiparatur*, întrucît competența, neputînd fi delegată, nu poate fi obiectul unui mandat nici convențional, nici de fapt. Dacă teoria dreptului de necesitate există și este recunoscută, prin însăși această împrejurare factorul legislativ izolat este abilitat de a legifera;

2) Dacă acțiunea legislativă, exercitată pe calea decretelor-legi, are loc în baza unei gestiuni de afaceri, făcută în cadrul dreptului public, ratificarea nu-și are, de asemenea, locul, și ea nu mai constituie decît o comedie procedurală, lipsită de orice efect practic, de oarece în cazul cînd această gestiune a fost utilă, ea are un caracter legalmente obligator, legitimitatea fiind sinonimă, și aici, cu utilitatea cași în materia gestiunii de afaceri, prevăzută de dreptul civil.

Dar, în afară de inutilitatea juridică a controlului parlamentar, acest control este eviuent inutil și în fapt, întrucît multe

* *Trîbuna Juridică* No. 28 29 din 1919 p. 128.

** C. Disescu, *Dreptul* No. 53 din 1920, p. 386.

*** C. Disescu, *Dreptul Constituțional*, p. 659.

dintre decretele-legi consacără situațiuni definitive în privința cărora lipsa unei intervențiuni, în timpul util, a puterii judecătorești face cu totul inoperant eventualul refuz de ratificare, care nu mai poate folosi victimei unei situațiuni de fapt, iremediabil consumată.*

* * *

SECRET

În rezumat, situațiunea creată prin justificarea dreptului de necesitate este de o extremă gravitate, fără admitterea unuia din aceste două corective:

1) *Dreptul de rezistență*, consfințit, altădată, în timpul marelui revoluțiuni franceze prin art. 33—35 al „Declarațiunii drepturilor omului“.

2) *Dreptul de control judecătorec*. — Cel dintăiu mijloc trebuie exclus ca fiind incompatibil cu principiul de ordine și disciplină socială. Cel de al doilea nu constituie nici-o primejdie, ci este o reală garanție a legalității. Controlul judecătorec nu trebuie să îngrijoreze pe nimeni. În recentul său mesagiu prezidențial, d. Millerand spunea: „Voința sufragiului universal, manifestat prin vocea reprezentanților săi, trebuie respectată și îndeplinită de o putere executivă liberă sub controlul parlamentului și al unei puteri judecătorești libere“.

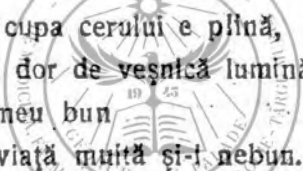
Fără corectivul controlului judiciar, dreptul de necesitate este sinonim cu arbitrarul și impunitatea.

A nu legifera de loc este preferabil, căci cu drept cuvânt s'a zis: „Un gouvernement fait assez de bien quand il ne fait pas de mal et se borne à empêcher d'en faire“.

Traian Alexandrescu
Prim-Președintele Tribunalului Teleorman

* Trib. Iași S. I. *Justiția* No. 8 din 1919; Alexandrescu, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, vol. I, ed. II, p. 43; idem în *Tribuna Juridică* No. 21—22 din 1919 și No. 28—29 din 1920.

Zimbet de Primăvară

Cum astăzi cupa cerului e plină,
Eu beau un dor de veșnică lumină...
Și sufletul meu bun
E beat de viață munită și-î nebun...

...Și toată ziua cîntă prin grădină :

Sînt murmur de albină,
Sînt flutur vagabond
Ce zbor din raza gîndului meu blond
S'aduc un zimbet moale de zeffir,
Pe foi de trandafir...

Și 'n aer blind florul se mlădie,
Cînd ciripesc sclipiri de bucurie,—
Cînd rid spre cer, ca ochii de copil,
Cu ramuri înflorite de April...

Și parcă sînt un joc de amăgiri,—
Un lac orbit de-atîtea străluciri...

Dar știu să simt, de nu mai văd nimic,
Că pentru dorul meu pămîntu-l mic...

Și 'n ingeri albi văzduhul se distramă,
Iar fericirea visului mă cheamă,
Ca 'n filiiiri de aurite pene,
Spre infinit să mă ridic alene...

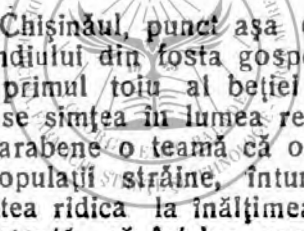
Și-acolo sus, cu degete de vînt,
Pe razele de soare—ca pe-o lîră,
Eu cînt, eu cînt...

Iar fluturul din gînd,
Mereu, o să danseze, pînă cînd
Sătul de boita cerului senin
O va preface 'n cupa unui crîn,
Din care beau parfum de nălucire,
O luminoasă, veșnică zimbire,—
Să fiu un rolu, un murmur de albine,
Să fiu pe vecl cu primăvara 'n mine...

Alexandru N. Nanu

Amintiri din anul Invierii

Potemchiniști.

La 23 Martie Chișinăul, punct așa de îndepărtat de marile focare ale incendiului din fosta gospodărie a Romanovilor, se găsește abia în primul toiu al beției revoluționare... Mai mult: dela început se simțea în lumea revoluționară din „stolița” Guberniei basarabene o teamă că orașul acesta de hotar din mijlocul unei populații străine, întunecate și neîncrezătoare, nu se va putea ridica la înălțimea momentului istoric, că acolo va fi rezistență, că într’un cuvînt Chișinăul e osîndit să rămînă o caricatură a revoluției față de o pildă de Odesa, de Moscova—față de Cazan!—o rușine pentru întreagă lumea lui revoluționară foarte pestriță, foarte numeroasă și foarte agitată.

Căci aici boerimea toată și o parte din burghezime și gur sînt nemulțumite cu răsturnarea grabnică a vechilor rîndueli... Iar cît privește pe Moldovanul cel cu desagi, cu lemnele ori cu cărbunii, cel din piață ori dela „ocrujnoi sud”, el parcă nici nu trăia pe lumea asta... Trecea tot așa de nepăsător, cași cînd nimic de samă nu se întimplase, cași cînd lui nu i-ar fi trebuit libertate... Nu că el ar fi avut ceva împotriva „slobodei”, care venise peste nacialnicii cei vechi, — de care pe el, la urma urmel, nu-l lega nimic, — dar nu prea înțelegea ce avea să-i dea lui „nacialnicii” iștialați, cel din „slobodă”... De aceia trecea nepăsător și trăia și mai departe fără slobozenie... Iar dacă-l întrebai ce crede despre stăpînirea cea nouă, da din cap cu răgaz, cu atît răgaz cași cînd:

aștepta tot tu să dai răspunsul, ca și când n'ar fi simțit cum fierbe lumea împrejur — și ori ocolea, ori răspundea cam așa: „Si dee Dumnezeu, cucoane, și șie ghine; da' ma-tin-că n'ar s'și poată ține rinduiala fără împărat... Il ghine și amu — nu zic, il ghine — și te cerceta cu ochii — dar tot parcă mai ghine era când era stăpîn“.

Neumblat nici cu revoluția și nici pe la adunări și neunoscut cu gazetele, cu politica și cu „ispitele“ ca târgoveșii, badea Ion se silea să ascundă, și tocmai atunci își trăda părerea, — pe a lui, pe a vecinilor, a satului întreg, unde toate rămăseseră încă aproape ca înainte, afară de împărat, care se dusesse ca totdeauna fără știrea lor. De aceia nu putea încă să-și dea samă că-i rău să nu-ți arăți „fața revoluționară“ și să rămii cu popii și cu boerii... Și se lăsa greu la revoluție, cum se lasă el la toate de altfel.

Poate de aceia lumea revoluționară din Chișinău alerga înfrigurată și se agita. Simțea nevoia să compenseze lipsurile și încetineala lui badea Ion, om neumblat și bănuitor. Și era o agitație — după temperamentul raselor care îi făceau Basarabiei revoluția. Și pornise totodată goana împotriva zubrilor, împotriva reacțiunii, împotriva Vandeii basarabene. Gazetele din Odesa, din Chiev, din Moscova, surori cu cele din Chișinău, reușiseră chiar să asocieze, să identifice în mintea cetitorului „Vandea“ cu mișcarea națională din Basarabia încă mai înainte de a se fi pornit ea cumsecade. Iar badea Ion și de asta era străin și lăsa pe cei din târg să facă revoluție cum or ști ei pe sama tuturor. Doar când se mai arată printre târgoveșii ori acasă la dughiană, dacă mai trăgea cu urechea la politică.

Și fiindcă Chișinăul, pe lângă toate acestea se simțea întrziat față de restul Rusiei, el se folosea acum de un nou prilej bun pentru a-și arăta duhul revoluționar: Aruncați de evenimente în Moldova, patrusprezece dintre potemhiniștii din România se reîntorceau în patrie — și Chișinăul trebuia să le facă cea dintâiu primire.

Sărăbătea convolul pe Alexandrovscala, prin mijlocul străzii înapoi spre gară... Se părea că fuseseră până la capul celălalt. Mai sus ceva se opriseră, cuvîntaseră și veneau... Opriți apoi iar într'un punct a cărui însemnătate n'o puteam cunoaște, fu iarăși ridicat un orator pe umeri — un tânăr roșu, teribil și rece, cu mișcări sigure, largi, dominînd cu privirea mulțimea amestecată... Simte și el că nu vorbește pentru înțâia dată — și glasul lui pare străbătut de patina, de beția sacrificiului. E un bas detunător și după ton parcă ar continua un discurs început mai înainte. Nu înțeleg nimic din legătura vorbelor, dar este în glasul lui ceva ce înțeleg de minune, însă fără să pot zugrăvi deajuns prin vorbe... E o exaltare proprie, ochii mari, cu glasul adînc, monoton, profetic, greu, că-

zind ca un ciocan urias. Se ascultă însuși cu intonări prelungi și se electrizează, se înfloară. Peste șapci cenușii muscălești și peste șapcile celelalte de cetățeni, de ucenici și de cinovnici—și peste capetele femești în „șarfă“ e misticismul rusesc care vine până la mine fără cuvinte, foarte de departe parcă printr'o frîntură de melodie... Și după fiecare period omul acela cu melodia de departe, ascultat cu adîncă religiozitate de ceilalți și înțeles adînc de mine, este săltat pe brațe cum se saltă încă la alegeri primării noștri — și chipul lui imobil și roșu se ridică și se lăsa cu adîncă seriozitate deasupra rotului de aplauze...

Nu se aud altfel de întreruperi; doar arare cite-un „pravilno“ pe care-l cam bănuiesc ce înseamnă—și lumea ascultă cu capetele descoperite și nu se acoperă nici cînd convoiul s'a pus iarăși în mișcare — ca la unele procesiuni religioase. Iată, liniștit, un soldat la unul camarad șapca de pe cap și i-o pune în mîină. Acela o primește și ascultă mai departe, cași cînd mișcarea tovarășului său adăogase și ea ceva la marea adunării. Și mă descopăr și eu, cași alți cîțiva de lingă mine, ca să nu fac notă discordantă, cu toate că nu înțeleg decît două-trei vorbe: revoluție, svobodă, gaspada, grajdani...

Alt orator a fost săltat pe umeri: un localnic cu ochelari, care cu gestul mîinii parcă dă să împungă cu un ac, cași cum s'ar apăra de unul care vrea să se apropie... Și curînd îl leagă și pe el în aplauze.

Mai departe apoi se opresc iar...

Și altceva mai mult mîntea mea caută în zadar să înțeleagă și nu poate din această manifestație serioasă, impunătoare, din această beție a libertății. Inșă lumea aceasta amestecată mi-e o lume străină, un convoiu străin care se va risipi curînd și va uita. Căci noi toți zecile de mil, cu convoiul acesta împreună, eram unii cu alții străini pe dealul acela, de pe care, în miază-noapte, se vedeau înfrunzind livezile, iar jos peste Bic ogoarele..

Și am pornit spre casă lăsînd convoiul să se îndepărteze pe *Alexandrovskaia* tot mai adînc, urmărit de lumina vie a apusului—și să se plardă... Și trecul prin grădină, copleșit de gînduri care năvălesc la asemenea prilejuri.

Dar cînd ajunsei acasă, la ușă sta pe piatră un băietan încă și mai străin prin locurile acelea. Și se uită lung la mine, apoi mă întrebă: „Mata iști di-iși di la gazetă?“ — mai mult ca să vadă de-î înțeleg graful lui, care se vorbește numai pe afară... Apoi cel ostenit de o lungă așteptare, înșenînîndu-se, mă întrebă deadreptul dacă am „cîntece“...

Am căutat atunci prin dulapul dela intrare, unde se țineau cîntecele lor — și i-am dat toate cîntecele și „Cuvînt

Moldovenesc" și cărțuții de rugăciuni și de sfaturi folosite, multe... Rsizeam, parcă țineam un discurs... Și când le văzu băiatul adunindu-se mereu, le îmbrățișă cu ochii în așteptare și, copleșit de priveliștea lor, îngină cu un accent de adâncă sinceritate și duioșie: „Tare ni-s dragi, cucoane, tare ni-s dragi...” Și ținea minile amândouă adunate, cași când îi era teamă să nu-i cadă pe jos. Apoi, înțelegînd că era un dar ceiace așteptase el atita vreme la ușă, se uită mirat la mine. Și abia se putu reculege să mulțumească; căci se grăbea să-mi mai spună odată — mai înainte de a fi închis ușa după ei—cît îi sint de dragi... Și porni devala mai așezîndu-și cușma și luțînd pașii, să nu-l apuce noaptea pe drum.

Nu știam pe unde-i este drumul cătră sat; dar drept să spun, tare mi-ar fi fost drag și mie să-l văd trecînd cu cărțuțiile subsloară pe lîngă manifestația revoluționară de pe Alexandrovscia...

Romulus Cloflec

Noapte de toamnă

A ostenit și vântul
Să tot invirtă morile
Înconjurînd pămîntul.

Acuma doarme'n poala nopții vîntul
Și tac privighetorile.

Și-i pare vîntului, în vis,
În toamna care-l înconjoară
Subt cerul pur ca un iris,
Că iar e cald și primăvară,
C'au înflorit sculptați în ceară
Toți trandafirii la fereastră,
Ca 'n vremea cînd sburda pe-afară
Și scutura deasupra noastră,
Cu degetele lui ușoare,
Petale de cais
Și stropi
De soare.

Dar iată 'n deal, după hambar,
Incins în pîrg de grîne coapte
Răsare soarele hilar
Să prindă vînt și noapte
Iar
Vorbind în șoapte.

Dar noaptea fuge 'n fața lui
Și fuge vîntul după ea
La capătul pămîntului.

N'a mai rămas decît o stea
Pe cer, veghind tristețea mea...

S'a dus și noaptea și cu ea
Și visul vîntului.

Al. O. Teodoreanu

Reforma Administrativă

Celulele vii ale oricărei organizări de stat sînt acele formațiuni naturale numite la noi sate sau țiguri, iar în occident comune. Alcătuirii de sine stătătoare, cu viață proprie, grupări firești de familii, în cît personalitatea lor este tradițională, ca și a statului, anterioară recunoașterii prin legi a ființei lor juridice.

Fără a cerceta aci organizarea satelor și țăgurilor în trecutul nostru, este destul a zice că ele formau unitatea politică primordială a Principatelor romine. Legea din 31 Martie 1864 a creat *comuna ficțiune juridică*, pentru că nu corespunde, ca în Occident, cu alcătuirea naturală care poartă, acolo, același nume și care, la noi, este satul. Acea lege, după ce prevede că „toate satele, orașele și țăgurile vor forma pe viitor comune independente”, adăogă îndată că „comunele se împart în comune rurale compuse din unul sau mai multe sate... și în comune urbane”.² Motivul acestei alcătuirii a fost de natură financiară. Legea fixa un minimum de 100 familii pentru ca un sat să poată fi comună, dar adăoga că „satele care, avînd mai puțin de 100 familii, vor declara că pot să susțină singure sarcinile comunale, se vor putea recunoaște ca comune”.

Astfel, toate satele n'au mai putut fi, ca mai înainte, de sine stătătoare, din cauza sarcinilor pe care o organizare modernă de stat le arunca asupra-le, o organizare de care, vom vedea, s'au folosit prea puțin. 3 Alipirea mai multor sate într'o singură

1 Laveleye, Le gouvernement dans la démocratie, I. 83: „Comuna este embrionul societății, celula primordială, elementul constitutiv al Statului. Ea l-a precedat și îl supraviețuiește. Ea păstrează oamenii, chiar sub cel mai strîngut despotism, ...libertatea și autonomia locală”. „Ea naște spontan din gruparea familiilor”.

2 I. M. Bujoreanu, Legiunile Romîniei, Buc., 1875, p. 877.

3 Progresele pe orice lărîmuri, întrucît nu s'au repercutat asupra satelor unde trăește majoritatea covîrșitoare a poporului romîn, au fost numai progrese de suprafață.

comună a împiedicat dezvoltarea vieții locale. Totuși sistemul a fost menținut, din motive financiare, și în legiuirile administrative de după 1864. Este adevărat că legea în vigoare a comunelor rurale prevede o organizare sătească, un sfat sătesc și un delegat, dar care se pierde de fapt în cea comună la care este subordonată. 1 Viața locală se rezumă astfel într'un număr redus de centre. În județul Ialomița spre pildă sînt 193 sate, dar numai 93 comune rurale. 2 Aceasta înseamnă că de fapt interesele a 100 grupări naturale sînt lăsate în părăsire în acest singur județ.

Cu acest chip, o viață adevărat democratică, cu toate consecințele ei educative în masele adinți, devine cu neputință. De aceea, la baza unei reforme administrative trebuie să fie căutarea mijloacelor pentru ca fiecare sat să poată dobîndi o viață publică proprie. *Intrebuințez deci, în paginile ce urmează, cuvîntul comună, nu în înțelesul oficial de la noi, dar în acela pe care-l are în țările unde comuna juridică coincide cu comunitatea firească.*

Diviziunile teritoriale existente, județe și plăși, sau cele propuse, gubernii ori directorale, n'au altă menire decît de a înlesni legătura și raporturile necesare dintre comună și stat, precum și controlul și supravegherea comunelor de către stat ca reprezentant al intereselor permanente ale națiunii, pe care o formează obștea trecută, prezentă și viitoare a locuitorilor tuturor comunelor, legați prin identitate de limbă, de tradiții, de obiceiuri, de aspirațiuni.

Administrația centrală nu poate satisface prin dispoziții uniforme cerințele atît de felurite, regionale și locale. De acela este normal ca centrul să ia numai acele măsuri care nu pot varia dela un loc la altul fără prejudiciu pentru unitatea națională.

Omenirea datorește progresele ei indivizilor și asociațiilor spontane, iar nu statului. Statul trebuie să intervie numai unde lipsește inițiativa, altfel este amînat să se prăbușească sub greutatea sarcinii. Un om de stat cu îndelungată experiență, șef de partid, a putut spune de curînd: „Zemstvele Basarabiei, cu atribuții culturale, religioase și financiare, au dat Basarabiei o administrație bună. Ardealul cu consiliile lui ceruale și comitatense a cunoscut o adevărată autonomie administrativă. Atunci foarte firesc, cînd constatăm că sistemul nostru administrativ nu ne-a dat o administrație bună, să nu aducem Basarabia și Ardealul la starea noastră administrativă, ci să căutăm pe a noastră s'o înălțăm către ele”. 3

Idealul administrativ ar fi într'adevăr o cîrmuire de sine stătătoare a satelor, prin organele lor alese, statul mîrgînindu-se a asigura, prin reprezentanții săi, unitatea națională și centrali-

1 Art. 66—7 și mai ales 92—3 din l. com. rurale.

2 Nomenclatura oficială publicată de N. Ioan la 1916.

3 Discursul d. lui Al. Marghiloman la clubul conservator-progresist, publicat în „Steagul” de Duminică 26 Dec. 1920.

zarea politică, armonizarea intereselor locale și întâmplătoare, cu cele generale și permanente.

Descentralizarea lasă interesele regionale și locale în sarcina organelor electivă.

În *desconcentrare*, funcționarii regionali și locali sînt numiți dela centru, dar numărul actelor pentru îndeplinirea cărora au nevoie de autorizația centrului este redus la minimum.

Descentralizarea este un ideal democratic. Dar democrația nu se înfăptuește nici prin singura electivitate a funcționarilor, nici numai prin introducerea sufragiului universal.

Votul obștesc nu aduce neapărat la suprafață elementele cele mai pregătite. Gustave Le Bon a citat exemplul unor orașe franceze, Roubaix, Dijon, unde alegătorii au trebuit să înțeleagă, după triste experiențe, că pentru a cîrmui un oraș trebuie oarecare cunoștințe, ceva cultură, și că interesele obștești nu pot fi date pe sama unor oameni ce se deosebesc numai prin îndrăzneală, abilitate sau lipsă de scrupul.¹

De altă parte, o țară în care, cu tot sufragiul universal, treburile publice continuă a fi monopolul unui număr restrîns de funcționari, nu este o democrație, este o birocrație, după părerea autorizată a lui Paul Deschanel.² Democrația este reală atunci cînd un număr cît mai mare de cetățeni au dobîndit practica treburilor publice, participînd la ele. Numai prin această participare efectivă se poate trezi pînă în masele adînci interesul pentru chestiile obștești. Numai astfel se poate stîrpi sau îndiferența lor totală, sau mărginirea interesului lor la discuții sterpe asupra „politiceii“, adică a formelor exterioare de guvernămînt, sau a rivalităților de persoane. În expunerea de motive la proiectul său de descentralizare dela 1911—192, Petre Carp cita definiția lui Gneist: „dezvoltarea inițiativei politice și obligația pentru fiecare de a-și îndeplini datorțiile politice față de stat, iată caracteristica unei descentralizări serioase“.

A cere o pregătire prealabilă, este a se învîrți într'un cerc viștos. Practica și priceperea a cît mai mulți cetățeni se dobîndesc tocmai prin prezența continuă a celor chemați să participe la afacerile publice. Consecințele neapărate și dăunătoare ale nepregătirii se pot evita pe deoparte prin control și supraveghere de către elementele pregătite, iar de altă parte prin distincția ce trebuie să se facă între atribuțiile pentru îndeplinirea cărora bunul simț și experiența unui cetățean matur

¹ *Psychologie du socialisme*, 1910, p. 420. Lysis, *Vers la démocratie nouvelle*, Paris, 1920 (deci după războiu) p. 184: „sistemul nostru electoral ajunge să selecționeze și să aducă la putere, oarecum în mod mecanic, pe oamenii cel mai vicleni, sceptici, lipsiți de credințe și de idei“. Dacă ar fi altfel, candidații n'ar izbuli să se aleagă. — Cf. discursul lui Eugeniu Stătescu în întrunirea dela Tirgovîște, 5 Nov. 1884 (Broșură, p. 34).

² *La décentralisation*, p. 21.

sînt îndestulătoare, și acele pentru care trebuie o pregătire specială. Acestea nu pot fi date în sama unor funcționari electivi. 1) Trebuie deci ca «un personal recrutat și selecționat cu îngrijire să conlucreze cu organele alese». 2

Limitele în care trebuie să se ia măsuri de precauție sînt impuse de gradul de cultură al fiecărui popor la un anumit timp. Reforma administrativă, ca oricare alta, nu poate fi aplicarea unui principiu ideologic.

În aceste limite, la temelia organizării administrative trebuie să stea comuna, dar înțeleasă ca expresiune juridică a satului. Tendința trebuie să fie ca prin educație cetățenească dobîndită într'un regim democratic, satele să ajungă în măsură de a se cîrmui autonom, întrucît o permit interesele regionale sau de stat.

Dar reforma administrativă se mai complică la noi prin realipirea unor provincii care vreme îndelungată au avut o dezvoltare deosebită de a patriei mume. De aceea nu poate fi vorba de o unificare deplină. Normele principale ale administrației trebuie să fie bine înțelese aceleași în tot cuprinsul statului unitar, dar totodată trebuie să se fie samă de urmele a dînci, unele chiar binefăcătoare, pe care sisteme administrative deosebite le-au putut lăsa în viața publică a nollor ținuturi. În acest sens, diviziuni administrative pe provincii se impun tocmai pentru a face cu puțință respectarea unor particularități regionale, întrucît nu vin în conflict cu principiile generale de administrație adoptate de statul român pentru întregul său teritoriu.

În cadrul acestor considerațiuni au fost scrise rîndurile ce urmează și care se referă în privința amănuntelor, numai la vechiul regat.

I

Satul este adevărata școală de «self government». Mai ales în cercul restrîns al satului, fiecare cetățean își poate da sama mai ușor de trebuințele lui esențiale. „Credem că, zicea

1 Cf. Aurel C. Popovici, *Naționalism sau democrație*. Buc., 1910, p. 86, unde reproduce părerea lui Eminescu despre inconvenientele electivității funcționarilor. — Cf. Lysis, l. c. 269. — O persoană cu îndelungată experiență în administrația noastră, a scris decurînd: „Cred că sîntem prea înapoiași ca educație socială și prea săraci de oameni pregătiți și serloși ca să putem adopta imediat o descentralizare administrativă completă, întemeiată numai pe electivitate”. (N. Ioan, fost prefect, Anteproiectul de lege pentru înependența comunelor, județelor... înlocmit de cercul de studii al partidului liberal. În Arhiva pentru știință și reformă socială, anul I, 1919, p. 520).

2 N. Ioan, l. c. „Or mai trece mulți ani până cînd conștiința intereselor publice să-și găsească locul merital în discernămintul cetățenilor” (ibid).

P. P. Carp la 1911, comuna, școala, drumurile și igiena publică reprezintă interese puternice care oferă ambițiilor locale un atrăgător cîmp de activitate“.

Comparînd articolele din legile noastre privitoare la gospodăria comunei rurale, i cu starea reală a satelor, ne izbește disproporția ce dăinuiește de zeci de ani între formă și fond. Prin formă, sîntem alături de statele civilizate, prin fond în urma lor. Comuna, zic legile noastre, *trebuie*: să întreprindă vatra satului; să aibă un plan al întinderii și un inventar al averii ei; să-și păzească proprietățile de încălcare; să îngrijească de igiena și salubritatea publică, ceiace cuprinde o serie de îndatoriri cu privire la apa de băut, alimente, curățirea caselor, curților și drumurilor. Am enumerat numai obligațiuni pe care comuna le poate îndeplini fie prin ordonanțe aprobate de prefect, fie prin regulamente încuviințate de ministerul de interne, obligațiuni relative la gospodăria proprie zisă, fără de care o comună este lipsită de elementele esențiale ale unei vieți eșite din starea de sălbătăcie. Cîte din aceste îndatoriri s'au îndeplinit? Și dacă nu s'a aplicat aproape nimic din dispozițiile obligatorii ale legii, cum o dovedește o simplă preambulare prin satele noastre, asupra cui cade răspunderea?

Mai întăiu este de vină starea de înapoere culturală și economică în care populația dela sate a fost lăsată, încit nu este de mirare ca sfaturile comunale și primarii eșiti din rîndurile lor să nu-și fi înțeles mai bine menirea. Cu drept cuvînt a observat d. Garofid că o pătură țărănească neatîrnată economiceste s'ar fi putut apăra de ingerințele unei administrații adesea abuzive, ceiace ar fi fost un mare progres. 3 Adaog că o stare economică mai bună ar fi asigurat populației rurale răgazul necesar pentru a se interesa de chestiile obștești și în primul rînd de activitatea școlară. Atunci alegătorii ar fi fost consultați cu folos asupra lucrurilor pe care le cunosc, care constituie specialitatea lor, care le sînt familiare. 4 Consultația n'ar fi fost o simplă ficțiune.

De vină este apoi nepăsarea organelor învârcinate cu supravegherea administrației comunale, cu exercitarea așa ziselutele administrative. Dacă mortalitatea este mai mare la noi decît aiurea, vinovat este statul care a lăsat satele fără personal sanitar și fără medicamente; dacă vitele se plimbă libere prin holde, de vină sînt autoritățile care n'au vegheat la exe-

1 Art. 10. 59—61. 144. 155. 227 din l. pentru organizarea com. rurale.

2 Cf. Discursurile lui Vasile Lascăr, p. 884—5 (în ședința Camerei dela 9 Aprilie 1904).

3 Probleme agrară, p. 94.

4 Lysis, l. c. 191.

cutarea obligațiilor legale despre oboruri; dacă gospodăriile sînt veșnic expuse la furturi, răspunzători sînt cei ce au lăsat pe hirtie dispozițiile legilor despre paza în comune. În toate ramurile unei administrații comunale, legile noastre, tot atît de bune ca cele occidentale, au rămas literă moartă.

Eminescu a arătat minunat disproporția dintre legile noastre și realitate, lipsa de pregătire, nu numai profesională, dar mai ales sufletească a organelor noastre administrative, care s'au mărginit a fi „birouri de corespondență” cu toată înmulțirea lor constantă. 1 Inspecțiile administratorilor de plăși s'au mărginit la cancelariile primăriilor. Prefecții s'au văzut prin județ numai cu prilejul campaniilor electorale. Cauza? Politicianismul. Nu s'a cerut funcționarilor nici pricepere, nici tragere de inimă, dar numai devotament politic, în schimbul căruia li se tolera totul. Comunele au fost și ele privite ca instanțe politice, și pentru serviciile politice aduse guvernului se erta organelor comunale orice abuz. 2 «Cînd nu se va mai face politică în comună, zicea Vasile Lascăr la 1905, se va face o adevărată gospodărie, și comunele vor putea să iasă din starea nenorocită în care sînt». 3 Dacă în Ardeal, cum se recunoaște unanim, aspectul satelor este altul decît la noi, aceasta se datorește unei administrații de carieră, cu tradiții de secole.

Se impune dar :

descentralizarea, care să sporească atribuțiile deliberante și să dea și atribuții hotărîtoare organelor alese, regionale și locale; s'ar face astfel educația cetățenească, s'ar trezi inițiativele, s'ar deștepta interesul pentru chestiile obștești;

înființarea unei cariere administrative, sustrase influențelor politice, din care să se recruteze agenții executivi, oameni cu pregătire profesională;

desconcentrarea în favoarea agenților executivi numiți, sporindu-se numărul atribuțiilor pe care să le poată îndeplini fără a cere dezlegare de la centru.

Pe aceste baze trec la cîteva considerații practice.

II

Consiliul comunal va fi ales pe viitor prin sufragiu universal. 4 Dacă însă orice flăcău fără experiență și fără griji a dobîndit dreptul de a-și da părerea în afacerile publice, acest drept se cuvine mai virtuos femeii care muncește alături

1 Eminescu, Articole politice, ed. Minerva, 1910 p. 14-15. 26. 168.

2 Discursurile lui P. P. Carp, I. 419.

3 Discursurile lui Vasile Lascăr, p. 970.

4 Până acum: o dare cît de mică statului, sau a ști scrie și cell.

de bărbat și duce sarcina gospodăriei. 1 Apoi, reprezentarea minoritaților trebuie admisă și în alegerile comunale. 2

Ar trebui ca din consiliul comunal să facă parte și unii membri de drept, spre pildă preotul, învățătorul și agentul sanitar, care și după legile existente sînt chemați a lua parte, dar numai în anumite împrejurări, la dezbaterile consiliului. Am revenit asupra părerii că s'ar putea adopta și la noi sistemul în vigoare în Ardeal până la anexare, al unui număr de membri viriliști. Nu din considerația că ar fi „o instituție necorespunzătoare postulatelor democrației“ 4, ci deoarece este o simplă frază, dar pentru că mi s'a observat cu drept cuvînt că admiterea viriliștilor n'ar însemna aportul fie al unei culturi mai înaintate, fie al unei experiențe mai bogate, fie o contribuție bănească la care astfel de membri s'ar simți moralmente obligați, dar introducerea în consiliu a albăstrimii exploatare din sate.

Consiliul ar trebui să se preînoiască periodic, numai parțial, prin tragere la sorți. Astfel o parte a consiliului ar fi sustrasă fluxuațiilor politice, s'ar asigura o continuitate de acțiune și o transmitere de experiențe dobîndite. Dacă totodată s'ar spori numărul consilierilor și s'ar opri realegerea acestora și în două rînduri consecutive, un număr tot mai mare de locuitori ai satului ar fi chemați a se interesa de gestiunea intereselor locale și ar face școală de „self-government“. Un astfel de consiliu, în fine, ar fi mai sustras ascendentului primarului.

Primarul, ca reprezentant al intereselor locale, este ales de consiliul comunal. Astăzi se cere o singură condiție de eligibilitate, știința de carte, în înțelesul cel mai restrîns, pe cînd funcționarul comunal trebuie să fie absolvenți al cursului primar. 6 Sistemul prezintă mai multe defecte.

Primarul este deseori lipsit de însușirile necesare pentru a face o bună gospodărie comunală.

Are tendința de a părtini pe rude și prietini, ciuace se resimte în cercul restrîns al unei comune rurale. 7

Preocupat de a-și asigura realegerea, este dispus să ocolească aplicarea legilor și a regulamentelor. Spectacolul satelor

1 Cf. Laveleye. I c. I. 85.

2 P. Deschanel, I. c. 25.

3 Art. 36 și 37 din l. com. rurale.

4 Victor Onișor, Principii de organizare administrativă a Ardealului. În Arhiva pentru știința și reforma socială, II, (1920), 8, 17.

5 Acest număr va fi sporit și prin acela că fiecare sat va forma o comună. În acest sistem cade și argumentul d-lui Ioan (articol citat, p. 523) împotriva colegiului comunal unic, că satele nereședințe n'au glas în consiliul comunal.

6 Art. 109 din l. com. rur.

7 Din astfel de considerații au izvorît art. 41 și 209 din l. com. rur., cu privire la subprefecți și consilierii comunali.

noastre este o dovadă vie despre aceasta. Proprietatea comunei este încălcată de locuitori, regulile de igienă și edilitate nu sînt aplicate, zilele de prestație rămîn neimplinite. 1

O măsură de îndreptare ar putea fi introducerea și în administrația noastră a organului hotărîtor colectiv. Sîntem stăpîniți încă de formula lui Roederer, pe vremea marelui revoluții franceze, că a delîbera este faptul mai multora, a executa al unuia singur. Dar se uită a se face deosebirea între hotărîre și executare. Și în societățile financiare sau industriale, un consiliu de administrație hotărăște, iar un director execută. 2

Colegiul ales de consiliul comunal, ar avea deci atribuția de a lua hotărîri și de a da ordonanțe pe care primarul să le execute. Tot odată ar exercita un control permanent asupra gestiunii primarului. Astfel s'ar mărgini posibilitățile de abuzuri ale acestuia.

Dacă însă se menține puterea hotărîtoare unitară, s'ar impune oarecare condiții de eligibilitate a primarului. Condiții de vîrstă, sau de absolvire a școlii de notari, ori de a fi aparținut unui consiliu comunal anterior, spre pildă. Realegerea ar trebui subordonată unor îmbunătățiri reale aduse gospodăriei comunale.

Legea dela 1908 a făcut, pentru comunele rurale, deosebirea conformă cu principiile, între interesele locale încredințate organelor alese, consiliu comunal și primar, și între interesele generale de stat, de care a descărcat pe primar și le-a trecut asupra unui funcționar cu pregătire specială, numit notarul, agent al puterii centrale. Totuși, s'au mai lăsat primarului unele atribuții care es din cadrul gospodăriei comunale și care s'ar putea da deasemenea, cele mai multe, în sarcina notarului sau judecătorului de ocol. 3 În schimb, ar trebui ca atribuțiile de ofițer de poliție judiciară ale primarului să fie întinse în sensul ca el să poată constata contravențiile la toate regulamentele privitoare la interesele locale, pe care consiliul comunal are cădere să le întocmească. 6

1 Discursurile lui Vasile Lascar, p. 905-6 (la 1904).

2 P. Deschanel, l. c. 4-5, 9-10.

3 Prevăzută în proiectul din inițiativă parlamentară dela 1871 (Paul Negulescu, *Tratat de Drept Admin Romîn*, p. 250). De curînd s'a propus ca primarul cu ajutoarele sale să formeze delegația comunală (C. L. Negruzzi, *Proiect de descentralizare*, Iași, 1919, art 76) În Ardeal, *primăria*, organ executiv, era compusă din primar, notar, melec, etc. (V. Onișor, l. c. p. 8)

4 Prin art. 79 al. 2 și art. 81 din l. com. rur.

5 Cele din legea învoielor agricole; a băncilor populare (art. 5, 10, 12, 21); a cooperativelor sătești (art. 2); a creditului agricol (art. 26, 35) a judecătorilor de ocoale (art 24 și urm); cele din codul de procedură civilă (art. 74 al. 6 și art 75 al. 11). Ar rămîne asupra primarului officul stării civile; atribuțiile pe care i le dă l pentru monopolul vînzării băuturilor spirtoase, și, poate, întocmirea tabloului zilelor de prestații.

6 Cf. art. 61 din l. com. rur. Vezi Ilie Oănescu, *Căluza adm.*

III

Consiliul județean este organul ales, care deliberează asupra intereselor județene. În compunerea lui, nu trebuie să fie mărginit la aleșii sufragiului universal. Trebuie să i se adauge și la noi, ca în congregația comitatensă ungară, un număr de membri viriliști, precum și reprezentanți aleși ai grupurilor profesionale din județ (cooperative, sindicate agricole, bănci populare, camere de comerț, etc) și delegați ai consiliilor principalelor comune. 1 Preînnoirea periodică a consiliului județean să fie numai parțială.

În principiu, *puterea hotărâtoare județeană* n'ar trebui să fie exercitată, ca până acum, de același funcționar, numit de guvern, care reprezintă totodată puterea centrală și interesele generale de stat, adică de prefect. 2 Ar trebui să aparție unui organ ales, după cum primarul este ales de consiliul comunal, unui colegiu ales de consiliul județean, 3 cam în felul comitetului permanent desființat la 1894 sau a comisiei județene franceze, și compus din 5-7 membri.

Comitetul ar avea toate atribuțiile de azi ale delegației județene precum și pe cele *județene* de azi ale prefectului. În comitet ar trebui neapărat să poată fi aleși și specialiștii din afară de consiliul județean. Președintele comitetului permanent ar fi însărcinat cu executarea hotărârilor comitetului.

În acest sistem, reprezentarea intereselor generale de stat în județ ar aparține unui funcționar numit de centru, unui comisar al guvernului, 4 care ar asista la deliberările consiliului județean, cu dreptul de a face propuneri, 5 și ar lua cunoștință de hotărârile comitetului permanent.

Menirea lui ar fi: a veghea ca organele județene și comunale să nu iasă din atribuțiile lor, să nu calce legile și re-

nistrativă, Buc 1915, I, 527 nota. D. Ioan (l. c. p. 525) socotește că primarul ales fără condiții de capacitate nu poate fi investit cu prea multe atribuții, în nici un caz cu cele de delegat al puterii centrale. Notarul ar trebui să devie secretar-general al comunei, să colaboreze permanent cu primarul, contrasemnând toate actele acestuia și pulind, sub răspundere, să refuze semnătura. Se mai propune ca în loc de a fi numit, notarul să fie ales de consiliul comunal dintre trei candidați, cu însușirile cerute, propuși de admin. de plasă. Acest sistem de recrutare există în Ardeal pentru notari, medici etc. (V. Onișor, l. c., p. 9 și 18) S'ar împăca astfel principiul autonomiei cu necesitatea ca funcționarii executivi să aibă pregătire profesională.

1 Al consiliilor comunale urbane, în proiectul Negruzzi (art. 36). În același sens, N. Ioan, l. c. p. 525.

2 Cf. Comptes rendus du 1-er congrès Intern. des sciences administratives. Bruxelles 1910, 2-e section, p. 10.

3 Cf. art. 44 din proiectul Negruzzi: interesant pentru alcătuirea comitetului județean.

4 P. Deschanel, l. c., 67.

5 Ca azi prefectul (art. 93 din l. consiliilor județene).

gulamentele de administrație publică și să nu vatăme interese superioare de stat sau centralizarea politică; a asigura poliția generală în cuprinsul județului; a îngriji de publicarea legilor și de executarea lor. În aceste limite, ar avea dreptul să suspende încheerile consiliului județean și hotărârile comitetului permanent, făcînd totodată recurs la guvern pentru anularea lor; 1 ar putea cere guvernului suspendarea sau revocarea funcționarilor, sau dizolvarea consiliilor județene și comunale.

Aplicarea principiului enunțat întîmplinează însă greutăți practice tocmai pentru că sistemul electivității nu este cel mai nimerit pentru desemnarea titularilor unor funcțiuni care cer o prealabilă pregătire profesională. Este drept că până acum nu se cerea prefectului, șef al administrației județene, nici-o condiție de admisibilitate. Prefectul era un funcționar politic, numit de centru pe cheazășia credințelor lui politice. Cînd prefectul era localnic, era luat de obicei din aceleași cercuri din care proveneau și cei mai mulți consilieri județeni. Față deci de sistemul de până acum, atribuirea funcțiilor executive unui organ ales, n'ar fi însemnat totdeauna o scădere a nivelului competenței. Dar tocmai acest sistem trebuie schimbat. Prefectul trebuie să devie funcționar de carieră, 2 cu pregătire profesională prealabilă în ramura administrativă. Interesul superior al unei bune administrații nu poate fi subordonat principiului democratic al electivității, nici principiului deosebirii atribuțiilor locale de cele generale de stat. Acordul se poate însă face atribuind președinția comitetului permanent, prefectului de carieră, cu garanții de stabilitate și sustras influențelor politice. Știrbirea adusă astfel principiului va fi compensată prin garanția unei mai bune administrații.

Ca președinte al comitetului județean, prefectul ar fi deci organul executiv al hotărîrilor acestuia. 3

Agenții săi de execuție ar fi *funcționaril de carieră* ai diferitelor ramuri de administrație. Avem azi: administrator financiar; șef al serviciului tehnic; șef al serviciului silvic; revizor școlar; protoereu; consilier agricol; medic șef; veterinar șef; șef al serviciului telegrafo-poștal; comandant al jandarmeriei. Mai lipsește unul, care trebuie creat, un șef al

1 Art. 95 din l. consiliilor județene. Art. 51 din l. com. rur.. Art. 33-5 din l. com. urbane.

2 Cum cerea proiectul conservator dela 1907.

3 În proiectul Negruzzi, art. 26, prefectul executor al hotărîrilor consiliului județean. — Pentru considerațiile expuse în text, nu pare nimerită soluția din proiectul liberal de a se numi prefectul dintre consilierii județeni. Interesantă este propunerea d-lui Iovan (l. c.) de a se alege prefectul de către consiliul județean dintre trei candidați cu însușirile profesionale cerute, propuși de consiliul permanent administrativ.

ramurel administrative propriu-zise, un director administrativ, 1 funcționar de carieră, care să aibă atribuțiile executive de administrație județeană propriu-zisă.

Șefii enumerați ai diferitelor servicii din județe, au azi sub ordinele lor funcționarii răspinși prin județ și comune, iar de altă parte depind ei înșiși de ministerele respective din capitală. Nu există în județ nici-un organ care să coordoneze activitatea lor, deși toți trebuie să conlucreze în interesul județului și comunelor. Fiecare serviciu apreciază singur ce are de făcut, fără legătură cu celelalte servicii, fără a fi subordonat împreună cu ele unui șef comun, dela care să pornească directiva. Aceasta este, după socotința mea, o cauză principală care a împiedicat o bună administrație.

Trebuie să reamintesc cum se petrec azi lucrurile.

IV

În privința drumurilor, rolul prefectului este redus la executarea zilelor de prestație și la întocmirea de rapoarte către ministerul lucrărilor publice asupra activității personalului tehnic. 2 Comunele dau prestațiile pentru drumuri, în bani sau natură, după norme stabilite de ministerul lucrărilor publice. 3 Județele sînt obligate să înscrie în bugetele lor zecimi adiționale pentru drumuri, și să întocmească un buget ordinar și altul extraordinar al drumurilor, supuse aprobării aceluiași minister. 4 Dar nici comunele, nici județul, n'au cuvînt hotărîtor de spus la înființarea și întreținerea drumurilor județene, vicinale și comunale. Construcția și întreținerea acestor drumuri se fac de minister, 5 și rezultatul este că județele și comunele n'au drumuri. Sistemul este același pentru alte lucrări publice de interes local, secări de bălți, iezături de apărare, alimentări cu apă. 6 Se înțelege ca personalul tehnic să formeze o erarhie, dar nu se înțelege ca până și conductorii să fie numiți de minister, fără amestecul prefectului, care reprezintă interesele locale, și ca șeful serviciului tehnic din județ să fie cu totul neatirnat de prefect.

Serviciul sanitar județean și comunal se află sub directia administrație a ministerului de interne. Acest minister minuește alocațiile bugetare pentru scopuri sanitare, ale județelor și co-

1 Cf. art. 28 din proiectul Negruzzi: un serviciu administrativ, cu un șef specialist. — Un secretar general sau director administrativ, zice d. Ioan (I c p 526).

2 Art. 20 din l. drumurilor, 1906.

3 Art. 26 *ibid.*

4 Art. 30-33 *ibid.*

5 Art. 19, *ibid.*

6 Art. 22, *ibid.*

munelor, alocații ce se varsă direct în casa statului. Legea fixează subvențiile pe care trebuie să le plătească județele și comunele. Veniturile donațiilor și legatelor făcute județelor și comunelor în scopuri sanitare, se varsă de asemenea integral la stat. 1 Avem frumoase regulamente despre atribuțiile agentului sanitar în comune, despre infirmeria rurală, 2 dar comunele n'au nici agent sanitar, nici infirmerie, deși înscriu în mod obligator în bugetele lor subvenții în aceste scopuri. 3

Învățământul depinde direct de ministerul instrucției publice. Comunele plătesc subvenții, 4 au cheltueli obligatorii pentru școală, precum chiria, locuința dirigintelui, mobilier, luminat și încălzit, remunerarea oamenilor de serviciu, dar sumele se administrează de minister „după a sa chibzuință”, 5 fără amestec al contribuabililor. Această absorbire a fondurilor, care a început cu secularizarea, a paralizat toate instituțiile independente, 6 după cum a împiedicat orice interes al localnicilor pentru școală. Reforma d-lui Mehedinți pornea tocmai dela înțelegerea interesului pe care-l poartă omul instituției de care îngrijește cu banul lui Azi, nici comunele, nici județele nu pot nimic asupra școalelor, decît să plătească. 7 Construirea localurilor de școală, chiar cu mijloacele proprii ale comunelor, 8 depinde exclusiv de minister. Casa școalelor centralizează subvențiile comunelor și județelor și le repartizează cum vrea. Aceiași lipsă de orice autoritate a județelor și comunelor asupra personalului didactic. Până și ajutorii de învățători ai unei școli de cătun sînt numiți de minister. Numai supiniții în învățământul primar se numesc de inspectorii de circumscripții școlare. 9 Cea mai mică pedeapsă disciplinară, avertismentul, nu poate fi dat decît de inspectorul de circumscripție. Revizorul școlar nu disoane de nici o sancțiune. Amenda și censura se pronunță de ministru în urma unui raport motivat al inspectorului. 10

Constatări de același fel se pot face cu privire la biserică, la așezămintele de binefacere, la serviciul poștal, la servi-

1 Legile din 17 Martie 1906 și din 1 Aprilie 1908.

2 Regulament din 1904.

3 Art. 10 al. a și b și art. 55 al. 20 din l. com. rur. — Art. 5 al. a și b din l. com. urbane în Ardeal, până la anexare, serviciul medical era un serviciu județean, depinzînd de prefect. (V. Onișor, l. c., p. 20).

4 Art. 155 al. 8 din l. com. rur.

5 Ibid.

6 Discursurile lui T. Maiorescu, II 156-7.

7 L. din 28 Aug. 1901 asupra învățămîntului primar.

8 Art. 52 și urm. din l. de la 1906 asupra organizării ministerului instrucției publice.

9 Regulam. din 3 Iunie 1904.

10 Art. 67 și urm. din l. învățămîntului primar 1901 și regulam. din 16 Sept. 1908 p. comisiile disciplinare.

ciul de pază și ordine în județ. 1 Sistemul actual împiedică dezvoltarea instituțiilor județene și comunale.

În sistemul propus, președintele comitetului județean ar fi adevăratul șef al puterii executive în județ. Ar fi un mic președinte de consiliu, rolul de miniștri îndeplinindu-l diferiții șefi de servicii. 2 Pe cînd azi acești șefi depind de dreptul de diferite ministere, așa că prefectul n'are nici o autoritate asupra lor, și că este în birourile lor un simplu mosafir, 3 pe viitor toate serviciile ar depinde, în limita chestiunilor de interes local, de președintele comitetului județean, 4 a căruia autoritate ar fi reală și ale căruia ordine ar fi aduse la îndeplinire în toate ramurile administrației unui județ.

V

Dar acest sistem mai presupune o schimbare a regimului actual în ce privește alți situația cît și competența funcționarilor județeni și comunali.

1. Cei mai mulți funcționari din județ și comune îndeplinesc servicii care interesează totodată și statul. Ei trebuie deci să ațirne alit de centru, cît și de reprezentantul intereselor județene, adică de prefect. Pentru toți trebuie stabilite norme de admisibilitate, 5 de înaintare, dar și sancțiuni disciplinare care să asigure îndeplinirea alit a îndatoririlor către stat cît și a celor privitoare la interesele locale. Trebuie ca toți acești funcționari să

1 D. Vararu în articolul „Centralizare și descentralizare” apărut în Arhiva p. știința și reforma socială, I (1919) p. 161. A arătat foarte bine neajunsurile organizației jandarmeriei rurale. O plasă întreagă este lăsată în sama unul simplu plutonier care nu depinde decit de ofițerul de jandarmi dela reședința județului, de obicei un ofițer inferior, fără cunoștințe administrative și fără experiență în afară de domeniul exercițiilor și disciplinei militare. Mai sus stă numai comandamentul general al jandarmeriei la București. În aceste condiții, satele sînt pradă unor adevărați salrapl de rînd, care-și pot permite, fără control și sancțiune, orice samovolnicii. Puierile date de lege unor astfel de indivizi, lipsiți de orice pregătire, sînt cu totul disproportionale. Este nevoie urgentă ca jandarmeria rurală să fie subordonată, pentru toate atribuțiile care nu sînt curat militare, organelor administrative civile.

2 În Ardeal exista comitetul administrativ compus, sub președinția prefectului, din procuror, revizor școlar, administrator financiar, consilier agricol, toți aceștia îndeplinind funcțiunea de raportori pentru afacerile serviciului respectiv. Comitetul „armoniza activitatea singuralecelor resorturi administrative”. (V Onișor, l. c p. 21-2)

3 Expresia d-lui N. N. Săveanu într'o conferință despre descentralizare la cercul de studii al partidului național-liberal (1919)

4 În proiectul conservator dela 1907 pe lîngă fiecare dregător de provincie funcționau șefi de servicii (art. 9 și 10). Cf. cu mai multă rezervă, art. 28 din proiectul Negruzzi.

5 Cum se cer azi p. subprefecți, notari, casieri de comune urbane, secreterii comunali.

fie de carieră, sustrași influențelor politice cași arbitrarului șefilor lor ierarhici, dar și răspunzători de exacta împlinire a datoriei.

Învățători, guarzi silvici, factori poștali, agenți fiscali și sanitari, spre pildă, ar putea fi numiți, bine-înțeles dintre candidații care întrunesc condițiile de admisibilitate, de prefect asupra propunerii șefului serviciului respectiv, sau aleși de consiliul județean de pe o listă prezentată de prefect. Funcționarii care ar continua a fi numiți dela centru ar trebui să aibă agrementul prefectului. 1

Partidul conservator a fost cel dintăiu care, încă dela 1882-3 a cerut înlăturarea influențelor politice din administrație, condiții de admisibilitate și garanții de stabilitate pentru funcționari. 2 Chestiunea fiind foarte gîngășă, rezolvirea ei a întîrziat. „Este o lege morală nestrămutată, zicea Eugenlu Stăfescu la 1884, care vrea că acolo unde este puterea să fie și răspunderea. Inamovibilitatea, fără responsabilitate, ar fi răsturnarea completă a acestei legi“. Este într'adevăr cu neputință a obține disciplina sau corectitudinea funcționarilor, dacă nu li se pot aplica sancțiuni. De altă parte, măsurile disciplinare nu trebuie să fie acte arbitrare ale șefului ierarhic. La noi, s'a căzut dintr'un extrem în altul. Funcționarii care fac acte de autoritate sînt, în genere, revocabili *ad nutum*. Sînt însă unii inamovibili, în sensul că nu pot fi revocați fără îndeplinirea unor anumite formalități. Dar procedura este uneori atît de complicată și instanța de judecată atît de depărtată de centrul de activitate al funcționarului, încît garanțiile ce i se acordă echivalează adeseaori cu impunitatea. Trebuie ca în scara pedepselor să se dea prefectului o mai largă competență asupra tuturor funcționarilor județeni și comunali.

Nepotismul și favoritismul trebuie să devie cu neputință. Trebuie o înfrinare care să pue pe ministru sau șef ierarhic la adăpost de solicitări, și pe funcționar la adăpost de arbitrar. Este un sofism a confunda suveranitatea poporului cu atotputernicia reprezentanților săi trecători. 3

Dacă se va da funcționarilor un statut, li se va putea interzice de a și-l acorda ei înșiși sub formă de syndicate pe urma cărora ajung să crează că funcțiunile sînt create pentru funcționari, că sînt patrimoniul lor, și să uite că administrația este bunul obștesc al administrațiilor. Funcționarii au dreptul de a se asocia pentru apărarea intereselor lor profesionale, dar pînă

1 În proiectul dela 1907, numirile rezervate decretelor regale nu se puteau face fără avizul prealabil al dregătorului. Cf. art. 31 din proiectul Negruzzi.

2 Discursurile lui Malorescu, III. 1:2, 145, 180 — Eminescu, Articole politice, p. 176.

3 Paul Deschanel, L'organisation de la démocratie, Paris 1910, p. 69, 278, 294.

la limita unde ar putea păgubi interesele obștei cetățenilor, paraliza activitatea statului, stinjeni dreptul națiunii la viață 1.

2. Odată cu stabilitatea funcționarilor, cu sustragerea lor de sub influențele politice, se impune și *desconcentrarea*. Trebuie revăzute legile, pentru a spori numărul actelor pe care șefii de servicii județene să le poată îndeplini fără deslegare dela centru. Sînt inadmisibile cazuri ca acele semnalate de d. C. Negruzzi în expunerea de motive la proiectul d-safe de descentralizare administrativă 2. Pentru o miță căzută în fîntina unei stații de drum de fier, raport la șeful secției, de acolo la divizie, dela divizie la direcția generală. Alt exemplu: ministerul de interne refuză rectificarea de buget cerută de comisia interimară de Iași ca în loc de 2 toboșari cu cîte 80 lei lunar să se tocmească numai unul, cu 120 lei, și comuna rămîne fără toboșar. La ministerul instrucției „5 la sută din ocupațiile birourilor sînt direct sau indirect legate de mandatarea salariilor și a cheltuelilor diferite; o altă bună parte este reclamată de corespondență în rezolvirea de chestiuni mărunte, ca cereri și plîngeri ale elevilor, părinților și membrilor corpului didactic, repartiții de ore, mutări de personal, și numai o mică parte se referă la lucrări privitoare la mersul propriu zis al învățămîntului 3. Administrațiile superioare se pierd astfel în amănunte și nu se pot ocupa de directivele generale. Articolul 6 din proiectul Carp dela 1911—1912 constituia din acest punct de vedere un însemnat progres. Desconcentrarea era făcută în favoarea celor patru directori regionali (de Interne, de finanțe, de instrucție și de lucrări publice) și circumscripțiilor: în care se împărțea țara Pe temeiul acelorași norme desconcentrarea s'ar face mai degrabă în favoarea șefilor serviciilor județene. 4

VI

O altă garanție a unei bune administrații județene și comunale este menținerea *asa zisei tutele administrative*. 5 Controlul se exercită asupra funcționarilor și asupra actelor. El are de scop a trezi inițiativa unde lipsește; a împiedica nesocotirea

1 P. Deschanel, l. c. Briand, ca prim ministru francez, discurs în Camera Deputațiilor la 29 Oct. 1910. „Nici un fel de teorie pe lume nu poate scuza (statul) pentru această călcare a datoriei sale de a-și apăra siguranța temeliiilor proprii” (Aurel C. Popovici, l. c. 306).

2 La pag. 7.

3 D. M. Cădere, Descentralizarea ministerului școlilor, în *Conv. Lit.* anul 52 (1920) p. 206.

4 Un început s'a făcut de curînd în serviciul poștelor. Șeful serviciului poștal județean numește, transferă, pedepsește personalul subaltern din județ și la toate măsurile necesare serviciului fără să aștepte dezlegare dela centru (vezi *Indreptarea* de Vineri 9 Aprilie 1920).

În Franța s'a socotit că pentru a obține dreptul de a așeza o magherniță pe un loc viran trebuie 24 formalități; pentru ca o barcă să poată staționa pe un riu, 16 formalități; pentru a ridica un pavilion pe un chei, doi ani de formalități (Lysis, l. c. 20).

5 Un proiect al lui Ion Ghica, la 1866, făcea imediat executorii 11

legilor și a asigura aplicarea lor; a cruța banul public, a împiedica măsuri contrare intereselor generale de stat și unității naționale.

Decît, controlul dela centru este în cele mai multe cazuri o simplă superfetație. Centru judecă și hotărăște prin rapoartele reprezentaților săi și după trecerea politică de care aceștia se bucură, neavînd nici mijlocul, nici timpul de a-și face o convingere proprie despre trebuințele locale.

În sistemul prefectului de carieră, motivele de suspiciune care puteau justifica controlul amănunțit prin chiar interesul administrațiilor nu mai există. De altă parte prezența prefectului este o garanție că interesele de stat vor fi apărate.

1) De aceia cred că controlul asupra administrației comunale, încredințat azi ministerului de interne sau chiar regelui, ar trebui deferit, întrucît privește interesele locale, comitetului permanent prezidat de prefect, 1 sub rezerva, bine înțeles, a dreptului interesaților de recurs la centru, dar numai pentru călcarea de lege sau nesocotirea a intereselor generale de stat. Controlul atribuit comitetului permanent ar concorda și cu principiile care voesc ca supravegherea organelor electivă să se facă de alte organe tot electivă, superioare.

În atribuția corpurilor legiuitoare ar rămînea fixarea impozitelor comunale, iar în a regelui sau a parlamentului aprobarea împrumuturilor și concesiunilor întrucît ar greva bugetele comunelor pe un prea îndelungat număr de ani, urcîndu-se însă limitele peste cele actuale; 2 încuviințarea donațiilor pe care comunele le-ar face statului; dizolvarea consiliilor comunale și înstituirea de comisii interimare.

S'ar desființa astfel:

aprobarea ministerului de interne pentru regulamentele de igienă și de poliție sanitară veterinară ale consiliilor comunale;

încuviințarea casei școlare sau casei bisericii pentru clădiri școlare sau bisericesti, întrucît, bine înțeles, cheltuiala o suportă comuna; 3

aprobarea ministerului de lucrări publice pentru clasarea unui drum vicinal sau comunal; 4

aprobarea ministerului de interne, cu avisul consiliului tehnic superior, pentru clădiri și reparații comunale ce trec peste 15.000 lei;

Iară aprobare superioară, cele mai multe încheeri ale consiliilor comunale. Proiectul din inițiativă parlamentară dela 1871 acorda autonomie comunelor urbane (Paul Negulescu, *Tratat de drept admin.* 249-250). Cred că astfel de reforme nu s'ar potrivi nici azi cu contingențele. Mi se pare că d. Negruzzi merge prea departe în el său art. 74.

1 O lărgire deci a competenței de azi a prefectului și delegației Județene.

2 Vezi, spre pildă, art 93 și 108 din l. com. urbane.

3 Cf. P. Deschanel, *La Décentralisation* p. 115.

4 Art. 10 din l. drumurilor, 1906.

intervenția ministerului de interne pentru primirea dimisțiilor primarilor ;

intervenția ministerului de interne sau chiar a regelui pentru aprobarea bugetelor comunelor și pentru deschiderile de credite suplimentare și extraordinare ale comunei urbane de reședință ; 1

aprobarea ministerului de interne sau chiar a regelui pentru regulamentele polițenești elaborate de consiliile comunale în marginea legilor și regulamentele de administrație generală ; 2

aprobarea regală pentru înființarea, strângerea, reducerea sau desființarea de taxe și contribuții în limitele legilor ; 3

aprobarea regală pentru planurile de aliniere a străzilor și piețelor în comunele urbane. 4

Cît privește dreptul de revocare a primarilor cred că ar putea fi dat comitetului județean. 5 Dreptul de revocare decurge din cel de control pe care asupra organelor electivă trebuie să-l aibă organele electivă superioare. Dar în afară de chestia de principiu, îngrădirile puse azi revocărilor de primar provin din cauza că sînt cerute de prefecți politici care pot fi călăuziți de alte motive decît de interesele administrației. În sistemul propus, această considerație nu mai există. Apoi, cele mai multe cazuri de revocare sînt motivate pe abatere dela datorie, 6 deci pe chestii de fapte, pentru care comitetul județean va fi tot atît de pregătit a le aprecia cași ministerul de interne și consiliul superior administrativ. În fine, rămîne deschisă primarului calea recursului. De asemenea cînd prefectul ar cere singur revocarea pentru turburarea ordinii publice sau compromiterea altor interese generale de stat, 7 va fi locul ca ministerul de interne să ia avizul consiliului superior.

În toate împrejurările se va recurge la ministerul de interne în caz de neînțelegere între prefect și comitetul județean.

2. Cît privește controlul statului asupra administrației județene, el trebuie redus la apărarea intereselor generale de Stat, garantate de altfel prin prezența prefectului. Așa cum s'a înțeles

1 Art. 117, 118 din l. com. urbane.

2 Art. 45, 46, 58 din l. com. rurale și art. 41 din l. com. urbane. Aprobarea superioară se cere azi în virtutea principiului că regulamentele sînt explicative și dezvoltătoare a legilor și că nu se poate tolera ca un organ electiv inferior să denatureze sau să modifice intențiile legiuitorului. Dar regulamentele de care este vorba privesc interese locale, așa că aprobarea de către minister produce o înfrîngere zadarnică, iar controlul Statului se poate exercita în deajuns prin prefect.

3 Art. 104—107 din l. com. urbane.

4 Inutilitatea aprobării superioare se vede din alinierea Capitalului:

5 Celace nu e tot una cu revocarea de către prefect cu avizul comitetului, ca în sistemul dela 1887.

6 Exemple în Ilie Oănescu, l. c. 576-595.

7 Exemple ibid. p. 595 și urm.

până azi n'a dat nici la noi 1 roadele aşteptate, şi n'a fost nici măcar ocrotitor al averii judeţelor.

Art. 71 din legea consiliilor judeţene înşiră încheerile susepuse aprobării regale. Cred că această aprobare n'ar trebui cerută decât pentru actele care ar angaja averea judeţului pentru un număr prea mare de ani. Acesta ar fi criteriul, iar nu suma împrumutului sau ipotecii, cum este astăzi. În acest sens ar trebui fixată şi limita peste care să nu se poată trece fără un vot al parlamentului. 2

Acest vot ar rămâne necesar pentru alipiri şi deslipiri de comune, 3 pentru că aceste chestiuni intră în cadrul centralizării politice.

Nu se înţelege necesitatea aprobării dela centru, cerută azi în afaceri de interes judeţean, precum :

clasarea, direcţia şi deschiderea drumurilor judeţene, potrivit legilor şi regulamentelor;

elaborarea de către consiliul judeţean de regulamente privitoare la interese speciale ale judeţului; 4

primirea darurilor şi legatelor făcute judeţului sau aşezămintelor publice pendinte de judeţ, măcar cînd nu există reclamaţii, şi totdeauna cu drept de recurs al interesaţilor; 5

înfiinţarea de stabilimente de folos public pe cheltuiala judeţului; 6

elaborarea bugetelor judeţene în limitele legii dela 3 Aprilie 1884; 7

virimente de credite dela un capitol la altul, sau chiar înăuntru aceluiaşi capitol;

deschiderile de credite votate de consiliul judeţean în marginea fondului prevăzut de buget.

VII

Subprefectul trebuie să aibă şi pe viitor atribuţii privitoare la interesele generale de Stat şi atribuţii relative la interesele locale. În prima calitate, va lucra ca delegat al centrului, subordonat prefectului; în a doua calitate ca delegat al comitetului judeţean, prezidat de prefect. În îndoita lui calitate, va fi trăsura de unire şi calea de transmitere de ordin între reşedinţa judeţului şi comune.

1 Cf. P. Deschanel, *La décentralisation*, 61.

2 Azi se cere aprobarea regală pentru împrumuturi şi ipoteci peste 20.000 lei şi votul parlamentului dacă suma trece de 100.000 lei.

3 Art. 6 din l. com. rur. şi art. 67 din l. consiliilor judeţene.

4 Art. 71, al. XI al l. consiliilor judeţene.

5 Cf. P. Deschanel, l. c. 86.

6 Ibid. 73 4.

7 Ibid. 94.

Ca agent al puterii centrale, trebuie să fie numit de centru, dar ca agent executiv județean, trebuie ca numirea lui să aibă agrementul comitetului prezidat de prefect. Dela prefect va obține concediile; de prefect va putea fi suspendat sau mutat în altă plasă pentru interes de serviciu. 1

Mutarea în alt județ, pentru care se cere azi decret regal, n'ar trebui să poată fi refuzată dacă ar fi cerută de comitetul județean.

Pentru că administratorul de plasă va avea încă multă vreme un rol de educator al organelor comunale, de „părinte al populației rurale”, cum îl numea Eminescu, 2 și pentru a accelera mersul administrației, atribuțiile lui trebuie sporite.

1. Se știe că azi nici un fel de încheeri ale consiliilor comunale nu sînt imediat executorii. Ele sînt în suspensie timp de zece zile pentru a fi examinate de autoritățile superioare dacă nu sînt nule ori anulabile. 3. Cred că principiul trebuie încă menținut cu această modificare ca să se lase subprefectului sarcina de a pronunța, fie din oficiu, fie la cererea interesaiților, nulitatea încheerii în cazurile cînd ar fi străină de căderile consiliului, ar fi luată în afară de adunarea legală, sau ar fi contrară legilor și regulamentelor de administrație publică. Tot subprefectul ar trebui să examineze bugetele comunelor, înainte de a fi trimise la reședința județului 4

2. Ar trebui sporit numărul cazurilor cînd subprefectul poate aplica sancțiuni imediate pentru contravențiile pe care, în calitate de ofițer al poliției judiciare, le constată. Într'adevăr, consiliul comunal poate, sub rezerva aprobării superioare, să întocmească regulamente de igienă, de edilitate, de poliție rurală, și să prevadă chiar pedepse de simplă poliție pentru încălcarea acestor regulamente. Dar din neîncredere în agenții executivi, cele mai deseori unelte politice sau ușor pătinitori, aceștia nu pot decît constata contravențiile prin procese-verbale, iar pedeapsa rămîne să se pronunțe de judecătorul de ocol. Pentru a evita un rău, se cade în altul. Sancțiunile devin cele mai deseori iluzorii. Prin legea poliției rurale dela 1868 se acordă primarului dreptul de a pronunța amenzi pînă la 15 lei. Acest drept a fost trecut asupra judecătorului de ocol prin legea dela 1896. Azi primarul 5 poate pronunța amendă numai în

1 Azi în căderea ministerului de Interne (art. 219 și art. 220, al II din l. com. rur.). — În proiectul partidului liberal subprefectul va fi numit de consiliul județean. D. Ioan propune ca alegerea să se facă dintre trei candidați profesioniști propuși de consiliul superior admin. (l. c.) Este poate soluția cea mai nimerită.

2 Articole politice, p. 15.

3 Art. 51, al. II din l. com. rur.

4 Cf. V. Onișor l. c., p. 13.

5 Și ceilalți funcționari enumerați în art. 21 al I, pen'ru monopolul vinzării băuturilor spirtoase.

cazurile prevăzute de art. 29, 30 și 33 din legea pentru monopolul vânzării băuturilor spirtoase. 1 Pentru celelalte infracțiuni la aceeași lege, agenții executivi nu pot decât întocmi procese-verbale pe care le înaintează judecătorului de ocol. 2 Nu există nici măcar dreptul de confiscare a alimentelor sau băuturilor alterate ori vătămătoare.

Dreptul de a confisca și de a amenda ar trebui dat subprefectului pe o scară mai întinsă decât îl are azi prin legea poliției rurale, a drumurilor, a pescuitului și a vânătoarei. 3 Astfel s'ar da mai multă eficacitate atribuțiilor subprefectului în materie de poliție administrativă, comunală și rurală; în supravegherea și poliția firgurilor și bălciurilor; în aplicarea măsurilor de igienă și salubritate publică și pentru combaterea epidemiilor și epizootiilor. 4 Dreptul de a aplica sancțiuni imediate ar trebui de altfel acordat și funcționarilor tehnici, sanitari și veterinari, în limitele atribuțiilor lor, 5 precum și prefectului și șefilor de servicii județene.

3. Trebuie ca subprefectul să poată da ordine, prin delegație dela prefect, în înalta calitate a acestuia de reprezentant al centrului și de președinte al comitetului județean, tuturor funcționarilor din plasă, nu numai, ca azi, celor ce depind de ministerul de interne. Ordinile diferiților șefi de servicii dela reședința județului ar trebui să se comunice subalternilor lor din plasă prin mijlocirea subprefectului. Toți funcționarii din plasă ar trebui să fie subordonați subprefectului 6 care să fie trăsura de unire între ei și șefii de servicii dela reședința județului.

Cît privește atribuția esențială a subprefectului, de a controla, supraveghea și chiar îndruma administrația comunală, subprefectul ar trebui să fie ajutat în îndeplinirea ei, de inspectori comunăli 7, de carieră a căror îndatorire exclusivă ar fi inspectarea cît mai des a comunelor.

VIII

Descentralizarea financiară este neapărată pentru a realiza pe cea administrativă. „Este învederat, zicea Petre Carp la 1911,

1 Anume: închiderea circulelor la anumite ore și zile; jocul de cărți în circumi; primirea în circumi a minorilor, înscrișilor pe lista beșivilor și femellor cu moravuri stricate.

2 Art. 2-3, 23, 26 din l. pentru monopolul vânzării băuturilor spirtoase.

3 Art. 197 din l. com. rur. Amendă de 10 lei (p. contravenții) sau 25 lei.

4 Art. 194 din l. com. rur. Tot astfel p. oborul comunal (art. 144).

5 Art. 85 din aceeași lege.

6 Principiul subordonării admis în proiectul Negruzzi. În Ardeal erau subordonați prim pretorului; unul sau mai mulți pretori, șeful contabil, medicul și veterinarul de plasă. (Onișor, l. c. 20).

7 Cf. art. 57 din proiectul Negruzzi. Secretar general, propune d. Ioan (l. c. 526).

că regiunile nu pot fi de sine stătătoare decât cînd vor dispune ele singure de resursele lor bugetare". Iar Maiorescu la 1878: „cînd îi dați comunei școala, biserica și igiena, dați-i și averea.. Atunci va fi comuna într'adevăr descentralizată”.

Și în materie financiară, trebuie deosebite interesele locale de cele generale. Azi, mijloacele bănești ale comunelor se reduc aproape exclusiv la zecimile adiționale și la taxele și contribuțiile prevăzute de legea maximului. Comunele întocmesc șase bugete, care există aproape numai pe hîrtie, din lipsă de mijloace. 1

De altă parte, județele și comunele dau statului subvenții ca să plătească din ele diferite servicii județene și comunale. 2

Normal ar fi ca aceste servicii să fie îndestulate de județ și de comune din propriile lor mijloace, după cum serviciile de stat, ca poliția generală spre pildă, trebuie să fie în sarcina statului.

Comunele și județele nu se pot dezvolta fără mijloace financiare îndestulătoare.

Dela 1903, comunele au fost lipsite de venitul accizelor. Legea care a înființat fondul comunal a fost, din punct de vedere economic, o reformă fericită, dar a lovit în neatinerea financiară a comunelor. 3 Cu sistemul actual de impozite, un mijloc de a asigura venituri comunelor a fost acela de a fixa în așa chip numărul minimum al contribuabililor pentru ca o comună să se poată constitui, încît să se acopere trebuințele ei bugetare. Dar toamai de aceia comuna noastră este o ficțiune juridică. O comună cuprinde mai multe sate, așezate departe unele de altele, și ale căror interese sînt lăsate în părăsire. 4

Trebuie găsite alte izvoare de venituri, un sistem financiar care să permită fiecărui sat de a subveni măcar la trebuințele sale strict esențiale și de a alcătui o comună. Comunele prea mici pentru a-și îndestula singure aceste trebuințe, se vor putea grupa cu altele într'o mare comună, dar păstrîndu-și fiecare individualitatea. S'ar putea lărgi în acest scop dispozițiile legilor noastre 5 cu privire la asocierea comunelor pentru lucrări de interes comun. 6

Tot astfel în privința județelor, pe lîngă o revizuire a întinderii lor, uneori cu totul insuficientă pentru a le asigura mijloace financiare, 7 s'ar putea recurge, pentru interese comune, la asocierea lor. 8 Un sistem eficace de a alimenta bugetele ju-

1 Cf. discursurile lui Vasile Lascăr, p. 876 (la 1904).

2 Art. 155 din l. com. rur. : p. cult și instrucție; p. posta rurală și telefon; p. serviciul sanitar și veterinar, infirmerie și medicamente; p. pază; p. asigurarea clădirilor comunale.

3 P. Negulescu, l. c. 290-2.

4 Cf. discursurile lui V. Lascăr, p. 893-4 (la 1904).

5 Art. 165 și 172-181 din l. com. rur.

6 Cf. Comptes rendus du 1-er congrès Int'l des sciences adm. Bruxelles 1910, 2-e section. p. 12.

7 Art. 2, al. II din proiectul Negruzi.

8 Comptes-rendus, l. c. 19. Cf. N. Ioan, l. c. 516.

la guvern nu mai este rezultatul nici a unei schimbări de opinie publică, nici a greșelilor guvernanților, ci a unei agitațiuni lipsite adesea de temei și totdeauna de scrupul". Și încheia, cu o viziune pare-se profetică: „în timpuri furtunoase se va manifesta repede cât de slab este sprijinul ce-l pot da partide fără consistență”.

Dar proiectul lui Carp, dacă s'ar fi aplicat, mă îndoesc că ar fi fost, cum spera el, școala „de ucenicie în care cetățenii își vor încerca forțele fără să fie victimele neexperienței lor”. Proiectul lui Carp era o *desconcentrare* în favoarea unor directori regionali numiți de centru în fruntea a șase circumscripții regionale în care se împărțea țara. Ministerele de interne, de finanțe, de instrucție și de lucrări publice renunțau în favoarea acelor directori regionali, la o parte din drepturile lor de hotărâre.

Petre Carp justifica înființarea regiunilor prin considerația că „dacă sfera de acțiune (în care se exercită inițiativa) nu este întinsă, micimea rezultatelor va produce descurajarea și simțul neputinței. Dând (cîmpului de activitate și ambițiilor locale) o întindere mai mare decît o permise suprafața restrînsă a prefecturilor noastre, am creat posibilitatea unei puternice dezvoltări locale, care încetul cu încetul va constitui o stavilă serioasă atot puterniciei centrale”. Era mai degrabă la Carp, oarecare sfială de a spori prea mult puterile prefecturilor și șefilor de servicii ai administrațiilor județene, și convingerea, întemeiată, că o descentralizare nu este cu putință fără mijloace financiare.

Tot astfel, decurînd, proiectul Negruzi împarte țara în circumscripții mai mari decît județele actuale, și numește în fruntea lor dregători cărora le subordonează diferitele servicii ale administrației publice. Din cetirea art. 1—23 ale proiectului, se vede că preocuparea a fost mai ales de a asigura resursele financiare pentru acoperirea cheltuielilor regionale. Dar există și alte mijloace pentru a înlătina trebuințele județene, sau ale mai multor județe deodată, iar din punct de vedere administrativ, desconcentrarea se poate face și în cadrul mai restrîns al județelor. Cred chiar că „școala de ucenicie” se poate face mai degrabă în acest cerc mai restrîns și că efectele desconcentrării în favoarea județelor vor fi mai repede simțite.

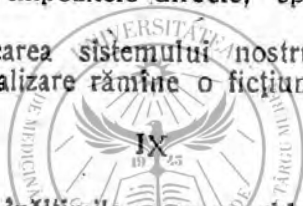
De aceia socotesc că din punctul de vedere administrativ, înființarea de noi circumscripții cuprinzînd mai multe județe, nu se impune. Asemenea circumscripții însă ar putea avea, ca

1 D. Negruzi arată că fiindcă Statul a refuzat la 1912 un credit de 300.000 lei pentru sfîrșirea palatului administrativ din Iași, se plătesc chirii anuale de 42.000 lei, adică anualitatea la cel puțin 840.000 lei. Fiindcă nu s'au acordat 1-2 milioane necesare spre a împiedica inundațiile periodice ale Prutului, rămîn necultivate circa 12.000 ha și se produc pagube, în anii de mari inundații, de cel puțin 3 milioane

dețelor și comunelor, ar fi de a aplica, măcar în parte, pe cel introdus în Frusia la 1893. Statul a cedat comunelor întregul produs al impozitului funciar, pe case, și industrial și s'a despăgubit printr'un impozit complimentar pe capitalul global. 1 La noi, d. Negruzzi a propus, pentru provincii, ca toate încasările ce se realizează în hotarele lor, să și între în bugetele lor, iar din total să se verse ministrului de finanțe partea necesară pentru cheltuelile generale de stat. De asemenea pentru județe, tot produsul cu caracter local al impozitelor să revie județelor și comunelor. 2 Cu alte cuvinte, impozitele să se perceapă de aici înainte în folosul regiunilor de unde provin, și să se dea o parte ca subvenție statului pentru cheltuelile de interes general. Este un sistem logic, tocmai opus celui de azi, în care statul percepe totul, lăsînd o parte, zecimile, județelor și comunelor.

La 1912, d. Mihail Seulescu propunea în Cameră ca în loc să se repartizeze fondul comunal între județe și comune, ceiace provoacă discuții și competiții, statul să cedeze județelor și comunelor o parte din impozitele directe, spre pildă din patente sau licențe.

Fără de modificarea sistemului nostru de impozite, orice încercare de descentralizare rămîne o ficțiune.

Ridicîndu-se la înălțimile unor considerații de filozofie politică, P. P. Carp, în expunerea de motive la proiectul său de descentralizare, se exprima astfel: „Prea marea centralizare înăbușește libera desfășurare a inițiativei, puterea centrală devine alft de covârșitoare încît poporul pierde, încetul cu încetul, deprinderea de a exercita libera sa voință. Caracterele se atrofiază, și nici comofiuni violente nu mai sînt în stare a reda celor ce au pierdut deprinderea de a se conduce singuri, posibilitatea de a decide de soarta lor... Dacă însă descentralizarea deprinde pe cetățeni a se governa singuri, a eși de subt tutela atrofiantă a puterii centrale; dacă ea întărește caracterele și mărește acțiunea unui popor, ea mai este și condițiunea sine qua non a dezvoltării regimului constituțional. Partidele și Coroana au un interes egal a se găsi față cu alegători care nu afirmă de administrație, care dau ei loznica guvernăntilor, în loc să o primească dela dînsii... Neavînd nici o credință în alegători, (partidele) dau asalt guvernului prin mijloace anarhice și alternanța partide'or

1 Boucard et Jèze, Science des finances, Paris 1902, p. 874. — Negulescu, I. c. 326-9.

2 Art. 21 și 62 din proiectul Negruzzi. Cf. discursurile lui Malorescu, II, 155 (la 1878).

și proiectatele consiliilor de plasă, 1 un rol însemnat de dezvoltarea economică, educativă și culturală.² Dar aceste considerații es din cadrul articolului de față.

X

Sistemul propus în paginile ce preced este o desconcentrare și totodată un pas înainte în descentralizare, în favoarea județelor. După cităva vreme de experiență se va putea păși la descentralizare desăvârșită județeană prin despărțirea atribuțiilor între reprezentantul intereselor de stat și cei electivi ai intereselor județene. Va urma apoi emanciparea satelor, ceia ce trebuie să fie ținta de urmărit.

Ioan C. Filitti

¹ Proiectul Negruzzi, Iași 1919. Din publicațiile „Frății Moldovei unite”. Cf. N. Ioan, l. c. p. 517.

² Am spus însă la începutul acestui studiu ce prost poate avea în România mare o organizare provincială.

Cronica literară

— „Clerambault“ de Romain Rolland —

Doi poeți ajunși de curind la celebritate, doi oameni în adevărat înțeles al cuvintului, stăpinesc și frământă în prezent mai cu deosebire conștiințele libere din lumea civilizată: *Romain Rolland* și *Henri Barbusse*. Scrierile lor pătrunse de un larg spirit umanitar și pacifist au asupra conștiinței umane convalescente, infierbintată încă de marea criză prin care am trecut, efectul unui duș rece, deșteptător. Sărmana conștiință omenească! „Floare splendidă eșită din lăutul instinctelor seculare!“ Furtuna războiului a culcat-o la pământ, sub bălărilor și mărăcinișii prejudecăților și a minciunilor convenționale printre care crescuse cu atita aieveoință. „Sufletul individual a fost înghițit în prăpastia sufletului multitudinar.“

În acea prăpastie întunecoasă peste care plutesc umbre fantastice: Justiție, Drept, Libertate, Patrie... în numele cărora sufletele deopotrivă de sincere, deopotrivă de înșelate, combat și se întrecid cu convingere, cu frenezie, în timp ce deasupra lor „realiștii, oamenii de afaceri, ca niște păduchi într-o blană călduroasă, forfotesc și rod: guri lacome, minți rapace, aștind pe ascuns nebuniile pe care ei le exploatează fără să le împărtășească...“

În fața nebulii sau imbecilității universale, acești scriitori, spirite libere, neînălțuite nici de opininea publică, nici de pasiunile și instinctele animalice care zac în fiecare om, se ridică și strigă: „Omule, trezește-te! Privește! Ești din idelle tale, fă-te liber de propria ta gândire! Învață a domina Gigantomachia ta, aceste fantome turbate care se întresfișle... — Patrie, Drept, Libertate, Mari Zeițe, noi vă vom descorna mai întâiu de majusculele voastre. Scoboriți din Olimp în staul, și veniți fără podocao, fără arme, bogate numai de frumusețea voastră și numai de dragostea voastră!“

Glasul lor de pace și frăție, dominat de strigătele furioase ale multimii infierbintate, nu e încă decit slab auzit. Dar purtat din gură în gură, el va crește încetul cu încetul, până va cuceri toate sufletele care, cuprinse de farmecul lui, vor intona în cor același cîntec, același imn al unei nouă vieți.

Ca un slab ecou al acestui glas, vom profita de spațiul restrîns pe care ni-l îngăduie această cronică pentru a reda publicului cetitor român unele din idelle mai frumoase conținute în ultima carte a lui Romain Rolland: *Clerambault*. Nu vom face o analiză critică a ro-

manului, ci pur și simplu un rezumat, ca motiv pentru a broda ici și colo câteva din perlele luate din grămadă.

Agenor Clerambault, poet cu faimă, trecut de 50 ani, trăia în viața sa din Paris o viață fericită, plină de visări liniștite și de glorie familii: soție, fiu și fiică, când în August 1914, un eveniment neașteptat survenit: războiul. Fire bună și entuziastă, cam nesigură totuși, el fu luat de marea curent al mulțimii, de entuziasmul patriotic al națiunii, și din vechiul pacifist și umanitarist ce era înainte, deveni curind cași ceilalți, naționalist și războinic. Fiul său, cucerit de același avânt, se torolase voluntar și plecase pe front. Clerambault scria versuri patriotice, poeme care atingeau fibra populară, cîntînd războiul, ura și sfîntaucidere.

Moartea năprasnică a fiului său îl trezi însă din rătăcirea aceasta a minții. Clerambault trece atunci, într-o noapte de spaimă și pocăință, printr-o cumplită criză sufletească, cînd—făcînd cu amănunțime examenul conștiinței sale—o găsește îmbrăcată și astupată cu o grămadă de idei pe cit de false pe atât de periculoase. „Cu spaimă, dar cu o mină curajoasă, el începu să smulgă în fășii sîngerinde, învelighiul de prejudecăți mortate, de pasiuni și idei străine sufletului său, care-l acoperea în întregime.”

Sufletul său desbrîcat astfel de groasa blană care-l înăbușa, liberat de instinctele și ideile turmei, rămase gol și tremurînd...

Pentru a se mai încălzi la focăra altui suflat și în speranța că va găsi un tovarăș în lupta pe care voia să o înceapă, Clerambault face o vizită bătrînului său prieten Perrotin (nume sub care pare că se ascunde Anatole France).

Perrotin, spirit îndrăzneț dar sceptic și rece, opune însă durerile umane a lui Clerambault, neumanitatea calmă a gândirii sale.

„Această criză care te înspăimîntă, spune el, această mare clocnire, nu e în definitiv nimic mai mult decît un simplu fenomen de sistolă, o contracțiune cosmică, tumultuoasă și ordonată, analogă cu încrețiturile coajei terestre, însoțite de tremurături distrugătoare. Omenirea se restrînge. Și războiul e sîmțul său. Eri erau în războiu, în fiecare națiune, provinciile; alături în fiecare provincie, orașele. Acum cînd s'au încheat unitățile naționale, o unitate mai vastă se elaborează. E regretabil, evident, că acest lucru se face prin violență. Dar acesta e mijlocul natural. Din amestecul detonător al elementelor care se izbesc, un nou corp chimic va lua naștere. Va fi Occidentul sau Europa? Nu știu. Dar desigur, compusul va fi înzestrat cu proprietăți nouă, mai bogate decît componentele. Și lucrul nu se va oprî aici. Oricît de frumos ar fi războiul la care asistăm... (îți cer ertare! Frumos în ochii spiritului, pentru care suferința nu mai este) altele mai frumoase încă, altele mai mari se pregătesc. Și bieții oameni care-și închipuiesc că ei clădesc cu loviturile de tun pacea eternă!... Dar pentru asta, trebuie să așteptăm mai întâi ca universul întreg să fie trecut prin retortă. Războiul celor două Americi, acela al noului continent și al continentului galben, apoi acela al învingătorului și al restului pămîntului... Iată de ce să ne ocupăm încă timp de câteva veacuri! Și eu nu am prea bună vedere, nu zăresc totul. Natural, fiecare din aceste clocniri va avea ca o contralovitură niște bune războaie sociale. Cînd totul se va fi săvîrșit, într-o duzină de veacuri (eu aș fi înclinat să cred că aceasta se va face totuși mai repede decît se pare după comparația cu tre-

cutul, fiindcă mișcarea se accelerează în cădere), se va ajunge fără îndolală la o sinteză puțin cam săracă: un număr de elemente constitutive; cele mai bune și cele mai rele vor fi distruse în cale, cele dintâiu prea delicate pentru a rezista la intemperii, cele de al doilea prea răufăcătoare și hotărît ireductibile. Vor fi falmoasele State-Unite ale pămîntului; unirea lor va fi cu atît mai solidă cu cît după cum e probabil, omenirea se va găsi amenințată de un pericol comun; canalele din Martie, uscarea pămîntului, răcirea, pesta misterioasă, penidulul lui Edgar Poë, viziunea morții fatale scoborînd peste genul uman... Ce frumoase lucruri se vor vedea atunci! În aceste spaime supreme, genul speciei, supraexcitat. De altfel puțină libertate. Multiplicitatea umană pe punctul de a dispărea, se va face deja Unitate de voință (Nu se tînde într'acolo chiar depe acum?).

Astfel se va efectua, fără schimbare bruscă, reintegrarea complexului în unul, a Uril în Iubire a vechiului Empedocle."

Perrotin sfătuește pe Clerambault să fie prudent, să nu se opue prea fățiș curentului și ordinii stabilite, căci va fi strivit. „Cînd un ideal îmbătrînește, îi spune el, ca acela al patriei cu forma de societate care depinde strîmț de el, se întărește ușor și aruncă un foc îndrăcit; cea mai mică atingere la legitimitatea lui îl face feroce: căci îndolala a intrat deja în el însuși."

La obiecțiunea lui Clerambault asupra rolului pe care ar trebui să-l aibă intelectualii, Perrotin îi răspunde: — „Da, inteligența e așa de mare și așa de înaltă, încît nu poate să se pue în serviciul altor forțe fără să decadă. Trebuie să-i dăm totul. De îndată ce ea nu mai e liberă și stăpîină, se înjosește. E Grecul degradat de Roman, stăpînul său și superior lui, obligat de a se face îngrijitorul lui. *Graeculus*. Sofistul. *Laeno*... Cel vulgar înțalege să uzeze de inteligență ca de un servitor bun la orice. Ea se achită cu dibăcia necinstită și vicleană a servitor. Citeodată e în solda uril, a orgoliului, sau a interesului. Inteligența îngușește pe acești mici monștri, îi îmbracă în idealism, dragoste, credință, libertate, generozitate socială: (cînd un om nu iubește oamenii, el spune că iubește pe Dumnezeu, Patria sau Omenirea). Citeodată sârmanul stăpîn al inteligenței este el însuși sclav, sclav al Statului. Subt amenințarea pedepsei, mașina socială îl constrînge la niște acte care-i repugnă. Binevoitoarea inteligență îl convinge îndată că aceste acte sînt frumoase, glorioase și că el le îndeplinește liber...” — „Ar fi mai puțin pericol pentru un om să fie o brută sinceră decît să îmbrace brutalitatea sa cu un idealism miucinos și bolnăvicios”. — „Omul vede în Idelle sale pentru care luptă superioritatea sa de om. Și eu văd în tr'aceasta nebunia sa. Idealismul războinic e o boală care-l este proprie. Efectele sale sînt asemenea alcoolismului. El însutește răutatea și criminalitatea. Intoxicația sa vatamă creurul. El îl populează cu halucinații sacrificînd pe cel viu..."

Plecînd dela Perrotin și amintindu-și de ultimele sale sfaturi, să mai aștepte, să nu o ia înalntea naturii, orice adevăr nu e bine de spus, — cel puțin îndată, etc., Clerambault, a cărui gîndire nu mai era în serviciul său și-l covîrșea, își spune: — „Să aștept să se sature pofta exploatatorilor și negliobla exploatărilor? Cum nu înțaleg eu că gîndirea pătrunzătoare a celor mai buni abdică în folosul gîndirii oarbe a celor din topor, merge tocmai în contra planurilor naturii pe care ei pretînd că le urmează și împotriva destinului istoric, subt care ei consideră ca onoare să se plece? Inseamnă oare că res-

pecii scopurile naturii cînd înăbuși o parte din glîndirea ta și încă pe cea mai înaltă? Concepția aceasta, care tînde să suprime din viață forțele ei cele mai îndrăznețe, pentru a o pleca subț pasivitate mulțimii, tînde să suprime avangarda și să lase grosul armatei fără direcție... Barca se apleacă într-o parte; mă veți împledeca de a mă da de cealaltă parte pentru a face contra-greutate? Va trebui să ne punem cu toții de partea unde ea se apleacă?

„Ideile înaintate sînt contraponderea voită de natură, la trecutul greu care se îndărătnicește. Fără ele, barca se cufundă. Cît despre primirea care le va fi făcută, aceasta e o chestiune accesorie. Cine le spune se poate aștepta să fie lapidat. Dar cine gîndindu-le, nu le spune, acela se dezonoarează”.

Și Clerambault începu să strige adevărul.

Primul său articol fu pentru a se acuza:

„O morților, ertați-ne!”

Acest articol purta ca epigraf fraza muzicală prin care David plîngea pe fiul său Avesalon: „O fili mi, fili mi, fili mi, filii mi”.

„Aveam un fiu. Il iubeam. L-am ucis. Părinți ai Europei îndoliate, nu pentru mine singur, ci pentru voi vorbesc, milioane de părinți, părinți văduvi de filii voștri, dușmani sau prieteni, toți minjiți de sîngele lor, cași mine. Voi toți vorbiți, prin glasul unuia din al voștri, ticălosul meu glas care suferă și se căește.

„Fiul meu a fost ucis, pentru al voștri, de cătră al voștri? (nu știu) cași al voștri. Ca voi, am acuzat dușmanul, am acuzat războiul. Dar principalul vinovat, îl văd astăzi, îl acuz: sînt eu. Sînt eu; și eu sînteți voi. Sîntem noi. Să vă silesc a auzi ceiaze voi știți prea bine, dar nu vroiti să știți!”

„Fiul meu avea douăzeci de ani, cînd a căzut sub loviturile războiului. Douăzeci de ani eu l-am alintat, l-am apărat de foame, de frig, de boli, de noaptea mișii, de ignoranță, de eroare, de toate pîndeile ascunse în umbra vieții. Dar ce-am făcut ca să-l apăr contra prăpădului care venea?

„Totuși eu nu eram dintre acei care pactizau cu pasiunile naționalismelor geloase. Iubeam oamenii, îmi plăcea să-mi închipui înfrățirea lor viitoare. Pentruce atunci n'am făcut nimic împotriva acela ce amenința, împotriva febrei care clocea, împotriva păcii minciunoase, care cu zîmbetul pe buze, se pregătea să omoare?...”

— Dupăce mai departe arată că teama a nu displice publicului, teama de a vedea clar în sine, dorința de a menaja totul, vechile instincte și noua credință, forțe care se întrenimesc și se anulează mutual, Patrie, Umanitate, Războiul și Pace, teama de sforțare pentru a lua o hotărîre și a face alegerea, lenea și lașitatea, increderea în bunătatea lucrurilor care or ști, gîndeam noi, să se organizeze prin ele înșele, cum toate aceste l-au făcut pe ei cași pe alții să se mulțumească a privi și a glorifica, ca niște curtezani ai forței, cursul impecabil al Destinului, Clerambault își continuă astfel articolul:

„În locul nostru, lucrurile, — sau oamenii (alți oameni) au ales. Și am înțales atunci că ne înșelasem. Dar ne era așa de grozav să recunoaștem aceasta, și ne dezobișnuisem până într'atita să fim adevărați, că am lucrat cași cum eram de acord cu crima. Drept gaj al favocelei, am dat pe filii noștri...”

„Ah, noi îl iubeam desigur! Mai mult chiar decît viețile noastre... (dacă s'ar fi putut să nu dăm decît viețile noastre...), dar nu

mai mult decit mândria noastră, care se trudea să ascundă dezordinea noastră morală, golul spiritului și noaptea lumii noastre.

„Ași mai înțeleg încă pe acel care cred în vechiul Idoi, sfădos, invidios, mînjit cu sînge încheșat, — Patria barbară! Acela, jertfindu-și pe ceilalți și pe al lor, ucide; dar cel puțin nu știu ce face! Dar acel care nu mai vor să creadă, (și sînt eul și sîntem noi!) jertfind pe fiul lor îi oferă unei *minciuni*: (a afirma în îndolată înseamnă a minți), ei îl oferă pentru a-și proba lor înșile *minciuna* lor. Și acum cînd iubiiții noștri sînt morți pentru *minciuna* noastră, departe de a o mărturisii, noi ne infundăm pînă peste ochi, pentru a nu o mai vedea. Și trebuie ca după al noștri și alții, toți ceilalți, să moară pentru *minciuna* noastră!...

„Dar eu, nu mai pot! Mă gîndesc la feciorii încă vii. Imi face mie vre-un bine, ca să se facă rău altora? Sînt eu barbar din timpul lui Homer, ca să cred că-mi voiu alina durerea pentru fiul meu mort și foamea sa de lumină, răsplînd pe pămîntul care-l devoră, sîngele celorlalți filii? Sîntem mereu tot acolo? — Nu. Fiecare nou omor, ucide pe fiul meu odată mai mult, face să apese pe oasele sale noroiul greu al crimei. Fiul meu era viitorul. Dacă vreau să-l salvez, trebuie să salvez viitorul, trebuie să cruț părinților care vor veni, durerea în care sînt eu. Săriți! Ajutați-mă! Aruncați această *minciună*! Pentru voi se dau aceste lupte. Între State, acest jaf al lumii? De ce avem noi nevoie? Cea dintăiu dintre bucurii, cea dintăiu dintre legi, nu e oare acela a omului care, asemenea unui arbore, urcă drept și se întinde pe cercul de pămînt care e după măsura sa și prin seva sa liberă și munca sa liniștită vede viața sa multiplă, în el și în filii săi, implicîndu-se cu răbdare? Și cine oare dintre noi, frați al lumii, e gelos de ceilalți pentru această dreaptă fericire și ar voi să i-o fure? Ce avem noi de făcut cu aceste ambițiuni, cu aceste rivalități, cu aceste poște, cu aceste boli ale spiritului, cărora blestămătorii le dau numele de patrie? Patria sînteti voi, părinților. Patria e filii voștri. Toți filii voștri: să-i scăpăm!”

Articolul de mai sus, scăpat de cenzură, văzu lumina tiparului, dar nu făcu nici un șgomot. „Oamenii sînt cuirasati cu voința de a nu auzi, își spuse Clerambault, sau mai degrabă cu o minunată năvoadă de a auzi. La argumentele contrarii, spiritul lor e impermeabil ca o rață în apă. Oamenii în general sînt inzestrați pentru comoditatea lor, cu o facultate prețioasă: ei pot, la comandă, să se facă orbi și surzi, cînd nu le convine de a vedea și de a auzi, sau dacă din neabăgare de seamă, au apucat în trecere un obiect care-i jenează, ei îl lasă să cadă și-l uită îndată”.

Un al doilea articol urmă, prin care Clerambault își ia rămas bun dela vechiul fetiș sîngeros: Patria. Acest articol e intitulat: „*Aceleia pe care am iubit-o*”. Și din el cităm: „...Patrie, cum ne-ai înșelat! Vocea ta ne părea cea a iubirii frățești, tu ne cheamă la tine pentru a ne uni: nu mai stați izolați! Toți frații! Fiecăruiă tu îi imprumutai forțele altor mii; tu ne făceai să iubim cerul nostru, pămîntul nostru și opera minilor noastre; și noi ne iubeam toți, iubindu-te... Unde ne-ai condus? Scopul tău, unindu-ne, era numai de a ne face mai numeroși, pentru a urî și pentru a ucide?... — „Pentru ce aceste lupte? Pentru libertatea noastră? Tu faci din noi sclavi. Pentru conștiința noastră? Tu o batjocorești. Pentru fericirea noastră? Tu o jefuești. Pentru propășirea noastră? Pămîntul nostru e ruinat... — „Patrie vindută bogățiilor, traficantilor sufletului și a cor-

putii națiunilor. Patrie care ești complicea și tovarășa lor, care acoperi josnicile lor cu gestul tău eroid, — ia seama! Iată ora când popoarele scutură vermina lor, zell lor, stăpînii lor care-l înșeală... — „Sint singur, nu am decit vocea mea, pe care un suflu va să o stingă. Dar înalate de a dispărea, eu strig: „Tu vei cădea! Tirano, tu vei cădea! Omenirea vrea să trăiască. Timpul va veni, când omul va sfărma jugul tău de moarte și de minciună. Timpul vine. Timpul e aici.”

Răspunsul iubitel.

„Vorba ta, fiul meu, e piatra pe care un copil o aruncă contra cerului. Ea nu mă atinge. Ea cade asupra ta. Acela pe care tu o batjocorești care uzurpă numele meu, e idolul pe care l-ai clopit tu. Ea e după chipul tău și nu după al meu. Adevărata Patrie e acela a Tatălui. Ea e comună tuturor. Ea vă îmbrățișează pe toți. Nu e greșeala sa, dacă voi o micșorați după talia voastră. Nenorociți oamenii! Voi murdăriți pe toți zell voștri, nu e nici o idee mare pe care voi să n'o înosiți. Binele care vi se face, voi îl schimbați în otravă. Lumina care vi se varsă vă slujește să vă ardeți. Eu am venit printre voi să încălzesc singurătatea voastră. Eu am apropiat în turme sufletele voastre tremurînde. Eu am făcut mănunchiu din slăbiciunile voastre împrăștiate. Eu sint dragostea fraternă, marea comuniune. Și în numele meu, o nebunilor, voi vă distrugeți!...” — „Popoare, sinteți bune. Voi omoriți patria, crezînd că o apărați. Patria sinteți voi toți. Inamicii voștri sint frații voștri. Imbrățișați-vă, milioane de ființe!”

După acest articol, zidul de tăcere care părea că blochează cuvîntul lui Clerambault, căzu. O avalanșă de ură și de răutate se abătă asupra sa. Prietini începură să-l atace, cunoscuții să-l evlto, familia să-l tiranizeze...

Clerambault era el însuși înspăimîntat de consecințele îndrăzneții sale, dar totuși se simțea împlinit a merge înainte. „Omul, de voe de nevoe, merge sprijinit pe operele sale și remorcat de ele; cîe trăsesc în afară de el, ele îi redau vigoarea sa pierdută, îi reamintesc datorlia sa, îl conduc și-l comandă.”

Un al treilea articol intitulat „Apel către vil”, ca o replică indignată la „Apel către morți” pe care-l croncănea Barrès, conținea aversiunea sa față de orice violență și condamna revoluția cași războiul. Acesta, cași articolele următoare, cu toată masacrarea lor de către cenzură, îi arătară pe Clerambault puterli ca pe un om hotărît periculos. Ziarele nu vrură să-l mai primească nici un rînd. „Singur, fără mijloace de a lucra, Clerambault întoarse asupra lui febra gîndirii sale. Nimic nu-l mai reținu depe calea asprului adevăr. Nimic nu mai venea să tempereze lumina crudă. El își simțea sufletul ars al acelor fuoroscitti, care aruncați dintre zidurile aspre cetăți, o privesc din afară, cu ochi fără milă. Nu mai era acum vizlunea dureroasă a primei nopți de încercări, ale căror rane sîngerînde îl uneau încă cu grupul său omenesc. Toate legăturile erau rupte. Spiritul său prea lucid, scobora rotîndu-se deasupra prăpastiei. Scoborîrea în infern. Incet, din cerc în cerc și singur în tăcere.

— În cele din urmă prietini începură totuși să se arate. Unli prea timizi, alții prea îndrăzneți și nerăbdători. „Ah! ce greu e să comunici sufletul tău celorlalți oameni! Imposibil poate. Și cine știe?... Natura e mai înțeleaptă decit noi... Poate că aceasta e un bine...”

A spune *toată* gândirea ta ! Se poate ? Trebuie ? Ai venit la ea încet, penibil, printr'un șir de încercări : ea e ca formula echilibrului fragil între elementele interioare. Schimbă elementele, proporțiile lor, natura lor, formula nu mai valorează și are alte efecte.

„Aruncă gândirea ta într'altul, deodată, în întregime, ea poate să-ți înnebunească. Sînt cazuri chiar, cînd dacă cellalt ar înțelega, ar putea fi omorît. Dar natura prevăzătoare și-a luat precauțiunile sale. Celalt nu te înțelega, nu vrea să te înțeleagă, instinctul său îl apără...” — „Ce-i de făcut atunci dacă ai mîna plină de adevăruri ? Să arunci grăunțele la împlinare ? Dar din grăunțele gândirii poate să răsară larbă rea sau otrăvăl... Halde, nu tremura ! Tu nu ești stăpînului destinului, dar și tu ești destinul, tu ești una din vocile sale. Vorbește deci ! E legea ta. Spuneți toată gândirea, dar spune-o cu bunătate. Fii ca o mamă bună, căreia nu-i este dat să facă din copiii săi oameni, dar care-i învață cu răbdare să devină, dacă o voesc. Nu se liberează cineva, contra lui sau fără el ; și chiar dacă ar fi posibil, la ce bun ? Dacă oamenii nu se liberează singuri ei înșiși, mîne ei ar cădea din nou sclavi. Dă pildă și spune : „Uite drumul ! Vedeți, vă puteți face liberi...” — De acela Clerambault era contra violențelor din orî și ce parte, de sus sau de jos, el nu accepta formula prietenilor săi că „scopul scuză mijloacele”. El credea din contra că mijloacele sînt mai importante pentru adevăratul progres decît scopul... Scopul ? E oare cîndva vre-un scop ? El era de asemenea contra programelor, absolute deși își dădea seama că trebuie să vrei absolutul pentru a putea realul. Gîndirea se poate amuza cu nuanțe pe care acțiunea însă nu le comportă. Clerambault vedea cu groază cum și prietenii săi revoluționari, sub influența revoluțiunii rusești, discută alte violențe, alți idoli așasini de opus celor dintăiu, „zei nol de carnagiu, pe care omul și-l fabrică pentru a încerca să inobileze instinctele sale rău făcătoare !”

— „Ah, Dumnezeu, cum nu sînt ei neghiobia furloaselor lor agitațiunii, în fața prăpastiei în care se prăvale, cu fiecare om în agonie, întreaga omenire ! Cum se trudesc milioane de ființe care nu mai au decît un minut de trăit, ca să-și facă infernal, prin atrocele și ridicolele lor disentiamente de idei ! Călcii care se strivesc pentru un pumn de gologani ce li se aruncă și care sînt falși ! Cu toții ei sînt victime, deopotrivă condamnate, și în loc de a se uni, ei se luptă între ei !... Nenorociții ! Să ne dăm sărutarea păcii. Pe fiecare frunte care trece, eu văd sudoarea agoniei...”

Clerambault găsi răspunsul mult timp căutat : „Trebuie să iubim oamenii mai mult decît iluziunea și mai mult decît adevărul”.

Ajuns în acest punct, cînd dragostea de omenire a lui Clerambault se ridicase pe cele mai înalte culmi, ura oamenilor ajunsesse și ea la maximul ei. Deși stătuse singur și nu mai publicase nimic de cîteva luni, niciodată nu fusese mai mult atacat ca acum. De altfel conducătorii și autoritățile întăritați de lungimea peste măsură a războiului, începură a se răzbuna asupra acelor care nu-l voise. O serie de persecuțiuni începură contra pacifiștilor, sau „defetiștilor” cum îi numeau ei. Cîrînd se înscenă și contra lui Clerambault o acuzațiune de trădare și el începu să fie purtat pe la Parchet și Instrucție. În cursul acestor plimbări el fu de mai multe ori apostrofat de mulțime și odată chiar bătut în stradă. Dar Clerambault nu se plîngea. El înțelegea oamenii și-i erta.

Se putea prevedea că sfîrșitul îi e aproape. Gîndindu-se la viața

sa „el revedea încercările, eforturile, avânturile, erorile sale. Ce puțin rămânea din viața sa! Aproape tot ce construise, distrusese apoi cu mințile sale; negase cu același înălmă ceia ce afirmase; nu încetase de a rătați în pădurea indoeilor și a contradicțiilor, strivit, însingurat, neavind ca orientare decât stele întrezărite, care apăreau și dispăreau printre ramuri. Ce înțeles avea această lungă cursă sbruciumată, care se sfărâma în noapte? Unul singur. Fusesse liber...

„Liber... Ce e deci această Libertate care-l îneca cu beția sa imperioasă,—Libertate al cărei stăpin și pradă se simțea,—această *necesitate de a fi liber*? Nu se îngela, știa că la fel cu ceilalți, nu era liber de înălțuirea eternă; dar consenmul ce primise el era deosebit de al celorlalți, căci nu toți îl au la fel.

„Cuvîntul libertate nu exprimă decât una din poruncile—înalte și clare—ale nevăzutei Suverane care conduce lumile,—Necesitatea. Ea e acela care iscă revolta Precursorilor și-l pune în luptă cu trecutul greu, pe care-l tirăsc mulțimile oarbe. Căci ea e cîmpul de bătaie al veșnicului Prezent, unde se luptă veșnic Trecutul și Viitorul. Și pe acest cîmp se sfărîmă fără încetare legile vechi, pentru a face loc legilor nouă, care vor fi sfărimate la rîndul lor.

„O, libertate, tu porți mereu lanțuri, dar ele nu sînt acelea prea strîmte ale trecutului; fiecare din mișcările tale îți lărgeste închisoarea. Cine știe? Cine știe? Mai tirziu!... Tot depărtînd zidurile închisorii...”

Clerambault fu ucis puțin după aceasta, în stradă, pe cînd se ducea la convocarea judecătorului de instrucție. Ucigașul său era un bătrîn de același vîrstă, tot așa de convins de idelle sale, care avea cași el un fiu ucis pe cîmpul de luptă. Astfel sîrșii „cel mai periculos adversar al societății și al ordinii stabilite, al acestui lumii de violențe, de minciuni și de josnice complezențe — fiindcă fusese omul păcii și al liberei conștiințe”. Moartea sa ne reamintește pe acela a marelui Jaurès. R. Rolland într'adevăr, spre deosebire de H. Barbusse care e mai „leninist”, cași eroul său, e un „jauresist” — adică un socialist pacific și libertar, care nu așteaptă emanciparea socială decât dela progresul spiritelor și din evoluția instituțiilor. La recentul congres din Tours s'a făcut însă dovadă că majoritatea lumii socialiste franceze nu împărtășește această tendință moderată, care e mai potrivită cu vechea tradiție franceză.

N. Negru

Cronica artistică

Patraşcu. — Steriadi. — Băncilă. — Pallady.

27 Martie

Trăim o epocă revoluţionară.

Aşa ne spun, cel puţin, marii proprietari—foştil mari proprietari—şi bancherii. Şi unii şi alţii resimt direct noutatea vremii, cei dintâi printr'o pagubă cu care nu erau deprinşi, cei de pe urmă prin câştiguri neaşteptate.

Nu sînt nici mare proprietar, nici bancher. Paşnic, pînă şi în tîncipuire, ca toţi Românii care se respectă, văd revoluţia cel mult în gazeta care mi-o serveşte în fiecare sară. Dar o văd fără convingere, ca un fapt divers şi mărginit, străin şi depărtat. Şi totuşi revoluţia există. Am simţit-o dintr'odată, brutal, prin lovitura unui fapt:

Patraşcu şi Steriadi expun la... Ateneu!

Doi artiştii serioşi, doi pictori adevăraţi, pictori în înţelesul care se dădea altădată cuvîntului, au fost primiţi să expue la Ateneu. Este ne-mai-auzit...

Ce se face tradiţia, domnilor,—şi care este cataclismul care abate direcţia Ateneului din drumul său obişnuit?

Să fie adevărat, cum se spune, că oarecare norme de selecţie ar putea să determine pe viitor admiterea expozanţilor în acest lăcaş al artei quasi-officiale?

Dar ce se fac atunceia nechemaţii, caraghioşii şi începătorii, plus invalizii, care găseau un orfelinat sau un azil atît de prietnic la umbra cupolei pierdută în sunete?

Nu se poate. Evident că nu se poate. Sînt din fericire semue destul de serioase că celace s'a întimplat este o scăpare din vedere. Paşnici cetăţeni ai ţării mele, fiţi pe pace: revoluţia nu este nici măcar la Ateneu. Această nobilă instituţie va fi şi pe viitor un aşezămînt de filantropie.

Faptul rămîne totuși: străinul rătăcit la București, cași bucureșteanul rătăcit la Ateneu, au putut vedea una lângă alta două expoziții interesante.

Pătrașcu și Steriadi nu mai sînt astăzi o revelație pentru nimeni. Reputația dumnealor stabilită, măestră la care au ajuns și unui și altul, le-au cucerit demult stîmna cunoscătorilor. Intre expoziția trecută și cea de acum, cronicarul are de notat numai particularitatea care deosebește o recoltă bună de alta mai puțin bună, sau dimpotrivă, și observațiile pe care i le sugerează preferințele sale. Și pentru Steriadi, și pentru Pătrașcu, recolta din urmă a fost dintre cele mai frumoase.

Pătrașcu este un îndrjit lucrător al culorilor. Restul îi este simplu pretext. Ceiace îi interesează în pictură nu este atît preocuparea de a surprinde și de a nota efectele nesfîrșit de variate ale naturii, în traspuneri realiste sau de fantezie, ori grija de a reține amănuntele caracteristice, ci mai degrabă puțina de a scoate din pasta lucioasă și fluidă, din materia colorată, acele acorduri intense, pline, vibrante, care turbură ca o muzică. Niciunul dintre pictorii noștri nu a acordat acestei materii colorate o atenție mai exclusivă și mai continuă, niciunul nu s'a ținut mai departe de inovații și de mode, niciunul nu s'a împins cu mai multă îndărătnicie în ceea ce se cheamă o manieră, pentru a stoarce dintr'însa tot ce poate să dea.

Pătrașcu și-a creiat astfel o originalitate mărginită, dar indiscutabilă. El s'a imobilizat într'o stare de suflet care-i îngăduie să scoată veșnic efecte reînolite din aceeași arde. Arta este posomorită și destul de monotona, dar armonia ei nu este niciodată găunoasă și rece. Ea se răsucesce în loc, ca unele cîntece populare, dar răsnetul ei neprefăcut are prestigiu și creațiilor firești. Căci meritul cel mare al lui Pătrașcu acesta este: de a nu-și fi silit niciodată natura. Pictura sa, chiar cea de atelier, a știut să se menție totdeauna în gama proprie. Reeditările sale, destul de numeroase, sînt de același mai puțin supărătoare decît ale altora. Ele corespund unei stări sufletești, pe care o exprimă fără scinteeri, dar și fără falsificări.

Ceiace lipsește mai mult din această pictură este lumina, splendida lumină albă și străvezie, care acuză contrastele și valorifică tonurile. Este neînțeles cum vigoarea lui Pătrașcu se exprimă constant în acorduri joase, oboșite. Plaiul-aurul sale—marine, privești pe plajă, etc.—sînt pline de spațiu, dar întunecoase. Cîteva dintre dînele, acele mai lisse, au patima pe care Millet a căpătat-o numai după trei sferturi de veac. Un geam vinat sau fumurlu pare a fi amorțit întotdeauna viziunea artistului. Și aceasta apare mai cu seamă în expozițiile personale, pe care nu le variază nici-un efect străin.

N'am notat particularitatea pentru a imputa o scădere lui Pătrașcu. La noi, mai mult decît oriunde, adevăratele temperamente trebuesc primite în întregul lor. Un artist este—am mai spus-o, pe cît îmi aduc aminte—oculie de rezonanță. Într'însa se răsfrîng, după legile proprii, imboldurile din afară. Pentru Pătrașcu, minunea nemcetată a naturii este un veșnic amurg. Viziune care nu este lipsită nici de grandoare, nici de înțeles.

Ea nu poate fi însă decît parțială. Și, ca atare, cuprinde ger-

menii tuturor insuficiențelor lui Pătrașcu. Mărginită de o impresie, ea nu va putea duce decît la armonii de ansamblu. Sînt acelea care se exprimă instinctiv, și pentru care forma simplă și darul culorii pot fi mijloace îndestulătoare. Dar linia mobilă a unui corp, sau sinuozitățile unei figuri sînt aproape o intenție. Și aici, virtuozitatea lui Pătrașcu se oprește. Portretele sale sînt, de cele mai multe ori, închisuri nebuloase, iar trupurile sale plăsmuiri confuze. Cit accent au în schimb unele flori, unele naturi moarte, și acele priveliști atît de personale, care răscumpără cu prisosință toate stingăciile.

*

În deplin contrast cu Pătrașcu, Steriadi este un delicat. Tot ce este la cel dintău vigoare înăscută, instinct, obișnuiță, este la secundul fineță, intenție, gust. Temperamentul său colorează puternic pictura lui Pătrașcu, inteligența sa artistică dă o scintee specială picturii lui Steriadi.

Această scintee este făcută din claritate și echilibru. Totul este limpede în pictura lui Steriadi—linia, culoarea, compoziția—și totul este echilibrat. Deosebit de sensibil și tot atît de ager, Steriadi nu se lasă robit de nici-un exclusivism. El nu poartă povara unei însușiri necontrolate. El nu stă în serviciul darului său de desen sau de culoare, ci acestea stau în serviciul său. Foarte curios, ca toate spiritele vioae, Steriadi este sollicitat de tot ce este amuzant și pitoresc. Dar destul de leneș, ca toți delicatii, nu suportă efectele violente. Celace îl atrage sînt amănuntele obișnuite, care altora le scapă, și pe care ochul său le colorează deosebit. O casă veche, o curte părăsită, o margină de oraș—lucruri de cea mai desăvirgîtă banalitate pentru oricare dintre noi—sînt pentru Steriadi cutia anticarului în care dorm curiozitățile de pref. Și Steriadi are dreptate: ochul nostru blazat caută emoția estetică în efecte neobișnuite, ingeniozitatea sa află această emoție în cea dintău priveliște, peste care plutește armonia unui joc de lumină.

Preocuparea armoniilor, iată ce ar putea caracteriza pictura lui Steriadi. Sînt pictori care văd tablourile lor sub forma unui detaliu primordial, în jurul căruia restul vine să alcătuiască fondul. Pentru Steriadi, subiectul este un pretext; celace îl interesează este ambianța, atmosfera. Atît de greu perceptibilă, aceasta este totuși marea realitate. Valorile, armoniile, semnificația, nu sînt decît printr'nsa. Izolate, scoase din cămașa ei diafană, lucrurile devin abstracte și reci. Ele cîștigă poate o individualitate aparentă—individualitatea florilor rupte—dar pierd toate atașele vieții. Aceasta explică atonia acelei picturi căroră nu li se poate găsi cusur de compoziție sau de tehnică, și care împletresc totuși în rigiditatea lor, ca într'un lințolu. Celace lipsește acestora este acel ceva care nu se poate defini și care este atmosfera. Este mediul vibrant care stabilește legătura dintre lucruri. Este învelișul lor sensibil și mobil. Este aerul în care se mișcă și în care trăesc. Căci înalate de a fi un tot unitar pentru privitor, orice subiect este dublu pentru pictor: un pom nu este un pom, ci atmosfera și un pom; o casă nu este o casă, ci atmosfera și o casă; o floare nu este o floare, ci atmosfera și o floare. Atmosfera, acest nelipsit factor comun, este

virtutea, este puterea, este unitatea unul tablou. Miopul care trece peste dinasa pentru a se lovi cu nasul de suprafața opacă a lucrurilor se mulțumește cu aparențe inerte. El nu creiază, nu compune, ci izolează și desface. Opera sa va putea fi inteligentă și abilă, ea nu va fi niciodată armonioasă și vie în întregul ei, și nu va beneficia de puterea aceia de înlăturare subtilă și durabilă care este apanagiul compozițiilor desăvirșite.

Adevărurile acestea care n'au fost niciodată mai cinstite decît în epoca marilor clasici, au fost repuse în lumină de pictură în plin-aer nu ca postulate nouă, ci prin mijloace nouă și într'o aplicare nouă. Epoca romantică, și cea de intens realism care i-a urmat, au schimbat în parte și au lărgit cîmpul de reprezentare al picturii. Expresia și culoarea ea le caută astăzi altundeva decît în palate, iar spiritul care se pleca în fața madonelor ingenuche astăzi în-alteia naturii. Dar celace rămîne măreț din pictura de Curte și de Biserică a clasicii este tocmai atmosfera. Este tocmai puterea cu care au creat armonii durabile și complete. Este tocmai aceia care au lăsat să se stingă post-clasicii, și celace moare atît de penibil în pictura din ajunul romantismului. O lungă ucenicie a reinviat astăzi, în toate organele, plastica creatoare. Tot felul de imbolduri pun în veșnică frămîntare legile de bază ale oricărei arte. Lipsa noastră de pietate nu suferă valoare care să recomandă numai prin tradiție. Inutilitățile dispar. Și în schimb, pe căi cotite și grele, după eroică luptă, urcăm iarăși spre înălțea adevărilor cuminți.

Între aceste adevăruri, atmosfera—sinonim al armoniei și al unității pe care le prezintă o concepție sintetică—ține întâiul loc. Și cu deosebită bucurie relevăm de aceia preocuparea ce-l consacră unul dintre cei mai pricepuți artiști pe care îl avem.

Steriadi se clasează astăzi între peisagiștii noștri, nu printr'o predilecție de culoare—ca Pătrașcu, sau printr'o dispoziție de spirit—ca Ștefan Popescu, ci prin atîtudinea să egală și calmă care-l îndăgăduie să fixeze cu o sobrietate care nu este niciodată lipsită de pitoresc, armonii diverse ca tonalitate, diverse ca semnificație, pe care le apropie totuși claritatea aceluiași mod de exprimare.

Între cele două sorginți ale peisagiului românesc, Idilicul Gri-gorescu—fericit Alecsandri al picturii—și Andreescu, observator realist, cel dintăi pentru care natura colorată a fost la noi un motiv de inspirație și cîmp de cercetare, Steriadi se leagă desigur de aceasta din urmă. El caută a se apropia astfel de frumosul pictural, nu prin abandonul unei sentimentalități înduioșate, ci prin abaltul unei inteligențe curioase. Dorința de a cunoaște a acestuia se completează, în redare, cu o serie de calități cărora li se zice cu un singur cuvînt: gust. Steriadi știe să prezinte un subiect, știe să nuanțeze un efect. Materialul brut al naturii devine în mîna sa element artistic. Și de aceia erorile sale nu sînt niciodată strigătoare; tăcute și modeste, ele știu să treacă nevăgăte în samă. Și este enorm.

8 Aprilie.

Deoarece expoziția recentă a d-lui Băncilă ași fi vrut să nu vorbesc. Pentru că obișnuiesc să evit subiectele penibile. Această expoziție am vizitat-o și revizitat-o, respins și totuși atras de mon-

iruoasa deformare a unei talent dela care s'ar fi putut aștepta altăceva.

Spuneam, cu cîteva rînduri mai sus, că erorile lui Steriadi sînt tăcute și modeste. Erorile d-lui Băncilă sînt nu numai țanțoșe și zgomotoase, dar agresive; și aceasta mă obligă să vorbesc.

Cele ce volu spune nu se referă intru nimic la însușirile d-lui Băncilă, pe care le presupun inatacabile, ci numai la pictura sa, și în special la expoziția din urmă despre care se poate vorbi cu oarecare libertate.

Dacă nefericirea mi-ar fi mărginit cronica de față la acest unic subiect, ași fi intitulat-o, în felul celor vechi: d. Octav Băncilă, sau brutalitatea în pictură.

Cel care au urmărit manifestările artistice din ultimul timp, la noi și alurea, au putut înregistra tot felul de ciudățenii, din care unele, prin exorbitantele lor anomalii, frizau insanitatea, dar care toate se caracterizau prin hotărîrea violentă de a prefăce, de a înova. Moderniștii, cubiștii, futuriștii și ceialalți, au luat în brațe legile plasticei trudindu-se să le răstoarne, și au scuturat cel mult praful de pe dinsele. Aceste străduinți au avut ecoul lor și la noi—timid și trecător, dar l-au avut. Au fost unii tineri care au vrut să rupă cu trecutul, să clădească din nou. Indrăzneala cărunță a d-lui Băncilă nu-l poate clasa printre dinșii.

Căci d. Băncilă nu aduce în pictură o concepție nouă, un mod deosebit de a pricepe raporturile de reprezentare în linii și culoare, sau măcar un chip nou de a face. De loc. D. Băncilă vrea să deseneze ca toată lumea, dar desenează prost; vrea să compue după vechile legi ale orînduirii academice, dar compune incoherent și stîngaclu; vrea să obție efecte de culoare, dar neputîndu-se mulțumi să le obție după rețetele cunoscute, căci ar fi însemnat să treacă nebăgat în seamă, și-a zis cu energie: să-l dau mai tare!

Și i-a dat. S'a pus să arunce culoarea, cum aruncă pugiliștii loviturile: una, două, șapte, nouă, cînsprezece—și subț falci, și peste gură, și la coaste, și efectul a venit. Dar să ne erte d. Băncilă: o fi asta putere, o fi muncă, o fi cheltuială de culoare (care se poate stabili prin factură), dar pictură, în accepția care se dă de cîteva sute de ani cuvîntului, nu este.

Singurul lucru care nu se poate tăgădui d-lui Băncilă este temperamentul. Dar temperamentul necultivat și nestrunit nu poate face un artist. Am arătat altădată în această revistă ce prețioase însușiri înăscute are d. Băncilă; ochiul său înregistrează impresiile elementare cu o incomparabilă acuitate, iar talentul, său simplu și frust le redă puternic și sincer. Dar aceasta până în pragul intențiilor. Cum vrea să spue ceva, să adauge ceva dela sine peste impresia brută, d. Băncilă strică. D-sa este, probabil, un sentimental al aceluia umanitarism estin, care colorează viața și natura cu tot felul de intenții generoase. Viața și natura au generozitatea lor și nu au ce face cu generozitățile d-lui Băncilă. Iar cultura și spiritul, care sînt numai ale omului și care adaugă într'adevăr ceva la datele naturii, acelea sînt cu totul străine d-lui Băncilă.

S'a spus despre d-sa * cu o ironie pe care n'am fi găsit-o nici

* De cătră d. Paul Bujor, în *Țara Nouă*.

Articolul scris de d. Bujor, cu toată autoritatea pe care l-o dă situația sa politică, voia să fie o rectificare a unei notițe critice pe care o publicasem însumi în acea gazetă.

N'am socotit necesar să relev ceiace era neuzitat în intervenția

odată, că este un „primitiv”. Expresia este răutăcioasă și nepotrivită: d. Băncilă este mai degrabă un primar. Căci nu are niciuna din însușirile primitivilor, dar strălucește prin toate lipsurile pe care le explică cea dintâi treaptă a unei evoluții.

Aceasta se vedește pe de-a ntregul în desenele d-sale pe care nu le poate salva înșelăciunea culorii. Cine vrea să aibă prețuirea justă a artistului Băncilă, să privească aceste desene care nu pot sta prin nimic deasupra unor încercări școlărești.

Dacă s'ar mărgini la posibilitățile pe care i le oferă temperamentul său, și dacă nu s'ar sili să „producă” atât, d. Băncilă ar putea da lucruri interesante.

Dela „primitivitatea” d-lui Băncilă, la rafineria decadentă — nu fără intenție — a lui Pallady, trecerea este cam anevoioasă.

Aceleași cuvinte — pictură, desen, culoare, compoziție — întrebuințate cu privire la unul și la celălalt înșeală și dezorientează.

Prilejuri ca acesta vădesc cât de aproximativ este înțelesul vorbelor și ce greu este a fixa, cu oricât de puțină pretenție, pentru cei care n'au văzut ei înșiși, fizionomia atât de trecătoare a unei expoziții.

Pallady este fără îndoială la antipodul d-lui Băncilă. Acesta din urmă află în pictură ceva cu totul analog jocului cu cloburi colorate, în care se complac unii sălbateci, — cel dintâi depășește cîteodată, prin intenții de expresie care se pierd, limitele unei arte care prin firea ei cere riguros controlul simțului comun. Sau, cu alte cuvinte: dacă ceiace deosebește pe d. Băncilă este un exces de impulsivitate naturală, ceiace caracterizează pe d. Pallady este dimpotrivă un exces de reținută, de delicateță, de ingeniozitate.

N'am stăruit în această antiteză decât pentrucă am găsit-o vie în calea mea. Expozițiile d-ilor Băncilă și Pallady au fost vecine, le-am vizitat una după alta. Mi s'a oferit, dela sine, ideea acestei apropieri, pe care ași fi găsit-o altfel cu desăvîrșire absurdă. Dar să mă întorc „la chestiune”, cum se zice într'un loc unde se vorbește totdeauna alături.

Expozițiile lui Pallady ne vin de obicei cu un mic parfum de exotism. Pictura pe care ne-o aduc este o floare prețioasă, desigur, cu totul rară, dar turburătoare și străină. Ea este rodul unei întregi evoluții împlinite aiurea, și care la noi nu se explică prin nimic. Privitorul care ignorează acest lucru va găsi-o de acela artificială și stearpă. Faptul nu poate interesa pe Pallady. Expresia picturală nu este pentru dînsul o limbă pe înțelesul tuturor, ci un mod de a se pricepe între oameni civilizați. Riscul de a pierde astfel în suprafață și în adîncime, prin depărtarea contactului viu al mulțimii, tot ceia-

d-lui Bujor. Iar în ce privește părerile, în orice materie, profesez și respect și la alții cea mai deplină libertate. Un singur amănunt voi reține din articolul d-lui Bujor: clasificarea sa: 1) Grigorescu, 2) Băncilă care mi aduce aminte de memorabila clasificare a lui Maloirescu — Alecsandri, Bodnărescu, Eminescu... Timpul, marele zurbagiu, a cam deranjat această orînduire. E drept că spre a clasifica poezii, Maloirescu nu era decît profesor de literatură...

ce câștigă în subtilitate, nu-l va face decît să suridă. Artă trebuie să fie doară tot mai mult o însușire excepțională.

Cu aceste intenții bine lămurite, ceiace face Pallady este într-adevăr interesant. Ca tonalitate generală, expoziția recentă se prezintă cu o notă mai sus decît cea din anul trecut. Gris-urile străvezii, atît de dragi pictorului, cu Infinitele lor resurse de nuanțe, persistă, dar nu mai sînt întinse și aspre, ci tot mai des ușoare și clare. Ele sîmănă pretutindeni inponderabila lor ploaie de cenușă — fond evocator pentru tot ceiace trăește atît de puțin — dar printre direle de ploaie se străvede o geană de lumină. Aceasta dă ansamblului o înfățișare mai atrăgătoare, mai caldă. Și este un câștig. Ajungem să ne spunem că această firească evoluție de palcăi ar putea aduce după dînsa o evoluție analogă în gustul, în preferințele artistului. S'ar putea spera că încet-încet, aplecarea sa cătră unele aspecte maladiwe, cu totul nestabile, ale vieții să descrie o curbă identică. Am notat și altădată această emotivitate specială a lui Pallady și atracția pe care o exercită asupra sa subiectele morbide. Moartea naturii în fiecare dintre înfăptuirile sale, fie și cele mai disgrațioase, este desigur un mare spectacol. S'ar putea spune totuși că repetarea oricît de izbită a acelorași pretexte, în același spirit, duce forțat la manieră. Unele dintre nudurile expuse îmi sugerează această teamă. Insușirile lor picturale sînt în afară de discuție; linie, culoare, prezentare, concordă într-o armonie de ansamblu urmărită și redată conștient. Fără unei neglijențe în notarea valorilor, fără anumite excentricități voite de altitudine, aceste lucruri ar fi perfecte. Deasupra lor plutește însă un yag sentiment de neliniște. Nefirescul și Frumosul sînt, în artă, dușmani neîmpăcați. Și pentru a varia studiile sale, Pallady recurge cîteodată la îmbinări nefirescii. Ași putea cita mai multe exemple; mă mulțumesc cu unul: acea femeie goală, care meditează cu fruntea aplecată asupra unei cărți, răsurnată într-un fotoliu verde și acoperită de o cămașă străvezie care se sfiește să se coboare prea mult. Totul, afară de carte și de meditație care seamănă a poză, este excelent în acest tablou. Și la fel cu dînsul sînt multe dintre cele care pornesc din aceeași inspirație: nepretulite invențiuni de tehnică, minunate aprofieri de culoare, un dar foarte puțin obișnuit de a face să vorbească linia capricioasă și mobilă, dar pe deasupra un nu știu ce care își ride de toate acestea — ironia unui blazat, ori schima unui mîlțios.

Puterea de expresie, darul de a crea forma potrivită, este desigur o mare însușire. Ea permite intrarea în artă multor ciudățeni. Pallady este însă un prea ager judecător în materie, spre a nu-și da socoteală că ciudățeniile, fie și cele mai plăcute, se duc odată cu moda, și că ceiace rămîne sînt numai realizările armonioase, oricît de îndrăznețe, dar așezate pe un fond de umanitate care nu poate să dispară.

Această umanitate, Pallady o primește larg în peisajile sale. Într-însese, ea se îmbină fericit cu toate însușirile sale de meserie, de culoare, de gust. Vederile de pe Sclaa, din Paris, colțul din vechia Marsilie, unele naturi moarte, sînt în această privință, prin amploarea compoziției, prin siguranța realizării, prin calitatea vibrației luminoase, lucrări de o valoare cu totul aparte.

Și aceasta ne îndrituește să sperăm că originalitatea lui Pallady se va lega tot mai puțin de ceiace trece și tot mai mult de ceiace rămîne.

Eugen Crăciun

Cronica teatrală

„Sonata Umbrelor“ de A. Dominic

În zilele din urmă, în literatura noastră dramatică s'au ivit unele nouă și opere originale. Cronicarii dramaticei și-au făcut sau își vor face datoria și nimic din acestea merită să fie cunoscut nu va rămânea în întuneric. Mi-e dragă și mila iluziunea teatrului. Când treburile și nevoile mă mai slăbesc, mă duc bucuros să veghez două-trei ore, în templul Melpomenel... Dar nu sînt un fervent, adică nu sînt un fchinător devotat templului și nelipsit dela slujbele lui.

Acest cusur se prefăce uneori în calitate. Este adevărat că văzînd teatrul mai rar nu pot să expulzez dintre mine și teatru acea impresie de convențional, de artificial și de sforărie, care împovărează acest gen literar. Adeseori îmi vin în minte unele pagini ale lui Tolstoi din: *Ce este arta?* și în deosebi gîndurile lui dela audiția lui *Siegfried*... „Și cugetam, fără voe, la un țăran cuminte, luminat și vrednic de respect, unul din acei oameni cu adevărat cucernici, cunoscuți de mine printre țărăni noștri. Îmi închipuiam grozava nedormire în care s'ar afla un asemenea om, dacă ar trebui să fie de față la priveliștea la care fusesem eu...”

Dar această primitivitate de cuget în fața artificilor și a farmecelor teatrului are și o parte bună. Rămii mai stăpîn pe judecata proprie și nu te rotunjești atît de bine — ca de pildă confrății cronicarii de meserie — nevoiți să se lase rostogoliți pe albia tuturor spectacolelor, în șuvoiul convenției atotputernice.

Am văzut dăunăzi, pe scena Teatrului Național, piesa *Sonata Umbrelor*, de A. Dominic, autorul volumului de poezii *Revolte și Răsfigniri*, despre care am vorbit cîndva în această revistă. Ziceam atunci că poetul A. Dominic e un poet muncit de gînduri, o minte deschisă frumuseților intelectuale, mai mult decît celor pămîntești.

În noua lui creațiune, *Sonata Umbrelor*, Dominic merge înainte pe același drum. *Sonata Umbrelor* este o piesă de idel, cu alte cuvînte, autorul își ia sarcina (întîdeauna prost plătită) să ne trezească

luarea aminte și să ne aște judecata cu oarecare probleme disgrațioase — servite după cină, nouă care am venit să dîgerăm și să petrecem.

Ivan Nour e un compozitor de geniu, dar și-a pierdut vederile acum vre-o zece ani, și lumea lui de armonie și de lumină superioară se mărginește de jur împrejur cu noaptea cea fără sfîrșit. S'a înfîlțit cînd era om întreg cu o femeie pe care a idolatrat-o, care-a zguduit adînc puterile lui de artist și care este azi soția lui și lumina inimii lui. Au o copilă, pe Anca, acum fată mare. În casa compozitorului trăește Mihai, elevul și secretarul lui Ivan, un muzicant ratat, bun ca să scrie ce-i dictează maestrul, dar încolo un prost păgubitor, căci iubește în taină pe Elena și cășunează toată nenorocirea din piesă. Ivan are un prietin devotat, pe Andrei Rateș, un scriitor, de-o tăetură și de-o factură sufletească neobișnuite pela noi. E un om serios, plin de gînduri, îndrăgostit de arta cea mare, cald și întreprinzător prietin ca să ajute pe prietin, dar aspru cu femeile și protivnic sexului lor, ca un călugăr sau ca un elev al lui Schopenhauer.

În fine, în casa compozitorului mai vine — dar nu pentru el, ci pentru nevasta lui și pentru copila lui — un om de nimic, o secătură, cu alte cuvinte: un bărbat frumos, gol de orice înțelepciune și intelectualitate și pe deasupra îmbogățit de războiu. Îl cheamă Traian Pandrea și are mii de frați și de veri primari în toată România contemporană întregită.

Ivan Nour, artistul mare, greu ghicit de oamenii din vremea lui, a scris o ultimă alcătuire măiastră *Sonata Umbrelor*, în care, cu focul privighitoarei oarbe, în colivie, cîntă sus, deasupra capetelor noastre, clatecul iubirii lui pentru Elena... Avara și surda celebritate se pare că începe să știe cine e Ivan. Andrei Rateș a făcut, pentru aceasta și face tot ce poate.

Dar e multă vreme de cînd Ivan Nour e orb, e geniu necunoscut și trăește numai pentru arta lui atot absorbitoare. Elena e încă tânără. Încrederea în Ivan a pierdut-o. Iar din toată frumusețea zilelor de altădată cine poate să păstreze mai mult decît mirarea sau regretul!...

Elena cade; și cade — după o regulă care va consolida deapăruri filozofia misoginilor — în brațele vulgarului seducător, căptușit cu mușchi bine hrăniți și gol la cap ca o ouă seacă.

Dar cade și Anca tot în brațele lui Traian Pandrea — ea copila curată, atît de vrednică de gîndurile și de iubirea unui om adevărat! Și asta ne întristează și mai mult.

Mihai, secretarul lui Ivan, din neputincioasă gelozie, îl pune pe compozitor pe urma tainei: Elena îl înșală cu Pandrea. Din întîmplare Anca găsește corespondența malcă-si cu Pandrea și înțelege că acela de care și-a suspendat lianele ei de visuri și de iubire e un putregai rușinos. Tipetul durerii ei deșteaptă pe Ivan. El vrea să știe totul. Dar pe cînd Ivan se luptă cu Elena ca să-i smulgă pachetul cu scrisori, voința de a mai trăi a fetel stîrnă de un fir de păr: Este măcar Ivan, tatăl ei, artistul de geniu, lingă care vă putea de aci înainte, biata Anca, să-și adune zilele, devotamentul și rațiunea ei de a fi?.. Ratatul pizmaș și prost care e Mihai taie cu foarfeca acest fir de păr — Ivan și tot genul lui: o simplă legendă! — și Anca își curmă zilele, la sfîrșitul actului al doilea.

În creștetul lui Ivan Nour s'au frînt două trăsnete dintr'odată:

Elena e, cu totul altceva decît zeița din extazul lui muzical, iar Anca s'a sinucis!

Ce prăbușire, ce dezamăgire, ce deșteptare din visul țesut a treia ani și sfîșiat într'o zi! Ce face un poet cu poemele-i cele mai trăite, atunci cînd icoana cultului său intim cade în țandări? Vai! le-ar nimici fără de urmă, dacă n'ar fi apucat mai demult, să le arunce țiparului și cetitorilor. Ivan Nour poate să nimicească desăvîrșit pe nebunul care a socotit că iubirea femeii este ocară lui Jacob, proptită de cerul artelor și al gloriei. Ivan Nour poate să ucidă pe Ivan Nour și să arunce în neant, odată cu opera lui muzicală, și minciuna oribilă a iubirii Elenei și ridiculul ucigaș al credinții lui absurde. Și Ivan Nour aruncă în foc opera lui Ivan Nour, artistul mare și nalt, care a crezut, copilărește, că, prin inima femeii, duc, drept și fără primejdie, drumul spre ideal și spre nemuritoarele îndepliniri artistice.

*

Această piesă care s'a reprezentat până acum de vre-o 5—6 ori a fost o curioasă piatră de încercare pentru temeinicia și bogăția de resurse a opiniei noastre critice. Confracții croniciari s'au împărțit, din capul locului, în două tabere greu de conciliat, fiindcă una susținea că *Sonata Umbrelor* e o creație gîndită și adîncă iar cealaltă că e o elucubrație pretențioasă și stearpă.

Publicul spectator a avut o atitudine mai interesantă. La premieră, n'a fost prea numeros, dar a primit piesa cu entuziasm crescînd și cu încredințarea că asistă la o operă de valoare. La reprezentațiile următoare, participarea și căldura, brusc scăzute, au mers tot sporînd...

Opiniunile defavorabile, exprimate în ziare, trebuiau să aibă neapărată lor repercusiune. Dar un articol de ziar trece repede... Piesa a oscilat în cîteva seri, și s'a înfipt apoi, cu fermitate în atenția și în convingerea spectatorilor.

Sonata Umbrelor este o piesă îndrăzneată, care ne pune în fața unor probleme grele și ne cere să ținem minte și să medităm o mulțime de aforisme și de paradoxe. *Sonata Umbrelor* cutează să ne scoată din lumea noastră mediocră și ne obligă să ne frîngem gîtul privind în sus la un personaj cu chereșteaua lui Ivan Nour.

Are autorul dreptul să conceapă, în romînește, — fie și la teatru — eroi care „convorbesc cu idealuri“, compozitori de genul și intelectualii, aspri și anaboreși ca Ivan Nour? Unde a văzut Dominic printre noi, oameni care să inebunească fiindcă li s'a fript scara idealului, sau scriitori romîni care să aibă crezul misogin al prietenului lui Ivan?

Mi se pare că răceala și defavoarea parțială cu care a fost primită această piesă au izvorit în deosebi de aici. Pe cine vrea să picălească autorul? Unde l-a văzut pe Ivan Nour și pe a cui măsură l-a crotit pe Andrei Rateș?

Însăși idela care stăpînește piesa — Eva face încă odată pe Adam să-și piardă paradîsul — e străină de tradiția și de experiența noastră. Artiștii, eroii și semizei care se prăbușesc în calea lor din pricina femeii, or fi pe unde-or fi, dar nu la noi. Așa ceva găsim în Biblie, cu Samson și cu Dalia. Așa ceva li se întîmpla sfinților, prin

Tebalda... La noi, slavă Domnului! O femeie frumoasă este comoară la casa omului.

Displăcerea și indispoziția criticii noastre nu sînt decît instructive. Desigur că *Sonata umbrelor*, odată ce ai luat-o drept celace se dă, ridică întrebări și discuție. Dar care piesă de idei voește altceva? Afirmarea însă că avem de a face cu o lucrare falsă, pretențioasă și neizbutită este o erezie. Dacă eroii piesei lui Dominic ar purta niște nume străine care să ne îndrepteze gîndul spre un mediu rusesc sau polonez, toată dihonnia ar înceta și am fi unanimi să recunoaștem că autorul ni-a dat o lucrare puternică.

Poate că această unanimitate se va realiza cu vremea... Dacă autorul ne dă a doua, a treia piesă—sper că vom ajunge să-l credem pe cuvînt, așa cum merită să-l credem. Pe lângă aceasta, la toamnă, piesa va fi jucată pe o scenă străină, într'un mediu occidental. Vom avea un mijloc nou de control asupra valorii ei artistice.

Interpreții *Sonatei Umbrelor* au intermediat între autor și noi cu deosebită convingere și au pus în rolurile lor dar și farmec. Domnii Notara, Ciprian, Sirbu, Atanasescu, doamnele Ana Luca Moldoveanu și Lili Dominic și-au dat fiecare izbutite silințe, ca să facă din premiera *Sonatei Umbrelor* o sărbătoare neuitată.

G. Galaction

Birladul.

Am auzit despre Birlad din adinci vremuri de copilărie. Când mă jucam cu firtații „de-a gisca furată”, când sărea minlos „domnul” și porunceam „armașului” să pedepsească aspru furtișagul neîngăduit al giștei, făptașul se apăra cu îndrăzneală, rostind, în dese răstimpuri frinturi dintr’o versificație lungă, în care era pomenit Birladul și iacoltă cu el, un popă de-acolo:

Astă giscă frumoasă nu-i furată;
Astă giscă frumoasă-i cumpărată
Dela popă Vlad
Din țirg din Birlad...

Ne jucam; ca tîlhari, mîncam bătaia la palme dacă nu știam cîntarea giștii furate; ca domni, porunceam loviturile; ca armași, le îndeplineam, ș’apoi în clipe slobode ne gîndeam: ce țirg vestit putea să fie Birladul acela, în care trăia un popă, un mare negustor de giște.

După ani de copilărie au venit alte vremuri, și în amestec de lume felurită, în izbucniri și mărturisiri de patimi, de multe ori mi s’a’ntimplat să văd bătrîni și tineri, — și bătrîni mai ales, — apăsîndu-și pieptul în dreptul inimii suspiînd „of—of...” și pomenind cu duioasă părere de rău pomelnicul cu cele

Șapte fete din Birlad
Ș’o nevestă cu bărbat...

Ș’atunci, de cîte ori auzeam o cîntare ca aceasta, de-atîtea ori îmi era îngăduit să-mi închipui Birladul așa cum trebuia, cu popa lui, cu cele de șaptezeci și șapte ori cîte șapte fete frumoase, fără a le mai spori numărul cu-atîtea neveste, cu-atîtea pravili nesocotite... Birladul, — un oraș mare, dela Tecuciul meu încolo, în sus, departe, pe largă vale a apei cu același nume... Uliți cu negustori vestiți, case cu ferești strălucitoare de mulțimea florilor, grădini cu verdeață pururi roșată, după frunzișul cărora s’ascund frumoasele gospodine ale boerilor dregători și încă mai frumoasele odrasle ale acestora, gata oricînd să aducă mărturie proaspătă că Birladul este cea ce-a fost și va fi multă vreme cea ce este...

Căci Birladul trebuia să aibă încă boerii săi dregători. Un oraș așa de bătrîn, întemeiat nu se știe cînd și nici de către cine, —

Paloda vremurilor lui bădica-Traian, înfricoșatul culb de vânători care scoborau pe înguste și sprintene corăbii până în pontul Euxin ca să lovească în negustorii Levantului și să se întoarne încărcăți cu lucruri scumpe și rare,—scaunul principatului sau al republicii din anul 1134 și mai încoace reședința dumsale vel-vornicului Țării-de-Jos,—Birladul acesta trebuia să-și albă încă datinile sale deosebite... Ceva rămășiți de ziduri și castele, săli vaste împodobite cu panoplii și tablouri medievale și o miroznă în felul Nürenbergului, necunoscută micului, tinărului și neînsemnatului meu Tecuciu...

Birladul,—până una, alta,—trebuie să se știe, este cu mult mai vechi ca Tecuciu. Dacă pentru veacurile când Birlădenii făceau piraterii în Marea-Neagră, nu avem dovezi temeinice (pentru celelalte mări, Arhipelagul și Mediterana, nu se știe nici altă),—dacă povestea cu *Paloda* romană pare să rămie curat poveste,—dacă vestita diplomă din 11 Mai 1134 a lui Ivanco Rotislavovici s'a dovedit a fi pe deplin mincinoasă,—dacă toate acestea au căzut ca niște fulgere din senin, sfărâmînd un blazon hieroglific, Birladul se poate lăuda totuși a'o vristă respectabilă, pe care, de pildă, nu și-o pot însuși Tecuciu, Galați.

Intr'adevăr se știe sigur că Birladul era în a doua jumătate a veacului XIV, că la 1407 era tîrg „de margine“, un loc de popas pentru negustorii și unul pentru vameșii Moldovii; acestea toate stau scrise într'un privilegiu dat de Vodă Alexandru-cel-Bun. Cînd mai tîrziu urmașii acestuia, Ilie și Ștefan, se ceartă, se împacă, se gîtcesc din nou și iarăși se întorcînesc și-și fac zapise unul la mina altuia, pomenesc și Birladul; din acele scrisori, pe care astăzi le cunoaștem, Tecuciu lipsește cu totul din numărul tîrgurilor, iar pentru falnicii Galați de astăzi se înseamnă de abia locul unor mori,—niște „mori la Cuhuriul...“,—și alt.

De unde a putut răsări Birladul pe șesul deschis al unei ape, în mijlocul unor smîrcuri în care s'au înglodat atîția trecători care au lăsat mărturii după vremuri? Cînd satele își căutau adăposturi împotriva vîntului și cotloane lesne de apărat împotriva Tătarilor și-a Turcilor,—cum s'a întimplat ca Birladul să se așeze acolo unde este astăzi, în calea tuturor inșetațiilor de pradă și de stîng?

Birlad,—este un nume de om; va fi fost poate întăitul ureadnic care avea porunci domnești în legătură cu vămurile, cu popasul, odihna și hrana olăcarilor, cu schimbarea cailor; va fi fost poate întăitul hanglu, lingă bordelul căruja s'au oprit pentru o noapte podvodari de toate felurile, care veneau din sus și mergeau spre Brălla Țării-romînești, ori porneau dintr'acolo spre tîrgurile Țării-de-sus. Întăile case ale așezării lui Birlad vor fi fost de lut, precum pomenesc vechile hîrtii pentru întălia-biserică a Sfîntului Dumitru din veacul XVI și XVII,—lut și lozbe de lemn, alcătuite în grabă, cu osteneii pușine și cheltuéli mărunte, pentruca pagubele să nu se ridice prea mult cînd veneau nevoile asupra Moldovii, și erau silii-tîrgovești și „săraci“ de prin sate,—să'njuge boli la unul din proșapuri și să plece în bejenie... Așa va fi fost Birladul pe vremea cînd Ștefan-cel-Mare încredința șoltuzului, pîrgarilor și tuturor tîrgoveșilor hrîsovu de miluire; într'o casă ca depe atunci, lipită cu lut și vărulă din proaspăt va fi fost găzduit un luga Corlatovici Voevod care în vara lui 1374 întărea de aici un slujbaș pentru Cetatea-albă și mai apoi se înmormînta undeva mai pe-aproape. Petru-Vodă Răreș, cu decii lui, totdeauna se abătea din Vaslui și din Huși, unda

erau curți domnești și vestite podgorii, pentru a face judecăți și-a scris minunatele pergamente lucii și moi, de care ațirau peceti grele de ceară, mari cât pumnul. Cași „curtea” birladeană va fi fost și „biserica domnească”, pomenită înaintea de Vasile Lupu, poate că chiar pe locul unde se află „domneasca” de astăzi, ctitoria bogatului Arbănaș, prefăcută după el de-alte ori, tot mai cu greu și tot cu mai multă nepricepere. Celelalte biserici: Sf. Ilie, Sf. Gheorghe, Sf. Voevozi, Sf. Neculai-Tuchilă, Sf. Neculai-Eșanu, Vovidenia, Sf. A-ralambie și Mina, Sf. Ion, Sf. Trei-Ierarhi numită și *Triași* sau *Biserica-flăcăilor*, — sînt toate de construcție nouă, ridicate mai toate de breslele țirgului, cu puțin ajutor din dijma păcurii și-a oborului, hărăzit de luminații și drept credincioșii domni, precum se și cuvează într'un oraș domnesc.

Căci Birladul s'a socotit cam astfel totdeauna, — și'n zilele de mai tirzlu chiar cînd Prințipii Moldovii răsălmăciră așezămîntul bătrînului Ștefan și începură să tae din vechiul notar al țirgului autonom bucată cu bucată, ca să-și înzestreze neamurile ori să-și mărească veniturile visteriei...

Birladul, astăzi? Un Nürnberg?... Val Doamne!...

Nu știm ce s'a întimplat cu Birladul în iarna cînd minoasa oastă a Agarenilor a trecut pe-aci și-a mers spre Vaslui, ca să măsoare bîciul din girlele Rahovii...

Nu cunoaștem bine omenia cu care sălbatecile valuri ale răsăritului vor fi călcat pămîntul Moldovii înalte de leat 1439, cînd, scrie cronicarul că „iarăși au intrat Tatarii în țara-de-gîos de-au prădat și-au ars Vasluiul și Birladul”; nu știm, apoi, de cite ori s'a întimplat la fel, până'n 1711, cînd iată, Gavril Banul, vornicul de Fruntiseni, eșise peste țarîul, de-asupra țirgului, ca să-și căute oamenii și pe popă, și zice așa: „nu l-am aflat, — iară țirgul Birladului era ars peste tot...”

După această cumpănă, de bună samă că Birladul s'a înălțat din cenușă: pe obceiu, s'au bătut pari pentru păreții caselor, s'au lîpit cu lut și s'au acoperit cu stuf ori cu scinduri subțiri... Lesne și în grabă... De acela cînd la 1826 în Octombrie 14, se aprinde o casă, arde întreaga uliță mare laolaltă Vovidenia; și de-acela în-samună cineva pe-o carte, — ca să nu se mire urmașii pentru nevednicia bătrînilor, că la „1851 Aprilie 17-zile, la șasă ceasuri turcești s'a aprins țirgul, dela Solomon, feciorul lui Leiba-stolerul, și a ars 23 de zile la multe locuri”...

Sînt șaptezeci de ani de-atunci și Birladul nu s'a mai aprins; an cu an, s'au ridicat case, s'au întemeiat uliți, s'au uezat mahalale: „Munteii” sînt coloniștii celor ce-au venit din Țara-munte-nească; „Podenii”, mai toți, bunii Romîni, au strămoși care grăiau odată altă limbă și umblau în port deosebit de-al Moldovenilor; mai toți aveau un nume bisilabic și se chemau: Dedlu, Penciu, Dînu, Dîma, Nastea, Neacșu... Unui dintr'inșii își aduce aminte de Tirnova, de-o călătorie pe mare, de-o furtună groaznică și 'nsamună întimplarea pe poalele de argint ale Icoanei Maicii Domnului, pe care o hărăzește unei bisercii... „Cotu-negru” — mahală de plugari, prelungeste Birladul spre miază-noapte; „Raiul”, „Morile de vînt”, — spre apus...

„Strada Regală” tae țirgul în lung, trimițînd spre răsărit cele trei uliți cu dugheni: „Çoșocaril”, „Strîmba” și „Ștefan-cel-Mare”. „Paloda” le unește pe tustrele, aproape de malul Birladului și le adună'n piața „Sf. Ilie”. Biserica se ridică în margia; ea avea odată

chilii, și Birladul avea odată un primar care ținea să viziteze și să schimbe mesagiile cu colegul din capitala Franței. Și într-o noapte a poruncit acest primar pojarilor să dărime chilile, să curățe locul și să aștearnă caldarâm, ca să se minuneze adouazi norodul pentru lărgirea neașteptată a pieții.

Birladul are școli și are dascăli, dar lumea, pururea nemulțumită, pomenește mai ales școlile și dascălii care *au fost*. Din toate reședințele de ținuturi, pe vremea când numai lașul își avea *academia* sa, la Birlad se afla un „clas de latină” întemeiat prin dăruirea celor doi frați hoitel, boerii Neculai și Gheorghe Roșca-Codreanu, cititori și școlii profesionale de fete. *Clasul de latină* a ajuns mai apoi „Liceul Codreanu”. În Tecuciul meu, pe vremuri, se vorbea de acest liceu ca de cea mai bună școală din Moldova; după el, se pomenea cel dela Piatra; după acesta,—cel din Brăila... Mai în urmă s’au adaos altele, și astăzi toată lumea știe că toate liceele sînt bune, și, la fel...

Dela școli, dela dascăli—cred eu—Birlădenii au rămas cu oarecare patimă: să ’ntemeeze tipografia, să-și facă librării încăpătoare, să cetească, să scrie chiar... S’au tipărit gazete culturale, reviste literare, istorice, cărți de toată mîna...

Viăhuță, Ion Adam...

... Birladul a dat țării oameni mari. Dacă Vodă-Cuza s’a născut ori ba în Birlad, va dovedi cîndva preasfințitul arhieru Iacov Antonovici-Birlădeanu; se știe însă bine că pentru întăitul Domn al Principatelor-unite, Birladul era un solu de reședință în felul său,—un loc de dulci și lumești mișteri, pentru zi, pentru noapte, pentru cîteva ceasuri, cît trebuia viziteului, ca să-și schimbe caii...

Birladul a dat țării oameni mari: miniștri, generali, magistrați, —și va mai da, de bună seamă... Birlădenii, se înțelege, fac politică „mare” și’n stinul lor se vor găsi în orice clipă stegari vajnici pentru toate principiile dezbătute și aparate în cuprinsul Romîniei...

Pîn’atunci rămîne un oraș al furtunosului trecut și al amintirilor...

Tudor Pamfile

Scrisori din Paris

Caracteristici etnice.

O prejudecată comună explică marea imigrație de străini în Franța, prin renumele mondial de care se bucură încă de multă vreme geniul francez. Imensitatea împestrită de seminții, care-și amestecă într-o barbară simfonie dialecele pe străzile Parisului, ar fi atrasă acolo de lumina orbitoare a civilizației franceze.

Explicația poate fi adevărată, dar numai în parte. Pe atîția muncitori analfabeți, pe atîția parveniți aproape la fel, virgini și uși și alții în celace privește categoriile intelectuale, ce i-ar atrage? Snobismul? E explicabil pentru cel din urmă. Dar pentru primii?

Adevărul e altul. El e mult mai general, mult mai comprehensiv pentru toate categoriile. Străinii vin în Franța, pentru că din toate țările Franța e cea mai aproape de patria orișicui. Francezul se apropie mai mult decît oriunde de *omul în genere*, abstract, de omul „în sine”, de oriunde și de oriunde; el reprezintă omul mediu, rezumativ al tuturor tendințelor, al tuturor caracteristicilor, L'homme moyen al statisticianului Quetelet se pare că a fost inventat inadins ca să-l reprezinte. Deaceia el e mai puțin personal decît Rusul, Englezul ori Evreul. În Germania, în Italia, în Anglia, călătorul rămîne multă vreme „depaysat”. Adaptarea e mult mai grea. În Franța însă, fiecare se recunoaște în ceva încă dela început. Se poate spune că această țară e o succursală a umanității, un rezumat logic și oarecum artificial al întregii categorii omenești.

Există, incontestabil, o cultură franceză specifică, poate cea mai strălucitoare dintre toate. Ea nu apare însă într-o latură exagerată, sub un aspect caracteristic, ca un produs necesar al unui mediu social și cosmic cu totul particular; ea nu se prezintă cu un caracter bizar, incomprehensibil pentru străini, cum e mentalitatea rusă, scandinavă ori mahomedană. Civilizația Franței e mai mult a omenirii întregi decît a ei proprii. Ea constă dintr'un amestec de raționalism general valabil pentru toți cu o serie de moravuri lipsite cu totul de particularitate. „L'esprit français” înseamnă o serie de formule impersonale, care transformă claritatea în evidență. Ori, în general celace este evident nu poate fi prea personal. În Franța nu poți fi mirat de nimic. Poți să admiri, nu poți să fii surprins.

Se înțelege de minune că francofilii noștri exagerați au putut spune că fiecare om are două patrii: a lui și Franța. Nu același lucru poate spune călătorul din țările nordice, Anglia ori Rusia. Acolo

totul e obiect de mirare, de studiu; acolo totul și se pare enigmă și bizazările neînțeleasă. Altfel obiceluri, care nu se pot explica prin mentalitatea europeanului mijlociu.

Aceiași armonie medie între toate elementele caracterului, care domnă viața interioară a individului, se resfringe și în afară în raportul dintre clase. Egalitarismul francez e sincer și veritabil. Deosebirea între straturile sociale e minimă. Dela uvrier la funcționarul sus pus, de pildă, sînt puține diferenți izbitoare. Raționamentul unuia poate fi mai strălucit, ori mai bogat formal: în calitatea lui generală e același. Majoritatea populației o formează proprietarii mici și mijlocii. Nobleța despotică a trebuit să cedeze aici, înaintea altor țări. În schimb tendințele extremiste se înghieabă cu greu. Partidul comunist e mai slab ca număr și mai puțin viguros în luptă ca oriunde. Baza poporului o formează rentierul semidoct și filistin sau răzeșul chlabur și avar, eroul din „la Terre” a lui Zola, ori din năvelele lui Maupassant. Anecdota lui Mirbeau cu țăranul care favorizează sinuciderea mamei sale, neputincioasă, octogenară, fiindcă mîncă prea mult și nu producea nimic, nu e de loc exagerată și de parte de a nu fi reprezentativă pentru sentimentele clasei mijlocii de aici.

Avariția, clasică avariție a Franțuzului e legată tot de acest spirit mijlociu. Cetățeanul acestei țări nu poate pricepe că există o plăcere, de multe ori generoasă, de a cheltui ca să cheltuești. Vanitatea situațiilor false care va seduce pe un Grec, Spaniol ori Italian nu-l atrage de loc. Nobleța improvizată într'o zi, nevoia de a risipi bani pentru a-ți da iluzia de confort ori de boerie măcar o noapte, i se pare ridicolă.

În locul unei seri grandioase, ei preferă mai multe zile mediere dar sigure. Natural că forma politico-socială, adecuată unor astfel de moravuri nu poate fi decît o *democrație conservatoare*. În fond nepotul marelui revoluții, cetățeanul republicii de azi tremură de plăcere cînd privește defilarea unui falnic regiment de dragoni. Același mîndru cetățean, îmbulbat de morala kantiană, care prețuește și respectă în mod egal calitatea de „om” a cuiva, se va închina cu o resemnată venerație în fața unui titlu de conte ori de marchiz. Prudhon, cu eclecticismul său conciliant, cu dispoziția sa sintetică, pentru toate contradicțiile, cu revoluționarismul său „petit épicier” e genul cel mai reprezentativ al acestui popor.

Forma intelectuală a unei astfel de mentalități nu poate fi decît *raționalismul*. Retorica, logica și stilistica, preocuparea de a exprima clar și frumos, stă în fruntea programelor școlare. La Sorbonna, în Ecole normale superieure pulsul timpului nu e ascuțit. Bătrîna „composition française” sau „l'art de bien penser” își mențin tronul pe deasupra metodelor experimentale de alurea. Scolastica e încă la putere. Prin sălile mucegăite ale vechilor academiilor e nevoe de aer proaspăt.

În literatură, teatrul retoric al lui Corneille și Racine, mai ales al lui Corneille, nu poate îmbătrîni. Cu o îndușătoare perseverență, parizianul copil se va regăsi la șaiszeci de ani ascultînd aceleași trucuri, mișcat de aceleași fraze declamatorii pe care le știe pe dinafară, în fața aceluiași clasici care veșnic par că îi spun ceva nou.

Spectacolul lumii exterioare se înfățișează pentru acest popor în categorii strict delimitate, în compartimente clar deosebite unele de altele. Logica și inteligența îl conduc nouăzeci la sută din toate mișcărilor. Deaceia alături de Evrei, de unii din Germani, Ruși ori Italiani, Francezii sînt probabil poporul cel mai inteligent din lume. Înțeleg prin inteligență cele patru facultăți speciale, pe care le distinge psihologia sub acest nume generic, adică, iuțeala percepției, direcția gândirii, cenzura critică și spiritul inventiv. Toate aceste aptitudini la Francezi stau în fruntea acării de comparație față de celelalte popoare. Dacă unui Englez trebuie să-i repeti de trei ori o explicație, pentruca la urmă să fii tot așa de prost înțeles ca la început, un Francez îți depășește întotdeauna gândirea. Dela primele cuvinte îți completează el restul frazelor. Și nu doar intelectuali. Vor-desc de simplii țvrieri.

Pentru același motiv, literatura eminentă franceză e cea clasică. Secolul al XVII-lea, „le siècle de la raison“, o reprezintă în mod cel mai fidel, căci el e, esența indestructibilă a spiritului celui mai național. În alte timpuri, cu același unitate în genealogia morală, un Voltaire, un Rivarol, ori un Chamfort, tot așa de reprezentativi cași înaintașii lor, se vor declara filii intelectuali ai secolului al XVII-lea.

Romantismul e puțin gustat de Francezi. Dovada e, că după ce epidemia morală a celui „mai du siècle“ s'a stins, romantismul e puțin celtit. Lamartine și Musset zac sub straturii de praf. Doar Victor Hugo se mai recită pe la serbări școlare, la zile naționale odată cu comemorări militare sau la teatrul-muzeu, care se mai cheamă cu un titlu uzurpar și „Comedia franceză“. Neo-romantismul sub forma de simbolism e apăsajul unor cenzuri minoritare.

Ch. Maurras, dirigitorul conștiinței naționaliste celei mai pure în politică, luptă în literatură pentru neo-clasicism. El găsește că majoritatea erorilor, pe care le-a comis poporul său sînt rezultatul imaginației romantice, facultate cu totul străină de aptitudinile etnice.

Entuziasmul francezilor pentru Voltaire, în care se recunosc ca într'o oglindă e fără limită. Prin claritatea inteligenței sale, prin logica sa tot atât de riguroasă pe cit de îngustă, prin lipsa de umanitate sentimentală, prin disprețul său față de forțele misterioase subconștiente ale sufletului, Voltaire e parcă însăși „idela-tip“ de francez. Întrebași în schimb pe oricine ce crede despre J. J. Rousseau. O exclamație de oroare e primul răspuns. În urmă și se dau deslușiri că sentimentalismul umanitar, sufletul profund omenesc al acestui apostol n'au nimic comun cu mentalitatea lor. Pentru mulți el e pur și simplu un „boche“ deghizat. La un curs am auzit o celebritate sorboniană care-l caracteriza nu fără oarecare ironie prin această comprehensivă formulă: „C'est un cheminot protestant.“ Tot ce se apropie de familia intelectuală a lui Jean Jaques, e privit la fel. Misticismul creator, vitalismul sănătos și plin de optimism al lui Bergson îl lasă reci. Pentru grupul „Action française“ marele filozof contemporan e un... trădător, fiindcă a îndrăznit să afirme o sensibilitate evreiască alături de cultul splendidei „rațiuni“ franceze.

Cum aptitudinea mistică le lipsește cu desăvîrșire, marea noastră soră latină, constituită poate poporul cel mai ireligios și cel mai anticlerical din lume. Catolicismul are mai mult o semnificație socială și una estetică. El e religia care sancționează prin postulatul

erarhiei, al autorității, pretențiunile oricărui regim aristocratic. Noblețea și clerul, sabia și crossa sînt și azi cel mai legați prietini. De la marchizii ofițeri sub halne de dantelă care mai apără și azi în politică preeminența bisericii, pînă la cucoanele caritabile din faubourgul Saint Germain care arborează peste tot tovărășia unui abate elegant și pînă la snobii parveniți, care înainte de a călca pragul nobleții se reconciliază cu biserica, cerînd scuze pentru ateismul plebeian de altădată, — toți, dar absolut toți reprezentanții boierimii împart cu clerul amărăciunea unei duble decadențe. Afară de această semnificație socială, catolicismul a mai putut crea o arhitectură sau un ritual fastuos al vieții cotidiene.

Celace se numește o civilizație religioasă, o morală și o metafizică cum e acela a reformei de ex., n'a putut favoriza niciodată. Viața interioară l-a fost strălună. Complicațiile cazurilor de constituție le cunoștea doar după norme exterioare.

Deaceia dacă Franța a lăsat atîtea invenții intelectuale ori literare, ea n'a lasat nici una *morală* ori *religioasă*.

Entuziasmul pentru idei poate fi fără margini: probă jacobinismul, probă toate revoluțiile pe care le-a făcut în sec. XIX-lea. Pentru sentimente însă, el e mult mai slab. Astfel Pascal ori Rousseau vor rămîne genii străni, zviruite de accidente neînțelese în sinul unui popor care-l consideră ca străinul. Renan, care de altfel era un spirit foarte franțuz, a lăsat o vorbă care constituie o enigmă pentru majoritatea poporului de aici doritor de claritate: „dans ce monde il n'y a que des âmes en prison.” Mentalitatea logică, raționalistă refuză să admită aproximația.

Pe altă cale, căpătăm aceleași diagnoze. Dintre toate artele muzica e cea mai aproape de natura subconștientă, intimă, mistică a sufletului. Ea cuprinde năzuința neînțeleasă a mișcării sufletești. În ritmul ei, nelimitat nici măcar de melodie, profunziunile tainice scapă de tirania inteligenței. Doar printr'un eian exoteric, sufletul comunică cu exteriorul. Și pe această cale inaptitudinea franceză pentru misticism e evidentă. Veți găsi puține popoare, vorbesc de marea mulțime, care să fie mai puțin izestrate muzicalmente.

Nu există menaj burhez în care domnișoara casei să nu ia lecții de piano ori de canto. Nouăzeci din o sută însă, încep prin a face disperarea profesorului pentru a sfîrși prin a cînta falș... marseilleza. Pentru Rus și Italian muzica e limbaj, Majoritatea gândirii lor se exprimă prin sunete. Neamțul mai puțin dotat în mod natural, printr'o puternică aplicație reușește să devie bun muzicant. Francezul se va trudi în zadar: în această privință mediocritatea e fatală. Cîntecul uvrierilor la eșirea din fabrică, a școlărilor din școală, clucele fărânești de petrecere sînt de o sărăcie și de o monotonie exasperantă. Cel mai variat, doar dacă cuprinde trei note combinate între ele! Bine înțeles e vorba de muzica populară, căci în producția muzicală cîntă intervin și alți factori.

Un popor de logicieni nu poate fi în același timp un popor religios sau muzical.

Amintirea dominației istorice, conștiința unei vechi civilizații, imprimă acestui popor un sentiment foarte pronunțat de exclusivism și grandomanie.

Formula raționalistă: „Il y a en France quatre états anti-français: les métèques, les juifs, les ouvriers et les protestants”, nu e proprietatea unei slabe minorități. Aproape toți o gîndesc, dacă ceva mai puțin o spun. Ideia că tot ce este peste hotare e infernal, că singurii Franțuzii produc cultură în toată lumea, e în capul tuturilor mai ales dela războiu încoace.

La cursuri nu se citează decît foarte rar celebritățile străine. Atunci cînd se citează se amintește numai decît că același idee a fost formulată întâiu de un Franțuz și că străinul n'a făcut decît ori s'o repete ori s'o aplice. Neîncrederea față de literatura străină e proverbială.

Dela Voltaire, care spunea despre Shakspeare că e un „barbar beat”, pînă la Lemaitre care susținea că teatrul nordic, Ibsen în special, plagiază pe... Georges Sand (despre care Nietzsche zicea: es ist eine schreibende Kuh”, în ediția franceză „Vache a traire au beau style”), lipsa de simpatie pentru literatura străină e aceeași. Aici avem la Paris un teatru afectat special lui Ibsen, care se umple numai cu străini și cel mult cu snobi. Felul cum e masacrat acolo marele scandinav e o împletate. În limbajul curent, pentru a caracteriza o femeie absurdă ori imorală se zice: „une dame d'une ibsenité révoltante”. Deasemenea editorii care întreprind traduceri străine știu bine ce înseamnă asemenea aventuroase încercări.

În ultimii ani, știința modernă a fost profund zdruncinată de teoria unui evreu neamț, Einstein, care încearcă să pue la îndoială, printr'o teorie numită a relativității, însăși legea gravității.

La Collège de France, la Sorbona, în laboratorii particulare savanții de aici se trudește să demonstreze că nu știu cînd, nu știu care Francez a fost un precursor al aceleiași teorii, pe care Einstein s'a mulțumit doară s'o aplice.

În toamna trecută, au apărut aproape simultan în librărie trei capo d'opere ale romanului contemporan: „Frau Mari Grubbe”, a Danezului Jacobsen, „La Grande Faim” (Das Grosse Sehnen) a Norvegianului I. Brojer și „Sous les yeux d'occident” a Englezului Joseph Conrad. Prima e analiza delicată a existenței unei femei desorientate: o poezie delicată se aliază la pagini de cel mai crud realism; a doua, care a cunoscut pînă și în America mil de ediții, a fost apreciată acolo ca „evanghelia morală a timpului”; a treia e poate cea mai bună pîctură a caracterului rus din toată beletristica contemporană.

După cum se vede nu e vorba de producții banale.

Am urmărit înadins toată publicistica franceză ca să întîlnesc o recenzie ori o apreciere. Afară de cîteva rînduri de o revoltătoare neînțelegere în „le Temps” (Paul Souday) nicăeri nimic. Mentalitatea nordică trece drept nebuloasă. Pornirile de pasiune puternică le par ridicole și neverosimile. Crescuții pe malul senin al Mediteranei, Franțuzii nu pot avea categoria infinitului. Pe pragul cunoștinții ei somează fenomenele ca să-și prezinte frontierele drept carte de identitate.

Pentru nehotărît n'au loc de cetățenie.

Din bogata literatură modernă germană: Thomas Mann, Arthur Schnitzler, Richard Dehmel, Rainer Maria Rilke, Stephan George, Wede Kind, nimic nu există tradus. Mai mult, din manualele clasice de școală, cel puțin în domeniile unde Nemții sînt neîntrețuși, ca e-

conomia politică, psihologia etc. nu veți găsi nimic. Și totuși grandomania acestui popor n'are nimic egoist în ea. Din sinul său a radiat ca un dar trimes continentului, exemplul libertăților constituționale, respectul umanității, scintela spiritului și a bunului gust. Secoli întregi omenirea întreagă a luat veșnic fără să dea nimic Franței.

Azi orgoliul ei seamănă cu al boerului ruinat care preferă să nu mănince, decât să nu dea un bun bacșiș. Franța nu se poate resemna la rindul ei la rolul de școlăriță ascultătoare. Ea crede că nu mai are ce învăța de peste hotare. Tot ce a fost de spus, a fost săcătuit de genille ei naționale, pe a cărui trecut își menține întreaga viață de azi. Cum se exprimă ei însuși: „elle se raconte”.

Și tocmai în această neputință de asimilare, de utilizare a produsului străin, în acest dispreț osificat care nu mai vrea să primească nimic din afară, în tragedia aceasta mută, stă nobilul suicid al poporului francez.

Impietrit în gestul generos al sămănătorului, el nu vrea să-și umilească mîndria în platitudinea imitației. Cavalierește, resemnat și eroic își pregătește singur asfixia prin care vrea să moară.

Mihai D. Rălea.

Recenzii

C. Stere, In literatură. Edit. „Viața Românească”, 1921, Iași, Preț 12 lei.

Intre oamenii noștri politici, d. Stere e destigur o figură aparte. Trecutul său revoluționar, cultura lui vastă, spiritul său filozofic, tăria convingerilor, intransigența și acel fanatism logic alît de reproșat de adversari, dau un relief deosebit acestei personalități, a cărei acțiune în ultimele două decenii a avut darul ca nu odată, să provoace discuții aprinse și să răscolească pasiuni violente.

În orele de răgaz ale vieții sale agitate, închinată studiului și acțiunii, d. Stere a făcut excursii și în domeniul literaturii. Afară de „Notele de călătorie din Ardeal” și „În voia valurilor”, dramatice amintiri din Siberia, însufleșite de aceea religie a suferinții pe care o întâlnim la romancierii ruși d-sa a scris, subî pseudonimul Șarcăleanu, mai multe încercări critice, unele în „Evenimentul literar”, acum douăzeci și opt de ani, altele în revista noastră. Cîteva din ele au fost reunite în acest volum, care cuprinde afară, de pagini despre Coșbuș și despre Pallissot, două studii lungi asupra lui Constantin Gulescu și a lui Goga și trei consacrate lui Ibsen, Tolstoi și Oscar Wilde.

Cetitor pasional și cunoscător a mai multor literaturi străine, cum e cea engleză și rusă, d. Stere posedă un gust literar dezvoltat și farmecul estetic al unei opere nu-l poate lăsa insensibil. Studiul asupra lui Tolstoi și paginile în care analizează tehnica lui literară, ne-o dovedesc în deajuns. Dar pentru d-sa, arta nu poate fi considerată ca un simplu joc al imaginației și al simjurilor, cum fac acei esteji pe care substratul sufleteșc și etic al unei opere nu-l interesează. Fără a merge până la tezism, d. Stere e din acei care văd în artă un puternic mijloc de suggesție, care poate fi întrebuițat pentru bine sau pentru rău, din acei care cred că un scriitor îndeplinește chiar fără voia lui un rol social, că el are o sarcină, „une charge d'âmes”. Deaceia, în opera unui romancier, a unui dramaturg, sau a unui poet, ceiace pe d. Stere îl interesează în primul rînd e omul, și acest om nu ațîl din punct de vedere psihologic ca pe d. Ibrăileanu, în pătrunzătoarele și subtilele lui analize, cit din punct de vedere filozofic, acel al concepției asupra vieții pe care o are scriitorul și a crezului său social. Senzul profund, semnificația etică și socială a unei opere, itală ceiace d. Stere încearcă și reușește să redea în aceste studii, în care apare ca un gînditor și ca un om de lupă care înțelege și apreciază aproape în totdeauna lucrurile în raport cu idealul său.

Naționalistul și democratul militant, luptătorul social și politic e cu deosebire vizibil, în studiul plin de un tineresc și înflăcărat entuziasm asupra lui Goga, studiu al cărui ton patetic, când ne gândim la activitatea ulterioară a poetului, ne poate surprinde azi. Socolind însă împrejurările în care aceste pagini au fost scrise, (la 1906, în Chișinău, în provincia asuprită de jugul străin, în frigurile revoluției ce permiteau speranța), nota lor sentimentală își găsește ușor explicația.

În studiile asupra lui Ibsen și a lui Tolstoi, din care cel din urmă ar face onoare oricărui literaturii europene, apare mai ales gânditorul. D. Stere admiră pe Ibsen, dar are rezerve în ce privește individualismul său: „Dacă în numele individualității și a demnității omenești, e legitimă critica cea mai vehementă a temelilor societății, individualitatea emancipată de jugul prejudecăților și al minciunilor convenționale, trebuie să-și supună acțiunea unor norme conștient acceptate, în virtutea solidarității omenești superioare. Altfel nu putem ajunge decât la un groaznic anarhism, la peirea societății și la ruina individualității în același timp.” Și d. Stere nu își ascunde simpatia sa pentru Björnson, poetul jărănist și democrat, care e desigur mai puțin genial, dar are un suflet mai echilibrat și o concepție mai sănătoasă a vieții.

Opera lui Tolstoi e analizată în chip superior și rostul adinc al propagandei acestui înfricoșător prooroc biblic, degajat cu o rară pătrundere. Nu mă pot opri de a nu face această lungă, dar atât de caracteristică și semnificativă citație: „Nimeni nu aude chemările lui patetice la „viața așezată pe pământ”, nu-și însușește „regula de neimpotrivire”, nu-l urmează pe calea ispășirii prin abținere, nu primește formula lui de reformă agrară, nici celelalte îndrumări variate spre rezolvirea crizei actuale. Dar groaznicile-i asalturi împotriva tuturor „autorităților, obiceiurilor, tradițiilor, legilor”, toată critica-i destructivă servește numai operei revoluționare și glasul său profetic pătrunde în sfere, face să se cutremure în muștrarea de cuget inimile, inaccesibile propagandei revoluționare obișnuite și... impune revoluția, ca o cerință, ca un imperativ categoric al rațiunii și al conștiinței morale.... Așa dar, cu toată lupta-i nepregetată de lungi decenii, împotriva revoluției, Tolstoi, desigur, contribuie și el, și în măsură uriașă, la îngrămădirea acelor forțe destructive, a cărora explozie amenință să dărâme în curând vechiul edificiu al Sfintei Rusii, pravoslavnice, țariste și feudale. Dar, tot așa desigur, zbuțumata lui căutare a cărilor nouă nu găsește răsunet, și din tot sistemul său creștin și rural, nici o pietricică nu e menită să servească la reclădirea din dărămături a Rusiei de mine....”

Studiul final, asupra lui Oscar Wilde, e scris c'o deosebită căldură. Celindu-l, simți că subiectul a pasionat pe autor și figura seducătoare a acestui Petroniu contemporan, cavalier al artei pure și apostol al trîndăviei elegante, din care încercările grozave ale vieții reușesc să facă un alt om, e redată în trăsături viguroase. Opera poetului englez e apreciată c'o senină obiectivitate. „Cel ce a început așa cum a început Oscar Wilde, și a sfîrșit cum a sfîrșit el, desigur nu se află în condiții prielnice pentru a ne da o concepție sănătoasă și justă asupra vieții și asupra manifestării ei în artă și chiar cînd e prins în chingile de fier ale durerii și ale înjosirii, e firesc să auzim la el note false....”

Dar strigătul lui de amară călnță, în „De Profundis” și protestul lui sîngeros în „The Ballad of Reading Gaol”, — îi dau dreptul la recunoștința noastră și numele lui va rămînea în galeria marilor poeți, și marilor victime ale vieții....”

Scrise cu îngrijire și într'un stil care vibrează ades de emoție concentrată, pline de idei care deschid cititorului o largă perspectivă, străbătute de un înalt suflu etic, excursiile literare ale d-lui Stere lor sînt menite a avea asupra tineretului nostru intelectual și asupra celor „ce nu pot trăi fără zbuțum și veșnica căutare a lui Lessing” o binefăcătoare și tonică influență.

D. D. Patrașcanu, Domnu' Nae. Edit. Steinberg, 1921, București, Prețul 14 lei.

Subtitlul acestei cărți este: „Scene din vremea ocupației”. Așa dar este vorba de un nou document literar asupra vastului cataclism omenesc, în care s'au scufundat vre-o zece milioane din specia noastră și care ne-a izbit de aproape și pe noi Români. Multă vreme de aci înainte, documentele asupra acestui eveniment vor clădi teancuri și biblioteci și cugetul omenesc înfiorat nu se va liniși până când nu va ajunge să înțeleagă—de ce nenorocirea aceasta a trebuit să fie... Istoricii, sociologii, economiștii și alți cercetători ai rostului și ai fenomenelor vieții omenesti se vor trudi o sută sau două sute de ani, de aci înainte, ca să ne lămurească pentru ce 'biafa omenire a trebuit să verse puținele cu lapte, tocmai când îl umpluse mai bine...

Și, într'o zi depărtată, străneștii noștri vor desluși, subțilă și însingurată scenă a măcelului din anii 1914—1918, 1919, 1920... în tocmai ca subțilă scena unui teatru de păpuși, sfârșitul fatală care ne-a făcut să dănuim în bălțile de sânge așa precum am dănuit. Străneștii noștri, străbătând cimpurile încă însemnate cu cicatricele foslelor franșee, se vor gândi la noi, mișoși și compătimitori: „Sărmanii! ei nu-și dădeau sama că au murit pentru cu totul altceva decât credeau ei că mor! Ce credeau ei că fac și ce-a eșit!”

Bănua, putea să prevadă Alexandru Macedon ce va eși din curceririle lui? Intrezărea măcar Aristotel ce urmări era să aibă revărsarea elinismului asupra popoarelor Asiei? Cine știe ce forme nouă de viață socială, cine știe ce alcături neașteptate vor crește și vor prospera într'o zi, pe mormintele celor ce-au murit erol, luplindu-se să izbîndească altceva decât ce era dat să iasă.

O, noi, contemporani, de-apururi mișoși și pălîmași, continuăm să fremătăm de simjirile și de convingerile cu care ne-a apucat cataclismul. Nu putem să credem așa ușor că toți laolaltă am fost deopotrivă de piciliși și că în zburile noastre felurite și uneori prolvnlice n'am făcut decât să ne zbuciumăm la capătul sfârșit, legale de pi-ciorul fiecăruia dintre noi.

Firește, înțelepciunea aceasta începe să ne coprindă todeauna adouazi după eveniment, adică după ce am alergat, am răcnit, am blestemat și-am anatematizat. Trebuie să adăogăm însă că și atla e prea mult, întrucît bănuiala tristei și universalei păcăleli e un fel de rază ultra violetă, pe care prea pușini ochi intelectuali pot s'o perceapă și s'o refle.

Dintre toși spectatorii vieții omenesti și dintre toși culegătorii de documente asupra ei, cei mai norocoși și mai cișligași sînt cei din neamul lui Juvenal, Molière, Caragiale ș. c. a., adică scriitorii care scot ris din plînsul nostru și comedie din nenorocirile noastre. D. D. Patrașcanu face parte din această fericită familie.

Sînt rari scriitorii dăruși cu această prețioasă însușire a risului care ne cenzurează și desleaptă în noi bunul simț. În vraful literaturilor de preluzădeni vei găsi belșug de scriitori posomorși, triști, îngîndurași... vei găsi numai cișiva care să știe să scoată din bolovanii și din nisipul vieții omenesti acea licură de aur menită să ne înveselească și prin ris să ne împace cu soarta și cu oamenii.

Un scriitor din această categorie excepțională are dreptate todeauna. Scriitorii care discută sau pledează sau se jelesc și umplu lumea cu vaetele lor, pot să aibă sau nu dreptate... Cine are puterea rară să ne facă să ridem nu se înșală niciodată.

Amicul Patrașcanu redeschide amînirii noastre cartea tristă a celor din urmă ani, prin care am trecut, dar nu spre mai multă întristare, ci spre mîngîierea și despăgubirea noastră.

E adevărat că autorul ni se arată pe icl pe colea cu zana ruptă. Dar cine poate să-l învinovăţască! Humorul lui de-ar fi fost puternic ca armura lui Achile, şi tot ar fi plesnit câteodată, în luptă cu ce ni-a fost dat să vedem şi să trăim, pe vremea restriştelor naţionale.

Totuşi, sentimentele cetăţeanului chinuit de durerile fărăi lui şi exprimate nud, ca la d-ta şi ca la mine, ne întipă în numai în „Prolog”. Incolo, Patraşcanu ajunge iar slăpin pe milioanele lui şi pe darul lui firesc. *Domnu' Nae, Popa Trăsnea, Five-o'clock, Trica lui Gogu Tasică...* ne desfătează astăzi cu alii mai mult cu cît odinioară împrejurările descrise şi oamenii pliduiţi în ele ni-au strins inima sau ne-au amărit mai mult. *Gambetta travestit, Jalinca tragodie a Căpităniului Pontbrant* sînt nişte întele admirabil înfipite în lumina ironiei lui Patraşcanu şi izbite fără greş - ca la tir - cu fiecare frază, cu fiecare glon, din prodigioasa cartuşieră a prietnului meu.

Patraşcanu şi-a ales partea cea bună care nu se va lua dela el. Darul lui fericit ne împacă şi ne ajută să ridicăm mai sus gîndurile noastre. Este de-o mie de ori mai bine să rizi şi să faci şi pe alţii să riză, în faţa vieţii covârşitoare, în faţa oamenilor incorigibili şi în faţa evenimentelor uriaşe pe care nici nu le-am chemat, nici nu putem să le explicăm... De-o mie de ori mai bine, decît să plingem ori să facem pe alţii să plingă!

Alături de *Amintiri şi Schife*, de *Timotelu Mucenicul* şi de *Candidat fără noroc*, Patraşcanu aşează astăzi pe simpalicul *Domnu' Nae*, personaj de aci înainte cu notorietate durabilă, ca unul care a dus pe umeri povara ocupaţiei străine, a ţinut aprinsă, în lăună, candelă încrederii naţionale şi a proorocit, cu uimitoare siguranţă, că roala sorşilor ne va scoate iarăşi de-asupra.

In leancul documentelor romineşti asupra dramei noastre din anii 1914-1919... documentele ca *Domnu' Nae* vor fi cele mai interesante. Nu ne vor obosi niciodată. Penitrucă adevărul, logica, elocinţa... şi sănătatea trăsesc, toate, în risul a toate ertălor.

G. GALACTION

Paul Adam, *Le lion d'Arras*, Flammarion Editeur. Pasiunea lui Paul Adam pentru înfipmările istorice adaugă ciclului „Le temps et la vie”, în ultimul roman apărut, un episod din frămîntările antemer-gătoare revoluţiei franceze dela 1789 şi preluđuul acelei lupte hotărîtoare pentru soarta principiilor de libertate, egalitate şi fraternitate, care l-a făcut pe Goethe să exclame adouazi după Valmy: „o lume veche a pierit, o alta nouă se naşte”.

In cadrul oraşului Arras, unde se născuseră Maximilian Robespierre, Fouché şi Carnot, el analizează starea de spirît a tuturor claselor sociale, ale acestui colţ de provincie, frămîntate de ideile sociale şi politice şi de noile descoperiri ştiinţifice. Scrierile lui J. J. Rousseau, Montesquieu şi alţii, memoriile ştiinţifice ale lui Lavoisier, Carnot, Franklin, erau continuu subiect de discuţie al celor culşi, Războiul de liberare al Americii, unde Franţa luase parte activă prin marchizul de La Fayette şi unul din eroii povestirii Juste-Emile Héricourt, precum suflarea de libertate, egalitate şi dreptate ce venea de peste ocean, prin povestirile celor întorşi, înflăcărău poporul de jos. Teoriile nouă în forlificaşte şi tactică ocupau pe ofiţeri, între care şi pe viitorul general al revoluţiei Carnot.

Ziarele revoluţionare erau celele cu aviditate, articolele violente învăţate pe de rost şi recitate altora, pasionaşii teoreticiani ai îndreptării sociale, incorupibilul Robespierre, violentul Danton, Roland, Marat, Fouché, erau idolatrizaţi. - Revoluţia se anunţa totuşi destul

de pașnică, dar trecerea celor 20000 de nobili în străinătate pentru a aduce armate străine, trădările și primele eșecuri, exasperară poporul. Revoluția amenințată se confunda în mintea lui cu însăși patria, și furtuna de patriotism arzător dezlănțuie furia întregii Franțe.

Revoluția avea în frunte pălămăsi teoreticieni ai republicii, avea pe partea ei întregul „*tiers état*” și mare parte din armată, care nu mai era formată din nobili, avea de partea ei știința, care-i dădu pentru înălța oară puțința de a recunoaște dela distanță pozițiile și intențiile dușmanului, cu ajutorul balonului. Marea bătălie dela Valmy, a fost câștigată grație balonului captiv ridicat de Juste Emile Hélicourt deasupra cîmpului de bătae, purtînd emblema leului dela Arras, marca orașului și a provinciei Artois.

Romanul nu are un subiect propriu zis epic. E mai mult filmul frământărilor premergătoare revoluției și a stărilor de spirit înaintea Teroarei. E un tablou într'un reușit colorit istoric al unei mulțimi înflăcărate, naive și ușor încrezătoare, purtală dela o holărire la alta, dela simpatie la ură, dela idolatrizare la moarte, după cum i se sugerează de alții, dar împinsă înainte de o credință fanalică în dreptatea ce-o are.

O. ALEXIU

Joseph Rivière, Gérard de Lacaze-Duthiers, biographie critique, edit. Stavrinou, Le Caire, 1920.

Ni se revelează prodigioasa activitate a unui scriitor care, de 25 de ani, își clădește opera lui critică și estetică după principii personale și care e totodată unul din precursorii „vieții estetice” a omnirii viitoare.

Numai titlurile citorva cărți ale lui Lacaze-Duthiers ne-ar indica preocupările lui de luminare și creator al frumuseții în artă și în viață:

„*Idealul omenesc al artei*”, încercare de estetică liberă; „*Descoperirea Vieții*” considerată ca cea mai frumoasă carte ce s'a scris dela Ruskin încoace, despre filozofia artei. Ideia centrală este: „Arta e descoperirea vieții”. Aceasta poate fi un răspuns linerimii neliniștite, ce-și caută o nouă credință: — idealul estetic, generator al operei de artă, care nu e nici copia, nici deformația vieții, ci transpoziția ei prin sinteză: omul „descoperă” viața recreînd-o prin opera de artă. Estetica este „știința vieții”... Iar critica este „sentimentul artei” — arta care judecă arta. Critica să fie creatoare, să „descopere estetica vieții”.

În altă lucrare, „*Unitatea Artei*”, Lacaze-Duthiers pune definitiv problema artei în viață, studiînd tehnica artelor, școlile artistice, etc.

Fondul artei e iubirea. „Arta și iubirea se confundă, — iar critica e viața înțeleasă și simțită”. Frumusețea e în sinteza vie dintre logica gîndirii și emoțiunea inimii. Arta e adevărata rugăciune a omului modern; ea nu poate fi utilitară, ci utilă.

În „*Cultul Idealului sau Aristocrația*”, autorul pune arta în raport cu societatea. Pentru el democrația nu-i nici mai bună nici mai frumoasă decît aristocrația. El desparte societatea în două tabere ce se luptă între ele fără milă: 1° *Aristocrația*, alcătuită din indivizi liberi, sinceri, deslegați de tradiții și care n'au alt scop decît să se înfrumusezeze în contact direct cu viața, reacționînd în contra mediului prin „acțiuni de artă”. Ei alcătuiesc aristocrația gîndirii, „partidul frumuseții”, opus 2° *Mediocratiei* care cuprinde pe toți ariviștii, pseudo-artiștii, pseudo-anarhiștii, falșii gînditori, politicienii, moralizii, sociologii — toate „brutele” fixate într'un mediu, parazitare și

utilitare. Acesta e „partidul urășeniei”... împotriva căruia autorul mafe scrie „*Liberatarea Gîndirii*” (950 pg.) care e o enciclopedie cuprinzînd 300 capitole în care sînt cercetate școlile filozofice, sociologice, literare și artistice. În alte cărți el constată triumful brutei care are azi toate onorurile; împotriva barbariei organizate, el opune idealul estetic al vieții, și profetizează (1913) că „Patriotismul de afaceri neamenință cu un războiu universal”.

Penru Lacaze-Duthiers, arta pură e de neconceput, căci arta, fiind o funcțiune a vieții, își are rădăcinile în umanitate. Dar arta nu e nici socială, ci a-socială, a-morală, a-politică; ea nu suferă nici-un compromis nici cu poporul, nici cu altă clasă a societății. Artă e individualistă, bazată pe egoismul creator. „Sfîntul egoism artistic” e una din forțele vieții conștiente. De-aci, autorul ajunge la „turnul de fildes”, care e însă *vitru*, deschis la toate curentele și șgomotele naturii și ale oamenilor.

Dela visul unui „socialism estetic” Lacaze-Duthiers a revenit — după crude experiențe — la artistul ce-și păstrează autonomia sa creatoare, căci numai creînd pentru sine el va crea și pentru ceilalți.

Artistocratul e un supra-artist care își pune actele vieții sale în acord cu gîndirea sa. Emoțiunea, prin care artistul recrează viața naturii, e o „acțiune de artă” ce purifică viața, ce face și din existența omului o operă de artă. După cum supraomul lui Nietzsche e caracterizat prin „voința de putere”, supra-artistul lui Lacaze-Duthiers e o „voință de forță estetică” ce ținde cătră creațiunea frumuseții fără nici-un compromis moral, politic sau religios. Idealul e deci în „viața prezentă” mereu ajuns și mereu urmărit. Într’un cuvînt, Lacaze-Duthiers face din estetică o știință universală „adevărata știință concretă, vie” ce înlocuiește toate celelalte științe, pentru că ea condiționează, dirijează și devine unica regulă a vieții.

Biograful, d. Joseph Rivière, încearcă să dea acestui precursor al artistocrației viitoare locul pe care-l meriță, anexînd la studiul său numeroase opinii, între care ale lui R. de Gourmont, A. Suares, R. Rolland care împărtășesc credințele acestui neobosil combatant.

Încă vre-o 15 opere, la care autorul lucrează de 20 ani, vor complecta marea edificiu al „Artei și al Vieții”.

EUGEN RELGIS

* * *

Max Deri, *Naturalismul, idealismul, Expresionismul*, 1919, Verlag Seemann, Leipzig.

Partizan al lui Mach, autorul admite că, propriu vorbind, n’ar exista teorii adevărate și teorii false, așa că alegerea dintre teorii neputîndu-se face serios din punctul de vedere al adevărului, rămîne să se facă după economia de energie mai mare, ce una din ele ne oferă, zice Deri. Și anume, cea mai economică este acea teorie care cuprinde într’un sistem închis toate faptele la care prelinde că se rapoartă, fără ca între faptele subordonate ei să existe cea mai mică contradicție.

Plecînd dela această teorie epistemologică, Max Deri răspunde că în problema apropierii sau depărtării de asemănare dintre natura ce servește de model și opera de artă plastică, soluția cea mai economică este a considera producțiunea artistică sub patru feluri tipice, singurele posibile, de prezentare: naturalismul, permutația naturalistă, idealismul și expresionismul.

Ce înseamnă fiecare din aceste patru categorii?

Naturalismul caută să reproducă obiectul cât mai exact, astfel încât în fața reproducerii artistice să se producă în privitor cât mai exact sentimentul pe care îl provoacă modelul natural. Exemplu de naturalism este tabloul „Politicianii de sat”, unde Leibl redă cu uimătoare asezare un grup de cinci țărani ascultând într-o oadă cetirea unui ziar politic.

Permutația naturalistă desface obiectele în fragmente și din fragmente dela diferite obiecte compune o singură operă unilă de artă, care în unitatea ei nu reprezintă nimic existent întocmai așa în natură. De pildă un centaur cu bustul de om și cu restul trupului de cal.

Idealismul lasă la o parte din model toate particularitățile și reproduce numai ce face obiectul are comun cu celelalte obiecte de același fel. Exemplu de idealism este statuia Idolino din Florența, unde lăsându-se amănunțimile particularizante ale unui anumit nud de tinăr, se modelează numai ce face e oarecum noțional la un tinăr nud.

Expresionismul face la obiect o alegere între însușiri, nu între părți ca la permutația naturalistă, și pe unele însușiri le exagerează cu intenție, spre a produce mai mult efect. Exemplu de expresionism este „Ingerul care cântă” al lui Grünewald, unde toată figura a fost deformată în sensul deformațiilor ce se produc la cântare, însă cu mult mai mult decât de obicei.

Ce viitor au aceste feluri de artă? — Aplicând teoria economică „Grenznutzenstheorie” la judecata de valoare estetică, anume că un obiect de artă face o cu atât mai mare plăcere cu cât capitalul nostru de impresii de același fel cu cele produse de obiect este mai mic în momentul receptării, zice că viitorul apropiat aparține expresionismului. El ne poate îmbogăți capitalul nostru restrâns de sentimente expresioniste, pe când de sentimente idealiste, care au dominat mai mult de trei secole în Germania până la jumătatea secolului al XIX-lea, și de cele naturaliste care au dominat dela jumătatea sec. al XIX-lea, publicul este astăzi în condiții de săturare. Despre permutația naturalistă uită să ne mai profetizeze.

Ideile lui Max Deri provoacă o serie de reflexiuni asupra bazelor sale epistemologice, asupra diviziunii cvadruple și asupra viitorului artei. Să vedem pe rând.

Dacă este să nu ne jucăm de-a cuvintele, criteriul comodității al lui Deri trece într-o dificilă alternativă. Ori criteriul este într-adevăr comod, economic, și atunci aplicarea lui, după cum oricine poate să observe din propria-i experiență, duce la rezultate, în genere, superficiale; ori căutăm să-l dăm profunzime criteriului economic, și atunci punând problema în toată complexitatea ei, criteriul nu mai poate fi numit în mod normal comod, ba dimpotrivă: e foarte incomod. De pildă e comod să gândim că soarele se învârt în jurul pământului, dar ca să aprofundăm realitatea și să înțelegem că pământul se învârt în jurul soarelui, se cere o sforțare intelectuală mai puțin comodă decât cea dintâi.

În contra diviziunii cvadruple a lui Deri, votul căuta să construesc o alta, intrucît mi se pare defectuoasă, prea comodă. Mai întâiu e de observat că diviziunii lui Deri îi lipsește o întreagă categorie. Deja la impresionisti se făcuse încercarea de a se reda în artă plastică, sunetele.

Futuraștii au redat sunete și mirosuri în culoare și în forme. Pictorul rus Kandinski reda prin undări colorate sonate și simfonii. Acest fel de producție artistică trecut cu vederea de esteticismul german, să-l numim transpoziționism sau încă producțiune artistică prin sinestezie. Apoi categoria idealismului pe care Deri o cita deosebit, aparține expresionismului. Așa Idolino nu e decât o sculptură expresionistă unde se accentuează formele generale ale unui corp de tinăr. Pe de altă parte, permutația naturalistă și expresionismul sînt două

moduri ale artistului de a se îndepărta de natură, de a idealiza, deci două moduri de idealism. În ce privește termenul de permutație naturalistă, e mai bine să se spună pur și simplu permutație, fiindcă ea poate în celelalte însușiri ale ei, decât locul formelor, să se apropie sau să fie foarte depărtată de natură. Dacă s'ar încerca să se treacă mai departe, zicându-se că și permutația este tot un fel de expresionism extins, mă voi opri totuși de a admite, în vederea nevoii ce revine în discuțiile de artă de a avea mai multe categorii distincte. Putem acum rezuma, că în ce privește raportul de apropiere și depărtare dintre natura de model și opera de artă plastică, sînt două mari categorii: naturalismul și idealismul; iar idealismul poate fi de trei feluri: idealismul expresionist, de permutație și de transpoziție sau sinestezic.

Viitorul artei, în diferitele ei direcții, îl putem discuta, — însă alcea numai ca o schiță — în cadrul ideilor lui Deri chiar, sau independent de dînsul.

Max Deri acordă expresionismului, după înțelesul ce-i dă el, viitorul. Argumentul este: cu atîta societatea prețuește mai mult o direcție de artă, cu cît societatea e mai săracă în impresiile artistice pe care i le procură acea direcție. Ținîndu-mă în cadrul ideilor lui Deri, ne apar două obiecții la afirmația lui. Într'o parte Deri zice că expresionismul se întîlnește de-alungul istoriei artei, de pildă în epoca elenistică, în renașterea germană de pe la 1500, în barocul lui Rubens, al lui Haendel, al lui Bach, sau Shakespeare, în Beethoven, în romantismul lui Delacroix sau Kleist. De unde prima obiecție: dacă expresionismul e vechiu, nu e gustul publicului tot așa de săturat cași de celelalte direcții? Într'o altă parte a lucrării, decît acolo unde stabilește criteriul economic al valorii estetice, Deri adaugă just că unori operele de artă nu sînt înțelese și apreciate pozitiv decît de cei mai bogăși sufletește în aceeași direcție cu opera. De unde a doua obiecție: operele expresioniste cer cunoștinți speciale și o mare libertate de judecată de gust, adică bogăție sufletească expresionistă, ceiace e greu și deci, cum o va putea avea societatea de mine care, după cum spusese Deri, e săracă de expresionism? Toate contradicțiile se pot concilia; fapt este însă că expunerea lui Deri este confuză și contradicțioare, în ce privește viitorul artei.

Independent de cadrul lui Deri, se poate spune că viitorul depinde mai mult de geniile și talentele artistice, a căror natură va fi rezultată dintr'o imprezvizibilă concurență și asociație de forțe personale și externe sociale și nesociale. Ele vor da impulsuri și vor produce imitatori și public favorabil — un grad mai slab de imitatori în masa socială pasibilă de toate direcțiile artistice. În ce privește expresionismul, în sensul nostru larg, atîta putem spune, că unul dintre curențele însemnate ale viitorului va fi el, prin posibilitățile de realizare nouă, deja întrevăzute și nerealizate încă

G. SAVUL

Edmond Laskine, *Le Socialisme suivant les peuples*, Bibliothèque de Philosophie scientifique, Paris, 1920.

După titlu, e ușor de ghicit și idela conducătoare a acestei cărți și conținutul ei. Cîteva cuvinte puse în frunte ne lămuresc și mai bine: „cîte popoare, atîtea socialisme; și socialismul nu se poate transmite dela un popor la altul, fără a-și schimba sufletul”.

Acest volum analizează socialismul francez, belgian, irlandez și anglo-saxon, autorul făgăduindu-ne pe curînd un altul: *Marxism și*

bolşevism, în care va analiza socialismul în celelalte țări mai principale.

Punînd problema, Laskin, înlăturînd rasele, afirmă existența unui lip național, care, dacă se schimbă sub diferite influențe, se schimbă după propria sa natură. Un popor nu primește din afară decât ceiace-i convine, totul capătă pecetia propriei sale personalități.

Socialismul nu trebuie confundat cu mișcarea muncitorească. Sînt două lucruri distincte. O definiție precisă și obiectivă a socialismului e greu de dat. Fiecare autor își definește socialismul său ori e unilateral, cîci socialismul nu-i o doctrină fixă, neschimbătoare: „el are un înțeles diferit după țări și școli”.

Prin socialism trebuie să înțelegem, deci, orice năzuință spre îmbunătățirea societății, un ansamblu de idei și sentimente umanitariste, nu un singur sistem rigid economico-politic, bun pentru toate țările și în orice timp.

Pentru Francezi, autorul crede că socialismul e prelungirea firească a ideii republicane și democratice, afirmată de Revoluția din 1789. Dar, după părerea lui, nu-i nevoie numaidecît ca socialismul să fie democratic. Dovadă: socialismul lui Platon și Statul socialist creat de jesuiți în Paraguay. După ce arată ce legătură-i între socialism și știință, Laskin analizează socialismul în Franța: „du marxisme nous n'avons rien à dire ici: il appartient à l'Allemagne, il ne s'explique bien qu'en elle et par elle”. Prin urmare, marxismul nu-i decît un strat subtil de colb, care trebuie scuturat de pe socialismul francez. Acesta se poate lăuda cu un Babeuf, Fourier, Saint-Simon, Proudhon, Blanqui, Lurès, etc. La toți aceștia se vede același idealism democratic, raționalist și laic, cu care se mîndrește gîndirea franceză. Socialismul francez nu poate fi opus „democrației burgheze”, fiindcă el e însăși această democrație. Reformismul și patriotismul sînt caracteristicile socialismului francez. Sindicalismul revoluționar se explică prin firea și tradițiile poporului francez.

Între socialism și catolicism ar fi o strînsă legătură: cel dintîiu e fructul unei lungi tradiții catolice.

Dacă trecem la socialismul belgian, constatăm că e original, nu-i copia nici unui soi de socialism străin. În Belgia, marxismul n'a prins. Cele două națiuni componente alcătuiesc un tot armonios, care s'a lăsat mal degrabă influențat de doctrina lui Proudhon, fiindcă aceeași se potrivea cu firea poporului belgian. Caracteristica socialismului belgian e cooperajia. Cooperative, societăți de ajutor mutual, universități populare, diferite societăți de muzică, sport etc. sînt fructele socialismului belgian, care în esență deș și zice marxist, e reformist, anti-etalist și descentralizator. Socialismul municipal e foarte agreabil. Și nici socialismul englez nu vrea să audă de marxism. Pe englez nu-l interesează metafizica socială, ci tehnica economică. După Laskin, nicăeri în Anglia nu găsim socialismul sub forma unei doctrine precise și mărginite; el e pretuldeni sub formă de tendințe și de aspirație, în toate partidele și în toate clasele. Cooperajia e una din preocupările principale ale socialismului englez. Între el și creștinism e mare afinitate.

Partidul muncii - Labour Party - nu-i propriu zis un partid socialist, are o organizație originală, specific englezească. Sindicatele - Trade-Uniunile - sînt puternice asociații de muncitori, care vor îmbunătățirea traiului și transformarea evolutivă a societății. După ce explică tot mecanismul social al Angliei, Laskin trece la socialismul irlandez, care-i mai vioiu, mai aprins, și se bazează pe un aprig naționalism.

Socialismul din Statele Unite și din Australia și Noua Zelandă (coloniile englezești) prezintă puncte de asemănare cu socialismul din

patria-mumă, fiind totuși însemnate diferențe, datorite mediului, felului nou de trai și evoluției deosebite.

Nicăieri însă în țările anglo-saxone, marxismul nu prinde decât la locuitorii de origine germană.

Și cu acestea își încheie Laskin volumul: lucruri interesante, observații originale prin unele locuri, operă sănătoasă, în orice caz scrisă într'un stil plăcut.

Cîteva lacune și stîngăcii, amestecate cu o ignorare voită a unor realități, sînt defecte despre care s'ar putea vorbi pe larg.

AL. R. MOROIANU

G. Nofri și F. Pozzani, *Rusia așa cum este*, cu o prefață de *Filippo Turati* (1921, Firenze, Bemporad, 6 lire, pg. IX/157).

„Rusia bolșevică nu este socialistă; ba chiar este țara cea mai departe de Socialism” (pg. 153)

Autorii, — membri ai Partidului socialist Italian și foști delegați ai acestuia în Misiunea Socialistă Italiană din Rusia, — publică în scrierea de față rezultatul anchetei făcute de curînd la Moscova, pe care-l ilustrează cu un bogat material informaliv în mare parte inedit.

Cartea aceasta are toți sorții de-a se multiplica în zecimi de edițiuni* și chiar de-a colinda lumea în traduceri cît mai numeroase. Preconizăm acest succes de oarece interesul pe care-l trezește celtirea ei trece granițele Italiei, prezîntînd în mod obiectiv multiplele aspecte ale vieții sovietice, după ce autorii au trăit-o efectiv cîțeva vreme; pe lângă aceasta ea apare ca Manifestul politic al socialiștilor-italieni, despărțiji de Comuniști în ultimul Congres dela Livorno (din acest punct de vedere are o deosebită semnificație prefața lui Turati care se arată în totul solidar cu cei doi autori în ce privește critica acerbă adresată leninismului rus).

Acolo unde însă ni se pare că stă marele interes al scrierii, este în faptul că ea e poate prima critică senină, serioasă, documentată, cu probe furnizate de realitatea imediată, — și neprejudicială de prejudecățile spiritului de partid; este prima critică adresată de către socialiștii marxști, Bolșevismului Rus.

Amnași de o convingere fermă, bazată pe-o sinceritate ce dă savoare etică paginilor lor, — coautorii relatează în mod clar, precis și documentat, care este *organizația teoretică* a Sovietelor, ca apoi să confrunte *eficacitatea ei practică*, culegînd probe și aspecte din toate straturile societății și vieții rusești în prezent (atît cît le-au îngăduit să facă acest lucru, agenții guvernului Sovietic, care — după cum spun autorii, — i-au cam stîngerit să vadă prea adînc nemulțumirea unanimă).

Astfel că, dacă până acuma, criticele aduse Bolșevismului Rus erau oarecum suspectate ca pornînd din tabăra partidelor adverse, — scrierea de față vine să înlătore această suspiciune, de oarece pornește din caldă convingere și din obiectiva mentalitate a doi înaintași marxști italieni, care ne declară că au publicat-o cu scopul de-a servi adevăratului socialism, prin distrugerea legendarei beatitudinii ruse, care adesea dăunează interesele muncitorimii occidentale și italiene în special.

* Într'o lună a ajuns la a 60-a mie, a II-a ediție italiană.

Dat fiind însuși caracterul strict-obiectiv al cărții (mai mult o înșirare de documente, de citate textuale a conversațiilor avute cu diverse personalități din guvernul sovietic, cu lucrătorii din uzine, cu jaranii și cu copiii de prin școale, extrase din presa guvernamentală și din cea opoziționistă, etc.)—se înțelege ușor că nu se poate da un rezumat propriu-zis. De aceea preferăm a traduce din prefața lui Turati un pasagiu în care expune succint cuprinsul cărții, mai ales că tonul înrebuințat de șeful socialist, este întocmai tonul lui Nofri și Pozzani:

„Așfel că în această carte, redusă ca formă dar îndesată cu altele fapte, desțiează în paragrafe distincte, pe baza mărturiilor sigure și multiple, scoase în cea mai mare parte din înseși textele oficiale cele mai ortodoxe și inopugnabile,— analiza Constituției politice a noului Imperiu, alit de franc-democratică în principii și alit de... viceversa în aplicațiuni; darea pe față a ceiace este în realitate,—tot în cluda principiilor admirabile,—misteriosul *Soviet*, devenit în ochii mulțimilor noastre, de-o sancțiune religioasă mitică; realitatea antidemocratică a celui instrument electoral, așa cum se exprimă el efectiv; dictatura unui partid minoritar sau mai bine zis a unei fracțiuni de partid și în numele ei,—a unui restrîns mănunchiu de oameni,— asupra unei mase de mai bine de o sută milioane de cetățeni; violența și viclenia obișnuită a Tribunalului fără legi și a Poliției politice fășișă și ocultă; siluita libertate de întrunire, de tipar, de cuvînt, care este negațiunea vieții și demnității omului cugetător; depresiunea spiritală ce urmează de aici în stratele populare și în însăși viața casei și familiei; soluțiunea oportunistă și mică-burgheză (subt aspectul unui classism intransigent și a unui marxism extrapur, totul de parădă) a celor mai mari probleme din Rusia,—cași din Italia: problema pămînturilor; prăbușirea economiei naționale și,—consecința inseparabilă,— condițiunea iremediabilă și fatnică a lucrătorilor; triumful speculei și corupției în negustoria de loată ziua; descreșterea potențialității schimbului cu străinătatea; în fine, examenul sufletului naționalist, care se află înăuntru aceluia care prelinde a fi singura și cea mai adevărată dintre Internaționalele popoarelor (pentru a ajunge la concluziunea la care—la dreptul vorbind,— ajungea (și a fost de-a-juns) l) intulrea oricărei cugetări nu defot străină de determinismul economic și istoric: *Imposibilitatea și inexistența miracolului*” (V).

Dovedirea cu fapte și precizări a acestei inexistențe,—iată scopul ce-și propun să atingă autorii, De ce?—„Pentruca să nu mai fie îngăduiți ariviștilor și aventurierilor care s'au aninat de coada Partidelor Socialiste,—(prevăzîndu-l pe-aproape de putere)—și figurilor necunoscută,—să nu le mai fie deci îngăduiți acestor domni de-a cultiva mereu în mase marea iluziune a mirajului rusesc, și anume că: Rusia ar fi astăzi (fără fericirii, a plăcerii și a egalității sociale)” (Cuvîntele din Introducerea autorilor pg 5).

Mulțumindu-ne cu aceste crimpee fugtivate, pentru luminarea și mai vie a paginilor acestora de „critică socială”—le vom complecta cu ultimele cuvînte din *Concluziunea* care încheie cartea, ele fiind cu adevărat impresionante:

„Independența noastră de orice preocupare politică și de orice considerațiune oportunistă precum și sincera noastră credință în doctrina socialistă-marxistă, pe care am văzut-o și o vedem realizîndu-se *încet-încet* odată cu progresul economic și social al marelui muncitorești care de mai bine de 50 ani marchează un pas mai accelerat spre forme superioare de civilizație,—toate acestea ne întăresc în convingerea noastră și ne îngăduesc a afirma din nou, în modul cel mai energic că *ceiace am văzut și studiat noi în Rusia nu este noua societate socialistă*” (156).

„După părerea noastră este o mare iluziune aceea prăsilă în Rusia și alurea că Socialismul s'ar putea realiza prin mijloace violente, în mijlocul durerii și spasmurilor unui popor și că frumusețea Dreptății și Superiorității sale civilizatoare ar putea apare minții omenești sub imperiul despotismului și foamei; căci Socialismul este o problemă de umană fericire și de înălțare morală, la care trebuie să se ajungă cu ajutorul educației popoarelor și al îmbunătățirii stării lor materiale și spirituale“ (157).

„Din această cauză, Rusia înloc de-a dicta legile sale și de-a impune dogmele sale, ar trebui ea însăși să învețe la Școala experienței demulți făcută de popoarele care-au precedat-o în cuceririle civilizatoare ale Socialismului“ (pg. 157).

GV. ROSSI

Olga Metchnikoff, *La Vie d'Elie Metchnikoff*, Librairie Hachette, 1920, Paris.

Într'un volum de 272 pagini, soția marelui biologit descrie viața acestuia în trăsăturile ei principale, începînd cu cea mai fragedă copilărie.

Vom reține aci numai punctele principale. Din punctul de vedere al originii sale imediate Metchnikoff era Rus. Totuși între ascendenții săi mai îndepărtați găsim un Român — Spătarul Millescu, dotat cu însușiri intelectuale remarcabile, numele său fiind legat după Picot de istoria literaturii moldovenești, grecești, rusești și chinezești. Bunicul matern a lui Metchnikoff era deasemeni un om foarte cult și de o inteligență deosebită. Acesta era Evreu de origină.

Metchnikoff a fost un copil foarte impresionabil, îi era frică să rămînă singur într'o cameră seara. Era foarte iubilor de muzică. Dragostea de știință se deșteptă în el foarte de timpuriu și fu observată și cultivată de un învățător al fratelui său mai mare. La 8 ani îl vedem pe Metchnikoff făcînd cursuri de botanică fraților săi și altor copii cărora le împărți bantă ce-l căpăta, pentru a-i stimula să urmeze cursul.

La 11 ani era să plătească cu viața această dragoste de știință, fiind aproape să se înece într'un lac în care voia să pescuiască hidre.

La 15 ani cunoscuseră ființele microscopice care făcuseră asupra lui o impresie profundă.

Mai tîrziu în fine dădu la lumină o întreagă serie de lucrări de zoologie și embriologie, stabili raporturi de înrudire necunoscute până la el între anumite specii și făcu cercetări de mare valoare asupra digestiunii intra-celulare. Aceste din urmă-l conduseră la descoperirea fagocitelor care-l făcu cunoscut în lumea medicală. Se știe că sub acest nume se înțelege dela lucrările biologului de care vorbim, înglobarea și digestiunea de către celulele organismului a microbilor, resturilor celulare, etc.

Fenomenul inflamașunii putu astfel să fie privit sub o lumină nouă.

Cercetări de mare valoare sînt de asemenea acele referitoare la mecanismul bătrîneții și raporturilor ei cu infecțiunile și intoxicațiunile în bună parte provenite din putrefacțiunile intestinale.

Se știe și am avut ocaziunea să o amintesc în No. 3 (din acest an) al revistei că Metchnikoff era de părere că omul moare prea de timpuriu, că grație unei igiene și a unui tratament bine înțeles omul ar ajunge la o vîrstă aproape îndoită, cînd ar apare un instinct al morții și viața s'ar stinge fără durere și fără părere de rău. Am văzut în

articolul menționat ce se poate spune despre optimismul acestei concepții.

Oricum ar fi, Metchnikoff are meritul de a fi abordat în mod conștient studiul bătrâneții punindu-l, nu pe terenul „filozofiei”, ci pe acela al științei de observație și experiență.

Cu drept cuvânt d-na Metchnikoff pune în fruntea capitolului în care vorbește de studiile soțului său asupra bătrâneții și chestiunilor conexe următoarele versuri ale lui Victor Hugo care arată bine gândul intim al oamenilor de știință de elită :

Misérable homme, fait pour la révolte sainte,
 Ramperas-tu toujours, par ce que lu rampas ?
 Qui sait, si quelque jour on ne te verra pas
 Fier suprême, atteler les forces de l'abîme
 Et, dérochant l'éclair à l'Inconnu sublime,
 Lier ce cher d'un autre à des chevaux à tôt ?
 Oui, peut être on verra l'homme devenir loi,
 Terrasser l'élément sous lui, saisir et tordre
 Cette anarchie au point d'en faire jaillir
 Le saint ordre de paix, d'amour et d'unité ;
 Dompter tout ce qui l'a jadis persécuté,
 Se construire à lui même une étrange monture
 Avec toute la vie et toute la nature.

În legătură cu problema bătrâneții precoce se ocupă cu studiu sifilisul reușind a-l inocula la maimuțe, ceea ce constituie un progres remarcabil în studiul chestiunii. Mai menționăm lucrările lui Metchnikoff asupra imunității, asupra mecanismului morții viermelii de mătase, etc.

Nu putem analiza aci opera acestui mare învățat fără a eși din cadrul rezervat unei analize bibliografice.

Revenind la caracterul lui Metchnikoff, găsim pe copilul impresionabil de altădată, un tânăr și un om adult extrem de frământat, veșnic nemulțumit, și ce e drept, soarta nu l-a favorizat totdeauna. În două rânduri a încercat să se sinucidă. Într-una dată după moartea de tuberculoză a primei soții pentru a cărei îngrijire a făcut toate sacrificiile, iar mai târziu amărît de diferite necazuri ale vieții pe care o vedea printr'o prismă foarte pesimistă. De astă dată și inoculă febra recurentă care n'a fost poate străină de turburările cordio-renale ce l-au răpus mult mai târziu.

Cu cât înainta în vîrstă, caracterul său deveni din ce în ce mai senin, iar în lucrarea sa „Încercări optimiste” voi să demonstreze că viața poate fi privită printr'o prismă cu acest colorit.

Doamna Metchnikoff vorbește de o dezvoltare a unui instinct al morții în limful boalei din urmă a soțului său. El însuși pare a fi avut aceasă credință.

Descrierea amănunțită a ultimei perioade din viața savantului de care vorbim nu lasă însă în mintea celui cititor o astfel de convingere. Se poate, după cât mi se pare, vorbi cel mult de resemnare și de curaj în fața morții. Despre un instinct comparabil cu cel de conservare, despre o aprehensiune a vieții, comparabilă cu cea a morții la omul normal nu mi se pare a putea fi vorba. Metchnikoff se stinse la 71 ani.

Lectura acestui volum mai evidențiază între altele rolul sentimentului în creațiunea științifică, asupra căruia de atâtea ori a insistat genialul Pasteur.

DR. C. I. PARHON

Revista Revistelor

Gîndirea (No. 1, Mai, 1921, Cluj).

Tinăra revistă din Ardeal e o apariție îmbucurătoare pentru toți intelectualii din România Mare. Cuprinsul primului număr ne dovedește că la Cluj s'a format un cerc de oameni care în adevăr *gîndesc* și nu privesc lumea prin prisma prejudecăților sau a „adevărurilor recunoscute de toată lumea”.

Dacă primim după Leon Tolstoi clasificarea oamenilor în cei ce „gîndesc, prin sine înșiși” și „cei ce urlă ca lupii”, e evident că confracții noastre din Cluj fac parte din categoria întâia.

Revista, cum spune în primul ei articol, nu-și propune un program rigid și nici nu se pune în serviciul unei precise concepțiuni asupra lumii și vieții. Și'n adevăr din articolele de direcție n'am putea deduce vre-o unitate de vedere în această privință, dar totuși aproape în fiecare din aceste articole se simte suflul unui om modern, un european care nu e străin de urașa frămîntare de idei caracteristică acestor vremuri după marea războiu.

Desigur n'am putea iscăli fără rezervă cele mai multe din articolele publicate în primul număr al Gîndirii, (în ce ne privește personal am iscăli poate „fără rezervă” numai critica unei recenzii din... „Viața Romînească”!). Dar le putem discuta ca manifestări de gîndire a unor oameni care stau pe același teren al culturii contemporane cu noi.

Așa, de pildă, ni se pare că în articolașul său despre „Falimentul democrațiilor parlamentare”, d. Dan Rădulescu nu-și dă în deajuns seama că acest „faliment” este mai mult rezultatul unei crize sociale adînci și generale și nu se datorește atita instituțiilor parlamentare în sine. De altfel criticele aduse regimului parlamentar de către d. Dan Rădulescu au

fost formulate demult ca și indicația măsurilor de îndreptare. Le găsim de pildă și în lucrările profesorului de drept constituțional din Bordeaux (acum, ni se pare, din Paris) *Duguit* și în polemicile și scrierile de propagandă ale lui *Lysis* (Vers la démocratie nouvelle). În forma lor extremă aceste critici și remedii au inspirat și pe creatorii „Republicii sovietelor” din Rusia în care circumscripțiile electorale teritoriale sînt înlocuite de diferite organisme profesionale și sindicale, înlesnind astfel selecțiunea competenților și alegerea specialiștilor dorită de colaboratorul Gîndirii. De-asemeni în conformitate cu sugestiunile d-lui Dan Rădulescu, mandatul unui ales poate fi înoldeana revocat de către alegătorii săi în „Republica Sovietelor” din Moscova.

Faptul acesta ne arată cu atît mai bine cu cîtă atențiune colaboratorii revistei din Cluj urmăresc mișcarea de idei.

Dacă semnalăm și simțul estetic al revistei, putem afirma că revista ardeleană va confirma credința noastră că ea va servi intereselor culturii generale, nu numai în Ardeal.

În această privință putem releva notița d-lui Victor Ion Popa asupra expozițiunii pictorului Băncilă, deși credem că ar trebui să lipsească mențiunea că d. Octav Băncilă e un „tovarăș” și că a încasat totuși cincisute mii de lei din vânzarea pinzelor sale. Aceste fapte n'au nimic aface cu valoarea artistică a tablourilor expuse.

Notăm încă cronica d-lui Lucian Blaga (despre Oswald Spengler), cronica d-lui D. I. Cucu (Literatura de după războiu), articolul d-lui Radu Dragnea (Mihail Kogălniceanu și descoperirea Poeziei populare), nuvela d-lui Ioan Agribiceanu (La post), poezii de Adrian Maniu, Nichifor Crainic, Ecaterina Piliș, George Voevidca,

A. Cotruș, D. Karnabat, etc., recenzii, revista revistelor (între altele a revistelor în limba germană și maghiară ce apar în Ardeal), multe notițe despre mișcarea literară și științifică din țară și din Apus, etc.

„Viața Românească” salută cu bucurie pe noul confrate și-l urează să biruiască dificultățile de ordine materială de care amintește în treacă alți „Cuvinte pentru drum” cit și cronica măruntă.

Revista Moldovei (No. 1, Mai, 1921, Botoșani).

Noua publicațiune literară din Moldova de sus promise de a fi o excepțiune în rîndul manifestărilor literare din provincie. „Prîmul cuvînt” formulează scopul revistei de a da forțelor intelectuale din provincie pulina de a se manifesta și de a se cultiva. Vom urmări cu simpatie această încercare de „descentralizare culturală”. Semnalăm în primul număr articolul d-lui N. N. Rău („Un povestitor de amintiri bucovinene”, Em. Grigorovitz), precum și articolele d-lui Tiberiu Crudu, d-nei Margareta Crudu, poezii de George Voevidca, recenzii, revista revistelor, etc.

Revue des deux mondes (April, 1921). Subt titlul Bolșevismul în Ungaria, frații *Tharaud* continuă cu descrierea evenimentelor care au provocat căderea Habsburgilor. Contele Michail Karolyi e descris ca un magnat ambițios, chinul de dorința de a juca un mare rol politic. La douăzeci de ani, el era stăpînul unei averi princiare, posedînd domenii de cîteva sute de mii de hectare, iar în Pesta, un palat și un parc mare. Amator de sporturi și jucător pasional, plin de datorii, nu era luat în serios în cercurile aristocratice. De aceea el a căutat să se singularizeze și să devină important, susținînd păreri cu totul contrare celor acceptate în mediul său. În politica internă s'a declarat partizan al sufragiului universal și al reformei agrare, în cea externă s'a raliat la programul vechiului partid dela 1848. Acest partid,

care nu număra în parlament decît zece deputați era ostil Austriei și Germaniei, cel puștin în teorie, voia să rupă cu Tripla alianță, manifesta simpatii pentru Franța și respingea ideea unui războiu în care Ungurii învingători, ar fi fost tot mai aserviți Germaniei, iar învinși,—țara lor ar fi eșit micșorată și supremația Slavilor stabilită în Europa centrală. E ușor de înțeles că între Tisza și Karolyi exista o profundă antipatie. Cîșiva ani înainte războiului, o violentă altercație în Cameră i-a adus pe teren. Se spune că Tisza, duelist de forță, s'ar fi crușat adversarul, lucru pe care îl regreta mai tîrziu. În primăvara anului 1914, șeful partidului parluzeptolisi, Francisc Kossuth, murind, Karolyi luă conducerea. El elaboră îndată un vast program de acțiune pentru a răsturna sistemul alianțelor și a delata pe Unguri de Germani.

Mai mulți deputați unguri trebuiau să se ducă la Petrograd și Paris, pentru a intra în legătură cu oamenii de stat ruși și francezi. Iar el, împreună cu secretarul său Ștefan Friedrich și cîșiva amici, s'a dus în America ca să atragă la vederile lui cele două milioane de Maghiari emigrați acolo și să strîngă banii necesari propagandei. Pe cînd era în drum spre Europa, războiul izbucnește. Karolyi e internat la Bordeaux, ca aparținînd unei națiuni inamice. Dar el obține repede dela guvernul francez libertatea și autorizația de a se întoarce în țara sa, prin Spania și Genua, cu condiția de a nu se bate împotriva Franței. Cît timp Germanii erau victorioși, rolul său a fost șters. Dar după Verdun și Somme, cînd triumful Germaniei apăru mai puțin evident și mai ales cînd Rusia se retrase din luptă, popularitatea lui crescuse repede, mai cu samă la țară. Căci armatele rusești scoase din cauză, războiul înceta să mai aibă un sens pentru țărâni unguri. După ei războiul nu mai continua decît fiindcă o cereau Germanii și erau recunoscători lui Karolyi de a fi fost ostil

celor din Viena și Berlin. În această țară subjugață de voința germană și de tirania generalilor, el apără în curînd ca singurul om, capabil de a realiza acea imensă dorință de pace, care era în fundul tuturor inimilor. La Buda Pesta, se raliau în jurul lui cîțiva intelectuali radicali, franc-masoni sau socialiști, mai toți evrei. Cel mai distins dintre a. ceștia erau Oscar Laszy și Louis Halvany. În acest mediu, revoluția rusă avu un mare răsuneț, și după rupțura frontului bulgar și retragerea lui Ludendorf în Franța, Karolyi declară în parlament că salvarea țării sale cerea desfacearea ei de Germania, depunerea armelor, acceptarea propunerilor lui Wilson, reforme democratice care să atragă asupra Ungariei simpatia Occidentului. Cuvintele lui Karolyi slîrniră indignarea unei Camere dominate de spirîtul lui Tisza, dar avură un mare ecou în masele populare care-l considerau ca un profet și ca singurul om în stare de a salva țara. La finele lui Octombrie, după capitularea Bulgarilor, dezordni izbucnesc în provincie. Unele regimente se revollă și bande de dezertori invadează capitala. În fața lor, poliția e nepuțincoasă și la orel Astoria, Karolyi și amicii săi formează, sub prezidenția preotului Hock, un consiliu național, compus din treizeci de membri, după tipul celor alcătuite la Praga, Lemberg, Agram și în toate provinciile imperiului, care în numele principilor prezidentului Wilson aspirau să devie state particulare. Primul act al acestui consiliu a fost un manifest care cerea încetarea ostilităților, semnarea armistițiului, libertatea naționalităților în interiorul statului ungar și menținerea lui în limitele milenare. Regele se întorse la Gödölo, la cîțiva kilometri de Pesta. Neliniștit și dezorientat, împotriva avizului consilierilor săi, el se decise să cheme pe Karolyi. Carol, care nu avusese niciodată simpatie pentru Tisza și vechiul personal al parlamentului ungar, avea intenția să-i incredințeze guvernul.

Dar pe cînd vorbea cu dînsul, prințul Windischgraetz îi telefonă din Viena să nu facă aceasta. Carol, pornind la Viena, invită pe Karolyi să-l însolească.

Dar aici el fu repede congediat. Întoarcerea lui la Pesta a fost triumfală.

Pe cînd contele Hadik, însărcinat de rege, nu reușea să formeze cabinetul, țara întreagă se ralia consiliului național care părea că reprezintă în acel moment ideea independenței ungare și aceea a păcii imediate. Banii recoltați în America și sosiți tocmai atunci prin Elveția fură împărțiți soldaților și muncitorilor care, amenințînd palatul archiducelui Iosif, cereau ca ministru prezident pe Karolyi. Regele, care voia să evite orice vărsare de sînge, îi încredință formarea guvernului. Karolyi depuse prin telefon jurămîntul de credință, asigurîndu-l de dezvoltamentul său. Dar a doua zi, ceru să fie deslegat de jurămînt.

Pactul care unea regatul Sf. Ștefan cu imperiul Habsburgilor era astfel desființat. Două ore mai tîrziu, cînd Windischgraetz și Iuliu Andrassy, ministrul de externe al monarhiei se prezentară la Carol, acesta fu chemat la telefon, unde Karolyi îi ceru abdicarea. Regele indignat, refuză să răspundă; iar Andrassy consternat de atitudinea gînerului său, ceru explicații. Contele Batory, ministru de interne în cabinetul Karolyi, îi răspunse: „Dacă nu abdică, îl vom gonî ca pe un servitor”. Patru zile mai tîrziu, la 16 Noembrie, republica era proclamată la Pesta. În veselia independenței cîștigate, conducătorii ei nutreau iluzii nebune. „Ceia ne-a aruncat în brațele Germaniei, spuneau ei, a fost frica de Ruși. Această primejdie nu mai există azi și putem relua cu Franța vechea prietînie. Ea ne va trata desigur ca egali și nu ca învinși, dacă vom deveni un stat democratic”. Dar misiunea trimisă în fața generalului Franchet d'Esperey, la Belgrad, fu primită glacial. „Am fost tratați spune Halvanyi, nu ca reprezentanții unui

stat civilizat, ci ca niște trimiși ai unuia trib african". În același timp naționalitățile oprimate, Români, Slovaci, Serbi nu voiau să primească autonomia în cadrele statului maghiar. Tratatul lui Oscar Iaszy la Arad cu delegații români nu duseră la nici un rezultat. Impotriva condițiilor armistiului, trupele cehe, serbe și romine înaintară pe teritoriul ungar. În jurul lui Karolyi, miniștrii burghezi și cei socialiști se certau. Fără arme și fără poliție, burghezia era nepulnicioasă. Socialiștii dimpoirivă, în număr de două sute de mii, grupăți în sindicate erau singura forță în mijlocul dezorganizării generale. Acelor care-i reproșau că cedează socialiștilor, Karolyi le răspundea: „M'am urcat într'un tren rapid. Cine nu vrea să mă urmeze cu viteza aceasta, nu are decît să se scoboare”.

André Beaunier ne dă un studiu interesant asupra volumului de versuri a lui Raul Ponchon: La muse au cabaret. Filozofia acestui poet poate fi numită urologică. Ponchon se ridică contra celor ce disprețuiesc plăcerile mesei. Lor li se dădorește dimpoirivă civilizația. În onoarea vinului, strămoșii noștri au inventat pe Bachus și în cea a grîului, pe Ceres. Bucătăria e opera femeilor; arta culinară le-a făcut să fie prețuite de bărbați și aici trebuie căutată origina căsătoriei.

Medicina e datorită deasemeni primei indigestii. Consequent cu această filozofie, Ponchon celebrază plăcerile bucătăriei ca un gourmand și un gourmet.

El preferă însă bucatele simple ale vechii Franje, jigoul, fasolele, supă cu usturoi, celor moderne și savante. Conservator și reacționar, Ponchon nu poate suferi cafenelele zgomotoase, acest produs al vieții contemporane, ci preferă circumele izolate și linișite:

Ah! Les bons cabarets d'autrefois, si plaisants,
Combien je les regrette!

Avec leur peu de bruit, leur
Iambris reposants,
Leur lumière discrète.

Desigur că poezia circului, a mîncărilor și a beției nu poate avea decît un izvor limitat, dar aceea a lui Ponchon are o însușire prin excelență franceză: bonhomia. În această poezie nu apare nici o influență străină, ci naivitatea, naturalismul și în același timp arta savantă și simplă a unui Villon sau La Fontaine.

Fără zgomot și fără furie demonstrativă, versurile lui Ponchon sînt în realitate un protest impotriva exagerărilor și a artificialității care valămă alina poezia contemporană.

Mercur de France (April, 1921).

La 11 April s'a împlinit o sută de ani dela nașterea lui Baudelaire, mort în 1867, zece ani după apariția volumului său, *Fleurs du Mal*. Dar cu mulți ani mai înainte Baudelaire era cunoscut și apreciat în cercurile literare; el publicase o mare parte din poemele sale prin jurnale și reviste, tradusesse și descoperise publicului francez pe Edgar Poë, se relevase ca un minunat analist în *Paradis artificiels* și prepara admirabilele sale *Petits Poèmes en Prose*, numite apoi *Le Spleen de Paris*.

Baudelaire, zice d. André Fontainas, care-i consacra un articol cu prilejul aniversării centenarului nașterii sale, Baudelaire voia să fie o figură aparte, izolată în literatura franceză: „je n'aime rien tant que d'être seul”, scria dînsul mamei sale în 1866, semnănd un articol al lui Verlaine despre el. „Mais ce n'est pas possible et il paraît que l'école Baudelaire existe”. Și se mindrea că n'a suferit influența nici unui din predecesorii sau contemporanii săi. Dar studiul atent al poeziei sale ne relevase influența exercitată de Joseph Delorme, de clasicii secolului XVII, de Hugo și Th. Gautier, cum și o înrudire, chiar prea mare, cu Edgar Poë, pentru care a fost acuzat că l-a copiat și

plagiat; Baudelaire, bun cunosător a limbii engleze, a comentat și tradus admirabil pe Tomas de Quincey, a imitat pe Longfellow (Le Calumet de Paix) și era un admirator entuziast al lui Shelley. Cu toate acestea, din studiul și observarea continuă a sufletului său propriu, a scos Baudelaire tot ce-i mai bun și mai sigur din geniul său.

Penruce, se întreabă d. André Fontainas, Baudelaire, mai degrabă decît oricare altul, este pentru generația actuală de scriitori, un maestru, un conducător, un sfătuitor, un amic mai apropiat, mai esențial, mai prezent simțit? Penruce prin natura variată a inspirației sale, prin concepția sa despre frumos, compus din „oboseală, melancolie, săturare de viață și totodată dorul de a trăi, unite cu o amărăciune refluente, venită din privație și desperare... misterul, părerea de rău”, prin afilidinea sa lipsită de poză, — cînd se acuză, își arată rînille, lenea sa, inutilitatea plicisită în mijlocul veacului muncilor, — prin ideile sale despre femei, și a cărei prestigiu absorbant și reprezentativ l-a definit minunat, prin estetica sa, prin stilul său concentrat și plin, prin preocuparea continuă de ordine și armonie, — Baudelaire a deschis drumul și a arătat direcția poeziei simboliste contemporane.

Verlaine, Rimbaud și ceilalți poeți ce au venit pe urmă sînt înrudiți cu dînsul, au urmat drumul indicat de el fără a fi nevoiți să treacă prin crizele sale de credință și disperare; poeții cei mai îndepărtați sînt tributarul lui, a concepției sale despre frumos, a alegerii expresiei plastice și sonore, a simbolismului său inconștient și măsurat... „Cine ne-a învățat, zice d. Fontainas, să ne arătăm lumii nu în alitudinea de profeți, de semizei, de eroi, ci ca simpli muritori, care, bucurîndu-se și suferind ca toți oamenii, cîntă cu glas omenesc, cu glas de frate, entuziast sau mîhnit, sau care, dacă *cugelă* în versuri ingenue colorate și imateriale, nu mai au pretenția de a conduce neamurile și de a instaura, în folosul lor, religii nouă?

Baudelaire ne-a dat noțiunea frumuseții nelimitate la imaginiile create de cei vechi, nici la formele sale imuabile, și ne-a arătat că trebuie să surprindem fața cu aparențe multiple a lucrurilor celor mai familiare, mai vulgare, mai întrebuintate, că nu se cișligă nimic disimulînd, sub denumiri neobișnuite, atenția care s'ar încînta mai mult scaldîndu-se în sinul misterios al tuturor lucrurilor și surprinzînd adevărul viu și temeinic al bucuriilor, tristețelor, iubiților și decepțiilor noastre”.

Revue de Paris (April, 1921) *Albert Thibaudet* consacră un studiu interesant lui Baudelaire, cu ocazia centenarului acestui poet. După el, „Les fleurs du mal” ca și „Poèmes en prose” ar putea fi intitulat tablouri pariziene, pitorești, dar mai ales interioare, ale sufletului unui mare oraș.

Până în secolul al XIX viața urbană era, printr'un fel de convenționalism tacit, exclusă din poezie. Marile cetăți cosmopolite: Alexandria, Siracuza, Roma lui August au dat naștere unei poezii pastorale. Totuși Roma, care a cunoscut plenitudinea vieții urbane, a avut o poezie originală, autohtonă, satira lui Persiu și Juvenal. În literatura franceză, tradiția clasică s'a sînit în genere departe de inspirațiile urbane ale poeziei, considerînd viața marilor orașe în ceea ce avea nou și particular, ca ceva artificial și corupt. Romanicii au cîntinat în această privință pe clasici, practicînd poezia homerică, considerată în chip arbitrar ca poezia eternă. Opera lui Lamartine și Hugo respiră sănătatea; natura e pentru ei exuberantă și luminoasă. În poezia lui Musset deasemeni, înțînim mai mult sentimente simple exprimate retoric, decît corupție sau complexitate. Vigny și Gauthier pot fi considerați ca niște precursori ai lui Baudelaire, dar poezia celui dintîiu are ca decor o natură spiritualizată, iar a celui de al doilea un magazin de antichități sau un atelier de pictură. În poezia lui Baudelaire, nu mai găsim un decor de natură, ci unul de piatră sau de carne. El compară frumuseța cu un vis de

piatră și lumea lui ideală e figurată ca o arhitectură. „Mi s'a părut totdeauna, scrie Baudelaire, că natura înfloritoare are în ea ceva trist, dar și crud". Pentru romanțicilor oricât de tristă ar fi uneori muzica naturii, ea exprimă o realitate sănătoasă, eternă, divină. Baudelaire dimpotrivă o urăște. Succesul lui Mistral, cu Mireille, în 1859 îl face mintos, căci între poetul parizian și cel țăran din Crau, e un contrast și o antiteză absolută. Poezia lui Baudelaire nu se punea naște decît într'o mare capitală. În ea găsim o transpunere a valorilor naturale în valori urbane, a peisajului în umanitate. Baudelaire a creat poezia Parisului, după cum Mistral a creat pe cea a Provencei. Această poezie corespunde rafinării maladive a unei civilizații bătrîne. Forma pe care o ia într'însa iubirea, e cea a senzualității fizice, care se transformă repede într'o senzualitate cerebrală și tristă. Ea are acel element de poligamie care e în aerul și viața unei capitale moderne, simbolizat în Jeanne Duval, mulatreașă stupidă, vicioasă, alcoolică și în doamna Apollonie Sabatier, femeia madonă, pentru care Baudelaire a avut un sentiment ideal și platonice. Pe cînd poezia romantică e pătrunsă de spiritul creștin, cea a lui Baudelaire e catolică prin obsesia patului ca și prin salanismul său. Catolicismul lui e fără Dumnezeu, un creștinism redus la materialismul imaginilor și lipsit de acel suflu care ridică spre cer. Cași Hugo, el are sentimentul fizic al morții și preocupările funerare nu sînt la el o simplă mistificare macabră. Din punct de vedere al stilului, opera lui Baudelaire, cași cea a lui Vigny, e departe de perfecțiune. Totuși, ea seduce fiindcă vorbește sufletului și simțurilor. Ca și la Vigny, găsim la el versuri pătrunzătoare, care ating prin muzicalor undulațiile noastre interne. În ele vibrează viața grăbită, condensată, maladivă a marilor capitale, cu ambițiile și ideile grămădite în spațiul artificial. Cași Boileau, Voltaire, Mussel, acest poet e un copil al Parisului, căruia unele izvoare de inspirație i sînt interzise,

dar care are darul lucidității. Muza lui bolnavă, conștientă și tristă a proiectat o luminoasă inteligență critică asupra lui însuși și mai ales asupra orașului, cu patru milioane de suflete.

La Revue Mondiale (April, 1921).

Poetul elvețian Carl Spitteler a cunoscut la adînci bătrînețe celebritatea după o muncă îndărătnică în ciuda indifferenței și tăcerii criticii și rivalității meschine: premiul Nobel de poezie i-a fost acordat, consacînd astfel înalta valoare literară și morală a autorului lui *Prometeu și Primăverea olimpiene*. D. Mauriclu Wolff ne dă în numărul de față cîteva date asupra operei și vieții scriitorului.

Născut în 1845 la Liestal, un mic canton de lingă Bâle, Spitteler a început prin a studia dreptul și s'însă făcînd studii complete de teologie. Chemarea sa însă nu era aceeași „Stăpîna severă", cum își numește dinșul Muza, îl subjugă. Și vreme de douăzeci de ani, în care timp este preceptor în Rusia, jurnalist la Noua Gazetă din Zurich, critic la Kunstwart el poartă în sufletul său și elaborează înainte de a-l oferi publicului poemul epic *Prometeu și Epimeteu*, legendă mistică, ce a apărut întâmpinată de toată țacere a criticii. Dar Spitteler continuă munca, sigur că va veni odată ziua cînd holda aurie va răsplăti din belșug oboseala săcerătorului. Și dela 1889 încoace operele sale se succed cu o înfinită varietate de ton și manieră: poezii lirice (*Fluturii*), Balade, incursii în domeniul prozei ca *Parabole literare*, *Adevărul vesel*, nuvele și un roman *Imago*, iar între 1900 și 1910 publică marea sa epopee *Primăvara olimpiandă*, operă de 18500 versuri iambice, care în multiplele sale episoade dezvăluie întreaga gândire simbolică și filozofică a poetului asupra marilor probleme a vieții și a morții, și l-a clasat pe Spitteler între somitățile poeziei mondiale.

În *Prometeu și Epimeteu*, poetul reia vechia legendă, ne redă însă o figură de Prometeu cu mult

mai omenească și mai dureroasă decît a Marelui crucifical: simbolizează în el chinul veșnic reînoit al sufletului mîndru și al artistului îndrăgostit de perfecte în mijlocul civilizației moderne rafinate și crude, unde mai mult decît în antichitate orice superioritate înseamnă, căci spiritul de turmă însullește lumea și-l împune, ca o armură de plumb, incurabila sa mediocritate. Prometeu, respinge domnia lumii, oferită de îngerul Domnului, pentru a nu renunța la mîndria sa și a nu recunoaște alt stăpîn decît pe zeul ce locuiește în sufletul său. El trece prin tot soiul de suferinși și pațimi în luptă cu robia, exilul, boala și moartea chiar, care zădărnicează să plece spre pămînt fruntea lui înălțată spre lumină, să-l îndose sufletul curat de orice ameslec; în cele din urmă soarta se mărturisește însăși și același înger îl roagă să salveze împărăția lui Dumnezeu, amenințată de proslia lui Epimeteu. Drept răsplătă eroul nu dorește decît singurătatea, unde să mediteze și să creeze, singurătatea ce consolează pe omul superior de incurabila prostie și de răutatea omenească.

Alături de acest poem religios și simbolic, printrucă tot ce e sensibil nu se poate exprima în chip poetic decît prin simboale, se așează pe o treaptă mai înaltă epopeia sa *Primăvara olimpiadă*, care în vastul ei ansamblu cuprinde frumuseți de primul rang și episoade ce clasează opera printre cele mai interesante în acest gen; dar în ea Spitteler e preocupat mai mult de relief și exteriorul vieții.

Asamblul epopeii ne prezintă o generație nouă de zei pe care Hades îi deșteaptă din Erebus spre a-i face succesorii vechilor zei căzuți, aruncați în neant, de unde eșiseră odinioară pentru a se urca spre lumină. Drumul ambelor generații se încrucșează și noi zei întrevăd cu melancolie căderea lor viitoare. Sîrșitul, care ne dă oarecum sensul omenesc și concluzia vastei epopei, este acesta: Zeus, desgustat de oameni, cere zeii Genesis sufletul unei

flinși viitoare, independente și mîndre, pe care-o va crește el însuși și o va trimite oamenilor ca purtător al unui nou ideal de nobleță și frumusețe. Acest om al viitorului, mai perfect decît stăpînii săi, este Heracles, frate spiritual a lui Prometeu și care luminează sîrșitul operei cu toată frumuseța sacrificiului și încercărilor fără număr, primite cu un curaj surizător: „Prostie, te desfid; răutate, apropie-te și intră în luptă. Veți vedea cum biruie cel consacrat de Zeus. Zise și aruncă mîndria sa departe înainte pe drumul pămîntului și se luă după ea cu un pas sigur, dăr liniștit, și moderat”. Concluzia tristă și pesimistă ce implică aceiași izolare cași în Prometeu.

Între aceste două opere capitale, care marchează începutul carierei sale literare și celelalte, desigur, testamentul cuceririi sale poetice și filozofice, se înșiră lucrările foarte variate ca inspirație și factură, ce-l permit să dea la iveală darurile felurite și inerente naturii sale complexe și ale căror titluri le-am amintit mai sus.

Dacă lucrătorul, se întrebă d-na *Augusta Mall-Wiss* în articolul *Educația populară și ziua de opt ceasuri*, dacă lucrătorul a dovedit că nu știe să-și administreze bugetul său crescut considerabil în și după războiu și continuă a trăi în aceeași lipsă de confort și igienă, va ști el oare să-și întrebuițeze mai bine răgazul cîștigat prin reducerea zilei de lucru la opt oare? Chestia este serioasă și organizarea unei bune utilizări a timpului liber trebuie studiată și trebuie create instituții numeroase și adecvate nevoilor lucrătorului, pentru ca el să se dezvolte atât din punct de vedere tehnic, sportiv și artistic cît și pentru a cîștiga o educație generală mai complexă. Până azi organizări lemneice în scopul acesta nu posedă decît Belgia la Hainaut și Germania în școala sa dela Frankfurt, Academia muncii. În Anglia s'a organizat numai așa numitele orașe-grădini și în Franța casele sociale.

D-na Weiss este de părere că educația lucrătorului în direcția confortului estetic și igienic, cum și a comprehensiunii sociale, trebuie începută chiar din școlile de copii, în săli vesele, largi și luminate, cu profesoare numeroase care să se ocupe de fiecare în parte și să-l deprindă cu ordinea și curățenia; acest început trebuie să fie continuat și dezvoltat în școala primară prin excursii și vizitări de muzee, prin învățarea unor rudimente de meserii, prin tot ce va contribui să creze în sufletul copilului trebuința nouă și reală. Mai ales este necesară educația copilului pentru viața socială spre a înțelege frumosele și fecundele legi ale solidarității, căci numai așa va dori sincer să utilizeze cîl mai bine orele de repaos. În ce privește pe lucrători, autoarea pledează pentru ziua de lucru engleză, adică nunca neîntreruptă de opt ceasuri decît printr'un repaos de un sfert de oră necesară luării unei mici gustări.

În chipul acesta muncitorul are o parte mai mare din zi, pe care s'o consacre unor lucrări serioase și poate lua ambele mese în iovă rășia familiei, lucru ce ar aduce economie în cheltueli și întărirea vieții de familie.

Într'un articol de o admirabilă structură logică, *Despădurirea mondială și inundațiile*, d. *Girot-Genel* pune în evidență cauza probabilă a acestui fenomen ce de o serie de ani produce pagube extraordinare vechiului continent european. D-sa pleacă dela două constatări exacte ce par totuși că se exclud. Prima: pădurea, și în special cea de munte, exercită o putere regulatoare asupra cursurilor de apă, printrucă atenuiază viteză de infiltrare și forța lorentelor și împiedică sau micșorează puterea de eroziune a acestor torrente și ca urmare împotmolirea albiei riurilor. A doua: Plouă mai mult într'un masiv păduros decît pe marginea lui și mai mult pe margini decît la cîțiva kilometri distanță pe un teren cultivat sau gol și diferența în cantitatea de ploae căzută asupra pădurii și terenurilor cultivate sau goale este

independentă de anolimpuri și direcția vinturilor. În fața ultimei constatări eu rămas încurcăși loți cel care cereau ca înzistență plantarea de păduri până la împlinirea coeficientului de 33 la sulă, proporție admisă ca necesară între terenul păduros și cel gol și se înrebau nedumeriți dacă trebuie sau nu continuată împădurirea.

Pentru a rezolva această contradicție aparentă, d. *Girot-Genel* amintește mai întâiu faptul foarte simplu că fenomenele meteorologice n'au frontiere și că diferitele părți ale suprafeței globului sînt în dependență una de alta. Dacă privim sub acest punct, modul de reparații a pădurilor pe întinsul pămîntului, observăm că în vreme ce Europa posedă păduri pe o întindere de 30.2 la sulă din suprafața sa, America se prezintă numai cu un coeficient de 14 la sulă. Asia și Australia cu 8.5 la sulă, iar Africa cu 7.9 la sulă și dacă ne amintim că atmosfera terestră are o densitate de apă, dacă nu constantă, dar sensibil constantă, atunci cauza ploilor lorentiale ce cad stalonic asupra Europei este evidentă: Apa din atmosferă, odată ajunsă în gradul de saturație voit, trebuie să cadă pe pămînt; ori ea va cădea acolo unde masa forestieră e mai extinsă, căci se știe că pădurea exercită o influență asupra norilor pe care-i atrage și precipită apa condensată în el, provocînd astfel o cădere de apă sensibil superioară cantității căzute în afară de pădure. Și cum Europa are cea mai mare suprafață de păduri, efectul este evident.

Ce este de făcut atunci pentru a împușina cantitatea de apă ce cade în Europa producînd inundații dezastroase și în același timp secete tot atît de păgubitoare pe imense suprafețe ale globului? Răspunsul e ușor: să împădurim celelalte continente până la coeficientul de 33 la sulă din suprafața lor spre a egala precipitațiile atmosferice. De aici încep însă dificultățile și pentru asta autorul, fost șef de misiune în coloniile franceze și bun cunoscător a celor ce se petrec pe acolo, cere cu înzistență ca, până la reglemen-

tare, cel puțin să nu se distrugă pădurile din colonii: serios amenințate de felurilele societăți ce se formează pentru exploatarea lor.

Marzocco (Marl, 1921).

A. Faggl se ocupă de Nevinovăciunetopii ale Prințului Kropotkele - Articol ocașionat de moartea acestui pionier al anarhismului rus. Născut la Moscova în 1842, a stat exilat în occident 50 de ani, și nu s'a putut întoarce în patrie decât la izbucnirea Revoluției, care i-a produs o amară decepțiune, și cu această decepțiune a murit de curând la Moscova. De oarece guvernul Leninist i-a refuzat permisiunea de a se reîntoarce în Occident, a trebuit să moară în mizerie și ultiare, renegat de admiratorii săi de odinioară.

Viața acestui profund cugetător o putem cunoaște din Memoriile sale autobiografice (traduse în limba franceză sub titlul de „Autour d'une vie” și întovărășite de o prefață a criticului danez Brandes). Pentru Brandes, Kropotkin - împreună cu Tolstoi - este cel mai reprezentativ cugetător și în același timp luptător pentru înălțarea poporului său. Se declară pe față revoluționar, dar a fost un revoluționar blind, uman, urind violența, și simbolizând sacrificiul de sine pentru propășirea comună, dezinteresat și plin de cele mai grandioase sentimente umanitare.

Cași la Tolstoi, adesea la Kropotkin simplitatea capătă un colorit de nevinovăție, - care dacă nu ne îngăduie a lua în serios aplicarea practică a teoriilor lor, adaugă o oarecare fascinație poetică la fizionomia lor spirituală.

Kropotkin - a fost om de știință - s'a ocupat cu matematica, fizica, dar marea lui pasiune a fost geografia: a colaborat cu bunul său prieten Reclus, și a făcut multe explorațiuni în Siberia și în alte părți ale Rusiei asiatice. De aici gustul său pentru natură ce apare adesea transpus în Memorii.

Din paj la curtea Țarului Alexandru II, ajunge ofițer și e trimis cu garnizoana în Siberia unde avu multe de învățat (fie din punct

de vedere geografic, fie mai ales social). Dela început se vădește în spiritul acestui anarhic, entuziasmul pentru știință și mai ales pentru știința pură - și acest aspect ne explică în parte desgustul său pentru materialismul sovietic.

Cu toată gravitatea sa de doctrinar, de om de știință și de sociolog, Kropotkin nu e mai puțin poetic și ingenu decât Tolstoi. Într'adevăr în Siberia și-a format convingerea că individul, curățat de crusta depusă de societate, - are un fond de sentimente bune și simple, și se mulțumește cu puțin de îndată ce ese din cercul convenționalismului social; învață mai ales în Siberia că fericirea maselor nu poate fi ajunsă fără înlăturarea burocrației administrative, care printr'o disciplină irațională, înlătură orice libertate de manifestare spontană. Cu un cuvânt, în Siberia deveni anarhic.

Ideile sale cele nouă, se găsesc mai ales în volumul intitulat „Enl'arde - ajutorul reciproc ca făuritor al evoluției sociale. În această lucrare Kropotkin se opune teoriei darwiniene a luptei pentru existență ce l-a fost sugerată de o conțrință tinută în 1880 la Petrograd de zoologul Kessler, care susținea că alături de legea luptei există în natură și aceia a ajutorului reciproc, - care e mai decisivă decât prima, pentru evoluția progresivă a speciilor. Dar Kropotkin merse și mai departe, susținind ajutorul reciproc chiar între indivizi nelegași prin ideia de familie ori de națiune (cu această ocazie se vădește în sociologul Kropotkin - naturalistul; într'adevăr examinează ajutorul reciproc întâiu între animale, între sălbatici, apoi între popoarele barbare, în civilizația medievală și în fine în civilizația modernă). Așa dar, opus cu totul lui Hobbes, se apropie de J. J. Rousseau, deși impută acestuia idealismul prea exagerat - cu toate că e greu de găsit un idealism mai mare decât al lui Kropotkin. De acela ideea preconcepută că omul natural este bun, simplu și sociabil, fără a ajunge niciodată la conflicte de interes - îl conduce

la cele mai ciudate deducțiuni (exemplu tipic: pușcăriașii se corijază mai lesne în libertate decât în disciplina închisorii). Tot din această cauză desconsideră cu totul importanța luptei pentru existență care nu-i altceva decât expresiunea instinctului de conservare,—recunoscut ca existent de toți filozofii tuturor timpurilor.

Cu un cuvânt, înainte de Bolșevism, Kropotkin, — cași Tolstoi, cași ori care alt idealist utopic, — n'a înțeles că așa zisele calități nalive ale poporului, erau condiționate de starea specială de sub-

jugare în care se găsea; n'a înțeles că acei oameni, puși în stare de a voi și de-a pulea, — se vor arăta tot alit de hrăpareși cași clasele asupritoare contra cărora se răscoală, — și că pentru dorința de-a poseda, aveau să uzeze de aceleași mijloace de nedreptate și violență.

Aceasta a fost suprema amărăciune cu care Prințul Kropotkin a coborât în mormânt, după ce zadarnic încercase să se susțragă dărămăturilor sistemului său utopic, refugiindu-se în Occident.

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA.

Karl Spitteler, *Pellets misogynes*, éd. par la librairie Crès, Paris, 1921.

Premiul Nobel din anul acesta a făcut celebru pe un poet simbolist elvețian, până acum nu în-deajuns de prețut nici chiar între holarele Germaniei mari. Născut în 1845, se manifestă în literatură lirică cu poema sa mistică „Prometheus und Epimetheus” — apărută în 1881 — apoi cu celelalte poezii: „Glockenlieder”, care ies în volum în 1903. Cântorii de limbă germană găseau baladele și poeziile sale lirice prea neîngrijite, întunecate ca fond de influența lui Nietzsche și a lui Schilling, iar romanul „Imago”, mai aproape de lumea reală, îl găseau că este „obscur și călufat”. Traducerea de față este o povestire scurtă din viața copiilor, care dă prilej la descripții și îngăduie autorului să zăvălească peisagiile, în mijlocul cărora și-a petrecut copilăria.

Karl Hauptmann, *Der Mörder*, Verlag von Rudolf Kämmerer, Dresden, 1920.

Autorul este fratele mai mare al dramaturgului Gerhard Hauptmann, s'a manifestat întâiu cu studii de psihologie și fiziologie. Pe urmă a publicat poezii lirice; drama sa simbolistă „Bergschmiede” (1901) a fost distinsă cu premiul divizibil „Schiller”. Se inspiră mai ales din viața dela țară, arătând contrastul dintre sat și oraș, influența nefericită a acestuia — ca în romanul „Mathilde” (1902), unde urmărește cum se transformă fata d. la țară

în lucrătoare de fabrică. În nuvela „Mörder” K. Hauptmann zugrăvește tipul criminalului incurabil, criminalului din instinct, care de copil dovedește predispoziții sanguinare; are privire cruntă, amenințătoare, tatăl său este și el un hoj. Copilul acesta nu poate sta acasă, ci pleacă în lume, de unde se întoarce mai târziu în rasă de călugăr și găsește în viață numai pe soră-sa, devenită și ea călugăriță, după ce a donat minărilor toată truma de avere rămasă dela părinți. Criminalul însă are gânduri cumplite, dă năvală în schit, se aruncă asupra soră-si, o rușinează, o pradă și fuge. Duce apoi viață vagabondă, trăind cu fel de fel de femei, jinzindu-se de hojii prin porți, și dându-se drept om cu stare — până la moarte, când se spovedește și cere ertarea păcatelor.

ROMANE

Ernest Pérochon, *Nêne*, Plon, Paris, 1920, 7 fr.

Autorul nu este parizian. Este un institutor din provincie și scrie un roman din viața dela țară, fiind pentru aceasta distins cu premiul Goncourt. Eroul este deci un plugar, rămas văduv după o căsnicie scurtă. Munca îl jine încordat, totuși are vreme să simtă și singurătatea cum îl apasă și-l plictisește. Dela nevastă l-au rămas niște copii, de aceia el locmește pentru casă o slujnică — Nêne. Autorul poetizează natura, eroul este un țăran mai deosebit, cu ceva știință de carte; idealizează și pe Nêne, care

posedă simțire pentru frumusețile naturii, și încă în grad și mai înalt sentimentul matern. Năne prinde lipici de casă, de copiii pe lângă care s'a aciuat, și de lângă care nu mai pleacă...

Charles Le Goffic, *L'abbesse de Guérande*, Paris, Plon, 1921.

Autorul are îndărățul său o activitate literară mai înfînsă: versuri, romane, nuvele, critică literară și foiletoane. Noua sa carte este un roman din viața de provincie, în care ni se zugrăvește mediul catolic francez, dar un mediu deosebit, aducînd aminte de catolicii „refractari” din 1791 și de mișcarea populară provocată de jurămîntul de fidelitate al clericilor față de constituția civilă. — O starejă invidioasă, și ipocrită, e nemulțumită că fiul ei, militar, s'a înșurat cu o fată de rînd, însă frumoasă. De aceia după ce băiatul pleacă să lupte în China, bătrîna își umilește noră, o calomniază, deși o știe fără sprijin și singură. Fata se îmbolnăvește, iar boala o deformează într'altfel, că se hotărăște să se sinucidă. Dar iată, se întoarce și bărbatul — orb. Și totul se liniștește de odată: Soacra nu mai nutrește pentru fiul ei nici o ambiție, iar fata se simte și ea împăcată, căci pentru ei ea a rămas tot fata frumoasă de odinioară...

Ernst Zahn, *Das zweite Leben*, Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 1918, 252 S. M. 4, 20.

Autorul este elvețian de origine și ține un restaurant în gara Göschenen. În povestirile și romanele sale zugrăvește natura plină de farmec, dar și de primejdii, a munților. — Eroul romanului e față a comis un omor. A fost o fatalitate, ca aceia care împinge pe un lucrător spre o mașină și-l zdrobește. După ce a stat 25 de ani în închisoare, ese iarăși la lumină cu sufletul limpezit. În oameni el vede niște frați, în nenorocii vede niște copii ai săi. Însă nu poate birui cu nici un chip o tainică povară sufletească. Își duce viața cu îndăbarea unui hamal. Îi lipsește bucuria, lumina vieții. Un porumbel, cu care se împrietinise în închisoare, îi

moare. Fata, care-l lubea și pe care a intimidat-o cu rezerva sa, fuge de el și nu și-o mai poate apropia. Se leagă de o vagabondă și cearcă s'o aducă pe calea cea bună, dar face experiența tristă că nici un noroc nu se poate întemeia pe făgăduelile nesigure ale străinului. Cartea este străbătută de un puternic sentiment de resemnare.

TEATRU

M. Maeterlinck, *Le bourgeois de Sillmonde*, Paris, Ren. du Livre, 1918.

Piesa a apărut mai demult, însă în vremea războiului se spune că a fost refuzată la Comedia Franceză, și interzisă de cenzură. Sillmonde este o mică localitate în Belgia, locuitorii sînt pașnici, primarul lor cultivă flori și orhidee. Și-a mărșălit o fată după un Neamț. Ciad izbucnește războiul, vin ulanii și cantonează la ei. Și în gazda la primar, între alii ofițeri vine să stea Otto, ginerele. Comandantul previne pe primar: la zel dintr'alt act de ostilitate — représalii... Și iată că se omoară un ofițer. Și de oarece grădinarul primarului s'a aflat în apropierea crimei, comandantul îl arestează holărindu-l morții, dacă până sara nu se află vinovatul. Fiindcă grădinarul e fără vină, primarul se oferă el, iar Otto e însărcinat cu plutonul de execuție. Într'alt ofițerul e holărît să nu se supună, dar pe urmă primește, gîndindu-se că moartea sa arlunge moartea nevastei. Deși în ultima clipă a fost schimbat cu altul, pentru acest rol sinistru, totuși cînd se duce acasă, nevastă-sa îl împingă în revolta și-i închide ușa.

Henry Bataille, *La Tendresse*, pièce en trois actes, Paris, 1921.

Noua piesă, care a luat de curînd contact cu scena teatrelor noastre, reprezintă încă un caz din multele variații ale temei obișnuite la Bataille: iubirea. Barnac, autor dramatic celebru, președintele societății scriitorilor, are o amică: o actriță, care-l înșală.

Niște prieteni se însărcinează să i-o spună, iar eroul caută să

descoperire pe rival după niște indicii foarte neprecize: inițiala unui nume. Fiindcă în registrul cu adrese se găsesc numai doi inși cu această literă, Barnac îi invită pe amândoi la el într-o zi, când are grije să o lase pe amică singură. Dintr'un ungher ascuns, cineva notează conversația cu musafirii. Dar gusturile femeii sînt capricioase și întâmplătoare: în locul invitațiilor ea preferă pe un licean, ce vine să caute pe celebrul autor acasă; apoi pe un golán, de profesie actor de cinematograf... În sfîrșit, Barnac se convinge că nu-i este credincioasă și se separă, cu toată protestarea ei că îl „iubește”.

Rămás singur, se simte însă abătut, nemulțumit, deranjat în viața lui jurnalieră. A îmbătrînit. Barnac nu se poate dispensa de amica lui, și o cheamă, holărîl ea pentru rest să închidă ochii.

Într'un suspin adînc, Barnac constată că pe ruinele amorului a luat ființă un sentiment delicat: prietenia afectuoasă.

Karl Schönherr, *Kindertragödie*, în trei Akten, Leipzig, Stackmann, 1919. M. 3.50.

Schönherr este cunoscut. De profesie medic, reprezintă în literatură viața țăranilor din Tirol — patria sa — fiind înrudit prin inspirație cu Anzengruber și Defregger. Un gen designat în nemțește cu numele „Kleinleutedrama” și ilustrat de piesa sa „Erde”, premiata cu „Schiller”. În această piesă Schönherr a concretizat lacomia, iubirea țăranului pentru pămînt; cînd evorba de moșie, simte un îndemna natural și irezistibil să și-o apere, și nu se dă în lături de la nimic. În piesa de față autorul dezvoltă tema femeii stăpînite de pațimi și dorinși, cu urmări funeste pentru copii. Copii așli și cunosc purtările mamei, ba în disperarea lor omoară pe amant. Atunci se simt zdrobiți, le pier credința, rămîn fără orientare în viață — și fug în lume.

Walther Bloem, *Dreiklang des Krieges*, Szenen aus der Zeit, Leipzig, Grethlein und Co., 1919, 120 S. M. 2.50.

În romanele sale de pînă acum „Vormarsch” și „Sturmsignal” autorul a dat impresiile sale proprii din anii războiului. De rîndul acesta încearcă trei schițe dramatice, de cite un act. În înălăul — „Leben” — ne prezintă un maior lovit de un glonte orb și care își vede pentru ultima oară nevasta, o ființă cu vreo 20 de ani mai tinără decît el: spaima femeii, care nu se poate stăpîni, și groaza bărbatului, care înțelege că moare. Al doilea act — „Tod” — reprezintă moartea unui sublocotenent, care n'a sărutat încă nici o femeie, și care în clipa din urmă se roagă de o călugăriță, îngrijitoarea lui, să-i ușureze suferințele sărutîndu-l. Al treilea act — „Unsterblichkeit” — este o icoană din luptele ucigașe dela Somme, arătîndu-ne cum moare o ceată de viteji.

MEMORI

Friedrich Curtius, *Deutsche Briefe und Elssässische Erinnerungen*, Frauenfeld, Hubert et Co., 1920.

„Scrisorile” au fost publicate înălăul în „Basler Nachrichten”, ca să știe și Neutralii preocupările Germanilor, dela dezastru încoaec. Autorul lor este pătruns de ideologia democratică, pacifistă. Militarismul este de vină în toate, zice el. Spiritul cazon a provocat în 1913 cunoscutul incident din Zabern, din provinciile renane, cu participarea telegrafică a prințului de coroană. Tot el a adus în 1914 invazia în Belgia, și a inaugurat politica, a căreia urmare nu putea să fie alta decît dezastrul. „Forțele care au creat Germania prusacă, au dus-o și de rîpă” a daogă autorul. Masa populației nu se resimte de „conștiința națională” a claselor culte, constituț a germană n'a fost întocmită pe dogma purei democrații — temelia Germaniei de azi. Curtius a fost 37 de ani slujbaș în administrație și prin urmare a văzut multe. Dar „amintirile” sale sînt străbătute de același suflet ideologic. Militariz:

mul în unire cu pangermanismul îngust și cu naționalismul acut — sînt factorii, care au făcut situația Germanilor imposibilă în Alsacia, ridicînd împotriva lor pe Wellerlé și întreaga burghezie.

CĂLĂTORII

Wilhelm Volz, *Im Dämmer des Rimba*, Verlag von Ferdinand Hirt în Breslau, 1921, M. 7.50.

Autorul este un cunoscător al Sumatrel, pe care a străbătut-o în lung și în lat, pornind dela Palembang — un fel de Veneția malaeză — și înaintînd pînă în interiorul țării acesteia răscolite de vulcani, dintre care cinci fierb mereu, trimițînd în aerul liniștit niște funii de fum cenușiu, drepte ca luminarea. Volz descrie pădurile, oamenii, înșiră impresii din insulă aceasta caldă, umedă, plină de zădul, — patria mirodeniilor, după care au umblat atîta vreme corăbierii, și care azi formează monopolul guvernului olandez.

FILOZOFIE

Maine de Biran, *Mémoire sur les perceptions obscures*, publicé par P. Tisserand, F. Alcan.

Multă vreme confundat cu reprezentanții școlii eclectice, Maine de Biran e recunoscut azi ca unul din precursorii psihologiei moderne. Dar nu există încă o ediție completă a operei lui, care cuprinde multe inedite ce se găsesc în biblioteca Institutului. D. Tisserand s'a servit de acest izvor bogat pentru restabilirea textului acestui memoriu publicat numai în parte de Victor Cousin. Această ediție clasică e merită să aducă mari servicii, căci analizele profunde ale lui Maine de Biran interesează în gradul cel mai înalt psihologia afectivă și mai ales studiul simpatiei.

Lecterc du Sablon, *L'unité de la science*, Paris, Félix Alcan, 1919 (din Nouvelle collection scientifique).

„Unitatea științei” înseamnă pentru autor unitate de metodă, iar

metoda științifică prin excelență este metoda experimentală, care se afirmă în toate domeniile cunoștinței omenești, chiar și în cele care par pătrunse de raționament: astfel matematicile derivă din experiența senzibilă printr'o serie de abstracțiuni și generalizări succesive. Autorul accentuează caracterul experimental al științei, în detrimentul caracterului său raționalistic. Cu ocazia aceasta du Sablon definește poziția sa față de problema vieții: legile vieții trec dincolo de legile fenomenelor fizice și chimice, dar nu le contrazic. Fenomenele vitale apar cu originalitatea lor ireducibilă. Materia vie se explică prin proprietățile naturii anorganice, materia realizînd o erarhie ascendentă de forme, în al căreia vîrf stă spiritul.

CRITICĂ LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Sebastian Röckl, *Ludwig II und Richard Wagner*, München, 1920, L. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (Oskar Beck), M. 18.

Știind cunoscutele legăturile de prietenie între romanticul rege al Bavariei și Wagner, a căruia activitate înseamnă — pentru istoria culturii germane — mai mult decît o simplă problemă muzicală, Wagner ducînd o luptă aprigă pentru dreptul la existență al artei naționale, înfruntînd dușmănia tuturor celor care socoteau arta drept un articol de modă și distracție. Din pricina aceasta, pe „Tristan și Isolde” Wagner n'a putut să-l reprezinte decît la 1865, cînd cu ajutorul lui Ludwig II se construi teatrul de solemnități din Bayreuth. După partea întâia a publicajiei de față, apărută în 1913, urmează acum partea II-a, cuprînzînd epoca dela 1866-1883, adică începînd cu anul cînd Wagner n'a mai putut trăi în München și trebui să plece „izgonit”. Autorul ne pune la îndămină izvoare nepublicate încă, și devenite acum accesibile. Cu ajutorul lor, se vedește caracterul prietăniei dintre artist și rege, precum și persona-

litatea lui Wagner, consiliile sale de natură politică. În ce privește pe rege, acesta a ținut cu statornicie la Wagner, la moartea căruia a și zis: „pe artistul, pe care-l jelușie azi toată lumea, l-am descoperit eu cel dintâiu.“

ISTORIE

Frédéric Lollée, *La Païva,* Paris, Jules Tallandier, 1921.

Cine a trăit sub imperiul al doilea și la începutul republicei, n'a uitat pe galanta marchiză, de care vorbește autorul aici. Domnia lui Napoleon III a fost prielnică apariției acestor preotese ale amorului, immortalizate de Emile Zola în Rougon-Macquart. Pușine au avut farmecul umilei Thereza Lachmann, devenită mai apoi marchiza de Païva și contesa de Donnersmark. Era născută în ghetto, fiică de evreu. În cariera ei scurta și strălucitoare e stăpînă de ambiție tenace și prevăzătoare. Avînd bani, mai avea și înțelepciunea să prefere celorlalte altele pe suveranii cugetării: Theofil Gauthier, Sainte-Beuve, Gambetta; concepția ei să servească de frăsătură de unire între Franța și Germania. Intrasigența brutală a lui Bismarck a făcut să cadă proiectul acesta. Païva murì în 1884, în castelul ei din Silezia de sus, după ce a realizat aproape tot ce a visat, și a lăsat în urmă o legendă stranie.

Dr. Viktor Mibi, *Der Tod des Don Carlos,* Wien u. Leipzig, Wilhelm Braumüller, Mk. 14.

În istorie domina până acum părerea că Don Carlos a fost bolnav, de aici regimul tutelar al lui Filip, nevoit să pună existența monarhiei la adăpost de loviturile lui fără rost. Autorul, profesor de istorie la Universitatea din Viena, zdruncină acum credința aceasta alături de răspîdită, și pe baza izvoarelor istorice arată că nu-i vorba de vre-un caz patologic, ci de tragedia unui moștenitor de coroană fără noroc, precum și de lupta între două concepții—Filip și prezentînd despotismul politic și bisericesc, iar Don Carlos idea blindejei și autonomiei provinci-

lor din marea Imperiu spaniol. Schiller l-a imaginat deci pe Don Carlos mai just decît altele expunerii științifice, care au făcut dintr'însul un personaj inușit și primordios. Bibli utilizează corespondența lui Maximilian II, sau documentele necunoscute încă ale felurilor arhive, iar izvoarele vechi sînt supuse din nou unor cercetări atente.

ȘTIINȚĂ.

Walter I. Kilner, *The human atmosphere,* Paul Kegan, London, 1921.

După război, se observă o pre-dilecție pentru științele oculte—mai ales la popoarele anglo-saxone. Printre numeroasele volume, care apar, se întîlnesc și expunerii științifice de oarecare interes. În cartea amintită se vorbește despre un fluid aură—de natură încă misterioasă, care ar fi învăluind ființa omului. Autorul, membru al colegiului fizicienilor din Londra, zice că a izbutit să-l zărească și că este un fenomen datorit radierii undelor. Omul este observat în stare nuda printr'un ecran de sticlă, în care se pune o soluție de dicyanină. Se constată atunci o piclă luminoasă, înfășurînd corpul și variînd dela bărbat la femeie. Aura se manifestă sub trei zone distincte. Culoarea ei este albastră, cu o nuanță cenușie, dar se schimbă după preocupările de cugetare ale momentului: uilindu-te la o carte roșie, aura devine în parte roșie. Autorul crede că fluidul acesta are aplicații practice, medicul putînd stabili după forma lui diagnosticul boalelor, putînd căpăta indicații asupra părților din organism atinse, sau asupra facultăților mentale: aura este cenușie la idioși, albastră la oamenii normali. Dar încă nu s'au putut obține imagini fotografice.

FIL OLOGIE

Johannes Geffcken, *Griechische Menschen,* Leipzig, Quelle und Meyer, 1919, XI—244 S. r. 8.
Autorul, profesor de filologia

clasică la Roslock, cunoscut în lumea specialiștilor, a fost „douăzeci de ani preocupat de planul” acestei cărți. Într-însa el a cercetat toată literatura greacă până la era noastră, și expune felul cum au zugrăvit și au judecat Grecii pe om alții în operele lor poetice, cât și în istorie, filozofie și în discursurile oratorilor. Primul capitol tratează despre Homer, și trece în revistă figurile omeniești schitate de poet, împreună cu însușirile caracteristice, pe care epicul grec le atribuie portretelor sale literare. Uneori cartea capătă forma unui rezumat de istorie literară. După aceia Geffcken se ocupă de eroii tragediei și comediilor grecești. Aici, în limba germană, trebuie să mai menționăm o lucrare, iarăși de specialitate: Karl Heinemann, *Die tragischen Gestalten der Griechen in der Weltliteratur*.—Un capitol deosebit din cartea lui Geffcken este consacrat lui Socrate și școlii sale. Apoi se ocupă de Aristotel, Teofrast și Peripatetici. În sfârșit, de noua comedie.

Karl Spitzer, *Ueber einige Wörter der Liebesprache*, Leipzig, G. R. Reisland, 1918, 74 S. M., 250.

Autorul face un studiu onomasiologic asupra expresiilor române pentru „a iubi”, pe care le cercetează în mod comparativ. De vreo influență a temperamentului popoarelor în nuanțarea cuvintelor autorul vorbește, dar se arată cam sceptic, căci bunăoară întrebunțarea lui „a dori” în loc de „a iubi” nu se găsește numai la popoarele meridionale (span. *querer*), dar și la Germanii (*gern*). În general, în limba scrisă găsim termenii proprii, pe cînd în limba vorbită și limba populară întrebunțează expresii adecvate: „a avea drag”, „a vrea binele cuiva”, „a îndrăgi”... În Bu-

covina (Marginea) „a iubi” este cunoscut, dar împrumutat din limba literară, căci după legile fonetice locale ar fi trebuit să găsim „a iubgi” (cf. *a să grăbgi, a izgi*).

POLITICĂ

Harald v. Hoerschelmann, *Person u. Gemeinschaft*, Eugen Diederich, Jena, 1919.

Autorul se ocupă cu problema comunistă. Însă nu e vorba numai de mișcarea socială cunoscută în deobște sub denumirea de bolșevism, ci de teoriile fundamentale, din centrul cărora au pornit toate mișcărilor populare, care au la bază cam aceiași concepție, căci frământarea din Rusia are la temelie o idee pornită din conștiința morală și religioasă a omenirii. Bolșevismul vrea să libereze „sufletul pămîntesc” al omului, scotindu-l în stare să creeze o ordine de lucruri nebanuită până acum. Scopul bolșevismului este educarea unei generații omeniești cu sufletul nou, dirijată de puterea spiritului, iar nu de aceia a banului, a funcției în stat ori a nașterii. La opera comună a culturii să contribuie fiecare după predispozițiile personale, fără a-și însuși bunurile, care stau la îndămină pentru muncă. Importantă este constatarea inegalității de fapt între oameni, și chemarea ce o au cei înzestrați, pentru conducere. Pentru recoltarea acestor oameni, este necesar să se dea puterea pe mîna aceluia, care cred în noua ordine de lucruri. Guvernul lor se numește în Rusia „dictatura proletariatului”. Sînt însă semne că mișcarea rusească are să ajungă la un punct mort, cînd va lua o direcție cu totul neprevăzută: transformarea imperiului într-o democrație liberă fărănească.

BIBLIOGRAFIE

- I. Popescu-Băjenaru**, *Cartea Omului matur*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 25 lei.
- Maiorul Gheorghe Brăescu**, *Maiorul Botzan* (Schife umoristice) 1921, București, Prețul 10 lei.
- Lucian Blaga**, *Pașii Profetului*, Edit. „Ardealul”, 1921, Cluj. Prețul 12 lei.
- Vasile S. Moga**, *Cultura Legumelor*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 4 lei.
- Vasile S. Moga**, *Cultura Pomilor Roditori*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 6.50 lei.
- Vasile S. Moga**, *Cultura vieii și fabricarea vinului*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 7 lei.
- Al. I. Alexandrescu**, *Raporturile dintre Stat și Funcționari*, Tip. „România Nouă”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- Rodica**, *Terra* (Descrierea pământului), Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 12 lei.
- Armand M. Calinesco**, *Le change roumain, sa dépréciation depuis la guerre et son rétablissement*, Edit. Jouve et Co.
- Mark Twain**, *Furtul elefantului alb*, Biblioteca „Lumen”, 1921, București, Prețul 1 leu.
- Mihail Negru**, *O poveste de iubire*, „Biblioteca pentru toți”, No. 1054—1059, 1921, București, Prețul 6 lei.
- Emile Zola**, *Greșala abatelui Mouret*, „Biblioteca pentru toți”, No. 1076—1087, Trad. de I. Gr. Perişeanu, 1921, București, Prețul 12 lei.
- E. Lovinescu**, *Critice* (Vol. V); Edit. „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 14 lei.
- S. Muncel**, *Eveii Țării la o răspintie*, Edit. „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 5 lei.
- C. B. Urlea**, *Cu Moș Teacă 'Moldova*, Inst. „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 12 lei.
- Edmond Rostand**, *L'Aiglon*, În românește de I. C. Aslan, Edit. „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 20 lei.
- C. Stere**, *Un caz de conștiință* (Cuvântările rostite în ședințele Adunării Deputaților din 4, 5 și 9 Martie 1921 asupra validării alegerii din Jud. Soroca), Edit. „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 5 lei.
- George Ranetti**, *D'atunci și d'acolo*, Edit. „Casa Școalelor”, 1921, București.

- M. Sadoveanu**, *Oameni și locuri*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- P. Vergilius Maro**, *Aeneis*, Trad. de George Coșbuc, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 14 lei.
- Ion Agârbiceanu**, *Trăsurica verde*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 14 lei.
- Ion Agârbiceanu**, *Cesuri de seară*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 10 lei.
- Livia Hulea Rebreanu**, *Răyașe 'n tabără* (Poezii), Edit. Librăriei diecezane, 1920, Arad, Prețul 8 lei.
- Ovidiu Hulea**, *Blestemul codrului*, Edit. Librăriei diecezane, 1920, Arad, Prețul 8 lei.
- St. Antim**, *Capitalul mobiltar*, Edit. „Samitca”, 1921, Craiova, Prețul 5 lei.
- I. C. Vissarion**, *Vrăjitoarea*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- E. Lovinescu**, *Gheorghe Asăchi*, (Viața și opera lui), Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 14 lei.
- Elena Farago**, *Traduceri libere și Reminiscențe*, Edit. „Samitca”, 1921, Craiova, Prețul 10 lei.
- Dr. N. C. Paulescu**, *Cele patru palimi și remediile lor*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, Iași, Prețul 15 lei.
- Econom I. Gofcu**, *Concordat?* Tip. „Albina”, 1921, Iași, Prețul 3 lei.
- Const. A. Giulescu**, *Dragostea unui trubadur*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 12 lei.
- Victor Costin**, *La corruption légale et l'esclavage international*, Impr. „Viața Românească”, 1921, Iași, Prix 6 fr.
- Mihail Manoiilescu**, *Regimul impozitelor față cu producția națională*, Edit. „Reforma Socială”, Prețul 8 lei.
- Th. Carlyle**, *Răzvrătirea Femellor*, în românește de P. Moșoiu, Biblioteca „Revista Ideei”, Sir. Fluierului 28, București, 1921.
- P. Kropotkin**, *Din Marea Revoluție Franceză*, Biblioteca „Revista Ideei”, Sir. Fluierului 28, București, 1921.
- Pierre Mac Orlan**, *Le nègre Léonard et Maître Jean Mullin*, Editions de la Nouvelle Revue Française, 1920, Paris, Prix 7 francs.

- Transilvania*, No. 1-2, Prețul 10 lei.
- La Nouvelle Revue Française*, 1 Avril, Prix 4 fr.
- Moldova noastră*; No. 1, Prețul 2 lei.
- Renașterea Moldovei*, No. 2-3, Prețul 3 lei.
- Biblioteca Copiilor și a Tinerimii* No. 15-14, Prețul 2 lei.
- Lumina Femeii*, No. 4, Prețul 8 lei.
- Analele Dobrogei*, No. 1 Prețul 10 lei.
- Independența economică*, No. 1, 2, 5, Prețul 10 lei.
- Școala*, No. 2, Prețul 2 lei.
- Lamura*, No. 6, Prețul 5 lei.
- Foata Tinerimii*, No. 3, Prețul 1.50.
- Junimea*, No. 1, Prețul 3 lei.
- Țara de Sus*, No. 2-3, abonament anual 48 lei.
- Economia Forestieră*, No. 1-3, Prețul 15 lei.
- Ideea Europeană*, No. 64, Prețul 1 leu.
- Cuvîntul liber*, No. 6, Prețul 2 lei.
- Cartea Satelor*, No. 2, abonament anual 36 lei.
- Orizontul*, No. 11 și 12 Prețul 1 leu.
- Higiena*, No. 2, Prețul 5 lei.
- La Revue Mondiale*, 15 Avril, Prix 3 francs.

- Mercure de France*, 15 April, Prix 3 fr. 85.
Bibliografia, No. 9, Prețul 3 lei.
Muzica, No. 3 4, abonament anual 50 lei,
Rominia, No. 7, Roma.
Pasztor Tüz, 24 April, Prețul 4 lei.
Vocea României, No. 11 și 12, abonament anual 60 lei.
Cele trei Crișuri, No. 7-8, Prețul 3,50 lei
Rominia Viitoare, No. 4, Prețul 2 lei.
Revista Jiului, No 10, abonament anual 40 lei.
Calea Nouă, No. 1, Prețul 2 lei.
Poetul, No. 2 3, Prețul 1 leu.
Revista Moldovei, No. 1, Prețul 5 lei.
Moldova dela Nistru, No. 1 4, Prețul 2 lei,
Hasmonaea, No. 11-12, Prețul 5 lei.
Cîmpul, No. 7-8, abonament anual 35 lei.
Foaia Plugarilor, No. 5, Prețul 2 lei.
Roma, No. 4, Prețul 4 lei,
Buletinul Industriei (Ministerul Industriei și Comerțului), No
 1-3, Prețul 30 lei.

Cazul dela farul Olinca

— Note de drum pe apă —

Tresar din somn speriat.

Un zbrnăit răgușit de sonerie îmi sfredelea urechile. Într-o clipă fui în picioare. Dormeam epurește de când instalasem telefonul chiar la capul patului.

— Allo! Cine-i acolo?

— Bateria dela gura Dunărei. Incepem manevra pentru deschiderea estacadei? E ora 4 dimineață. Pilotina Letei e gata de plecare; vă așteaptă.

Afară era încă întuneric, — o noapte rece, umedă, de toamnă întirziată.

Orașul cu vechile case de lemn, portul cu vasele ancorate, pădurile de stuf și bălțile cu lumea de vietăți din Deltă, dormeau neclintite încă în besna oarbă a nopții.

Era atita liniște în tot cuprinsul mort al Deltei, încit pământul obosit și marea potolită păreau căzute în somnul adânc de veci. Și din natura întregă amortită, numai Dunărea cea fără de astimpăr își mina necurmat undele tăcute la vale, în spre mare. În noaptea cea apa era turbure, cenușie și groasă ca uleiul.

Dela începutul războiului ne deprinsesem să trăim la întuneric cași cirtățile; în fiecare noapte ne așteptam la vre-un bombardament din largul mării sau la vizita hidroplanelor germane. Ochii noștri se obișnuiseră să pătrundă întunericul, ca ochii de pisică.

— Gata de plecare! Mola! — șoptește pilotul; pe cind Neculai, ordonanța mea, un uriaș mototol și somnoros, îmi aruncă de pe mal pelerina făcută ghem, cu binoclu și revolverul în ea.

Plecăm cu luminile de drum stinse. Nici un zgomot, nici o vorbă; toți sînt muți; mișcările se fac încordate, pipăind și

pe tăcute; comenzile la cîrmă și mașină se șoptesc tainic dar hotărît; ochii deschiși mari și auzul ascuțit. O navigație pe furis; singură mașina mică a pilotinei mai sfîrte și dudue pe înfundate ca un samovar supraîncălzit. Alunecăm ușor pe lîngă niște umbre negre lipite în șir de cheu: sînt torpiloarele rusești. Nici o mișcare, Rușii dorm tun

Ocolim o pată mare vînată care ne închide o clipă vederea: e crucișetorul nostru, bătrîna *Elisabeta*; vîrfurile catar-gelor înalte se pierd în cerul întunecat. Trecem la cîțiva metri de ea. Nu se simte nici o suflare; numai cînd ajungem la pupă, un glas răgușit, ne întreabă răstit: Cine-i?

— Pilotina Letei!

— Liber!

Portul mort, orașul adormit, rămîn în urma noastră per-dute în bruma răce a nopții. Dacă n'am auzi din cînd în cînd lătratul cînilor credincioși sau cucurîgul cucoșilor harnici, sin-gurii care nu se supun strășniciei ordinelor militare, nici n'am bănuî fînța unor așezări omenești în toată pustietatea Deltei. Nici o lumină, nici o mișcare, firea întreagă a împietrit; o lume ca 'n povești; viața oprită în loc; un oraș mut, încremenit deodată, fermecat, de-o taină, adormit în vrajă de-o mină ne-văzută.

Eșim în largul mării.

Abia se desprinde din faldurile nopții bateria dela gura Dunărei. Tunurile mute, îngropate în nisip, dorm cu gurile căscate în spre mare.

Farurile stîNSE, la capetele cheurilor de piatră, par niște orbi uriași împietriți la poarta Dunărei. Și 'n masa neagră de umbre și 'ntuneric care rămîne în urmă, tresare cîteodată un fulger scurt, o scînteie albastră c' scapără o secundă pe cerul înourat. E telegrafia fără fir dela *Elisabeta*. La ora asta se prind știri de războiu pe care turnul Eiffel, prin unde herțiene, le împarte în lumea întreagă.

Navigăm pe lîngă coastă, pe fund mic, să nu ne prindă submarinele germane care veneau în nopți întunecoase să sa-mene torpile fixe între Insula Șerpilor și gura Dunărei, în dru-mul vaselor rusești.

Mergeam cu toată viteza ca să nu ne apuce ziua pe drum, să fim surprinși pe mare de hidroplanele care zilnic veneau dinspre Constanța.

Eram nerăbdător s'ajung la Sfîntul Gheorghe cît mai de-grăbă: primisem c'o zi mai înainte o scrisoare ciudată dela moșul Ghiță Orez, gardianul farului Olinca.

Noi cei din Deltă, rămași complect izolați de țară, ne a-flam direct subî comanda rusească. Aliații noștri, de dragul morunilor, nisetrilor și a icrelor negre, găsiseră că este o ab-solută necesitate militară de a se cuibări la gura brațului Sfîntul Gheorghe, centrul pescăriilor noastre.

În punctul de observație dela farul Olinca, postul de marinari români fusese înlocuit, pentru motive militare, printr'un post rusesc. Jandarmii noștri rurali aduși legați la Sulina. Agenții de pescărie ai statului arestați ca spioni periculoși. Vasele militare ruse cărau mari cantități de pește și icre, pe care le vindeau la Odesa și Sevastopol.

Și dintr'o parte și din alta, zilnic primeam reclamații prin telefon. Trebuiau cercetate lucrurile la fața locului.

Cel mai dîrz reprezentant al autorităților locale se ținuse acolo Moșul Ghiță Orez.

Veteran din 77 - 78, tunar la bateria dela Calafat, era de treizeci de ani funcționar al Comisiei Europene dela gura Dunărei. Odată cu debarcarea Rușilor în Deltă, el își luase cu dela sine putere drepturi, privilegiu și prerogative internaționale, întrucît susținea că el reprezintă interesele Europei la gurile marelui fluviu.

Deși se găsea singur la un far, Rușii îi recunoșteau titlul pe care și-l luase: *naciatnicul* (șeful farurilor Comisiunii Europene).

Tovarășul lui dela far, un Turc bătrîn din Anatolia, fusese ridicat din prima zi de Ruși și expedit la Sevastopol.

Cînd maiorul rus, care avea comanda trupelor din Sfîntul Gheorghe, i-a trimis vorbă să se astîmpere că altfel îl scoate dela far și-l trimite și pe el pîchet în Rusia, moșul Ghiță Orez, nacialnicul farurilor, s'a îmbrăcat curat, și-a înșirat cele trei decorații românești și Sfîntul Gheorghe rusesc, netezîndu-și făcălia albă în formă de pensulă, mîndru și grav s'a prezentat maiorului rus. I-a vorbit ritos și foarte de sus ca un vechiu funcționar al Comisiei, diplomat cu rutină:

— Farul nu este al statului român ci al Comisiei Europene; el, Ghiță Orez, a fost așezat în funcție de cele șapte Puteri ale Europei, și deci nici într'un caz nu poate fi scos numai de o singură Putere, fie chiar o mare putere ca Rusia. Și trebuie să se știe că de toate ce se înfăptuiesc acum la gurile Dunărei se va da într'o zi socoteală la masa verde, ori la Paris, ori la Londra.

Mayorul rus, cam slab în diplomație, a rămas de o camdată pe gînduri.

Ultimul raport pe care îl primisem dela farul Olinca era scrisoarea cea ciudată, pe care un marinari o adusese ascunsă în teaca baionetei, de teamă să nu cadă în mîinile Rușilor.

Domnule Comandor,

„Rog bunătatea Domniei-Voastre a veni aici la fața locului, negreșit și cit mai repede de urgent.
„E mare trădare la mijloc, care va să zică am ajuns ca

„frate pe frate să se vîndă precum Iuda pentru treizeci de
 „arginți a vîndut pe Hristos. Mai mult nu pot spune că aci
 „și păreții au urechi. Musai trebuie să-vă vorbesc în patru
 „ochi, care am zis și voi zice toată viața că nu sinteți numai
 „șeful suprem ci și părintele nostru al Romînilor din Delta.

„Vă așteptăm cu nerăbdare prezentarea Dumnevoastră la
 „farul Olinca de urgență neîntîrziat fiind la un caz de foarte
 „mare forță majoră.

„Țineți în foarte secret scrisoarea și nu suflați nimirică“.

„Al Domniilor-Voastre prea supus la ordine
 Ghiță Orez

„Veteran și gardian la farul Olinca al
 Comisiunii Europene“

Deși cunoșteam bine apucăturile moșneagului de care făceam cu toții haz, totuși eram cam îngrijat, mai cu samă că ultima dată, postul de observație dela Olinca nu semnalase ca de obicei venirea hidroplanelor germane.

Fusem surprinși. Sirena cruceștorului Elisabeta dăduse prea tîrziu semna ul de alarmă. Și cu toate că douăzeci și trei de guri de foc trăgeau din Solina, bombele aruncate omorîseră într-o singură zi șase inși, răniseră vre-o zece și distruseseră trei case.

Înfășurat în pelerină, cu pulpele înghețate, ghemuit între doi colaci de frînghie, ședeam afară pe puntea pilotinei, care se legăna dîmol și cadînat.

Cu ochii pe jumătate închiși, vedeam mereu aceleași scene care mă tulburase în timpul zilei: mă urmărea continuu privirea rătăcită a unui soldat Rus, care înebunise trăgînd la mitralieră, pe-o șalupă surprinsă pe mare și urmărită de două hidroplane... o femeie căzută într'un lac de sînge, omorîtă de o schișă de bombă.. patru copii care se jucau în curtea în care explodase bomba scăpaseră neatinși, iar mama lor, în fundul camerei, ascunsă după un dulap, pe cînd striga la copii să se ascundă fusese lovită de o țandură intrată pe fereastră.

Deschid ochii, și fără să-mi dau samă, privesc talpa cizmei care călcase în lacul acela de sînge cald încă, atunci cînd am intrat în casă.

Negurile nopții se limpezeau. Luceafărul dimineții începuse a păli. Și în vasta respirație a mării, o briză răce de brumă înfiora geana viorie care se ridică treptat la orizont.

Un marinar la prora sta de gardă cercetînd înainte fața apei ca să descopere minele ce le-am putea întîlni. Ciocnind una din ele ne-am ridică în naltul cerului. Un alt marinar la pupă căuta în sus, pîndind ivirea hidroplanelor. Loviți de vre-o bombă ne-am coborî în fundul întunecat al mării.

Și totuși, ce ușor deprinderea ne schimbă firea. Privesc

pe subt gene la cei trei oameni din jurul meu pe punte: cel din pupă, un băețandru rotund și roșcovan, și-a scos din carimbul cizmei o perie neagră de vax; tacticos își netezește părul și tiuleile de musteți.

— Mă, boxule! tu îți faci freza la tautetă în loc să pindești hidroplanele? îi strigă în glumă pilotul dela cîrmă.

— N'ai grijă, că nu trece nici o pasăre în zbor fără s'o prind în binoclul meu. Ajungem noi în port înainte de venirea musafirilor. Iaca, a și prins a înegri uscatul înainte.

O liniuță cenușie tăia zarea înaintea noastră spre miazăzi.

În revărsatul zorilor cerul și apa își schimbau spre răsărit culoarea. O draperie de purpură se vedea căzînd în fal-duri, mlădiată pe oglinda răce a mării metalic poleită.

În clipele aceste de farmec, în solemna pace a deșteptării, subt ploaia ceia de aur, cînd pare că natura rîzînd deschide ochii în faptul dimineții, simți parcă mai greu gîndul ce apasă cu mustrare pe cugetul omenesc — războiul: milioane de oameni învrăbiți putrezesc prin șanțuri, pradă, distrug, seucid pe brazdele pămîntului ce trebuie să-i hrănească... se caută, se pîndesc pe marea argintie ce o răscolesc în clocotul exploziilor... se lovesc din zbor prin văzduhul albastru, prin aerul ce-l infectează cu gaze ucigătoare și miros de benzină.

Toate elementele naturii stăpînite de mintea omului sînt astăzi tulburate de răutatea și dușmănia lui. Numai soarele, veșnic același, se înalță cîntînd, în magica și eterna-i nepăsare, la deșărtăciunea vietăților cugetătoare ce, fără de așteptare, se frămîntă pe un petec din scoarța globului pămîntesc.

— Se vede bine farul dela Olinca — imi spune pilotul dela cîrmă.

Schimbăm drumul spre coastă. Colibele negre de pescari pătează pînza cafenie ce undulează în zare pe dune de nisip.

Intrăm încet pe gura Sfintului Gheorghe și abatem în canalul îngust ce duce la Olinca — o potecă de apă verde, clară, între părăi de papură imensă, de înălțimea catargelor șalupei.

De sus, din balconul farului, moșul Ghiță Orez, *nacialnicul farurilor*, ne-a recunoscut de departe. Deprins cu scările, ca un flacău sprinten coboară în fugă și prinde *bandula* dela pilotina ce acostează la piciorul farului.

— Să trăiți, domnule Comandor! vă așteptam ca pe tata, că nu mai e chip de trăit aici.

— Ce faci, moșule? vino înăuntru să stăm puțin de vorbă.

— El se codește făcînd cu ochiul la cîțiva Ruși, care se adunaseră în jurul șalupei căutînd chiorș la noi.

— Ba, eu oi zice că mai bine-i să o luăm încoace pe malul mării.

Am plecat amîndoi spre dunele de nisip.

— Ei, ia spune, moșule, ce ai pe inimă, ce-i cu scrisoarea ceia?

El se opri în loc căutînd tainic în jurul nostru, deși eram singuri în toată pustietatea cea.

— E trădare mare! zău că-i trădare! ne vinde, domnule, ne vinde Rusul țărișoara, cre-țeți-mă, că-s om bătrîn, cînd vă spun că Rusul vinde pe Rumîn Neamțului! Și moșneagul își scoase căciula făcînd cucernic o cruce mare și o temenea spre pămînt.

— Ei, lămurește-mă, moșule, că pînă acum n'am priceput imic.

— Stai că spun tot, să știi bine că mă tae bucățele, da' fiecare bucățică din mine tot are să strige sfîntul adevăr.

Și moșul, vorbă lungă, o ia pe departe:—Că d-voastră știți precum se poartă ei, pardon ca porcii... vin beți aici sus la far, cîntînd cu armonica parcă ar fi pardon la șantan în Sulina... și dacă le spun cu binișoru': măi băeți, noi se cheamă că sintem aliați cu voi, ei de colo: net aliați! noi prătectori!

— Bine, bine, moșule, lasă astea, spune odată ce-i cu trădarea, că asta mă interesează.

— Stai, că ajung acuma și acolo, că eu dacă am rămas la far singur, că știți doar că voi să mă scoată, că le stau ca sarea în ochi; eu nu pot să dorm noaptea, și cum mi-am făcut obiceiul stau și mă uit la lună. Acuma patru nopți sedeam singur, Rușii dormeau tun; răscesc eu o țigară și mă uit pe mare, în lumina lunei, că era plină, și mi se pare că văd niște umbre în cărarea de lumină de pe fața apei... Iau ochianul cel mare al farului, că știți ochianul nu l-am predat nici mort la Ruși, și zăresc bine două lotci de pescari cu cîte doi oameni în fiecare. Zic eu în mine: cine or fi lipovenii cea care au eșit acu noaptea la pescuit? că doar nu-i slobod ca mai înainte. Trebuie să fie învoiți dela ștab, zic eu.

Și cum stam și priveam așa, numai ce văd chiar în dîra de lumină a lunei că se ridică deodată o pată neagră din apă, mai întăiu s'arată așa ca o spinare de bivol.

Ptiu dracel zic și prind a mă freca la ochi. Iau răpede ochianul și mă uit țintă într'acolo. Se vedea bine eșînd din apă așa ca un coș de vapor inecat; am văzut cum s'a deschis un capac și din el s'a ridicat pînă la brîu un om care făcea semne cu șapca. Măi, zic eu, mare minune și asta. Cele două lotci s'au apropiat și ca dracu, taman atunci o pînză fumurie de nour trecu prin dreptul lunei. Se vedea, dar nu bine.

Cînd s'a luminat din nou, coșul cea se afundase, pierise de tot; pe fața apei nu se mai zăreau decît cele două lotci, dar numai cu cîte un om în fiecare. Mă uit din nou, șterg cu mîneca ochianul, zic: doar nu-s beat! Unde sint ceilalți doi oameni? Mare poznă e și asta. Acuma vedeam bine cele două lotci care veneau încet spre gura canalului cu cîte un om în fiecare trăgînd rar la lopeți.

N'am dormit toată noaptea. Dimineața dau fuga pînă în sat și găsesc pe Neagu, caporalul de marină dela telefonul ro-

mînesc. El după ce ascultă cu gura căscată, deodată își dă cu palma peste frunte: moșule, să știi că a fost un submarin nemțesc. Și dacă i-a luat pe cei doi pescari, asta-i numai ca să le arăte locurile pe unde să samene ei mine.

Vezi, ne minunam noi cum de știu ei să umble noaptea pe aici cînd farurile sînt stinse, gemandurile și toate semnalele scoase; oricit de șiret e Neamțu', da' tot e greu de nimerit fără piloți sau oameni din partea locului.

Care va să zică pescarii noștri îi slujesc pe Nemți. lipoveni noștri din Delta sînt spionii lor—halal! frumoasă trebușoară-i astal!

Umblăm noi prin sat să aflăm cine au fost cei care au eșit noaptea la pescuit. Aflăm că numai două lotci: a lui Lidiroz și a lui Eftimof au eșit în mare. Amîndoi dezertori, o ploșiți pe lîngă ștabul rusesc.

Dacă au simțit Rușii că umblu să discos lucrurile, unul mi-a spus în patru ochi: rău faci, moșule, că te amesteci unde nu-ți fierbe oala. Atunci v'am scris la Sulina să faceți cum îi crede mai bine.

Mi-am notat numele pescarilor bănuți, dar n'a fost chip să mă înțeleg cu maiorul rus asupra cercetărilor ce trebuiau făcute. În timpul nopții m'am întors la Sulina.

După trei zile, garnizoana mă anunță că gardianul farului Olinca a fost ridicat și închis în arestul rusesc, învinuit de spionaj, și că peste două zile va fi expedit la Sevastopol.

Alerg la comandamentul rus; amiralul foarte politicoș se scuză că el nu știe nimic, că el n'a dat un asemenea ordin; probabil că biuroul de spionaj a luat măsura asta; că acest biurou lucrează direct cu amiralitatea dela Sevastopol și că îl spionează și pe el, că nu poate face nimic altceva decît să întîrzie expedierea la Sevastopol.

După șase săptămîni de reclamații, interveniri și protestări pe la ștabul rusesc, *Morskoj ceasti*, biuroul de informații, biuroul de spionaj al armatei, biuroul de spionaj al marinei, biuroul de contra-spionaj din Delta, am izbutit să-l aducă pe moșneag, legat burduf, la arestul rus dela Sulina.

După alte șapte săptămîni s'a hotărît judecarea lui de o comisie ruso-romînă, după ce ne-am angajat solemn că dacă se va dovedi vinovat îl vom impușca pe piața palatului Comisiei Europene, ca pildă pentru ceilalți funcționari ai Comisiei, despre care Rușii susțineau că sînt toți spioni plătiți de Nemți și lăsați anume pe loc în timpul războiului.

Inculpatul avea trei puncte de acuzație:

Intr'o zi, pe cînd se scâldea în mare, a fost surprins făcînd semne cu cearșaful la hidroplanele germane. În mai multe rînduri noaptea a fost văzut la far făcînd semnale luminoase,

subt motiv că își aprinde țigara, deși nu era permisă nici o lumină. S'a găsit asupra sa un carnet cu numere și însemnări asupra mișcărilor vaselor și direcției vinturilor—jurnalul obișnuit al farului.

Invinuirile erau așa de copilărești și ridicole, încît comisia de judecată i-a dat drumul moșneagului dela prima înfățișare.

Dar înapoi la far cu nici un chip n'am mai putut să-l pun ; trebuia să rămînă în Sulina.

Slăbit, amărit, vegeta toată ziua pe malul mării, cu undița la pescuit. Duminica, îmbrăcat curat, se ducea la biserică, cu cele trei decorații pe piept, pe cea rusească n'o mai punea, cumpăra cite-o luminare de ceară și o aprindea la altar în fața icoanelor, bolborosind ceva o rugăciune sau un blestem dar de cite ori eșea din biserică, se oprea în ușă căutînd încruntat în largul mării, oprindu-și privirea spre coasta dela Miazănoapte.

Uneori venea pela mine să afle știri de războiu. De cîte ori mă găsea singur începea să-și spună paraponul.

— Vezi că eu am avut dreptate, că de aceia nici Dumnezeu nu le ajută lor, că praf și scrum se alege de împărăția asta.

Și moșneagul îmi înșira iar chestia lui, cum o numea el: *Cazul dela farul Olinca*. Era ferm încredințat că odată și odată, la sfîrșitul războiului cînd va veni ceasul socotelilor la masa verde, ori la Paris, ori la Londra, se va dovedi că el, Ghiță Orez, nu putea fi scos dela far de o singură Putere, întrucît fusese așezat în funcție de cele șapte mari Puteri reprezentate în comisia Europeană dela gura Dunărei.

Toată lumea din Sulina cunoștea chestia Ghiță Orez sau *Cazul dela farul Olinca*. Mulți făceau haz, și unii chiar îl înteeau să facă reclamații scrise; cîțiva străini, funcționari ai Comisiei Europene, petreceau traducîndu-i petițiile în limbi străine, asigurîndu-l că le vor trimite delegațiilor Puterilor reprezentate în Comisie.

Se sfîrșise războiul; eram în Galați gata de plecare la Paris, fiind numit în delegația romînă pentru conferința hotărîtă în chestia Dunărei.

Mă pomenesc într'o seară acasă cu moșul Ghiță Orez, sosit cu vaporul din Deltă. Intră gîfîind, ștergîndu-se de sudoare pe frunte:

— Cînd am auzit că plecați am venit într'o întinsoare, că-mi era frică să nu vă scăp.... știți... chestia mea... cazul dela farul Olinca.... pot mulțumi Domnului că iaca a venit și ziua cea de judecată la masa verde, pe care o aștept de atît amar de vreme.... că vezi... dacă am avut dreptate și D-zeu mi-a

ajutat, nu degeaba am dat atâtea lumînări la biserică... acum se cheamă că Rusia s'a prăbușit, țara noastră s'a făcut mare... a mai rămas să văd cum s'a alege și cu chestia mea, și pe urmă pot zice amin și să închid ochii liniștit...

Scoate cu grijă din buzunarul dela piept un teanc de hîrtii, le desface cu sfînțenie și mi le înmînează, arătîndu-le pe rînd.

Petițiile erau făcute în trei limbi, cu timbru în regulă.

— Iaca, asta e pentru Franțuzu, asta e pentru Englezu și asta pentru Italianu...

Cînd am observat pe cele trei petiții, scris caligrafic, numele: *Clemenceau*, *Lloyd George* și *Orlando*, eram gata să izbucnesc de rîs, dar m'am stăpînit în fața bătrînului blajin, care cu atîta încredere în ochii umezi și în gla-su-i rugător stăruia să nu-l uit cînd a veni vorba acolo la Paris și despre chesti-lui.

Și după ce mai scoase o hîrtie din buzunar se opri nedumerit.

Apoi cu petiția asta e bocluc; unii zic s'o dau și alții zic că nu trebuie s'o dau pentru American...

— Care american?

— Cum, nu cunoașteți pe domnu' Wilson?

E drept că Americanul încă nu-i băgat în Comisia Duna-rei, da' n'are aface dacă și el lucrează laolaltă cu ceilalți, o vorba n'ar strica și pe lingă ei, mai cu seamă că am auzit că-i om tare de treabă și cinstit. Iacă am și o poză pe care mi-a dat-o unul dela casieria Comisiei. Vezi, cum stau la sfat iștia patru mari dela Paris împrejurul mesei verzi?

Era o gravură tăiată din „*Illustration*“, pe care moșneagul o păstra privind-o cu mare evlavie.

Credeam că isprăvit, cînd deodată îl văd că se întoarce, se apleacă și ridică traista, pe care o lăsase la ușă.

— Mai am o rugăciune; dar să nu vă supărați... Iaca, m'am gîndit că n'ar strica să aveți și ceva de ale gurii... am adus oleacă de icre negre și niște pește sărat.

Și, hotărît, răstoarnă toată traista în mijlocul casei.

— O cutie de icre moi îndulcite cit trebuie pentru drum și astalaltă cu icre tescuite pentru cei mari dela Paris. Mai am cinci nisetri uscați și potriviți din săratură, sînt minunați cu oleacă de usturoiu și numai o țiră de oțet.

De data asta n'am putut să-mi mai stăpînesc rîsul.

— Da' bine, moșule, cum vrei să mă car eu cu toate astea? nu știi cît de greu e drumul acum?

Ba știu, tocmai de asta n'am adus de cit altă, că altfel știam eu ce să le pregătesc dumnealor.

Zic să le duci numai așa, de-o gustare, în chip de probă, numai ca să-și facă și cei mari dela Paris o idee de cese lucrează și pe la noi în Deltă.

Și bătrînul nu mă lasă de loc, stăruie mereu încercîndu-se pe departe să-mi dea sfaturi cum ar trebui să-i iau cu binișorul pe cei mari dela Paris, cum să pun chestia acolo cînd o veni vorba, la masa verde, despre cazul dela farul Olinca, dăscălindu-mă și lămurindu-mă pentru a suta oară, ca să nu uit și să încurc lucrurile: cum el, Ghiță Orez, a fost așezat în funcție la far de cele șapte mari Puteri, deci nu putea o singură Putere să-l scoată dela farul Comisiei Europene a Dunărei.. și îmi înșiră iar toată istoria pe care o cunoșteam pe de rost.

N'a fost chip să scap de el de cît după ce m'am angajat formal că voiu preda peștele sărat și icrele tescuite la Paris, și voiu susține cauza lui în fața Consiliului Suprem cînd va veni la ordinea zilei, la masa verde și chestia lui: *Cazul dela farul Olinca.*

Jean Bart

RECREAȚII

British Museum

Porumbel

1. Sosești la British printre porumbel.
Se strâng și ei acolo pentru pînă;
Le-o dau copii veniți doar pentru ei
Cum pentru ei și n' aer sar fîntine.

Îți umblă pe grilaje sau pe trepte
Și pașii lor desfășură un ghem
De umbre mici, ce parecă se tem
Subt lespede ceva să nu deștepte.

Te văd: și-o bunătate te 'mpresoară
De suflute care-ar veni la tine,
Luîndu-și viața lor de-odinioară
In murmurul danteștelor terține.

- Viața lor de 'ntunecate stoluri
Ce sîngure își supraviețuesc
Și-umplîndu-ne-ale vremurilor goluri
Ca umbra în lumina zilei cresc.

Le 'ntinzi o mină, ei îți vin pe umăr
 Și-ți gurue din lumea lor obscură,
 De parcă pămîntiul lor e-o sgură
 Subt care focuri cîntă fără număr.

Li-i cald gîtlejul și zvîcnesc din gușe;
 Și-atît de stranii pasărilor-aceste,
 Cînd își așează zborul, par pe creste
 De templu antic, urne cu cenușe.

2. Savantul care vine îi cunoaște
 Mai bine, căci se ocupă doar cu ei
 Și are-acasă, puse în rafturi, moaște
 De specii vechi de clasici porumbei.

De iacobini cu gulerul trufaș,
 Precum purta doar revoluționarul
 Francez, sau albi Canadieni golași
 Cum nu avea nici Enric Păsărarul!

Ori Skanderoni sălbateci de pădure
 Și jucători în glugi de pelerin,
 Blonșine evocînd minifature
 De lebede ce trec în Lohengrin...

- Și ei de altfel îl cunosc, căci oare
 Nu-i ies în drum, și-l plouă din nacela
 Ființei lor, cu umbră și răcoare,
 Făcîndu-i inutilă chiar umbrela...?

Mai prietin unul vine și se-așează
Pe brațul care parcă-ar ține-o urnă
Și ca să scape statul de-o diurnă
În statuă îl imobilizează.

Pe cînd ceilalți deasupra lui, în roată
Se împletesc în zbor ca niciodată,
Ca și cînd ceru 'ncearcă să depună
Suprem, pe fruntea albă : o cunună.

Un evoluționist

Huxley ar fi foarte încîntat să știe
Că mai vechi decît stratele de cretă,
Decît pădurea care doarme-adînc sub glie,
Decît coraliu care stînci secretă,
Este savantu-acesta iluzoriu
Trecînd prin vremi ca și un infuzoriu
Și între două curi : de iod și fer
Descoperînd un foraminifer.

Surtucu-i verde a 'ncercat soluții
De-acizi și baze, sau de vitriol
Și-a străbătut cu vremea evoluții
De sensibilități de turnesol.

Iar guleru-i de clasic porumbel
Lipsește astăzi oricărui muzeu.
— Ori, dacă mort îl va purta cu el,
Va fi un exemplar în Empyreu....

Prin ochelarii stinși ca două cremeni,
 Dacă desigur nu mai vezi nimică,
 E că privind silexuri vechi, asemeni
 Cu vremea prefăcutu's-au în mică.

Stă drept, dar... „quantum mutatus ab illo!”
 Căci brațul sîng ținînd la spate-umbrela
 Îți sugerează parcă paralela
 Fără să vrei, cu Venera din Millo...]

Huxley ar fi foarte 'ncîntat să-l știe:
 Ca o mimoză diafanizat
 În apa vremii și arhaizat
 Dela opinii pîn' la pălărie.

...Căci vechiu cum e, e 'n stare să susțină
 Și-acum a evoluției doctrină!

Mulier ignara

Dar cite-odată printre obelișcuri
 Și sfinxi care de zeci de veacuri dorm
 Printre reptile tragice cu plîscuri
 Și cripte cu miros de iodoform
 Se rătăcesc picioare de mătasă.

Cum s'ar opri de-absentă și frumoasă
 O căprioară 'n funduri de brădet
 La peștera unui anachoret,
 Așa și ea, copilă-a unui trib
 Ce n'a știut nici cînd de α , β ,
 Își cățără spre-o lespede Iorgneta
 Silabisînd pierdut: „Sen-na-che-rib“.

— Vre-un Don Juan desigur din Tahiti !
 (Căci par femei lăuze 'n piatră, robii
 Ce-i cară blocuri și nisip din Gobi
 Și munți sparg fără pumnul dinamitii).

Și astfel trupul galeș și-l furișă
 Prin tumuli, subț statui, din sală 'n sală,
 Distrată așezînd pe vre-o cornișă
 De templu vechiu o mină actuală.

Cu blana 'n care parcă se posedă,
 A șters de praf un Budha de porfir,
 Iar gîtul luminînd în ea o Ledă
 Pe zid trezește-o umbră de satir.

Cu fața de faianță japoneză
 Se pleacă spre o urnă funerară
 Și face cu 'n răsuflet o sinteză
 Între prezent și moartea milenară.

Și, Venus nou, se 'ndoaie spre-o vitrină
 În grații parfumate de gavote
 Și nu știe că 'n față-i se închină
 Un șir de Afrodite chyprîote.

...Dar iată 'n colțu-acela și: mumia,
 Femeia pare sugestionată.
 Iși scoate roșul, se pictează toată,
 Cu puful își usucă vag bărbia,

Și pleacă admirîndu-și pălăria.

Dragoș Protopopescu

Instituția publică numită „Zemstvo“

În cadrul statului absolutist rusesc și în cadrul statului român în timpurile noastre

I

Odată cu unirea Basarabiei, în limbajul nostru gazetăresc și politic, s'a introdus și un nou cuvânt, „Zemstvo“-„ou“, cuvânt cu totul străin, și ca sunet și ca conținut, sub care se înțelege o organizare administrativă, autonomă, locală, care a funcționat în Basarabia sub Ruși, ar fi dat rezultate admirabile și ar fi bună de aplicat în țara noastră într-agă, ca o instituție democratică de administrație județeană sau regională.

Gazetele din Basarabia, în special cele rusești, tinerele cercuri politice locale și unele în legături cu cercurile politice din țară, fac o largă propagandă pentru această instituție.

Am crezut că se cuvine ca cei care cunosc într'o măsură oarecare Rusia cu istoria ei, pe Ruși cu interesele lor, viața rusească cu obiceiurile și instituțiile ei,—nu din vorbe, cărți și reviste numai,—ci și din viața trăită, din studii obiective, fără prejudecăți, idei preconcepute, sentimentalism, sau interes de partid politic sau electoral, să lămurească în limita cunoștințelor lor și această chestiune.

O sută șase ani de stăpânire rusească în Basarabia, n'au putut să rămie fără urme asupra populației și aportul acesta de influență străină, adus împreună cu Basarabia în cadrul statului român, trebuie lămurit. Cum de asemenea, cei ce se simt în stare, ar trebui să lămurească și influența statului și a culturii austriace asupra Bucovinenilor și a Ungariei asupra Transilvănenilor. Aceste elemente de influență rusească, austriacă și ungurească, unele bune, altele rele, trebuie cunoscute, căci ele vor fi factori în dezvoltarea vieții comune, ce începe de acum, a tuturor Românilor.

II

Cuvintele: „Zemșcina“, „Zemstvo“, „Zemskie liudi“, au rădăcina slavă dela cuvântul „Zemlea“—pământ; în senz di-

Nota redacției.—Fără de interesantul studiu al d-lui Dr. Cazacu ne simțim datori să adăogăm următoarele observațiuni.

„Zemstvele“ sînt prima încercare de organizare administrativă locală în Rusia țaristă. Că această organizare a fost defectuoasă nu se poate tăgădăui. Criticile ce i le adresează autorul din punct de vedere al idealului sînt justificate. Dar aceste defecte nu ne împiedică de a recunoaște că villoarea organizație administrativă în țară trebuie să aibă la bază organe electivă locale autonome, iar în Basarabia în special nu este admisibil ca organizația administrativă locală să aibă mai puține atribuții și drepturi decît a avut în Rusia țaristă.

rect și imediat ar însemna: pămîntenism, oameni pămînteni, în opoziție cu cei nelocalnici, care sînt străini de loc.

Acesta este sensul strict și strîmt al cuvintelor. Zemstvâ ar fi dar administrația locală pămînteană în opoziție cu administrația generală, administrația de stat, indiferent locală sau centrală.

Pentru a putea înțelege conținutul variat și sensul larg, ce se dă acestui cuvînt și instituției pe care o reprezintă, trebuie să-l luăm dela origină.

Istoria Rusiei, dela începuturile ei, conține și pune în evidență lupta între elementul pămîntean primitiv, „zemșcina“, și elementul de importatione, care era acela de stat, de organizare, de unificare.

Pămînteni slavi-„zemșcina“,—oameni pămînteni-„zemskie liudi“, au fost supuși de Varegii (norvegii) ruși,—primii cnez. organizatori ai principatelor rusești. Tot ei—zemskie liudi—au dus lupta contra creștinismului, adus cu „foc și sabie“, și contra Tătarilor.

Origina mai clară a cuvîntului „zemșcina“ se vede la moscoviți, în opoziție cu „opricina“; el apare în secolul al XVI-lea sub Ioan cel Groaznic. După luptele victorioase împotriva Tătarilor,—ocuparea hanatelor dela Cazan și Astrahan,—puterea marelui Duce, marelui Cneaz de Moscova, conducătorul acelor lupte și organizatorul lor, față de ceilalți cneji, a crescut foarte mult. Mulți, aproape toți acești cneji, s'au mutat la Moscova, pe lângă curtea marelui Duce, păstrîndu-și totuși legăturile de influență în cnezatele lor. Ei constituiau clasa boerilor mari de curte, exercitau rolul oligarhiei de clasă acolo, căutînd să influențeze și să limiteze puterea Marelui Duce de Moscova. Impotriva lor, Ioan cel Groaznic a instituit o organizație de Stat aparte—deosebită: „opricina“, și a luat sub administrația acestei instituțiuni rînd pe rînd toate treburile locale, provinciale, din mina cnejilor și descendenților lor. Astfel s'au desemnat două curente în luptă—pedeoparte „opricina“, administrație de stat, și „zemșcina“: descendenții cnejilor. Incet-încet, prin luptă, persecuții, omoruri, asasinat (între alții a propriului său fiu), pustiiri, teroare strașnică, Ioan cel Groaznic (dela aceste metode de luptă i-a venit și porecla)—a reușit în parte să distrugă, în parte să izgonească, în parte să supue pe cneji și pe descendenții lor.*

Pămînturile lor se luau în administrație deosebită—opricină, compusă din oamenii lui Ioan cel Groaznic, iar celor din-

* „În capul zemșcinei stăteau boerii ei și chiar un țar deosebit, Simeon Bekbulatovici (1574), exilat apoi de Ioan cel Groaznic la Tver. Opricina a devenit ulterior curte, curteni, dvor, dvoreni“.

(Dicționar enciclop. Bruchauz Efron 1899 volum. XII. Zemșcina).

tre ei, care se supuneau, li se dădeau pămînturi la marginile țării spre Tătari, spre Lituania. Era o reformă și politică și agrară după metoda silniciei și teroarei. Astfel că legăturile tradiționale ale acelor cneji cu populația locală, organizările lor de curteni, armată, jurisdicție, etc., se rupeau; populația prin noii stăpîni din opricină—slugile lui Ioan cel Groaznic, slugile statului—devenea supusă directă a Moscovei. Astfel se făcea unificarea și nivelarea statului Moscovit.

Cu cîțiva ani mai tîrziu, în epoca numită de turburări a statului rus, cînd Moscovia era ocupată de Poloni și Suedezi, iar pedeașupra era războiul civil, oamenii pămînteni au salvat statul Moscovit de subjugare; în adunările tuturor oamenilor pămînteni—„zemskii sobor”, un parlament, au statornicit o dinastie și legile.

Mai tîrziu ideea zemșcinei s'a manifestat în luptele contra inovațiilor și organizării de stat a lui Petru cel Mare.

După Petru cel Mare, influența organizării de Stat era precumpănitoare: elementele și noțiunea zemșcinei au dispărut dela suprafață și au rămas în profunzime, ca o legendă din recut, ca un vis pentru viitor.

În rezumat, ideea Zemșcinei este ideea pur rusească, legată de istoria Rusiei, reprezentînd în suflute luptele din trecut între autohtoni pămînteni și străini, între elementul vieții locale și elementul vieții de Stat. Ca legendă, reprezenta elementul local organizator de Stat și fondator de dinastie în epoca turbure a istoriei, împotriva dezordinii războiului civil și invaziei străine. Ca vis de viitor, reprezenta constituția, adunarea constituantă, libertățile, în opoziție cu absolutismul.

III

Instituția de administrație locală numită zemstvou, așa cum a funcționat în realitate, și-a luat naștere, după o criză mare a statului Rus. După războiul din 1854 (războiul Crimeii), în Rusia a început epoca liberalismului: cu eliberarea țăranilor, introducerea justiției cu cuți de juri, improprietărire; etc. Dar liberalismul era deja în scădere la 1864 cînd s'au decretat zemstvele.

Deacea curentul absolutist, evitînd organizarea vieții pe baza parlamentarismului, ca un surogat de parlamentarism pedeașparte, ca o jucărie pentru păturile liberale pedeașta, a introdus o organizare de administrație locală pe bază electorală.

Dar această reformă,—una care se clasa printre marile reforme rusești ale secolului XIX-lea,—fiînd dată de sus, din sferele absolutiste și într'un anumit cadru de viață, nu a putut fi ceiace se visa, ci ceiace împrejurările și viața au impus.

După legile rusești, așa cum a funcționat în Rusia absolutistă, dela 1854 până la 1917 (nu în toată Rusia, ci numai în

unele guvernăminte), organizarea zemstvei se prezenta astfel: în fiecare ținut exista un colegiu electoral al nobilimii. În care fiecare alegător nobil trebuia să aibă 100-200 hectare de pământ, sau avere; supusă impozitului zemstvei, de valoare analoagă; acest colegiu alegea un grup de deputați.

Colegiul al doilea compus din proprietari nenobili, dar cu același cenș, alegea și el un grup mai mic de deputați.

Colegiul al treilea—colegiul țărănesc—alegea și el de fiecare plasă unul sau doi deputați.

În cele șapte ținuturi ale Basarabiei (căci ținuturile Izmailului și Cahulului actuale constituiau un singur ținut și n'aveau organizarea zemstvei, ci acolo se mențineau consiliile noastre județene și comitetele permanente, botezate de Ruși „Nepremeni zemski Comitet“), colegiile electorale dădeau deputați.

	Col. I	Col. II	Col. III	Total
Cet. Albă	14	4	7	25
Tighina	13	6	7	26
Bălți	20	5	10	35
Kișinău	18	5	9	32
Orhei	20	6	10	36
Soroca	20	5	10	35
Hotin	22	5	11	38
	127	36	64	227

Numărul alegătorilor pe județe și colegii era următorul:

	Col. I		Col. II	
	directi	indirecti	directi	indirecti
Soroca	102	21	45	139
Tighina	40	11	28	354
Kișinău	94	90	42	201
Orhei	132	30	39	36
Bălți	106	24	71	367
Hotin	156	37	13	83
Cet. Albă	28	11	55	1130
	658	224	293	2310

Ispravnicul avea dreptul de a opri orice alegător dela vot. Deputații celor trei colegii se adunau, după ținuturi, în adunare ținutală, unde pe lângă deputații aleși, luau parte cu depline drepturi deputații delegați: un reprezentant al Direcției împroprietăririi, unul dela Direcția agriculturii și unul dela domeniul, un reprezentant al cultului, numit de arhieru și primarul ținutal. Președinte de drept era mareșalul ținutal al nobilimii.

Alegerile se făceau pentru trei ani. Adunările ordinare erau odată pe an și durau zece zile, cu învoirea guvernatorului se puteau prelungi, sau se puteau convoca adunări extraordinare.

Adunarea zemstvei își alegea pe trei ani din sinul său organul executiv—direcția zemstvei, compusă dintr'un președinte și doi membri. Aleșii se confirmau de guvernator. Dacă guvernatorul, care avea puteri discreționare, nu îi confirma și zemstva nu vroia să aleagă alții,—sau, aleși din nou, iar nuse confirmau de guvernator,—numea el singur Direcția Zemstvei.

Membrii direcției zemstvei confirmați, deși aleși, erau socotiți funcționari de Stat și erau responsabili în fața organelor statului pe cale disciplinară.

În unele guvernăminte (șase occidentale, de exemplu Vitebske), bazele electorale erau schimbate pentru a asigura elementului rusesc preponderența și conducerea față de elementul autohton; înloc de colegii pe tagme și cenzi, erau colegii tot cenzitare, dar pe naționalități.

Zemstvoul ținutal avea datoria de a îngriji:

- 1) De impozitele speciale în bani și în natură;
- 2) De averile și capitalurile ei;
- 3) De drumuri și poduri;
- 4) Poștă și telefoane;
- 5) De spitale și instituții de binefaceri;
- 6) De asigurările mutuale.

De a da ajutor statului în chestiunile privitoare la:

- 1) Aprovizionare;
- 2) Ajutor săracilor, incurabililor, nebunilor, orfanilor și invalizilor;
- 3) Sănătatea publică;
- 4) Măsurile de poliție veterinară;
- 5) Instrucția publică;
- 6) Ajutor pentru agricultori, industrie și comerț.

Instituția zemstvei ținutale avea voie de a cumpăra, vinde și moșteni averi, a încheia contracte și a sta în justiție.

Fiecare adunare ținutală de zemstvă alegea un număr de deputați pentru adunarea zemstvei guberniale. În Basarabia fiecare adunare ținutală trimetea cinci deputați. La aceștia se adăogau de drept:

- 1) Mareșalii ținutali ai nobilimii;
- 2) Președinții direcțiilor zemstvelor ținutale;
- 3) Șefii serviciilor agriculturii, domeniilor statului și coroanei;
- 4) Reprezentantul cultului ortodox.

Adunarea era prezidată de Mareșalul nobilimii.

Această adunare se făcea odată pe an; sesiunea dura 20 zile cu drept de prelungire cu voia guvernatorului, care putea

permite și adunări extraordinare. Adunările zemstvei guberniale se deschideau și se închideau de guvernator.

Adunarea generală își alegea organul executiv: direcția zemstvei guberniale, compusă din președinte și membri. Zemstvo gubernial din Basarabia avea un președinte (ultimul a fost d. Mimi) și șase membri.

Zemstvoul gubernial avea aceleași atribuțiuni ca și zemstvele ținutale, dar nu privitor la un ținut, ci la tot guvernământul, în plus avea dreptul:

- 1) A da ordonanțe;
- 2) A îngriji de asigurările mutuale;
- 3) De a permite împrumuturi;
- 4) A fixa timpul și locul larmaroacelor;
- 5) A stabili îndatoririle populației pentru distrugerea insectelor și animalelor vătămatoare.

6) A fixa taxele pentru distrugeri agricole, pășune, etc.

În genere atribuțiile priveau „foloasele și nevoile locale”.

Supravegherea regularității și legalității activității zemstvei se făcea de guvernator și de un consiliu compus din: guvernator, Mareșalul nobilimii, Viceguvernator, administrator gubernial de finanțe, procurorul Tribunalului, președintele direcției zemstvei guberniale, un membru al adunării zemstvei.

Această supraveghere se raporta la hotărârile zemstvei și toată activitatea ei și a organelor ei, precum și la personal. Guvernatorul (și Ministrul de Interne) avea dreptul discreționar de a opri angajarea în serviciul zemstvei a oricărei persoane. Președinții și membrii upravelor se pedepseau disciplinar de către consiliul afacerilor zemstvei și orașelor depe lângă guvernator, precum și de Ministerul de interne.

Hotărârile zemstvei, unele erau supuse aprobării guvernatorului, altele Ministerului de interne, altele nu se supuneau aprobării.

Dacă guvernatorul nu confirma vre-o hotărâre, atunci ea se cerceta de către consiliul său.

Dacă acest consiliu confirma părerea guvernatorului, ea rămânea definitivă,—de nu, hotăra Ministerul.

Hotărârile, care urmau a fi supuse Ministerului de Interne, se prezintau de guvernator cu avizul Consiliului său de control.

Orice hotărâre a zemstvei se comunica guvernatorului și se aștepta două săptămâni fără început de executare. Dacă guvernatorul le găsea nelegale, atunci le da în cercetarea Consiliului său; dacă Consiliul era de acord cu guvernatorul, hotărârea lui devenea executorie; de nu, se prezenta Ministerului, care, sau confirma hotărârea Consiliului, sau raporta la senat, propunind schimbarea.

Hotărârile protestate de guvernator, din cauză că nu corespundeau scopului, se prezentau la cercetarea Consiliului Guvernatorului și cu hotărârile acestui Consiliu se prezentau

Ministerului de Interne, Ministerul putea să le confirme, sau să le prezinte prin Consiliul de Miniștri, Împăratului sau la Dumă.

Guvernatoru! avea dreptul de a revizui zemstvele și instituțiile pendinte de ele, a cere explicații de neregularitățile observate și a propune îndreptări.

Toată instituția zemstvei avea la bază impozitele sale proprii, în special asupra pământului și imobilelor.

Iată cifrele bugetului majorității zemstvelor din Basarabia, pe ultimii opt ani.

Zemstvoul din ținutul Chișinăului a cheltuit în:

1910	272 mii ruble
1911	330 " "
1912	376 " "
1913	462 " "
1914	574 " "
1915	520 " "
1916	586 " "
1917	770 " "

Ținutul Sorocei:

1910	512 mii ruble
1911	747 " "
1912	789 " "
1913	762 " "
1914	968 " "
1915	804 " "
1916	784 " "
1917	2114 " "

Ținutul Orhei:

1910	357 mii ruble
1911	393 " "
1912	427 " "
1913	464 " "
1914	545 " "
1915	551 " "
1916	568 " "
1917	718 " "

Ținutul Tighina:

1910	383 mii ruble
1911	474 „ „
1912	584 „ „
1913	729 „ „
1914	869 „ „
1915	686 „ „
1916	783 „ „
1917	1052 „ „

Ținutul Cetatea-Albă:

1910	346 mii ruble
1911	391 „ „
1912	418 „ „
1913	435 „ „
1914	1082 „ „
1915	636 „ „
1916	793 „ „
1917	1429 „ „

Ținutul Bălți:

1910	1200 mii ruble
1911	1154 „ „
1912	1386 „ „
1913	1011 „ „
1914	1626 „ „
1915	1494 „ „
1916	2083 „ „
1917	3806 „ „

Ținutul Hotinului:

1911	301 mii ruble
1912	374 „ „
1913	248 „ „
1914	258 „ „
1915	273 „ „
1916	417 „ „
1917	488 „ „

Din aceste cifre se vede că cheltuelile zemstvei creșteau din an în an, fără sărituri bruște și fără să apese în mod sensibil populația, fiind gradate și ținute în limite stricte de lege,

care nu permitea mărirea acestor impozite decît cu 3 la sută asupra anului precedent.

Aşa se prezenta zemstvoul real în statul rusesc. O instituție de administrație locală, bazată pe colegii electorale cen-zitare și de tagmă, funcționînd numai în acele părți ale Rusiei unde era o garanție de credință a acestor elemente către statul rusesc. Acolo însă, unde era siguranță sau bănuială că aceste clase nu ar fi perfect de supuse și credincioase statului, zemstvourile nu se introduceau, dovadă guvernămintele poloneze, unde cu toată lupta politică din Dumă, această instituție nu s'a introdus. Introducerea zemstvei sub presiunea împrejurărilor politice din Dumă, în unele guvernăminte cu populație mixtă — nu tocmai sigură pentru statul rus — se corecta prin stabilirea colegiilor electorale pe baze naționale în așa fel, încît cu siguranță nu numai majoritatea și conducerea să se afle în minile elementului național rusesc, credincios statului, dar și manifestațiile naționale și politice neplăcute, ce cu toate acestea ar fi putut să aibă loc, să pară neserioase și să dovedească că majoritatea autohtonilor sînt Ruși de naționalitate.

Alt element caracteristic zemstvei este cercul restrîns al activității: „feloasele și nevoile locale”, dar numai cele materiale: aprovizionare, ajutor săracilor, sanitare, veterinarie, construcții de școli și drumuri, agricultură. Zemstvele cheltuiau cu școlile, dar conducerea programelor, limba, etc., erau în minile organelor statului.

Zemstvele numeau funcționari, dar guvernatorul, fără nici-o răspundere, confirma sau infirma oricînd pe orice funcționar.

Al treilea element caracteristic instituției zemstvei este stricta supraveghere, control și supunere organelor statului.

Deși instituție electivă, direcția zemstvei se confirmă de organele statului și în caz de discordanță între organele statului și corpul electoral, statul numește organul executiv.

Deși aleasă, direcția zemstvei este responsabilă, nu atît în fața alegătorilor, cit în fața organelor statului; președintele și membrii direcției zemstvei sînt funcționari de stat, au grade, decorații, înaintări, în cadrul funcționarilor statului și sînt supuși pedepselor disciplinare cași toți funcționarii statului. Funcționarii numiți de zemstvă, nu pot intra în funcțiune fără agrearea guvernatorului, care n'are de dat seama de ce agreează și de ce nu agreează.

Nici-o hotărîre a zemstvei nu este executabilă, fără aprobarea tacită sau scrisă a guvernatorului. În caz de neînțelegere procedura apelului este așa de lungă și așa de complicată, încît un rezultat, chiar pozitiv, este așa de tardiv, încît își pierde valoarea lucrului în sine și degenerază, fie într'o luptă personală, fie într'o luptă politică.

IV

Zemstva, ca cea dintâiu instituție electivă cu drept de impozite în Rusia absolutistă, dela început s'a bucurat de mare popularitate, mai cu seamă în lipsa parlamentului. Cel care doreau să participe la viața publică își găseau un plasament și un interes.

La început societatea a căutat să lucreze în zemstvă în forma ei nesatisfăcătoare, ca să dovedească că și organele electivive sînt loyale și mai capabile, ca cele biurocratice. Mai tîrziu s'a încercat lupta cu organele statului pentru lărgirea drepturilor zemstvei, pentru generalizarea instituției și pentru formarea parlamentului pe baza zemstvei, pentru introducerea constituției.

„Mulți liberali ruși visau nu acel „zemstvou“, pe care îl căpătaseră, ci un zemstvou central, cameră a zemstvelui sau o dumă a zemstvei“.

„La 1865, în luna Ianuarie, adunarea nobilimii din Moscova, cea mai influentă atunci în Rusia, a votat cu majoritatea voturilor o adresă către țar, în care cerea mai ales două lucruri: 1) crearea unei instituții centrale a zemstvouului cu deputații întregii Rusii, și 2) crearea unei instituții speciale pentru nobili, adică introducerea camerei comunelor și camerei Lorzilor“ (Gore P. Gh. Auto-administr. și Zemstvou, Chișinău, 1920, pag. 17). Această luptă pentru constituție a creat popularitatea zemstvelor în întreaga pătură intelectuală a Rusiei. Dar această luptă a și dezbinat societatea. Elementul liberal a fost desgustat și scos din zemstvă, rămînînd acolo elementul oportunist.

„Instituțiile zemstvei prezintă privesște tristă. Consilierii devin reci față de cauză, încetează de a vedea în ea o cauză serioasă de o însemnătate de stat și încep să se îndoiască de viitorul lui. Multe adunări din ultima sesiune au decurs fără de viață din cauza numărului mic al membrilor, iar unele din ele n'au avut loc din cauza absenței unui număr de membri stabilit de lege“ (Gore, pag. 20).

Nu erau partide politice organizate: erau grupări numai locale, fără legături trainice; grupări locale oportuniste guvernamentale și grupări locale cu nuanță liberală. Au fost încercări multiple de organizare și manifestări politice, toate cu tendințe pur constituționaliste. Una mai puternică a fost la întronarea lui Nicolae al II-lea, cînd i s'au făcut de partea zemstvelor multe adrese de felicitare în care cereau constituția fără să o fi numit. Aceste manifestațiuni au fost reprimare și nu s'au reînoit decît la revoluția rusească din 1905. Înființîndu-se parlamentul, zemstvele prin ele înșile es din modă. Preocuparea generală era constituția, parlamentul și lupta politică. Zemstvouul conta numai ca o bază electorală și ca bază pentru o organizare viitoare a statului.

În zemstve se desemnau două curente, începuturi de partide: alegătorii proprietari și aleșii lor; liberali oportuniști, mai rar conservatori, și funcționarul zemstvei: element radical și protivnic atât al birocrației țariste cât și al oligarhiei din zemstvă.

V

În Basarabia, organizarea și funcționarea instituției zemstvei reale, așa cum a existat dela 1864—1917, nu se deosebea întru nimic de restul Rusiei, afară de ținuturile luate dela noi la 1878, în care a rămas organizarea noastră a consiliilor județene și comitetelor permanente.

Desigur, în trecutul istoric al Basarabiei, parte integrantă a Moldovei, nu exista nimic, care s'o lege de tradiția zemstvei din Rusia. Nici norvegi-varegi, nici Ioan cel Groaznic cu opricina, nici fondarea dinastiei Romanov, nimic din ce forma legenda tradițională a zemstvei rusești. Nici în visurile țaranului moldovan,—absolut analfabet la 1864,—nu putea să aibă loc viitorul parlament și constituția rusească. Pentru masa din Basarabia zemstvele nu se deosebeau întru nimic de celelalte instituții ale statului rusec. De altfel și pentru Rusia, reprezentanța zemstvouului n'avea legătură reală cu populația locală (Gore, pag. 25. Grodovski, vol. VIII, 537): „populația o privește ca pe ceva străin”; pentru păturile suprapuse, străine de țaranul moldovan sau înstrăinat, zemstva reprezenta un serviciu public, un serviciu la Stat, grade, înaintări, leafă, decorații, etc. Supravegheate strict, controlate, dirijate de guvernator, zemstvele își îndeplineau îndatoririle punctual; încasarea impozitelor, îngrijirea de averi și capitaluri, se îndeplineau cu stricteță, în special în ce privește pe țărani; drumurile și podurile erau cam neglijate, dovadă starea lor de astăzi, care nu se deosebește mult de cea dela 1869, poșta rurală (scrisori, etc.) în toată Rusia și în Basarabia era rea și a rămas rău organizată,—cetățeanul trebuia să se ducă la Voloste (reședința plășii mici) ca să capete corespondența; în schimb poșta cu cai pentru transportul funcționarilor era bine organizată; telefoanele s'au introdus târziu de tot, erau puțin răspândite, numai în unele județe și nu profitau țăranilor moldoveni; de spitale și instituții de binefacere zemstvele s'au ocupat mai deaproape și au obținut rezultate frumoase; o altă instituție bună și de care s'au ocupat zemstvele, era instituția asigurărilor mutuale obligatorii, bine organizată.

Dar toate acestea erau deservite, făcute și conduse de funcționari ruși. Fără nici-o exagerare, 80-90 la sută din funcționarii zemstvei erau importați în Basarabia, fiind Ruși sau Armeni, Greci, Ruteni, Poloni-rusificați.

Chiar aleșii proprietari locali erau în majoritate străini de populația moldovenească.

Astfel fiind, zemstvoudul real în Basarabia, pe lângă defectele generale, pe care le avea în Rusia:

1) instituție cenzitară de clasă ;
2) sub strict și excesiv control, supraveghere și constrângere a statului ;

3) cu atribuțiuni foarte limitate, mai avea și defectul esențial : era străin, compus din Ruși sau rusificați și nu servea decît scopurile statului Rus, prin funcționari ruși—*rusifica*. Rusifica sub forma unei instituții locale respectate de toată suflarea democratică și sub aspectul simpatie pentru populație de a îngriji nevoile ei: de drumuri, de sănătate, de școli, de asigurări, de agricultură, industrie, etc.

Așa a fost zemstvoudul real, care a trăit dela 1864 până la 1917 în Basarabia.

Este adevărat, în unele momente, unele grupări din zemstvă și unele persoane, în anumite împrejurări, au făcut acte și au servit și ideea națională și poporul moldovenesc, cel puțin dreptul lui la cultura națională, chiar în epoca țarismului. Așa a fost zemstva din ținutul Orheiului, în care se constituise și un partid moldovenesc la 1905, din care făcea parte Dicescu, Teodosiu, Gore, Anghel, Catargi și alții. Aceștia, în special Dicescu, au ridicat atunci chestia școalelor moldovenești și au făcut să nu se mai ia averile Sfântului Spiridon de către Statul rusesc, care motiva luarea prin faptul că veniturile de pe acele moșii nu serveau populația din Basarabia.

Grupările liberale din zemstvoud și cercurile radicale ale slujbașilor vedeau realitatea existenței moldovenilor ca masă compactă și majoritară; conform cu principiile lor dogmatice, recunoșteau drepturile acestui popor la cultură și viață proprie. Dar în practică, ca instituție și funcție, serveau pentru rusificare; recunoașterea teoretică a drepturilor Moldovenilor la viață și cultură proprie nu o făceau și nu o fac decît în cadrul statului rusesc, a culturii rusești, tradusă în moldovenește și numai pe timpul până cînd s'ar fi reușit complectă rusificare.

VI

Revoluția rusească a schimbat complect situația zemstvei.

S'a legiferat de către primul guvern revoluționar rusesc, prin decret-lege (pare că de acolo este împrumutată această instituție și la noi), desființarea complectă aproape a controlului statului asupra activității zemstvei, în special asupra limitării impozitelor, și lărgirea atribuțiilor acestei instituții la maximum.

Toate straturile sociale și toate varietățile de sindicate și partide politice improvizate și proaspăt instituite au pătruns

din stradă în zemstvă. În același timp a apărut și antagonismul între sovietele lucrătorilor și soldaților pedeoparte și instituțiile existente pedealta.

În Rusia starea aceasta a încetat curînd. La 25 Octombrie 1917, Lenin, devenind stăpîn, a desființat cu totul toate instituțiile vechi și noi, înlocuindu-le cu dictatura proletariatului, cu excluderea dela drepturile civile și politice a tuturor celorlalte categorii de cetățeni.

VII

În Basarabia Zemstva a persistat. Alegeri nu s'au mai făcut: improvizările de organizații a soldaților și lucrătorilor, a țaranilor (congrese), și-au trimis reprezentanții lor improvizati în zemstvo.

În haosul care a venit, zemstvele nu se mai vedeau, mai cu samă că la 21 Noembrie 1917, se institue Sfatul Țării, care în Decembrie își constituie organul executiv, Consiliul Directorilor, substituindu-se complet zemstvei guberniale, care totuși continua a exista ca o rămășiță.

În Ianuarie 1918 intră în Basarabia dorobanții. La 24 Ianuarie se proclamă republica independentă.

Zemstvoudul Sorocii și după dînsul cel din Bălți, cer unirea cu țara. Desigur acest act nu se făcea de zemstva veche, ci de zemstva nouă sub imboldul împrejurărilor, de elementele active naționale și democratice.

Zemstva gubernială vegeta sub conducerea d-lor Smidt și Moghileansky; dar două corpuri electivă: Sfatul Țării și Adunarea Zemstvei cu organe executive deosebite, dar amîndouă cu aceleași atribuțiuni, nu puteau exista, și zemstvoudul gubernial a încetat din viață. Iar la zemstvele ținutale li s'au numit comisii interimare. Școalele au trecut la instrucție, spitalele la serviciul sanitar, drumurile la serviciul tehnic, justiția electivă s'a schimbat în magistratură. Astfel încît zemstvele ținutale propriu-zise au ramas cu personal plătit de a administra și a conduce serviciile administrate și conduse de alte organe.

Se înțelege, cred, ușor din cele de mai sus, că zemstvoudul real, așa cum a existat, cu colegii restrînse cenzitare și de clasă, instituție rusească ca tradiție și idee de luptă împotriva statului, instrument de rusificare în Basarabia, cu aparențe de viață locală, nu se poate transplanta în cadrul statului român actual.

Zemstvoudul, după concepția rusească din 1917, are ca idee fundamentală o largă autonomie locală pe plasă, județ și întreaga regiune; fiecare din aceste instituții îngrijind aceeași sferă de activitate publică, socială, economică, culturală, financiară locală, avînd buget autonom, fără niciun amestec al statului, cu drept de a pune impozite. Conflictetele între autorita-

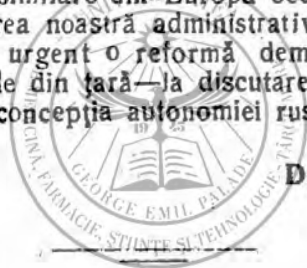
tea de stat și cea locală electivă, se tranșează exclusiv pe cale judecătorească.

O fi în mod teoretic ideea aceasta discutabilă și poate acceptabilă în abstracto. În concreto, în timp și spațiu însă, e greu de spus dacă populația ar vrea să întretină o organizare cu multe etaje, cu multe cheltuieli, cu mulți aleși și mulți funcționari, cu largi impozite locale, pe lângă impozitele ce vor deveni din ce în ce mai grele ale statului. Până acum în Basarabia ideea zemstvouului din 1917 cu trei etaje, peste autonomia comunală, și impozite largi și multiple, n'a fost discutată de cercurile largi populare. S'au ocupat de ea mai mult cei interesați: foștii funcționari de zemstve, puțini din feștii membri din zemstve, actualii membri ai comisiilor interimare din zemstve, funcționarii și unele cercuri locale care țin sub orice chip la menținerea sub o formă sau alta a instituțiilor de altădată.

În orice caz este de discutat concepția și de cercetat dacă masele ar accepta-o. Proba practică a unei atari concepții însă, nu s'a făcut încă nicăeri, astfel încît nu se poate compara cu instituțiile similare din Europa occidentală.

Cum organizarea noastră administrativă, și în special cea din Basarabia, cere urgent o reformă democratică practică și realizabilă de masele din țară — la discutarea ei se va avea desigur în vedere și concepția autonomiei rusești din 1917.

Dr. P. Cazacu

Din alte vremuri

(Amintiri literare)

Cercul literar din Iași

Nu mă puteam obișnui cu viața de București, și mereu mă bătea gândul să iau înapoi drumul Iașului.

Pricina adevărată a nemulțămirii mele erau neplăcerile ce înduram în afară de viața intelectuală.

Fusesem nevoit să capăt o slujbă la Ministerul de Finanțe, și slujba aceasta mi-a făcut zile amare.

Dădusem, cindva, concurs pentru o asemenea slujbă, sau—mai exact—mă prezentasem la un concurs, și după ce ni s'a dictat subiectul tezei, pe care ar fi trebuit să o scriu, am salutat cuviincios pe domnul Director, și am plecat spre șosea, să mă răcoresc de aerul nesuferit din mansardele Ministerului de Finanțe. Cum puteam să scriu, eu, bacalaureat în litere și științi, un proces-verbal prin care să constat contravenția la legea băuturilor spirtoase, săvârșită de Stan Cutare, care a introdus pe bariera Colentinei, cinci decaltri de spirt, de atîtea grade, fără să fi plătit taxele cuvenite?

Ce lucrare vor fi făcut ceilalți concurenți, nu știu, precum nu știu care dintre nenorociți a pus mîna pe slujbă.

Imi părea destul de rău după cei nouăzeci și nu știu cîți de lei, leafa ce ași fi trebuit să primesc, dar eram foarte fericit că am scăpat de a fi slujbaș. Aveam o groază de funcționarism; gîndul că voi intra în tagma cenușerilor, mă dezola.

Dar trebuia să am o leafă, trebuia să fiu slujbaș. Și s'a găsit mijlocul să o iau fără de concurs.

Un unchiu al meu, frate cu mama, era deputat, și în foarte bune raporturi cu Ioan Brătianu, șeful partidului atunci la putere. Într'o zi de primăvară, pe la finele lui Martie, înarmat cu o scrisoare a unchiului meu, cătră un domn Perticari,

funcționar superior, m'am îndrumat spre Ministerul de Finanțe. Mă simțeam prea umilit când am întins talismanul spre mîna omului grav dela biroul elegant, în fața căruia mai stătea un slujbaș, cu un vrav de hîrtii pe brațe, dar d. Perticari a fost gentil, și a făcut să se mai risipească negura de gianduri negre care mă învăluiseră. Mi-a spus: mine, la 11 ceasuri, să vin la slujbă; în vedere că sînt student, orele de serviciu sînt dela 11 la 6 sara.

Ce slujbă am? Ce leafă am?... Nu știu.

Adouazi am aflat că sînt... copist.

Și ce dispreț aveam eu pentru copisti!

O altă umilință mă aștepta Trebuia să depun jurămîntul, adică să jur, cu mîna pe cruce, în numele lui Dumnezeu, credință Regelui și Dinastiei... Veneam doar din Iași, de unde se tipărea „Contemporanul”, unde era o atmosferă de ateism, unde mă deprinsesem cu ideea că omenirea trebuie îndreptată spre altă concepție a formelor de guvernămînt. Și, deodată, să rup cu o lume întregă de idei, și să fac un asemenea jurămînt!

Am trecut prin clipe grele. Nu a trebuit mult ca să întorc spatele și să fug din acel infern; dar mi-am amînit o scrisoare ce primisem de acasă: tata era bolnav... și am renegat o viață întregă de credinți, în fața unei necesități, pe care în alt chip nu puteam să o satisfac.

Primele zile de slujbă nu m'au prea nemulțămît. Nu aveam mult de lucru. Eram trei copisti în biurou, și între noi atîta deosebire. Unul, cînd nu avea nimic de scris, ședea prosteste, cu mîinile întinse pe masă, ori se uita pe fereastră. Celalt, care făcuse școala comercială în București și doi ani la Anvers, cetea niște lucruri de comerț, iar eu ceteam „Metafizica Amozului” de Schopenhauer.

Mai făcusem o constatare, menită să nu mă desconsider așa de mult eu însumi: În București nu era o necinste să fii copist la un Minister, precum judecam eu. Lumea vede bine pe funcționar, și unui copist portarul îi deschide ușa, iar șeful de biurou nu se uită la tine cu prea multă indiferență. Ar putea să fie suportabilă și viața de copist.

Iată însă că aceste reflecții nu rezistă. la prima ocazie cînd noua mea tentativă de concepție este pusă la încercare. Intr'o zi, cînd aveam de lucru, intră în biuroul nostru un unchiu al meu dela Roman, Alecu Morțun. Masa mea era mai lîngă ușă, așa că persoana care intra, putea să nu mă vadă, fiind cu privirea ațintită spre funcționarul dela masa care venea în dreptul ușii. Cum l-am zărit, am șters-o pe ușă, și nu m'am întors pînă ce n'a plecat: îmi era rușine să mă vadă copist.

Aveam un mare cusur: eram moldovan, și mi se pare că

singurul moldovan între sutimile de funcționari dela Ministerul de Finanțe. Postul de copist la contabilitate era prea puțin merit pentru unul ca mine, care puteam să fiu pus la o muncă mai grea.

Trebuia să fiu schimbat la un alt serviciu, și pentru asta era nevoie de un pretext, de o cauză care să înduplece și pe d. Peticari să convie.

Pretextul s'a găsit lesne. Mi s'a dat să scriu o hîrtie pe care trebuia să o iscălească Regele, un decret oarecare. Mi se cerea să scriu „caligrafic“, să fac lucrarea unui specialist. Mi-a fost cu neputință. Să devii caligraf în cîteva minute? Și atunci am fost trecut la serviciul datoriei publice, unde cinci ceasuri pe zi număram cupoane, le rînduiam după serii și după numere și le înșiram pe șfară, de făceam cîrnați lungi de metri întregi.

Mai ingenios mijloc de a ține o minte omenească, nici că s'ar putea inventa. Cînd eșeam dela slujbă, la șase ceasuri, eram amețit, și blăstămam ceasul în care am întins d-lui Peticari talismanul unchiului meu.

Mal bine de o lună am urcat calvarul Ministerului de Finanțe, fără să mă fi gîndit că aș putea scăpa de acest supliciu.

Era Duminecă, și mi venise dor de cîmp. M'am dus la Oppler. În grădină era o movilă de pe care mă uitam, peste gard, într'un cîmp mare, sămănat cu trifoiu, în care cînta o prepeliță. Verdeța cîmpului, vîntul cald de primăvară, cîntecul prepeliței, mi-au răscolit tot sufletul, mi-au evocat atitea amintiri, mi-au înviat atîtea dorinți de viață în libertate, cu care fusesem deprins până atunci, de viața ce o duceam, în fiecare vacanță, în aerul de țară, la umbra pădurilor, pe maluri de pîrae, unde nu erau cupoane de numărat, nici ochi de superiori, care să-ți prîvigheze mișcările. Și atunci am conceput un plan îndrăzneț; să părăsesc Bucureștii, să-mi petrec vacanța acasă, și în toamnă să mă duc la Iași, unde să-mi isprăvesc studiile.

La finele lui Iunie am plecat, părăsind slujba care nu era pentru mine, și nici eu pentru dînsa.

În timp de un an și jumătate, cît am lipsit eu din Iași, aici se făcuseră multe schimbări, și mulți dintre acei cu care aveam legături sufletești, erau împrăștiți prin lume. Cu cei dela „Contemporanul“ mă întîlneam, din întîmplare, și rar de tot; prietînii cu care înjghebasem, cîndva, clubul dela otel Rusia, erau în străinătate; pe mulți dintre studenți nu-i cunoșteam, încît mă simțeam acuma, în Iași, tot așa de străin cașu la București, unde începusem a lega oarecare relațiuni cu intelectualii. Era firesc lucru să am, cîteodată, clipe de păreri de rău pentru schimbarea ce făcusem.

Intr'o zi întilnesc pe stradă pe o veche cunoştinţă, un prietin al familiei, un om despre care nu auzisem multe vorbindu-se, dar despre care ştiam că-i profesor la un gimnaziu, că se ocupă cu arheologia şi că scrie versuri.

Omul acesta era Neculai Beldiceanu.

Una dintre cele întâiu amintiri despre oameni, mă legau de Beldiceanu.

Sucevean de origină, născut în comuna Preuteşti, unde părinţii lui aveau moşie, Beldiceanu a trăit ctva timp în Fol-ticeni, şi a fost într'un rând şi poliţaiu al oraşului. Mama lui Beldiceanu era prietină cu mama mea, şi ţin mînte în ce casă a murit bătrîna. Acea casă astăzi nu mai există; şi în locul vechei locuinţi moldoveneşti, s'a ridicat o clădire cu pretenţii de a fi modernă.

Beldiceanu venea adeseori la noi. Era, poate, singurul om din judeţul nostru, care cetea. Imi aduc amînte unele nopţi cu lună, cînd stam cu toţii în balcon, şi Beldiceanu vorbea despre cer şi stele. Erau lucruri pe care eu nu le pricepeam, dar de care mama se interesa mult.

Atîta mi-a mai rămas în mînte despre Beldiceanu. Dacă l-am mai văzut de atunci, până la întilnirea de pe stradele Iaşului, nu pot să spun; şi mi s'a părut lucru ciudat cînd omul acela, cu ochii aşa de albaştri, m'a oprit, mi-a zis pe nume şi m'a invitat la el. Şi ciudat îmi pare astăzi, cum am putut eu să ştiu că acela-i Beldiceanu.

M'am dus la el. Cînd am plecat, după citeva ceasuri, aveam un nou prietin: un prietin care mă captivase.

Incepusem să fac cercetări pentru un studiu care să fie teza mea de licenţă în drept: „Istoria proprietăţii la Romîni“. Răsfoiam cărţi felurite din Biblioteca Universităţii, adunam noţiţi; şi adeseori aveam insomnie, gîndindu-mă la lucrarea aceasta care lua, în planurile mele, proporţii din ce în ce mai mari. Voiam să încerc a lămuri o chestiune foarte însemnată, după părerea mea de atunci, anume dacă un acelaşi popor a locuit, în acelaşi timp, pămînturile pe care mai tîrziu s'au întemeiat popoarele de astăzi, din părţile care se numesc Romînia, Rusia, Polonia, Transilvania, etc. Nu-mi aduc amînte ce legături voiam să fac între această chestiune şi Istoria proprietăţii la noi.

Beldiceanu ar putea să mă ajute la deslegarea acestei probleme, am zis eu, şi cînd i-am pus întrebarea, s'a simţit foarte mulţămît: vedea în mine un tînar cu aplecări spre arheologie, un tovarăş pentru nişte studii aşa de sarbede, care nu prea atrăgeau pe cineva dintre cunoşcuţii lui.

Răspunsul la întrebarea mea trebuia scos din examinarea antichităţilor găsite în aceste ţinuturi. Beldiceanu făcuse explorări în staţiunile preistorice de la Cucuteni, judeţul Iaşi, dela

Rădășani, din Ariniș Băii, și depe aiurea, în județul Sucevii; George Diamandi, care într-o vreme avusese pasiunea studiilor preistorice, făcuse multe săpături în județul Vaslui, de unde adunase o colecție bogată de hîrburi, așa că, pentru România, exista un material de comparație la îndemîna lui Beldiceanu.

Am petrecut ceasuri frumoase, ascultîndu-l. Antichitățile dela Cucuteni și Rădășani nu sîmănă, a conchis Beldiceanu, cu acele din ținuturile vecine cu România, ci sînt identice cu acele aflate de Schliemann la Tirynt și Mikena; nu sîmănă de asemenea nici cu acele găsite de Diamandi, în Vaslui, ceiace dovedește că Moldova de sus și cea de jos, a fost locuită de două popoare deosebite; că noi, cei de sus, ne tragem din Geto-Daci, că... Ce mai teorii! Rezultatul acestor cercetări întinse, a fost convingerea mea că nu este nici-o legătură între ghicitoarea aceasta și studiul meu, și am renunțat la acest capitol introductiv al lucrării plănuite.

În casa lui Beldiceanu am întîlnit pe Grigore Buțureanu, profesor, care începuse a prinde patimă pentru arheologie, sub influența lui Beldiceanu, care avea o bogată Bibliotecă și mania de a-și recruta cităci. Cu Buțureanu, cu Gruber și cu G. Diamandi, voia Beldiceanu să întemeeze, în Iași, o societate de „Istorie și Arheologie”, al căreia unul din membri fondatori îmi propunea să fiu și eu. Și fiindcă am primit cu atîta grabă, trebuia să fiu propus ca membru în Societatea de medici și naturaliști, pentru că noua societate proiectată să numere persoane cunoscute măcar prin o activitate de cotizații, dacă nu aveau altă la activitățile lor.

Cît de puțin se cerea, prin 1887, ca să fii socotit printre oamenii mai presus de restul muritorilor!

La Beldiceanu am întîlnit pe Eduard Gruber, pe care-l cunoscusem cu ocazia unui examen ce trecusem, ca preparat în particular, de clasa a șasa de liceu.

Gruber, care fusese un student distins al Universității din Iași, examina la limba romînă. Eu preparasem cîteva materii, chimia și trigonometria, împreună cu două domnișoare; una era d-ră Elena Sevastos, acela care în lucrările literare de mai tîrziu, se numea: Elena Didia Odorica Sevastos, care era vară cu Gruber și, conform unei tradiții din străbuni, păstrată cu sfințenie pînă în zilele noastre, voia să pue un cuvînt pe lînga vărul ei, ca să fie mai indulgent cu mine.

Trebuia să facem o lucrare scrisă, o teză. Gruber ni-a cerut să analizăm poezia lui Eminescu: Lacul.

Ce bizarerie!

Eram un celitor pasionat al ziarului „Romînia liberă”, una din gazetele care a fost mai bine scrisă, în lumea noastră romînească, și în dimineața aceea chiar găsiseam, în coloanele gazetelor mele, un mic studiu asupra poeziilor lui Eminescu. Se

înțelege că am pus la contribuție studiul acesta, în teza mea care a eșit minunată, și mi-a atras laudele profesorului, în fața clasei, oșebit de nota zece, singura notă zece dată în acea sesiune la limba română.

Gruber va fi crezut că observațiile din teză erau izvorâte din mintea mea, ceea ce ar fi însemnat că am cunoștinți înținse în literatura universală, că sînt un viitor talent. Nu știu cum, am ajuns cu vorba la Homer, la examenul oral, și Gruber m'a întrebat de cunosc ceva din Iliada. Cunoșteam trei cuvinte dela începutul Cîntului întăiu, și ca urmare la răspunsul meu afirmativ, le-am recitat, cu multă îndrăzneală: „Μῆνιν ἄειδε, θεά...“; am făcut apoi o mică pauză, și am zis de două ori: et caetera, et caetera...

A rîs Gruber, și de atunci m'a ținut minte.

Cu Beldiceanu eram acum prietîn. De multe ori îmi făcea mărturisiri intime. Despre cei dela „Contemporanul“ se plîngea adeseori. La o întrunire literară, în casa lui Morțun, fusese jignit de „tovarășul Neculau“, cînd Beldiceanu cetise poezia „Capul de mort“, și nimeni nu-i luase apărarea. Amărăciunea aceasta, probabil, îl făcea pe Beldiceanu să conteste lui Morțun gustul estetic, și poate că născuse în el ambiția de a grupa în jurul lui un mănunchiu de tineri, cu care să îndrumeze o mișcare literară, paralelă cu cea dela „Contemporanul“. În jurul căruia ar fi dorit să provoace un gol.

Pentru reușita acestui plan, trebuia să conteze pe nemulțămîții de dincolo. Gruber era printre aceștia. Visător, studios, nu avea deloc temperament de luptător politic; era socialist sentimental, și nu se putea coborî în rîndurile mulțimii, pentru a-i ținea discursuri, a face propagandă, ca alți adepți ai „ideii mîntuitoare“. De aici o neîncredere a șefilor în sinceritatea părerilor lui Gruber, și o nemulțămire a acestuia, nemulțămire latentă, care aștepta ocazia să se manifesteze.

Începusem a ne întruni în casa lui Beldiceanu din strada Albineț, în fiecare săptămînă, iar eu mă duceam la el din ce în ce mai des, și de multeori m'au apucat ceasurile patru de dimineață, stînd de vorbă cu poetul-arheolog, ascultîndu-i poeziile și planul lucrărilor viitoare.

„Cercul“ nostru începu a se mări. Și lucru ciudat, mai toți care ne adunam la Beldiceanu, eram dintre acei care aveau legături și cu cei dela „Contemporanul“. Să fi fost oare toți aceștia „nemulțămîți“, sau societatea noastră, compusă din ceiace „dincolo“ se numea cu dispreț „burghezi“, atrăgea mai mult tineretul?

În primăvara anului 1888, grupul Beldiceanu se alcătua dintr'un număr măricel de membri, băeți și fete, care toți manifestau dragoste pentru literatură, și unii chiar aveau încercări pline de făgăduinți.

Afară de Gruber, considerat de toți ca foarte priceput în chestiuni de artă, al cărui cuvânt avea autoritate, rînd pe rînd venîră, în mijlocul nostru, d-ra Sevastos, d-ra Izabela Andrei, o altă domnișoară, din elita Iașului, al căreia nume îl tac, pentru că nu știu dacă nu s'ar supăra de i l-ași aminti; apoi Costică Anghel, C. Gheorghiu, zis și Filozoful, Vasile Lateș, cel mai entuziast dintre toți, Eduard Petrovici, care a murit demult, și alții, care după citeva întruniri s'au arătat tot mai rar printre noi, până ce au dispărut.

La înființarea unei societăți, cu statute și comitete, nu ne gîndeam nimeni. Ne simțeam foarte bine în organizarea noastră. Beldiceanu, pe care-l urmărea mereu ideea societății de arheologie, care acum trebuia să fie o „Societate de antropologie, arheologie și istorie“, convocă pe toți profesorii și pe toate persoanele din Iași, presupuse că le-ar interesa aceste chestiuni, la o întrunire în cancelaria liceului național. Încercarea lui Beldiceanu fu zadarnică, și atunci se propuse ca societatea proiectată să se unească cu societatea de medici și naturaliști. Nici această încercare nu a izbutit. Unul dintre membrii vechii societăți, Dr. Rizu, declară că dacă se va face aceasta, membrii vor fi în ales, nu tineri ca George Diamandi.

Pe atunci se ducea o luptă în contra tineretului de cătră acel care aveau situații cîștigate estin. Profesorii bătrîni, cași politicianii bătrîni, aveau intuiția insuficienței lor, dar credeau că se vor putea menține, pînă la stavilă celor tineri, care năzuiau să urce treptele în vîrfurile cărora erau cocoțați mulți dintre cei nechemăți. Ura aceasta o revărsau bătrînii asupra întregului tineret.

Beldiceanu, om bătrîn pentru noi, nu înțelegea să se despartă de tineretul care-l înconjura, și se solidariză cu noi, cei care nu eram primiți în vechea societate.

Beldiceanu, ca poet, e puțin cunoscut, deși a scris și lucruri de samă. Ca arheolog, aproape nu e pomenit, deși a desfășurat o muncă de uriaș, cheltuindu-și tot ce cîștiga, pentru a-și mări colecțiile de antichități și călătorînd, pentru a culege, din toate colțurile, inscripții și însemnări.

Nu știu cine și cînd va utiliza imensul material adunat de omul acesta fără de noroc, dacă materialul s'a mai păstrat. Cu o răbdare neînchipuită a decalcat, în curs de ani întregi, sute și mii de inscripții de pe pietre de mormînt, de pe clopote, de pe pisanii de biserici, și a reproduș nenumărate însemnări din cărțile aruncate în podurile bisericilor multor sate din Moldova și din Bucovina.

Munca aceasta nu i-a fost recunoscută în țară. Pe atunci arheologia romînească era monopolul profesorului Tocilescu din București, singurul care era bine răsplătit, și cu onoruri, și cu ordonanțe de plată din fondurile diferitelor ministere.

Cite mi-a vorbit, despre aceste „afaceri“, Titu Maiorescu, indignat de cele ce se petreceau, și care era în măsură să le cunoască așa de bine!

Necunoscut în țară, Beldiceanu era bine apreciat în străinătate, ceiace-i producea o mulțămire dureroasă.

Intr'o sară a venit Beldiceanu la mine, vesel ca un copil și mi-a arătat o scrisoare dela un d. Paul Hutten, student din Guben, care făcea diplomatica, dar în același timp se ocupa cu arheologia, și urma să fie numit consul în Egipt. În acea scrisoare, Hutten spunea că celebrul arheolog Jentsch, care considera pe Beldiceanu ca „singurul competent în România, în materie de arheologie“, a propus admiterea acestuia în „Anthropologische Gesellschaft“ din Berlin. În scrisoarea sa, Hutten alături și scrisoarea altei celebrități din Berlin, Voos, către Jentsch, prin care-l sfătuește să cumpere, pentru muzeul din Berlin, colecția lui Beldiceanu. Și Hutten îi face lui Beldiceanu propunerea să-și vândă colecția muzeului din Lipsca oferindu-i șapte mii de lei.

Șapte mii de lei era o avere pentru Beldiceanu, dar el nu se îndura să-i treacă peste granița bogata lui colecție, pe care încerca să o vândă Statului român, dar nu izbutea, pentru că nu era colecția unui bucureștean ca Tocilescu, a căruia lucrare fundamentală, „Dacia înainte de Romani“, fusese dovedită un plagiat fără de păreche și fără de rușine.

Luat de curentul arheologiei, Beldiceanu scria acuma foarte rar versuri, și numai după ce s'a înjghebat cercul nostru a început a lăsa pe al doilea plan ocupația lui de predilecție, și la fiecare ședință ne cetea câte ceva nou, care ne plăcea, și chiar ne entuziasma. Unli dintre noi, cei care făceau pe revoltații contra societății burgheze, mai mult decât erau în realitate, recitau câteva din ultimele versuri ale lui Beldiceanu, dintr'o poezie care se sfârșea astfel:

Cînd ești număr, cînd ești minte,
Pentru ce mai stai la gînd?
Înainte, înainte,
Milionule flămînd!

Poezia lui Beldiceanu nu știu dacă s'a publicat, dar cercul nostru tindea să o treacă drept o Marseilleză romînească.

Venise vremea să putem spune că avem un „cerc literar“, și lumea din Iași acuma știa lucrul acesta, și unli chiar se interesau despre mișcarea noastră.

Intrunirile noastre erau numai la Beldiceanu, singurul «gospodar» dintre noi, în casa căruia găseam primirea moldovenească și prietinoasă, de care simțeam cu toții nevoie.

În fiecare ședință se cetea mai întăiu din scriitorii noștri

clasici. Am făcut începutul cu Creangă, despre care nu se mai vorbea nimic în lumea noastră literară. Creangă a rămas singurul scriitor nesfîșiat de noi, căci pe toți ceilalți îi trecusem prin cel mai des ciur al criticei, și din mulțimile de pagini ale multora, noi decretasem că numai prea puține rămîn pentru posteritate. Eram foarte exigenți, influențați de Gruber, care găsea noduri în papură, și cîntărea fiecare cuvînt.

După ce isprăveam cu cetitul clasicii, venea rîndul să cetim din ale noastre. Din cauza asprimei criticei, cu multă greutate se hotăra fiecare să-și scoată foile din buzunar, și trebuia o intervenție mai impunătoare, precum era a lui Beldiceanu, ca să ne dăm pe mîna neînduraților noștri călăi.

Din cite se ceteau, prea puține găseau aprobarea lui Gruber, care numai pentru poeziile lui Beldiceanu nu avea nimic de obiectat. Din cînd în cînd i se părea lui Gruber că nu sună destul de armonios un vers, ori că un cuvînt nu exprimă destul de clar ideia poetului, ceia ce Beldiceanu recunoștea mai totdeauna.

Acest respect al lui Gruber, pentru scrisul lui Beldiceanu, ni-a dat puțința să-i facem o farsă.

Între Beldiceanu și Gruber era o veșnică neînțelegere, în privința unui membru al cercului, cărui Gruber îi contesta orice talent. Tot ce scria băiatul acesta, Gruber spunea că e prost, că nu poate fi cîtit, și totdeauna îl îndemna să nu mai încerce a scrie versuri.

Într-o sară, Beldiceanu cetește o poezie „Luna și dragostea“, scrisă de el la 12 Maiu 1872, în Preutești, satul în care se născuse. Gruber a fost entuziasmat, iar Anghel și-a copiat în carnet versurile aceste fără de cusur.

Dar... poezia aceasta, era opera poetului fără de talent, după aprecierea lui Gruber, care a făcut o mutră caraghioasă, cînd a aflat farsa izbutită așa de bine.

Ședințele noastre literare țineau pînă după miezul nopții; și de prin luna Maiu, luasem obiceiul să plecăm cu toții la Copou, unde ascultam privighetorile; și cînd era lună, ne îmbătam de razele ei. Numai după ce se revărsa lumina răsăritului, ne întorceam în oraș, și ne împrăștiăm.

Un nou venit între noi, care ne fermecă: Artur Stavri.

În volumul ce a tipărit, Stavri nu a pus niciuna din poeziile tinereții lui, și cred că nu a făcut bine. A scris el lucruri de valoare, pe care le-a merit uitării, numai pentru că forma amintea influența lui Eminescu.

Dela ivirea lui Stavri, un copil, întrunirile noastre sînt foarte însuflețite și versurile lui armonioase le învățăm toți pe derost, și le recităm ca o rugăciune.

Iată, însă, un mare eveniment.

Gruber ne aduce într-o zi vestea că a desmormîntat pe

Ion Creangă, uitatul din mahalaua Țicăului, și l-a înduplecat să vie la cercul nostru.

Sara de 4 Mai 1888 a fost, pentru noi, o adevărată sărbătoare: Creangă a venit la întrunirea dela Beldiceanu, și ni-a cetit o parte inedită din «Amintiri».

A fost un delir, și pentru a nu strica farmecul subțil care ne desfătăm, nu s'a mai cetit alt nimic, în acea sară.

Retras în singurătatea lui, lăsat în părăsire de prietini dela „Junimea“, care nu mai așteptau nimic dela el, Creangă s'ar fi stins, în bojdeuca lui, uitat de toți, fără să mai fi simțit emoțiile vieții de odinioară, dacă nu ar fi încercat să-l însuflețească din nou, mina aceasta de tineri, care dacă n'au avut talent, și n'au produs nimic femeinic în literatură, au avut cel puțin o dragoste neîntrecută pentru scrisul românesc, un entuziasm nețărmurit pentru un mare scriitor, ca Ion Creangă.

În mișcarea intelectuală a unui popor, în avântul spre mai bine, au o influență necontestată și acei indivizi, meniți să rămie necunoscuți generațiilor viitoare, dar care au contribuit la răspîndirea unui curent, la spulberarea unor prejudecăți fără ca prin ei înșiși să reprezinte vre-o valoare ponderabilă. Cupola aurită, care scinteiază la razele soarelui, nu s'ar răsfăța, acolo sus, în vârful clădirii, dacă în zidurile ei nu ar fi cărămizile ascunse privirii tuturor.

Dacă cercul nostru literar n'a făcut decit atîta ispravă, să reverse citeva clipe de mulțumire în sufletul amărit al lui Creangă, tot merită să se știe cît de puțin despre existența lui.

Pe Creangă nu l-am avut de multe ori în mijlocul nostru, pentru că vacanța de vară ne-a împrăștiat ca pe un cîrd de potîrnichi.

La începutul lui Noembrie m'am întors în Iași, dar cercul nostru literar nu mai avea ființă. Prietini nu se mai întâlneau la casa lui Beldiceanu, care avusese multe amărăciuni în ultimele timpuri, și nu se mai arăta însuflețit de același dor de lucru și de aceeași dragoste pentru prietini. Gruber era dus în străinătate; unii dintre ceilalți, luați de nevoile vieții, fusese nevoiți să se dezintereseze de literatură. O atmosferă greoaie apăsa asupra sufletului tuturor, cași zilele posomorite de toamnă.

Imprejurări neprielnice m'au silit și pe mine să nu pot rămînea în Iași; după mai puțin de două săptămîni m'am întors acasă și am întrerupt orice contact cu tovarășii din cercul literar.

Pe la sfîrșitul anului, Gruber s'a reintors în Iași. Tot așa de entuziasat, a încercat să reînființeze cercul, dar a izbutit să-l dea numai o licărire vremelnică.

Încăpăținat, Gruber nu a renunțat la ideea publicării unui „Album literar“, care trebuia să cuprindă numai lucrări de ale

membrilor cercului nostru. Dacă întrunirile nu mai erau cu putință, Gruber, care avea răbdarea să ticlulască scrisori lungi și să ție o corespondență întinsă, a început a se adresa răslefiilor, îndemnându-i să scrie pentru «Album».

Intr'o scrisoare din 3 Ianuar 1889, Gruber îmi spune: «Am hotărît să publicăm «Albumul literar», adică Albumul nostru. Sîntem 15 colaboratori: Creangă, Beldiceanu, Alexandrescu (Crig), Izabela Anghel, A. C. Cuza, Gheorghiu, Ema Holban, Lateș, Petrovici, Elena Sevastos, Stavri, Țurcanovici, tu și eu. Avem bucăți admirabile, nouă, pe care nu le știi: ale lui Alexandrescu și Stavri, cît și altele. Va putea forma un volum de 150—200 pagini... Cred că te unești și tu la aparițiunea Albumului, care avem noi obrăznicia a o crede — va alcătui un eveniment literar».

Gruber era un optimist incorrigibil.

Între colaboratorii Albumului erau persoane care nu luaseră parte la întrunirile cercului nostru. Pe d. A. C. Cuza îl văzusem prin Iași, dar nu-l cunoșteam. Crigo Alexandrescu, sau «Grig» din niște schițe publicate în «Convorbiri literare», era magistrat în provincie, dacă nu cumva în Piatra; Țurcanovici îmi fusese coleg în liceu, făcea medicina dar nu știam că scrie și versuri.

Gruber făcea minuni. Izbutise acum să înduplice pe Beldiceanu să-și reinceapă activitatea, să-l scoată din toropeala în care-l prăbușise moartea lui Sorin, copilul răsfățat al maturității lui, un copil frumos și plin de viață, pe care i-l răpi anghina difterică.

Optimismul lui Gruber, în privința Albumului, începu să mai scadă. Intr'o altă scrisoare, zice: «Cu Albumul n'are să meargă așa iute precum credeam eu — poate îl vom amîna iarăși. De ce? Tot oamenii sînt de pricină. Sînt lucruri foarte delicate și greu de învins. Poate timpul să mai aducă lucrarea lui uitătoare. Apoi o parte voesc ca Albumul să fie din materie foarte aleasă alcătuit, și să adunăm materia, luîndu-ne angajamentul că nime să nu publice nicăiurea bucățile alese, cum au făcut oameni ca X și Y. — Ce deosebire între scrisoarea ta și a Izabelei (ea e la Roman și i-am scris să trimeată ce mai are). «Din cauza cercului literar s'a întîmplat nenorocita de desbinare»... «Revista care trebuia să fie cîntecul partidului, n'are colaboratori»... «Zău, mai bine ați trimete la «Contemporanul» bucățile cele»... Întrunirile începem să le facem iar regulat la Stavri sau Anghel (nu la Beldiceanu din cauze profilactice). Volumul a trecut mult de jumătate. Ți-i mai mare dragul să cetesti... Beldiceanu ne-a cetit niște admirabile poezii. S'a pus între poeziile romîni de cel mai mare talent. A scris o poezie la moartea lui Sorin. E zdrobit bietul om».

Cînd m'am dus în Iași, prin Februar 1889, n'am mai gă-

sit cercul nostru alcătuit ca înainte vreme. La Beldiceanu ne mai adunam din când în când, dar numărul membrilor scăzuse. Era un fel de oboșală în sufletele tuturor. Unii dintre cei care făceau multă gălăgie în întrunirile noastre, socialiștii care se manifestau în toate ocaziile, suferiseră de persecuțiile pornite în contra grupării dela «Contemporanul». După cum Lascari Veniamin, și alții, fuseseră luați în armată, Mihai Pastia, institutor, fusese transferat la Babadag, așa și unul din cercul nostru, copist la tribunal, fusese dat afară, iar altul, mai slab de înger, pentru a-și putea păstra slujba ce avea, fusese pus într'o situație greu de acceptat: a trebuit să ție într'o întrunire provocată de guvern, o cuvîntare în care să susție păreri diametral opuse celor pe care le desvoltase, cu cîteva zile mai înainte la o întrunire socialistă. Astfel umilit, acesta nu s'a mai arătat între noi, apoi a plecat din Iași, i s'a pierdut urma, și mai tîrziu am aflat că a murit după ce orbise.

Lipsa multora nu se simțea, acuma cînd aveam nedespărțit de noi pe Creangă. Între el și noi se făcuse o adevărată prietenie, și Creangă parcă întinerise. Venea la multe din întrunirile noastre. Păstrez o scrisoare a lui Gruber, în care zice așa: «Desară să nu vii la Anghel, ci la Stavri, Păcurari, casele Goldenthal, unde este o piață dela dr. Rigler ceva mai înainte. Apuci în dreapta, scărița a treia în fund unde șede Albineț. Il aducem și pe Creangă. Avem să fim 8 sau 9. Manuscriptul se mărește».

Cercul nostru multe zile nu mai avea de trăit. La finele lui Maiu, Gruber a plecat spre Lipsca, și de acolo într'o călătorie mai lungă, prin Occident, de unde s'a întors în Septembrie, și în scrisorile ce mi-a mai adresat, nu pomenește nici un cuvînt despre «Albumul» nostru. Beldiceanu era bolnav și se înstrăina mereu de vechii lui prietini. Stavri plecase la București, iar cel care ne însuflețea mai mult, Ion Creangă, ne-a părăsit pe toți, la 31 Decembrie 1889, în ultima zi a unui an merit să stîngă multe visuri, și să închee vlața unul cerc literar din Iași.

Artur Gorovei

George Bernard Shaw

— Piesele „neplăcute” și „plăcute” —

Sînt mai bine de patruzeci de ani de cînd Emile Zola, privind cu desnădejde progresele îngrijitoare ale imaginației romantice pe scenele franceze, — cu toate încercările de reacție naturalistă a vremii, ajunsese să exclame: „Unde e temperamentul tare, al cărui creier novator să poată mătura mizeriile scenei și să aducă o renaștere în artă, pe care meșteșugul a coborît-o la simplele nevoi ale mulțimii?” *

Augier și Dumas-fiul dăduseră la iveală cea mai mare parte a operelor lor, „le lipsea însă geniul ca să statornicească formula și romancierul francez ar fi putut aștepta încă multă vreme apariția, în Franța, a geniului pe care îl nădăjduia. Inspirația creatoare se ivise mai demult, aiurea, în clipa cînd Zola scria aceste rînduri, dar chiar dacă criticul naturalist francez ar fi putut cunoaște lucrările lui Ibsen, încă ele n'ar fi mulțumit îndeajuns așteptările sale.

De atunci, sub înfrîurirea puternică a scriitorului norvegian, o serie întregă de prefaceri s'au împlinit în viltoarea mișcărilor dramatice. Pornirile vijelioase ale reacției naturaliste, manifestată în „teatrul liber” francez de Becque, Ancey, Brioux, Fabre, Donnay și ceilalți, în cel german de Arno Holz, Iohannes Schlaff și numeroșii scriitori ce le urmară, mișcările asemănătoare din Anglia și din Italia, au adus la suprafață o serie întregă de opere teatrale purtînd pecetea deosebită a curentului. Toate dovedeau grija însemnată de a scormoni în-

* Emile Zola, *Le naturalisme au théâtre*.

treg adîncul sufletului omeneasc, spre a scoate la iveală adevăratele simțiri și gînduri ale omului.

Dar așa cum altădată „revoluția romantică” substituise exaltării datoriei, din tragedia clasică, o altă exaltare, a pasiunii, drama naturalistă venea să întemeeze domnia altor idoli, a altor exaltări: adorația neșarmurită a Științei, sau, mai bine zis, a citorva date revelatoare ale științei, care deschideau psihologiei și retoricei orizonturi largi necunoscute până atunci, Darwin, Spencer, Haeckel, Büchner, de o parte, Renan, David Friederich, Strauss și Dodel, de alta, popularizați și adaptați pe tărîmul creațiunii literare, dar, de cele mai multe ori greșit înțeleși sau întrebuițați pentru efecte eftine, ajung noi idoli ai curentului realist în teatru.

Pornirea și inflăcărarea sînt însă caracterele cele mai vădite ale temperamentului romantic. E drept că *fînta* devoțiunii se schimbase; în schimb *sentimentul* se întărise îngrijitor. *Excesele* de adîncire și de redare a cusurilor omenești, nu puteau decît să desvăluie mai bine tulburarea unei sensibilități romantice.

Furiei primelor porniri trebuia să-i urmeze o potolire. Li-niștea nu întîrzie să vie cu drama lipsită de tărie și de bărbăție care ilustrează teatrul francez de azi, resfrîngîndu-se asupra întregii literaturi dramatice a lumii. Dar teatrul psihologic și pasional modern, cu sfîngelile-i nesfîrșite, cu delicatețea sentimentală a gesturilor și cu idealizarea fără de margini a dragostei și a femeii, nu poate însemna decît o revenire la obiceiuri literare de demult.

În aceste împrejurări apăsătoare, se ivește în arena luptelor dramatice o figură nouă, cu un caracter deosebit în istoria literaturii: *George Bernard Shaw*. El va încerca să risipească valul de sentimentalism dulceag al producției literare contemporane și să nărue, prin puterea loviturii, cejace el numește efectele nenorocite ale educației „romantice”.

Încercarea literară este demnă de originalitatea vieții celui care pregătește lovitura. Să vedem dar cine este și ce vrea în amănunte acest iconoclast.

Deși numele lui Shaw nu e necunoscut la noi în țară, sînt puțini aceia care au o idee mai întinsă asupra bogatei sale activități literare. Impotrivirea pe care scenele franceze au arătat-o până astăzi reprezentării operei lui Shaw, a împiedicat ca renumele scriitorului irlandez să se răspîndească și la noi prin concursul cronicelor-foiletoane ale ziarelor franceze.

Interpretarea „*Candidei*” pe scena romînească, într'un spirit atît de nepotrivit încît vederea ei ar fi făcut pe Shaw să se cutremure, n'a putut contribui decît în rău la răspîndirea numelui autorului englez care, chiar acolo unde se găsesc mai largi mijloace de interpretare, e urmărit cu pornire și atacat cu înverșunare.

Același nenoroc l-a urmărit pe Shaw, tot cu reprezentarea *Candidei*, pe scenele franceze și, de atunci, toate succesele pe care scriitorul irlandez le-a dobândit pe scenele americane, ruse, scandinave și germane, n'au mai putut trezi în marele public francez vreun curent de simpatie și de înțelegere pentru operele sale.

Cu toate acestea, în lumea intelectuală franceză, piesele lui Shaw și întreaga lui activitate n'au încetat să stîrnească nenumărate discuțiuni, fixate într'o serie impunătoare de polemici și de studii. Nume din cele mai alese în critica franceză au ținut să se rostească asupra-i, unele cu laude exagerate, altele cu violente învinuiri și coborîri.

Arzătoarei apărări pe care Augustin Hamon i-o ia în dezvoltatul și eruditul său studiu (*Molière al veacului XX, Bernard Shaw*), în care-l numește „cel puțin egalul” lui Molière, „mai mare decît Ibsen și decît Beumarchais”, — studîului potolit, dar desvelind larg adîncimile operei lui Shaw, al lui Charles Cestre (*Bernard Shaw et son oeuvre*), — reflexiilor extrem de măgulitoare ale lui Remy de Gourmont, care-l numește „singurul geniu dramatic al timpului de față”, singurul al cărui teatru „traduce o viață înaltă și adînc originală”, — le-au răspuns loviturile tăioase ale lui Muret (*Copilul teribil al teatrului englez: B. Shaw*), cu învinuirile succesului de scandal, a doctinelor „subversive”, a „funestului apostolat” și a „colosalei” și „genialei sale mistificări”, și aprecierea lui Augustin Filon că succesul lui Shaw e „ingrijitor” și „primejdios”, opera lui fiind „o campanie împotriva vechilor instituții”.

Acestea au fost aproape pretutindeni părerile asupra operei lui Shaw. Dar discuțiunile aprinse încinse în jurul ei, departe de a privi valoarea ei artistică, au fost mai mult urmarea firească a stavilei hotărîte, pe care doctrina conservatoare a crezut că e nevoie s'o ridice împotriva răspîndirii pieselor revoluționare ale lui Shaw.

Lovind fără cruțare, cu o îndrăzneală și cu o naturalitate uimitoare toate credințele, obiceiurile și afecțiunile individului și ale societății contemporane, e ușor de înțeles de ce Shaw a trezit, în relativ scurtul timp al creației sale, cea mai agitată furtună de împotriviri și de muștrări. În Anglia conservatoare și puritană, scriitorul irlandez a încercat cele dintăiu urmări ale sfidării aruncate mediului, care a primit cu o minie crescîndă, dar și cu o răceală ostentativă, loviturile repetate și neîndurătoare ale satirei sale. Renumele său a trebuit să se impue din afară și numai în urma succesei crescînde, dobîndite pe scenele americane și nord europene, unde atrăseseră privirile favorabile ale lui Georg Brandes și ale lui Herman Bahr, opera lui Shaw a putut străbate mai larg în țara lui de origine.

Deși printre țările care urmăresc progresele culturii eu-

ropene, România rămăsese singură în care nu se reprezentase și nu se tradusese până acum un an nimic de Shaw, există și la noi două studii datînd de cîțiva ani: unul, conștiincios, al lui Ilarie Chendi, care rezumă inteligent cîteva piese și mai ales romanele lui Shaw, cu scurte și slabe considerații generale; altul al d-lui I. Botez (*Bernard Shaw: Omul și supraomul*), în care, deși privirile generale sînt juste, aplicațiile la piesa studiată dovedesc o oarecare grabă și o recunoaștere insuficientă a amănunte'or vlei și gîndirii scriitorului irlandez. — Așa dar pentru cercetătorii literelor romînești, numele lui Shaw poate trezi numai o vagă aducere aminte.

Dacă însă renumele lui Shaw a străbătut cu repeziune cele două continente, pătrunzînd în preocupările literare ale tuturor țărilor civilizate, înțelegerea operei sale nu a putut avea aceeași soartă norocoasă. Cași conaționalul său irlandez, Oscar Wilde, autorul pieselor „neplăcute” și „plăcute” se bucură de o faimă întemeiată mai cu osebire pe discuțiunile, degenerate în ceaturi, care s'au iscat în jurul numelui său.

E drept că însuși Shaw a făcut tot ce-i stătea în putere ca să-și răspîndească renumele cu ajutorul unei reclame meșteșugite, așa că, într'una din vestitele prefețe ale operelor sale, el exclamă cu mîndrie că „și-a făcut reclama atît de bine”, încît a ajuns să se considere „un personaj tot așa de legendar ca olandezul zburător din *Vașul Fantomă*”.

Reclama pare a fi fost una din marile pasiuni ale lui Shaw. Zgomotul polemicilor pricinuite de tăișul ascuțit al ironiilor lui usturătoare, îi produceau o plăcere deosebită. Înainte de a se deda cu totul carierei dramatice, pornise cu asemenea năzuințe o campanie violentă împotriva lui Shakespeare, pe care îl învinuia că „nu lăsase nici-o dramă intelectual coerentă”, că „n'a aflat mijlocul de a urmări o metodă curat științifică în studiile sale sociale și de caractere”, că prezintă doar „pasiuni romantice” și „exaltări frenetice” într'un chip melodramatic și, în sfîrșit, că desfășoară ideile cele mai banale, cu aer meșter sibilic.

Firește că opera lui Shakespeare a cunoscut atacuri mai nedrepte și mai pline în pornire, când Greene făcea din autorul lor un „plagiator” și un „copist”, — când Johnson îi critica „ignoranța și vulgaritatea” și cînd Voltaire îi aducea învinuirea că „a pierdut teatrul englez cu farsele lui monstruoase pe care le dă drept tragedii”. Scriitorul irlandez vine însă cu o notă adînc potrivnică în vremuri cînd opera lui Shakespeare s'a fixat de mult pe temelia veșniciei. Și năpustindu-se împotriva geniului larg și puternic al tragedianului englez, Shaw o face nu numai cu sfidarea pe care o presupune o asemenea încercare, ci și cu cinismul său obișnuit, care tinde să doboare toți idoli dintr'o lovitură.

„Exceptînd numai pe *Homer*”, — scrie el, — „nu există nici un poet mare, nici chiar *Walter Scott*, pe care să-l disprețuiesc atît de mult ca pe *Shakespeare*, cînd măsoar inteligența

„*mea cu a lui*“. Să nu ne prindă mirarea; acesta este omul. El nu șovăie o clipă ca să se proclame mai mare decît autorul lui Hamlet, și să arunce, din înălțimea aprecierilor sale, expresia celui mai perfect dispreț pentru Homer!

Invăluit în atmosfera ciudată pe care și-o crease astfel, Shaw a pornit pe calea producției dramatice cu un spirit bătaios și cu hotărîrea neclintită de a urma în piese polemicile trezite prin articolele sale de reviste și de ziare. Socialist convins, dar văzînd realizarea idealului social prin evoluții pașnice, cărora trebuie numai să li se grăbească pasul — Shaw s'a slujit de scenă, ca de un cîmp de lupte și de demonstrațiuni.

Prima lui piesă, *Casele d-lui Sartorius* (1892), trebuia să deschidă focul, după reacția pe care reprezentarea pieselor lui Ibsen o provocase pe scenele engleze. Punînd în teatru cîteva cotituri urite ale vieții sociale, Shaw desvăluie o parte din originile ascunse și întunecoase ale averilor burgheziei și aristocrației engleze. În cazul special pe care îl înfățișează, el scoate la iveală izvorul averii lui Sartorius, care-și trage, exclusiv, veniturile, din închirierea unor case muncitorești darăpănate, în cartierile mărginașe ale Londrei, unde pîndește boala, mizeria și moartea. „Priviți“ — spune un personaj din piesă, — acest sac care e pe masă. Toți banii care sînt în țînsul, ar fi servit să se cumpere pîne unor copilași care mor de foame“.

Felul aproape brutal și fără ocoliri, cum pune Shaw aici problema socială și adevărul trist pe care îl desfășoară *provocător* în văzul tuturor, — asemenea celor mai usturătoare satire ale lui Octave Mirbeau din *Afacerile* și din *Căminul*, — cerea un răspuns neîntîrziat.

Mustărîile începură să curgă prin ziare și prin reviste, spre marea bucurie a lui Shaw. Dacă nu putuse dobîndi succesul, „stîrnise cel puțin sgomotul“. „Această senzație îmi fu așa de plăcută“, — scrie el în urmă, „încît hotărîi să reîncep“.

În anul următor el dă la iveală *Iubitul femeilor*, satiră îndreptată împotriva caricaturilor create în societatea engleză de emulația ibseniană, unde lovește în exagerările produse în încercările de imitare a Norei și de profesare a principiilor de neafirmare, de autodeterminare și de afirmare a voinței lipsită de culoarea sexului. — Acestei piese, nereprezentată la început din lipsă de interpreți potriviți, îi urmează a treia și cea din urmă din seria celor „neplăcute“, *Profesia doamnei Warren*, a cărei reprezentare e oprită de cenzura engleză, din pricina felului îndrăsneț și deschis cu care Shaw atacă una din cele mai grele și mai tainice probleme sociale, aceia a veniturilor, ce nu se pot mărturisi, — ale femeilor care trăesc din exploatarea caselor de toleranță și de desfrîu.

Piesa, împiedicată de a fi reprezentată pe scenele engleze, obține succese strălucite în Statele-Unite, în Germania și în

Rusia, în timp ce Shaw aruncă împotriva instituției cenzurii cele mai amare, mai înțepătoare și mai doborâtoare critici, zdrobind-o subțit ridicul și subțit conștiința inutilității ei.

II

Am ținut să dau până acum aceste câteva ușoare amănunte asupra vieții și a unei părți din opera scriitorului englez, spre a înlesni o privire de ansamblu, care să ne ducă la considerațiuni mai generale asupra felului deosebit al scrierilor lui Shaw. Dramatizarea problemelor sociale, nu e desigur, meritul cel mai însemnat al scriitorului irlandez. *Inițiativa* acestor preocupări dramatice s'a manifestat aiurea și însuși autorul *profesiei doamnei Warren* și al lui *Maior Barbara* a cunoscut revelația lor în opera lui Ibsen. O privire mai amănunțită asupra lucrărilor sale ne duce ușor la constatarea că cele mai de samă însușiri, care hotărăsc impresia specială ce o produc, sînt noutatea tratării, a concepției și a prezentării lor.

Aceste noutăți ar putea fi privite subțit două aspecte deosebite, care se întregesc reciproc: unul *extern*, privind *forma* de redare a gândirii dramatice, care e perceptibilă mai mult pentru cetitor decît pentru spectator; altul *intern*, privind tot fondul concepției intime a pieselor lui Bernard Shaw.

Autorul pieselor „neplăcute” și „plăcute” cași de altfel, cei mai mulți dramaturgi care pun în opere un gînd serios și temeinic, ține mai mult la impresia pe care o piesă o produce asupra cetitorului, decît la cea trecătoare, obținută la spectacol, prin concursul atîtor elemente străine valorii intrinsece a piesei. Alex. Dumas fiul a relevat în mai multe rînduri aceste preferințe și—fără a face o altă apropiere decît de nume—Shaw s'a declarat hotărît și activ de această părere trăgînd numai decît urmările ei firești.

De aceia piesele lui Shaw, spre a înlesni iluzia naturalului, nu se mai înfățișează cu împărșirea convențională în scene, nici cu numele personajelor în fruntea lor, nici cu denumirea lor, până nu ajung să și-o desemneze singure, prin schimbul de cuvinte prilejit de mersul acțiunii scenice. Cetitorul nu poate afla, înainte de cunoașterea întregii piese, nici numărul personajelor, nici proporția de intervenire a sexelor, cași în roman.

Schimbînd aceste amănunte și urmărind ideia primordială, Shaw mărește într'un chip care ar putea părea multora exagerat, numărul indicațiilor scenice, mărîgînd artistului libertatea de interpretare. În privința aceasta, ideile dramaturgului irlandez sînt bine hotărîte. El aduce lui Shakespeare invinuirea că n'a dat decît prea slabe indicații scenice în operele sale și mai ales

că n'a schițat în indicații caracterele personajelor, ceiace întunecă perspectiva istorică a scrierilor sale și nu aruncă lumina așteptată și asupra veacului al XVI. Aceiași muștrare i-o aruncă lui Ibsen, în favoarea căruia a dus totuși o campanie din cele mai rodnice.

Ce înțelege Shaw prin aceste „schițe de caractere“, o arată mereu în toate comediile sale. Fiecare personaj e introdus în scenă cu un portret prealabil, care-i rezumă în câteva observații pătrunzătoare exteriorul și viața sufletească. Aceste portrete, a căror ființă și inteligență de observație o poate gusta în plin numai celitorul, sînt poate cele mai reușite părți din opera lui Shaw. Unele pot fi privite ca adevărate capo d'opere de concepție realistă a vieții și de pătrundere sufletească adîncă. Adunate laolaltă, ele ar alcătui o galerie demnă de cei mai iluștri umoriști pe care i-a cunoscut omenirea. Iată, de pildă, lungul portret al lui Napoleon din *omul destinului*. El desvăluie, în bună parte, filozofia vederilor lui Shaw.

„Cu două zile mai înainte, la Lodi, Austriacii încercaseră să împiedice pe Franceji să treacă pe puntea lui strîmtă. Dar Francejii erau comandați de un general de 26 ani, Napoleon Bonaparte, care nu înțelegea nimic din arta războiului. Și apoi sub protecția unei canoade îngrozitoare, la care tînărul general însuși puse mîna, ei se repeziră pe puntea, pe care mitralierele o curățau.

Tunul este specialitatea acestui tînăr general, format în artilerie, sub vechiul Regim. E militarul prin excelență. El e gata să se sustragă oricînd de la îndatoririle sale, să escrocheze pe visternic cu cheltuelile drumului și să facă războiul într'adevăr demn, prin larma și prin fumul tunului, așa cum e povestit în toate portretele de militari.

De altfel, e un observator original. El a descoperit că oghiulea de tun cînd lovește pe un om, îl omoară. Dela invenția prafului de pușcă, pentru întăia oară s'a observat acest lucru. El adaogă adîncei înțelegeri a acestei remarcabile descoperiri o capacitate foarte dezvoltată pentru geografia fizică și pentru socotirea timpului și a depărtărilor. Are o putere de muncă uriașă și o cunoaștere clară și exactă a firii omenești în afacerile publice... E imaginativ fără iluzii, creator fără religie, fără sinceritate, fără patriotism, fără nici-unul din idealurile vulgului, nu că e incapabil să posedे aceste idealuri. Dimpotrivă, el le-a înghițit pe toate în tinerețe. Astăzi, dotat cu un simț dramatic ascuțit, îl întrebuițează cu o dibăcie extremă, inspirîndu-se din arta actorului și a regisorului.

În general, nu e un copil alintat. El a îndurat sărăcia, nenorocul și expedientele unei noblețe sărăcite. El a suferit ca autor, înfrîngerii repetate; ca slujitor al puterii, umiliri, ca ofițer incapabil și necinstit, muștrări și pedepse. El' ar fi fost alungat cu dispreț din armată, dacă emigrarea nobililor n'ar fi mărit, prin

lipsa de ofițeri, valoarea sublocotenenților, chiar a celor mai răi, până la cea a unui general. Aceste încercări i-au distrus orice vanitate, l-au silit să se ajute singur și să se pătrundă bine de acest adevăr: oamenilor ca dînsul, lumea nu le dă de cît ceia ce smulg cu forța. În aceasta, lumea nu e lipsită nici de lașitate, nici de nebunie; Napoleon, deci, are utilitatea lui, ca un luptător fără cruțare împotriva murdăriilor politice. Într'adevăr, *e chiar cu neputință să trăiești acum în Anglia, fără să simți cîte odată, cît de mult a pierdut această țară pentru că n'a fost cucerită de el, cum a cucerit-o Iuliu Cesar*“.

Am ales dinadins portretul unui personaj istoric spre a vădi mai bine contrastul dintre concepția comună și cea a lui Shaw. E unul din cele mai ingenioase pe care le-a redat scriitorul irlandez. Toată desfășurarea următoare a personajului în piesă, nu e decît lărgirea, adîncirea și întărirea acestor trăsături rezumative. În felul acesta portretele lui Shaw alcătuiesc o serie de documente vii ale timpului pe care scriitorul irlandez vrea să le lase veșniciei, în clipa cînd va trece altora „torța splendidă“ a vieții.

Probabil că ceiace l-a condus, în bună parte pe Shaw, la această concepție a alcătuirii dramei, a fost și teama de a nu-și vedea greșit interpretate personajele, pe care închipuirea lui rafinată le prezintă într'un chip cu totul de neînțeles, nu numai pentru comunul cetitorilor și al spectatorilor, ci și pentru spiritele luminate, care ar fi nepregătite în sensul vederilor sale.

Cu aceasta intrăm în considerarea celui alt aspect al nou-tății operei lui Shaw, al felului cum autorul irlandez concepe și redă viața și gîndirea personajelor, privity subț optică mișcării scenice.

Lunecînd pe această cale, trebuie să relevăm în primul rînd adîncă deosebire între felul cum privește scriitorul irlandez problemele sociale și cum sînt ele înfățișate în lucrările marelui majorității a dramaturgilor și a romancierilor moderni. Concepțiile despre bine și despre rău ale acestora nu sînt de fel împărțite de autorul „pieselor pentru puritani“. Ceiace ochiului comun se înfățișează sub aspectul bunătății și al nobleții se răs-toarnă cu totul subț scormonirea nemiloasă a criticii lui Shaw. El ajunge astfel să disprețuiască ipocrizia blîndelor relații sociale care ascund pînda slăbiciunii celui alt, — caritatea de care o în-fățișează ca pe o armă întăritoare a capitalismului (*Maior Barbara*), — respectul, lipsit de înțelegere, pe care îl stabilesc relațiile de familie între părinți și copii, — adorația romantică și plină de fatuitate a femeii, — într'un cuvînt tot ceiace alcătuiește fondul *educativ*, ereditar și afectiv, al individului, pe care scriitorul englez îl caracterizează într'un cuvînt: „romantic“.

„După mine, — rezumă Bernard Shaw această idee, — romantismul este marea rătăcire, care trebuie ștearsă din artă și din viață; el e hrana pesimismului modern și pacostea moder-

nului respect de sine". Această rătăcire e, după autorul irlandez, urmarea necesară a unor relații sociale întemeiate pe necunoașterea realității vieții și pe exaltarea unor însușiri prost înțelese, sau numai aparent existente ale individului; dar ridicându-se împotriva-i, Shaw recunoaște tăria statorniciei ei în decursul vremurilor.

"În loc de a întemeia instituțiile noastre,— spune în altă parte Shaw,— pe o istorie naturală în adevăr științifică, încercăm fără nădejde să le întemeiem pe idealuri, pe care pasiunile noastre pe jumătate satisfăcute, le sugerează închipuirii noastre". Și urmînd ideea, scriitorul englez rezumă astfel esența filozofiei lui: „Pentru mine, tragedia și comedia vieții, rezidă în urmările cîteodată teribile, cîteodată ridicole, ale acestor încercări statornice”.

Pornind dela acest punct de vedere, Shaw caută să smulgă vălul mincinos pe care convențiile sociale îl aștern peste nimicnicia indivizilor și să dărîme faima cu care istoria omenirii și investimîntează eroii.

Așa cum îl atacase odinioară pe Shakespeare cu scopul bine definit de a risipi atmosfera de înzeire ce se crease în juru-i și de a-i scoate la iveală omenestele-i slăbiciuni, el zgudue în *Omul destinului* pedestalul de mîrire ridicat lui Napoleon, pe care am văzut că îl dă în indicațiile scenice drept „incapabil și necinstit”, necunoscător „în arta războiului”.

Cine crede însă că Shaw, îndepărtînd atmosfera „romantică” creată în jurul acestor două figuri celebre ale istoriei, micșurează valoarea lor omenească, se înșală. Meritul lor personal se restrînge numai, prin concursul favorabil pe care li-l dau împrejurările. Napoleonul său rămîne tot figura voluntară și plină de energie, pe care ne-o arată faptele istorice. Ca un omagiu pe care i-l aduce, și ca să exaspereze simțimentul de mîndrie și de neaflînare al englezului stăpînitor, el își arată în portret părerea de rău că învingătorul Austriacilor n'a cucerit și Anglia.

Autorul irlandez mai este de părere,— și aceasta e o idee scumpă a sa, pe care o profesează în *Eroul și soldatul* și în *Omul destinului*,— că bătlăliile se cîștigă numai prin concursul împlător al împrejurărilor, dar se pierd iremediabil prin aplicarea principiilor strategice. După dînsul (*Omul destinului*), calul unui locotenent din armata lui Napoleon cîștigă bătlălia dela Lodi; și un fapt de arme nebunesc și împotriva tuturor regulilor strategice, hotărâște izbînda, într'o luptă povestită în *Eroul și soldatul*. Aceasta nu împiedecă însă pe norocosul cîștigător al luptei, așa de nefericit și totuși salutar inspirat, să treacă drept un erou, deși singurul său merit e împrejurarea că dușmanul primise cartușe care i-ar fi prăpădit armata, dacă n'ar fi fost stricate și de neîntrebunțat.

Astfel Shaw ridiculizează izvoarele imaginației populare,

care crează idoli de carton, lăsînd istoriei prezentarea falsă și neînțelegătoare a faptelor și a gîndurilor omenești.

Firește că, privind sub aspectul realității crude cursul prefacerilor individuale și sociale, — așa cum Anatole France o face numai uneori, mai potolit și cu mai multă milă, — Shaw a crezut, în primul rînd, că e nevoie să lovească în *sentimentalismul* romantic, pe care educația curentă îl sădește în sufletul individului. De aceea el se depărtează cu dispreț de tema obișnuită și banalizată a dragostei, pe care se clădește tot edificiu literar modern, punînd preocupările sociale și luptele de concepții în linia principală a gîndirii și, numai accidental, apropiările fatale ale dragostei în „duelul sexelor“, fără tot cortegiul aspirațiilor sentimentale spre bunătate, spre fericire și spre frumusețea absolută

„În piesele mele, — spune Shaw, — nu veți fi contrariați și plictisiți de fericire, de bunătate, de virtute sau de crimă și romantic“. Acestea sînt „bagatele“ romantice. Piesele lui au „numai un subiect, viața, și numai o calitate, interesul în viață“. Dacă însă nu e înțeles în deajuns, vina e a denaturării gîndirii pe care a produs-o declamația romantică.

„Amatorul de teatru a pierdut orice simț al nerealității și al nesincerității dramei romantice“, — se plînge Shaw. „El ia natura omenească pusă în scenă drept adevărata natură omenească, pe cînd ea este cea mai amară salîră a celeia din urmă. Urmarea e că, atunci cînd pun în scenă adevărata natură omenească, el crede că îmi bat joc de el... În realitate scriu numai istoria naturală, cu multă grijă“. Shaw tinde să reducă astfel la advăratele ei proporții natura omenească și să înfățișeze pe individ desbărat de tot învâlișul înșelător, pe care o educație greșită a sădit-o în suflete.

Cîtă deosebire între acest fel de a concepe lucrurile și încercările de altă dată ale lui Eschyl! Tragedianul anticei Elade caută să înalțe personajul omenească, să-i întărească glasul și să-i dea un aspect măreț prin mijloace cu totul exterioare, adoptîndu-i *coturnul și persona* *.

Cu alte cuvinte el tinde să dea omului proporții pentru care natura nu i-a creat însușirile necesare.

Dimpotrivă, Shaw caută să întunece fără milă tot lustru amăgitor cu care o imaginație nefirească împodobește pe individ, creîndu-i eroisme înșelătoare. El vrea ca, lovînd în faimile fără temei și în nesinceritatea relațiilor sociale și familiare, să dea puțința unei dezvoltări libere a individului, clădită pe o viață adevărată și lipsită de turburările ipocriziei dominante.

Deaceia, oricare ar fi neplăcerea desvăluirii infirmităților sociale, Shaw nu șovăie să îndrepte într'acolo lumina scrupule.

* Masca cu aparatul vocal întărilor al glasului.

tătoare a realității. El aruncă, după fericita expresie a lui Gustave Lanson, „o siclă de vitriol în figura prefăcutei Anglii, și toată societatea modernă primește stropii ei”.

Un adevăr dureros se proclamă, de pildă, cu tărie, în *Profesia doamnei Warren*, prin gura Viviei: că „șinta educației fetelor de familie este de a dobândi favoarea unui om bogat și a-și asigura beneficiul averii lui, căsătorindu-se”. În fața acestei prostituții a conștiinței, desfășurată sub oblăduirea și cu încurajarea generală, Shaw nu mai poate găsi vină prea mare celei fizice. El arată mintuirea fetei în gestul Viviei, care rupe fără milă cu trecutul rușinos al tranșacțiilor fizice și morale ale „doamnei Warren”, mama ei,—despărțindu-se de dinsa fără revedere și renunțând cu tărie la gândul unei căsnicii întemeiate pe umilitoarea educație modernă. E și aici un triumf al datoriei înalt înțeleasă, dar lipsită de retorica neverosimilă a tragediei clasice și aplicată cu simplitate în cadrul desfășurării vieții burgheze de azi.

În *Casele domnului Sartorius*, dimpotrivă, revolta doctorului Trench împotriva izvorului necurat al averii lui Sartorius se potolește repede la gândul că nici averea lui nu are origini mai curate. De aci încolo, cea mai deplină înțelegere va domni între cei doi oameni, care se împărtășesc din foloasele păcatului comun.

Hotărând să pue în chipul acesta crud problemele sociale și să lovească fără cruțare în toate „rătăcirile romantice”, firește că Shaw a trebuit să ridice protestările și revoltele despre care am vorbit la început. Un fapt marea încă nemulțumirea: pe lângă că fondul susținerilor era menit prin sine să stîrnească reacția spiritelor conservatoare, Shaw întărea iritația pricinuiată de ascuțimea problemei prin concursul unei satire care nu înțelegea să se îndure de nimic.

Scriitorul englez pricepuse dintru început puterea armeei pe care natura i-o dăduse în stăpînire și, cu o dibăcie uimitoare, știuse să dea astfel lovitura, ca ea să nimerescă în plin. Ciți nu s'au revoltat cînd au simțit tăișul armeei, ciți nu au protestat împotriva nepietății, ciți nu l-au învinuit de toate relele ce pot trece omului prin minte, dar ciți au simțit în cele din urmă, că un gol s'a făcut în credințele lor de mai nainte și că sînt multe lucruri pe care nu le mai pot privi cu ochiul îngăduitor al trecutului!

Imprejurările războinice ale fiecărei epoci au creat, în literatura epică a popoarelor, cunoscutele țesuturi de legende în jurul isprăvilor de arme însemnate și al faptuitorilor lor. Fără a lua în samă realitatea faptelor și psihologia omenească a soldatului, închipuirea populară continuă să îmbrace uniforma cu o virtute specială, ca și cum schimbarea îmbrăcămîntei ar avea tîria să prefacă, dintr'odată, eternul neajuns al slăbiciunii omenești.

Aceste lunecări „romantice“ ale imaginației le atacă Shaw cu tărie, arătând psihologia adevărată a soldatului, așa cum se desprinde din realitatea luptei.

Pentru scriitorul irlandez ea e, de cele mai multe ori, psihologia fricei și a oboselii.

Starea sufletească a omului hărțuit de lupte necurmăte, — încordarea peste măsură a nervilor, curajul lașității, stimulată de teama morții, care e izvorul aparentelor eroisme, — toată psihologia *carierii* militare, care „e profesie ca oricare alta“, le expune Shaw cu limpezime, cu pătrundere și cu curaj.

În privința aceasta figura căpitanului Bluntschli din *Eroul și soldatul* e de o rară finețe de observație. Ivirea lui pe câț de neașteptată pe atât de îndrăzneală în locuința dușmanului, unde caută un refugiu, — urmărit de armatele învingătoare; curajul desnădejdi cu care ținutește în loc pe fata care vrea să fugă și să strige la vederea lui, — apoi oboseala biruitoare care-i sfarmă puterile, slăbiciunea fizică de neînălțurat, tresărirea și temerea de moarte care îi atîță din nou, pentru o clipă, forțele risipite, și iar toropeala grea în toiu primejdiei și al nesigurantei vieții, — sînt schițate cu o mîna de maestru.

O asemenea psihologie a soldatului lipsea în teatru; de aceia Shaw a și ținut s'o pue cu ironie alături de cea a tradiționalului erou.

Nota veselă e întîlnită și aici cum nu lipsește în nici-una din piesele lui Shaw. Spiritul e degajat și se desenează cu ușurință în aruncătura nesilită a frazei.

— Giuseppe, — spune generalul Napoleon, adresîndu-se hangului, în *Omul destinului*, — ce să facem cu acest ofițer? Tot ce spune este rău!

— Fă-l general, Excelență, — răspunde repede hangiu. Atunci tot ce va spune va fi bine.“

Sau alta:

Giuseppe: „Se spune, Excelență, că vă pasă de toate, numai de viața omenească nu“.

Napoleon: „Vezi că viața omenească, prietino, e singura care are grija de ea însăși“.

Spiritele, nelipsite de înțeles filozofic, țîșnesc astfel în unde bogate dealungul desfășurărilor scenice; dar cu toată libertatea dialogului, cuvintele, chiar fără să aibă aerul, sînt spuse cu anumite scopuri de personajele lui Shaw și fiecare gest se leagă cu celelalte, spre a lămuri o *atitudine*. În dezvoltarea generală a întîmplărilor scenice, autorul păstrează însă o rezervă, care de multe ori împiedecă limpezirea *ideii*. Preferințele lui nu sînt deîit foarte discret arătate și, adesea, nuanța acestor preferinți devine imperceptibilă prin însăși grija și voința autorului.

Shaw găsește atîtea rațiuni potrivnice spre a lăuda sau spre a coborî un fapt sau o idee, încît spectatorul se vede

amețit între atâtea justificări contrare. Abia ajunge să aprobe punctul de vedere al unui personaj, că deodată Shaw răstoarnă argumentarea și li dovedește cu o serie de alte judecăți solide că și contrariul poate fi primit cu cinste.

Aceste șerpuiri ale gândirii, care fac pe scriitorul irlandez ca să petreacă pe sama publicului, sfârșesc prin a ului și pe cetitor, care nu mai știe să se îndrepte după intențiile nepătrunse ale autorului.

Adăogați și nemulțumirea constantă pricinuită de atacurile „nepioase” împotriva a tot ceiace fiecare din noi s'a obișnuit a privi ca sfânt și veți înțelege de ce Shaw nu poate fi cetit cu simpatie decît printr'o sforțare de voință și printr'o presiune exercitată asupra preferințelor noastre obișnuite. Shaw a spus-o singur în prefața pieselor „neplăcute”: „Trebuie să previn pe cetitori, că loviturile mele sînt îndreptate împotriva lor, nu împotriva personajilor de pe scenă”.

Una din profesiile care se înfățișază cu aparența unei demnități desăvîrșite, spre a-și ascunde neajunsurile în fața celor care cer înalta-i intervenție, *medicina*, n'a putut rămîne în afara preocupărilor lui Shaw. Reînoind izvorul satirei din *Doctorul fără voe* al lui Molière, el ridiculizează poza profesiunii, desvăluindu-i rătăcirile posibile în *Dilema doctorului* și în *Iubitul femeilor*. Tipul doctorului Paramoore din această din urmă piesă e demn de galeria lui Molière. Dar ca și autorul lui *Tartuffe*, dramaturgul englez, atacînd viciile și ipocrizia posibile în *profesia medicală*, n'a putut atinge însăși *știința*, care scapă săgeților ironiei lui.

*

În desfășurarea intențiilor sale, Shaw nu alege calea obișnuită a ciocnirii întîmplărilor scenice. Teatrul său e mai mult emanația unor lupte de idei, decît a înlănțuirii unor conflicte materiale. În acest fel de tratare stă și meritul lui Bernard Shaw. El a ridicat comedia cu o treaptă mai sus decît cea cunoscută până la dînsul, depășind sfera comediei de caracter, spre a consacra toate însușirile bogatului său spirit, *comicalului de idei*.

Atacurilor pe care criticele potrivnice le-au adus operei lui Shaw pentru lipsa unei acțiuni materiale puternice, le-a răspuns teoria lui Hamon a *acțiunii intelectuale*, care subordonează intriga materială, ciocnirii de concepții. De altfel ideea aceasta a incolțit de multă vreme în mintea unor gînditori de samă și rîndurile următoare ale lui Lessing din *Discursul asupra fabulei* vor arăta vechimea ei:

„Mulți cred că nu este acțiune într'o tragedie, dacă amantul nu cade în genunchi... Ei n'au putut înțelege niciodată că orice conflict *intim* de pasiuni, *orice înlănțuire de diferite*

gînduri în care una urmează celeilalte, constitue deasemeni o acțiune"... Iar Hauptmann a precizat ideia în formula: „Gîndul este o luptă și prin urmare ceva dramatic“.

Ciocnirea de idei se produce în opera lui Shaw între vechile concepții asupra vieții, familiei, religiei, armatei, relațiilor dintre sexe, și între vederile, lipsite de sentimentalism „romantic“ al tineretului vremurilor nouă. Toate însă, cu excepții pe care le vom pomeni în urmă, trec prin ironia lui înțepătoare, dînd lucrurilor o înfățișare umoristică.

Vastei culturi sociale pe care scriitorul irlandez o pune în slujba artei sale, el îi adaugă cunoștinți întinse în literatură, în muzică și în artele plastice, și o idee destul de cuprinzătoare a celor din urmă date ale științei.

Astfel nădejdea pe care o împărtășea Bergson cetitorilor în studiul său asupra *Risului* că, poate, „cultura“ va îngădui într'o zi fanteziei comice „să rivalizeze cu produsele cele mai rafinate ale artei“, s'a împlinit, prin realizarea fericită a lui Shaw. Dar dacă filozoful francez însuși întrezărise adevărul ideii, nu izbutise să întrevadă și adevărul realizării. — „A pătrunde prea departe în personalitate, a lega efectul exterior de cauze prea intime, — scrie Bergson, — ar însemna să compromitem și în cele din urmă să jertfim toată laturea umoristică a efectului“.

Și, totuși, tăria operei lui Shaw stă tocmai în ridicarea comediei dela simpla observație exterioară, la pătrunderea mobilelor psihologice și în legarea efectului exterior de cauzele sufletești intime. Că acestui soi de comic îi urmează o înourare a frunții, subt trezirea unei furtuni de gînduri și de sentimente, cine o poate tăgădui? Efectul comic e însă de sine stătător și premergător, punînd astfel pecetea geniului.

Interesant pentru fixarea caracterelor personajelor lui Shaw e atitudinea lor în dragoste. Autorului irlandez îi plac caracterele tari, care se reliefează printr'o voință și printr'o putere de stăpînire deosebită. În unele piese bărbatul e cel care asaltează inima femeii tari și rezistente, în altele femeia urmărește cu înverșunare încercările de acaparare a bărbatului.

După o luptă din cele mai nehotărîte, Shaw se înclină în fața tăriei nepătrunse a soartei, care unește sexele, în ciuda pornirilor spre individualitate și spre rezistență. Teoria spirituală a capitulării femeii o face el în comedia *Niciodată nu poți spune*. El aseamănă educația femeii cu un scut, pe care invențiile din ce în ce mai moderne ale bărbatului, îl doboară cu ușurință. Cu cît se întărește prevenirea educației, cu atît crește șiretenia atacului.

Personajele femești din piesele lui Shaw, oglindind tendințele atât de nereușite ale femeii moderne de a se despărta de slăbiciunile inerente sexului și năzuind spre „masculinizare“ (v. „Clubul Ibsen“ din *Iubitul femeilor*), oferă un șir de portrete din cele mai originale. Interesante prin calitatea voinței or în luptă cu înclinările ereditare, cîmp de contradicții și de manifestări capricioase, ele au o țintă comună: aceea de a înfrîna pornirea lor spre sentimentalism.

Aceste caractere dau operei lui o înfățișare deosebită, care poate fi interpretată ca un semn caracteristic al prefacerilor vremii. Și mă întreb dacă stavila pe care o pune Shaw sentimentalismului, nu reprezintă o etapă de regenerare a sufletului contemporan, uzat de sentimentalismul dulceag al dramelor și al romanelor moderne de salon.

Admițînd că sîntem în fața unui semn al evoluției viitoare, cine poate spune că, — după odihna impusă izbucnirilor afecționale prin acest gen de scrieri literare, — ele nu vor țîșni pe viitor cu puteri reînnoite? Nu sînt oare tocmai rătăcirile sentimentului, cele mai reale și mai statornice manifestări ale sufletului omenesc? „Niciodată nu poți spune“, exclamase singur altădată Shaw...

Lipsa de preocupare pentru desfășurarea materială a faptelor, nesocotirea voită a progresiunii lor obișnuită în teatru, satira ascuțită și necruțătoare, lovind în toate afecțiunile și credințele spectatorilor, lărgirea plănuită a trăsăturilor personajelor, caricaturizarea lor și noutatea formei și a concepției dramatice, au creat lui Shaw un loc deosebit în teatrul contemporan.

Supărarea vie pe care piesele lui o pricinuesc, nu e decît efectul căutat de scriitorul irlandez, căci el vede tocmai în tăria reacțiunii, semnul reușitei loviturii. Shaw caracterizează aceste nemulțumiri ca un simptom al „dezacordului fundamental care există între imaginația romantică a criticilor și concepția realistă a pieselor“ sale.

Ași lămuri acest efect prin istoria veridică a părerii lui Condé despre *Tartuffe*, a cărui reprezentare fusese oprită, în urma protestului cîtorva demnitari ai Curții lui Ludovic al XIV^{le}. Eșînd regele Ludovic dela reprezentarea piesei *Scarmouche ermit*, întrebă pe Condé: — „Ași vrea să știu, de ce oamenii se scandalizează așa de mult de comedia lui Molière și nu spun un cuvînt despre *Scarmouche*“. La care Condé răspunse: — „Rațiunea e că *Scarmouche* își bate joc de religie și de cer de care acestor domni nici nu le pasă, pe cînd *Tartuffe* îi joacă pe ei înșiși, ceiace nu pot îndura“.

* Povestilă de Molière în prefața la *Tartuffe*.

Apropierea aceasta între acțiunea exercitată de drama shawiană și puternica piesă a lui Molière, nu este întâmplătoare. Întreaga operă a scriitorului englez e o satiră viguroasă îndreptată împotriva *ipocriziei*, care e axul principal în jurul căruia roesc loviturile sale. El aruncă împotriva prefăcătoriei cele mai ascuțite săgeți, pentrucă ea, fiind urmarea unei înțelegeri nefirești a vieții, împiedică la rîndul ei pe om să ducă un traiu conform cu însușirile sale naturale. Părerea autorului englez este că omul trebuie să se arate nu numai cu calitățile sale, ci și cu tot ceiace morala curentă dăunătoare socotește drept lipsuri și drept slăbiciuni. Ascunderea lor de teama prejudecăților sociale otrăvește viața și credințele individului, devenind izvorul suferințelor individuale și sociale.

Aceste credinți dau operelor lui Shaw caracterul neschimbător al negațiunii critice, ceiace i-a și adus învinuirea că doboară numai, fără a lăsa nimic în loc. El ar fi putut răspunde că nu se poate ridica nici o clădire pe temelia rătăcirilor de odinioară și de azi, dacă, în viața practică, n'ar fi lucrat cu pilda pozitivă a faptei.

Teoretician convins și unul din șefii mișcării socialiste engleze, Shaw nu exercită pe acest tărîm aptitudinile demagogice ale altora. El nu lingusește slăbiciunile mulțimii, nici nu făgăduiește fericirea apropiată a tuturor. El atacă, dimpotrivă, rătăcirile sociale și păcătoșia multora dintre aceia care se reped sub steagul său, tinzînd la îndreptarea lor și la luminarea largă a maselor.

„Nu aveam nici un gust pentru ceiace se numește arta populară, nici o credință într-o religie populară, nici o admirație pentru eroismele populare” — scrie Shaw în prefața pieselor „neplăcute”. Departe de a-și coborî gîndirea la nivelul maselor, — și aceasta este poate slăbiciunea lui, — el tinde, dimpotrivă, să o ridice pînă la el. În limbajul său paradoxal Shaw nu se sfiește să spue că numai atunci societatea va putea ajunge la ținta evoluției supreme, cînd fiecare englez va fi un Cromwel, fiecare francez un Napoleon și fiecare german un Luther și un Goethe împreună.

Profesînd asemenea idei în forma amintită, firește că Shaw, convins și dornic de luminarea maselor, nu poate fi înțeles tocmai de acei pe care ar voi să-i ridice. Succesul *popular* al pieselor sale își are obîrșia tocmai în tendința de caricaturizare și de farsă, atît de puternică la Shaw, care dă poporului o hrană suficientă, deși nu de cea mai bună calitate. Dar țesătura intimă a concepției sale atît de fină, — cerînd, spre a fi înțeleasă, o apropiere înceată, o cultură și un spirit de observație superioare, — nu poate fi privită în toată întinderea ei decît de o clasă puțin numeroasă de spectatori sau de cetitori. Deaceia Shaw a

putut avea până acum în teatru mai mult un succes al formei, așa putea spune un succes al farsei, și numai în liniștea odăilor de lucru o izbîndă grea dar sigură a ideii.

Pătrunderea neîntîlnită încă în teatru, a observației sale în evoluțiile izbucnirii dragostei, e un semn neîndoios al calității spiritului său. El trece cu un aer aparent nepăsător peste situațiile cele mai dramatice, pe care le provoacă totuși cu intenția hotărîtă de a răscoli sufletele spectatorilor.

Dramaturgul englez disprețuește mijloacele banale ale exploatării unor asemenea momente. De aceea, tocmai împrejurările de care se reazămă mai cu osebire scenele culminante ale dramei pasionale, storcîndu-le până la cele mai mici efecte, sînt cele care la Shaw se află mai discret prezentate și mai repede înlăturate. Impresia este stranie, dar de un efect bogat.

Iată, de pildă, sfîrșitul comediei „topice”, *Iubitul femeilor*. Cîteva cuvinte,—repede aruncate în indicații*, care luminează ca un fulger intensitatea dramei sufletești, abia bănuită înainte și cortina cade. Un nour de gîndire amară acoperă deodată veselia spectatorului. Ce se întîmplase? Shaw l-a prins și de astădată, dîndu-i tragedia vieții într-un decor ușor de farsă... *Castigat ridendo mores*.

Oricare ar fi părerile pe care critica le-ar profesa în privința operii lui Shaw, un lucru e neîndoios: scriitorul englez se înfățișează cu un spirit puternic original și cu facultatea, din ce în ce mai rară astăzi de a afla gîndirea și de a trezi cu putere reacția conștiinței noastre.

El se adresează nu simțirii noastre, care e cea mai supusă rătăcirii, ci voinții și inteligenței, pe care vrea să le facă să triumfe asupra deformării sufletești a individului, creată prin efectul unei lungi educațiuni ereditare.

În realizarea acestei îndreptări definitive a voinții și a inteligenței, vede Shaw putința apariției *supra-omului*; și numai în ridicarea tuturor indivizilor la nivelul acesta superior vede el mîntuirea omenirii.

Firește, ținta e frumoasă și demnă de visurile unui suflet mare. Dar nu presupune ea oare, pe lîngă o credință neclintită în prefacerea spre bine a omenirii, și o uitare intenționată a veșnicilor lipsuri omenești? Putea-va viitorul să făurească în fapt viziunea depărtată a celui mai temut dărîmător de iluziuni? Și nu se ciocnește oare partea pozitivă a operii lui Shaw cu năzuințele acestea, care trec de recele control al minții noastre?

Sînt atîtea întrebări, la care scriitorul irlandez nu ar răspunde decît cu același zimbet tainic și provocător, care plutește asupra întregii sale opere. De aceea cu George Bernard Shaw e mai bine să renunțăm la desiegarea unor asemenea enigme.

Aureliu Weiss

* „El privesc pe Iulia cu sollicitudine și chiar cu oarecare groază, căci, pentru înțîlă oară, ei simt că sînt în fața unei duieri intense.”

MAȘINA

Doctorul de cerc Ion Albu se sculase desdedimineață în Joia aceia dela sfârșitul lui Iunie. Sluga lui, Pătruț se coborise cu noaptea'n cap din fiul mirositor de pe șopron, săturase calul, unsese căruța, o umpluse cu cositură proaspătă, cu luțernă, din grădină și, cînd doctorul coborî cele trei trepte dela casă, Pătruț tocmai adăpase calul și-i aducea de căpăstru să-i pună hamurile. De-un șir întreg de ani Pătruț știa că doctorul, cînd avea să meargă la oraș, are același termen de plecare: mijitul zilei.

— Gata, Pătruț? se auzi vocea sonoră a doctorului.

— Numaidecît, răspunse sluga aruncînd hamurile pe spațele calului.

Surul necheză bucuros, întorcînd capul spre doctor. De șapte ani în șir rară era dimineața în care să n'audă glasul stăpînului și să nu-i simtă mîngîerile pe grumazi, pe ochi. Doctorul avea opt sate sub îngrijirea sa, dar era chemat adeseori și în sate străine.

În dimineața asta însă surul așteptă în zadar mîngîerile doctorului și, de ciudă, se lăsă cu mare silă să-i pună sluga zăbala în gură. Pătruț, asemenea, nu era mulțumit: cu toate că se sculase cu noaptea'n cap și pusese totul în rînd pentru o plecare la timp, doctorul era supărat. Cunoscuse după vocea lui, care dimineața era de obicei moale, somnoroasă ca la toți bătrînii, și după vorbele doctorului; „Gata, Pătruț?” Numai cînd era supărat îi spunea astfel; vorba lui obișnuită de dimineață era: „Să-mi vedem finul citu-i de voinic?”

Pătruț fusese însurat, și nănaș la cununie i-a fost doctorul. După o jumătate de an i-a murit nevasta; a zăcut și el între moarte și viață mai multe săptămîni — dăduse tifosul prin sat — iar după ce s'a însănătoșat, n'a mai vrut să audă de altă

nuntă, și a intrat slugă la doctor. Acesta îi îngrijise cum putu mai bine pe amindoi finii în vremea boalei, și Pătruț se alipise acum de el ca de un părinte.

Îndată ce căruța durăi pe podul dela poartă și eși în drum, sluga începu să se gîndească ce năcaz se va mai fi abătut peste capul doctorului. Și cum nu putea gîci la repezeală, smînci de cîteva ori din hățuri și surul din trap trecu în galop. Praful pe drum era greu, era umed de rouă, și căruța fugea aproape fără sgomot pe așternutul moale. Pătruț văzu că doctorul nu-i zice nimic, deși de cite ori mîna în galop doctorul îi spunea: „Incet, fine, că nu dau Tatarii“. Fiindu-i milă de cal să-l alege așa de la începutul drumului, îi potoli mersul; și cînd surul trecu în trapul larg, domol și odihnitor, în mintea lui Pătruț se făcu deodată lumină: „De bună samă scrisoarea de-aseară“, își zise el. Își aduse amînte că aseară doctorului îi sosi o scrisoare recomandată, și el știa de vr'o șapte ani acum că astfel de scrisori îi vin nănașului dela fată-sa, și că de cele mai multeori îl supără pe bătrîn.

De șapte ani era măritată domnișoara Genica, singurul copil al doctorului Albu, și Pătruț ține bine mînte că, după un an de căsătorie, ea îi scria foarte des bătrînului scrisori recomandate. Scrisorile au fost mai dese în vremea războiului, și mai rare „dela Romînia-Mare încoace“. Ce-o mai fi pățit de-a supărat din nou pe nănașul? se întreba bietul Pătruț, schimbîndu-și mereu locul pe scindura ce-i slujea de capră.

Eșiseră demult din sat și drumul șerpuia printre lanurile de grîu ce miroseau a grăunte în pigă. Încă nici o boare a dimineții nu le trezise, și spicele umede de rouă atîrnau grele, nelintite, într'o nesfirșită uniformitate. Din locuri pe care niciodată nu le-ai putea hotărî nume, bolborosea pitpalaca. Aerul proaspăt, aromat de răsuful pămîntului, te deștepta din morți.

Bătrînul doctor, clipind din gene, zise deodată:

— Ce zici tu, fine Pătruț, e rău pe la noi?

Sluga își întoarse fața rumenită de dimineață, și întrebă mirat:

— Unde?

— Unde! La noi! La noi în sat, aici pe hotar, în sfîrșit în lumea asta în care trăim.

Sluga înălță din umeri și-și întoarse fața. I se părea că asta-i așa o întrebare care nu așteaptă nici un răspuns.

Și într'adevăr doctorul nu-i mai zise nimic multă vreme. Trecuseră printr'un sat, oamenii le dădură bună-dimineța, și doctorul Albu abia ridica mîna la pălărie, pe cînd alte dăți se'n-curca în vorbă cu creștinii, până ce surul, plin de nerăbdare, pornea fără să mai aștepte îndemnul lui Pătruț, știind că pentru atîta lucru n'o să-i mînie pe cei doi din căruța.

Totuși prin sat, fiind husdoape multe pe drumul stricat de care, surul nu eși din pas, dar îndată ce se văzu între finațe, trecu fără nici un îndemn, la trap.

— Ce zici tu, măi Pătruț, nu-i mai bună o căruță ca asta decît un automobil? întrebă deodată doctorul, descheindu-și paltonul din nasturul de deasupra, ca și cînd i-ar fi împiedecat respiraerea.

Pătruț se mulțumi să ridice din nou din umeri, avînd credință că nașul său îi pune azi întrebări fără de nici un rost. Inșă numaidecît, aducîndu-și aminte că bătrînul se neliniștea, ca și el de altfel, cînd întilneau vr'un automobil, din pricină că surul se speria, îl fu milă de doctorul și zise :

— N'ai nici o grijă, nănașule, până la oraș n'o să întilnim nici unul. Știi Dumneata că domnii nu se scoală așa de dimineață.

— Hm ! Adevărat, Pătruț ! Dar nu la asta mă gîndeam eu acum. Eu mă gîndeam la prostia oamenilor care în loc să-și țină o trăsură cu doi cai buni — cînd Dumnezeu le-a ajutat să aibă mijloace — își cumpără o mașină de-asta care multora le frînge gîtul, ori că-i răstoarnă într'un șanț, ori că-i face să cheltuiască peste puterile lor.

— Să pui numai blestemele oamenilor cînd drăciile astea, ce-s tot mai multe pe drumuri, le sperie caii și vitele, și încă n'ași vrea să fiu în pielea domnilor ce se plimbă cu ele. Eu, vezi bine, sînt mulțumit cu căruța și cu surul nostru. Iată că abia am pornit și se zărește orașul.

Pătruț mișcă din hători și calul își luă pasul.

Ion Albu zărînd turnul cel înalt dela biserica Sașilor, simți o stringere a inimii, simți o răceală între spete. Fu cuprins din nou de zbuciumul care nu-l lasă toată noaptea să închidă ochii. Văzu din nou primejdia care-l ducea pe el la oraș, să spună o vorbă tinerilor, lui Vasile Mărginean, ginerelui, și fetei sale Genica.

Eri seara, tîrziu, trecînd pela poșta din sat să-și ia gazeta, poștărița îl puse să iscălească și o recipisă. Era o scrisoare recomandată dela Genica ; și la înapoiare, ca de-un lung șir de ani acum, bătrînul i-a spus și finului său că i-a venit o scrisoare. Cum era văduv de cinsprezece ani și cum fata părăsise casa de șapte, Ion Albu își spunea toate năcazurile și bucuriile acestui om ce se alipise cu credință de el. Nu-i mai spuse dela cine-i scrisoarea, dar sluga știa că bătrînului nu-i scrie nimeni decît fata.

În casă aprinse luminarea, desfăcu plicul, și cu ochelarii pe nas începuseră să citească. Scrisoarea era scurtă de tot. Genica îl vestea că are să-i comunice o mare bucurie, pe care cu siguranță va împărtași-o și bătrînul. Ion Albu aici se opri puțin din cetii, zîmbi și-i veni gîndul acesta mîngîitor : „Bine că ați mai apucat și voi de-asupra năcazurilor“. Scrisorile care i le-a scris de-o jumătate de an, vr'o trei, toate erau vesele, și în nici una nu se mai plîngea Genica de greutățile vieții.

Bătrînul își tocni deci ochelarii, și cetii mai departe. Dar fraza care urmă îi opri bătăile inimii : „Tată dragă, ne-am cumpărat acum un automobil și Duminecă venim cu Vasile să te

vedem. Să vezi mașina noastră cum strălucește, e nouă nouă și face patruzeci de kilometri pe ceas”.

Doctorul ceta de câteva ori șirele aceste și nu-i venea să-și creadă ochilor. Cam îl știa pe Vasile ca pe unul ce nu cunoaște prețul banului; cel dintăiu gând ce-i veni în cap fu acesta: „Își va fi pus, nebunul, toți banii câștigați în timpul din urmă în drăcia asta!” Dar numaidecît își aminti că auzise și el vorbindu-se cît costă o prostie de-astea, și își zise că ginerele său n'are de unde avea zeci de mii. „Va mai fi luat și împrumut, nebunul, că-i obișnuit el cu polițele! În loc să le plătească pe cele girate de mine, va mai fi adaos unul. Doamne-Dumnezeule!” El nu mai ceta nici un rînd mai departe, aruncă scrisoarea în coșul de hirtii. Se hotărîse repede, ca totdeauna în viață: nu va aștepta să vină cu mașina în satul lui, să-l facă de rîs la lume, ci va merge dimineață la ei și-i va face să-și vîndă automobilul.

— Ce prostie, Dumnezeule, ce prostie! repetă el plîmbîndu-se prin casă, și crezînd că cu sentința asta și cu hotărîrea ce și-a luat, a depărtat primejdia pe care nedeslușit o simțea cum se apropie de casa lui.

Dar cu toată hotărîrea luată, el nu se putu liniști și noaptea întreagă se zvîrcoli în așternut. Și acum, cu cît se apropia de oraș, sbuciumul nopții trecute reveni.

Cînd să intre în oraș, un domn cunoscut îl salută; bătrînului i se păru că domnul acela a zîmbit într'un chip ciudat, c'un fel de batjocură, și bătrînul se făcu palid de rușine: „La asta nu mă puteam aștepta! își zise el. Tot orașul va ști! Și, Doamne-Dumnezeule, va crede lumea că și eu sînt amestecat în cumpărarea mașinii! Cîte nu s'au întîmplat dela România-Mare încoace! Cîți oameni de eri nici n'ai fi gîndit, au ajuns să fie arătați cu degetul?”

Aproape instinctiv își ridică gulerul paltonului și spuse slugii; — Mină mai repede, Pătruț!”

Dar calul, la îndemnul slugii, ciuli urechile și nu schimbă pasul. Pe străzile orașului nu mergea decît în pas. Dealtfel, abia cotiră la dreapta pe-o uliță mai strîmtă, și ajunseră.

Ion Albu răsufli ușurat cînd nu zări mașina în curte. Ii veni un gând care-i însenină sufletul: „Genica va fi fost veselă și a voit să facă o glumă cu mine. Nu vor fi făcut ei o prostie ca asta”.

Erau ceasurile șapte de dimineață, și o domnișoară care eși pe ușa dela bucătărie se uită destul de încruntată la Ion Albu care tocmai voia să intre în casă.

— Ce voști Dumneavoastră? îl întrebă fata.

Doctorul n'o mai văzuse pe-aici. E adevărat că de trei luni n'a mai fost la oraș, și pe-o clipă se gîndi că poate copiii lui s'au mutat de-aici.

— Pe domnul Vasile Mărginean, răspunse el.

— Nu e acasă.

— Atunci pe doamna Geni, pe fiica mea!

— Da? Dumnezeuastră sînteți domnul doctor Albu? Scuzăți, nu vă cunoașteam. Doamna e sus, la etaj, aici stau acum servitorii. Da. Doamna e acasă. S'a sculat chiar acum. Poftim!

Și fata îl conduse pe scări, și după ce dispăru pe o ușă, reveni din nou și zise iar: Poftim!

Ion Albu, tulburat, zăpăcit de schimbarea asta, intră pe ușă deschisă și nici nu băgă de seamă din care cameră vecină îi eși Genica înainte.

— Dragă tată! Așa de dimineată la drum? El se uită ceretător la fată-sa; o văzu mai grasă, mai albă, mai plină de sănătate și veselă cum nu o văzuse niciodată. Se bucura că o vede așa de schimbată, dar bucuria lui nu putea să se ridice deplin din suflet și să-i umple ființa întreagă.

— S'au făcut schimbări la voi, Genică. Mi-ai scris tu că o duceți acum mai bine, dar nu mi-ai pomenit niciodată că v'ați mutat locuința.

— Păi, că nu ne-am mutat-o! Atîta doar că stăm la etaj, dar parterul încă îl ținem noi. Dar, te rog, șezi, tată. Să-ți aduc o cafea cu lapte.

— Nu, încă nu! Mai tîrziu.

— Dar un păhărel de cognac, tătucule?

— Aveți cognac?

— Da, o calitate excelentă! L-a adus Vasile din București.

— Din București? Vasile are drumuri și prin București?

— Of! dar' cite! Nu zic că slujba lui e proastă, că nu aduce, dar e veșnic pe drumuri.

Genica trecu repede într'o odaie vecină și veni cu cognacul. Știa că tatăl său ia totdeauna cu plăcere un păhărel-două din această băutură.

— Da! e bun! zise doctorul. Dar spune-mi, Genico, cine e fetișoara, domnișoara care mi-a deschis ușa?

— E domnișoara dela copii.

— Domnișoara dela copii? întrebă mirat bătrînul, punînd pe tavă al doilea păhărel de cognac pe care tocmai vrea să-l ridice.

— Da, tată. Ionel și Virgil sînt mărișori și trebuie să înceapă a învăța cite ceva. Domnișoara știe nemțește.

— Dar una pentru limba franțuzească încă n'ați luat? întrebă bătrînul simțînd cum i se înăsprește glasul pe fiecare clipă.

— N'am găsit încă, tată, dar o să caute Vasile. Desigur azi e bine să știe cineva și franțuzește. Chiar Vasile vrea să ia ore de franceză. În relațiile lui cu lumea, cu cercurile în care se învîrtește, necunoștința limbii franceze îi pune destule piedici.

Ion Albu se întunecă tot mai tare, îl strîngea ceva în gîtleji tot mai mult.

— Da, se'nțelege. Azi nu mai sîntem slugi, nu mai sîntem

robi. Avem o țară mare, în care orice om poate ajunge un mare nume. Bine zici tu, să învețe copiii și franțuzește; cine știe, Ionel al vostru poate să ajungă și ministru, iar bărbatul tău s'ar putea trezi, într'o bună zi, că-i numit consul sau chiar ambasador undeva. Ce ar face dacă nu știe limbi?

Genica tresări, se pierdu cu privirea cercetătoare în fața tatălui său, simți că bătrînul e supărat, dar încă nu-și putea da sama de ceiace se petrece în el.

— Tată! Cine se gîndește așa de departe! zise ea înfrîcată puțin, dar gîndim că e bine să cunoască copiii limbi străine.

— Nu mai încapē vorbă, mai ales acum cînd are și neamul nostru posibilitatea să-și învețe temeinic limba lui! Dar să-mi spui, Genico, mobila asta e a proprietarului sau a voastră?

— E a noastră, tată!

— Nouă-nouță?

— N'am cumpărat-o din magazie, ci dela un Ungur care a părăsit orașul.

— Mai aveți, afară de asta?

— Încă în trei camere. Vreat să o vezi?

— Nu. Mai tîrziu!

Pleoapele i se lăsară ca de somn peste ochii albaștri, întunecați acum, și bătrînul se lăsă înapoi răsămîndu-se de spatele scaunului.

— Ascultă, Genico, vād că s'au făcut schimbări mari de cînd n'am mai fost pe la voi. Cred că, cu o locuință așa de mare, nu veți avea în serviciu numai pe domnișoara dela copil.

— Nu, desigur. Avem încă o servitoare și o bucătăreasă.

— Bănuiam eu. Și totuși încă nu aveți personalul complet, zise cu vocea aspră, ridicată, tatăl, sculîndu-se deodată depe scaun, și oprindu-se drept înaintea fiicei sale.

Genica nu știa ce să creadă, ce să răspundă.

— Ce crezi d-ta că ne-ar mai trebui? îl întrebă ea nehotărîtă, începînd să se simtă rău sub privirile bătrînului.

— Oricît ași fi eu om dela sate, dar vād că nu vă puteți ajuta fără sfatul meu. Ascultă deci: Mai întăiu ție-ți trebuie o femeie care, dimineața, să te spele, să te îmbrace, să te pieptene.

— Tată! zise ea înfiorată, plecîndu-și ochii sub privirile bătrînului.

— Da! Asta-i una la mînă. A doua oară îți trebuie o damă de companie.

— Tată! Șopti din nou femeia, ghemuîndu-se, simțînd cași cînd i s'ar fi rupt ceva în șira spinării.

— Da, da, nu te supăra. Inceputul l-ai făcut în deplină înțelegere cu el. Trebuie să continuați acum. Ascultă dar: Lui îi trebuie un secretar personal, pe urmă altul care să-i scarpine sara spatele, pentru a putea adormi mai ușor.

— Vai, tată! Te rog taci! gemu femeia.

— Incă n'am terminat. După ce le veți avea toate aceste, vă mai trebuie încă ceva: lui o amantă și ție un amant.

— Tată! țipă femeia, sărind depe scaun și izbucnind în hohote de plîns care o făcură să șearză din nou pe scaun.

— Da, asta e legea, dar încă nu ți-am spus sfirșitul. Sfirșitul va fi executorul și poate închisoarea.

Bătrînul făcea acum pași rari prin cameră, aprins la față, cu ochii lui albaștri deveniți suri, din care țîșneau raze de minie, de ură. Genica, frîntă în fotoliul scump, plîngea cu hohote.

— Ascultă, Genico, începu din nou tatăl, oprindu-se în fața femeii, am primit asară scrisoarea ta în care mă înștiințai că v'ați cumpărat un automobil, și că veți veni Duminecă cu el la mine, în satul meu. Toată noaptea n'am închis un ochiu. Mă întrebam:—De unde atîția bani? I-ați furat? I-ați luat împrumut? Cine să fi fost nebunul pe care l-ați înșelat să vă gireze polița? Intrînd în curte și nevăzînd nicăiri mașina, m'am liniștit puțin. Mi-am zis: A fost veselă Genica și mi-a scris o glumă. Dar cînd am văzut schimbările de-aici, sint sigur că mi-ai scris adevărul. Ați cumpărat mașina?

— Da, tată! șopti femeia prîntre lacrimi.

— Și, desigur, scumpă!

— Cîncizeci de mii.

— Și mobila?

— Mobila e șaptezeci de mii.

— Și personalul de serviciu vă ține cit?

— Două mii pe lună, cu șoferul.

Doctorul Ion Albu simți cum i se ridică părul în cap.

— Așa dar bărbatul tău a trebuit să fure până acum peste o sută de mii!

— Tată! gemu din nou femeia izbucnind în hohote.

— Nici un cuvînt mai mult! Ești fata mea, și-ți sint singurul apărător pe pămînt.

Da, își repet, bărbatul tău a trebuit să fure până acum peste o sută de mii. În mai puțin de-o jumătate de an! Sau ești tu așa de mîrgenită încît să crezi că voi, care n'ați avut o para chioară ci numai polițe girate de mine, ați putut cîștiga în șase luni banii pe care i-ați risipit cu amîndouă minile? Pentru ce n'am putut cîștiga și eu? Și cine împrăștie, ca voi, banul pe mobile și pe automobile, decît aceia care, cași voi, nu l-au muncit?

— Tată—izbuti să spună femeia, Vasile n'a furat banii. El învîrte afaceri. Are legături.

— Dar nici afacerile, nici legăturile lui nu pot fi cinstite, nu pot fi lucruri care se pot face la lumina zilei. Iar cine lucrează în întunec e un hoț de rînd. Ascultă fiica-mea. Un singur drum de mîntuire vă rămîne: Vîndeți mașina, vîndeți mobila asta care nu e pentru voi, pună capăt Vasile la toate afacerile pe care le învîrtește în umbră, și apucați-vă de lucru. Să-și redeschidă biuroul pe care l-a avut, să vă apucați de un comerț cîstit, sau,

poate ceiace ar fi și mai bine, veniți la mine. Imi rămîn dela expropriere șaptezeci de jughere de pămînt. O să le lucrați voi; eu demult nu mai sînt harnic. Vă veți plăti întăiu datoriile. Sînt sigur că nu le-ați plătit.

— Nu știu, tată; mie prea puține îmi spune Vasile din ceiace face.

— Și totuși te-ai făcut partașă tuturor faptelor sale. Ai putut tu crede vr'odată că se pot cîștiga atîția bani într'o vreme așa de scurtă, pe cale cinstită?

Genica își plecă ochii în pămînt și suspina încet.

— Hei, nu poți răspunde! Și totuși tu ai primit să cumpărați mobila asta, automobilul, să ții bucătăreasă, domnișoară la copii, în loc să-l fi oprit, să-l fi desmîntat! El totdeauna a fost mai ușuratic; dar tu, fata mea, să-ți uiți așa de mult de tine! Să te faci de risul lumii, să ajungi sub disprețul tuturor! Căci, ce crezi tu, ce vor zice toți aceia care v'au cunoscut sărăcia? Vă arată, desigur, cu degetul. Și tu, în loc să te fi împotrivit ispitei, te-ai simțit bine în saloanele astea, între mobila asta, care ar trebui să te frigă de rușine decîteori te atingi de ea! Fata mea, Genica mea, unde ai ajuns?

Două lacrimi grele scăpară din genele bătrînului. Genica plîngea de moarte și printre lacrimi abia putea să spună rar slabe cuvinte de desvinovățire. Spunea că ea nu se gîndise să fie chiar așa de rău ce face Vasile; că atîta lume e azi ca ei, încît s'ar părea că așa e rostul zilelor de azi în țara cea nouă, cînd am ajuns să fim și noi stăpîni; că era sătulă pînă în grumaji de mizerie și că, într'adevăr, se simțea bine în noile condiții de viață, dar că n'a fost voia ei s'aducă nici bucătăreasă, nici fată la copii, ci voința nestrămînutată a bărbatului ei, precum tot el a hotărît și cumpărarea mașinei.

— Da, tu vrei să te înșeli, să te desvinovățești că n'ai fost deplin conștientă de vina ce vă apasă, începu tatăl după ce o ascultă, adinc îndurerat, pînă la sfîrșit. Dar nime nu se poate minți pe sine însuși. Spune-mi, te mai întîlnești tu cu prietenele tale de altă dată? Cu acele care au rămas în cinstita lor sărăcie? Nu-ți întoarce privirile, fiica mea, eu știu că nu le mai vezi, că te rușinezi de ele. Inima ta nu s'a putut strica așa de mult încît să nu o mai recunosc. Nu! pe tine nu te poate face fericită o astfel de viață. Tu-ți dai samă că înălțîndu-te cum ai început, într'adevăr nu faci decît să te micșorezi tot mai mult, în ochii tăi.

Te-am știut fată dreaptă, curată și cu inima vitează. Eu nu mai pot rămînea o clipă aici! Eu plec, Genico; tu te gîndește, spune-i lui Vasile sfatul meu. Și, dacă vă hotărîți să-l urmați amîndoi, bine; dacă nu, tu și copiii veți veni la mine! Bătrînul puse mîna pe clanță.

— Tată, dar stai cel puțin să-ți aduc cafeaua.

— Nu, fiica mea! Nu pot minca la voi. Cînd vine Vasile?

— Peste două zile, Sîmbătă.

— Să-i spu! povața mea. Roagă-l să fie și el odată om și să se gîndească temelnic pentru a putea lua o hotărîre bărbătească. Cred că tu mă vei înștiința cum s'a hotărît; și în caz că el nu se mai poate întoarce din drum, cred că tu nu vei aștepta să vin eu după tine. Rămii cu bine, fata mea.

Genica îl sărută pe obraz și voi să-l petreacă până jos, dar izbucni numaidecît în hohote de plîns.

— Rămii, Genico! Nu-i bine să-ți vadă străinele acestea lacrimile, îi zise doctorul Albu; și închizînd cu grijă ușa în urma sa, începu să coboare scările. Gangul răsuna trist, prelung, în urma sa.

II

Doamna Eugenia Mărginean, Genica, cum îi spunea tatăl său de cînd era copilă mică, se trezi la realitate abia după ce auzi căruța bătrînului eșînd în stradă. După ce tatăl său eșise din odae ea mai plînsese un răstimp, apoi deodată amuși, cu privirile pierdute în gol. Avea senzația că se trezește dintr'un somn adînc în care a fost prada unui vis rău. Se sculase de dimineață în cea mai strălucită dispoziție sufletească: avea să aranjeze azi două pompoase lampe electrice, pentru salon și pentru dormitor. I le adusese dela magazie sara, și abia aștepta să le vadă atîrnate, cu toate decorurile, și să se convingă de efectul lor în cele două camere nou mobilate. Nu putea să creadă, nu voia, ca din visul frumos în care a trăit mai ales de trei luni încoace, să se trezească la o realitate așa de grozavă ca aceia pe care i-o arătase bătrînul ei părinte.

Dar cînd auzi căruța eșînd din curte, Genica se cutremură de-un fior ce-i trecu prin tot trupul, se duse la fereastră și rămase mult acolo privind în neștire și după ce dispăru la o coltură căruța bătrînului. Pentru întăia oară în viața ei se simțea părăsită, se simțea singură. Cași cînd ar fi ajuns la marginea unei prăpastii, ea începu să se teamă; și, cu fața întoarsă dela geam, privind în odae, ea simți deodată în jurul ei pustiul. Dar era atîta părere de rău după ceiace-i păru că pierduse, așa într'o clipă, încît începu să plîngă din nou.

Se lăsă frîntă pe un divan și voi să cerceteze mai amănunțit ceiace se petrecuse cu ea; dar mobila nouă, moale, o primi cu atîta ocrotire, cu atîta bună voință, cufundînd-o în pielea-i surie, încît femeia simți deodată cum îi aleargă prin trup sîngele cald de plăcere. Simțea că are un prieten în mobila asta, și atunci își dădu sama că, în realitate, ea n'a pierdut nimic, ci tot ce-a avut eri are și azi, că nimic nu s'a schimbat din împrejurările care o făceau pe ea, în timpul din urmă, să fie așa de fericită. Curajul îi crescuse și se trezi că începe să-l judece pe bătrînul său tată.

Tatăl său, zicea ea, nu poate pricepe împrejurările vieții de azi, nu se poate închipui în condiții nouă de viață, nu poate crede că în țara cea nouă, când nouă sîntem stăpîinii, s'ar putea cîștiga mai mult și mai repede decît pe vremea cînd nouă ne erau închise toate ușile. El nu știe că munca azi e cu mult mai răsplătită decît înainte de războiu, iar serviciile pe care le poți face altora, și pentru care n'ai motive să roșești, sînt încă și mai bine răsplătite. El a rămas și acum cu taxa pe care o lua înainte de războiu, dela bolnavi. Desigur cîștigînd puțin, el nu poate înțelege ca alții să cîștige mai mult! Nu, bătrînul niciodată n'a priceput să se acomodeze împrejurărilor. A fost un inadaptabil, toată viața.—Ce vină poate afla în împrejurarea că ei au acum mobilă nouă în casă? Cîți nu au la fel, și mai ales cîți n'au avut înainte de războiu dintre aceia care n'au muncit niciodată mai mult decît Vașile ai ei? I-a acuzat cineva vr'odată de necinste? Numai noi Romîni să n'avem dreptul decît la un traiu umilit, în sărăcie, și în țara noastră cea nouă? Nu ne-au fost deajuns suferințele noastre din trecut?

Tot mai incurajată își aducea noi argumente, pentru a se convinge cît de mult exagerase bătrînul cînd s'a speriat așa de tare de mobila, de automobilul lor, de domnișoara dela copii. Și cu cît se înmulțeau argumentele cu atîta mobila din casă devenea mai caldă parcă, mai prietănoasă, și-i îndemna sufletul la bucurie.

„O să-l convingem însă noi pe tata“, își zise ea veselă ridicîndu-se depe divan și pornind să îngrijească de atîrnarea lampelor celor nouă. Eși pe-o ușă, trecu printr'o odăie vecină, se opri în a treia unde erau lămpile și sună să vină servitoarea. Pe masă, alătura de decorurile pentru lampă, era un plic fără adresă, pe care de cu sara nici nu-l văzu. Il luă, îl desfăcu: era o notă, a lămpilor—cîteva mii de lei.

Cînd văzu cifra asta, auzi lîmpe de glasul bătrînului:

„Așa dar barbatul tău a trebuit să fure până acumpeste o sută de mii“.

Bucuria, veselia pe care și-o recîștigase cu atîta greutate, se risipi din nou ca și cînd ar fi dus-o o undă repede de vînt, și ea simți din nou nu numai pustiul în jurul său ci, cînd intră servitoarea, se rușină de ea cași cînd ar fi auzit slujnica cuvîntele bătrînului.

— Credeam să vedem de lămpi, dar o să le lăsăm până după prînz, îi zise ea, necutezînd să privească în ochii fetei.

— Cum crede doamna, răspunse fata și eși.

Dar Genica nu mai dădu prin camera în care erau lămpile nici după masă, nici în ziua următoare. Sufletul ei se întuneca tot mai mult într'o luptă din care nu putea eși biruitoare nici dragostea ei pentru viața aceasta nouă, care-i plăcea atît de mult, nici hotărîrea de-a rupe cu prezentul de bel-

șug și fericire pentru a se întoarce la viața plină de jertfe și privațiuni de mai înainte.

Ii părea că i s'ar rupe sufletul dacă ar părăsi bucuriile vieții ei de-acum, aceste calde nimicuri după care rîvnim cu toții, și care intră cu atîta grabă în obiceiurile noastre împlîndindu-și adînc rădăcinile în sufletul nostru. Dar iarăși, se cutremura la gîndul că lumea îi va arăta cu degetul, mai ales la gîndul că într'adevăr toată bunăstarea lor de azi nu e datorită unei munci cinstită. Se gîndea că tatăl său n'o certase nici odată pînă acum și că bătrînul, fără puternice motive, n'ar fi venit anume din satul lui să le arăte drumul greșit pe care au pornit.

Genica în două zile slăbise, se făcuse palidă, o durea strașnic capul; și cînd, Sîmbătă, se'ntoarse bărbatul, își află nevasta bolnavă în pat. El se miră, păru foarte nemulțumit văzînd-o bolnavă, dar după ce Genica îi povesti vizita bătrînului, Vasile Mărginean începu să ridă cu hohote.

— Ce prostie! Ce nebulie! Nu, pe onoarea mea, bătrînul e bun de legat. Dar ce crede el, că eu sînt hoț? Ce crede el, că toți aceia care și-au cumpărat case, care și-au făcut avere fiindcă împrejurările i-au ajutat, sînt hoți? Iată ce înseamnă să fii simplist, să fii naiv! Iată ce înseamnă să trăiești o viață întreagă într'un sat, într'un mediu mărginit, în credința că nimic nu trebuie să se schimbe din condițiile de viață în care ne-am trezit. Iată ce înseamnă să nu-ți dai sama de extraordinarul rol pe care-l are generația de azi! Adică între împrejurări ca cele de azi, cînd se pun bazele unei noi societăți, într'acest nou decălicat de țară: cînd elementul românesc trebuie să se întărească și din punct de vedere material, cînd fiecare are datoria să-și pună un temelii solid căsniciei sale, pentruca astfel să poată răsări adevărata societate romînească, tu să fii un păcătos dacă te supui unei legi generale, unui instinct firesc de conservare și întărire? Cum? Cînd sînt așa cum sînt condițiile de-ați face o stare, noi să stăm la o parte, pentruca alții, străinii în rîndul cel dintăiu, să cîștige în locul nostru? Nu, e o prostie ce spune bătrînul! Fii sigură, Genico: nime nu ne va judeca! Iată eu, așa cum sînt, ajung să văd pe miniștrii țării. Nime nu mă arată cu degetul! Dimpotrivă, dacă are cap să judece, zice: Uite un om vrednic! Unul care contribuie la mărirea, la creșterea bogăției naționale. Da, Genico, eu și alții ca mine ajutăm la creșterea averii romînești, noi punem temelii cel adevărat consolidării vieții romînești din viitor. Inchipu-ți tu că eu nu m'aș fi mișcat de-acasă, și altul ca mine tot așa. Nu s'ar fi găsit sute și mii de străini care să facă afacerile învîrtite de noi? Nu ar fi cumpărat un evreu, de pildă, mobila doctorului Palfi? Nu s'ar fi adunat numai în punga străinilor bogățiile care s'au putut cîștiga în acești ani de tranziție? Nu, pe cîntea mea, bătrînul tău e nebun.

Genica asculta cu mare plăcere cuvintele bărbatului său. Îi era atât de cu neputință să se gîndească la părăsirea vieții acesteia calde și moi, abia începute, încît fiecare cuvînt nou al bărbatului îi părea un argument care nu se poate răsturna. Începu chiar să compătimească pe tatăl său că nu pricepe a-titea lucruri care pentru alții sînt prea limpezi.

— Tu ce i-ai răspuns? o întrebă bărbatul după ce mai aduse o serie întregă de argumente, cu care o făcu pe femeie să înțeleagă că el lucrează pentru binele națiunii care trebuie să iasă odată din sărăcia ei proverbială.— Nădăjduesc că nu vei fi făcut prostia să-i fâgăduiești că vom vinde tot ce avem și ne vom duce să-i muncim pămîntul lui.

— Nu, Vasile, eu nu i-am fâgăduit nimic, zise femeia, care simțindu-se acum în siguranță voia să se liniștească deplin. Eu am fost așa de nenorocită subț înfruntările lui. Dar trebuie să-ți mărturisesc că m'am gîndit mult la ceiace mi-a spus tata. Tu știi cît ține el la noi,—doar numai pe noi ne are; și m'am gîndit că fără nici un motiv nu mi-ar fi spus el vorbe atât de amare.

— Cum, Genico, ai început să te îndoiești și tu dacă e bun și drept drumul pe care am pornit? Nu-ți spune ție inima că e mai bine acum decît înainte? Nu ești mulțumită? Nu vrei să ajungă familia noastră o familie frun'asă, o familie cu vază? Nu vezi tu că până ești sărac, să fi căzut din cer, nime nu te bagă în samă? Și apoi, după tot ce-am îndurat, spune-mi, nu sîntem vrednici și noi de o viață mai bună?

— Ascultă, Vasile, eu n'am de ce mă plinge, tu știi cît de bine mă simțesc eu, cît de bine m'am simțit în timpul din urmă. Dar tot îmi pare că o parte de adevăr se cuprinde și în cuvintele tatii. Ai putea tu să-ți faci afacerile tale pe față, în văzul tuturor, așa cum se face în orice muncă cinstită? Uite, eu te întreb, pentrucă niciodată nu mi-ai spus ce fel de lucruri sînt acelea pe urma cărora cîștigi tu.

— Și nici nu-i nevoie să le știi! Să le fac pe față, în văzul tuturor! Ce naivitate, Doamne Dumnezeu, dar tu nu 'nțelegi că astfel de afaceri dacă s'ar imbia pe față tuturor, s'ar îmbulzi toată lumea de n'ai mai putea prinde una singură?

— Bine Vasile, dar te-ai gîndit tu vr'odată ce va zice lumea, cunoscuții, cînd te vîd în automobilul tău, și cînd știu ce casă mare ții?

— Ba m'am gîndit și știu ce zice: cei vrednici cași mine îmi strîng mina și mă felicită; și să știi, Genico, nu sîntem noi, cei harnici, așa de puțini. Sîntem o mîna bună de oameni care ne strîngem tot mai mult rîndurile. Odată cuvîntul nostru va fi hotărîtor, noi vom face opinia publică. Cei slabi, cei meniți peirii, ne pismuesc și ne vorbesc de rău: Atîta pot. Iar cîțiva nebuni, ca tatăl tău de pildă, țin cazanii despre principiile etice care trebuie să conducă viața popoarelor. Aceștia

sînt făcuți pentruca să viseze, nu pentruca să creadă. Lumea trece pe lingă turnurile lor înalte în care s'au izolat, fără ca să i audă, fără ca să-i vadă.

— Și totuși tu știi că tata are o avere. N'ai pentruce să rizi. În ziua de azi desigur ea nu mai valorează nuștiu cît, dar înainte de războiu a fost o avere. Cum se face atunci că el, — deși nebun după cum spui tu, adică un vizionar care vorbește de principiile etice, — a putut agonisi o avere?

Bărbatul se minie din bun senin, după părerea Genicăi, și-i zise cu asprime:

— Dacă tu te îndoești de drumul pe care am pornit, n'ai decît să pleci înapoi. În lupta ce-am deschis-o avem nevoie de caractere tari, să mă crezi tu. Cine nu se simte destul de tare, să rămînă; se vor găsi alții care să le ia locul.

Femeia începu să plîngă.

— Nu, Vasile, eu nu voi putea să mă întorc din drum. Drept sau greșit, cum va fi, dar eu mă simt bine așa. Numai cît n'ași voi să-l supărăm pe tata, ci ași voi să aflăm un mijloc pentru a ne legitima averea înaintea publicului. Iată, tu-ți spui așa de frumos teoria cea nouă. N'am putea face oarecum s'o înțeleagă și lumea, s'o înțeleagă și tata?

— Dar știi cît ești de mărginită, Genico! Cum să-ți legitimezi averea? Cine ți-o cere? Cine are dreptul să ți-o ceară?

— Nu te supăra, Vasile; dar, uite, mie mi se pare că tata ar avea dreptul. Și nu știu cum să-ți spun, dar și eu ași fi nespun mai liniștită, mai fericită, dacă s'ar putea face lucrul acesta.

Bărbatul săltă disprețuitor din umeri.

— Mi se pare că tu începi să bați cîmpii. Ți-am spus că, dacă nu-ți place, dacă n'ai curajul să mergi mai departe pe drumul deschis de mine, te poți întoarce. Dar dacă te hotărâști să rămii, te opresc să mai spui astfel de prostii. În sfîrșit, cu poticnirile tale ai fi în stare, poate, să-mi slăbești și puterea mea de voință. Și-ți repet, pe drumul nostru avem nevoie de oameni întregi, de oameni hotărîți, care nu știu ce-i sovăirea.

Femeia se gîndi un răstimp, apoi zise:

— Poate ai dreptate, poate că într'adevăr trebuie voință tare. Eu voi cerca să nu te mai supăr. Vezi tu, în mintea mea, în inima mea, mai ales, — nu văd lucrurile așa de limpede cum le vezi tu. Dar, în sfîrșit, tu ești bărbatul, nu eu. Numai un lucru vreau să-ți mai pomenesc, Vasile.

— Că nu vom mai merge Duminică la bătrînul?

— Asta se'nțelege! Dar altceva voiam să-ți spun: tata m'a întrebat de polițele iscălite de el.

Bărbatul se infurie, se ridică de pe scaun și începu să vorbească cu glasul foarte ridicat:

— Aici e buba, Genico ! Cu asta trebuie să începi ! Desigur tot necazul și toată mînia bătrînului împotriva noastră pornește dela nenorocitele acele de polițe. Vezi și omul cel mai bun—căci trebuie să recunosc că tatăl tău e bun—e un egoist înainte de toate. Ei bine, nu le-am plătit încă, dar încă mine le voi plăti ! Douăzeci și cinci de mii de coroane e o floare la ureche pentru mine.

Femeia se înfloră din nou cînd auzi o cifră așa de mare pe care bărbatul său o va plăti fără să-i pese.

— Așa vorbești acum : o floare la ureche, zise ea. Dar adu-ți aminte de cîteori nu ne îngrozea pe noi datorita asta. Ni se părea o birnă pusă în calea vieții noastre peste care niciodată nu vom putea trece.

— Da, atunci era altceva. Acum o s'o arunc cu piciorul. Încă mine voi trimite polițele achitate bătrînului pentruca să se convingă și el. Și acum, Genico, vino la masă. Sînt flămînd ca un lup. După cum te văd, nici tu n'ai mîncat încă nimic. mbracă-te și vino !

Vasile Mărginean eși înalt, spătos, voinic, cu pasul greu și îndesat de stăpîn, și se auzea cum strigă șoferului să-i aducă geamantanul dela bucătărie, de jos.

Doamna Genica se îmbracă și, mai mult veselă decît tristă, se duse să prînzească cu bărbatul său.

Trecură patru luni și nici o scrisoare nu veni să-l lămurească pe doctorul Ion Albu despre hotărîrea luată de Vasile Mărginean. La o săptămînă după vizita sa la oraș primi polițele achitate, polițele girate de el, însoțite de trei șire în care ginere-său îi mulțumea pentru sprijinul ce i l-a dat în vreme de strîmtoare. Dela Genica nici un rînd.

Bătrînul nici nu aștepta vr'o lămurire ; el înțelese, îndată ce primi polițele, că Genica nu avea curajul să părăsească felul ei cel nou de viață. Presimțise el demult, de'ndată ce văzu cît de bine se simțea fiică-sa în belșugul de acum, cum se obișnuise cu el ; și de-aceia încă în drum spre casă îl copleșise o tristețe grea, și nu schimbă cu sluga un singur cuvînt pînă acasă. În sara în care primi într'un plic recomandat polițele, bătrînul se tulbură adînc, ochii i se umeziră de lacrimi, apoi o mînie grozavă începu să urle în întreaga lui ființă, ca un uragan care s'a pornit să deschee și să împrăștie o veche clădire ce l-a eșit în drum. Tirziu după miezul nopții, se trînti îmbrăcat în pat cu hotărîrea neclintită să plece dimineața la oraș să-și aducă fata și nepoții.

Însă dimineața nu se mai putu ridica din pat. Sluga, Pătruț, după ce înhamase calul, văzînd că bătrînul întîrzie, intră acasă să vadă ce-i.

Doctorul zăcea pe spate, cu ochii arzători, palid, cu fruntea îmbrobodită de sudoare.

— Nu vom putea merge, fine. Parcă m'a bătut cineva, așa mă simțesc de greu și fără putere.

— Ți se va fi stărnit veninul, nănașule, răspunse Pătruț, uitându-se trist la bătrînul. Să nu aduc oțet cu sare?

Fricțiunea cu oțet sărat era singurul leac pe care se bizuia Pătruț de cîteori doctorul nu se simțea bine. Și, adesea ori, i-a ajutat.

— Nu, Pătruț ! De astădată nu-i veninul !

— Atunci să desprind calul ?

— Da. Să-l duci în grajd.

Ion Albu nu se ridică toată ziua din pat, nici adouazi. În dimineața zilei de a treia n'a mai putut scăpa de finul său: trebui să-l lase să-și încerce leacul.

Pătruț văzu cu spaimă că doctorul rămîne tot fără puteri, tot mai palid, tot mai slab. Sluga bănuia de cînd a fost cu bătrînul la oraș că între el și între cei tineri coace o bubă rea. El mai văzuse el ^{supărat} pe nănașul său, deciteori era vr'o încurcătură în casa tinerilor; dar ca acum, să bolească o săptămînă, încă nu l-a văzut.

Dar doctorul Ion Albu nu boli numai o săptămînă, ci două luni încheiate. Nu-l durea nimic, nu se plîngea decît de oboseală, dar din casă n'a eșit; și rare erau mîncările din care să guste mai mult decît de trei-patru ori.

Sluga slăbea alături de bătrîn; și surul, mereu în grajd, slăbise și el, pîrînd că dormitează mereu, cu pleoapele pe jumătate închise, cu capul mare atîrnîndu-i spre iesle de care se lovea din cînd în cînd.

Bolnavii din cele opt sate veneau la doctorul acasă, unii pe jos, alții erau aduși în căruțe. Ion Albu îi cerceta amănunțit, ca și mai înainte, le scria rețetele, dar împotriva obiceiului său, era foarte scump la vorbă, și părea că abia așteaptă să rămînă singur.

Sluga îi zise de cîteva ori:

— Să chemăm pe domnișoara Genica. Femeia asta dela bucătărie nu știe găti, cine știe ce. Domnișoara ți-ar face niște bucate pe care să le poți minca.

De cîte ori pomenea Pătruț de fata sa, doctorul clătina din cap că nu o cheamă, dar nu spunea un singur cuvînt.

În sfîrșit, după două luni Ion Albu putu să iasă din casă, să cerceteze bolnavii din sat; iar după alte două săptămîni, porni în căruță prin satele vecine, ca de obicei. Dar Pătruț, și chiar surul, simțiră numaidecît că bătrînul nu mai e omul de mai nainte. Nu mai avea un cuvînt bun pentru nime, adevărat că nici nu înfrunta pe nime, doctorul căzuse într'un fel de amuțenie care apăsa greu asupra celor doi tovarăși de drum.

Pe la începutul lui Noemvrie căruța doctorului trecea prin satul Curmătura. Ion Albu fusesă la primărie, cercetase, prin sat, câțiva bolnavi și acum porni cătră satul vecin. Drumul era înghețat, ciorofleaca înfepenise în dungi groase, impletite în forme ciudate, în părâiașe, în umflături sure, peste care, ici și colo, începură să cadă, mai întâiu fulgi de zăpadă. Văzduhu! era mocnit, neclintit. Bătrînul privi vesel pe sus, apoi zise :

— Bine că am potcovit calul, o să se facă lunecuș.

Sluga se miră de glasul schimbat, mai cald, mai prietinos al doctorului.

— Bine c'a înghețat ! zise din nou bătrînul, strîngîndu-și blana în jurul trupului. De-acum nici iarna nu mai poate fi de parte.

Sluga știa că doctorul iubește foarte mult iarna. În loc de căruța, înhama atunci calul la sâniuța vopsită verde; și surul pășea mai falnic, întinerit parcă. Apoi, iarna, se stîngeau și boalele și doctorul mai mult se plimba decît intra prin casele oamenilor.

Înainte, la câțiva pași se înălța biserica nouă de piatră.

— Ce-ai zice, fine, dacă ne-am oprit puțin la părintele Mărculeț ? Nu l-am mai văzut demult ? vorbi din nou bătrînul cu același voce caldă, prietinoasă

— Ar fi chiar vremea ! oță Pătru!

— Cum ai zis ?

— Am zis că ar fi chiar vremea să mai fie iar ca odată ! De cînd te-ai făcut sănătos, încă nu te-ai oprit la nici unul dintre preoții satelor. Cine știe ce vor gîndi și dumnealor.

Părintele Mărculeț fu foarte vesel cînd îl văzu pe doctor. Preuteasa înfiripă repede ceva de mîncare și, pînă cînd o puse pe masă, cei doi prietini băuseră o jumătate de litru de vin. Doctorul nu mai gustase băutura de cînd băuse pîhărelul de cognac în casa fetei sale. Se amețise puțin de cap, și sufletul începu să i se umple cu duioșie.

Îl întrebă despre boala lui, despre beteșugurile ce mai umblă prin sate; își aduseră aminte de trecut și stăruiră mult asupra vremilor de azi. Erau de-o vrîstă, cunoscuți vechi, și se potriveau în păreri. Părintele Mărculeț încunjurase orice întrebare despre doamna Genica; el simți că bătrînului nu i-ar face nici o plăcere. Dar preuteasa, cit era de trecută, fiind încă femeie, scăpara toată să aducă vorba despre Genica. Preotul, de cîteva ori, îi oprit cuvîntul pe buze; dar într'o clipă de nesupraveghere, cînd cei doi prietini tocmai vorbeau despre scumpetea îngrozitoare de azi, zise deodată.

— Sînt oameni destui cărora nu le pasă de scumpete. Trăesc în petreceri și liboviri, de parcă ar avea sacul cu bani lîngă ei.

— Da, sînt, zise doctorul simțînd cum i se așază un sloiur

de ghiață între spete. Buzele i se lipiră strînse, subțiate și nu mai putu continua.

Părintele Mărculeț se uită urît la nevastă, o trimise să-i dea și lui Pătruț ceva de mîncare; și după ce „capul său de muere”, cum îi zicea în gînd, eși—preotul se apropie de doctor și-i zise cu adîncă părere de rău în glas.

— Cap de muere! Te-a supărat, nu-i așa?

— Supărat nu sînt eu de azi, dragă prietino, oftă bătrînul. Supărat sînt eu demult.

— Așa dar știi și tu! zise cu uimire preotul.

— Ce să știi?

— Pricina supărării tale, viața pe care o duce ginerele tău acum! Ticăloasa aceia de profesoară!

Doctorul rămase mut de mirare. Pe cîteva clipe ochii lui rămaseră mari deschiși, și luminile lor albastre se tulburară. Clipi din ochi repede de cîteva ori, cași cînd i s'ar fi întunecat vederea de ceva, apoi zise:

— Să ne'nțelegem, prietino. Despre ce profesoară vorbești?

— Dacă n'ai ști nimic ași regreta întreaga viață că-ți spun eu, și n'ași erta niciodată preutesei că mi-a scos vorba asta din gură. Profesoara aceia pe care ginere-tău a luat-o în casă pentru copii. Ori nu-i adevărat?

— Da, are o domnișoară la copii. Și ce-i cu ea?

— Sfînte Dumnezeu! Acum văd că nu știi nimic! Și tot orașul vorbește, și toți cunoscuții din jur.

— Și ce spun despre ea?

— Ce să spună! Ce știe toată lumea! Și, după o clipă de gîndire, adaoase: poate tot e mai bine să știi și tu.

— Ce se vorbește? întrebă din nou bătrînul, cu fața subțiată parcă de nerăbdare.

Își petrece cu Vasile Mărgineanu în birturi, în cafenele! E mereu cu el în automobil, călătoresc împreună. Cum, n'ai știut nimic?

— Nu! răspunse cu greu doctorul. Eu știam altceva. Dar din ceiace știam eu se putea bănuî că va ajunge aici.

El se ridică, gata de plecare.

— Îți mulțumesc, prietînul meu. Ai făcut bine că mi-ai spus. Își strînse blana în jurul trupului, își îndesă căciula pe ochi, întinse o mîină slabă și uscată și zise: „Rămii cu bine”.

Preuteasa nu mai avu vreme să-și ia ziua bună dela doctor.

* * *

În dimineața următoare căruța doctorului se opri înaintea locuinței lui Vasile Mărginean pe cînd încă nu era nime sculat în casă. Sluga bătea cu furie în poartă, și din cînd în cînd strîga tare. Un cap nepieptănat de femei se zări înfîrșit la un geam

din parter, dar ei avură să aștepte încă mult până ce venură să descue poarta.

Pe Genica o aflase îmbrăcată, în colțul unui divan, cu fruntea răzimată în mîna stîngă. Era palidă, obosită, slăbită, cu cearcăne mari negre în jurul ochilor. Se vedea bine că nu dormise toată noaptea.

Cînd îl văzu pe bătrîn intrînd, se făcu parcă și mai mică, și mai puțină; și nu avu putere să se ridice să-l întîmpine pe tatăl său. Doctorul intră cu inima grea, împietrită, gata să-i spună fetei sale cuvintele cele mai grele. Dar văzînd-o așa de istovită, inima i se mui, ochii i se umeziră; și el, șezînd lingă fiica sa, îi luă mîna rece, și începînd s'o mîngie, zise:

— Cît de mult m'am înșelat eu cu tine, copila mea! Așa de mult să te robească nimicurile vieții tale cele nouă încît să mă lași patru luni de zile fără nici o vorbă, fără un răspuns. Tu știi că-mi erai datoare cu un răspuns.

Femeia își plecă și mai tare capul în piept, și nu răspunse.

— Adică răspunsul mi l-ai dat tu, chiar prin tăcerea ta. A fost un răspuns amar pentru biata mea inimă bătrînă. Tu nu vei ști niciodată cît m'a durut hotărîrea ta de-a rămînea lingă un om pornit pe calea pierzării. Dar niciodată n'ași fi crezut că vei mai sta în casa asta, cînd el te necînsteste pe tine.

Genica se zgudui toată de plînsul pe care se chinuia să-l înăbușe. Dar nu mai putu opri hohotele. Bătrînul o mîngia cu duioșie, ștergîndu-și din cînd în cînd lacrimile.

— Așa dar știi! Știi și dumneata! gemu ea încet. Cîne ți-a spus?

— Nimic nu se poate ascunde, în lumea asta, fata mea. Cu deosebire nu se pot acoperi faptele rele, chiar cînd sînt făcute la întunec! Ce să mai spui de acele care se fac la lumina zilei, în văzul tuturor?

Femeia se zgudui din nou.

— Și cu un om ca acesta, care nu mai e bărbatul tău, tu să mai poți trăi sub un acoperiș? Așa de rău am cunoscut eu sufletul femeii, sufletul tău? Să primești a trăi în mijlocul ticăloșiei numai pentru a-ți păstra nimicurile ce te înconjoară? Nu te mai cunosc fiica mea.

Genica se ridică cu greu, îl luă pe bătrîn de mînă, și-i făcu semn să o urmeze. Trecură printr'o cameră, în care se vedea o oarecare dezordine, și se opriră în a treia în care erau geamantane, lăzi, coșuri, gata toate de drum.

— Bătrînul cunoscuse două coșuri, i le cumpărase el, precum și un geamantan.

— Sînt ale tale? o întrebă el simțînd cum i se îndreaptă trupul îngîrbovit.

— Da, tată! De-o săptămînă sînt gata de drum, șopti femeia.

— Și... n'ai cutezat să vii la mine? Ți-ai pierdut încrederea în bătrînul tău părinte?

— Nu, tată. Voiam să mă conving. Așteptam să mă conving și eu.

— Și n'ai avut probe destule pân'acum? Doctorul, plin de minie, începu să înșire tot ce auzise dela părintele Mărculeț.

Femeia își îndreptă trupul și se uită țintă în ochii bătrînului :

— Cine crezi că sînt? Să se fi petrecut toate acestea, aș mai fi putut eu rămînea o singură clipă aici? Nu tată! Gura lumii mărește totdeauna lucrurile. Ea a fost de două ori cu el, cu automobilul: s'a dus la mamă-sa, bolnavă, și el avea drumul prin orașul acela. Odată, la o serată, eu simțindu-mă rău, nu m'am dus, și l-am rugat s'o ia pe dînsa. Atîta a fost tot ce s'a petrecut în public. Nu, probele nu le am din afară, le am de aici de-acasă.

Ea își plecă din nou capul.

— N'am nevoie să mi le spui, strigă bătrînul. Vorba e că acum nu te mai îndoiești?

— Nu, șopti femeia.

— Și ești gata să vii cu mine?

— Da, tată; dacă nu soseai dumneata azi, plecam singură. De-asară știu că nu mai am ce căuta în casa asta. La zece o să-mi sosească trei căruțe pentru bagaj.

Ea începu să plîngă din nou, răzimată de umărul doctorului.

— Vino! zise el și-i ajută să iasă din camera asta răscolită și plină de bagaje.

După ce șezu din nou pe divanul din camera în care o afluase doctorul, Genica, ștergîndu-și ochii cu batista, zise:

— Aseară a plecat cu ea la București.

— Cu automobilul?

— Da, cu mașina!

Bătrînul avu un larg suris de satisfacție plină de sarcasm:

— Nici nu putea să îndeplinească o slujbă mai potrivită mașina aceia ticăloasă! Și ție ce ți-a spus?

— Să fac ce vreau! El nu va alunga fata.

— I-ai cerut tu s'o alunge? întrebă tatăl în vreme ce o cută puternică i se ivi între sprîncene.

— Nu i-am cerut. Dar l-am văzut cînd o săruta. Bănuiam demult, dar nu aveam probe. A început să se apropie de fată îndată după ce a plătit polițele girate de dumneata. De-atunci a început să cheltuiască mult, să joace iar cărți. Sara cînd era acasă, venea tirziu. Începuse să bea.

Genica vorbea acum cumplit de liniștită, părea că vorbește despre alta, nu despre sine. Tatăl său o privea cu durere, cu dragoste și cu un fel de mindrie, care-i aducea în față unele linii bărbătești, demult trecute de pe obrajii bătrînului.

— Mi-a spus, urmă ea, de multe ori, că el înțelege să trăiască, să guste viața; și cînd era băut, făcea aluzii urite la bătrînețele care vin așa de repede și la tineretea de care trebuie să ne folosim ori unde am întîlni-o. Aseară mi-a spus limpede

că eu sînt prea bătrînă pentru el, că-mi dă deplină libertate să fac ce vreau, dar să nu mai mă amestec în trebile lui.

— E mișel, e mișel! strigă doctorul. Taci, Genico, nu mai vreau să aud nimic. Mulțumește lui Dumnezeu că n'ai căzut de tot, că avuția asta nouă nu ți-a corupt până în adînc sufletul! Cîte femei nu pot s'o părăsească, după ce s'au obișnuit cu ea, chiar cînd ajung în situația ta! Am încercat, și eu n'am putut să te smulg de-aici. Acum vii singură! Domnul fie lăudat! După tine o să se risipească și casa asta! În patru vînturi se va împrăști cea ce-i adunat fără de muncă. Pe tine nu te va mai apăsa nici o vină. Tu nu vei sta în calea ursitei, apărînd o avere care trebuie să piară așa cum s'a născut! Ce piatră grea îmi cade de pe inimă, copila mea. Vino în brațele mele!

Și tatăl își îmbrățișă fata cu putere, cu duioșie; simțea că întinerește din nou, și văzu viața din nou frumoasă:

— Nu te teme, fiica mea! Ai din ce trăi, ai din ce să-ți crești copiii. Celace se cîștigă prin munca unei vieți întregi, nu se risipește în cele patru vînturi.

Peste două ceasuri eșiră din curte patru căruțe: trei încărcate cu bagaje înainte, iar la urmă căruța doctorului, cu el, cu Genica, cu cei doi nepoți.

Sluga era veselă și surul, deși povara era mai mare, trăgea mulțumit, mîndru, cu grumazii încordați, cum nu și-i purtă de-mulț. Vezi că îl mîngiase pe cap, pe grumazi și doctorul, și cei doi nepoți și, mai pe urmă, și bădicul Pătruț.

I. Agîrbiceanu

Sară sentimentală

Am stat în astă sară amîndoi,
Cu gîndul și privirile 'mpletite,
Noi atîrnînd de ele, numai noi,
Ca două mici păpușe părăsite.

Am stat tăcuți, — cu gîndurile noastre
Zburînd în depărtare ca lăstunii,
Am stat privind în depărtări albastre
Ofranda rece și albastră-a lunii.

Amurgul palid închidea din pleoape,
Așa, ca cei căror le vine-a plînge,
Și 'n cerul liniștit ca niște ape
Simțeam cum totul moare, cum se stinge...

Am stat în astă sară împreună
Și-am ascultat a cerului vecerne
Pe care o suna tăcerea 'n lună
Cu clopote albastre și eterne.

Noapte

D-lui Petru Iliescu

Iși strînge noaptea genele-i bogate...
 E ceru 'ntunecat ca o pădure
 In care luna, nici pe jumătate,
 Lucește ca o lamă de secure...

S'a inoptat.

Parfumul negru, umbră de răcoare
 Imi flutură pe frunte și prin păr.
 In rai se văd de aici ca'ntr-o ninsoare
 Mii stele mici ca niște flori de măr.

Ca un albastru cîmp de stînjinei
 E cerul caîm catifelat de rouă,
 Iar fluturile nopții peste ei
 Din aripele lui polenu 'și plouă.

Abia s'aude'n liniștea albastră
 Cum stau de vorbă florile 'ntre ele...
 Subt streșină-atîrnat deasupra noastră
 Se 'ncurcă un paianjen printre stele.

Iar îngeri blonzi ținîndu-se de mîni,
 Din ceru 'n care stau ca 'ntr'un copac,
 Se uită să se vadă în fîntîni
 Și-aruncă toate stelele în lac.

In ape tulburi ca un ochiu de mort
Zădarnic lumea vrea să se mai vadă.
Mă iau de mână singur și mă port
Prin înălțimi care-au căzut grămadă.

In orb parfum ce umblă dibuind,
Presimt cum noaptea 'ngenunchiată trece ;
In zări se-oprește umbra ei pe grind
Și vine până-aici suflarea-i rece.

Adio toți, farsori de vremuri bune,
Adio vreme stearpă și bătrână.
Simt soarele în mine cum apune
Și cum m'afund adînc ca 'ntr'o fîntînă.

Salut, pămînt, decor de 'nmormîntare ;
In tine mă cobor ca 'ntr'un vulcan
Cu buzele închise și amare
Cu gîndul înflorit ca un castan.

Cobor în humă ca o rădăcină,
Spre inima pământului, spre ea,
Cu două mici ulcioare de lumină
În ochii clătinați ca o mărgea.

Voi reveni în piatră de camee,
În care timpul va săpa cu ură
Ca pe-o bijuterie de femeie
Întreg Nimicul în miniatură.

Demostene Botez

Anglia și Germania, înainte de 1914

— Părerile unui om de stat englez —

I

Autorul scrierii de care vom să vorbim, * este bine cunoscutul fost Ministru de Războiu al Marii Britanii, care, se știe, s'a arătat, „înainte de Războiu“, unul dintre cei mai stăruitori partizani ai unei „înțelegeri“ a Angliei cu Germania.

Pentru aceasta i s'a aruncat de către unii, — mai ales de către ceiace s'a numit „presa Lordului Northcliffe“, presa patriotică, *vingoistă*, — tot felul de cuvinte grele și de învinuiri, asupra „Arhivei lui“ care putea, — nu știm să se fi zis că a-nume tindea, — „să înșele țara“.

Însă „vizitele“ sale, ca „persoană privată“, la Berlin, pe cînd era Ministru de Războiu, în 1906 și 1912, „vizite“ despre care s'a vorbit pe vremuri atît de mult, au fost făcute numai după cererea întregului guvern englez și, în deosebi, a Prim-Ministrilor Campbell-Bannermann și Asquith, precum și a Ministrului Afacerilor Străine, care era tot Sir Edward Grey, care avea aceiași însărcinare și în 1914, cînd s'a declarat războiul.

De altfel Sir Edward Grey a tratat el însuși deadreptul cu Germania, după Mai 1912, cînd Haldane a fost numit Lord-Cancelar, iar Ministru de Războiu a fost vestitul Lord Kitchener. Se ajunsese, atunci, chiar la înțelegere asupra multor puncte, mai ales privitoare la posesiunile din Asia și din Africa. *Convențiunea era gata de iscălit cînd a izbucnit războiul.*

Este vădit că o scriere ca aceasta, fiind dat și autorul ei, trebuie să aibă, negreșit, o mare însemnătate.

De fapt așa și este, căci dacă ea nu limpezește deplin toate lucrurile de care vorbește, dacă lasă chiar unele în o chinuitoare nedumerire, ea totuși poate ajuta ca să îndrumeze, cu timpul cel puțin, la unele lămuriri și să învedereze însemnătatea și înțelesul unor fapte.

* *Viscount Haldane, Before the War, 1 vol. London, 1920.*

Această scriere are trei scopuri de căpetenie. Autorul voește să arate că pe cînd se căuta „înțelegerea“ cu Germania, s'a luat însă de cătră dînsul, ca Ministru de războiu, cu în-cuviințarea deplină a întregului guvern englez, *toate* măsurile trebuitoare, „care se puteau lua în timp de pace“, pentru pre-facerea și îmbunătățirea armatei,—așa că ea a fost astfel bine-pregătită, cum s'a arătat în războiu, adică la înălțimea tuturor celorlalte oștiri.

Pe lîngă aceasta Lord Haldane vrea să apere țara sa de învinuirea că ea a împins la războiu, dinadins sau nu, căutînd „încercuirea“ Germaniei, a cărei rivalitate economică și com-mercială se făcea necontentit mai „primejdioasă“ pentru ea. Totodată el voește să desvînovățească Anglia de bănuiala cum-că ar fi căutat această înțelegere „de asigurare“ cu Germa-nia sau, cum s'a zis, „de reasigurare“ peste și în afară de „înțelegerea“ ce avea cu Franța și cu Rusia, adică fără știrea acestora, și poate chiar împotriva lor.

Prin spusele sale, Lord Haldane caută tot odată să se a-pere de îndoita învinuire ce i s'a adus, și anume: din partea unora din compatrioții săi, de „*progermanism*“ nechibzuit și dăunător; din partea Germanilor, de a fi căutat să-i adoarmă, amăgindu-i cu propuneri și „îngăduințe de posibilități“.

Nu ni se pare că se poate spune cu deplină dreptate, cum au spus unii în Anglia, că această scriere nu are alt scop decît o apărare personală (*hisapology*) a autorului, deși faptul acestei desvînuri reesă dela sine din tot ceiace spune. S'ar părea chiar, că unii din acei care odinioară defăimase a-prig, dar cam ușuratec, pe fostul Ministru de Războiu,—nu se pot hotărî nici acum să recunoască, în fața faptelor, netemei-nicia judecății lor din trecut.

Fostul Ministru a izbutit însă, cu desăvîrșire în „apăra-rea“ sa, deadreptul sau lăturalnică, împotriva învinuirilor compatrioților săi. Serviciile foarte mari, aduse țării sale, ies deplin dovedite din pregătirea de netăgăduit minunată a arma-tei engleze, așa cum s'a găsit gata pentru războiu cînd acesta a izbucnit.

Nu se poate însă spune că prin cele ce a destăinuit a-cum, a izbutit în aceiași măsură să facă lumină și dovadă de-săvîrșită în toate țelurile sale. Poate,—desigur chiar,—că nu a putut încă spune *tot* ce știe și da toate dovezile ce crede că are. Trebuie deci recunoscut cînstit că chinuitoarele proble-me istorice de pe care Haldane a căutat să rîdice un colț al vîlului ce le acopere încă, au rămas și în urma scrierii sale tot aproape în întregime învăluite și în o taină încă nepătrunsă și prepuelnică.

Astăzi în Anglia, toată lumea de bună credință este de a-ceiași părere în privința destoiniciei Lordului Haldane ca reor-ganizator al armatei care și-a arătat, în chip strălucit, vred-

nicia ei. Chiar *The Times*, cel mai însemnat dintre ziarele lordului Northcliffe, recunoaște cinstit că „Lordul Haldane a fost cel mai bun Ministru de Războiu ce am avut“. Și aceasta este părerea tuturor cunoscătorilor.

Lord Haldane dă mai multe amănunte tehnice asupra măsurilor multumită cărora, din o armată de 80.000 oameni pregătită numai pentru expediția colonială și pentru India,—armată rămasă simțitor în urină, față cu progresele „științii“ militare,—s'a făcut, în *trei ani*, o armată de 160.000 oameni, înzestrată cu tot ce „știința“ de atunci a războiului cerea, și care a putut fi mobilizată în trei zile și dusă pe front, în Franța și Belgia, în douăsprezece zile, așa cum nici armata germană nu putea face mai repede. Acea întocmire, cum s'a dovedit, cuprinde în ea și puțința măririi oștirii până la întinderea ce a avut. Această puțință de întindere s'a datorit, mai cu samă, organizării iscusite a pregătirii cadrelor de ofițeri. Autorul dă înaltă însemnătate faptului despărțirii depline, în atribuțiunile Statului-Major ce a înființat, între îndeletnicirile pur tehnice militare și acele de administrație, fiecare din ele „avînd o pregătire cu totul alta“, ceea ce la început a fost greu înțeles în Anglia. Autorul recunoaște că a luat această idee rodnică din Germania, unde i-a fost îngăduit, deși era Ministru de Războiu al unei țări străine, să vadă și să studieze în 1906, ajutat de un colonel englez, toate amănunțele întregii organizări militare germane. Această îngăduire a fost aspru învinovățită atunci de naționaliștii germani și în deosebi de contele Reventlaw, care a proorocit primejdia destăinuirii tainelor apărării.

Aceasta a fost socotită de cătră mulți în Germania, atît atunci cît și în urmă, ca una din „multele mari greșale“ ale conducătorilor politicii germane și mai cu samă a Împăratului, în felul judecării lor asupra politicii engleze.

Lord Haldane spune de altfel, în alt înțeles nici vorbă, că «Germanii nu au priceput niciodată pe Engleji», cum nici Engleji nu au cunoscut, nici înțeles pe Germani niciodată.

Politica engleză, zice el, nu urmărea însă decît pacea între «intreaga» *Entente* și Germania și toate pregătirile Angliei, cași acele ale Franței și acele ale Rusiei, nu aveau alt scop decît acel al apărării față de amenințarea Germaniei, unde marile pregătiri militare și navale erau întovărășite de acele cuvîntări răsunătoare și «nenorocite» ale Împăratului.

Din convorbirile ce Lord Haldane ne arată că a avut la Berlin și din unele scrieri apărute de curînd în Germania, se vede că Germanii, la rîndul lor, susțineau și ei că pregătirile lor erau tot numai și numai pentru apărare împotriva «văditei» amenințări a «Înțelegerii», care «încercuia» Germania, «a căreia situație în mijlocul dușmanilor ajunsese grozavă».

În fiecare din aceste țări, unii ziceau, e drept, că nu trebuia pus prea mult temei pe vorbăria unor ziare și a unor anumiți oameni fără răspundere.

Ca să îndreptățescă măsurile luate de Anglia și cererile ce ea făcea Germaniei pentru mărginirea construcțiilor navale, Lord Haldane spune, stăruind de mai multe ori, că Anglia «era datoare» să ia măsuri nu numai împotriva a ceiace trebuia să se întâmple, ci chiar împotriva a ceiace era cel mai probabil să se întâmple; iar mai departe adaugă că războiul s'a datorit, „nu voinței oamenilor de Stat“, ci „unor împrejurări nenorocite, și la Germani și la noi“. Pentru cuvinte de acest fel, Haldane a fost viu criticat de unii.

Ceiace este straniu, însă, și desvăluitor al cugetării și simțirii engleze, este faptul că, de curînd, Lloyd George, vorbind delegaților din *Dominions* la Liga Națiunilor, a spus cuvintele următoare: „Nici-unul din oamenii care aveau atunci sarcina afacerilor publice nu voia cu dinadinsul războiul“, nefăcînd nici-o deosebire între foștii beligeranți, cuvinte care au stîrnit, firește, minia aprinsă a francezilor și, îndeosebi, a d-lui Poincaré în „scrisorile“ sale din ziarul *Le Temps*.

Odată războiul început, Germania, zice Haldane, a uitat „tăria forțelor morale, care sînt temelgia Dreptului în Omenire“. Nu se poate tăgădui, că în toată această parte a scrierii sale autorul alunecă pe un povișniș oarecum declamatoriu și destul de nedeslușit. Nu lipsesc, pe alocurea, vorbe umflute: ca „forțe morale“, „drept și dreptate“ și altele, care se întrebunțează atît de des și acum, fără ca înfăptuirile să li se potrivească. Această vorbărie nu se prea potrivește cu spiritul practic și rece al Englezilor, și s'a zis că ea se datorește educației filozofice în Universitățile germane, a autorului, care-și zicea, înainte de războiu bine-înțeles, „fiu spiritual al Germaniei“, și numea Germania „his spiritual home“.*

Autorul spune că, dacă Germania „ar fi renunțat la militarism“,—ceiace, din toată scrierea, însemnează: dacă ar fi renunțat la sporirea flotei de războiu,—cearta sau neînțelegera Angliei cu ea ar fi fost sfîrșită și nu ar fi fost acest războiu. Și, senin, ne încredințează că „Anglia nu avea niciun gînd egoist“, așa că fără niciun temei „Germanii, —cași Fran-

* „Patria sa sufletească“. — A se vedea, între altele, calda cuvîntare ținută de Lord Haldane, în August 1911, la Oxford, publicată în volumul *Universities and National Life*, precum și volumul *England and Germany*, din 1912, care cuprinde 46 studii scrise de Englezi și Germani de căpitanie, ca Balfour, Haldane, Bonar Law, Trevelyan, Pr. Lichnowsky, von Gwinner, Posadowsky, Wundt, Rathenau, Thyssen, Hugo Stinnes și alții din amîndouă țările.

cejii altădată, de altfel.—au bănuț-o, pe nedrept, că ar voi să pescuiască în apă tulbure“.

Reflecțiunile și tălmăcirile autorului,—chiar dacă nu ar convinge deplin pe unii,—sînt însă, nu se poate tăgădui, foarte interesante. Ele vor sluji, mai tirziu, atunci cînd o îndestulă depărtare de fapte, precum și cunoașterea lor întregă, vor îngădui o judecare rece și nepărtinitoare. Ele, oricum, fac să se vădească o mentalitate, care tălmăcește multe din lucrurile ce s'au întîmplat, mai cu samă după pace și deschid orizonturi largi asupra viitorului.

Una din părerile cele mai ciudate și mai neașteptate este spusa acestui fost Ministru de Războiu al Marii Britanii, că Anglia se găsea în această stare, înadevăr „paradoxală“, cum o numește chiar el, că un războiu numai între ea și Germania se înfățișa, pentru patria sa, mai lesnicios decît dacă ar fi fost făcut în același timp de Germania și Franței. Ocuparea în acest caz de cătră Germani a porturilor franceze depe Canal, ar fi fost primejdia cea mare pentru Anglia.

Oricum ar fi, Anglia deci trebuia să fie gata „să se apere“; căci nu trebuie să se uite că, „deoarece Anglia atîrnă, pentru hrană și pentru materiile prime, de libertatea de comunicare pe mare,—ea nu putea să vadă cu liniște dezvoltarea flotei germane, în așa fel încît să ajungă o primejdie pentru ocrotirea ei navală“. Aceasta era, se vede lămurit din spusele autorului, *singura* considerațiune călăuzitoare a politicei engleze. Și neîndoios că ea rămîne, și pentru viitor, aceeași.

Se știe că Anglia nici nu a voit să fie pusă în discuțiune, cu prilejul Păcii, chestiunea „libertății mărilor“, care era unul dintre cele patrusprezece puncte Wilsoniene; ea a cerut răs-picat, și a dobîndit lesne, ștergerea, chiar din condițiunile armistițiului, a acestui „punct“ primejdios pentru ea.

Lord Haldane ne spune că atît în „convorbirile“ lui dela Berlin, cît și în acele avute în răstimp, cînd Vilhelm II a venit în Anglia, el a arătat Impăratului Germaniei, Cancelarului Bethmann-Holveg și Amiralului Tirpitz, acest chip de a vedea al Angliei, vestindu-i că „pentru orice vas construit de Germania, Anglia va construi două“ stăruind asupra faptului că ea „ar mijloace să o facă“.

Germania, însă, pe de altă parte, după cum mărturisește Lord Haldane, nu numai că nu a ascuns nimic din planul ei naval, dar în Februarie 1912, Impăratul chiar a dat lui Haldane o copie de pe acest plan, care pînă atunci fusese ținut ascuns și care nu a fost încunoștiințat nimănui altuia. Impăratul a dat lui Haldane învoirea să-l comunice colegilor săi din Minister. Acest „gest“ al Impăratului a fost și a rămas neînțeleș și a fost aspru criticat, atunci și în urmă, în Germania, de cătră toți acei care l-au cunoscut. S'a socotit a fi una, ia-

răși, din multele și marile „greșeli” impulsive ale politicii germane.

Cînd a văzut acest plan,—care a fost supus cercetării Statului-Major Naval al Angliei,—guvernul englez, ne spune Lord Haldane, și-a dat sama, cum și-a dat sama și el însuși, că orice înțelegere, în această privință, cu Germania era cu neputință și au renunțat la ea. Acest „plan” întrecea tot ce-și închipuia guvernul englez. „Primejdia și amenințarea erau mult mai mari decît le crezuse”.

De altfel, cum am văzut, în Mai 1912 Lord Haldane a trecut la alt Minister, așa că nu a mai avut a se ocupa nici de oștire nici de asemenea tratări, lucruri ce erau în atît de strînsă legătură. Constituția engleză se opune ca Lordul Cancelar să iasă din Anglia.

Credința autorului este că, totuși, nu s'ar fi ajuns la războiu, dacă Germania asculta pe Cancelarul ei și dacă nu s'ar fi lăsat, în acea țară, ca militarii să hotărască politica ei,—„ceiace este oriunde, o greșală de neertat”.

Lord Haldane face încă o observațiune însemnată, care învederează faptul că în Germania era mare nedumerire și o lipsă de conducere. Această dovadă s'ar găsi în faptul că Împăratul nu a ascultat, deplin, sfaturile lui Tirpitz, ci a șovăit, chiar după ce începuse războiul. Dacă Împăratul, zice Haldane, ascultînd îndemnul lui Tirpitz, s'ar fi slujit *dela început* de submarinele sale, ca să împedice, „ceiace atînci se putea”, ca Englezii să treacă în Franța, și dacă ocupa îndată Calais și Dunkerque, se poate spune, adăogă el, că „mersul faptelor se schimba”.

O părere la fel o găsim arătată în polemica ce se urmează, cu aprindere, în Anglia în privința viitoarelor construcțiuni navale, în lupta dintre cei ce sînt pentru submarine și cei ce sînt pentru *capital ships* (Vase mari, cuirasate și blindate). De curînd cunoscutul amiral englez, Sir Percy Scott, a publicat în *The Times* un articol sub titlul: „*La ce slujește un Cuirasat*”? a cărui concluzie este că Germanii au făcut greșala de a nu fi avut cincizeci de submarine mai mult, căci ele au fost arma dominantă în războiu; așa că, dacă Germanii ar fi avut acest adaos de cincizeci de submarine „*la început*”, ele ar fi făcut, poate, «din Anglia o colonie germană», —ceiace este, vădit, exagerat pentru nevoile polemice.

După părerea Lordului Haldane, tot Germania are, fie oricum, vina de căpetenie pentru acest războiu, fiindcă, fără ea, Austro-Ungaria nu ar fi îndrăznit să-l facă. Și „deși poporul german era pașnic”, el trebuie făcut răspunzător de faptele și de vinovăția cărmuitorilor săi, căroră el se supunea de bună voe.

Prin urmare nu „gîndurilor” altora, ci ei înseși își dato-

rește Germania de a fi astăzi „biruită“, zice autorul, adăogînd însă îndată că ea este „numai căzută (*prostrate*), dar nu este moartă“.

Dacă Germania, urmează el, părăsește „visul ei militar“, — în care intră, firește, și acel naval care îngrijea și îngrijește pe Anglia, — „glasul ei se va auzi, iarăși, pe cîmpul industrial, pe care ea a arătat atîta vrednicie“, cîmp pe care „toate năzuințele și toate luptele sînt îndreptățite, dacă sînt duse cu mijloace cinstite * (*provided her procedure was decent and in order*).

Și cu acest prilej, această personalitate cu autoritate și bine cunoscutoare a lucrurilor de care vorbește, pregătitorul destoinic al oștirii care a putut ajuta atît de puternic la biruință, dă compatrioților săi o veste, care se cuvine să o audă și alții și pe care o reproducem întreagă. El le spune că: „Anglia nu trebuie să-și facă inchipuiri, căci va fi, și de acum, o luptă nouă, aprigă...“, — așa că „Anglia trebuie să se pregătească să ducă și acest războiu, care va fi *formidabil*, dar în care se biruește prin cunoștințe și prin o organizare așezată pe temelia cunoștințelor exacte larg răspîndite, precum și pe un *standard moral înalt*“.

Vom ști noi oare, cît încă nu va fi prea tîrziu, să ascultăm de acest indemn, dat de unul din acei care, chiar dacă nu a voit acest războiu, a știut să-și pregătească neamul pentru cumplita încercare prin care avea să treacă? Vom ști noi oare să ne folosim de această înțeleaptă învățătură. Cele ce vedem în jurul nostru îndreptățesc, din nenorocire, orice îngrijorare!

* * *

În o altă parte a scrierii sale, cea mai întinsă, Lord Haldane discută cele ce spun asupra războiului Bethmann-Hollweg și Tirpitz, în scrierile lor apărute de curînd, și caută să răspundă, mai cu seamă acestuia din urmă, care îi aduce unele învinuiri destul de grele.

Lord Haldane vrea să dovedească, mai întăiu, că cei doi oameni de stat germani se înșală cînd zic, și caută să facă dovada, că Anglia a urmărit pe toate căile, cu o stăruință neclintită, „încercuirea Germaniei“, fapt care, după Bethmann-Hollweg, constituia „o agresiune“ din partea Angliei, — așa că, după acesta, la urma urmei și „cu dreptate“, Anglia ar fi răs-

* În Tratatul dela Versailles, Capitulul III al Părții X, (art. 274 și 275), se ocupă de: „Concurența Nelegală“ și prevede măsuri împotriva ei.

punzătoare pentru războiul din 1914. Dacă Anglia, zice Bethmann, „pizmașă pentru succesele Germanilor“, nu le îndemna, nici Rusia, nici Franța nu „începeau“ războiul. Aceasta este, foarte pe scurt, părerea fostului Cancelar german, în ale sale *Betrachtungen zum Welt kriege*. Lord Haldane, bine-înțeles, neimpărtășind această părere a fostului Cancelar german, spune că-l crede de bună credință, recunoscând că expunerea sa este discutată, iar ziarul *The Times*, în suplimentul său literar, arată că scrierea lui Bethmann se deosebește „prin moderațiunea“ ei.

Dar Lord Haldane adaugă că Bethmann-Hollweg se „înșală“, și găsește că această „amăgire“ a sa se invederează bine din înseși „Amintirile“ amiralului von Tirpitz.

Dar și fără „mărturia“ acestuia, Lord Haldane socotea că relațiile din trecut, precum și toate demersurile din „vizitele“ lui, sînt fapte care alcătuiesc o dovadă, ce crede tare și de netăgăduit, cum că Anglia „a avut alte gînduri“ și că alte cuvinte,—în urmă călcarea neutralității Belgiei,—au hotărît-o să intre în un războiu „pe care nu-l căuta, pe care nu-l voia“.

Dacă ținta ce urmărea Germania,—dezvoltarea ei economică,—era, zice el, firește îndreptățită, erau însă neîndreptățite, printre mijloacele ce căuta să întrebuițeze pentru a ajunge la ea și a o sprijini, acele descrise de Tirpitz. Anglia însă, din partea ei, ne asigură Haldane, nu voia să întrebuițeze niciun mijloc „illegitimă“ în „apărarea împotriva amenințării germane“. Aceasta vrea el să o dovedească, acum, între altele, mai cu seamă. Oricît de grea era pentru ea această luptă economico-comercială, Anglia nu ar fi căutat o biruință prin arme, pe cînd Germanii, chiar după spusa lor, vedeau în sporirea înarmărilor un mijloc de ocrotire a acestei dezvoltări a lor.

Anglia, stăruie Haldane, era deci silită să ia măsuri de „apărare“, fiindcă, „din pricina poziției ei insulare, care o face să ațrîne de transporturile pe mare, nu putea îngădui (*could not permit*) ca ocrotirea ei pe mare să devie precară pentru ea“. O asemenea ocrotire este de veacuri recunoscută ca neapărat trebuitoare și, adaugă autorul, „nu se poate îngădui ca ea să fie amenințată prin înființarea unei puteri navale, al cărei scop era tocmai acesta“.

Această declarațiune hotărîită reprezintă, neîndoelnic, părerea obștească din Anglia. Amintim că ea s'a manifestat ciudat și prin propunerea lui Lloyd George, făcută la Conferința din Paris, de a îneca flota germană, în loc de a o împărți între Aliați,—propunere respinsă cu aprindere de Franța.*

* Amintim însă, în urmă, puțința ca, în un port englez, la Scapa-Flow, un amiral german să scufunde toate vasele germane ce erau reținute acolo. Acest amiral a fost după acela aproape sărbătorit, în Anglia, ca un erou.

În fața unor asemenea păreri, lumea se poate întreba, cu întemeiată îngrijorare, cum privește Anglia sporirea neînțetată și urmată stăruitor, a flotei Statelor-Unite? Aceasta va întrece, peste trei ani flota engleză, dacă se îndeplinește programul ministrului Daniels. Un scriitor francez se întreba de curînd „dacă Englezii vor îngădui (*permettraient*) aceasta”? Cînd scriem aceasta, se urmează discuțiuni între cele două guverne, pentru mîrginirea reciprocă a construcțiunii de vase de războiu și se pare că se merge pe calea care duce la o înțelegere, cel puțin vremelnică. Dar Anglia a trebuit să renunțe la vechea sa teorie, că flota ei de războiu trebuie să fie mai mare decît coalițiunea celor trei „puteri navale cele mai tari din lume”. Astăzi, ca o dovadă a dorinței unei micșorări obștești a înarmărilor navale, d. Walter Long, Ministrul Marinei Marii Britanii, arată că această țară „își propune numai să aibă o putere navală egală cu cea a țării care are marina cea mai puternică”. A rămas, firește, ca o Conferință internațională să găsească soluțiunea micșorării acestor înarmări, la care Japonia s'a arătat gata a lua parte. Oricum, problema «mărilor» și a «căilor de aprovizionare» se va pune altfel pentru viitor, decît o arată Lord Haldane că se punea înainte de 1914 *

Pe dealtă parte lupta navală se dă între Statele-Unite și Anglia și în privința marinei de comerț. S'a vorbit îndeajuns de Convențiunile dintre Societățile germane de Navigațiune cu cele americane, care alcătuiesc, astfel, «o puternică întreprindere mondială», cu aprobarea și sprijinul Guvernului Statelor-Unite, reprezentat prin Administrațiunea Navigațiunii (*The Shipping Board*), care «vede în această întovărășire garanția dezvoltării marinei comerciale americane», menită, mulțumită unei legi speciale, legea Jones, «să crească puternic», zice un comunicat oficial al zisei Administrațiuni. Legea Jones, — numită astfel după numele senatorului care a propus-o, — prevede măsuri atît de mari împotriva transporturilor maritime ale altor țări, încît vor trebui denunțate douăzeci și două Tractate de Comerț.**

Nu se poate tăgădui că spusese Lordului Haldane nu pot fi socotite ca «dovezi» deplin convingătoare. Firește, cum am mai spus, mai sînt lipsuri, așa că ele ar putea fi socotite cel mult ca «presumpțiuni», cum se zice în stil judiciar. Cine ar putea, acum, să judece desăvîrșit și temeinic, a cui este dreptatea? Cine ar putea, acum, să dezlege această mare problemă istorică, fără îndoială cea mai mare a vremurilor noastre?

* În Statele-Unite se zice că toate aceste pregătiri se fac împotriva Japoniei și a primejdiei galbene, și că este siguranța că ele nu vor fi sprijinite de Anglia.

** Vorbînd despre această atît de însemnată chestiune, ziarul francez *Le Temps* conștala, apăsat, de curînd, că „trebuie recunoscut că războiul nu a scăpat marina britanică de toți rivalii săi”.

În un alt articol, urmînd cu cercetarea însemnatei scrieri a Vicomtelui Haldane, vom arăta cum înfățișează d-sa faptele de dinainte de războiu, și cărora dintre aceste se datorește, după credința sa, groaznica ciocnire din 1914—1919.*

Părerile unui om de însemnătate a acestui scriitor, și care sînt viu discutate în Anglia și în Germania, alcătuiesc, chiar dacă nu sînt deplin dovedite, o pagină de căpetenie a istoriei diplomatice a vremurilor noastre; din care se pot trage unele învățăminte și vederi pentru viitor.

Constantin Em. Krupenski

* Asupra încercărilor de „înțelegere”, de „alianță” chiar, între Germania și Anglia, pentru care era și vestitul bărbat de stat englez Joseph Chamberlain și Bismark, sînt interesante Memoriile, apărute de curînd, ale diplomatului german Hermann von Eckhardstein.

LEON DREI

V

În mica locuință a lui Saul Rozen, tihnită și despărțită parcă de restul lumii, e o liniște și o tăcere aproape mormintală. Din grădinița din stradă înspre ușa deschisă a unui mic balcon, vine miros dulce și îmbătător de salcâmi. Iudita, sora cea mai mare a lui Saul, plutește în visuri. Stă culcată pe un micuț divan, destul de vechiu, cu nasturi mari, de culoare cafenie, cetește un roman al lui Ponson du Terrail, visează că se află în micul palat din pădurea Boulogne și soarbe, după cum a cetit ea în carte, răcoarea unei gingașe sări de Mai.

Dar fața ei e agitată, pieptul i se ridică, nările i se lărgesc... Conte Armand de Quergats, eroul ei iubit, se află în cea mai mare primejdie. Ea știe perfect de bine, că contele Armand de Quergats are să fie serios rănit de spada ticălosului său frate, viconte Andrei, — de câte ori n'a cetit ea această minunată, dulce-otrăvitoare și emoționantă carte! — și că după o boală lungă și îndărătnică, contele se va însănătoși, ca să pedepsească viciul atât de adesea triumfător. Dar în procesul cetirii acest lucru întotdeauna dispărea, — nu se știe unde, — și ea cu ochi mari speriați, întocmai ca un copil, înghite cu lăcomie cunoscutele, minunatele pagini... inima ei slabă se strânge chinuitor și gura e gata să dea un țipăt de groază.

— Armand de Quergats, dragă, scumpe conte, fugi! — îi vine ei să strige, — acest bandit infam, fratele dumitale, are să te rănească cu siguranță. Te implor, nu te bate cu el, renunță la duel, dumneata ești necesar altora...

Dar, vai, destinul, soarta sînt neînduplecate. Crima, viciul trebuie să serbeze triumful lor vremelnic, și adesea, — o, cât de adesea! — târziu vine triumful virtuții...

Toț mai puternic simte ea fermecătoarea emoție, minile ei slabe și ofilite strîng nervos batista, ochii sînt gata să se umple de lacrimile compătimirii și milei, cînd vocea Estere;

risipește deodată tot farmecul. Iudita se desparte oftînd de cartea ei dragă, tovarășa unor ani lungi și triști, și cu vocea înceată și obosită a păcătoasei pocăite, Bacara, viitoarea contesă de Quergats, care mai tîrziu căpătă titlul de contesa Artov, întrebă :

— Ce s'a întîmplat, scumpă Estera ?

Modesta Estera demult a încetat de a fi Estera în capul plin de visuri romantice al Iuditei. Estera e și ea una din eroinele ei cele mai iubite. Aureola suferinței o înconjoară pe această față atît de nostimă, care însă nu mai e tînră, și care ar merita soarta unei ducese. Și, sub diferite nume, Estera ia parte cași dînsa, Iudita, la diferite aventuri romantice. Cînd e contesa Laura, cînd fermecătoarea ducesă Blanche, cînd vicontesa de Mantouagne... Și de bună samă, există oare pe lume o față mai distinsă, mai nobilă, mai sfîntă, decît Estera ? Se va găsi oare în lume altă ființă, capabilă a se sacrifica cu atîta simplitate, ca dînsa ? Nu, nu ! Sufletul ei, ca un cristal curat, răsfrînge soarele, dar un soare al iubirii, al devotamentului. Surorile trăsesc într-o iubire duiosă una față de alta, și aici, în mica lor locuință, unde chiar viconții și conții ar putea găsi liniște după furtunile și nenorocirile vieții, zgomotul acestei vieți n'ajunge. Dar ce îți e bun, dacă soarta e atît de necruțătoare față de dînsese ?

Din mica lor locuință, cași fermecată de un vrăjitor răutăcios, ele văd cum zboară viața pe aripile ei fermecate, li se arată, cum fără milă se schimbă totul, cum ceiace a fost tînr, îmbătrînește, cum boalele, moartea și alte nenorociri urmăresc neamul omenesc fără încetare... Toate trec pe lingă fereastra lor : și alaiu de nuntă, și ceremonie funerară, și risul vesel și amarnicele plîsete cu hohot ; iar ele, surorile, ca niște scriitori atașați la condica vieții, înscriu în memoria lor cele văzute și auzite, totul... Cîte visuri frumoase, ca zilele cu soare, n'au trăit și murit în sufletul lor !... Au pierit toate speranțele de aur ale îndepărtatei adolescențe. Unde mai sînt conții, fermecătorii viconți, ducii, chiar regii ? Unde-s atîția bărbați nobili, cărora ea cu Estera le-ar fi putut aduce o fericire cerească ? Darurile cele mai înalte dela Dumnezeu, iubirea, credința ar fi fost date pe veci ființii frumoase care le-ar fi iubit... Dar, vai, inimile lor n'au trebuit nimănui ! Vai, vai !..

Și totuși Iudita nădăjduiește în bunătatea Providenței. Sfirșitul suferințelor se apropie. Visurile ei de aur se arată aveau. Crede că trebuie, trebuie să se arate odată acela,—frumosul chip,—care samănă poate cu contele Armand, și căruia îi va da i-nima ei lacomă de iubire și de jertfă. Și cînd aceasta se va îndeplini, și în ziua solemnă a vieții ei îi va apărea nobilul „el“—însuși Dumnezeu va zîmbi de bucurie și va binecuvînta făpta sa. Atunci ea, care nu-i așa de frumoasă, se va deschide ca o floare cu frumusețea fermecătoare și minunată a Bacarei, Gabrielei d'Aistré, spre mirarea, spre bucuria tuturor !

Vino, vino, zi solemnă a vieții ei! Ochii ei de gazelă speriată vor deveni și mai frumoși, mai frumoasă decât tinereța se va arăta toamna ei de aur...

Iudita îi intrerupe din nou cursul gândurilor, vocea melodioasă,—cum i se pare Iuditei,—a Esterei.—Iudita, nu vrei să eși în balcon? Vom pîndi sosirea Betsei. Are să-i facă plăcere Betsei... Și sara e așa de frumoasă, de fermecătoare...

Berta aici, sub influența Iuditei, al cărei cap era plin cu romane franceze, s'a transformat în Betsi. După Saul și Estera, Betsi e al treilea ideal al Iuditei. În ea, în această femeie drăgălașă, care amintește până într'atîta pe naiva Serise, s'au combinat minunat trăsăturile nobile ale unei mame și ale unei femei. Dar frumuseța ei gingașă nu-i demnă de iubirea scumpului Saul? Parcă ei amîndoi nu-s întruparea fericirii omenеști pe pămînt? Betsi i-a venit lui Saul ca o răsplată pentru anii lungi de suferință... Frumos a fost romanul lor! Ce subiect minunat pentru un pictor iscusit! Numai în ochii unor oameni de rînd istoria lui Saul și a Betsei ar putea părea obișnuită; pecînd pentru un poet cu inima rafinată, pentru scriitorul cu o sinceră și liberă inspirație,—ce abis de amănunte interesante, emoționante și originale! Cîte aventuri!... Apoi creșterea încrederii, pierderea speranțelor, lacrimi sfinte, din nou așteptare, clipe de singurătate, îngreuiate de suferinți, ca o viță de vie, de struguri grei! Frumoasă e partea poetului! Lucrurile adînc ascunse și neabăgate în samă de ochiul omului de rînd, subț pană poetului învie într'o formă nouă și frumoasă, ca să ne dea puțința de a concepe sublimul, ca să ne zgudue inimile, să ne împlinzească sufletul, să stoarcă nobile lacrimi ochilor noștri. De bună samă, parcă nu iubirea pentru Betsi l-a făcut poet pe Saul? Cine ar putea să susție contrarul? Subț influența suferințelor și extazului, sufletul lui s'a modelat în alt chip, și tot ce era nobil și înalt în adîncul unei sărmane inimi, după zguduirile dragostei a eșit sus, la suprafață. Dar întreaga noastră viață parcă nu-l un neconținut roman,—roman fermecător subț pană poetului, ale cărui pagini sînt pline, cînd de lacrimi, cînd de desnădejde, cînd de triumf, cînd de înfrîngerii?...

— Conte Armand de Quergats—șopti Iudita deodată solemn, punînd mîna pe cartea mult iubită,—mă jur că te iubesc. Dar tăcere, tăcere... Să ascundem taina noastră. Te las. Dumneata auzi,—mă cheamă.

— Vin îndată, scumpă Esteră,—zise ea tare. Să-mi îndrept numai pieptănătura. Cît e ceasul?

Se apropie de oglinda veche, necruțată de timp, se privi în ea singură, și fața i se întunecă de tristeță.—Dumneata trebuie să eși mai des la plimbare, își zise ea singură.—Dumneata ai uitat cu desăvîrșire regula înțeleaptă, că culoarea feței atîrnă, mai înainte de toate, de viața în aer liber. Ești palidă

ca moartea. Trebuie să te cruți, Iudita! Nu trebuie să stai închisă în turn săptămîni întregi, ca o deținută. Cine știe, poate că „el“ deja vine? Poate că soarta e gata însfirșit să-și facă milă de dumneata. Și atunci ce are să zică el, cînd te va vedea așa?... Nu-și va întoarce fața? Ești mai deș la plimbare, Iudita. Pentru fața dumitale,—aer, cît mai mult aer!

„Cît s'ar mai mira buna mea Estera,—se gîndea ea,—dacă ar afla gîndurile mele tainice, dacă ar bănuî, că eu nu mai sînt Iudita! Cu toate acestea,—își urmă ea monologul cu zîmbetul misterios și slab al Bacarei,—cine ar putea să spună cu siguranță, că sînt anume Iudita, și nu una din eroinele romanului lui Terrail, Dumas, Montepain,—eroină, pe care o așteaptă încă o soartă extraordinară? Dar tăcere, tăcere... să simulăm mereu, să avem aerul, că eu sînt Iudita, altfel copiii aceștia au să se sperie. Parcă nu sîntem noi aici cu toții fermecați? Parcă nu sîntem cu toții grimați de destin, unul ca bogat, altul ca celebritate, altul ca cuceritor? Dar iată că apare regisorul, anunță o piesă nouă, și Iudita joacă pe o regină fericită. O, tu, marele regisor, o, Doamne Dumnezeule, o, poet al poezilor... Dar tăcere, tăcere...“

Și sub influența acestor gînduri, vede acuma în oglindă o femeie elegantă, și deși nu în întîia tinereță, dar nostimă, fermecătoare. Cîte grații în ea, cît aristocratism în privire! Fruntea visătoare, înaltă, cu trăsăturile ei regulate, arată inteligență și tărie. Această femeie bine făcută va ști să întîmpine cu demnitate și bucuria, și nenorocirea...

— Conte Armand de Quergats, —zice dama din oglindă, — te iubesc.

Și după o neașteptată și ușoară amețală Iudita cu eleganță se reazămă cu mîna tremurîndă de mesuța dela oglindă, închide ochii și repetă în șoaptă această frază, plăcută ca o muzică.

— Te iubesc demult, —urmează dama din oglindă. Eu cred, conte, că soarta însfirșit ne va uni.

— Iudito! —aude Iudita, —ai să fii a mea. Nimeni pe lume, nici chiar moartea nu va fi în stare să ne despartă.

Cu mersul ușor, aproape veselă, Iudita eși în odaia vecină, unde în așteptarea lui Saul și Betsei, era pusă deja masa.

— Iată-mă și eu, —zise Iudita.

Și luînd la braț pe Estera, care era îmbrăcată într'obluză roșie cu cordon și fustă neagră, eși cu ea în micuțul balconaș. Aici surorile se așezară pe cîte un scaun, și Estera, aspirînd aerul îmbalsamat al sării, zise visătoare:

— Cît de frumos miroasă salcîmii sara, Iudito. E atîta farmec în ei, și ceva, care te cheamă departe... Așa-i? Ași vrea să mă cobor până jos, să rup o rămurea și s'o aduc aici; pentru Saul—adăugă ea, îndulcind glasul: așa de mult îi plac salcîmii...

— Nu, n'ai să te cobori jos,—protestă Iudita,—tu ai picioarele slabe. Și apoi, nu ți-i milă să răpești viața unei sărmane rămurele? În copac, cași în brațele unei mame iubitoare, ea e frumoasă. Dar în vazul cu apă—ah, e o priveliște așa de tristă! Nu, nu. Să nu răpim viața celor ce trăesc. Cine știe câtă durere pricinuim noi florilor! Noi nu le auzim plînsul, dar ele plîng... Dar, mai încet, aud pași cunoscuți. E Betsi, mi se pare...

— Da, ea este,—întări Estera, după ce ascultă puțin,—hai să-i eșim înainte.

Vesele, întocmai ca niște fetișoare tinere, strigînd în tot felul: „Betsi, Betsi!”—amîndouă intrară în casă. Estera deschise ușa în sala curată și micuță. Acolo era Betsi, zîbind șiret și misterios. Un domn necunoscut, foarte frumos și extrem de elegant, stătea lângă ea cu pălăria în mînă. Iudita, speriată, țipă ușor și se dădu îndărăt, simțindu-se deodată eroina unui român. Și cum era să nu se gîndească la așa ceva? Necunoscutul sămăna așa de mult cu un conte, eșit parcă din vr'o carte a lui Dumas, sau Terrafl! Frumusețea, noblețea, rasa, minunații ochi albaștri,—totul era aici. Deci se dădu teatral îndărăt. Estera, mai curajoasă, alergă spre Betsi și exclamă:

— Nu ești singură, Betsi?

Se rușină însă îndată de exclamația ei și făcu o mișcare, ca să fugă. Dar Betsi observă, o prinse de mînă și atrăgînd-o spre ea, o sărută cu drag. Apoi cu vocea gravă rosti:

— Faceți cunoștință: Estera, domnul Leon Drei. Da,—ridică ea curajos capul: tocmai acela, despre care vă povesteam eu atît de multe. Da, toate se întîmplă, și numai tu, scumpă Iudita, poți înțelege aceasta perfect. Însăși soarta a făcut să ne întîlnim în stradă pentru binele scumpului nostru Saul,—continuă să strige ea, încîntată, fără să bage de seamă că Leon Drei se simțea mizerabil, din pricina neputinței de a eși înainte, spre a se arăta în toată splendoarea lui, acestor femei care, deși nu străluceau prin vr'un farmec deosebit, erau totuși femei...

— Fiți binevenit,—rosti Iudita înșfîrșit, cu tonul unei castelane, eșînd din toropeala de care era cuprinsă;—cel care poate influența soarta lui Saul al nostru, apare ca un prietin al nostru. Nu-i așa, Estera?

Și, luînd pe soră-sa de talie, întinse cealaltă mînă lui Leon Drei.

Leon Drei, căpătînd puțința de a poza o clipă, eși cu îndemînare înainte, pocni din călcîce ca un cavalerist, și arătă deodată, și cît e de bine făcut, și cît de elegant, și cît de frumos; îndată își scrisse pe față: eu sînt un om foarte bun, foarte drăguț! Și rosti cu voce limpede și sonoră:

— Imi pare foarte bine de cunoștință.

Intrară cu toții în odaia de mîncare. Iudita, cu puternice bătăi de inimă, izbită de frumusețea acestui oaspete neașteptat, trecea prin momente neobișnuite: romanul se desfășura cu o iuțeală vertiginoasă. Intriga era fermecătoare și plină de poezie.

„Intr'o sară luminoasă și limpede de Maiu, cînd pe turnul Saint Jaques sună ora 8, — șopti ea...”

Însăși providența se părea că l-a adus aici. Capul ridicat sus și cu mîndrie, francheța convingătoare a vocii, privirea limpede și minunată a ochilor, — cît de izbitor îi amintea ei pe contele Armand de Quergats! O, cît de plăcut ar fi să rămîi cu el singură în vr'o grădină frumoasă, să te retragi în vr'o alee îndepărtată, să te așezi în umbra vreunui castan bătrîn, cu ramuri puternice, luminat de luna palidă și blindă! În tufișurile de trandafiri, în clipa asta privighetoarea ar cînta eternul cîntec al dragostei, și trilurile ei s'ar revărsa tremurătoare sub umbra misterioasă a grădinii... Dar bătrîna grădină, care a văzut multe crime în viața ei lungă, n'ar fi povestit iainicei părechi tainele sale. Fără grijă ar fi stat ei acolo, fără să bănuiască ițele complicate ale vieții. Și în umbra bătrînului, puternicului castan din nou s'ar revărsa minunatul și fermecătorul cîntec al dragostei, veșnic frumos și neîntrerupt în omenire o singură clipă.

„Anita”, — se aude vocea discretă, dar bărbătească a tînărului viconte, care seamănă ca două picături de apă cu vocea lui Leon Drei, — Anita, eu te iubesc, și jur pe Dumnezeu atotputernicul, — continuă el cu aprindere, căzînd înaintea ei în genunchi, — vei fi a mea. Cerurile ne aud. Chem destinul la luptă. Toate puterile iadului nu ne vor despărți, o, scumpă Anita”.

O sărutare pătimașă pe gură, trilul privighetorii se oprește, ramura tremurătoare a bătrînului castan parcă i-ar binecuvînta... În castel se aprinde o lumină. Bătrînul conte, coborîtorul lui Valois, se arată pe terasă, la braț cu perfida lui fiică, Luiza. Anita are să fie descoperită îndată!...

Îndată tresări. Vocea lui Leon Drei o trezi din visuri. Intr'un extaz tainic ea îl privește din nou, îi spune din ochi cît de mult l-a așteptat. Inima îi spune, că el o va înțelege, că a și înțeles-o...

Leon Drei în timpul acesta, intrînd în odaia de mîncare, miji cochet din ochi și se gîndi în treacăt:

«Da-a, în bună companie am nemerit. Două fecioare, nu tocmai în prima tinerețe, și o fostă amantă! Acuși are să apară și bărbatul. Pentru variație nu-i rău. Doar s'o dau pe amor cu vre-una din fecioare... Am s'o fericesc... Dar aici totul e regulat: parcă ași fi fost așteptat. Masa acoperită. Aprob. Îmi place să fiu bine primit și ospătat”.

Se așezară cu toții la masă, Leon Drei față în față cu

Iudita. Betsi îndată îi propuse un ceai, cu atîta ceremonie, că parcă ar fi avut în vedere niște șampanie, nu ceai. Leon Drei, fără să fi fost prea încîntat, dădu din cap, și aruncă numai-decît, din deprindere, cătră Iudita o privire iute, provocătoare, care fu primită de cătră aceasta cu roșeață în obraz. Apoi Leon scoase înainte buza de jos, făcu ochi dulci... Distrîndu-se cu acest joc, nu băgă de seamă, cum dinaintea lui apăru un pahar cu ceai minunat, o ciudată cutie cu zahăr, al cărei capac înfățișa un berbec culcat pe iarba verde, două farfurioare cu dulcetuți din anul trecut și o păreche de turte cu mac.

„Berta, mi se pare, a înebunit, — se gîndi Leon Drei cu dispreț: ceai cu dulcetuți înainte de masă! Mi se pare, vor să-mi strice apetitul. Nădăduim că n'au să reușească. Refuz turtele, cu toate că-mi plac foarte mult, și dulceturile, — cu toate că îmi plac deasemenea mult“.

Dar toate trele îl priviră cu ochi atît de rugători, încît nu mai avu curajul să le jignească.

„Dracu să le ia! — se gîndi el din nou, am să le arăt eu că nici turtele nici dulceturile nu pot strica apetitul lui Leon Drei. Mare treabă, niște turte“.

— Poftim zahăr, — îi propuse Iudita cu o voce armonioasă, dar tremurătoare, luînd berbecul de pe cutia cu zahăr.

— Mulțumesc, — răspunse Leon Drei, aruncînd spre ea o privire iute ca fulgerul; și începu a mesteca stăruitor în pahar.

— Excelente dulcetuți, — aprobă el, adresîndu-se cătră Estera, mai ales astea de fragi! Dar nu-s rele nici cele de vișine. — liniști el cu blîndeță pe Iudita, căreia, în urma vorbelor lui, iute-iute începu a i se bate inima. Dar turtele? — se uită el la Betsi, — ce mai turte! De cele adevărate! Numai în copilărie am mîncat de astea...

— Tot de casă, — șopti Estera, — noi din prăvălii nu cumpărăm nimic.

— Și foarte bine faceți, — aprobă Leon Drei, neștiind la care dintre cele două fete să se oprească definitiv: la cea mai mare, sau la cea mai tînără; — azi pretutîndeni e numai falsificație. Parcă băcanul se gîndește la sănătatea consumatorului? — începu el să flecărească cu plăcere. — El știe să țină la punga lui... — dulcetuți minunate, — repetă el, hotărîndu-se deocamdată să-și îndrepte atacurile împotriva Iuditei, — ca „cea mai coaptă“, se gîndi el în glumă.

Betsi înota în fericire. Un musafir așa de neașteptat, conversația cît se poate de plăcută, fața înviorată a Iuditei, totul o extazia. Ascultînd răspunsul lui Leon Drei, începu să povestească iute și emoționată, cum s'a întîlnit ea cu dînsul întîmplător, cum a stat la îndoială, să se apropie de el, sau nu, — i se păruse un gentleman (aici Leon Drei făcu un gest corespunzător din umeri) — așa de impunător! Dar, desigur, a împîns-o soarta...

— Și-i strigai cu curaj,—continua Betsi, uitîndu-se la toți cu ochii strălucitori.— Și el a fost așa de drăguț! Doar am adus un salvator în casă,—continuă ea încîntată, ne vroidînd să bage de seamă, că Leon Drei, simțîndu-se jenat, vroia s'o facă să tacă,—un salvator, Iudita,—am să-ți spun totul imediat. D. Leon Drei acuma a devenit foarte influent. D-lui are niște legături în societate...

— D-na Serebreanaia, Petru Avramovici Rozen, Grigorii Matfeevici, Tetel și alții,—apucă să intercaleze Leon Drei.

— Grigorii Matfeevici și alții,—repetă Betsi întocmai, ne vroidînd să cedeze nimănui dreptul său de a se entuziasma, de a vorbi și de a admira izbînzile lui Leon Drei. Și iată că, mulțumită legăturilor sale, are să facă rost scumpului nostru Saul, poate chiar în viitoarele sale biurouri, cu o leafă foarte convenabilă. Nu-i așa Leon? Dar ce fericire are să fie, cît de bucuos are să fie scumpul nostru poet...

— Pe vecie, pe vecie avem să vă fim recunoscători! — rosti Estera; dar după ce surprinse privirea lui Leon Drei pe brațele ei abia-abia goale, se potoli până la alita, încît nu mai înrăzni să se amestece în conversație...

„Dece,—se tortura ea,—dece Iudita mă face să port bluze cu mînicile scurte? Ce nenorocire! Subt ce pretext să es eu, ca să schimb bluza asta oribilă? Iar d. Drei parcă înadins se uita la mînile mele roșii. Și cum să nu se uite, cînd sînt așa de urite?!...“

Leon Drei, după ce ascultă pe Estera, îndată se simți filantropul cel mai nobil din lume, care și-a închinat toată viața celor nenorociți, celor lipsiți de ajutor.

— Da,—zise el oftînd,—multă mizerie e pe lume. Nu odată mi-a sîngerat inima la vederea celor care pier în floarea vrîstei. Lui Saul al D-voastră, numai dacă merită,—și nu mă indoesc, că merită,—eu numaidecît,—și subliniez pe „eu“,—am să-i fac rost în viitoarele mele biurouri. Imi place să ajut lumea, chiar atunci, cînd nu mi-i așa de ușor; dar în cazul de față.. Și asta voi face-o cu atît mai bucuos,—adăugă el glumeț,—cu cît îți voi aduce o bucurie D-tale, surorilor și soției lui.

Iudita și Estera îl priveau ca pe o zeitate și dădeau din cap. Fiecare vorbă a lui le pătrundea până în suflet. Iudita era așa de mișcată de perspectiva, ce i-se deschidea lui Saul, încît își aduse aminte de admirabila poezie a lui,—veche, ce e drept,—„zăpușala“, care începe așa:

Obosit de zăpușală
Călătorul
Modest se ascunde
În umbră.
Dece amicul meu,
Tovarășul meu,
Nu vii
Din depărtare?

Leon Drei, după ce se arată ca filantrop, gustă din nou din dulceturile de fragi, mai luă din turte, ca să astîmpere gîditurile stomachului, apoi mîncă cu zimbet dulceturile de vișini, tot cu turte, și uitîndu-se la Betsi, scrise nevinovat pe fața lui: „D'apoi eu, Bertocico, cu plăcere ași mai minca încă două porții ca astea“...

Betsi înțelese gîngașul lui limbaj de minune. Dinaintea lui, după dispariția Esterei pentru o clipă, apărură din nou turtele și amîndouă felurile de dulcetuți, pentru care Leon cu mulțumire dădu din cap.

— Da, — zise el, înfigînd cu poftă lingurița în dulcetuți, — voi spune-o fără să mă laud, — sînt un caracter nobil. Așa-i firea mea. Asta are să vă spună și Bertocica, — o privi și rămase deodată mirat, cît s'a urîșit ea în capotul, care-i ascunde sarcina, cu buzele și nasul umflat. Dacă cineva a căzut, depildă, numaidecît îl ridic, nu pot să nu-l ridic, — urmă el, desfătîndu-se de impresia, pe care o produceau vorbele lui asupra ascultătorilor, — aici nu mă mai poate reține nimeni. Eu n'aleg locul, unde să samăn binele. Il samăn unde se întîmplă. mi aduc aminte, — urmă el, înghițind din dulcetuți și însoțindu-le de turte, un caz interesant, — subliniez un „caz“, cînd am salvat în același timp o familie întreagă: doi bărbați, o femeie, un copil și o bunică. Niciodată n'are să se șteargă asta din amintirea mea, și cît mi-au mai mulțumit! Bunica îmi săruta mîinile. Dar ce ai să zici dumneata despre asta, — se întoarse el către Iudita, — fixînd-o cu privirea. Ași vrea să aud părerea d-tale, anume a d-tale, — subliniez «anume». Numai gîndiți-vă: în același timp o întreagă familie, cinci persoane și mai ales această minunată bunică, — repetă Leon Drei, apropiindu-și cu încredere o a doua farfurioară cu dulcetuți.

Iudita, zăpăcită de întrebarea presantă, adresată deadreptul ei, putu să răspundă numai atita:

— Minunat, extraordinar; o astfel de faptă zugrăvește pe un om în totul!..

— Băgați de seamă, — continuă Leon Drei cu un ton nobil și mulțumit de răspunsul Iuditei, — că eu nu povestesc despre alte cazuri, nu mai puțin însemnate, numai pentru că sînt modest și nu pot suferi să mă întind asupra meritelor mele. N'am s'aduc de pildă întîmplarea, cînd aproape în glumă, aproape jucîndu-mă, am scăpat de sinucidere pe un colonel, — subliniez pe «un», — care pierduse la joc niște bani ai statului. Dar pe cine nu mi s'a întîmplat mie să salvez! Eu astea le fac adesea pur și simplu, cum se zice, în treacăt. Dumneata piei-dă-mi mîna, eu îndată te scap. Dumneata, de pildă, ai căzut în sărăcie? vin'o îndată la mine. Am salvat odată, — închipue-ți, — o firmă cunoscută, care se afla pe pragul bancrutei. Șiiți cum? Am șoptit colo două vorbe, am șoptit ici, am vorbit cu Nina Marcovna Serebreanaia, cu Petru Avramovici Rozen și — gata. Mulțumiri nu primesc. Am făcut, am uitat.

Intrase în rol până într'atîta, încît în clipa asta credea, și în firmă, și în colonel. Vorbea cu așa sinceritate și convingere, încît îl credea chiar Bertocica. Surorile mureau de plăcere.

Trecură cu încetul și la alte subiecte. Și Leon Drei nu se lăsă bătut nici aici. Ajunse vorba la nașteri, cînd se dovedî, că Leon Drei odată a primit copilul dela o femeie, care născu, „închipuiți-vă, chiar în stradă“, subliniind vorba dela „o femeie“ cu așa fel de înțeles în privire și în voce, că parcă asemenea lucruri s'ar întîmpla numai cu bărbați, sau se putea întîmpla și cu un bărbat.

Despre timp vorbea cu un entuziasm adevărat artistic, a-proba toate anotimpurile, cu o laudă deosebită se exprima despre primăvară, cînd apar, știți, legumele acestea surprinzător de proaspete, verdețurile acestea minunate, mielul tînăr, țaranul; cînd până și singele omului devine parcă verde. Soarele de vară îl numea erupția vulcanului ceresc. N'a uitat să poetizeze nici iarna: „Știți, cînd e gerul de crapă pietrele, iar tu te așezi colo în sania-troică, într'o blană bună, care își rîde parcă de ger, și zbori... și zbori... spre farmecul depărtării, presărat de zăpadă mărunță, ca de o pulbere de argint..“

Asupra acestor femei Leon Drei produse o impresie enormă, ca să nu zicem mai mult. Se întrecu pe el însuși, și trebuie să spunem că în toată odaia cel mai fericit era el însuși. Ascultîndu-se, nu-l venea să-și creadă urechilor, și se pătrunse de un respect adine pentru sine însuși.

„Dracu știe ce fel de om sînt eu,—se mira el, de sine însuși. Cine va fi putut crede, că la o ocazie ași putea eu să vorbesc așa de elocvent! Și cum vorbeam: curgător, solid, inteligent, fiecare vorbă la locul ei! Toate născocirile mele așa semănau a adevăr, că eu singur eram gata să le cred. Un om extraordinar! Dar cum juca natura în minile mele! Nu, eu mă pierd pe nimic. M'am născut orator, și-s gata să mă înșor cu o fiitoare de registre, care posedă milionul. Ce suflet venal! Iată de ce mă desprețuesc pe mine. Și totuși, bravo, bravo ție. Mi-ai făcut azi mare plăcere. Îți mulțumesc, dragă!“

În clipa asta, în antreu se auzi o tusa. Betsi, ca sub influența unei lovituri electrice, se ridică iute și cu o voce gîngășă exclamă:

— Dar eu aud tusa scumpului meu Saul! Noi ne-am luat cu vorba, și pe dinsul l-am uitat. N'am să mi-o ert niciodată.

Într'o clipă dispăru din odaie. După dînsa se ridicară îndată surorile. Leon Drei se mai gîndi, și hotărî să se scoale și el, dar mai mult pentru rol, decît din politeță. Îndată se arătă Betsi, tirînd pe Saul, zăpăcit până în ultimul grad,—și strigînd:

— Niciodată n'am să-mi ert, că am uitat de tine, scumpul meu Saul. Sînt o ingrată, o nedelicată! Nu mă scuza, — con-

tinuă ea să strige cu alintare și atîrnîndu-se de brațul lui. Merit măsura cea mai mare de pedeapsă. În schimb,—zicea ea, încîndu-se parcă de triumf,—uită-te... dar uită-te, pe cine ți-am adus eu. Pe d. Leon Drei, salvatorul nostru. A promis că-ți face rost în viitoarele sale biurouri, cu o leafă foarte bună. Salută, mulțumește, scumpul nostru poet.

Leon Drei stătea modest mai laoparte, lăsînd șiret capul în jos. Întîlnirea cu bărbatul unei foaste amante! Al naîbei de interesant. Nu-i ca întîlnirile cu bărbații amantelor lui bogate, mondene. Aceia îl protejau odinioară, acuma protejează el pe alții. Cu totul altă senzație! Afară de asta, în mediul de aici e un fel de simplitate biblică, ceiace schimbă cu totul lucrurile. Pe cînst, acuși am să mă emoționez până la lacrimi. Ce caraghioși și caraghioase simpatice!

Între acestea, Saul, cu cel mai blajin zîmbet pe față, înroșindu-se și împins de Betsi, se apropie de Leon Drei, cu stîngăcie îi întinse mîna și zise:

— Bucuros din suflet... bucuros din suflet... bucuros din suflet; apoi mormăi ceva neînțeles și zîmbi din nou cu bună-tate îngerească.

Dupăce sărută pe surori, disparu din odaie și mai puțin decît peste o minută se arătă din nou. Și se așezară iar cu toții la masă. Îndată începură să dispară farfuriile, paharul cu ceai, încă nebăut, cutia cu zahăr, împreună cu berbecul pe iarbă. Estera disparu în bucătărie, și se făcu tăcere, cum se întîmplă înainte de apariția unei gustări.

Saul Rozen, fericitul bărbat al fericitei Betsi, nu mai sămăna acuma deloc cu Saul de mai înainte. Se cam îngrășase puțin după căsătorie. Subi vestă acuma se desemna limpede pîntecele. Iși lăsase,—ca un adevărat poet,—părul lung, pe care îl pieptăna neglijent îndărăt. Niște favorite micuțe îi împodobeau fața. Pe lîngă asta a învățat să-și sucească cu iscusință virfurile musteșilor, ceiace la urma-urmelor ajunsese o nostimă deprindere, cu care veșnic se războia Betsi. Pensneul îl purta nu de nevoe, ci din ștregărie de poet. Distrarea era însușirea lui înăscută. Suficiența de poet se manifesta la el printr'un entuziasm ridicat, care însă nu-l făcea antipatic de loc. Oricine, dupăce ar fi stat cu el o clipă, ar fi putut spune îndată: un caraghioz simpatic. Îndeobște însă făcea impresia omului, care planează, departe de acest pămînt, plin de păcate, și numai zîmbetu-i delicat, aproape femeesc, care-i lumina fața, arăta, că încă n'a zburat cu totul.

Zîmbînd și aruncînd priviri amoroase spre Betsi, frățești și iubitoare spre surori, și prietinești spre Leon Drei, cu o voce înceată, dar, se înțelege, tremurătoare și emoționată, comunică tuturor, că pe ziua de azi a reușit însfirșit să scrie poezia, care,—ți-aduci aminte, Betsi, ți-aduci aminte Iudito,—«Zorile purpurii», care până acuma nu-i eșea de loc.

— Cum se poate,—exclamă, grozav de bucuroasă, Berta, —adevărat? Citește-ne-o chiar acum. Dumneata auzi, se adresă ea cu încredere către Leon Drei, care îndată zugrăvi pe fața lui o mirare de simpatie: «Zorile purpurii!» Și ce extraordinar titlu, nu-i așa, Iudita? Adică, zise ea cu foc, de ce nu te-a făcut soarta un moșier bogat, de ce a fost ea cu tine atît de nemi-loasă,—continuă ea cu o sinceră amărăciune, repetînd cuvintele, spuse odată de Iudita.

— Dar mie nu-mi trebuie nimic,—întîmpină Saul încet și cu demnitate. Tu judeci ca un copil. Felul meu de ocupații de loc nu m'au împedecat de a deveni poet.

— Tu întotdeauna ești mulțumit de toate,—rosti Berta cu un ton capricios, dar încîntată totuși de nobleța lui Saul. Dar eu te-ași fi făcut moșier, ași fi construit o casă cu o grădină, —mă rog, cum clădeau în vechime, —știi tu, Iudita, despre ce fel de casă vorbesc eu,—și scrie, scumpul meu, cît vrei.

— Toate astea sînt visuri,—răspunse Saul modest și fără a discuta,—dar iată și realitatea.

Aici arată spre Estera, care aducea două farfurii cu scrumbii de Olanda, frumos tăiate și atrăgător presărate cu ceapă verde. La vederea acestor scrumbii, împodobite cu verdeață și garnisite cu masline, Leon Drei, deodată se învioră, se dez-morți, parcă ar fi fost trezii din somn, — se cam plictisise de conversația soților,—își înghiți saliva și la moment se declară mare iubitor de scrumbii de Olanda: deși icrele proaspete păstrate în gheață sînt, se înțelege, mai bune; dar nici scrumbiile nu-s de lepădat.

— Eu nu știu,—spuse el din convingere, tare și din toată inima, nimic mai bun pentru o gustare, decît scrumbia de Olanda. Icrele sînt la urma-urmelor prea delicate, prea ușoare. Icrele cer o pregătire solidă pentru aparatul gustului. Icrele,—continua Leon Drei, parcă ar fi făcut o lecție,—n'au nevoie de rachiu, cu toate părerile curente. La drept vorbind, icrele ar trebui luate la sfîrșitul mesei. Aparatul gustului nostru la începutul mîncării are nevoie de ceva mai solid, de pildă chiar în felul scrumbiei asteia, de bureți marinați, de rachiu. Aici toate sînt la locul lor. În pahar rachiul alb și greu, ca mercurul, oțetul îndulcit cu unt, maslinele tari și netede...

Ar fi vorbit încă mult, dacă nu-l întrerupea Iudita, cu propunerea de a încerca gustarea.

Leon Drei, după obiceiul lui, alegea cu nevinovăție și parcă, fără să bage de samă, tot bucățile mai grăscioare, și cu încetul ajunse la cea mai bună dispoziție sufletească. Dar nu pîrdea timpul nici Betsi. Ea povesti cu deamănuntul și cu emoție despre întîlnirea întîmplătoare cu Leon Drei și despre toate celelalte. Saul o ascultă cu evlavie, se sculă, se duse la Leon Drei și în*tăcere, dar cu recunoștință, îi strînse mîna.

— Nu-mi mulțumi,—zise Leon Drei, neglijent,—pe mine

astea nu mă costă absolut nimic. Eu țin la oamenii cum se cade.

Iudita deabia se atîngea de mîncare; atît de mare îi era emoția. Aproape nu-și dădea samă, ce-i cu ea. Planurile cele mai fantastice îi coprindeau mințile. Sara asta ea o numea sara ei. Azi era sărbătoarea inimii ei, care de mult aștepta pe acela, căruia i se va putea da pe vecie. Ea se cufundă în fericire, fără să se gîndească, fără să întrebe, ce pedeapsă o așteaptă, ce nenorociri cheamă ea asupra-i. Această sufragerie eșea la terasa castelului, cu dînsul ea are să se întîlnească lingă iaz. O luntre micuță deja îi aștepta. Ea vedea lacheii în dosul celor dela masă,—bătrîni lachei ai bătrînului ei tată, răposat. Enorma sofragerie era scaldată în lumină. În firmă cîntă, abia auzită, o muzică, conversația veselă și rîsul ajungea pînă la urechile ei. Măștile căzură. Iată-l pe viconte Jacques de Morrua fratele ei, iată-o pe Jeana, soția lui, alături de ea Ivona, sora ei... dar iată-l și pe dînsul, elegantul, îndrăznețul Armand. Ce societate aleasă! Vocea lui Armand i se pare o muzică cerească. Fiecare privire a lui, ca un ascuțit de pumnal o străbate pînă în inimă. Fiecare vorbă a lui lasă o urmă dulce în amintirea ei. N'are să uite ea nici peste zece ani cuvintele șpuse de el. Nu, niciodată nu va uita ea privirea lui caldă, simpatică și totodată adînc omenească. Cum să nu fie ea recunoscătoare Providenței pentru o întîmplare atît de fericită? Cum să nu crezi în marea putere a destinului, care conduce evenimentele după voia sa. O, pînă dimineață are să petreacă ea în visuri dulci despre Armand al ei. Dar tăcere...

Semen Iușchevici

(Va urma)

Cronica feministă

Feminismul ar fi să fie, după noi, nu numai o mișcare de revendicare, ci și o școală de cultură socială pentru dobândirea sentimentului de răspundere și demnitate personală, celui de respect față de obligațiunile contractate de bună voință și de lămurirea îndatoririi de a nu ne împotrivi, zădărnice de altfel, idealurilor către care, vrînd nevrînd, se 'ndreaptă omenirea. O asemenea școală ar fi tot atît de trebuitoare și bărbaților...

Cît de puternică să fie o mișcare și cît de îmbrățișată o doctrină, ele rămîn fără prestigiu dacă nu au un ferment de purificare și de înălțare morală, rămîn simple sindicalizări de interese mărunte.

Mișcarea feministă merge încet, fiindcă n'are încă teoreticieni. Merge însă sigur; dovada o avem nu în cuceririle mărunte făcute în multe state de către femei—la noi e firesc să stăm locului—cît mai ales în apariția unei literaturi tot mai prețioase, în jurul acestei chestiuni.

Literați, sociologi, oameni politici, filozofi, în cercetările și studiile lor, ating și acest subiect, considerîndu-l ca o manifestare specifică a vremii, mai ales în urma războiului. Că mulți din acești cercetători privesc chestiunea dușmănos? Lucrul n'are însemnătate. Așa e mersul vremii. Mine poate se vor deprinde cu dînsa și-l vor fi cei mai puternicii apărători. De altfel dușmănia respectuoasă a unui om de talia lui Orlandi este cu mult mai măgulitoare și mai de preț decît incintărea și sprijinul a sute de inteligenți fără suprafață și fără a-dîncime. Calitatea nu poate fi niciodată învinsă definitiv de cantitate. Victoria aceștia rămîne absolut trecătoare...

Cercetătorii țărilor nordice sînt cei mai binevoitori, acei ai țărilor latine, cei mai protivnici. Bergson singur face excepție. Lucrul este explicable. Feminismul s'a născut în țările nordice, în atmosfera neguroasă și încărcată de misticism și de reverie, unde soarele e mai totdeauna răpus de nouri apăsători; în țările fiordurilor verzui și înșelătoare, unde viața exterioară este extrem de redusă, unde petrecerile și adunările șgomotoase sînt o raritate și unde viața de familie este ținta, ca fiind singurul adăpost al tuturor mulțumirilor.

În aceste țări viața sufletească este intensificată și complexă, meditația adâncă și prelungită. Analiza și disecarea problemelor morale, amănunțită și potențială. Aici se trăește puțin prin simțuri și foarte mult prin cugetare; deaceia femeia are oarece de cooborâ la rolul de jucărie ori de obiect de desfrui al semenilor săi. Aici femeia se bucură din vechime adâncă de stîmă și deplina considerație de tovarășă, și era firesc ca dînsa să facă cea dintăiu pasul trebuitor pe calea revendicărilor și să-și ceară drepturile de „om“.

Femeia latină nu-și are încă dobîndite în toate treptele sociale nici pe acele de tovarășă. Prea mare rol dă ea petrecerii—pe care o confundă chiar cu însăși ființa vieții—pentruca să-și mai rămie vreme și pentru meditare.

În afară de literatura filozofică și socială, constatăm și 'n cea beletristică o pătrundere a chestiunii feministe. Romancierii, dintre care unul dă mișcării o înfățișare foarte stranie, și cronicarii distinși prezintă în chip felurit lucrul, după talentul și autoritatea de care ei se bucură. Chestiunea feministă va primi un imbold spre izbîndă, ori va face un pas îndărapt...

La noi chestiunea stă pe loc; ne lipsesc cu totul teoreticianii. Lipsesc ei pentru chestiunile ce se discută de-atîtea decenii, dar încă pentru o importanță așa de recentă! Căci și chestiunea feministă, ca tot ce este la noi viață socială, nu-i născută din condițiunile noastre de traiu; ci o simplă imitare a apusului. Ea nu este nici o urmare firească a nevoilor economice ca 'n țările industriale, nici o etapă nouă a meditării, ca 'n cele nordice. Cu aceasta nu voim să spunem că ea n'ar coresponde unei nevoi reale,—mai ales în ce privește emanciparea civilă.

Cel dintăiu care a vorbit de feminism în țara noastră a fost, pare-ni-se, Gh. Asachi.

Tot Moldova cu prioritatea!

Femei care să fi îndrăznit a-l susține au fost Dora d'Istria și mai ales Sofia Hrisoscoleu.

Mi-aduc aminte ca prin vis de o revistă ce apărea în copilăria mea în format mare ca al „Convorbirilor“ de pe vremuri, cu coperta verde și cu titlul; „Femeia“, directoară, Maria (?) Flechtenmacher.

Cine a fost această doamnă Flechtenmacher, ce-a însemnat revista ei și unde a scos-o n'am aflat încă.

O contribuție însemnată a dat d-na Sofia Nădejde în „Contemporanul“, contribuție cu mult mai mult tact, cu mai multă pricepere și autoritate decît tot ce s'a făcut ulterior în această chestiune.

În beletristica românească, doar cîteva aluziuni răutăcioase. Să cităm ridiculizarea făcută de d. G. Marcu, drept salut întăilor studente ale Universității de Iași? Doar ca simplu document. Într'o piesă de teatru, foarte puțin izbutită, d. Marcu înfățișează o curte cu jurați, în care respectivele jurate împletesc la colțuni și vorbesc de cloște, iar *advocatele*, care de care mai svăpăiate și mai caraghioase, fumează, picior peste picior.

Ce șuerături strașnice la reprezentăție! Erau studenții care-și simțeau îndatorirea să apere viitorul.

E firesc că literatura dușmănoasă unei chestiuni să apară cea dintăiu. Mulțimii îi place progresul în hăpurele mici ca să nu-i strice deprinderile. Afară de aceasta ce-i mai lesne decît să prinzi caraghiosul, ba chiar să-l găsești și acolo unde nu-i? Tot ce nu pricepi, îți se pare ridicol și, Doamne, multe nu le pricepe omul!

Între cărțile dușmănoase feminismului, una apărută nu de mult, are tendinți vădite de combativitate: „Femeile, așa cum sînt”... Un titlu, „preț de reclamă”...

Am putea protesta împotriva generalizării, dar n'o facem. Formulele acestea generale sînt mai ușor de găsit, bătătoare la ochi și bune pentru vitrina dughenilor..

Cuprînsul volumului? Oglîndirea vîtiului, a destrăbălării, a ha-manlicului femeesc. O serie de inconștiente, de desmățate, de amora-le. Din nefericire, și repetăm cuvîntul, din *nefericire*, toate aceste tipuri pot fi zugrăvite după natură; în lume există femei de acestea și încă în mare număr...

Nime nu deplînge faptul că există, ca femeile înseși, deși poate că nevropatele să aibă în societate un rol anumit, acela de... răzbu-nătoare! Răzbu-nătoarele celor ce sufar pe nedreptul, dar asemenea rol nu ne interesează și-l nesocotim cu intenție.

Am zis că nu protestăm împotriva generalizării de pe coperta cărții, oricît ar fi ea de jignitoare pentru cele care nu intrăm în se-ria zugrăvită de ea, și aceasta din adîncă și sinceră compătimire pentru autor. O formulă așa de absolută, o generalizare așa de cu-prînzătoare dovedește la autor o stare sufletească de amărăciune, de desgust, de îndurerare, de sfîșiere, întemeiată, desigur, pe o experi-ență personală din cele mai nefericite. Acest om n'a avut norocul, în toată viața lui, să 'ntîlnească o ființă omenească printre femeile pe care le-a cunoscut. Soție, surori, prietne, mamă, toate au fost de același calibru. Amărăciunea autorului este o dovadă certă că i-a lipsit mama duioasă, devotată, i-a lipsit sufletul mlădios și cald mîngios și gata de jertfă care sprînjă copilăria și ne adună în a-dîncimile sufletului comoara de nădejde, de încredere, de îngăduință, de voe bună, de simpatie și bunătate, pe care cată s'o irosim în res-tul vieții...

Autorul volumului „Femeile așa cum sînt”... este desigur un ne-fericîț. Pentru el nu putem avea decît adîncă și sinceră compătimire.

* * *

Pe ce se 'ntemeiază credința atît de generalizată în o inferlori-tate intelectuală a femeii? Căci în țările orientale și mai ales la popoarele mongolice ea are înfățișarea unui postulat universal.

Pe experiența zilnică sigur că nu. La flece pas, și asta în toate treptele sociale, mîlînim femei a căror hărnicie, pricepere, vrednicie, tărie de suflet, prevedere, destoinicie, istețime, sînt susținătorii sta-tornici ai familiei, ba uneori și întemeitorii situației sociale a băr-batului.

Pe faptul că contribuția femeii în artă, știință și filozofie, în așa zisa cultură de carte, e minimă?

Faptul acesta este necontestabil. Femeia n'a produs în condițiile în care se găsea,—în alte condițiuni poate că producea. Nici sclavii n'au produs nimic cit a țînut robia, nici șerbii cit au fost sub stăpînul pămîntului. Să schimbăm condițiile și atunci vom putea ști.

În industrie însă, în șlefuirea moravurilor și 'n răspîndirea reli-iei, ele au contribuit destul...

Că femeile n'au dat nici un Platon, nici un Kant, nici un Bee-thoven? Cum zicea un domn nu tocmai nemerit reprezentant al su-priorității masculine...

Că și sint mulți pe lume Kant-ii, Beethoven-ii și Platon-ii! Cite unul la 5—6 veacuri! Se și cuvine să-i băgăm în calcularea mediocrei mulțimi!

Un singur argument, acesta peremptoriu și neștrămutat, se poate invoca: *principiul economiei forțelor*.

Să observăm lumea plantelor și cea a animalelor. Să cercetăm întinderile pământului și adâncimile mărilor: fiecare filnță își are darul ei specific, fiecare colț de pământ bogăția lui caracteristică și frumuseța lui osebită. Natura nu irosește, nu risipește darurile ei; ea nu dă toate formele, toate culorile și tot belșugul ei de farmec și de frumuseță aceleași individualizări unice. Ea diferențiază, osebește, multiplică, pentruca din diversitate să rezulte armonie deplină.

În virtutea acestui principiu, al economiei de forță în natură, putem afirma cu siguranță, cu deplină certitudine, că natura care a dat femeii darul de a crea oameni de geniu, nu i-a putut da și pe acela de a crea opere de geniu.

Alit numai că și argumentul acesta nu-i valabil decit pentru cazul cînd toți bărbații ar fi geniali...

Ana Conta-Kernbach.

Cronica socială

Charles Guignebert (chargé de cours à la Sorbonne), *Le Problème de Jésus*, Flammarion, 1920.

Dacă ar fi să căutăm un cuvânt atât de comprehensiv încît să definească, fără nevoia unui altuia, timpurile în care trăim, nici-un altul nu ar îndeplini mai bine slujba cerută, ca adjectivul *social*. În ce privește darea de exemple tipice pentru această afirmație, nu avem decît încurcătura alegerii. Acest adjectiv vine azi și primeste toată știința. Până și în matematici este tolerat (v. teoriile lui Poincaré, iar pentru Fizică ale lui Mach). Iar științele mai nouă, oricît de gelos și-ar apăra autonomia față de dușmanii mai apropiați, trebuie să-i facă loc rivalului sociologic. Teoria cunoștinții se explică prin societate, spune Durkheim² expropriînd simultan atât pe aprioriști cit și pe empiriști. Jumătate din Psihologie este socială (dacă nu toată), zice Janet în cursul său dela Collège de France, și în „Les contingences des lois de la nature” îl auzim pe Boutroux spunînd frumoasa vorbă: „Pentru a fabrica un om, tu însuși nu ești suficient”.

Teologia trebuia să primească și ea vizita acestui oaspe al timpului. Ultimele lucrări care se ocupă cu problema creștină combat, construiesc, atacă, răspund într'o atmosferă vădit sociologică. Considerațiunile de ordin etnografic, folkloristic, interpretare sociologică a miturilor și a culturilor, o concepție materialistă a Istoriei, și mai ales, nevoia de a se renunța la un Cristos - Persoană

1 Exemplu: Economia din ce în ce mai monetară; luptele socialiste; internaționalizarea piețelor, economicește, politicește și culturalește; mișcarea cooperativistă; solidaritatea datorită Creditului și finanțel care guvernează toată producția, acel gigantic socialism de stat pe care l-a creat războiul, etc. Iar ca mișcare de idei, dezvoltarea unor discipline cu totul nouă ca Economia Politică, Etnografia comparată, Sociologia, Volkerpsychologie, Științele politice, etc.; ideea solidaristă, ideea marxistă, etc. etc.

2 Les formes élémentaires de la vie religieuse, Alcan, 1916.

pentru a se mulțumi cu un simplu creștinism-apariție-anonimă, creațiune colectivă, unde factorul *individ* este considerat inutil și numai factorul-*masă* apreciat, — iată o serie de semne care ne învață că Problema lui Isus s'a supus și ea preferințelor intelectuale ale Științei contemporane.

S'ar putea susține că, în trecutul problemei, găsim aproape toate variantele interpretărilor de azi. Dar savoaarea model celei nouă, a sociologismului, face ca nuanțele de diferență să fie în realitate prăpăstii de deosebire.

Trei curenți își impart problema: 1) Teologia ortodoxă susține un Isus identic celui din textele sfinte. Despre această școală nimic nou de spus. 2) Protestantismul *critic* este pentru teoria simbulului de autenticitate al existenței istorice a Mântuitorului Impăjurul cărui simbul s'au altoit adaosuri străine. 3) Critica radicală, care contestă în mod absolut istoricitatea lui Isus și reconstituie creștinismul după concepțiuni personale.

Despre aceștia exclusiv se ocupă d. Guignebert.

Argumentele de ordin general sînt:

1) Toate scrierile, contemporane pretinsului Isus, nu pomenesc un cuvînt despre el. (Lucru mai cu samă bizar din partea lui Iosef cronicarul, care vorbește totuși de Ioan Botezătorul; cași cînd un istoriograf de pe vremea reformei ar fi putut fi complet informat despre Zwingle, ignorînd totul despre Luther.)

2) Literatura neo-testamentară (cele trei Evanghelii sau Sinopticele, acela a lui Ioan și Epistolele lui Pavel) cu interpolațiile sale vădite, cu contradicțiile, neverosimilitățile, anacronismele, cu licențele sale surprinzătoare în situarea evenimentelor povestirii, — nu poate constitui un izvor sigur de cercetare.

De aceia toată narațiunea nu este decît o *afabutațiune* (Kalthoff) 1, o simbolizare a credințelor timpului printr'un roman imaginar. Cit despre Epistolele pauliene, ele sînt pur și simplu apocrife (Kalthoff). După cum omul și-a făcut zeii, tot astfel și-a fabricat și Cristoșii; ar fi straniu ca celace a dat naștere celor dintăiu, să nu-i fi putut creia și pe ceilalți (Robertson). 2 Sinopticele nici nu vorbesc ca despre un om făcut Dumnezeu, ci ca despre un Dumnezeu făcut om (Jensen, 3 Smith, 4 Drews, 5) De altfel, toți Eroii mitologici sînt de această proveniență. 6 Dar dat fiind că toți acești autori refuză lui Isus viața, sînt obligați să-i inventeze una creștinismului. Iată principalele construcțiuni:

După panbabilonistul Jensen, creștinismul nu ar fi decît reed-tarea cultului babilonian al lui Gilgamesh care simbolizează un mit astral. Argumentele constă din cîteva analogii și multe semi-probe

1 Kalthoff, Das Christus Problem. Grundlinien zu einer Socialtheologie (Leipzig 1903); Was wissen wir von Jesus? (Berlin 1904). Die Entstehung des Christentums (Leipzig 1904)

2 Robertson, Christianity and Mythology (Londra 1900); A short History of Christianity (1902); Pagan Christ

3 Jensen, Das Gilgames-epos in der Weltliteratur (1906); Hat der Jesus der Evang. gelebt?

4 Smith, Der Vorchristliche Jesus (1911); Ecce Deus (1911).

5 Drews, Die Christumsmythe (1911).

6 Concepție neverosimilă mai ales după constatările făcute de Frazer în „Origines magiques de la royauté”, analizată mai jos.

filologice care fiecare în parte nu au nimic hotărîtor (autorul o spune el însuși), dar—lucru ciudat—toate laolaltă devin zdrobitoare. I s'a reproșat, și cu drept cuvînt (spune d. Guignebert), că are mania să studieze orice fără a „dega” să-și iasă din specialitate. Studenții din Dublin i-au răspuns în chip humoristic scoțînd o broșură în care citațiile de erudiție umpleau jumătate din fețe și unde era dovedit că *el, profesorul Jensen, nu există*, ci este pur și simplu o constelație personificată ulterior. Dar ce-l face ca teza lui Jensen să cadă definitiv, este că principalul din Evangheliile nu se găsește în legenda sa orientală, și vice-versa.

Robertson, Smith și Drews sînt pentru teza cultului *pre-creștin*. În diferitele secte heterodoxe evreești, mai mult sau mai puțin răscolate împotriva religiei mozaice oficiale, au apărut o serie de culturi disidente. Cultul lui Isus n'ar fi decît o totalitate de practici impregnate de o serie de influențe ne-naționale (grecești, egiptene, persane, indiene, asiro-babilonene, etc.), care se efectuau într-una din aceste secte separatiste.

Astfel, după Robertson, Creștinismul ar fi o dramă religioasă, un *mister* în genul saturnalelor, apărută înainte de data la care textele tradiționale plasează pe Iisus, dramă jucată înăuntrul sectei e-bionite sau nazarene; iar succesul, expansiunea mișcării s'ar datorî *tocmai lipsei* de originalitate a noii doctrine, similitudinii sale cu alte culturi. Grație acestei analogii cu practicile popoarelor pe unde a trecut, a putut creștinismul să se răspîndească.

Smith se servește de probe filologice. Cuvîntul Nazaret în-samnă „*acel care veghează*”, care apără, mîntuitorul, messia. Or, messianismul este cunoscut și practicat în Orient mult înainte de nașterea Domnului. Explicația succesului *acestui* messianism stă într'un fapt exterior lui: nevoia de monoteism a unei societăți „*encombrée de Dieu*” și influențată de filozofia grecească.

D. Guignebert se însărcinează să demonstreze că nici-unul din argumentele pe care se sprijină aceste construcțiuni nu rezistă analizei. Filologia furnizează mult mai multe probe în sens contrar, iar textele invocate sînt fie apocrife, fie disproportionat de posterioare în dată. În sfîrșit, cum remarcă Guignebert, pentru evangheliștii se obținează să se pretindă martorii oculari, cînd în realitate tendința naturală a oricărei religii este să se *îmbătrînească*, să-și împingă divinitățile într'un trecut cît mai înapoiat?

Teza cea mai interesantă este aceea a lui Kalthoff, șampionul așa-zisei sozialtheologie. După d-sa teologia curentă pornește cu o greșală fundamentală de metodă: grație unor texte indoelnice (noul Testament) vrea să explice faptele, în loc să procedeze invers, de pildă pornind dela studiul amănunțit al unei comunități creștine din Roma în anul 64, să explice, prin Creștinism, origina noului Testament. Adoptînd metoda aceasta din urmă, Kalthoff ajunge la concluzia că Creștinismul a apărut din capul locului la Roma, în sinul populațiunii proletare, unde Evreii erau în mare număr, și într'o condițiune materială neînchipuit de proastă. Mișcarea ar fi fost o grupare revoluționară, democratică și chiar socialistă împotriva capitalismului abuziv.

Principalele probe aduse în sprijinul construcțiunii sînt:

1) Asociațiunile de lucrători (collegia) erau suficient de organizate. 2) Populația evreiască din Roma era singura care întrunea

dupla calitate de a fi în același timp murlitore de foame și foarte cultivată intelectualicește. 3) Pasagiile socialiste din scripturi, unde există o vădită preocupare despre o mai bună repartiziune a avuțiilor. 4) Exploatarea agrară este colonatul, marea întreprindere, după cum reesă dintr'o parabolă; or acest regim este specific Italiei, și necunoscut de Palestina, o țară de mică proprietate. 5) Evangheliile nu par a fi traduse, ci redactate direct în latinește. 6) Pasajul: Dă Cezarului ce e al... Cezarului... etc.. 7) Caracterul universalist al Creștinismului, care contrastează cu egoismul șovinist al Evreilor.

Totuși, oricât de eloquent ar fi, întreg acest eșafodaj nu rezistă criticei. Guignebert începe prin a se întreba cum se face că o tendință revoluționară, care se reclamă din Spartacus, să se traducă într'o mișcare de resemnare, în cea mai caldă propovăduire a păcii printre oameni? În al doilea rând, e de ajuns să ne gândim la răpastia dintre superstiția politeistă a Romei și monoteismul creștin.

Apoi procesul psico-sociologic care ar consta mai întâiu din aceea că proletariatul roman a luat ca model de inspirație faptul concret al propriei sale mizerii, pe care apoi a idealizat-o într'o divinitate, pentruca în urmă, din nou, să o reconcretizeze la loc într'un om, Christos,—iată o operație mult prea complicată pentru a putea fi verosimilă. În al treilea rând este fals că ar putea vre-un pasaj din texte să ne dea indicațiuni asupra regimului de exploatare a pământului. Cît despre parabola cu „dați Cezarului...” nu dovedește nimic, pentrucă nu se va găsi nimeni care să conteste că moneda romană, cu efigia împăratului, avea curs legal în Palestina. În sfârșit, *Universalismul* religiei creștine este tot atât, dacă nu și mai bine explicabil în Palestina decât la Roma. Pe vremea aceea ortodoxismul evreesc era foarte sdruncinat și toate sectele, care mișunau în mare număr, erau puternic influențate de Umanitarismul filozofilor greci, academiă, porticul, stoicii și Plotin.

În schimb, spune d. Guignebert, toate probele rămase par a fi pentru opiniunea că Isus a existat. Mai întâiu pentrucă noul testament are mult mai puțin o fizionomie de *dogmă* decât de *biografie*. Vedem mereu un om care facearcă prin mai multe mijloace, printre altele prin acela al prestigiului pe care îl exercită exemplul vieții sale, să propovăduiască o nouă și vastă concepție care este aproape numai etică. Apoi nimic mai antidumnezeesc ca toate acele cuvinte prin care Isus își exprimă fallibilitatea și neputința. Falmoasa frază: „Dumnezeule, Dumnezeule, de ce m'ai părăsit” trădează o slăbiciune specific omenească.

Dar argumentul fundamental este că nimeni în primele polemici împotriva creștinismului, nu s'a gândit să-i nege existența: nici literatura talmudică, nici cea romană. În schimb, găsim pasagi unde acești adversari insultă pe Isus sau pe mama lui, coroborând astfel credința în realitatea lui. Niciodată însă nu i se contestă că a trăit.

Dar, spune d. Guignebert, dacă știința a reușit să dovedească istoricitatea omului Christos, dimpotrivă, ori și ce încercare de reconstrucție biografică este exclusă. Împrejurul simburelui de realitate s'au altot atâtea straturi compozite, încît încercarea trebuie părăsită. Cu aceasta, autorul se apropie de opiniunile așa zise „critici liberale”.

Acum, după ce am analizat sumar cele trei ordine de teorii: a) mitului astral (Jensen), a) precreștinismului dramatic (Robertson, Drews și Smith) și a) socialteologiei (Kalthoff), putem aprecia diferența între

aceștia și primul detractor ilustru: David Strauss. În principiu, explicația sa este identică celei dată de Kalthoff: o origină anonimă, colectivă a mișcării. Dar pe cînd pe acesta din urmă îl auzim vorbind de socialism, repartiția bunurilor, materialism istoric, infrastructură economică și legi sociale, la Strauss nu întîlnim decît o Umanitate cu U mare, care își împlinește opera sa de sinteză a antinomilor Suflet-Dumnezeu și corp omenesc-materie într'o înaltă conciliere metafizică al cărui simbol este creștinismul.

Același lucru despre explicațiunile anterioare și analoage cu ale lui Jensen și ceilalți. 1

După cum am spus la început, două decenți peste care a suflat vîntul gândirii lui Marx, școala de Völkerspsychologie, cea sociologică a lui Durkheim și mișcările socialiste, au făcut dintr'o problemă de erudițiune, o chestiune quasi de actualitate politică.

Ceia ce ne surprinde este că nimeni pînă acum nu și l-a imaginat pe Crist ca pe un stipendiat al clasei capitaliste, care să înăbușe mișcările proletariatului revoltat canalizîndu-le în direcțiunea unei resemnări beate și unui dispreț eroic pentru suferința fizică, permițînd astfel exploatarea lor mai departe. Exemplul ortodoxismului rus, care a fost principala armă a autocrației vechiului regim, ar fi sugerat un model și un termen de comparație. De asemenea s'ar fi putut surîde cu mult simț istoric văzînd cum consecințele propagandei începute de acel condotierii sui generis care ar fi fost Isus, cum urmările mișcării au depășit intențiile abilului avocat al plutocrației, și atunci s'ar fi fabricat repede o „lege de succesiune”, o lege istorică, sau s'ar fi aplicat pur și simplu legea heterogoniei scopurilor a lui Wundt.

Deasemeni, revoluția rusească pe care, se știe, au declanșat-o partidele feudalității, și care pe urmă s'a întors împotriva acestora, oferă prilejul unei exclamări favorite a cronicarilor: „Cum se repetă istoria!”

Durkheim, *La famille conjugale*, Revue Philosophique, J.-Fevrier, 1921.

Domnul Marcel Mauss, colaboratorul și nepotul regretatului Durkheim, ne anunță vestea tristă că marele sociolog a rugat pe prietenii săi, puține zile înainte de moarte, să nu dea publicității lucrările sale asupra familiei. Articolul de față nu-i decît concluzia unui curs despre evoluția familiei, ținut în 1892 la Universitatea din Bordeaux. În schimb, tot d. Mauss ne spune că în curînd va apărea în curînd o lucrare despre „Morala domestică” a cărei publicare a în-cuviințat-o Durkheim. Acest eveniment este o sărbătoare pentru toți

1 De pildă putem lua „La vie de Jésus” a lui Renan (a 5-a Evanghelle, cum a fost denumită) și „La folie de Jésus” a lui Binet-Sanglé ca să ne putem da încă odată sama de uriașa diferență între două concepții în principiu analoage.

acei care au avut ocazia să savureze toată finețea de gîndire a sociologului francez. Articolul de față ne face să întrevădem în lucrarea anunțată o serie de aplicații și adaptații științifice de cel mai viu interes.

Prin „familie conjugale” Durkheim înțelege familia de azi, unde singurul element durabil este *legătura dintre bărbat și soție*, în timp ce copiii părăsesc din ce în ce mai de timpuriu casa părintească. Un alt caracter al acestei ultime forme istorice a familiei este *intervenția Statului* din ce în ce mai mare. De altfel, spune Durkheim, este o lege istorică de o mare generalitate, care ne arată că volumul familiei variază în raport invers cu acel al comunității mai mari, al societății publice în care această familie trăiește. Astfel intervenția crescîndă a Statului este în același timp și cauză și efect. Codul civil este plin de asemenea dispozițiuni. Cea mai tipică este aceea care *interzice ruperea legăturilor de rudenie* între diferiții membri, lucru ne-auzit la toate celelalte forme anterioare ale familiei. O a treia trăsătură care dovedește *contractația* familiei contemporane este *scăderea în importanță a colateralilor*. Dar tendința care domină evoluțiunea acestei instituțiuni este, după Durkheim, o importanță din ce în ce mai mică atribuită *bunurilor materiale* ale familiei, în beneficiul afecțiunii pentru *persoanele* care o compun. Înainte vreme familia era mult mai mult o societate comunistă de bunuri decît o asociație platonice de persoane. Azi este invers. Astfel, pe cînd legăturile morale cresc, dreptul succesoral regrăsează. Dela infimă „rezervă legală” a codului Napoleon pînă la libertatea absolută de a testa și de a desmoșteni a legislațiunilor anglo-saxone nu este decît un pas. Dar, crede Durkheim, chiar acest stadiu va fi depășit în curînd de o societate care are aerul să suporte din ce în ce mai greu inegalitățile exterioare spre deosebire de cele interioare (valoarea personală) care vor alcătui pe viitor singurul izvor de diferență dintre oameni.

Dar atunci, se întreabă Durkheim, dacă posibilitatea de a lucra în vederea unei progenituri amenință să dispară, cărui scop își va consacra omul de aci înainte eforturile și munca? Omul care nu are alt scop în viață decît „El-insuși” nu poate trăi. Este o desrădăcinare care ucide. Care va fi atunci grupul mai durabil care va culege roadele eforturilor noastre și ne va da sollicitudinea pe care familia nu ne-o mai poate oferi?

Căsătoria poate răspunde parțial la această întrebare. O vedem fiind o formă mai solemnă decît toate celelalte acte ale vieții noastre. Aceasta este un simptom de creșterea ei în importanță. Pe de altă parte codul civil francez admite prezumțiunea legală a *comunității* de bunuri între soți. Alt simptom în același sens.

Dar căsătoria are o durată efemeră. Ne trebuie o instituție care să ne supraviețuiască. Aceste condiții nu le satisface, după autor, decît *asociațiunea profesională*. Ea va înlocui, în colaborare cu *căsătoria*, familia de altădată.

Recapitulînd, putem spune că familia are tendința de a se *contracta*, de a primi o intervenție crescîndă a Statului, de a neglija din ce în ce mai mult elementul *real*, bunurile, pentru acel *personal*, moral și că toate acestea se fac în beneficiul căsătoriei care ese întărită.

Sir James George Frazer, *Les origines magiques de la Royauté*, Paris 1920, Paul Genthner.

La prima vedere poate părea stranu ca în singura țară europeană, unde regalitatea și-a păstrat aproape intact ceremonialul majestuos al timpurilor trecute, să apară o carte unde să se demonstreze că strămoșul oricărui împărat a fost un cavaler de industrie, un fel de Domn Pîkman antic, un scamator și un șarlatan. Dar întimplarea, nu e decît în aparență paradoxală. Mai întăiu pentru că lucrarea d-lui, Frazer are un caracter de seriozitate științifică absolută, vecină cu erudiția, ce face înlătură orșice comentarii de actualități politice. În al doilea rînd, pentru că ea ar constitui mai degrabă o pledoarie pentru, decît contra regalității.

Autorul nu poate fi străin publicului sociologic. El și Durkheim sînt recunoscuți ca cei mai competenți și mai virtuoși cunoscători și interpretatori ai vieții popoarelor primitive. Și dacă lui Frazer îi lipsește talentul compunerii și cea dialectică pasionată a adversarului său francez, în schimb posedă un humor de așa bun gust, încît nu contrastează supărător cu gravitatea subiectului și cu gravitatea, în principiu plicticoasă, a unei lucrări de erudiție.

Sir J. G. Frazer crede că origina regalității este în magie. În capitolele II și III rezumă ce face a spus pe larg în cartea sa „*Le rameau d'or*“, unde definește magia: prima încercare a omului de a sintetiza și aplica legile care cîrmesc fenomenele naturii. De unde o magie teoretică și una practică, o *Magie-Știință* și o *Magie-Artă*.

Legile fundamentale sînt: *Homeopatia* (analogul dă naștere la analog) și *contagiunea* (două lucruri care au fost în contact continuu și acționează unul asupra celuilalt, chiar după ce contactul a încetat). Iar practicile fundamentale sînt: *vrăjitoria* (magia pozitivă) și *interdicțiile* (sau Tabu) (magia negativă).

Această știință falsă a dat civilizației două daruri neprețuite: Știința adevărată, și pe Rege, care, după Frazer, a reprezentat cel mai mare factor al progresului.

Intr'adevăr. Dacă populațiunile din centrul Australiei au rămas atît de înapoiate, aceasta se datorește în cea mai bună parte faptului că acolo nu întîlnim decît foarte rar șefii tribali. Tribul este cîrmuit de un senat compus din șefii diferitelor sale clanuri totemice. Frazer numește acest regim *Democrație* și *Gerontocrație*, expresiuni nu tocmai fericite. Prima, e ușor de înțeles pentru ce. A doua, pentru că nu calitatea de a fi cel mai bătrîn este cerută, ci, pur și simplu, oamenii prea tineri sînt îndepărtați de la funcțiunea de cap de clasă. Dacă am vrea să întrebuițăm o formulă de efect cum îi place lui Frazer, am spune mai curînd că tribul e condus de un *cenaclu de intelectuali*, căci toate căpeteniile de clan se recrutează printre cetățenii care *gîndesc* (bine sau rău) asupra legilor naturii și își însușesc puterile acesteia întrebuițîndu-le în folosul comunității.

Dimpotrivă. Populațiile care dovedesc o primă urcare pe scara civilizației sînt acelea care au reușit să evolueze de la oligarchie la monarchie. Astfel sînt aborigenii din Americi, din Melanezia, din Africa. Acolo întîlnim, aproape fără excepție, căpetenii de trib care nu datoresc ocuparea magistraturii supreme decît faptulul că știu să poruncească ploaiei să cadă și animalelor vătămătoare să renunțe; care știu să fecundeze pămîntul, să tîmăduiască bolile și să învingă pe

vechi în războaie nu numai cu armele, dar și grație unor procedee mult mai literare.

Se pune atunci întrebarea: Dat fiind că toată teoria lor (magia) este eronată, atunci aplicațiunile acestora nu pot fi decât foarte ineficace. Și în cazul acesta cum reușesc monarhii să se mențină pe tron?

Printr'o serie de mijloace. Primul îl furnizează natura însăși, în cărui regularitate în manifestări sfirșește prin a servi și cauza dinastiei. În al doilea rând superstiția neînchipuit de înrădăcinată a supusului. Dacă Majestatea Sa dă un ordin elementelor și acestea se fac că nu aud, sălbatecul, în loc să se răscoale, se mulțumește să socoată că darurile aduse curții nu au fost suficiente. Atunci aduce altele, și apoi altele; până ce... ploaia cade (probabil din alte motive), sau epidemia încetează. Inutil să adăogăm că cu cât suveranul se face mai mult rugat, cu atât serviciul, când vine, apare mai important. Așa încît, grație prestigiului său necondiționat asupra poporului, neputința nu numai că nu e o cauză de discredit, dar, dimpotrivă, un prilej de consolidare pentru tron și de sporire pentru tezaur.

Firește, însă, că dacă experiența se repetă prea des, imbecilitatea șefului sfirșește prin a fi dezvăluită. De aceea, cea mai bună garanție de durată pentru scaunul domnesc este abilitatea de care dispune proprietarul, cu alte cuvinte gradul său de rea-credință: dacă e cinstit, este pierdut. Numai șarlatanul se poate menține, putînd lucra pentru propriul său succes, dar, lucru ciudat, și pentru interesul Umanității și al Progresului. Într'adevăr, numai la adăpostul sigur al minciunilor scamatoriei, el va obține liniștea și reculegerea necesară observațiunii, pentruca, încetul cu încetul, să poată găsi adevăruri adevărate. Mulți călători se minunează cînd văd cum, sub o formă în același timp acrobatică și solemnă, unii din acești mistificatori au făcut descoperiri științifice surprinzătoare.

În sfirșit, ultimul procedeu de apărare al Puterii este organizarea unei armate cît mai invincibile. Cînd tribul a ajuns la acest stadiu, de monarchie imperialistă, progrese nouă pot fi făcute. Astfel curcerile vor permite relațiuni economice și politice mai complicate și mai superioare.

Iată, deci, o primă evoluție. Dela regișorul confederat al clanului (Australia) la șeful de trib, dela oligarchie, la monarchie.

Evoluția continuă. Patru factori intervin: 1) Șeful, grație prestațiunilor poporului, se îmbogățește din ce în ce, asigurîndu-și posibilități de independență și acțiune crescînde. 2) Funcțiunile laice, civile și militare, încep să reclame o nouă separație a ocupațiunilor, o mai economică diviziune a muncii. 3) Superstițiile slăbesc în putere, truc-urile cusute cu ață albă încep a fi rînd pe rînd demascate și astfel apare o *criză a credinței*. 4) În sfirșit *magia cedează Religiei, vrăciul preotului, spiritele totemice—Divinității*. Iar acțiunea directă este înlocuită cu *implorarea mediată a zeului*. (Frazer dă exemple sugestive de populații care se găsesc în această fază de tranziție).

Pas important, care face să intervină în istoria civilizației personajul care va juca un rol atît de important: *Dumnezeu*. De aci înainte vor exista *Preoți* care să facă rugăciuni, și un *Rege-Dumnezeu* care să le audă.

In acest stadiu, se găseau (și aci părăsim Ethnografia pentru a intra în Istorie) Faraonii Egipteni, Impărații Asiriei și ai Caldeei, Fiul cerului din China, Mikadoul Japoniei, Regii Greciei și Regii Romei.

Asupra acestora din urmă autorul insistă mai mult. De altfel punctul de plecare al lucrării este un templu al Dianei așezat între un crâng și un laz, la Nemi, pe dealurile Albei. Se știe că Alba a fost, înainte de Roma, capitala celui mai puternic stat din Italia, și că Roma nu a avut decît să-i continue splendoarea. Autorul crede că acest templu dela Nemi era reședința regelui Alban, Regele-Dumnezeu *Virbius*, soțul divin al Dianei. Acest monarch nu era alt decît personificarea lui Jupiter sau Ianus, sau Dianus (Junona, Ianus, Diana și Joe sînt unul și același lucru, după concluziile ce se pot trage din cercetările filologice, coroborate de toate particularitățile pe care le prezintă templul dela Nemi puse în relief de autor).

Regii Romei reprezintă deci, cel de al treilea stadiu al evoluției monarhiei, rezumînd pe cele anterioare. Regimul succesiunii la tron era foarte ciudat; jumătate electiv, jumătate ereditar. Regina era totdeauna o domnesc, zeiță a priorii, iar soțul era ales, pentru calitățile sale fizice și morale, din mijlocul plebei, și nu era decît decît zeu prin alianță. Deosebirea între acest regim și cele anterioare, ale monarhului-vrăjitor, este că în loc ca puterea să fie exercitată de un fost om de rînd grație unui arivism de ordin special, în nota-față avem un arivism de Don Juan parazit, căruia i se încredințează numai funcțiunea de a întreține buna dispoziție a Reginei și de a asista la corvezile solemnităților oficiale, rămînînd ca puterea reală să o albă *Patricienii*. Dar valoarea personală a unui Numa, Tullus Hostilius și a altor citorva regi (mai destoinici decît acei al căror nume Istoria le-a uitat) — a dat naștere la o *incercare revoluționară: înlocuirea succesiunii prin femei cu cea masculină*. Această tentativă putea reuși sub Tarquin Superbul care avea avantajul de a se bucura de dreptul la tron *atît prin femei* (soția sa era fiica lui Servius Tullius) cît și prin bărbați (era fiul sau nepotul lui Tarquinius Priscus). Dacă izbutea, Regalitatea putea face un salt colosal, un salt de 500 ani. Dar i s'a întimplat o aventură analoagă celeia a regelui Danemarcei care a crezut în imbecilitatea prefăcută a nepotului său Hamlet. Primul consul al Romei Luc. Iunius Brutus scapă de mefiența lui Tarquin grație unui procedeu identic, simulînd o sărăcie cu duhul care îl făcea să pară inofensiv. Și astfel, încercarea de revoluție monarhică, pe punctul de a reuși, stîrnete o contrarevoluție reacționară mai puternică din partea patricienilor, care, ajutați de comedia primului Hamlet al Istoriei, răspund printr'o mișcare conservatoare, printr'un fel de *frondă*. Aceasta din urmă învinge, și de atunci încep în Istoria Romei Analele Consulatului: Caracterul reacționar al acestei mișcări apare până și în instituțiunea *magistraturii anuale*, care ar fi putut fi luată drept o inovație. În fond nu e decît revenirea la o veche, foarte veche tradiție, care era în concordanță cu dorința patricienilor de a limita cît mai mult puterea capului Statului. Iată care era cutuma: După concepția magică, sufletul, afară de caracterul invizibilității, era cu totul asemănător corpului. Deaceia nu trebuia să se lase regele să îmbătrînească, pentru a-l păstra intacte forțele după moarte în folosul obșteșc. De aci pornește instituția rituală a *regicidului* ale cărei vestigii le găsim în

sărbătoarea saturnalelor din timpul Imperiului, cind soldații alegeau dintre ei un rege, care timp de cîteva săptămîni avea dreptul să facă lucrurile cele mai licențioase, pentruca la sfîrșitul sărbătoarei să-și taie singur beregata pe templul lui Saturn. Cutuma *Regifugiului* este o atenuare a celei dintăiu (Regicidul). O altă atenuare o avem în concursurile atletice (tournois, combat singulier) ale regelui cu rivalii săi (probabil jocurile olimpice au început prin a fi consolidări sau schimbări de domnie). Insfîrșit, tot în legătură cu anualitatea scaunului, avem tradiția „championului” păstrată în Anglia până la Eduard VI.

Din toate acestea se vede cite piedici a avut de întîmpinat acest factor de progres care este *monarchul*. Desigur că unul din principalele roluri ale *armatei* a fost să scape pe rege de *uzurpatori*, cărora vechile credinți totemice le dădea în principiu *dreptul* de a înlocui oricînd pe șef.

Recapitulînd, evoluția regalității după Frazer a urmat această cale: Rege-Scamator, Rege-Dumnezeu și Rege pur și simplu. Faptele și raționamentele aduse de autor fac până la un punct plauzibilă această concepțiune, deși dă tuturor fenomenelor studiate un caracter mult mai mult finalist-psihologic decît obiectiv-sociologic. Acest de al doilea punct de vedere nu trebuie nici el exagerat, cum o face Durkheim, dar nu rămîne mai puțin adevărat că o bună metodă de cercetare ar trebui să înceapă cu el, recurgînd numai accidental la aprecieri de ordin psihologic, care sînt foarte periculoase, căci sîntem veșnic tentați să privim lucruri petrecute acum cîteva mii de ani cu ochii unui cetățean din 1921.

A. Suchianu

Dintr'un carnet de voiaj

Londra

Oraș monstru, enorm, gigantic, fantastic... Mormane de clădiri extraordinare, de toate stilurile, de toate formele, afară de cele nimerite. Orașul negustorilor, bancherilor, luxului și mizeriei neînchipuite; al ceții, umezelii, vânturilor, miștelor, reclamelor, untului, mincării: orașul materiei.

Oraș fără operă, fără berării și cafenele, fără bulevarde, fără copaci pe străzi, fără plete; cu drept cuvânt cel mai urât oraș din lume,—cum declară Oscar Wilde. Sirme aeriene îți scrijelă vederea. Reclamele te zăpăcesc; cuvintele *Pears* și *Bosril* te obsedează. Gazetele miroasă a ceață și a mușegaiu. Intrările caselor sînt păzite de lei cu gura căscată. Din cînd în cînd întilnești, rătăcite din țările soarelui și luminii, ornamente și statui, aruncate, amestecate, încurcate. Turnurile bisericilor sînt după același model oribil, fără proporții armonioase, imitînd catedrala St. Paul, construcție imensă, lăbărțată, datorită talentului de arhitect al astronomului Sir Christopher Wren din secolul al șaptesprezecelea. Cupola acestei catedrale, inspirată de cupola Sfîntului Petru din Roma, domină toată imensitatea formată de cea mai mare capitală a celui mai mare imperiu. Și în răceala și izolarea ce ți-o dă orașul, găsești un punct de sprijin, cînd dinspre Tamisa, în ceață, se desprinde în depărtare silueta acestei cupole.

La stradă, casele arată fețe hidoase, murdare de fungingină și cu borte în loc de ferestre. La clădiri monumentale, linii și forme întortochiate și marcarea extrem de pronunțată a liniilor verticale. Iar la casele de locuit, găsești dealungul străzilor, ziduri întregi fără o mulură, fără cea mai mică ornamentație, întrerupte numai de golurile exasperante, lăsate de uși și de ferestre. Cartiere întregi de locuit, cu pensioane (boardinghouse), în jurul lui British Museum, sînt construite din astfel de case uniforme, monotone, cu intrările la bucătăriile din subsol pe trotuar, înconjurate de grilaje greoaie și revoltător de neestetice. Strada londoneză nu este înfrumusețată de fațadele clădirilor, nici însuflețită de ansamblul lor și de armonia proporțiilor. Luxul străzii și viața în apartamente sînt preocupări franceze. Împărăția Englezului este gospodăria, interiorul, *home-ul* lui. Estetica exteriorului nu-l interesează, nici la case, nici la orașe.

nici la îmbrăcăminte. Otele colosale sînt vâpsite alb, tocmai în orașul ceții, umezell și al fumului. Domnii umblă cu joben și ghetre albe; iar hainele cucoanelor arată cele mai imposibile combinații de culori. Cal înțepenit, fintini decorative fără apă; mica statuie a lui Carol I se pierde lingă colosuri de clădiri și lingă enorma coloană Nelson, în virful căreia e cocoșat Nelson, *comme un rat empalé au bout d'une perche*.—după expresia lui Tajne. De treci pe lingă această coloană și ai nenorocirea să-ți ridici capul ca s'o privești,—ești pierdut: vinzătorii îți dau asalt, căci te-au simțit că ești străin. De aceia, cetitorule, să faci „pe Englezul” pe lingă această coloană, cînd te va duce norocul să calci prin Trafalgar Square.

Orașul, în loc de piețe, are squaruri. Limba engleză nici n'are echivalent pentru cuvîntul „piață”. Din cînd în cînd, unele suprafețe de teren înconjurate de străzi nu sînt clădite și atunci se împrejmuesc și se amenajează în mici grădini publice. Acestea sînt squarurile. De multe ori ele sînt puse la dispoziția numai a proprietarilor vecini. Pentru public, Londra are vestitele parcuri. Ca toate lucrurile din acest oraș, și parcurile vor fi imense: ele ocupă două mii de hectare. Pela intrări întilnești grupuri liniștite, serioase, ascultînd oratori populari, care tratează subiecte foarte variate: umanitate, ateism, evoluționism, versete din biblie, brichete pentru țigări, etc. Alături auzi coruri religioase însoțite de dansuri semi-epileptice. În interior, pe larba veșnic verde din cauza umezell, pasc oi și se țin meetinguri socialiste, sufragetiste, cu oratori sulfi pe estrade improvizate. Și în depărtare, clocotul orașului imită vuetul cascadei Niagara.

Strada e întotdeauna animată: „cab”-uri, automobile, sandwichmen cu reclame în spinare, procesii de sufragete, vinzătorii de ediții speciale de gazete anunțînd rezultate sportive. Dar mai ales strada e încărcată de masivele și floroasele autobuse, cu imperlala ticșită de reclame. Berlinul e orașul tramvaelor, Parisul al automobilelor, iar Londra al autobuselor. Și e o minune cum se evită nenorocirile în această învîlmășală neînchipuită. Căci nu există piețe pentru înlesnirea circulației și mai toate străzile se tae în unghiu drept. Regularea circulației e lăsată pe sama dibăclei sergentului de stradă.

Pe trotuare trec domnii tăcuți, serioși, înjobenați, înmănușați, fără expresie, fără gesturi, cu mîndria omului activ, care se excită muncînd. Ei n'au vreme de pierdut, nu flanează, nu „cască gura”, nu simt nevoia să admire silueta vreunei clădiri. De raze de soare, de jocuri de lumini și umbre, nu se poate pomeni în clima Londrei. Să-ți ridici capul spre cer, n'ai ce vedea decît nouri de ceață și de fum. Nu degeaba Englezul are două cuvînte pentru cer: *sky* și *heaven*. Aici ești lipsit de spectacolul măreț al apusului de soare și de fiorul neliniștii al ceasului tainic de *aprinsul lumînărilor*. Peisajele englezești din muzee și galerii vor fi deasemenea în ceață.

Din milioanele de clădiri ce formează orașul, numai trei construcții merită o mențiune specială; palatul curților de justiție, de un gust îndoeinic; clădirea parlamentului, care din anumite puncte oferă perspective impunătoare și abațiu Westminster, care ocupă locul de onoare. * Centrul comercial și de afaceri este *City*, foarte animat numai în orele de biuro, de altfel fără teatre și musichall-uri.

* În Holborn se mai înfilnesc clădiri de stil vechiu englezesc, alături de micul magazin ce are inscripția *The Old Curiosity Shop*, immortalized by Charles Dickens.

La Est, se întind cartierele sărace; la Vest cele bogate. La periferie, se găsesc vilele cele mai confortabile. Cu cit te depărtezi de oraș, cu atit abundă mai mult frumusețile naturii: pajiște, verdeață, parcuri.

În țara care a dat lumii tehnica edilității publice, capitala ei va fi, desigur, un oraș din cele mai salubre. Subt strada bine consolidată și totdeauna curată, circulă metropolitanul și *tubul* londonez. La Berlin, din cauza nivelului ridicat al apelor subterane, metropolitanul se află imediat subt pavajul străzii. La Paris, tunelul metropolitanului este la o adâncime, care permite boltirea lui, ca la pivnițe. Englezul, mai practic, are și metropolitane de mare profunzime (până la 80 metri). Traseul lor nu va urmări rețeaua străzilor și nu va ține samă de pivnițele și fundațiile clădirilor, nici de canalizarea orașului. Acesta este *tubul* Londrei, cu tunelul ovoidal. Stațiile lui nu se vor găsi pe stradă ca la Berlin și Paris; ci vor ocupa partere întregi de clădiri, din care ascensoare colosale te coboară la nivelul trenului. Deși opririle în stații durează numai câteva secunde, Englezul nu se mișcă din vagon, decit în momentul cind trenul s'a oprit și în ordinea depărțării dela ușile de eșire. Străinul se recunoaște imediat prin nervozitatea ce o manifestă dela apariția persoanelor. La *Charing Cross*, trenul aerian apare la înălțimea primului etaj. Subt podul căii ferate, circulă pe cheu trăsuri și automobile, iar alături de cheu se mișcă vapoarele Tamisei. Subt pavajul cheului se află metropolitanul, iar în adâncime se încrucșează la nivele diferite, tunelurile *tubului*. Trenurile circulă cu viteză mare, cu ferestrele larg deschise. Curentul ce se formează astfel se suportă greu de orientali; mai ales că exemplul călătorilor te silește să stai în vagon, fără pardesiu și cu capul descoperit.

Politeța te obligă să declari frumoasă, vremea oricât de mizerabilă și la întrebarea „ce mai faceți?” să opul aceiași întrebare. Librăriile etalează volume de proporții respectabile, cu subiecte practice și utile atit pentru viața materială, cit și cea sufletească. În *Times*, se cere dreptate pentru femei: femeile nu trebuie numai să se supună legilor, ci să contribuie și la întocmirea lor; se cere egalitate pentru femei, căci munca lor e mai puțin plătită decit a bărbaților, afară numai de cărți și tablouri. Iar la „*musichall*”, un comic cetește din broșura care cere Interzicerea învățării alfabetului la femei și cîntă romanța la modă; *You made me love you, I didn't want to do it.*

Pretutîndeni grupuri de inițiale: L. C. Y. M. C. A. insamnă: London Central Young Men's Christian Association. Fumezi: B. D. V.; W. S. P. T; W. C. N. Ial tramvaiul L. V. T.; L. C. C.; M. E. T.; sau trenul L. S. W. R., etc.

În tot și toate, un singur element impune Englezului: mărimea. Londra are suprafața județului Vaslui; cu străzile ei puse cap la cap faci drumul dus și întors dela Paris la Petersburg. Ești considerat nenorocit, dacă n'ai înălțimea de un metru și optzeci de centimetri. Jurnalele scriau: Little (micul) Poincaré! Little (mica) M-me Poincaré is a dear!

Se 'nțelege că nu e destul a vorbi despre un oraș, numai despre aspectul lui exterior; căci după banala vorbă a lui Taine: esențialul într'o țară este omul...

Cînd am părăsit patria lui Newton și Shakespeare, ochii mi se schimbaseră: tot depe continent mi-a apărut mic, prăfuit și vestejit.

Recenzii

A. Steuerman-Rodion, *Frontul roșu*, Institutul de arte grafice „Viața Românească”, 1920, Prefați 10 lei.

Volumul cuprinde 139 de sonete postume, rămase pe urma neuitatului Rodion, și strinse sub îngrijirea d-lui Eugen Relgis. Sonetele sînt aranjate în volum după o oarecare clasificare, bazată pe subiect, și poartă patru mari titluri de capitol: 1) „În holar cu moartea”, impresii din războiul nostru, însemnate pe marginea frontului; 2) „Strigări în pustiu”: apeluri la umanitate și iubire de oameni; 3) „Clipe de rîgaz”: însemnări variate și 4) „Colul penajilor mei”: sentimente de familie, cu dorul de cel de-acasă a celor de pe front, puternic acolo ca groaza celui din urmă om care ar rămînea pe pămînt.

Rodion a scos pe vremuri mai multe volume: „Sărăcie”, „O toamnă la Paris”, „Spini” etc., care s'au adresat altei generații decît celei de azi. Poeziile lui lirice de atunci ne-au rămas în amintire ca parfumul unei flori pe care am purtat-o și noi la bulonieră, și pe care astăzi o păstrăm presată în suflet. Și dacă reminiscența unor versuri din acele volume, pline de sentimentalitate și simplitate, ne urmărește și-acum în unele ceasuri, însămnă neîgăduit că a fost și un interpret al unei mulțimi de oameni, că a fost un poet.

Volumul apărut astăzi după moartea lui, scris în sonete, moralizător și concis ca niște parabole, trece și el de generația și preocupările generației de până astăzi însemnînd un prolog al unei mișcări intelectuale pornită pe calea umanitarismului. După atîta războiu și atîta ură, sufletul izolat și singur se simte așa de slab și irosit că-și caută un sprijin reciproc în iubirea de oameni. Ca după certele în amor, cînd dragoslea revine cu patimă îndoită și energie nouă.

Prin volumul acesta, Rodion care a fost un om civilizată și cult, e un precursor al ideilor de umanitate și dreptate răsădite în mormintele de groparii celor morți în războiu.

Rodion a fost o fire extrem de delicată, de-o sensibilitate maldativă, cu o construcție sufletească închinată spre meditare, sentimentalitate, milă. El nu a fost un contemplativ. Cea mai mică întimplare din viață îl impresiona adînc, — nu privea niciodată nimic cu-o psihologie de simplu spectator, — sufletul lui suferea pentru toate nenorocirile și pentru toți nenorocii din lumea asta. Din acest punct de vedere el stă alături de Traian Demetrescu și St. O. Iosif.

În ziarul „Opinia” din Iași, Rodion a publicat ani de-arîndul, în fiecare zi, însemnări în proză, care uneori erau adevărate poeme, iar alteauna un imn de bunătațe și de milă. Într'un fapt divers, într-o informație primită de toți cu o egoistă indiferență, el participa cu tot sufletul lui, și așa de adînc încît găsea alteauna accente puternice:

de înduioșare. Rodion era parcă pornit să facă lumea mai bună. S'a sinucis nu numai fiindcă îl copleșeau suferințele lui, ci și fiindcă l-a răpus durerea omenirii întregi, pe care n'o mai putea suporta cu conștiința și sufletul lui. Și oamenii deveniseră așa de răi!

„Ași vrea să-l văd pe cel din urmă om
Cum seamănă la suflet și'n cuvinte.

„De-o rămânea la fel ca și'nainte
L-ași vrea să piară spînzurat de-un pom!“ etc.

(Genus Homo)

Rodion era medic: Această profesiune care te face să pășești de-alteia ori pe alătura de moarte și să analizezi suferința cu microscopul, nu l-a dus pe Rodion la cinism filozofic sau la o concepție pur materialistă a vieții, care împinge uneori prin scepticism la barbarie, ci din contra i-a exasperat sensibilitatea.

„Frontul roșu“ cuprinde alitudinea unui atare suflet în fața războiului: Melancolie profundă ca în „In anul trisii“, „Sfârșit de August“ în care poetul presimte în țipetul cocoarelor ce pleacă desnădejdea că nu s'or mai întoarce niciodată. Revolta reținută cu strigăte spre o dreptate care trece dincolo de viață, ca'n „In întirirul Oneștilor“:

„Ce nedreptate! Prea sîntei avari
Cu morții neștiuți și holnari,
Cu cei ce - vii ori stînși - nu au cuvînt.

Iar dac'au singerat pe acest pămînt,
In gropi lăsați-l cel puțin mai răi:
Dați mortului un semn și un mormînt!“

Denegarea oricărui Dumnezeu, uneori cu amărăciune, alte ori cu cinism (ex. Ehoș), din care cităm terținele celui de al doilea sonet:

„Bicisnice, Ehoș, zeu nullt,
Nu le trimiți nici leac, nici ușurare,
Și-i crunt războiul lor, - e indoit!

Cui poate ajută un zeu ce n'are
Nici regi, nici popl, nici oaste, nici altare,
Nici bunuri ale lumii de 'mpărșit“, -

și „Nu le ruga“, în care dă povețe copilului său:

„Eu nu ți-ași da povețe să te rogi,
Nici să te 'nchini la ceruri și la zei,
In noi e mîntuirea, nu în ei;
Nu în biserici, nici în sinagogi“.

Iar în tot volumul un suflu de umanitarism care explică alitudinea autorului în fața războiului.

Unele bucăți însă au un caracter de „cronici“ prea pronunțat, ca versurile ocazionale:

Rodion și-a însemnat în aceste 139 de sonete notițele lui de războiu. Le-a cizelat așa pentru a uita nopțile insomnie care-l chinuiau, dar le-a însemnat cu o sinceritate unică față de sine însuși.

Grupul ultim de sonete adună sub titlul: „Colțul penajilor mei“ are motive culese din scrisorile „de-acasă“, dela „Iovarășă“ lui. Sentimentele acestea de familie nu sînt în deobște obiectul unei inspirațiuni poetice, fiindcă uneori trebuie prea mult curaj artistic, și apoi aceste sentimente sînt prea legale de cele mai multe ori de o viață pe care o purtăm ascunsă n noi. Scrise pe front însă, aceste bucăți de evocare sentimentală, venite din locul pe unde se trece așa de ușor de moarte, înduioșează prin omenescul lor simplu, și prin sinceritatea

lor. Sînt înduioșeloare ca niște scrisori de familie pe care le recitești.

De-acolo, viața de-acasă părea o fericire. Rodion însă nu se putea să nu mărturisească și dezamăgirea reinlăncării, așa cum o face în „Satira Păcii”, în care „penșii” lui nu-i pot da mulțumirea din viață pe care un om ca dînsul nici nu o putea găsi vreodată. Și mărturisirea aceasta o face cu mult sarcasm chiar la adresa lui.

Rodion n'a fost prea mult preocupat de partea artistică, deși tot volumul e scris în sonete. A vrut să dea mai mulți un crez al sufletului, pe care l-a și dat, ca'n evanghelii, simplu, și numai rare ori cu viziuni de poezie descriptivă, cu imagini. El descrie, nu celace vede în afară, ci celace poartă înăuntru. Se ocupă de sentimente, nu de conțururi pe care să le transforme în material poetic.

Citez viziunea reușită, ca aceasta:

„In clocot surd, fierbind ca'n iad, nici cînd
N'auzi un zgomot mic. un trup căzînd, —
Iar luna se 'nroșește 'ncelînel.

Ea scaldă 'n raza-i cîmpul de măcel
Și-albeața-i bea, de-asupra-i luminînd
Culoarea sîngerosului pastel”, —

(Pictura)

În care se poate adăoga terțina ultimă din „O vie” și terținele din „Cu trenurile'n zbor”.

Așa a rămas în acest volum sufletul delicat al lui Rodion, atunci cînd într'o nopțe și-a chemat singur somnul de veșnicie și a adormit pentru totdeauna cu fruntea'n mîni, pe bișou.

DEMOSTENE BOTEZ

• **L. Blaga**, *Pașii Profetului*, Editura Insitt. de arte grafice „Ardealul”, Cluj, Prețul 14 lei.

Ne poartă mereu pe drumuri nebătătorite, renunșînd la armoniile ușoare pe care vîntul imitației îl suflă darnic din toate părțile, preferînd să'ntrîzie în oarecare asprime colțuroasă, neisprăvit în formă, ambițios să-și coplească singur pietrele pentru templul său. D. Blaga e filozof în același timp cași poet; s'a coborît în adîncimile lucrurilor spre a da artel sale baza unei gîndiri proprii, spre a lărgi cu un ecor de viață lăuntrică poezia care se preocupă doar cu desăvîrșirea structurii exterioare.

D. Blaga reprezintă un moment de reacțiune al fondului asupra formel, aceasta din urmă devenită o preocupare aproape unică în poezia curentă și de aici nevoia de a cerceta în domeniul filozofic, sufletesc, social. Dar din cercelările sale revine cu negașuni; conțesă evidența și linței care luminează doar la cișiva pași în jurul nostru, pe cînd mai departe dăinuește înlunericul absolutului; noaptea misticismului însă, își dă pullța de a presimți o lumină nouă, de a fi creator, — și creașunea e o nevoie vitală a spiritelor spontane, puternice.

Concentrarea sa de gîndire, lipsa elementului sonor din versurile sale, cași a jucăriei strălucite a rimei, pe care n'o înțilnești decit ici, colo, înlimplător, ritmul său neascultător, neregulat, dau o înfășișare puțin obiciniuită strofelor, cu un pitoresc particular.

Dar poezia din „Pașii Profetului” nu e intelectualizată, cu toată cultura care se tăinuește în fundul ei; un dar de intuiște remarcabilă îi dă culoare și accent, ne oferă imagini, comparașii originale:

In soare spicele își în la piept grăunțele
 Ca niște prunci ce sug,
 Iar Timpul își întinde leneș clipele
 Și aștește între flori de mac
 ...la ureche îi ține un greer.

In Păiașenul ne dă una din acele gingașii de simțire pe care numai la Francis Jammes o întâlnești: Pan, zeul îmbătrânit, înstrăinat pretutindeni de domnia crucii, nu-i mai rămâne decât un singur prielin: un mic păiașen, care țesuse pînza în urechea lui; dar cînd, cloplindu-și un fluer, zeul vede pe spinarea păiașenului o cruce, „tresări îndurerat — păiașenul s'a ncreștinat“.

Idela se ncheagă însă domnitoare, cu proporții cosmice, în poemul dramalizat „Pustnicul“, unde acel ascet de barbară înțelepciune își disprețuește, își urăște într'atita trupul, încît pămîntul revoltat îl ascunde, împrăștiindu-i oasele, de nu-l mai poate regăsi în ziua judecării de apoi. Lucifer al d-lui Blaga încarnează toată ironia batjocoritoare a lui Mefisto din Faust și însuși Teologul nu e altul decât conștiințiosul și doctoralul ignorant, Wagner, pe cînd concluzia, deși de un scepticism personal, nu e departe de cea a lui Goethe, din Faust.

Realizarea ideii, mai ales în poeziile de cătră sfîrșit, îndreptățesc așteptările în direcția poeziei filozofice, poate chiar și a dramei de idei.

CORA IRINEU

Bucura Dumbravă, Ceesurii Sfinte, Editura „Carlea Romînească“, 12 lei.

Sentimentul evlaviei slăbirește atît de puțin în domeniul literelor noastre, încît inspirația cuceritoare a Bucurei Dumbravă mai că nu-și găsește precedent. Și nu trebuie să'nvinuiți sărăcia cultului ortodoxiei răsăritene, a căruia profuziune de motive nu așteaptă decît a fi deslețită din ureare, ci mai curînd indiferența religioasă a romînilui.

Lirismul „Ceesurilor Sfinte“ nu e propriu-zis religios. Nu are nici nalvitatea domoală a credinței, nici accentul extatic, vibrant, al imnului, dar e stăpînit de pietatea culesă din rugăciune și din contemplație, din dorul unei lumi supra-pămîntești și te fură cu vraja gîndirii și a cuvîntului; te zmulge din crezul materiei.

În gîndul Bucurei Dumbravă stăruie mereu o întrebare, răscolind adînc lainele creațiunii, o întrebare care caută mai mult înspre origina răului, a scăderilor, a înjosirii făpturilor, decît în spre procesele cosmogonice; căci legile fizice care robesc ființa omenească nevoilor trupului și slăbiciunilor lui, o înlănțuiesc contingențelor, o supun boalei și morții, sint: „un blestem de care mi-e rușine“. Dar ceta ce trebuie să ne răscompere din scăderile acestei naturi, amestec de carne și de spirit, nu este durerea, flacăra izbăvitoare a suferinței; nu e dumnezeul care s'a asimilat omenirii în pinea și în viaul cumințaturii. Divinitățile „Ceesurilor Sfinte“ planează ignorînd și disprețuind durerea, în transcendența lor majestoasă, integră, amenințătoare.

Prin munții slîncoși ai Caucazului sau ai Libanului, prin pădurile parfumate cu esențe puternic mirositoare, prin vînt, prin peșteri, la izvoare, nu întâlnești nici fauni, nici driade, nimic din cortegiul vesel și deșuchiat al lui Pan; doar un zburător învins de mindria și credința unei pămîntene, linjește lipsit de victima căutată. Pretutindeni se'ntrupează făpturile grave și severe din epopeia Genezei. Iriel, Adamantor, Uriel, înconjurați de nourii arzători, în haine de lumină, cu glasul de tunet, pe cînd Raharnon și Satanael, cărora nu li s'a erlat nimic din vlna genială a curiozității și a nesupunerii, copleșiți de osînda inițiată, rătăcesc prigoniiți de același desin arbitrar și crud.

Ingerii, eroii, profetii, sînt de aceeași neîndurată vîrtoșe și tot alît de intranșigenți față de poruncile supreme, cași în vechea scriptură. Nu cunosc îndoiala, nu sînt obosiți de nemurire ca ai lui Vigny și nici curiozitatea, nici dorul de pasiune nu-i cercetează și nu i-ar face să exclame: „Hommes plus dieux que nous, vous les connaissez la volupté de s'oublier soi-même et d'aimer!” Și toți farmecele seducătoarei Lill izbuciră să-l fure pe hieraticul Iriel și Adamantor însuși căzu în mreșile blestematei fericiri omenești. Dar cînd durerea, de care sînt fatal legate aceste bucurii, veniă să încerce, ca o urmare firească, pe glorioșii cavaleri ai Cerului, îndrăzneala pămîntenilor, care prin femei se'ncumelară să atragă pe ingeri în legăturile lor vînovate, fu crud pedepsită. Vina ingerilor nu fu socotită ca o cădere; numai oamenii pămîmiră, și poporul fu ispășirea cruntă, mai puțin justificată, a păcatelor în jurul cărora toate teodiceele se'nvîrtesc într'un amelior cerc vicios.

Autoarea „Pandurului” reînnoște desconsiderația biblică a femeii, a femeii care se supune „robiei pe care o numii dragoste și care face asemenea chiar pe soția unui viteaz cu o cățea sau o leoaică silită să nască”. Dar femeia-spirit sau femeia-inger, pe care o sublimează din învrăjbirea cu „urăcioasele” legi organice, din amestecul inextricabil de virtuți și de patimi, de dușoșie și cruzime, de ignoranță și rafinament, plutește treală, îndepărlată, tot alît de lipsită de intimitate cași florile pe care le descrie toluși cu o arță, cu o cunoaștere de amănunt inovatoare în literatura noastră. Vrea să ignoreze instinctul obscur care le face să se gălească în grăștile formelor și ale culorilor, neaslimpărul nebănuit al așteptării lor nemlșcate, dorul pe care-l exprimă parfumul lor, cînd discret, cînd cu violență, beșia amoroasă care înfioară această lume tăcută în ritmul unor nervi nevăzuți.

Același filc genezic stă în frumusețea florii, cași a femeii, iar îngustimea ei de gîndire, slăbiciunile ei, sînt strîns legate de dușoșie, de suferință, de soarta ei, care a hărăzit-o durerilor lumii.

„Ceasurile Sfinte” schițează încă odală în opera Bucurei Dumbravă același gest hotărît de izolare în sanctuarul naturii și al cugețării, de îndepărtare dirză a socialului, chiar în momente cînd crizele lui sînt alît de adînc strigătoare. E o icoană care nu vrea să redea viața trăită, individualitățile, ci numai ceia ce e veclnic, marel, în ființe, simbolizat pentru idela filozofică, pe care o desprinde prin acțiune anecdotică, prin legendă, prin alegorie. De aceia personagiile se zugrăvesc în linii mărite, sumare, în emulație cu proporțiile naturii. Sînt tipuri decorative de panouri care să împodobescă o vastă, somptuasă sală de primire, unde nu-ți este îngăduit să înfirzii peste sferul de oră al etichetei și unde domnește o neîntimțitate severă.

Dar „Ceasurile Sfinte” sînt, în același măsură, ceasuri de slăvire ale artei, într'o curățenie neîntimțată de senzații moi, leneșe, fără de armonii vagi, plutoare, unde emoția nu se exprimă nicăeri fără de ajutorul acțiunii și al imaginii, unde stilul e de un dinamism acuzat, de un desen pictural, cu precizări vizuale mai ales. Ceva prea dogmatică poate în dragoslea adevărului, ceiace face ca balanța lirismului să se plece mai mult în spre idee decit spre simțire, să se trăducă în lumină și evidență, logică și nu în vagul neguros al misticismului.

Un geniu impersonal stăpînește în cerul spre care ne înfoarce privirea: Răziunea, Desăvirșirea, căuțind spre noi din depărtare ca un crin trufaș, rece, străin.

CORA IRINEU

P. Poni, membru al Academiei Romine, *Statistica Răzeșilor*. Ediția Academiei Romine, Librăriile „Cartea Romînească” și Pavel Suru, Bucureșți, 1921. Prețul 20 lei. Un volum de 220 pag.

Într'un rînd stînd de vorbă cu unii din răzeșii dela Buciumeni, în județul Suceava, despre satul și pămînturile lor, pe care din vechi zile, tocmai dela Alexandru Vodă cel Bun, cu uric drept le aveau, am aflat interesante și dureroase lucruri cu privire la istoria despoerii lor treptate și a scăderii lor necontenite pînă în zilele noastre.

— Bătrînii noștri au fost mai cuprinși decît noi, îmi spunea un gospodar lînăr. Aveau pămînturi și vite de îndestulare. Și după cît ne-a rămas dela ei știre, cei vechi au fost și mai cuprinși și mai bogași. Azi am rămas ca într'o vînzanie, în vatra satului, înlăuntru șanșului pe care l-au tras în jurul nostru cei care ne-au despoiat...

În adevăr, vechea moșie dată popei Iuga și urmașilor lui se înlîndea într'un larg hotar tocmai dela apa Moldovei pînă la a Șomuzului, cale de o jumătate de poștă. Iar astăzi șanșul de hotar strînge de-aproape și înăbușă sîrcelele gospodăriei și livezile care au mai rămas.

Într'o cărticică tipărită de d. Artur Gorovei, cu numele *Istoria vieții mele* și cuprinzînd amintirile lui Teodor Virnav, boer moldovan, — se vorbește într'un loc ceva despre boerul Ciurea, proprietar la începutul veacului XVIII în hotar cu Buciumeni, acel care s'a străduț mult pentru reducerea ticăloșilor de răzeși. De aceste proceduri — ademeniri și înșelăciuni, — îmi pomeneau și răzeșii de astăzi cu care stăteam de vorbă.

Răzeșii sînt singura nobleță a neamului și pămîntului nostru. Aceasta o dovedește și regretatul istoric Const. Ciurescu, care lămu-rește că nobil era sinonim cu stăpînitor de pămînt. Cum răzeșii sînt mai vechi decît descălécătorile, nobleța lor poate fi pusă înaintea multor „neamuri” care se fălesc cu blazon și se bucură azi de bunurile lumii aceștia. Răzeșii aveau firește conștiința nobleței lor; ei se socoteau „neamuri”. Își spuneau „cucoane”; nu se amesleau cu clăcașii; aveau o semelie și o îndrjire vrednică de originea lor de oameni liberi. Pe această slăbiciune a lor, fudulia lor răzeșească, — își întemela de pildă Ciurea metoda lui de despoiere. Poștea la curtea lui pe cuconu' Ionică, ori cuconu' Gavril, — răzeși dela Buciumeni, — îi cîntea cu cafea și cu cluboc, îl încinta cu vorbe bune și le pregătea cu dibăcie surparea și pleurea. Așlăzi, pe vechii scoboritori dela 1400 și dela Popa Iuga cu greu îi poți deosebi, în năcazul și sârăcia lor, de alți năcăjiți muncitori ai pămîntului acesluia.

Cînd mijloacele de încintare și de dibăce înșelăciune nu izbîndeau, se întrebunajau alte proceduri. Cei mari ai lumii mergeau pînă la încălcarea sînică. Au fost domnitori — cum se arată în *Statistica* d-lui Poni — care prin hotăriri samavolnice au deposedat pur și simplu, fără drept, fără pricină, fără milă, fără omenie pe vechii și vrednici răzeși din Vrancea, Dorna și Tighieci.

Veacuri întregi, — XVII, XVIII, XIX, — s'au zbatut răzeșii în procese fără sfîrșit, cerînd dreptate și milă dela voevozi. Zădarnic. Istoria acestor vremuri a cunoscut, însă a lăsnut cea mai oribilă crimă socială: despoierea răzeșilor. Din cercetările care încet-încet es la lumină, al impresia că asupra pămîntenilor liberi din țara aceasta s'au așezat niște străini cu suflet sălbatic — ca Spantolii în Mexic — care au procedat fără nici un scrupul la zdrobirea și despoierea pămîntenilor. Dezechilibrul vieții noastre economice și sociale — pricinuit de căderea aceasta a proprietății mijlocii și de lipsa burgheziei indigene — este opera hoștel sistematice a boerilor vechi din veacurile trecute.

În *Statistica Răzeșilor* a d-lui P. Poni, comparînd datele de azi cu cele pe care le-a găsit d-sa în documentele dela începutul veacului XIX, sfîrșitul acestui proces se vedește deplin. La 1830 erau mai mulți răzeși decît astăzi. În 90 de ani au dispărut sate întregi; altele au fost

găsite sate de clăcași la 1864. Ingenuncherea unei întregi clase se desăvârșește.

Și totuși... Din *Statistica* d-lui Poni se poate vedea că tot au mai rămas în țara noastră destul urmași ai vrednicilor oameni liberi de odinioară. În tot cuprinsul vechiului Regat afară de Dobrogea — se găsesc peste 300 000 familii răzeșii. În 1912, 26%, adică mai mult de un sfert din populația Regatului erau răzeși.

Constatarea aceasta este dintre cele mai interesante.

Sila și arbirarul au lucrat sute de ani împotriva acestei clase a neamului nostru. Și totuși n'a izbutit s'o distrugă deplin. Un sfert din populația rurală a Regatului vechiu este urmașă a nobleței pămîntene. Și cine cunoaște pe răzeși, știe câte calități de energie, și vrednicie și demnitate au mai păstrat ei. La acest număr însemnat de răzeși din vechiul regat se mai adaugă acum răzeșii și mazilii din Bucovina și Basarabia. Răzeșii și mazelii din Moldova dintre Prut și Nistru s'au bucurat un veac, sub domnia rusească, de un tratament mai bun decît la noi; drepturile și privilegiile lor au fost respectate; au gospodărit înlinse și înfloritoare. Satele de răzeși și mazilii din Soroca și Orhel, pe care le-am văzut în vara anului 1919, mi-au lăsat o frumoasă impresie despre purtarea lor...

Clasa aceasta de oameni vrednici, conștienți și mindri de trecutul lor, din punct de vedere moral și social-politic mai ridică decît *vecinii* lor, nu merită oare o deosebită atenție?

După sila și faful veacurilor trecute, a venit nepăsarea prezentului. După 1864 oamenii aceștia n'au mai existat. Au fost lăsați să se viardă. Și cu toate acestea cea ce au luptat cu Ștefan-Vodă împotriva dușmanilor din afară, cei ce au luptat veacuri împotriva cumpliiilor lor dușmani dinlăuntru, au dat dovadă că ar putea fi astăzi un sprijin la ridicarea țării. Ei ar fi indicați să formeze acea proprietate mijlocie, a cărei lipsă o simțim crud. Ei sînt vechi cultivatori de grădini, vii și livezi, au avut lazuri, mări și prisăci; au crescut vite bune; au locuit în case încăpătoare cu gust imbrăcate; s'au simțit oameni și au învățat carte la bisericile lor; au păstrat amintirea trecutului și s'au ținut dîrzi împotriva claselor conducătoare și asupritoare: altele calități de ordin economic și sufleteș, care ar trebui să atragă asupra lor atenția celor ce vor să pue temelii Romîniei nouă.

Prețioasa carte a d-lui Poni este plină de cifre. Cu toate acestea deșteaptă multe gînduri și sentimente. Este un început de lumină într'o chestie așa de obscură și așa de lăsală în părăsire, iar îndărătul cifrelor și tabelelor ei statistice se simte bînd în inima unui călător luminal și înțelegător patriot.

M. SADOVEANU

Claude Farrère, *Les condamnés à mort*, Editeur Flammarion

Un roman nou de Claude Farrère în vitrinele librărilor mă împetește întoldeauna. Cînd dedesubtul numelui lui un titlu nou, îmi revine îndemnător în minte gîndul celorlalte romane celte. Impresia puternică și bizară ce mi-o lăsase acel: *Fumée d'opium*, alit de deosebit de capitolul respectiv din *Paradis artificiel* al lui Baudelaire, bolprîn grația exotică a acelei lumi chinezești și psihologia curioasă, bolprînă a fumătorilor nevropaji, m'a îndemnat să celesc și pe celelalte. Delicata și dutoasa povestire din „L'homme qui assassina”, teribila „La maison des hommes vivants”, care mi-a lăsat mai multe zile în minte groaza unui vis urit, și celelalte: „Mademoiselle Dax jeune fille”, „La bataille”, „Quatorze histoires de soldats”, „La dernière déesse”, nu mi-au schimbat părerea. Mi-au rămas din ele impresiuni de ascunse și delicate

procese sufletești, puse imperios dintr'odată și rezolvate cu finețe și toluși dramatic, impresiuni de țări calde, de atmosferă exotică aduse de fostul ofițer de marină din călătoriile lui pe mările Orientului îndepărtat. Mă atrăgea vraja stilului fin, cizelat, de povestilor meșter, un stil întoldeauna potrivit subiectului, complexând atmosfera lui.

Știam că nu voiu înfrîna probleme grave de filozofie etică sau socială, ori de psihologie feminină, care îndeamnă la scris pe cei mai mulți din scriitorii de azi. Nici descrierea banală, realistă a vieții, cu intenții de salivă, nici romantismul sonor, pedant și gol al veacului trecut, nici senzualismul aproape pornografic al decadentismului ultimelor decade. Mă bucuram întoldeauna de fâgăduiala câtorva ore de distracție plăcută, de impresiuni nouă, bizare și exotice.

Cu noul roman, Claude Farrère explorează lumea viitoare. Intră în literatură cu basmele Chinei mitologice din „Fumée d'opium”, era sortit, venind spre zilele de azi, să treacă hotarul prezentului în necunoscutul mine. Toți cei care au încercat să citească în cartea indescifrabilă a viitorului, profesii fantaziști, ameșiți de gazele doctrineilor sociale la modă, vedeau o lume transformată, o societate comunitară, oamenii schimbați fiziologicște, cu o altă mentalitate, cu alte obiceiuri. Claude Farrère vede o accentuare a puterii capitaliste, o dictatură a capitalului, căruia progresul științei îi pune la îndemână mijloacele cele mai puternice de stăpânire și de apărare, restul omenirii rămânând aproape același. Tipurile create sînt asemănătoare oamenilor de azi, ai Americanilor așa cum îi cunoaștem, fiindcă acțiunea se petrece în America, cu o dezvoltare mai mare a celitășilor ce deosebește chiar astăzi sufletul american de cel european.

Acțiunea se petrece pe la 1990 în America. James Mac Head Vohr, omul griului, e miliardar de vre-o 80 de ori, este guvernatorul unei societăți care furnizează pinea pentru întreaga Americă, lucrînd-o în uriașe fabrici care ocupă treisute de mii de lucrători. E un tip hotărît, energic, un american în toată puterea cuvîntului, lipsit de sentimentality, din stofa celor capabili să facă miliarde, iubindu-și însă până la idolatrie pe unica fiică. Unul din foștii ingineri ai societății, și iubitul fiicei guvernatorului, vine în mijlocul lucrătorilor ca delegat al comitetului anarhist, pentru a îndemna pe lucrători la revendicări și grevă. Greva fiind declarată, guvernatorul insiștează niște mașinării, care înlocuiesc lucrătorii. Aceștia, rămași pe dinafară, dau un asalt contra uzinei pentru a nimici mașinele-mini. Guvernatorul ia măsuri de apărare. Un Francez, șeful laboratoarelor, descoperind mijlocul de a nimici dela distanță materia organică, vie, e gata să pue în funcțiune mașina-i asasină. Dar guvernatorul află că fiica lui e în mijlocul greviștilor, lingă iubitul ei. O scurtă luptă sufletească: dacă nu acționează, adouăzi 400 de milioane de oameni vor fi fără pine, dacă dă ordinul de ucidere, fiica lui va fi omorîtă. Un ordin scurt, răgușit, și în cîteva clipe întreaga masă de oameni a dispărut, ca evaporată și fiica guvernatorului cu ea.

E o nouă concepție a lumii viitoare: mașinele și forțele naturii vor lucra pentru oameni. Cine știe dacă nu e mai probabil!

O. ALEXIU

Tristan Bernard, *L'enfant prodigue du Vésinet*, roman, Edit. Ernest Flammarion, Prix 7.50 fr.

Fabula fiului rătăcitor este cunoscută. Sătul de supunerea părintească, copilul înimos pleacă să-și caute singur împlinirea dorințelor, cu nepuțuță de împlinit în casa tatălui. Procesul psihologic e simplu: Părintele atîngînd maturitatea, găsindu-și rostul în viață, își condensează cunoștințele despre raporturile lumii exterioare, în axiome

educative. S'au zdruncinat în cele din urmă postulatele lui Euclid, Newton, bazele geometriei și mecanicii raționale; însă un postulat educativ, trebuie să rămie veșnic, pentru atât care l-a câștigat cu primul muncii lui! Instrucția, mediul, etc... deschid copilului orizonturi nouă, nebanute sau neadmise de logica părintească. Lucrul este firesc, și cere progresul.

Din momentul în care deosebirea de vederi între părinte și copil se accentuează suficient, ca soluțiunile ce le dau acelelași chestiuni să lovească adinc libertatea uneia din părți, se pune problema delicată: părintele netolerind „noile păreri“, copilului îi rămie alienativă: fiu supus, cinstit sau ipocrit, — adoptă convingerea părintelui, ca să-i fie lui bine și părinților lui, sau fiu rătăcitor — își ia toiagul pribegei. Bine-înțeles, lucrurile nu sînt alit de simple. Cîți părinți, mai mulți copii și tot mai multe conviageri!

Fiul rătăcitor însă, e unul singur! Are curajul să părăsească adăpostul părintesc, dar nu are energia să poată trăi deaparte de cei care l-au îngrijit până atunci; și după un șir de isprăvi, mai mult sau mai puțin romantice, se întoarce acasă. Fabula cere ca părinții să-l primească în prag, cu ușile și brațele deschise, și să-i lae un vișel, de dorit cel mai gras.

Finalul e schimbător cîteodată. În loc de vișel gras, îl așteaptă pe bietul înflămînzit, o nua de corn sau, în cazuri fericite, o logodnică, cea mai frumoasă fată din vecini. Modificările acestea nu schimbă deloc rețeta eternelor fabule, dincontra dovedesc generalitatea isprăvi sentimentale, în toate timpurile și la toate neamurile.

„L'enfant prodigue du Vésinet“, e inspirat probabil de eroul biblic. Intrucît scena se petrece în zilele noastre, erau de așteptat modernizările. Robert Nordemont nu vrea să se însoare cu aleasa familiei. Mamă-sa ține să ia fată cu zestre, Robert vrea fată frumoasă. Un timp de gîndire se impunea și bătaful e trimis în Bretagne, trei săptămîni vacanță. Nu prea avea intenția să reediteze pe fiul rătăcitor, dar gîndea că o mică sperietoare părinților l-ar scăpa de d-ra Ourson. Hazardul care împacă lucrurile, îl face să-și piardă la Cazino banii pentru toată vacanța, și deacum înainte se desfășoară filmul.

E cazul să spunem iar „nimic nou sub soare“, intrucît fabula veche suferă doar o transmutare în timp. În locul plecării pe jos, drum făcut cu trenul; înloc să-și bea banii, îi pierde la cazino; înloc să mîle porcii, intră perceptor; și-n loc să piardă banii cu femeile, îi câștigă.

Finalul schimbător puțin: la înapoere, în locul unui haitan de vișel gras, *il prit une grosse tasse d'un café au lait de tradition, que personne ne faisait comme „à la maison“*. În locul hainelor scumpe, *on lui avait mis aux fenêtres des rideaux tout propres, et il trouva dans le bas de l'armoire une paire de pantoufles*.

Roman ușor, roman de vacanță, deosebitele calități de stil îl fac să fie celui cu plăcere. Nu numai alii; dar tratarea abilă a subiectului cunoscut, îi face simpatică și morala fabulei, *car les douces joies familiales, ont besoin d'être inconscientes, pour être longtemps supportées...*

O. ALEXIU

Ferd. Feldegg, Die Schönheit im Geschlechtsleben, 1920, Verlag Frisch & Co., Wien-Leipzig-Zürich.

Care este din punctul de vedere biologic însemnătatea frumuseții? El este la baza vieții sexuale, ne răspunde profesorul Feldegg. Frumosul ar fi biologiceste mai însemnat, după Feldegg, decît hrănirea și decît forța. Hrănirea atrage după dînsa plăcerea și conservarea

individului; pe cind frumosul atrage plăcere și, în cazul că iubirea sexuală e în condiții posibile de creare, duce și la conservarea speciei. Frumosul ar fi și mai însemnat decît forța, căci, după cum spune Darwin, este mai mult a captiva o femeie prin frumos, decît a învinge bărbații în războaie.

Din marea însemnătate biologică a esteticii sexuale urmează că omul viitorului merită să dea mai multă atenție estetică propriului corp. Astăzi mai nimenea nu-și cunoaște bine corpul întreg, și lipsa de griji pentru corp este, după Feldegg, una din cele mai grave lipsuri ale culturii noastre.

O înfrumusețare a corpului ca scheletul, musculatură, grăsime, piele, păr, mișcare, costum și însuflețire, presupune o generare estetică și o educație corespunzătoare. Ca un copil să fie frumos, trebuie să fie născut din doi părinți uniți pe înclinajii de estetică sexuală reciproci. Odată generarea îndeplinită, începe rolul educației. Ea, prin sporturi care să fie samă de deosebirea de sexuri și de întregimea corpului, trebuie să vizeze la corectarea a celace nașterea a adus imperfect și la menținerea în bună dezvoltare a celace nașterea a adus frumos.

Idealul normal al popoarelor albe și culte, în ce privește sexualitatea estetică, lînde, după Feldegg, să îndeplinească următoarele condițiuni în adolescență. Scheletul, la ambele sexuri, să fie așa încît lungimea brațelor deschise înlături să fie egală, sau aproape egală cu lungimea dela creștel până la talpă și jumătatea lungimii dela creștel la talpă să fie egală sau aproape egală cu aceea dela creștel până la sfîrșitul trunchiului. La musculatură și grăsime se lînde spre o mijlocie aurilă, adică trupul să nu fie nici prea musculos și gras, nici prea slab, și între cele două părți ale corpului să fie un echilibru. De adăugate ca bărbatul să fie mai musculos, iar femeia mai grațioasă; bărbatul să aibă umărul mai dezvoltat decît soldurile, iar femeia să fie mai dezvoltată în bazin. Sîniile femeli să fie așezate în treia și a patra coastă, bine prinși, nu prea mici, nici prea mari, elastici și să nu facă pe pielea pieptului nici un creș. Pielea să fie curată și neledă. Părul potrivit de abundent și repartizat astfel pe corp încît să nu amintească de monije. În ce privește mecanica sexuală, Feldegg e de părere că dinamică, dealmintrelea ca orice mișcare pentru unii ca dînsul, ar fi extra-estetică, și că dacă uneori pare frumoasă, s'ar dalori numai reflexului pe care îl primește dela frumuseța statică a corpurilor frumoase în iubire. Relativ la costum, idealul de frumos sexual lînde să accentueze la femeie calitățile sexuale, contrar de costumul bărbătesc, în genere; și explicația o dă în faptul că femeia e aceia care este să fie aleasă de bărbat, decît ea trebuie să se pue sexualicește în relief.

La însuflețirea sexuală a corpului, Feldegg urmărește mijloacele de seducere, dela cele mai inferioare ale simjurilor, ca de pildă în trebuințarea parfumurilor frumoase și care în loc de a sugera ca vechile parfumuri idela de floare, sugerează idel animalice, ca parfumurile la modă de cîțiva ani, până la mijloacele celei mai înalte intelectualități, care ar fi predispușe spre cea mai frumoasă manifestare sexuală. Autorul face și o analiză estetică a organelor de reproducere.

Lectura studiului lui Feldegg, e contrazisă mereu de neaprofundarea filozofică a chestiunilor de frumos estetic, de origină a lui, de judecată estetică: Afirmările cînd sîni juste, sîni juste fără cizelare de gîndire, și le lipsește adeseori dovada. Liber de prejudecăți antisexuale și intelectualul onest, autorul asigură acestui studiu un loc simpatice între publicațiile de același fel ale anului.

Spre o nouă estetică. Estetica specialistă de până azi, sub loale formele ei psihologice, fiziologice, sociologice și metafizice, imi prezintă aspectul fragmentar și sterp al unor premize, ce nu conduc mai niciodată la o concluzie utilă. Pe de altă parte, problemele practice ale esteticii sînt lăsate mai totdeauna pe sama unor diletanși ca Fel-

patriotismul n'ar fi decît „sublimizarea” ațășamentului economic la patrie; și totuși ne asigură că „Adevărata concepțiune de patrie naște pentru prima dată din concepțiunea futuristă a lumii”.

Din patriotismul ca mijloc de înobilare urmează *italienismul* lui Marinelli: „Unica religione, Italia de mine” și „Toate îndrăsnelile, toate progresele, toate libertățile în această mare de lumină ce se cheamă Italia”.

Constatănd că „orice rasă e predispusă la un anumit primat într'un anumit cîmp al acțiivității” și că „Orgollul nostru italian este bazat pe superioritatea noastră în cantitatea enormă de indivizi geniali”, așa că pe cînd între 1000 de Slavi abia ar fi 2-3 capabili de o direcție personală, iar la Italiani ar fi 10-15 între 20-40; cere, ceiace e cam curios pentru muscularul Marinelli, ca primatul Italiei să fie în „gîndire, artă și știință”.

Ca să se ajungă la primatul italian în „gîndire, artă și știință”, e nevoie de *viitorism*. Trecutul a ajuns înăbușitor și Marinelli dă statul, mai mult bun decît rău: „Să nu privim în urma noastră la așa de îndepărtatele alături de eroi romanî. Să ne privim în oglindă: noi sîntem noi”.

Viitorul măreț italian nu poate fi conceput după Marinelli, decît ca o *democrație liberă și violentă*. Democrație, fiindcă ea duce la cea mai înaltă și mai justă selectare de valori, și fiindcă în Italia e posibilă prin calitatea superioară a masei; liberă fiindcă numai în libertate se dezvoltă individul în măsura valorii lui; și violentă, adică agitată în mici grupuri și fermentată, în răstimpuri, de revoluții și războaie, fiindcă sînt naturale, iar cînd sînt potolite, crede el, masele umane se molesesc și decad.

Pentru realizarea unei democrații libere și violente e nevoie de o serie de *reforme* relative la căsătorie, la institutele guvernative de alăptare și educație a copiilor, la educație, la ordine, la armată, la burocratism, anticlericalism, la viața artistică și la legiferare.

Chestiunea *căsătoriei* preocupă mult pe Marinelli și el adună o lungă listă de cusururi atribuite căsătoriei, tratînd-o ca pe un rău în sine. Căsătoria, mai întăiu evident, este o monopolizare a instinctului sexual, constringînd pe un bărbat, cum spune Blangino citat de dînsul, să fie înșurat „numai cu o singură femeie”. Ea este condamnarea de a iubi o femeie sau un bărbat nu trei luni - de ce o așa de lungă concesiune de trei luni?.. - nici trei ani, ci, supremul chin, toată viața. Ea rușinează pe fata gravidă și necesătorită, tot ea aduce rușinea copilului bastard, casele de toleranță, goana după ginere, neegalitatea de concurență unde sînt puși copiii bogaților cu cei ai săracilor. Pe urmă, pierdere de vreme, tiranie, gelozie, trădări, fleacuri, sfezi, înjosiri, grija coplesitoare de a întreține o familie, distrugerea celor mai frumoase elanuri și ipocrizie. Fără să discute valoarea instituiției căsătoriei, după variabilele împrejurări colective și personale, Marinelli declară căsătoria ca „o formă barbară ce n'ar fi putut să subziste fără supapa adulterului”. De aceea, după discuția unilaterală și fără spirit sociologic, el scrie: „Vom să distrugem nu numai proprietatea pămintului dar și proprietatea femeii”. La aproximativ același rezultat ar fi putut ajunge temeinic, pentru viitorul din anumite condițiuni, prin alt procedeu de discuție. Interesant este că un temperament violent ca Marinelli, propune, cu toate acestea, ca desființarea căsătoriei să se facă treptat, prin cea mai mare facilitare a divorșului.

Copiii născuți din libera împreunare să fie depuși în *Institutele guvernative de alăptare și educație a copiilor*, ce vor exista în fiecare oraș, și pentru întreținerea cărora se va plăti de către toți oamenii în stare, în general, de a procrea, adică de la 18-50 de ani, o „taxă de filialic”. Copiilor li se vor da un nume progresiv de matricolă, și nu vor cunoaște pe părinții lor, - cu nici-un chip. Institutele vor putea primi moșteniri, dar pentru toți copiii. Gravidele vor fi gratis îngrijite până la înțemare, și după aceea ele vor fi reprimite în fam-

munle ocupate înainte. Institututele le vor plăti zilele de nelucru din cauza gravidității.

Relativ la *educatie*, zice că băieții să fie crescuți la o parte de fete, ca să nu se efemezeze. Educația să fie sportivă, practică, de mecanică și strategică, în opoziție cu cea de azi care ar duce la o „stupidă hipertrofie cerebrală” sau la pedantism profesional, la pesimism, evielism, mislicism, organizare mecanică. Școala să fie fără „disciplină monotonă” și fără „dăforie greoaie”. Să se deprindă în ea patriotismul, îndrăzneala, riscul, violența, independența, elasticitatea, viteza, practicitatea. Să nu se predea filozofia și religia, fiindcă filozofia și religia sînt pentru noi futuriștii două poliții de teama lumii de aici—războiul sau revoluția și de teama lumii de dincolo—Infernul”.

Oamenii pregătiți astfel nu vor avea nevoie de *ordinea* polițienească. Să se desființeze poliția. Cetățeanul se va apăra singur și statul va interveni numai în cazuri grave pentru a proteja individul cu autoritatea, nu cu forța. Ce fel de autoritate ciudată va fi aceea nu ne explică. În caz de războaie, să se întrebuițeze mijloace moderate, ca stropirea cu apă în mulțime, și dacă nu se reușește, să se lese revoluția să-și urmeze cursul, căci e semn că e serioasă, și noul echilibru să se stabilească dela sine.

Tinerii pregătiți millitărește în școli, nu mai au nevoie de instrucția în căzărmi, „absurdă, deformată, exasperată, de trei ani de murdărie”. Să se desființeze recrutarea. Să se înjghebe o *armată* de voluntari pentru colonii, și din ea se vor forma cadrele elastice pentru armata improvizată în caz de războiu, — numai de a lăsa dușmanul timp. Contra statului major și a școlii de războiu rigide. Deci încă un contra. Să se desființeze cavaleria ca fiind inutilă în războiul actual. Această armată va fi necesară în viitor, fiindcă Marinetti nu crede în utilitatea Societății Națiunilor. Căci, mai înainte, națiunile nu sînt egale. Cită distanță, găsește ocazia de a exclama Marinetti, dela Canal la Tuareg, dela Tuareg la Prusian, dela Prusian la Croat, de aici la Francez și Englez, și debarle de tot, pe culmea capacității, până la Italian, — judecată care eventual poate fi justă, dar e așa de dificil a o afirma cași a o nega. Societatea Națiunilor va fi platoncă sau va înbuși libertățile naționale, — deci al doilea. Și al treilea e nenaturală; și fiind astfel nu va putea, în cele din urmă, împiedeca izbucnirea violenței omenești. Va fi însă și aici o admirabilă definiție — un „ridicol colectivism al națiunilor castrale, cu depunerea în comun a testiculelor”.

O națiune pregătită futurist nu va mai suferi o *biurocrație* tirzicnică. În consecință, autorul cere descentralizarea. De asemenea cere ca gradele în funcții să se dea după capacități, adică, ne atrage atenția Marinetti, mai totdeauna după tinerețe, nu după bătrinețe.

O altă consecință a noli stări de lucruri va fi *anticlericalismul*, și anume, *catholic*. Celelalte clericalisme sînt tolerare de Marinetti? Papatul „spion” și cu spirit nerealist, fără improvizatii, laș, încet, trebuie expulzat din Italia ca o școală vătămătoare.

Pentru protejarea *artiștilor*, „proletari geniali”, propune întemeierea în fiecare oraș de palate, unde oricare cetățean să aibă dreptul de a expune gratuit o operă artistică sau tehnică, de orice lungime, oricît de imorală sau cretină. Dacă opera e muzicală, se va executa. Nu va exista juriu de admitere.

Insirșii, pentru *legiferare* e nevoie de un alt fel de Cameră, fără „canalii și ramoliți” — ceiace, cu toată simpatia pentru Marinetti, cred că e o dorință exagerată. Camera aceasta să fie cu puțini advocați, fiindcă sînt oportuniști, și cu puțini profesori, fiindcă sînt reacționari. Dacă astfel de Cameră nu va da rezultate bune Marinetti are un alt proiect la îndămină, și să sperăm că de astă dată va reuși pe deplin. Să se alcagă, zice Marinetti, un guvern de 20 de tehniciani, prin sufragiu universal. O altă adunare va fi compusă din 20 de tineri din toate clasele sociale, care n'au încă 30 de ani. Alegerea ei va fi

de bună samă prin sufragiu universal, și anual. Adunarea aceasta, „Statul Tinerilor” sau „Excitatorii”, va servi, după cum ne indică numele ei, de excitator guvernului. Futuristul Volt a propus, și șeful Marinelli îl citează, ca în caz de neînțelegere să se recurgă la referendum.

Pe ultima pagină.— Concepția lui Marinelli este desigur în conformitate cu temperamentul său libertar și cald, iar uneori dogoritor ca un siroco, — în foarte mică parte e și nouă. În lipsă de o altă concepție mai constrângătoare, la un moment dat, nu zic mai bună, e și aplicabilă. Că unele propuneri par nenorocite, n'are nici-o importanță aici. Imensa nerozie și lașitate, fac societatea aptă de-a suporta toate, mai toate absurditățile. Pentru a reforma societatea nu e nevoie de soluții inteligente. O, deloc! I se ordonă și i se arată bical, până se aplică reforma și devine obiceiul. Cel mai delicat mijloc obișnuit de a face politică este de a amăgi societatea. Doară omul politic obișnuit este un dobiloc energic și viclean. Un dresor de fiare. În acest mod, ouăle cloclle pot deveni mîncarea politică favorită a societății, ba chiar națională.—Lucrarea lui Marinelli se cește și din punctul de vedere al reprezentării diverselor grupuri, în timp sau geografic, de pildă în cadrul neovitalismului apusean.—Unii o celim și ca luminos, avîntat îndemna reformist, cu simpatia ce-o datorim toți care ne simțim înăbușiți în societatea actuală. Unii o vor cell și ca inspiratoare de direcție. Cei însă care am dori o lectură de politică idealistă și profundă, nu o vom afla aicea. Și nicăiri nu știu să se afle. Nu e în Crisl, pentru care Marinelli are incomprezențune; nici nu e în Nietzsche, cu care are ceva asemănări, dar numai alia cit apă de sodă se aseamănă cu șampania; și cu alia mai mult nu e în Marinelli.

Vitorul stă deschis.

G. SAVUL

Fr. Soddy, *Le Radium, Interpretation et Enseignement de La radioactivité, Nouvelle collection scientifique, Paris, 1919.*

Prezența carte nu-i decît iraducerea în franțuzește a cărții lui Fr. Soddy, „The interpretation of radium”, datorită lui M. Lepape, care a adăugat în apendice cîteva date recente despre progresele radioactivității în timpul din urmă (1914-1919).

Soddy, care alături de Rutherford și W. Ramsay, a lucrat la dezvoltarea științei radioactivității (Rutherford și Soddy — Teoria desintegrării atomice; Ramsay și Soddy — Producerea heliului din radium, uraniu și toriu), este un foarte bun vulgarizator și cartea sa poate fi celită cu ușurință și de profani, căci autorul știe să facă din niște cifre reci și mule, pagini de lectură agreabilă și ușor de asimilat.

Radioactivitatea este o știință nouă, care nu depinde nici de chimie nici de fizică, căci ea se referă la cunoașterea atomilor elementari, la viața lor internă.

Descoperirea radioactivității se datorește lui H. Becquerel, care, în 1896 observă că o placă fotografică fusese impresionată, fiind lăsată la un loc cu o sare de uraniu. Căutînd să studieze mai deperte uraniul, soții Curie au descoperit *radiul*, un metal asemănător cu calciul însă dotat cu proprietăți extraordinare. El emite 3 feluri de raze (de fapt sînt corpuscule ce se mișcă cu viteze enorme) ce au fost botezate razele α , β și γ .

Emisiunea este spontană și nu poate fi influențată sau oprită de noi. În privința acestei energii, care-i expulzată de atomul de radium sub formă celor 3 raze, sînt 2 ipoteze: 1) energia este împrumutată din mediul exterior și în acest caz atomul de radium e un simplu transformator, 2) energia provine din însuși atomul de radium, care se distruge.

A doua ipoteză concordă cu faptele experimentale.

Atomul e un izvor de energie și expulzând o parte, sub formă de raze α , β sau γ , se dezintegrează dând naștere la atomi noi.

Problema transmutării elementelor, mult visată de alchimiiștii, se realizează astfel.

Radul expulzând corpusculele β —atomi de heliu, un gaz din familia gazurilor rare—dă naștere la *emanajunea radiului*, un gaz care la rindul său se dezintegrează și dă naștere la heliu și radu B, care dă naștere la radu C și heliu, — ultimul produs al desintegrării fiind probabil plumbul.

Acestea nu sînt decît transformări radioactive, care se fac după o lege, așa că, la un moment dat, avem o anumită cantitate din fiecare corp, avem *echilibrul radioactiv*.

Rezultă, din coexistența tuturor compuşilor radioactivi, că numai o parte din atomi suferă dezintegrare și aceasta „la întâmplare”.

Pentru ce și cum? Totdeauna „*există o cauză la ultima cauză*”. Dezintegrarea atomică este cauza ultimă a radioactivității. Dar cauza dezintegrării?

Dacă considerăm o cantitate de substanță radioactivă, timpul necesar ca ea să se reducă la jumătate, transformîndu-se în alte produse radioactive, se numește *viața mijlocie*.

Ea variază de la câteva zecimi de secundă (0.002 sec. pentru actinul A.) la milioane și miliarde de ani (4×10^{10} ani pentru lorium).

Din viața mijlocie se poate calcula cantitatea de materie radioactivă conținută în diverse minerale precum și raritatea sau abundența relativă a elementelor în natură.

Dar din studiul radioactivității mai rezultă și o nouă concepție a naturii atomilor. Într'un atom se pot considera 3 regiuni concentrice, o regiune superficială, care a fost studiată de vechile științe fizice și chimice—regiunea care intervine direct în proprietățile care au permis studiarea și identificarea atomului, a doua regiune intermediară care poate vibra și a căror vibrații ne sînt cunoscute sub forma de raze X sau electroni liberi și în sfîrșit *nucleul* inaccesibil mijloacelor noastre de investigație.

Autorul pune apoi radioactivitatea în legătură cu evoluția lumii, cu geologia și chiar cu mitologia.

Materia dezintegrîndu-se, energia se degradează și probabil că există și un ciclu de integrare a materiei și acest fapt este destul de bine ilustrat în mitologie prin *șarpele care-și mîntuie coada*.

Asemenea *plata filozofală* și *elixirul vieții* nu sînt decît expresiuni foarte corecte după modul de vedere a radioactivității.

Energia este viața însăși a universului fizic și astăzi este știut că, grație transmutării, iau naștere izvoarele prime ale vieții fizice a universului.

Înălțarea omului din condițiile vieții primitive la starea actuală n'a fost decît o luptă grea contra *Naturii*, pentru a cuceri energie — această energie fizică, banală, care se degradează mereu și devine inutilizabilă.

Lupta pentru viață nu-i decît o luptă continuă pentru cuceriri de noi energii fizice.

Radul ne-a arătat că există încă energii insecabile în atomi și rămîne să știm cum să utilizăm acele energii.

Energia este bogăția reală a naturii și nimeni nu ne poate împiedeca să credem că va veni ziua, cînd vom putea cîpta energiile pe care Natura ni le ascunde astăzi, păstrîndu-le pentru viitor.

Revista Revistelor

Revue des Deux Mondes (Mai, 1921).

Istoricul *Louis Madelin* scrie un studiu Napoleon în cursul unui secol. Fiecare generație a privit pe Napoleon cu alți ochi și de nenumărate ori interesul partidelor sau acel al regimului a exaltat sau a micșorat, a accentuat sau a denaturat, cutare sau cutare aspect al caracterului său complex și divers. Pe cînd, la 1815, dreapta reacționară îl ataca în pamflete, legenda lui începea deja să se răspîndească în colibe de către soldații mării armate și la amfalierea lui, tinerimea se indigna împotriva Bourbonilor. După moarte, el nu mai putea fi lemul și numele lui deveni pentru liberali o armă de luptă împotriva sfîntei alianțe. Poezii romantice în frunte cu Victor Hugo începură să-l zeifice și fiindcă prin moartea regelui Romei, bonapartismul părea inmormîntat, guvernul lui Ludovic Filip hotărî la 1840 să transporte cenușa lui în Franța. Thiers, autor al istoriei revoluției, scrie atunci, între 1845 și 1848, istoria consulatului și a imperiului. Această operă considerată de mulți ca o evanghelie, e azi învechită. Figura omului e neexactă și incompletă, căci Thiers nu vede în el decît un mare soldat. Nepotul împăratului a beneficiat după revoluția dela 1848 de legenda napoleoniană. Guvernul conservator și autoritar al lui Napoleon al III-lea a instituit un fel de cult oficial în jurul figurii imperiale. Napoleon I devenea astfel apărătorul ordinii, restauratorul altarelor, suveranul au-

gust. Dar confiscat de noul regim, omul devenea odios tuturor acelor ce urau regimul. Thiers începu să descopere eroului greșeli pe care odinioară nu le bănuise, iar Hugo, plin de indignare scrie „Les châliments”. O violență mișcare antinapoleoniană se dezlănțu atunci cu Charras și Schérer. Cursul lui Barni la Geneva și „Istoria lui Napoleon” de Lanfrey sînt manifestările cele mai însemnate ale acestei mișcări. Antipatia împotriva lui Napoleon mai dură cîtiva ani și după cîderea imperiului. Memoriile lui Marmont, Lucien și Metternich ca și acele ale D-nei de Rémusat, publicate în vremea aceasta, nu erau favorabile imperiului. Unii făceau pe Napoleon responsabil de dezastrul dela Sedan, căci „dacă Napoleon I nu ar fi existat nu am fi avut pe Napoleon al III-lea”. La 1887 apărură faimoase articole ale lui Taine. El considera pe Napoleon ca un condotier, un aventurier italian din secolul al XVI-lea, care supraviețuind miraculos timpului său, grație unui geniu amoral, a aservit o generație lipsită de rezistență și punînd mina pe stat l'a reclădit după aspirațiile temperamentului său franc. Taine nu era desigur stăpînit de pasiune politică, dar era filozof și nu istoric și de aceea a construit figura lui Napoleon pe baza unor documente insuficiente, cercetate fără de spirit critic. Portretul său făcu însă senzație, iritînd pe admiratori ca și pe adversari; și limpede treizeci de ani, istoricii înasunați au studiat cu pasiune epoca lui Napo-

leon. În fruntea acestora pot fi menționați Frédéric Manon care a scris 26 volume de studii napoleoniene, Henri Houssaye care a studiat campania din 1814, Albert Sorel pentru politica externă a lui Napoleon, Arthur Chuquet pentru linerea lui și Albert Vandal care a scris în chip magistral epoca consulatului. Din aceste studii, Napoleon apare, decind era locotenent, ca un militar pasionat de meseria lui, dar preocupat în același timp de chestii economice, sociale, religioase, politice și morale. În campania din Italia, el se arată nu numai mare general, dar în tratativele diplomatice cu principii italieni, ca un adevărat om de stat tot atât de pasionat pentru meseria civilă, cași pentru cea militară. Lovitura de stat din 18 Brumaire, nu a fost pur militară. Ea fusese pregătită de un grup de oameni politici, de membri ai Institutului și de financieri. Politica primului consul e conciliatoare și liberală. Napoleon a vult să fie un Washington, dar Europa amenința frontierele Franței, voint să distrugă opera revoluției. În campaniile lui, Napoleon apare adesea ca agrasor, dar de cele mai multe ori, loviturile lui nu au făcut decit să prevină agresiunea adversarului. După pacea dela Amiens, Napoleon a crezut că se va putea consacra exclusiv operei lui civile, dar Anglia a reinceput războiul, făurind împotriva lui altele coalizii europene. Într'un imperiu veșnic în războiu, Napoleon a știut însă să mențină autoritatea civilă și sub dominația lui, Franța a beneficiat de cinsprezece ani de administrație riguroasă și ordonată. Omul de stat apare azi, mai eminent poate, decit șeful războinic. Datorită lui, Franța a fost smulsă din ghiarele anarhiei și se poate spune că în doi ani, el a săvârșit o minune. Impunind arbitrajul său luptelor intestinale, a înădușit facțiunile și a canalizat spre scopuri utile energia care, manifestată în 1789 și 1792, părea paralizată dela 1795 înainte. Căutind în mijlocul ruinelor temelilele statului, acest fiu al revoluției a jnaut samă de tradițiile latine ale Franței, re-

juind și ducind până la capăt opera seculară a regalității. Istoria la liberal de o legendă, care divinizându-l îl îndepărta de noi. Om cu micimi, cu suferinți, cu greșeli și cu patimi, el rămâne totuși un exemplar superior al umanității. Aceasta privește la dînsul cu o mindrie înspăimîntată și figura lui se ridică azi deasupra partidelor și a frontierelor.

André Beaunier analizează opera romancierului Gaston Chéreau. Realisti și pesimisti, acest romancier e însufleșit cași Flaubert și Mirbeau, de ură împotriva burghezului. Reflexiile lui asupra vieții nu sînt profunde și analiza sufletelor ocupă un rol mic în opera sa. Dar Chéreau e un adevărat creator de caractere care au individualitatea lor completă, se agită, trăiesc și sufăr. Împotriva principiilor esteticele realiste, autorul intervine ades în romanele lui și această intervenție involuntară și spontană mărește puterea lor emoțională. Ca stilist, Chéreau e departe de a fi perfect și nu e deloc abil în exprimarea ideilor abstracte. Cînd e vorba însă de a redă realitatea, e un scriitor excelent, adesea minunat, mai totdeauna ingenios și subtil.

La Revue Mondiale (April, 1921).

Articolul d-lui *Alphonse Roux*, Criza universitară, prezintă un puternic interes și pentru țara noastră căci situația din Franța și la noi se asemănă până la identitate în privința desconsiderării culturii și a reprezentanților ei. Și în Franța alcătuitoii de bugete uită că profesorii trebuie să mince normal, să se îmbrace cuvințios și să-și cumpere cărți: starea lor, totdeauna mediocră în sine, este în orice caz inferioară celei a egalilor lor din alte funcțiuni ale statului, inferioară importanței lor sociale și nevoilor morale și intelectuale. O statistică arată că în vreme ce salariile altor categorii de funcționari au crescut cu 148 la sută, 143 la sută, ale profesorilor de școli normale au atins un procent de 109 la sută, ale licențiatilor de colegii 113 la sută și ale agregajilor din provincie cu 112 la sută. Însă dacă starea morală și

dispozițiile psihologice ale unui corp de funcționari trebuie știute în seamă cînd e vorba de performența profesională, cu atât mai mult nu trebuie uitat aceasta în ce privește pe profesori care fac operă de educație. Căci poftă verificarea măsurii și greutății, înregistrarea unui act de notariat sau altceva în orice dispoziție sufletească; dar ce operă sănătoasă și de rodnică educație pot face niște oameni cu o viață grea și sărăcăcioasă, care au pierdut credința în mîntuirea lor? Este nedrept și neprudent ca profesorii să fie uitați de solicitarea națională, neprudent căci vor părăsi învățămîntul pentru cariere mai bine remunerate.

Suirea repede a soldelor militare a provocat în conștiința multor funcționari o adîncă deprimare. Și-au zis: „de ce ei și nu noi”. Cu atât mai mult că războiul a devenit criteriul multor judecăți. Și s'a văzut în războiu ce au făcut și unii și alții... *Multă vreme la cererile profesorilor se opuneau dificultățile bugetare. Aceste navol n'au mai fost opuse ridicării soldelor.*

Și s'a ajuns astfel ca elita învățămîntului secundar, un profesor agregat, de pildă, la Paris, să fie mai puțin plătit la sfîrșitul carierei ca un ofițer ce în treizeci de ani n'a putut obține decît gradul de căpitan. Un agregat de provincie are un salariu mai mic decît un locotenent, iar un profesor de colegiu, licențiat, e retribuit cu o sumă inferioară celei primite de un caporal-furter! Această inegalitate flagrantă și jignitoare e primejdioasă și din punct de vedere moral și pentru recrutarea corpului profesoral.

Dacă școlile n'au început încă să se închidă din lipsă de profesori, vremea nu e departe. Lipsesc candidații la concursurile de agregatie. „În urma unui concurs din 1920, aproape 80 de agregati dela diverse secțiuni literare au refuzat să intre în cariera universitară — D. Bruhal, profesor la facultatea de științe din Lille declară: „Am găsit în anul acesta (1920) cîțiva candidați de agregatie și, primind la matematici pe toți cei care au obținut media la

compozițiile scrise, s'a putut face o promoție de agregatie. Dar curînd candidații vor lipsi complect... Am examinat opt candidați la licență și am respins opt... Toluși vom fi siliți să recrutăm preparatori printre acești tineri... și acești tineri vor fi mine reprezentanți științii franceze”. Problema e gravă: viitorul intelectual al țării întregi e primejdios și soarta educației tinerilor generațiilor depline, cu necesitate, de soarta ce se face educatorilor de azi.

Revue de Paris, (Mai, 1921).

Robert Pinot consacră un studiu Organizației permanente a muncii. Se știe că sub influența agitațiilor profunde care se manifeste în sînul muncitorimii, în partea XIII a tratatului dela Versailles s'a instituit o organizație permanentă a muncii și chiar în luna aprilie 1920, conferința preliminarilor de pace a decis să numească o comisie de legislație internațională a muncii. Această comisie era compusă în mare parte din funcționari sau diplomați, număra însă și trei reprezentanți ai organizațiilor muncitorești: Americanul Gompers, Englezul Barnes și Francezul Jouhaux. Reprezentanții muncitorilor și politicienii cu păreri înaintate au căutat să impună în celace privește regulamentul muncii, hotărîrile luate în conferința Interindustrială din Berna, hotărîre în care după părerea autorului se simțea influența sindicatelor germane. Acestor reprezentanți li se datorește desigur acea faimoasă declarație a drepturilor muncitorului, care enunțată în 9 articole se găsește înscrisă în tratatul de pace. Regulele unei organizații internaționale a muncii au fost însă fixate în detalii, de autorii tratatului, după proiectul englez. Această organizație compoartă: 1) o conferință anuală care propune proiecte de convenții, 2) o procedură și sancțiuni destinate a garanta angajamentele luate de diversele state ce aderă la organizația Internațională a muncii, 3) un consiliu de administrație numit de conferință care prepară ordinea de zi și controlează opera biroului internațional și 4) un birou internațional însărcinat cu opere

de documentare științifică și stabilirea raporturilor conferinței cu statele ce fac parte din organizația internațională a muncii. Conferința internațională e compusă din reprezentanții diferitelor state ce aderă la societatea națiunilor sau sînt admise să facă parte din organizația permanentă a muncii: Fiecare din statele interesate delegează la conferință patru reprezentanți: doi delegați ai guvernului, un delegat al patronilor și unul al muncitorilor. Acest mod de a desemna delegații creează o situație nouă în conferința internațională a muncii. Conferințele care s'au reunit la Berna înaintea războiului și care au fost forma primă a organizației permanente a muncii erau reunite între reprezentanții diferitelor state.

În aceste conferințe delegații guvernamentali aveau singuri puterea de a angaja guvernul, iar patronii și muncitorii jucau rolul de consilieri tehnici. Conferința reunea statele și nu reprezentanții diferitelor interese. Această concepție e modificată prin tratatul de pace care dă dreptul fiecărui delegat de a vota individual în toate chestiile supuse deliberărilor conferinței. Admiștia însă o reprezentare a statului prin delegații guvernamentali și paralel o reprezentare a intereselor uzuriere și a celor patronale, considerate independent de interesul național, autorii noului instituții i-au dat o bază nesigură și ea va rămînea în stare de echilibru instabil. Căci o îndoielă planează asupra naturii puterilor diferiților delegați ce fac parte din conferință. Se admite că delegații patronilor și cei ai muncitorilor au primit un mandat dela organizațiile ce i-au desemnat guvernelor. Dar care e situația delegaților guvernului? Trebuie considerată aceștia ca reprezentanți ce au primit instrucții formale după care sînt ținuți să lucreze sau ca personalități fără mandat, exprimînd numai părerile lor personale? La conferința din Washington a fost imposibil ca cineva să-și poată da samă de poziția exactă a acestor delegați față de guvernele lor respective.

Holăririle luate în această con-

ferință, reproduc cu mici variații măsurile de reglementare a muncii care sînt în vigoare azi, în statele mari ale Europei occidentale. Textul asupra zilei de opt ore e asemănător cu legea franceză. Proiectele de convenții asupra întreruperii femeilor sau copiilor la munca de noapte reproduc pe acele discutate la Berna, înainte de războiu și sînt în armonie cu regulamentul practică a marilor țări europene. Remediile propuse pentru lupta împotriva șomajului, lasă să se întrevadă soluțiile adoptate de principalele state europene și eficacitatea lor e de parte de a fi demonstrată.

Rămîne însă îndoielnic dacă aceste rezoluții vor da satisfacție țărilor industriale din Europa occidentală și dacă vor avea în sine un lor o primire favorabilă. Căci unele chestii în materie de legislație a muncii se prezintă într'un chip diferit, după interesele fiecărei țări și ele au fost în diferite state obiectul unor controverse vii care au impledecat adoptarea unor soluții definitive. Și dacă împrejurările au exercitat la Washington o acțiune moderatoare, se va întîmpla același lucru și în viitor? E dimpotrivă probabil că evoluția evenimentelor și a ideilor la care asistăm, vor crea divergenți tot mai mari între state ca și între organizațiile patronale și cele muncitorești și unitatea vederilor pe terenul internațional va deveni din ce în ce mai greu de realizat.

Activitatea „Biroului internațional al muncii” e viu criticată de autor. Reprezentant al patronilor, el crede că acest birou dă prea multă ascultare Internaționalei sindicale, care caută să facă din el un mijloc de acțiune pe lângă diferitele guverne.

În momentul în care congresul internațional al minerilor cere socializarea minelor, amenințînd diferitele state cu o grevă generală, directorul biroului internațional al muncii a intervenit, obținînd pe cale de tranzacție ca biroul să fie însărcinat cu crearea unui organism de repartiziție a cărbunelui. În spiritul congresiștilor muncitori asta înseamnă un

fel de control internațional asupra minelor; un preludiu la realizarea socializării. Dar dacă biroul e dator să se ocupe de reglementarea internațională a muncii, el nu are competența de a trata chestiile economice. Același lucru se poate spune despre relațiile biroului cu societățile cooperative de consum care proclamă dorința de a crea în sinul societății de azi o ordine nouă.

Biroul internațional al muncii trebuie să se ferească în toate demersurile sale de spiritul de partid, cu atât mai mult cu cât după părerea autorului stăpinit de o patriotică obsesie, în acțiunea reprezentanților internaționalei muncitorești se simte mîna Germaniei care vrea să se folosească de organizația permanentă a muncii pentru realizarea scopurilor ei.

La Revue de France (April, 1921).

În Greșelile strategiei germane din 1918 *Generalul Buat* constată că la sfîrșitul anului 1917, Rusia fiind scoasă din luptă, toate eforturile Germanilor s'au îndreptat asupra frontului occidental. Acolo și-au concentrat ei majoritatea forțelor cercînd asupra Franței supremul efort, care s'a desfășurat în cursul anului 1918, până în toamnă și pe care autorul îl împarte în două perioade: ofensivă și defensivă.

În perioada ofensivă Germanii dispuneau pe frontul francez de 200 divizii antrenate și improspătate. Ce întrebuintare puteau da acestei formidabile armate? Aveau de ales între două metode: sau începeau o serie de atacuri parțiale succedîndu-se la mici intervale pentru a alunge toate rezervele adverserului sfîrșind apoi prin o ofensivă puternică, care ar fi produs sfîrmarea completă a liniei inamice. Sau în a doua ipoteză, acumulau aproape totalitatea forțelor pe o parte a frontului și încercau un singur atac care să sfîrșim tot în mersul său și care să înainteze așa de repede încît rezervele anglo-franceze să nu poată ajunge la timp în apărare. Hindenburg și Ludendorff s'au oprit la a doua metodă și aceasta este *întîia lor greșală*. Căci o expe-

riență repetată a demonstrat că e zadarnic a căuta decizia printr'un singur atac, oricît ar fi el de viguros. Într'o acțiune de acest fel dușmanul real este cel care așteaptă în urmă, în repaos; rezerva. Cu alte cuvinte siguranța unui front slă mai puțin în puterea și garnizoanele pozițiilor decît în importanța rezervelor acumulate. D. General Buat face istoricul diferitelor atacuri date de Germanii din Martie până în Iunie 1918, punînd în evidență greșelile comandamentului german: Atacul principal din 21 Martie trebuia îndreptat între La Bassée și Saint Quantin, ceiace ar fi adus tăcerea armatei engleze în două și deci distrugerea ei; comanda a fost împărțită între cei doi Kronprinzi, al Prusiei și al Bavariei în loc să fie concentrată într'o singură mîna desioinică; apoi „o serie de atacuri pe diferite puncte ale frontului îi îmbală cu succese inițiale neașteptate și ucidînd săptămînilor pe care le-au lăsat adversarului să se refacă, ei se auziră din nou în aventura spărturii definitive... Toate aceste greșeli încărcară pe Hindenburg și Ludendorff cu înfricoșata responsabilitate de a fi condus armatele lor la pierire". De la 18 Iulie începe perioada defensivă: inițiativa operațiilor trece în mîna aliaților. Manevra Francezilor consta într'o serie de atacuri puternice succedîndu-se la mici intervale de timp, forșînd pe Germani să-și angajeze de fiecare dată o parte din rezerve; cu începutul rezervelor germane trebuiau să se epulzeze. Și în curînd, chiar întăririle care vin din lăuntru Germaniei nu mai sînt îndestulătoare, căci atacurile Aliaților se succedază cu o continuitate neliniită. Toată problema pentru Germani era să găsească un mijloc să-și cruțe maximum de divizii rezervate pentru a para loviturile care trebuiau să le fie date fără greș și fără întîrziere. Pentru aceasta trebuiau să-și restrîngă frontul, retrăgîndu-se pe o linie interioară mai puțin întinsă.

Însă Hindenburg și Ludendorff n'au vrut să dea înapoi și cînd forța l-a obligat să primească ideea retragerii, era pre tîrziu.

Autorul încheie spunând că concepțiile comandamentului german n'au fost la înălțimea bravurii și tenacității armatelor pe care le-a condus.

D. J. Compayrot în articolul său înfrinare sau faliment, cere să răspundă celei mai acute probleme care agită Franța după marele războiu: restabilirea echilibrului său financiar.

Examinând bugetul pe 1921, găsește un deficit real de peste 39 miliarde. Din acestea aproape 25 miliarde se vor acoperi prin emisiuni de obligații și bonuri ale tezaurului. Rămân încă 15 miliarde care vor trebui plătite prin noi împrumuturi. Și nu se poate ști dacă creditul va răspunde la acest nou apel. Deficite similare se vor repeta încă timp de cel puțin zece ani de aici înainte. Deci trebuie căutate în grabă remediile. Franța și-a pierdut aproximativ jumătate din bogăție; ea nu va eși din strimtoare decât cind producția și economia vor reconstitui capitalul distrus.

Istoria arată că ruinele materiale ale războaielor au fost reparate cu încetul datorită lungilor sforțări ale popoarelor. Asta cere și d. Compayrot. Franța nu trebuie să se sprijine pe dreptul teoretic la despăgubiri din partea Germaniei. Ea nu-și poate sprijini bugetul pe un drept politic care încă rămâne să fie materializat de aici înainte.

Energia și tenacitatea națională vor face Franța să iasă deasupra tuturor nevoilor de acum. Va trebui începută o politică de adevărate economii; nu din acelea care constau în a crea un minister *ad-hoc*, capabil cel mult după enorme și costisitoare lucrări, să ajungă la concedierea citorva zeci de dactilografe sau de copiiști din birouri; ci o adevărată politică de economie care nu consistă numai în a alunga personalul nefotositor ci mai degrabă în a face să dispară serviciile inutile.

Bugetul ministerului de războiu, acordarea pensiilor, organizarea serviciilor administrației în regiunile liberate trebuie înlocuite așa ca să se înlăture risipa enormă care se face în prezent. Căile

ferate, monopolul tutunurilor, poștele și telegrafii rău administrate aduc pierderi enorme. În această ordine de idei autorul nostru se declară adversar al tendinței atît de pronunțată astăzi, a socialismului de Stat. „Statul, zice el, și-a înfins atribuțiile în toate domeniile de activitate; el n'a adus pretutindeni decît dezordine și ruină. Republica pare lăsată irezistibil spre o acaparare generală a forțelor vii ale țării cași cum natura sa ar conține principiul unui comunism latent chemat în mod necesar a se realiza”.

Pe lângă economii și lichidarea monopolurilor se mai cere Franței „subt formă de impozite, maximum util de efort pe care-l poate produce”.

Și la sfîrșit se pune marea chestiune a plății indemnitațiilor către Germania. Metoda cea mai avantajoasă ar fi să se ceară „pe lângă maximum de bani realizabil, cooperarea, cea mai eficientă cu putință la operațiile materiale ale reconstituirii”.

Autorul sfîrșește cu credința că restaurarea financiară a Franței va fi opera poporului francez.

Cu ocazia apariției la Berlin a primei fascicole dintr-o revistă bibliografică „Cartea rusească”, *Hélène Iswolsky* în Literatura mistică în țara bolșevismului ne dă informații prețioase despre viața literară din Rusia comunistă. Acest suflet misterios al Rusiei actuale se cristalizează în celul cu încetul și se manifestă în afară prin scris. Există o literatură bolșevică, o poezie bolșevică.

Dintre vechii scriitorii ruși o parte ca: Merskowsky, Bunin, Kuprin, Contele A. Tolstoi s'au stabilit în străinătate, alții au rămas în Rusia. Bolșevicii nu l'au alungat din paradisul comunist ci, le-au dat azil și ocrotire, exercitînd însă un control asupra tuturor producțiilor literare. Cel mai mulți lucrează pentru secția literară a Comisariatului Instrucției Publice sau pentru colecția intitulată *Literatura Universală* pe care o conduce Gorki, traducînd opere de samă străine. Asupra valorii intrinseci a literaturii ac-

tuale nu s'ar putea preciza nimic. Parnasul bolșevic are mai multe cenacurî : Poezii proletari, imaginișli, scifi etc. Cel mai de samă scriitorii bolșevici sînt cinci, dintre care patru poeții care formează gruparea „scifilor” : Alexandru Block, Sergiu Essenin, Andrei Bely și N. Kliueff.

Alexandru Block în *Cei doisprezece*, poem scris în 1917 ne dă o operă realistă, sobră, ironică și amară. *Cei doisprezece* sînt gardii roși care merg cu baionetele la arme zdrobind totul în marșul lor revoluționar. Lumea veche în chipul unui cine flămînd, fără putere și adăpost privește la zorii noli Rusii. În fruntea *celor doisprezece* merge Isus Cristos. E ciudațu această concluzie, — acest chip al lui Crist care întovărășește dealfel pe toți poeții bolșevici. El ar vrea ca Isus Cristos să fie ca dinșii, cu toate că-l urăsc și ar vrea să-l impingă în fruntea revoluției. Pentru ei bolșevismul nu e o politică, ci o religie, o evoluție necesară a creștinismului, care va ajunge la aceiași valoare mistică cași învățăturile evangheliei.

Sergiu Essenin fîgăduiește credincioșilor un paradis pămîntesc — cel comunist. Opera lui e originală și totdeauna îndrăzneată. Are pasagi scintiltoare, neașteptate dar nu are grație nici blîndețe, nici emoție adevărată; e un barbar.

André Bely e mai puțin aspru, simbolismul său e mai puțin lăbure ca a lui Essenin.

După Bely, Rusia crucificată, îngropată, va învia și va mintui lumea. Pentru dînsul bolșevismul este confirmarea strălucită a acestel concepții.

Cristos a tînat este un poem puternic și profund.

Însirșii cel din urmă poet din grupul „scifilor” N. Kliueff e de origină țăran. Poezia lui aduce a cîmp, a pămînt. *Întretele Isuel și Pămîntul și Fierul* relevă un poet profund și duos care ne amintește pe Burns. În poemele sale așa de aproape de inspirația primitivă, trăesc dulcile și umilele priveliști ale Rusiei țărănești.

Kliueff are o imaginație deli-

cală și vie ca de copil. Lumea isbel este pentru el o lume minunată, unde totul — animalele chiar și lucrurile de gospodărie — sînt în sufletele de o viață misterioasă. Pentru el ca pentru orice suflet mistic și nalt totodată, cerul este imaginea transcendentă a pămîntului sau pămîntul e o imagine confusă a cerului. — O rază cerească de mîngiere și de nădejde se desprinde din poezia lui Kliueff.

D. Iswolski termină zicînd că poezia bolșevică e o floare ciudațu, captivantă adesea, dar o floare plîpîndă, precoce, plină de amărăciune și arsă de suflarea fierbinte a unui incendiu gigant. E o floare de delir și de orgoliu, căci bolșevicii o colorează cu toate nădejile lor.

Die neue Zeit. April.

H. Cunov. Politica lui Harding. Comenșind recenta declarație a noului prezident, Cunov crede că Harding reprezintă tendințele particulare ale partidului republican. Afirmăția că America nu se va amesteca în afacerile vechiului continent exprimă desgustul popoului american în fața unor vîitoare complicații războinice ale Europei. Harding nu afirmă însă neîntervenționismul american în chestiile sud americane, în Asia, sau Australia.

Statele Unite vor să păstreze mîna liberă, pentru a putea lucra conform cu interesele lor și de aceea se feresc de orice legătură incomodă cu vre-o putere străină.

De aci, refuzul lor de a intra în liga nașionilor: „America nu poate contracta obligații politice și economice, ce ar supune hotărîrile ei unei autorități care nu ar fi a sa”.

Interesele americane așa cum sînt înțelese de partidul republican cer o politică imperialistă și protecționistă cași o întărire a flotei de comerț. În lupta dintre muncitori și patroni, Harding va fi desigur de partea celor din urmă.

În ceea ce privește relațiile Americii cu Germania, aceasta nu joacă în cercul de interese al omenilor de afaceri americani decît un rol modest. Căci e ceva

mai însemnat pentru ei decât piața economică germană, ca Franța să-și poată plăti datoriile contractate și să obțină de-păgubiri. Germania nu trebuie să sperie în împrumuturi de miliarde pe care le-ar putea face în America. Totuși e probabil că în viitor, evoluția economică a Germaniei și a Americii vor avea puncte de contact. În lupta ei împotriva expansiunii engleze, America se va servi de Germania ca de un ajutor și un agent și pe această cale spiritul de întreprindere german va avea ocazia să recâștige unele poziții pierdute.

Într'un articol asupra „Sileziei de sus” *Theodor Müller* pledează încorporarea ei totală la Germania. Această provincie susține ei, e un tot economic și o împărțire a

ei, nu ar vătăma numai Germaniei ci Sileziei însăși. Cu tot rezultatul plebiscitului, care a fost favorabil Germaniei, Korfanty susținut de Francezi pretinde nu numai regiunea minieră și industrială a Sileziei de sus dar, pentru a putea păstra legătura ei cu Polonia, și orașele Oppeln, Kreuzburg, Rosenberg unde Germanii sînt în majoritate. Dacă Polonezii ar fi obținut cu ocazia plebiscitului numărul de voturi pe care l-au avut Germanii, altajii le-ar fi cedat desigur fără ezitare toată Silezia de sus.

O soluție nu mai puțin vătămătoare pentru populația acestei provincii ar fi crearea unui stat liber idee susținută de unii politicieni ai centrului și sprijinită de anumite cercuri americane.

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA

Francis Jammes, Dichter Ländlich, deutsche Ausgabe von Claire Goll, Basel und Leipzig, Rhein-Verlag, 16 M.

„Una din puținele cărți ale prezentului, cu valoare mai durabilă” — așa s'a zis în Germania la apariția ei, căci opera lui Jammes impresionează uneori ca o poveste, alteleori ca niște însemnări de jurnal”, făcând pe ceilalți să se gândească la neoromanticii nașionali — poate Löns, poate Ludwig Finckh. Prin „natura sa contemplativă, prin sentimentul față de mediul înconjurător, prin humorul ușor, prin naivitate și încredere în bunătațea omenească” — Jammes părea că-l unul de al lor. Se simțea oarecare afinitate între Germanii crescuți în mijlocul naturii, înțelegând-o și socotindu-se o părțică din ea și între „bucuria curată a poetului francez în fața peisajelor, dragostea sa pentru Heim, pentru copii și animale, precum și între satira sa blajină la adresa societății burgheze din cine știe ce țirgușor de provincie”.

Max Dauthendey, Das Schönste, ausgewählt und eingeleitet von Walter von Molo, München, 1919, Langen, 224 S. M. 5.

Născut în 1868, Dauthendey obținută într-o vreme să trăiască la Paris, apoi se strămută și de acolo, astfel că în anul din urmă războiului îl surprinse departe de patrie, unde și muri. Culegerea de față dă în mână unchi tot ce-i „mai frumos” din opera sa poetică. S'a manifestat întâiu ca liric. Primul volum poartă titlul „Ultraviolett” — desluș de sugestiv pentru direcția artistică urmată. Al doilea volum „Reliquien” prezintă acest amănunt nou, că în ce privește forma, poetul arată multă simpatie poeziei populare. Inșă succesul lui Dauthendey stă în epică: în „Phallos” — „interesant pentru îndrăzneala”, cu care este tratat mediul intim omenesc — cit și în „Die schwarze Sonne” Dauthendey se vedește a fi „unul din cei mai distinși artiști ai formelor moderne în literatura germană”.

ROMANE

Heinrich Neuenhagen, Front und Fron, Berlin, Buchhandlung Vorwärts, 1920, 151 S., M. 8.50.

Autorul a adăogat romanului său subtilul „Mormintul patriotismului” caracterizând astfel intenția de a reda suferințele unui om, care la izbucnirea războiului s'a înrolat ca voluntar, deși nu mai era tânăr, ci la sfârșitul datoriei sale ostășești. Odată soldat, i s'a întâmplat și lui ca altora: dorul și bunăvoința de a lupta i-au fost jignite, demnitatea i-a fost strivită, patriotismul călcat în picioare de militarismul prusac. Despre lucrurile acestea vorbește cartea lui Neuenhagen, în cele câteva capitole, care au drept cadru instrucția în cazarmă, muștruluisa dela depozitul de recrutare, mizeria din Franșee și lăudul frontului. Autorul nu-i la prima încercare literară. Inainte de războiu a mai scris o carte: „Als zwischendecksteward nach Südamerika”.

Paul Bourget, L'Ecuyère, Plon-Nourrit édit., Paris, 1921.

Bob Campbell este un negustor de căl, dintr'o familie de antrenori stabiliți de vre-un secol la Chantilly, naturalizați de multă vreme, plătind în 1915—16 jertfa obișnuită pentru patrie, dar păstrind încă deprinderi străine, precum și un accent pur britanic. Campbell vine de mai ales ca de călărie, pe care-i montează fata lui, Hilda Campbell, un tip de englezoaică veșnic apărind în amazoană. Inșă într'o zi fiindă aceasta, care știe așa de puține lucruri despre lume, apucă singură pe o stradă lăaturalnică și este atacată de un hoț, pe cînd descălecase să potrivească șeaua. O scapă inșă un trecător, tot un călăreț: tânărul conte Jules de Maligny, un tip desăvirșit de patrician. Hilda îl iubește, el însăși crede c'o iubește... și se întilnesc apoi în fiecare zi: se plimbă prin Bois de Boulogne, vorbesc, Hilda ascultă, dar nu-l lasă încă să-i vorbească despre amor. Contelui nu-i prea pasă de gura lumii, inșă o gazetă mai indiscretă lăudă că publică un „ecou” și „com-

promite" fata. Vărul Hildei vine la conle să-l ceară explicații. Faptul acesta îl hotărăște să ceară mina fetel, care tremurând de emoție zice „da” și se lasă sărutată. Însă Jules de Maligny consideră alianța acela nevrednică de familia lui, Hilda se vede părăsită, și rămâne cu inima frântă. După șase luni, pe cînd contele umblă să se însoare, iață că se înfîlesc amîndoi la o vinătoare, unde pe Hilda au adus-o fatalitățile comerciale ale tatălui său. Se petrece acum între ei un schimb de slări sufletești, din care el deduce că ea vrea să-l deçoace proiectele — și-l vorbește aspru. Împlinirea aceasla o hotărăște... să se sinucidă.

TEATRU

Henry Bataille, *L'homme à la rose*, piesă în trei acte, muzica de Reynaldo Hahn, Paris 1921.

„L'homme à la rose” este Don Juan, înfățișat de astădată în cadrul cunoscut al pieselor lui Bataille. Subiectul este un roman de aventuri, cu infiltri nocturne, curse și asasinat. O ducesă spaniolă vede pe Don Juan în biserică și în absența bărbatului ei îi dă o infiltraie. Dar eroul nostru pe semne e obosit, căci... trimite în locul său pe un prieten. Și nenorocitul cade ucis de bărbatul ducesel, pe cînd aceasta vede că la rîndul ei a fost și ea trădată. Ca să-l potolească nervii, Don Juan — veritabilul jine s'o incredinjeze că hoitul este al său, de acela furiează subit mantaua mortului un manuscris; „Memorille lui Don Juan”. La înmormîntare asistă și Don Juan. Subt ochii lui defilează toate toastele amante. Însă se înfîmplă ceva ciudat: cînd Don Juan încearcă acum să-și rela viața obișnuită, nimeni nu-l mai crede, nimeni nu-l mai ia în serios, stăruințele lui nu mai impresionează pe nimeni. De abia poate obține favorurile unei slujnicușe — plătin-du-le.

MEMORII

Otto Braun, *Aus nachgelassenen Schriften eines Frühvollendeten*, Verlag von Bruno Cassirer, Berlin, 1921.

Publicație postumă, poezii și

scene dramatice, dar mai ales însemnări, jurnal și scrisori rămase dela un tânăr bine înzestrat, mort în acest războtu în vîrstă numai de 21 de ani, și care a dovedit alese însușiri nu numai de scriitor, filozof, dar și de bărbat politic, fiind comparat în privința universalității de spirit cu Goethe. Prin educație tânărul Otto inclină cîtră ideologia cosmopolită — este doar fiul lui Lili Braun — totuși recunoaște că viitorul socialist departe de a fi o întocmire desăvîrșită, va fi teatrul unor lupte sălbatiche. În Mai 1915, — n'avea încă 18 ani — scrie în acest sens cîtră o prietenă a mamei sale, și pomeniște iarăși despre nebunia, neliniștea, palmile din statul socialist. „Cine vrea viață comodă și liniștită, n'are decît să aleagă absolutismul luminat sau constituționalismul moderat.” A murit voluntar, jertfa entuziasmului său tinăr.

CĂLĂTORII

Richard Voss, *Aus meinem Reisebuch*, Stuttgart und Berlin, 1918, Cotta Nachf., 342 S., M. 4.50.

Născut în 1851, trăia pînă la războtu în Italia, de acela lucrările sale literare sînt inspirate tot pe pămînt străin. A scris foarte mult, însă operele dela început „au mai mult talent” decît literatura depe urmă — adevărată „lectură distractivă de cea mai proastă specie”. Piesa sa „Vinoval” s'a jucat și pe scenele noastre. Voss a murit acum doi ani. Ultimele scrieri sînt „Brutus, auch Du” 1917, și „Die Erlösung” 1919 — despre care s'a zis că se ridică „deasupra celor mai multe produse literare, ce apar zilnic”... Subt titlul modest al lucrării de față, se ascunde o operă care „il va nemuri singură” chiar dacă cealaltă acivitate a sa va fi uitată... Este plină de poezie, o descriere bogată a unor regiuni văzute, într'o călătorie spre Levante, Egipt, India și Ceilan.

H. G. Wells, *Russia in the shadows*, London, Hodder and Sloughon, 1921.

Întors din Rusia sovietică, Wells povestește ce a văzut acolo. În ce privește viața savanților și literaților, spune că la început aceștia au avut să îndure strașnic; noroc că Gorki și-a dat osteneala să-i

ajute și să-i scape de suferință. Se creă atunci o instituție, „casa științei” în Petrograd, în fostul palat al marelui ducesă Maria Pavlovna. Se introduce un sistem alimentară de raționare, răspunzând nevoilor a 4000 oameni de știință — pentru hrană, bae, îmbrăcăminte, frizerie, ciubolărie... Wells a stat de vorbă cu cișiva iluștri reprezentanți ai științei ruse: orientalistul Oldenburg, geologul Kravinski, Pavlov... pe care blocusul anlanei îl izolase complet de producțiile științifice strălucite. Oamenii aceștia n'aveau instrumente, hirtile, n'aveau foc în laboratoare... Mulți pierduseră nădejdea de a mai afla ceva din afară... Mortalitatea printre ei era destul de mare. Wells a stat de vorbă cu Glazunov, iar pe Pavlov l-a văzut în halne jerpelite, făcându-și de lucru prin laboratorul îngheșut cu răsaduri de cartofi și morcovi... În afară de cîteva poezii, în Rusia nu se mai scriu cărți, nu se plecează... Inșă cei mai mulți scriitori și artiștii lucrează la o mare enciclopedie rusă... Sute de luși s'au pus pe traduceri, care vor înzestra Rusia cu o avuție intelectuală cum nici o altă țară nu are să aibă.

FILOZOFIE

H. F. Delgado, *El psicoanalisis*, Sanmarti, Lima (Peru), 1919, 58 pag.

O expunere sumară a metodelor și doctrinei cunoscute sub numele de psicoanaliză. Autorul se adresează mai ales publicului științific și medical, punindu-l în curent cu celace este esențial pentru înțelegerea psicoanalitică. Incepe printr-o expunere a teoriilor altora, urmîndu-i pe aceștia pas cu pas în studiile lor asupra originii homosexualității, asupra vieții sexuale la copii. Studiază apoi mecanismul actului, care trimite în subconștient impresiile sexuale din anii copilăriei, oprind în schimb pe altele să apară în lumina conștinței. După aceea vorbește de nevroză și psihoză, pe care unii le atribuie cauzelor sexuale. Printre nevroze se disting două grupe: nevrozele actuale — ca neurastenica, starea de deprimare și psihonevrozele, al căror tip este isteria

și în care se găsesc elementele sexuale infantile.

Tratamentul psicoanalitic constă din explorarea subconștințului, cu ajutorul asociațiilor și analizei viselor, ascunzîndu-i-se bolnavului cauzele subconștințelor ale maladiilor, astfel ca să ajungă la vindecare.

Wilhelm Wundt, *Völkerpsychologie*, 3 Bd.: *Die Kunst*, 3 neubearbeitete Aufl., Leipzig, 1919, Kröner, XII - 624 S. mit 62 Abbild., M. 16.

Volumul al III-lea din urtașă publicăție a lui Wundt a suferit la această a III-a ediție o modificare mai înținsă. Chiar și cine nu se împacă cu concepțiile lui teoretice asupra artelor, va afla destule învățăminte și sugestii. Wundt reduce arta la originea ei psihologică, la fantezie, și caută să-i găsească esența în funcțiunile generale sufletului, și în experiență. După Wundt esența fanteziei se reduce la trei principii ale fenomenelor psihice: a percepției, facultatea asimilației, care mărește și mai mult simțirea, și activitatea autonomă a conștinței. După discutarea amănunțită a artei la copii (se accentuează deosebirea între arta la copil și la omul primitiv) autorul expune cele cinci grade de dezvoltare ale artei plastice: arta spontană, reminșcența, arta decorativă, arta imitativă și arta ideală. Fiecare fel este analizat în detaliu. Wundt se ocupă și de problema prefacerii stilurilor, explicînd-o prin schimbarea idelilor dominante, în special a religiei. Un capitol special se ocupă de artele frumoase.

CRITICĂ LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Lander Mac Clintock, *The contemporary drama in Italy*, Little, Brown and C. I. Boston, 1921.

O casă de editură din America publică o serie de studii asupra literaturii teatrale din toate țările europene. După un volum despre teatrul francez contemporan, apare acum o lucrare și asupra literaturii teatrale moderne în Italia, subiect despre care în afară de Leod (*Les piéces et les acteurs de l'Italie moderne*) n'a mai

scria nimeni. Autorul începe cu Goldoni. Primul capitol — ca și ultimul, care tratează despre futurism, — conține considerații generale bazate uneori pe autorități competente. Autorul expune dificultățile, cu care are de luptat arta italiană. Din lipsa de autori naționali, scena primește cu generozitate piese străine. Capitole speciale sînt consacrate lui Giacosa, a cărui carieră înseamnă pentru drama italiană tranziția de la romantism spre realism, apoi lui d'Annunzio și Roberto Bracco. Cei-alți dramaturgi sînt clasificați în grupe: realști, precursori, ultimii realști, generația tînără... Autorul arată influența lui Ibsen, și cea franceză.

ISTORIE

Paul Dies, *Die Slaven*, (aus Natur und Geisteswelt, Nr. 740), Leipzig, 1920, B. G. Teubner, 141 S., M. 2,80.

Este o cîrticică de informații despre istoria triburilor slave, arătînd întinderea teritoriului lor de colonizare, împreună cu toate transformările suferite, populația numerică, limba, scrierea, religia, literatura, arta, muzica, știința. În marginile puținei sînt luate în considerație formele de viață, care cadrează cu istoria, și care dau o idee despre evoluția popoarelor slave. Un capitol final se ocupă de panslavism, căruia autorul nu-i atribuie niciun temelu logic. Istoria, și istoria culturală, au implins popoarele slave pe cît deosebite și nu-i posibil să le cuprinzi într-o totalitate. Oricum, între ele a existat totdeauna un sentiment de solidaritate, care a determinat în diferite timpuri istoria lor culturală și care le-a forțat să intervie și în istoria politică a Europei.

Hans F. Helmolt, *Weltgeschichte*, begr. von, herausg. von Armin Tille, 2 neubearb. und vermehrte Aufl., 4 Bd.: *Balkanhalbinsel*, Leipzig, 1919, Bibliographisches Institut, XVI-534 S., mit 4 Karten, 5 Farbendrucktaf 15 schwarzen Beilagen und 127 Textabbild., M. 25.

Războiul aminase publicarea volumului IV, a cărui tipărire începuse la sfîrșitul anului 1914, astfel că a ești abia acum. Fiindcă

volumul trata despre Balcani, mărușul de discordie al Europei întregi, iar soluția istorică a războiului conlocuțoare s'a dat abia acum, înfîrzirea aceasta a prins și bine. Extenzia cuprinde însă și bazinul Dunărei, și Asia Mică, din pricina legăturilor lor cu popoarele balcanice. Cuprinsul are următoarele capitole: vechile popoare la Mediterana de răsărit în Asia și Europa; istoria Grecilor dela Alexandru cel Mare, împreună cu Bizanțul și Grecia Nouă; Hunii (N. Iorga); Turcia europeană; neamul slovenic și sîrbocroatic; Bulgarii (N. Iorga); Romii, Albania, Maghiarii, Țigani, (toate de N. Iorga); în partea, care tratează despre Asia Mică, istoria începe cu Heliții, Sciiți, Sarmatii, Ilirii, Tracii și Macedonenii; în fine imperiul Seleucizilor. Istoria propriu zisă a Grecilor face parte din vol. III, de acela în volumul acesta se dă numai continuarea, dela Alexandru cel Mare înainte.

ȘTIINȚĂ

N. R. Campbell, *La théorie électrique moderne*, traduit par A. Corvisy, XII 464 pag., A. Hermann-Fils, Paris, 1919.

Lucrarea e merită fizicienilor care vor să se pună la curent cu cercetările din ultimii douăzeci de ani, în domeniul electricității și al înfînzilor învechinate, cercetări care în unele puncte au răsturnat ideile cele mai bine stabilite.

După teoriile lui Coulomb, Faraday și Maxwell, urmează teoria electronilor, ale cărei aplicații sînt studiate în mai multe capitole: conducția electrolitică și conducția metalică, conducția gazoasă cu intervenția electronilor și ionilor gazoși; magnetismul și în sfîrșit fenomenele grupate sub titlul general de electro-optică.

A doua parte a cărții e consacrată luminii. Cele două teorii, care își dispută explicarea fenomenelor luminoase, sînt deopritivă de utile. Prin „emisiune” se explică razele α și β ale substanțelor radioactive. Prin „ondulație” se explică razele luminoase, razele x și razele γ .

Partea III-a tratează relațiile dintre electricitate și materie:

proprietățile materiei, teoriile despre structura atomului și în fine proprietățile sistemelor în mișcare

F. M. Duncan, *How animals work*, VIII—264 pag., T. C. și E. C. Jack, London, 1919.

Lucrarea lui Duncan se adresează și specialiștilor, și tratează despre „cum lucrează animalele”. Este o expunere a industriei lor, pe care cărțile de zoologie o cam neglijează. Autorul pornește dela foraminifere și se înalță cu cercelările până la culburile de pășărele, trecând în revistă toate construcțiile făcute cu ajutorul unor procese fiziologice cum sînt secrețiunile, cochiliile, scheletele de corali, căci există o asemănare esențială între construcția unui tub-învelș de vierme și secreția unei cochilii de moluscă, deși teoriile noastre asupra vieții n'au identificate încă aceste două procese.

Explicațiile sînt întovărășite cu planșe după fotografiile luate de autor.

FILOLOGIE

Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, *Der griechische und der platonische Staatsgedanke*, Berlin, 1919, Weidmann, 26 S., 1 M.

O conferință, în care după o schiță asupra statului atenic și spartan, împreună cu calitățile și dezavantajele lor, Wilamowitz expune ideile principale ale lui Plato despre stat. Filozoful grec a conceput nu o utopie ca Thomas Mórus, ci o serioasă reformă a statului. Ideile conducătoare erau: statul are datoria să facă educația morală a cetățenilor; guvernarea și cetățenii, cîta vreme au drepturi politice, e bine să stăpînească știința, care-i îndrituiește la exercițiul acestor drepturi. Conferințarul nu pierde din vedere nici prezentul. Oricîtă dreptate s'ar părea că are socialismul, Wilamowitz atrage atenția asupra urmărilor fatale, provenite din egalizarea celor neegali, așa cum ne învază istoria democrației ateniene. Chiar și reforma școlară este atinsă în treacăt: „Acum există primejdia ca mediocritatea, care aproape a pierdut școala, să degenereze și universitatea, aducînd-o la

nivelul din sec. al XVIII-lea, dacă nu și mai jos. Germania este amenințată să cadă în starea de mizerie intelectuală, și atunci nu mai este pentru ea nici o scăpare”.

POLITICĂ

Gustav Schmoller, *Zwanzig Jahre deutscher Politik*, München und Leipzig, 1920, Verlag von Duncker-Humboldt, 18 M.

Avem aici articolele și conferințele din 1897-1917, care permit să privim adînc în concepția lui Schmoller despre stat și societate. Deși nu-i politician militant, însă ca economist și istoric a purtat interes tuturor chestiilor la ordinea zilei și a luat poziție față de ele. În sufletul său, Schmoller e conservator și monarhist, dar senzit la cerințele de prefacere ale timpului nostru. Încă înainte de războiu a recunoscut el, că Germania prusacă are nevoie de instituții democratice, însă Schmoller prevedea depe atunci primejdiile, pe care democratizarea grabnică a întregii țări publice putea să le arunce în calea unei sănătoase evoluții a Germaniei, și avertiza împotriva speranțelor utopice, așteptînd înlăturarea acestor primejdii dela procesul intern de educație, care s'ar putea săvîrși sub influența socialdemocrației. Din principia utopiei și a intereselor străinilor de sus, Schmoller înțelegea că nu-s excluse izbucnirile revoluționare și reacțiunile opresive, dar că totuși procesul de însănătoșare își va urma drumul înaltele. Transformarea înceală către cel nou, și educația oamenilor, înțelegerea că reformele au devenit o necesitate neînlăturabilă — va feri Germania de orice zdruncin revoluționară. Totodată Schmoller ia poziție împotriva instigatorilor din dreapta și din stînga, care adîncesc prea mult contrastele. Schmoller are însă aprecieri măgulitoare pentru oamenii noi și ideile noi. Bunăoară despre Marx și Engels zice că „însemnătatea lor stă în operele și în idealismul lor îndrăzneț, în devotamentul pentru cauze lucrătorilor. Oricît ar fi greșit el în color, rămîn cei mai mari apostoli ai clasei muncitorești organizate”.

BIBLIOGRAFIE

- Louis Aragon**, *Anchet ou le panorama*, Editions de la Nouvelle Revue Française, 1921, Paris, Prix 7.50 francs.
- Albert Thibaudet**, *La vie de Maurice Barrès*, Editions de la Nouvelle Revue Française, 1921, Paris, Pris 10 francs
- Le Capitaine Stefan Christesco**, *La Relativité et les Forces dans le Système Cellulaire des Mondes*, Edit. „Félix Alcan”, 1921, Paris, Prix 12 francs
- G. Ibrăileanu**, *După războiu*, (Cultură și Literatură), Edit. „Viaja Românească”, Colecția „Fol Volant”, 1921, Iași, Prețul 4 lei.
- Mihail Sadoveanu**, *Cocoștrucul albastru*, Edit. „Viaja Românească”, 1921, Iași, Prețul 14 lei.
- Povestiri Fantastice*, alese, traduse, adaptate de M. Corp (R. Kipling: Pecelea Besilei, I. Turghenev: Cinele; Guy de Maubassant: Mina; E. T. A Hoffman: Stafia logodită; Edgar Poe: Metzengerstein; N. Gogol: Noaptea Sfintului Ioan), Edit. „Viaja Românească”, 1921, Iași, Prețul 15 lei.
- Georg-Fr. Nicolai**, *Biologia Războiului* Prelucrare de Eugen Reigis, Edit. „Viaja Românească”, 1921, Iași, Prețul 15 lei.
- C. Dobrogeanu-Gherea**, *Neobișgia*, Studiu economic-sociologic al problemei noastre agrare, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 30 lei.
- Ion Minulescu**, *Pleacă Berzele*, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 8 lei.
- Ion Minulescu**, *Lulu Poppescu*, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 5 lei.
- Edmond Haraucourt**, *Don Juan de Monard*, dramă în cinci acte, Editura „Viaja Românească”, Trad. în versuri de I. Gr. Perlețeanu, 1921, București, Prețul 15 lei.
- F. Aderca**, *Țapul*, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- Dr. E. Clopârde**, *Psihologia copilului și pedagogia experimentală*, Trad. de Ion I. Onu, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- Vasile Pop**, *Fericierea se cucerește*, Inst. „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 16 lei.
- A. Vlahuță**, *Dan* (Roman. - I), „Biblioteca pentru toți”, No. 73-74, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 6 lei.
- A. Vlahuță**, *Dan* (Roman. - II), „Biblioteca pentru toți”, No. 76-77, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 6 lei.
- D. Bolintineanu**, *Elena*, (Roman politico-social), „Biblioteca pentru toți”, No. 243-245, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 7 lei.
- Lia Hirsu**, *Suflete zbuciumate*, „Biblioteca pentru toți”, No. 1088-1091, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 4 lei.
- Swift**, *Gulliver în Țara Piticilor*, Trad. de Ludovic Dauș, „Biblioteca pentru toți”, No 198, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 3 lei.
- Mark Twain**, *Furtul elefantului a'b*, Biblioteca „Lumen”, Editura „Viaja Românească”, 1921, București, Prețul 1 leu.
- Dr. Meller**, *Medicul Familiei*, Ed. III, Editura Sternberg & Fiu.
- M. Schwartzfeld**, *Dr Iuliu Barasch*, Omul, opera, bucăți alese. Editura Cercului „Libertatea”.
- Căpitan Mihai C. II. Pântea**, *Noul plan și Ghid al Orașului București*, cu harta județului Ilfov.
- D. D. Pătrășcanu**, *Condica Doamnei Pompiliu*, Biblioteca „Căminul”.
- Ion Gorun**, *Lume Necâjită*, Edit. „Carlea Românească”, 1921, București, Prețul 12 lei.

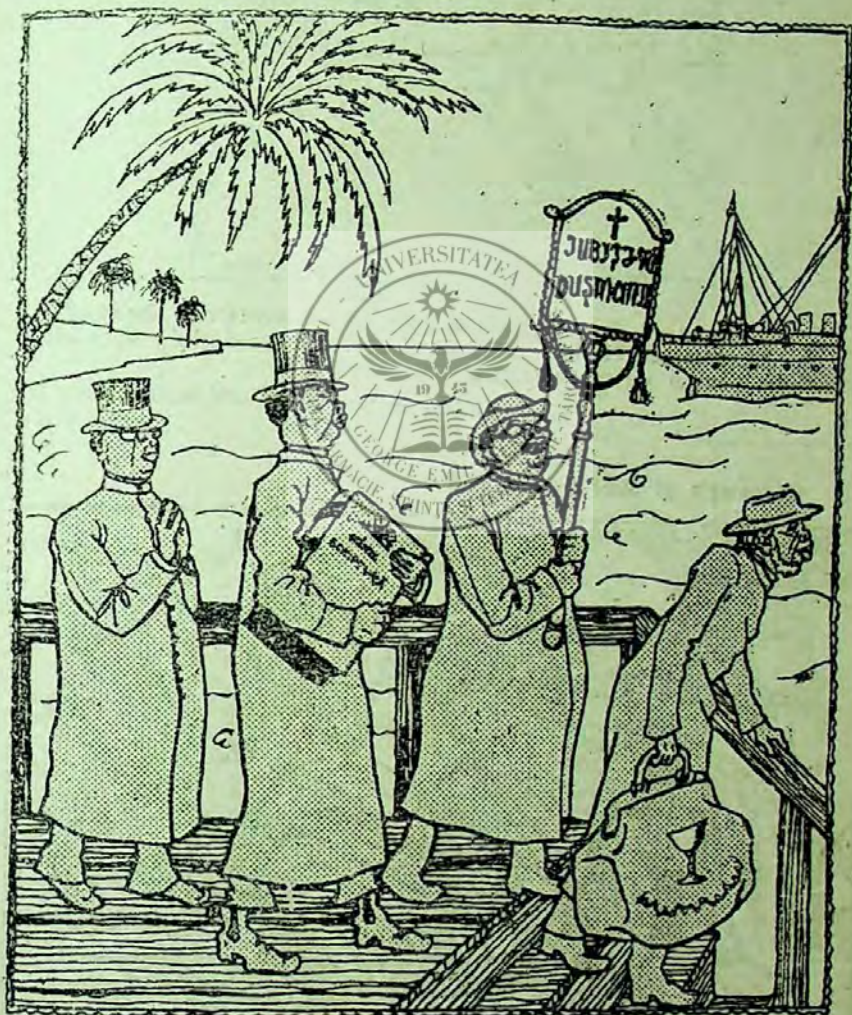
- Ante-proiect de Constituție, Inlocuim de Cercul de Studii al Partidului național-liberal*, — cu o expunere de principii de D. Ioan-Jescu, Bibl. Cerc. de Studii P. N. L., București, Prețul 15 lei.
- I. Slavici**, *Nuvele*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- Ioan Al. Brătescu-Voinești**, *Intuneric și Lumină*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 12 lei.
- I. Nisipeanu**, *Elemente de psihologie pedagogică*, „Casa Școalelor”, 1921, Rimnicu-Vilcea, Prețul 12 lei.
- Serbările pentru Inaugurarea Universității din Cluj*, Edit. „Cartea Românească”, 1920, București.
- Anuarul Universității din Cluj, Anul I, 1919—1920*, Tip. „Ardealul”, Cluj.
- Pr. C. Dron**, *Tovărășile sărănești*, „Biblioteca Uniunii Obștilor și Cooperativelor Agricole din Jud. Botoșani”, 1921, Botoșani, Prețul 19 lei.
- Dr. W. Stekel**, *Cauzele neurozității*, Trad. de Dr. I. Duscian, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 3 lei.
- Ion Taipă**, *Luceafărul*, poveste în versuri, „Inst. „Luceafărul”, 1921, București.
- Dr. Bourget**, *Igiena Stomacului*, Trad. de Dr. I. Duscian, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 3 lei.
- A. Vlahuță**, *Dan (Roman)*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 18 lei.
- Rodica**, *Zile de zăclum*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 7 lei.
- J. D. Protopopescu**, *Pericolul oureesc*, Edit. „Ramuri”, 1921, Craiova, Prețul 15 lei.
- Ion Georgescu**, *Satul meu: Un sat din Ardeal*, „Biblioteca populară a Asociațiunii”, 1920, Sibiu, Prețul 3 lei.
- Petre Dascălul**, *Din Popor*, „Biblioteca populară a Asociațiunii”, 1920, Sibiu, Prețul 3 lei.
- Ioan Agârbiceanu**, *Povești*, „Biblioteca populară a Asociațiunii”, 1920, Sibiu, Prețul 3 lei.
- Calendarul „Asociațiunii”, pe anul comun 1921*, înlocuim de Ioan Georgescu, 1921, Prețul pentru abonați 3 lei, pentru neabonați 7 lei.

- Mercure de France*, 1-er Mai, 15 Mai 1921, Prix Etr. 3 fr. 85.
- Annales des Mines de Roumanie*, No. 3—4, Prix 30 lei.
- Orizontul*, No. 17, Prețul 1 leu.
- Calea Nouă*, No. 5, Prețul 2 lei.
- Revista teologică*, No. 1—3, Prețul 6 lei.
- Lamura*, No. 7, Prețul 5 lei.
- Cele trei Crișuri*, No. 9, Prețul 3 lei.
- Poetul*, No. 4—5, Prețul 1 leu.
- Revista Sănătății*, No. 2, Prețul 5 lei.
- Biblioteca Copiilor și a Tinerimii* No. 19—20, Prețul 2 lei.
- Transilvania*, No. 3, Prețul 10 lei.
- Vespea*, No. 21, Prețul 2 lei.
- Izvoarașul*, No. 13—16, Prețul 4.50 lei.
- Foaia Tinerimii*, No. 6, Prețul 1.50 lei.
- Renașterea Moldovei*, No. 4—5, Prețul 3 lei.
- Cuvîntul liber*, No. 8, Prețul 2 lei.
- Idela Europeană*, No. 66, Prețul 1 leu.
- Gîndirea*, No. 2, Prețul 2.50 lei.
- Idela*, No. 1, Prețul 2 lei.
- Curierul Cooperatelor-Sălești*, No. 3—4, abonament anual 35 lei.
- Tribuna Școalei*, No. 3, Prețul 5 lei.
- Cuvînt Romnesc*, No. 4, Prețul 2 lei.
- Buletinul Culturii Tutunului*, No. 46 și 47, No. 62, București.

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea celitorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor, care agită astăzi lumea.

Zorile unor vremuri nouă

— O deputațiune de Negri din Africa, cuprinsă de milă față de nenorocirea Germaniei, vine cu proiectul de a introduce creștinismul în Europa.

(După Simpliçissimus).

Postă harnică

— Ia spune-mi, le rog, cum se face că vil acum așa de rar?
— Ei, domnule Müller, nu-mi cere și dă-ta imposibilul—abla aial-tăeri (I-am adus o scrisoare tocmai din America!)

(Lustige Blätter)

Bismark și Moltke în lad

— Ei, tovarășe, socoși că, în 1871, dacă Francejii s'ar fi declara-ti insolvăbili, n'am fi găsit noi mijlocul să-i facem să plătească?

(L'Ecolatreur de Nice)

Un vis

Liga Popoarelor.

(Simplicissimus).

— Sint ilirai : Școala de mine, Centrală, Poli'ehnică...
= Mai bine ai avea mine de petrol, obligațiuni, sau renta de 6%.

(L'Echo de Paris)

Pieblscitul în Silezia

— Poți să vorezi însă și cu Nemșii!

(Simplicissimus).

Carol om de afaceri

— Atunci spune Ungurilor mei: „de ajuns o poștală—și vin ne-greșit!”

(Simplicissimus)

<i>Conta-Kernbach Ana.</i> —Henrik Ibsen (Perioada modernă)	184
<i>Filitti C. Ioan.</i> —Reforma Administrativă	236
<i>Irimescu S. dr.</i> —Legiferări sociale în combaterea Tuberculozei	70
<i>Krupenski Em. Constantin.</i> —Anglia și Germania înainte de 1914	403
<i>Pamfile Tudor.</i> —Bîrladul	279
<i>Profiri N.</i> —Dintr'un carnet de voiaj (Londra)	440
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Definiția Revoluției	52
" " "—Scrisori din Paris (Caracteristici etnice)	283
<i>Weiss Aureliu.</i> —George Bernard Shaw	362

III. Cronici

<i>Conta-Kernbach Ana.</i> —Cronica feministă	426
<i>Crăciun Eugen.</i> —Cronica artistică (Patrașcu.—Steriadl.—Băncilă.—Pallady)	268
<i>Filitti Eugen.</i> —Cronica externă	111
<i>Florin L.</i> —Cronica științifică (Soarele gigantic Betelgeuse.—O descoperire astronomică senzațională)	118
<i>Galaction G.</i> —Cronica teatrală („Sonata Umbrelor” de A. Dominic)	275
<i>Negru N.</i> —Cronica literară („Clerambault” de Romain Rollan)	260
<i>Suchianu D.</i> —Cronica socială (Charles Guignebert, Le problème de Jésus.—Durkheim, La famille conjugale.—Sir James George Frazer, Les origines magiques de la Royauté)	430

IV. Recenzii

<i>Adam Paul.</i> —Le lion d'Arras (O. Alexiu)	292
<i>Beza M.</i> —O viață (Octav Botez)	123
<i>Blaga L.</i> —Pașii Profetului (Cora Irineu)	445
<i>Crainic Nichifor.</i> —Darurile Pământului (T. Viannu)	125
<i>Deri Max.</i> —Naturalismus, Idealismus, Expresionismus (G. Savul)	294
<i>Dumbravă Bucura.</i> —Ceasuri sfinte (Cora Irineu)	446
<i>Farrère Claude.</i> —Les condamnés à mort (O. Alexiu)	449
<i>Feldegg Ferd.</i> —Die Schönheit im Geschichtsleben (G. Savul)	451
<i>Hartmann Franz.</i> —Die Erkenntnislehre des Bhagavad Gita (G. Savul)	132
<i>Jaszi Oskár.</i> —Magyar kálvária, magyar feltámadés (Cornel Givulescu)	129

<i>Laskine Edmond.</i> —Le socialisme suivant les peuples (Al. R. Moroianu)	296
<i>Metchnikoff Olga.</i> —La vie d'Elie Metchnikoff (Dr. C. I. Parhon)	300
<i>Marinetti T. F.</i> —Democrazia futurista (G. Savul)	453
<i>Patrașcanu D. D.</i> —Domnu' Naș (G. Galaction)	291
<i>Poni P., membru al Academiei Române.</i> —Statistica Răzeșilor (M. Sadoveanu)	448
<i>Rist Ch.</i> —Les finances de guerre de l'Allemagne (D. I. Suchianu)	127
<i>Rivière Joseph.</i> —Gérard de Lacaze-Duthiers (Eugen Relgis)	293
<i>Stere C.</i> —In literatură (Octav Botez)	289
<i>Steuerman-Rodion A.</i> —Frontul roșu (Demostene Bo- tez)	443
<i>Soddy Fr.</i> —Le radium (C. V. Gheorghlu)	456
<i>Tristan Bernard.</i> —L'enfant prodigue du Vésinet (O. Alexiu)	450
<i>Von Falkenhayn Erlich General.</i> —Die Feldzug der 9 Armee gegen die Rumänen und die Russen, 1916— 1917 (C. K.)	134

V. Revista Revistelor

<i>Beaunier André.</i> —Raul Ponchon (Revue des Deux Mondes)	305
<i>Beaunier André.</i> —Gaston Chéreau (Revue des Deux Mondes)	459
<i>Buat, general.</i> —Greșelile strategiei germane din 1918 (La Revue de France)	462
<i>Challa Félicien.</i> —Noii îmbogățiți din Japonia (Revue de Paris)	130
<i>Chiappelli.</i> —Actuala criză civilă (Nuova Antologia)	140
<i>Cirmeni B.</i> —Responsabilii Războiului (Nuova An- tologia)	140
<i>Compayrot I. D.</i> —Infrinare sau faliment? (La Revue de France)	463
<i>Cunoy H.</i> —Politica lui Harding (Die neue Zeit)	464
<i>Dresner Albert.</i> —Cu privire la istoria culturii în Da- nemarca (Deutsche Rundschau)	144
<i>Däubler Theodor.</i> —Alexandru Arșipenko (Das junge Deutschland)	147
<i>Fontainas André.</i> —Baudelaire (Mercure de France)	305
<i>Faggi A.</i> —Nevinovatele utopii ale Prințului Kropot- kin (Marzocco)	310
<i>Grossmann Ștefan.</i> —Apel către cei din Praga (Das Tagebuch)	145

<i>Gogol.</i> —Scrisoare asupra romanului «Suflete Moarte (Das Inselfschiff)	146
«Gîndirea»	302
<i>Girot Genet.</i> — Despădurirea mondială (La Revue Mondiale)	309
<i>Haas Albert.</i> —Argentina (Deutsche Revue)	142
<i>Isvolsky Hélène.</i> —Literatura mistică în țara Bolșevismului (La Revue de France)	463
<i>Jenny E.</i> — O revoluțiune economică universală (Deutsche Rundschau)	144
<i>Kaindl F. R.</i> — Politica de alipire la Germania (Deutsche Revue)	142
<i>Knopf O.</i> —Să se găsească oare locuitori în planete? (Deutsche Revue)	143
<i>Lafitte Léon</i> — O definiție a progresului (Mercure de France)	131
<i>Madelin Louis.</i> —Napoleon în cursul unui secol (Revue des Deux Mondes)	458
<i>Moll-Weiss Augusta.</i> —Educația populară și ziua de opt ceasuri (La Revue Mondiale)	308
<i>Müller Theodor.</i> —Silezia de sus (Die neue Zeit)	465
<i>Pinot Robert.</i> —Organizația permanentă a muncii (Revue de Paris)	460
<i>Renard Georges.</i> —Bazele socialismului francez (La Revue Mondiale)	138
«Revista Moldovei»	303
<i>Roux Alphonse.</i> —Crisa universitară (La Revue Mondiale)	459
<i>Stein Ludwig.</i> —Locul lui Tolstoi în istoria filozofiei (Archiv für Geschichte der Philosophie)	147
<i>Thibaudet Albert.</i> —Învățăturile politice ale păcii de Jacques Bainville (La Nouvelle Revue Française)	139
<i>Tharaud.</i> —Bolșevismul în Ungaria (Revue des Deux Mondes)	303
<i>Thibaudet Albert.</i> —Baudelaire (Revue de Paris)	306
<i>Von Rosen Hermann.</i> —Cooperativele în Rusia de azi (Deutsche Rundschau)	143
<i>Wolff Mauriciu.</i> —Carl Spitteller (La Revue Mondiale)	307
VI. Mișcarea intelectuală în străinătate	149, 312, 466
VII. Bibliografie	155, 318, 471
VIII. Revista caricaturii	157, 473